This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~P Nath 367.2~~ KG 67

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

13de Jaargang.

AFL. 1—6.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL.
JOH. NOMAN en ZOON.
1851.

~~P Nach 367.3~~

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Bladz.

Het stelsel van regelmatige belasting, vergeleken met dat van gedwongen arbeid en leverantiën, door Mr. H. W. MUNTINGHE . . . . 1.

Europesche Kolonisatie in Nederlandsch Indië. . . . . 14.

Bijdrage tot de kennis van den tegenwoordigen toestand der Molukkos, door G. DE SERIÈRE. . . . . 30.

Verslag aangaande het eiland Banka, door THOMAS HORSFIELD. (Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Azia*, 1848). Door P. J. VETH . . . . . 40.

De voordeelen die Nederland kan verwachten van de beschaving van den Javaan, door J. A. CASPERSZ. . . . . 63.

De held van Pamangkat (met een plaat). . . . . 67.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 71.

Over den toestand en de behoeften van het onderwijs der jeugd in Nederlandsch Indië. Aanspraak, gehouden bij de opening van de algemeene vergadering der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen, den 13 Augustus 1850, door P. J. VETH.

Zeventiende jaarlijksch verslag van de directie van het Parapattan-weezengesticht, opgerigt in het jaar 1833, voor de voeding, kleeding en opvoeding van weezen en andere verlaten kinderen in Nederl. O. Indië. Batavia 1850.

Twee voorstellen in het belang van de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië, door een geneesheer in Indië. Groningen 1850.

Varia. — 1) De Javaan op vrije landen. — 2) Een periodiek geschrift van den heer BRUMUND. — 3) De regent van Koedoes aangesteld tot regent van Demak. — 4) Kolonisatie van bedeelden op het eiland Ceram. — 5) Spanning tusschen den Gouverneur-Generaal en de leden van den raad van Indië. — 6) Verklaring van den heer J. C. BAUD . . . . . 82.

Tweede Aflevering.

Iets over de opvoeding der kinderen van Europesche militairen in Nederlandsch Indië, door P. J. VETH . . . . . 89.

Bladz.

Het stelsel van regelmatige belasting, vergeleken met dat van gedwongen arbeid en leverantiën, door Mr. H. W. MUNTINGHE . . . . 100.

Toelichtende aanmerkingen betrekkelijk de vrijheid van drukpers in Nederlandsch Indië, naar aanleiding van Mr. A. A. VAN VLOTEN, Proeve van een ontwerp van wet op het beleid der Regering in Nederlandsch Indië enz., 1849, en P. VAN SWIETEN, Proeve van een ontwerp van wet op de uitoefening van gezag in Nederlandsch Indië, 1850, door J. MUNNICH. . . . . 110.

De drukpers en de Javanen. Aan Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. 149.

Bawean en de zeeroovers *(Met eene plaat)*. . . . . 158.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 166.

De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra, door den Generaal-Majoor H. J. J. H. Ridder DE STUERS, Oud-Resident van Sumatra, enz. Uitgegeven door P. J. VETH, Hoogleeraar te Amsterdam, 2 deelen 1849—50.

Varia. — 1) Geschiedenis van Sumatra. — 2) Een onzigtbare in de Hoofd-commissie van onderwijs te Batavia. — 3) De suikerkontrakten in de residentie Madioen. — 4) Nederlandsche industriëlen te Batavia. — 5) De eerste pligt van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. — 6) Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië bij de Koninklijke akademie te Delft. — 7) Een antwoord aan den heer WINTGENS, afgevaardigde uit Delft. — 8) De heer BAUD en de heer SMISSAERT. 178.

Derde Aflevering.

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848, door Dr. F. JUNGHUHN . . . . . 193.

De Chinezen op Java, door Mr. J. F. W. VAN NES . . . . . 239.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 254.

Een viertal verhandelingen over de belangrijkste quaestiën, thans omtrent Java aan de orde van den dag, namelijk I over het betaalmiddel op Java, II over den verkoop van gronden aldaar, III over het stelsel van kultures en de verbeteringen, welke thans, in de uitvoering, daaraan zouden kunnen worden toegebragt, terwijl beter voor het lot van den Inlander zal worden gezorgd, IV over Europische kolonisatie in Nederlandsch Oost-Indië, door Mr. J. H. Graaf VAN DEN BOSCH, Resident enz. 3de stuk over het stelsel van kultures enz. 's Gravenhage 1851.

Varia. — 1) Beschouwingen van een ouden opmerker. — 2) De belastingen in de provinciën bij de Romeinen en op Java onder Nederland. — 3) Suppletoire punten van instruktie voor den Gouverneur-Generaal van N. Indië. — 4) De Graaf VAN HOGENDORP. — 5) Onderwijs voor de Javanen op het land Kalikon-

Bladz.

dang. — 6) De Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN te Bantam en te Tjipanas. — 7) De komst van den heer Mr. DUYMAAR VAN TWIST in Indië. — 8) Oost- en West-Indische opvoedingsmaatschappij . 263.

Vierde Aflevering.

Verslag aangaande het eiland Banka, door THOMAS HORSFIELD. (Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848.) Door P. J. VETH. *(Vervolg van blz.* 62.) . . . . . 273.

De Chinezen op Java, door Mr. J. F. W. VAN NES . . . . . 292.

De Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij. . . . . 314.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 326.

Bijdrage tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat ELOUT, oud-Kommissaris-Generaal over N. Indië. 's Gravenhage 1851.

De Geschriften van den heer J. HAGEMAN JCZ., aan de Javaansche Taal- en Letterkunde getoetst, door A. B. COHEN STUART.

Varia. — 1) Kolonisatie in Indië. — 2) De heer J. C. BAUD en de heer SMISSAERT over de noodzakelijkheid van uitgaven in Indië. — 3) De Soendasche letterkunde. — 4) Evangelisatie op Java. — 5) Een woord uit Batavia aan den heer W. L. DE STURLER. — 6) De Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES over de *orang-menoempang* . . . . . 338.

Vijfde Aflevering.

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848, door Dr. F. JUNGHUHN. *(Vervolg van blz.* 238.) . . . . . 345.

Verslag aangaande het eiland Banka, door THOMAS HORSFIELD. (Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848.) Door P. J. VETH. *(Vervolg van blz.* 291.). . . . . 388.

Middelbaar onderwijs op Java . . . . . 406.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 414.

De Staatshuishoudkunde van XENOPHON, in zijn werkje: over de inkomsten van Athene, toegepast op Nederlandsch Indië, door Mr. R. W. J. C. BAKE, advocaat te Soerabaija.

Bescheiden analyse der proeven van een ontwerp van wet op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, van Mr. A. A. VAN VLOTEN en den heer P. VAN SWIETEN, door Mr. R. W. J. C. BAKE, advokaat en prokureur te Soerabaija. Utrecht 1851.

Varia. — 1) De nieuwe kerk te Serawak. — 2) Dr. SCHWANER op Borneo. — 3) Evangelisatie op Java. — 4) Haten de Javanen de Christenen? — 5) Belooning van panggeran SJERIF HAMID te Batavia. — 6) Heerendiensten op Java. — 7) Heffing der landrenten in Cheribon. . . . . 417.

Bladz.

Zesde Aflevering.

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848, door F. JUNGHUHN. *(Vervolg van blz.* 387.). . . . . 425.

De Séwaka, een Javaansch gedicht, vertaald door J. A. WILKENS. . 464.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 487.

Eenige beschouwingen over Java. Arnhem, 1851.

Varia. — 1) De waarachtige toestand van den Javaan; eene stem uit Indië aan den heer KRUSEMAN. — 2) Eindelijk zal de Minister van Koloniën aan het voorschrift der Grondwet voldoen. — 3) Het nieuw lid van den raad van Indië, Mr. C. VISSCHER. . . . . 490.

Het stelsel van regelmatige belasting, vergeleken met dat van gedwongen arbeid en leverantiën,

DOOR

Mr. HERMAN WARNER MUNTINGHE,

in leven Raad van Nederlandsch Indië.

Gevolgtrekkingen uit de geschiedenis afgeleid.

Wij zouden door de uitkomsten, welke de ondervinding ons aanwijst *), de keus tusschen de beide stelsels, die wij vergelijken, wel als beslist mogen beschouwen, ware het niet, dat wij, bij het ondernemen van deze taak, ons hadden verbonden, om de uitkomsten, die de ondervinding zoude aanwijzen, verder door redenering op algemeene gronden te staven. Wij zullen ons echter in dit opzigt bijzonder bekorten, alleenlijk aanmerkende, dat die eenvoudige redeneringen, welke wij hier thans nog bij zullen voegen, niet meer op zich zelven staan, maar allen die feiten bevestigen, welke de ondervinding reeds heeft aangetoond. Ze kunnen dus ook niet voor bloote bespiegelingen worden gehouden, maar veeleer voor eene redelijke naspooring der oorzaken, welke aanleiding gegeven hebben tot die uitkomsten, aan welker bestaan ons de ondervinding geen mogelijkheid laat te twijfelen.

In den aanvang van dit onderzoek reeds aangetoond en betoogd hebbende, dat het *stelsel van handel*, gelijk het door ons is omschreven, onafscheidelijk is van eene aaneenschakeling van dwang en willekeur, zullen wij thans alleen onderzoeken, in hoe verre *handel* en *dwang* of *geweld*, naar eene algemeene beschouwing van den aard der zaken, verkiesselijker gronden zijn van bestuur en regering, en welke gevolgen zij, daartoe aangenomen wordende, natuurlijk moeten te weeg brengen.

Wij zien onze lezers wel op de eerste melding van het woord *geweld*, als een grondslag van regering, terugtreden en de voorgestelde vraag des onderzoeks onwaardig keuren. Maar het zij ons vergund te herinneren, dat men een wezenlijk stelsel van dwang en willekeur zoo dikwerf, dan eens onder de voorstelling van het „zachte juk, waaronder de Javaan zich gewillig bukte," dan eens onder de benaming van „eene aloude adat en de gebruiken en instellingen der Javanen," heeft zoeken te bedekken en smakelijk te maken, dat het, bij een onderzoek hetwelk *alleen waarheid* ten doel heeft, zijn nut kan hebben de zaken *bij hare ware namen* te noemen. En zulks te meer, dewijl thans nog personen van meer dan gewone be-

*) Zie Jaargang 1850, II, blz. 305. enz.

gaafdheden en ondervinding in Indische zaken gevonden worden, die het op zich durven nemen, om dit stelsel van dwang onbewimpeld en onvoorwaardelijk der regering en der natie in ons Vaderland aan te prijzen; pogingen, die wij niet anders kunnen beschouwen dan van de aller nadeeligste strekking te zijn; van eene strekking, om den gezegenden toestand, waarin ons Vaderland, door het herstel en de verheffing van een geliefkoosd Vorst en Koning, gebragt is, op een zeer teeder punt te benadeelen en te ondermijnen; van eene strekking, om de religie zoo wel van Z. M. onzen geëerbiedigden Koning als de begrippen der gansche natie omtrent hare Indische aangelegenheden te verrassen en te verwarren; en om beiden Vorst en volk wederom in te leiden in dien doolhof van onzekerheid en twijfeling omtrent den waren staat onzer Indische bezittingen, waarvan de treurigste kenmerken op meest alle publieke maatregelen sedert twintig en dertig jaar herwaarts zijn gedrukt geworden. Er zijn inderdaad, te midden van ons Vaderland, te midden van het verlichte Europa, nog personen te vinden, die aanspraak maken op kunde en bekwaamheden, en tevens een *stelsel van gedwongen arbeid en willekeur* openbaar voorstaan en aanprijzen.

Maar, om met orde voort te gaan, welke zijn in de eerste plaats de eigenschappen en verdiensten van den handel, die dezen als een grondslag van bestier en Regering verkiesselijk zouden maken? Rust hij niet geheel en al op de vervulling van zekere meer of min noodzakelijke behoeften? Zijn het deze behoeften niet, welke hem voedsel en leven geven? bloeit hij niet naar mate zij dringende zijn? verflaauwt hij niet naar mate zij minder dringende zijn? en verdwijnt de spekulatie van den handelaar niet, met het voordeel dat hij kans heeft te behalen, zoodra deze behoeften geheel vervuld zijn en ophouden? Is de geheele handel alzoo onderworpen aan die behoeften en regelen zij hem; is het verder zulk eene moeijelijke taak, die behoeften te kennen en te bepalen, voor al wat den Indischen handel betreft; is daartoe eene algemeene kennis noodig van de kommercie van geheel Europa, eene plaatselijke kennis van den handel in het land zelf, waar die uitrustingen geschieden, eene aanhoudende oplettendheid op alles, wat er in den handel voorvalt; en is dan nog de handel aan zoo vele wisselvalligheden blootgesteld, dat niet ligtelijk iemand, die bevoegd is om over de materie te oordeelen, zich vermeten zal den loop, welken hij zal houden of nemen, voor vele volgende jaren te voorspellen; was het om deze reden, dat de partikuliere handel op Indië, ofschoon op de onkostbaarste wijze gedreven, dikwerf zoo slecht uitviel; dat ook de meerdere of mindere aanbreng der voornaamste Indische produkten zulk eenen aanmerkelijken invloed had op de verkoops-prijzen in Europa; en was het even om deze reden, dat de Oost-Indische maatschappij met zoo veel omzigtigheid te werk ging in het opmaken van hare zoogenaamde *eischen van retouren*, zoo dat men naar waarheid konde zeggen, dat het behouden van eene evenredigheid in den aanbreng der Oost-Indische waren, naar de behoeften van den handel, een zeer voornaam voorwerp was der vereenigde zorgen zoo wel van het Europesche als Indische bestuur; —

hoe beperkt, hoe wankel, hoe onzeker was dan de grondslag niet, welken de handel uit zijnen aard slechts konde opleveren voor een uitgestrekt bestier en al hetgeen daar verder op moet rusten!

Konden dus van eene regering, welke den handel tot haren grondslag nam, wel andere uitkomsten verwacht worden, dan de ondervinding ons heeft geleerd, dat hij dadelijk oplevert? Moest men, onder zulk een bestier, bij elke uitbreiding van den handel boven de wezenlijke behoeften, de winsten niet zien verminderen, terwijl de onkosten en uitrustingen vermeerderden, omdat, bij eene voorzigtige inkorting van den handel, het winstgevend kapitaal wederom in evenredigheid kleiner werd en dus dezelfde nadeelige werking had op de uitkomsten van het geheel?

Onder zulk een bestier moest men dan dezen, dan genen tak van nijverheid begunstigd zien, dan handwerken, dan landbouw zien bevorderd of tegengaan, dan uitbreiding, dan inkorting van kultuur, dan aanplanting, dan uitroeijing zien bevelen. En even als dit bestier moest handelen, omtrent de aankweeking der voortbrengselen zelve, moest het, volgens den geest van zijn stelsel, ook handelen ten aanzien van de beschikking, welke daarover aan den planter of handelaar gegeven werd. Waren de produkten gewild en winstgevend, zoo lei dit bestuur, volgens den aard der zaak, er dadelijk de hand op. Den inkoop en de leverantie kon het, onder zoodanige omstandigheden, aan niemand gunnen dan aan zich zelve. Hielden daarentegen de grootste winsten op, zoo liet het zijne leverantie varen en liet het artikel aan den vrijen handel over. Waren, in sommige gevallen, de inkoopsprijzen te hoog, zoo drukte het bestuur die terstond ter neder, door den uitvoer te verbieden; werd daarentegen het geheele artikel onverschillig, zoo stelde het natuurlijk den uitvoer weder vrij.

Dat deze loop van zaken, welke uit den aard van een stelsel van handel voortvloeit, ook inderdaad de loop geweest is, welken de maatregelen van onze O. I. Maatschappij bij elke gelegenheid gevolgd hebben, zouden hare boeken en archieven schier op elke bladzijde kunnen uitwijzen. De klagten dierhalven onder zulk een bestier over gebrek aan vlijt, gebrek aan nijverheid, moeten onophoudelijk zijn, en men heeft zich alleen te verwonderen, dat alle drijfveren tot werkdadigheid daaronder niet geheel zijn uitgedoofd.

Dat de handel van partikulieren daarbij echter niet anders kon dan kwijnen en eindelijk volkomen moest te niet loopen, was onvermijdelijk. En hoe volkomen inderdaad deze vernietiging geweest zij, kan door niets klaarder bewezen worden, dan door den toestand waarin Kommissarissen-Generaal in den jare 1795 den partikulieren handel in Indië aantroffen, en waardoor zij verhinderd werden, om zelfs een proef te nemen van die openbare verkoopingen voor de West van Indië geschikt, waarin de heeren bewindhebberen FALCK, CRAALJVANGER en SCHOLTEN zulk een aanzienlijk middel tot herstel van 's Kompagnies zaken hadden aangewezen.

Hoe lang het aan een bestuur, op zulke gronden gevestigd, mogelijk zoude geweest zijn, om zich staande te houden onder een vol genot van

vrede en alleenhandel, is moeijelijk te bepalen; doch uit den aard der zaak is het af te leiden, dat het, noch tegen eene mededinging in den handel, noch tegen een vredebreuk bestand kon zijn. Zoodra de partikuliere handelaar tegen de Kompagnie in 't strijdperk trad, genoot hij terstond het voordeel van alle die onkosten van bestier en defensie, waarmede de heerschappij voerende koopman zijne handels-winsten in de eerste plaats moest bezwaren. Hij kon dus voor hoogere prijzen inkoopen, voor lagere verkoopen, en het werd der groote Handel-Maatschappij ondoenlijk, om tegen hem te kunnen markten. Van daar dan ook de bestendige klagten over den kwijnenden staat van 's Kompagnies handel in Indië, over het indringen van vreemden en de sluikerijën waaraan zij was bloot gesteld; sluikerijën, waartegen zelfs de strenge bevelen en het uitroeijen van het gewas de Kompagnie nimmer hebben kunnen dekken. Een sterk bewijs zien wij daarin, dat geene middelen van eenvoudig bevel tegen den aard en drang der zaken bestand zijn; eene stelling, waarvan de bevestiging gevonden wordt in den inbreuk, waaraan de handel in tin, in peper, in lijnwaden en zelfs het uitsluitend bezit der specerijën, in de laatste dagen onzer Maatschappij, is onderhevig geweest.

De Maatschappij werd dus genoodzaakt, zich eindelijk te bepalen tot dien kring van handel, welken de voortbrengselen van haar eigen grondgebied aanboden. Maar welken gelukkigen uitslag men zich van dit plan ook had mogen beloven, onder het voortdurend genot van rust en vrede, het was onzes inziens, van het oogenblik, dat de Kompagnie tot dit uiterste gebragt werd, te berekenen (en wij meenen zulks, bij het onderzoek van het rapport van Kommissarissen-Generaal van 4 Julij 1795 genoegzaam te hebben aangetoond), dat zij tegen geenen vijandelijken aanval bestand was, en dat, bij het eerste ontsteken van den oorlog, die gebeurtenissen moesten volgen, welke haren val en ondergang hebben voorbereid.

Eene bloote beschouwing derhalve van het stelsel van handel geeft aanleiding genoeg, om, uit den aard der zaak alleen, alle die uitkomsten en gebeurtenissen te kunnen voorspellen, welke de ondervinding naderhand met de daad bewezen heeft, dat daarvan het gevolg zijn geweest, en welke, uit het wezen van het stelsel voortvloeijende, bij eene herstelling van hetzelve daaruit gewisselijk op nieuw zouden geboren worden.

En liggen inderdaad reeds deze gebreken in het stelsel opgesloten, wanneer men het slechts van de beste zijde, van de zijde van den handel alleen, beschouwt, welk oordeel zal men er dan over vellen, wanneer men verder nagaat, dat dwang en willekeur de eenige werktuigen zijn, waardoor het ten uitvoer kan worden gebragt.

Wij hebben reeds meer dan eens opgemerkt, dat het onderscheidend kenmerk van het stelsel van handel, 't welk wij ter toets brengen, is, dat het de gansche Indische bevolking zoodanig dienstbaar en ondergeschikt maakt aan den handel, dat zij daardoor onbekwaam wordt, om eenige regelmatige of noemenswaardige belasting op te kunnen brengen.

Wij zullen hier thans niet onderzoeken, of zulk eene inrigting zweemt

naar de uitoefening van dat verschrikkelijk regt, hetwelk de eene helft van het menschdom zich over het andere heeft aangematigd, om zijne natuurgenooten met geweld te dwingen landen, die niet de hunne zijn, tot profijt van altijd baatzuchtige en dikwijls onredelijke, ja onmededoogende bezitters te bebouwen. Wij zullen hier ook niet onderzoeken, of die onmetelijke oogsten van Javasche voortbrengselen, tot welker afhaal geen schepen genoeg uit het Vaderland kunnen worden gezonden, niet dikwerf met het zweet, bloed en de tranen der ongelukkige Javanen zouden zijn besproeid geworden. Wij zullen ons eindelijk vergenoegen met aan te merken, dat „dat zachte juk, 't welk de Javaan gewillig draagt," en „die persoonlijke diensten, welke hij met lust en graagte voor zijne meerderen en gebieders, vooral onder zijne eigene landaard verrigt," niet zijn die ondragelijke lasten, welke hem, tot profijt van altijd baatzuchtige en dikwijls onredelijke bezitters, worden opgelegd; maar blootelijk die geringe personele diensten en opofferingen, welke hij, tot vermeerdering van den staat en luister of tot onderhoud van zijne Vorsten en hunne aanhangers, zich gaarne laat welgevallen. Maar hoe gering zijn deze dienstbaarheden niet onder een Indisch bestier, 't welk, op zich zelf staande, zich noch met uitgebreide plans van handel, noch van kultuur, noch van binnenlandsche verbetering, inlaat. Men zoude zich derhalven grovelijk bedriegen, indien men onderstelde, dat, hoe gewillig de Javaan dit zachte juk, onder zijne oorspronkelijke gebieders en onder hunne wijze van bestier, ook moge opnemen, hij even geduldig het ondragelijke juk zoude torschen, hetwelk hem, onder een baatzuchtig stelsel van handel, wordt opgelegd. Om dit van hem volvoerd te krijgen, is wezenlijke dwang en geweld noodig. Het bloot gevoel van eerbied en ontzag voor zijne hoofden en regenten wordt hier ontoereikende. Dit moet nog ondersteund worden, door een gevoel van vrees, spruitende uit de zekere bewustheid, dat geen de minste daad van ongehoorzaamheid aan een order van zijnen regent ongestraft of ongewroken zal voorbijgaan.

Welk eene onbehoorlijke mate van gezag onder zulk een stelsel dan niet in de handen der Inlandsche Regenten moet worden gelaten, valt ligter te beseffen dan te schrijven. Het zij ons genoeg onze lezers zoo wij hopen de overtuiging te hebben gegeven, dat dwang en geweld tot de wezenlijke vereischten behooren van het stelsel.

Van daar dan ook de traagheid en tegenzin, welke elken stap van den Javaan, in het verrigten van zijne verpligte taak, kenmerkten. Men zag hem niet dan schoorvoetende den berg naderen, waar hij, onder zijnen opziener of mandoor, niet voor zich zelven maar voor anderen, ging planten. Het was niet dan door gedurige aansporingen, en als het ware door zachte slagen, dat hij tot den arbeid kon worden genoopt. De gelijkenis van zijnen geliefkoosden buffel paste volkomen op hem in dezen onnatuurlijken stand, waartoe men hem had vernederd. Doch men laat hem niet vrij, men laat hem niet aan zich zelven over, om zijnen zin en gewin te doen, of hij verkrijgt als het ware de vlugheid van het gedierte

des velds; de kruinen der bergen versiert hij met zijnen handenarbeid; aan de hellingen hangt hij zijne akkers ten toon; over heuvelen en dalen leidt hij zijne wateren, en het gansche veld bekleedt hij met het gewas door zijne handen geplant.

En welke moet dan de betrekkelijke waarde zijn van twee stelsels, waarvan de onmiddelijke uitwerkselen dadelijk zoo zeer verschillen!

Maar, om te blijven bij het onderwerp, 't welk wij begonnen te behandelen, zullen wij verder nagaan de gevolgen, welke de daaronder benoodigde dwang en willekeur moeten na zich slepen.

Naauwelijks is de Indische Regent in het bezit van dit uitbundig gezag, hetwelk wij gezien hebben, dat hij tot voortzetting van het stelsel noodig heeft, of men gevoelt weldra, dat de geheele bevolking aan zijne bescheidenheid is overgelaten; geruggesteund door de bekende wil en begeerte van het Gouvernement, rigt hij zijn gansche grondgebied in als eene pachthoeve. Hij legt aan ieder zijner ingezetenen, *de verpligtende taak op;* zij worden alle in vaste *ploegen* van werklieden verdeeld; de eene tot het planten, de andere tot den afvoer, een derde tot het opslaan, een vierde tot het wegen der verkregen produkten bestemd. Hij heeft, om het opzigt over deze werklieden te houden, wel geen onderscheid van zwarte en blanke mandoors; zij zijn alle bij hem van eenerlei verwe. Doch diegene onder hen, die, onder het zuiver inlandsch bestuur, in de verschillende rangen van pattie, demang, ingebey, koewoe, loerah, petingie of anderen, de werktuigen hadden behooren te zijn, waardoor regt, goede orde en personele veiligheid onder de ingezetenen bewaard werd, worden thans de opzieners en aandrijvers van alle de voorschreven werkzaamheden. Daar, derhalven, waar de verdrukte alleen om heul, om troost, om voorspraak zoude kunnen aanhouden, vindt hij niets anders dan de ijzeren hand van het volstrekt gezag, dat niet anders dan eene volstrekte gehoorzaamheid kent. In die distrikten gevolgelijk, waar het eigenbelang der Regenten door geldelijke voordeelen aan het in stand houden van dit stelsel is verbonden, en waar zij door hunnen invloed en vermogen in staat zijn, om de bevolking genoegzaam in dwang te houden, is het niet mogelijk, dat de minste klagt, het minste teeken van ongenoegen doordringen tot de ooren van het Gouvernement. Worden in die distrikten de ingezetenen niet gedrukt, zoo is het alleen der bescheidenheid van de Regenten, doch geenzins aan het stelsel te danken; en worden zij daarentegen gedrukt, zoo blijft hun geen ander hulpmiddel over, dan dat zij zich losmaken van de plaats hunner geboorte, de grafstede hunner voorouders verlaten, en door verhuizing zich onttrekken aan een juk, hetwelk zij niet langer kunnen dragen. Te vergeefs toch zou men zich vleijen, dat de verdrukten zich vooraf met hunne klagten aan den vertegenwoordiger van het Europesche Gouvernement vervoegden; trouwens, zonder zich illusiën te maken, mag men veilig aannemen, dat in een distrikt, gelijk wij thans onderstellen, waar de inlandsche Regent vermogen en invloed genoeg bezit, om zich bij zijne ingezetenen gevreesd en geëerbiedigd te maken, geen

sterveling onder hen gevonden wordt, die eene klagte tegen hem zou durven uitademen.

Het is derhalven alleen in de trapsgewijze ontvolking en den komparativen staat van bevolking en ontvolking der verschillende distrikten, dat het Gouvernement de sporen van het drukkende van het stelsel van verpligten arbeid kan ontwaren.

En op deze schaal wenschten wij dan wel, dat men voor een oogenblik slechts in vergelijking geliefde te brengen de uitgestrektheid en bevolking van de Preanger-Regentschappen, tegen de uitgestrektheid en bevolking van de Kadoe of van andere distrikten van eene soortgelijke vruchtbaarheid, langs de noord-oostkust van Java, waar nimmer, dan in het kortstondig tijdvak van 1808 tot 1811, de verpligte aanplantingen met groote kracht zijn voortgezet *), en wij twijfelen niet, of men zal daarin een overtuigend bewijs aantreffen, hoe drukkende ten allen tijde het stelsel van gedwongen arbeid geweest is. Doch tevens zal het de aandacht niet ontgaan zijn (en dit is ook hetgeen wij voornamelijk ter dezer gelegenheid wilden opmerken), dat die distrikten, waar geen verpligte aanplantingen en arbeid zijn ingevoerd, en die gevolgelijk ook eene grootere maat van welvaart en bevolking genieten, op de kaart van Java oneindig meer ruimte beslaan, dan die waar de gedwongen aanplantingen met kracht zijn voortgezet en schier tot de eenige bezigheid der bevolking zijn gemaakt. Trouwens dit verbeelden wij ons dat uit den aard der zaak voortvloeit, en een der grootste gebreken van een stelsel van dwang en verpligten arbeid aan den dag brengt. Immers de behoefte, het onderhoud, de voeding en andere noodwendigheden van eene uitgebreide bevolking, de ongeschiktheid van een groot getal, ja van geheele standen en klassen van ingezetenen om tot den arbeid te worden gebruikt, maken het tot eene volslagene onmogelijkheid, om den *dwang* en den *verpligten arbeid* tot de *gezamenlijke bevolking zonder uitzondering* uit te strekken. Eene onbezonnen poging van dien aard zou weldra onze Aziatische bezittingen in denzelfden toestand brengen, waarin Amerika en hare eilanden, door de eerste ondernemingen der Spanjaarden, gebragt zijn. Niet alleen ontvolking, maar de uitroeijing van de oorspronkelijke bewoners des lands zouden daarvan het gevolg zijn, en een nieuw Afrika zou vereischt worden, om de ontvolkte streken op nieuw te ontginnen.

Het is dus in den aard der zaken gelegen, dat, onder eene aanzienlijke bevolking van eenige millioenen menschen, de verpligte arbeid, niet dan tot een zeer gering getal in vergelijking van het geheel, kan worden uitgebreid. Intusschen vernietigt het gansche stelsel, op het beginsel van volstrekt gezag aan den eenen en volstrekte gehoorzaamheid aan den anderen kant, alle veiligheid van personen en goederen, en maakt men

*) Wij behoeven hier niet te herinneren, dat deze verhandeling de zaak beschouwt, zoo als zij was in het jaar 1819. Thans is dat alles veranderd. Maar de kracht van het argument is ook thans blijkbaar, gelijk wij later in eene toepassing van deze verhandeling op den tegenwoordigen stand van zaken, zullen aantoonen. De Redaktie.

daardoor *alle regelmatige en noemenswaardige* belasting onmogelijk, ook over dat gedeelte der bevolking, 't welk geen aandeel neemt in den verpligten arbeid. De verpligte arbeid van weinigen blijft ondertusschen bezwaard met de onkosten voor de bewerking, of, mogen wij het zoo noemen, het bestier en de regering eener onvruchtbare menigte; en zoo wij ons derhalve niet misgissen, is het uit den aard der zaak zoo wel te betoogen, als het door de ondervinding is aangewezen, dat het bestier van eene uitgebreide bevolking, naar beginselen van dwang en van verpligten arbeid, nimmer eene goede rekening kan geven.

Het eenige voorbeeld, dat mogelijk, met ter zijde stelling van alles wat menschelijk gevoel is, zou kunnen worden aangevoerd, dat door verpligting en slaafschen arbeid eenige geldelijke voordeelen zijn behaald, bestaat waarschijnlijk in de West-Indische koloniën. Maar men herinnere zich, ten welken koste deze voordeelen zijn verkregen; niet anders dan door de voorafgaande uitroeijing van het oorspronkelijke geslacht der bewoners des lands. Na deze uitdelging bestaat er geene andere bevolking in die gewesten dan van Europesche eigenaren en Afrikaansche bewerkers van den grond, en de arbeid der laatsten is dus, door de daad van uitdelging, bevrijd van het kostende eener in den arbeid niet betrokken populatie.

Hoe hardvochtig deze berekening ook zijn moge, zij was echter noodzakelijk en wij hopen, dat zij zal verschoond worden, als dienende, om aan een stelsel van dwang en van verpligten arbeid ook de laatste schuilhoek van verdediging te benemen.

Tot verdere bevestiging van ons gevoelen werpen wij nog eenmaal het oog op den bloeijenden staat van welvaart en vermogen, waarin zich thans de Britsche bezittingen in Hindostan bevinden, en op den toestand, waarin dat rijk zich thans zoude gebragt zien, indien Lord CLIVE, in plaats van zijne maatregelen, die der Nederlandsche O. I. Maatschappij gevolgd had.

Men stelle dan, dat hij, in plaats van de invordering der algemeene belastingen tot zich te nemen, ze in handen van den Mogol en van zijne Mahomedaansche bedienden gelaten had; dat hij daarentegen om niet, of voor niet noemenswaardige prijzen, bedongen had, de leverantie van rijst, van opium, van lijnwaden, van indigo, van koffij, voor zoo veel hij slechts voor den Engelschen handel op Europa of China noodig had gerekend; dat hij daarenboven, door een algemeenen afstand van de stranden van het rijk, alle zeehavens bemagtigd en alle uitgangen voor de binnenlandsche nijverheid gesloten had. Men stelle, dat intusschen het Mahomedaansche bestuur, in zijn vorig bederf voortgaande, op den laatsten penning van het vermogen der ingezetenen was blijven azen. En wij zouden ons inderdaad verwonderen, indien de bevolking van deze uitgebreide wingewesten, welke thans op ruim veertig millioenen geschat wordt, niet tot een derde was verminderd. Ja, indien zelfs de gansche magt van Groot-Brittanje niet reeds voor lang, door de geduchte vijanden, welke zij zou te bestrijden hebben, ware vernietigd en verslonden.

In zelver voege (indien de ongerijmdheid toelaat zulk eene onderstelling

te maken) gelieve men zich slechts voor een oogenblik te verbeelden, de uitwerking, welke zulk een stelsel van gedwongen arbeid en verpligte leverantie op de vermogendste en beschaafde landen van Europa zoude gehad hebben, zoo het aldaar voor eenigen tijd had kunnen werken. Men stelle zich voor, dat, bij voorbeeld, in ons eigen vaderland, de landman in de Zeeuwsche gewesten zijn tarwe, raapzaad en meekrap, in Holland zijn kaas en boter, in Friesland zijn boter en granen, in Groningen zijn haver en paarden, in Drenthe zijn rogge en veulens, aan niemand dan aan den Souverein, en dan nog niet dan tegen de helft, een vierde of een tiende gedeelte van de wezenlijke waarde, had mogen leveren; dat daarenboven het geheele zamenstel van ambtenaren tot het binnenlandsche bestuur behoorende, minister, prokureur-generaal, fiskaals, bailjuwen, schouten, oppassers, enz. waren gebruikt geworden, als werktuigen om de gansche gemeente tot de aankweeking van die artikelen voor verpligte leverantie aan te drijven en te dwingen; welke, mogen wij vragen, zou dan op dit oogenblik de toestand zijn der bevolking van Nederland? En welke moet dan niet de toestand zijn der bevolking van Java, nadat zij twee honderd jaren onder zulk een stelsel gezucht heeft, in vergelijking van hetgeen zij thans zoude zijn, indien zij daarvan was bevrijd gebleven? De tastbare ongerijmdheid, welke in de toepassing van zulk een stelsel op de Europesche Maatschappijen is gelegen, zal eindelijk, hopen wij, de overtuiging doen geboren worden, dat het met geen minder ongerijmdheid op de Javaansche is toegepast geworden.

En wij zouden ons dan ook bijkans durven vleijen van, langs dezen weg, de vergelijking tusschen een *stelsel van handel, gedwongen arbeid en verpligte leverantie* en dat van eene *regelmatige belasting*, op gronden van ondervinding en van redenering, zoo verre te hebben voortgezet, dat, naar onze gedachten, de keus tusschen een van beiden niet zeer moeijelijk meer zal kunnen vallen. Maar, daar wij in een zaak van zulk eenen uitgebreiden invloed op de toekomstige welvaart en vermogen, en, zoo wij ons niet bedriegen, ook op de eer en roem van onze natie, niets vermeenen te mogen overslaan, hetgeen tot bewerking van eene volkomene overtuiging zoude kunnen dienen; zoo zij het ons geoorloofd, bij de regstreeksche bevestiging van ons gevoelen, ook nog te mogen voegen eene oplossing van die zwarigheden, welke daartegen nu en dan nog zijn geopperd.

Oplossing der bezwaren tegen het stelsel van regelmatige belasting ingebragt.

Deze zwarigheden bepalen zich, voor zoo verre wij hebben kunnen nagaan, hoofdzakelijk tot de volgende.

Vooreerst, of de voordeelige geldelijke inkomsten, welke het beheer van Britsch Indië heeft opgeleverd, inderdaad wel de vruchten van het stelsel van belasting geweest zijn, en of ze daarentegen niet grootelijks zijn te danken aan de onmetelijke schatten, welke, zoo wel bij de eerste over-

heersching als bij volgende veroveringen, in de kas van het Britsche gouvernement gestort zijn.

In de tweede plaats, of de bevolking van Bengalen en Hindostan in allen gevalle, niet zoo ver in vermogen en beschaving boven die van Java en van onze overige Aziatische bezittingen is verheven, dat, van de resultaten van het stelsel van belastingen in Britsch-Indië, geen gevolg tot het zelfde stelsel met betrekking tot Java en onze overige bezittingen kan worden getrokken.

En eindelijk, dat de gansche bevolking van Java en van de meeste der Oost-Indische eilanden nog zou verkeeren in zulk eenen staat van onbeschaafdheid, en zoo beperkt zijn in hare behoeften, dat zij daardoor niet geschikt is, om een voorwerp van regelmatige belasting te kunnen worden.

De eerste dezer zwarigheden vindt hare oplossing in den aard der Britsche instellingen, en in den weg, welken men kan aantoonen, dat deze veroverde schatten zijn gegaan. Volgens de Britsche instellingen, waren deze schatten de buit van de veroveraars; zij konden dus niet gerekend worden onder de inkomsten van den Staat. Had 't Gouvernement in Indië daar eenig genot van, zoo kon het dit echter niet anders erlangen, dan door vrijwillige in kas stortingen, die aan den anderen kant door assignatiën op het bewind in Europa werden opgewogen.

De bij de eerste overheersching veroverde en buit gemaakte schatten in Indië, konden dus de bestendige oorzaak niet zijn van het steeds toenemend vermogen der Engelsche magt. Evenmin kunnen *de lak's* ropijen, waarmede de verdere veroveringen in Indië gezegd worden telkens te zijn verzeld geweest, gesteld worden op rekening van veroverde buit en schatten. Trouwens ze waren den meesten tijd niet anders, dan de reguliere belastingen, welke het nieuwe wingewest had opgebragt, en de werkelijke veroverde schatten konden dus het Gouvernement in Indië alleen behulpzaam zijn, door het kortstondig genot der penningen, welke de in kastellingen haar bezorgden. De bestendige oorzaak van het steeds toenemend vermogen van het Gouvernement konden zij niet zijn, eensdeels omdat de voordeelen, welke zij aanbragten, uit hunnen aard tijdelijk en voorbijgaande waren, en ten anderen wijl de grootste verbeteringen en vermeerdering van de inkomsten heeft plaats gehad, op een tijd, toen de buit-gelden en veroveringen reeds lang hadden stilgestaan.

De zwarigheid, gemaakt op grond van den meerderen trap van welvaart en vermogen, welken men zich in het algemeen voorstelt, dat de bevolking van Hindostan boven die van Java geniet, vindt hare oplossing in verscheiden berigten, welke omtrent den innerlijken toestand van Bengalen in de latere jaren zijn openbaar geworden. Zij vindt hare oplossing in het eenparig getuigenis van alle deskundige Britsche ambtenaren, die, sedert 1811 op Java in dienst geweest zijnde, en den toestand der bevolking in beide landen kennende, uit éénen mond verklaren, dat de Javaan over het algemeen voor den Bengalees voorzeker niet behoeft te wijken. Zij vinden verder hare oplossing in de verklaarde voorkeur, welke menig

Bengaalsche ambtenaar, onder het jongst afgetreden Britsch bestuur, aan het eiland Java en zijne bewoners boven die van Bengalen heeft gegeven. En eindelijk vindt deze zwarigheid eene volledige wederlegging in de geldelijke resultaten, welke de korte proef van het stelsel van belasting op dat eiland in vergelijking van Bengalen bereids heeft opgeleverd. Immers, om deze vergelijking naar behooren te doen, is het niet genoeg, om blootelijk het totaal bedrag der belastingen in beide landen tegen elkander te beschouwen; dit bedrag behoort daarentegen in beide gevallen beschouwd te worden, in evenredigheid met de hoegrootheid der bevolking, waarover het is geheven. En wanneer wij dit beginsel tot een maatstaf van berekening aannemen, dan vinden wij, dat van nu af aan de Javasche bevolking reeds even veel geschiktheid bezit tot het dragen van een stelsel van belasting, als die van Hindostan.

Trouwens, hebben de inkomsten van Britsch-Indië, in het jaar 1814, bedragen elf millioenen ponden sterling, of ongeveer 88 millioenen ropijen, zoo zijn die inkomsten ook geheven over eene bevolking van 40,000,000 menschen; terwijl de inkomsten van het eiland Java aan zuivere middelen van belasting, en zonder inmengsel van eenige merkantiele voordeelen, door ons zijn berekend voor het aanstaande jaar te zullen bedragen ropijen 6,568,327, en zij nogtans niet kunnen gerekend worden, over eene grootere bevolking dan van ongeveer drie millioenen menschen te zullen worden gebragt. Eene evenredigheid, die ten klaarsten aantoont, dat de Javasche bevolking van dit oogenblik af aan reeds volkomen gelijk staat met die van Bengalen in hare geschiktheid, om een regelmatig stelsel van belasting te ontvangen, en dat de voordeelige resultaten over het geheel tot nog toe slechts verschillen, uit hoofde dat in Britsch-Indië het stelsel algemeen werkt zonder uitzondering, en in Nederlandsch Indië slechts over een zeer geringen kring, in vergelijking van den geheelen omvang, welken het konde omvatten.

De aantooning derhalven, dat de bevolking van Java nu reeds, in de opbrengst van hare belastingen, gelijk staat met die van Bengalen, zoude te gelijker tijd als een voldoend antwoord kunnen dienen op de laatste tegenwerping, dat zij, uit hoofde van hare nog aanhoudende onbeschaafdheid en gebrek aan behoeften, in het geheel ongeschikt was voor het dragen van eene regelmatige belasting.

Maar daar het ons is voorgekomen, dat dit geloof aan de onbeschaafdheid en aan een totaal gemis van behoeften bij den Javaan, al vrij diepe en uitgebreide wortelen heeft geschoten; zoo zij het ons nog vergund, wat nader te onderzoeken, in hoe verre deze begrippen op waarheid of op dwaling gegrond zijn.

Verstaat men door dit gemis van behoeften, dat de Javaan, in zijne ligging op 6 graden zuider breedte, niet heeft *dezelfde* behoeften en noodwendigheden, welke een ander ras van menschen gevoelt, dat misschien 50 of 60 graden benoorden de linie gewoon is te leven, zoo stemmen wij gereedelijk deze waarheid toe. Doch zoo men vermeent, uit dit verschil

van behoeften tot een volslagen gemis te mogen besluiten, verbeelden wij ons, dat men geweldig dwaalt. Hoe-verre men dezen Javaan ook gelieve te vernederen, hij blijft mensch, en de attributen van de menschheid zijn de zijne. Hij heeft onderhoud en voeding noodig; hij gevoelt een ingeschapen trek tot verbetering van zijnen staat; hij heeft zijne begeerlijkheden, zijne lusten en vermaken; hij heeft zijne driften, zijn hoogmoed en verwaandheid; hij heeft zijne gebreken, zijne buitensporigheden en ondeugden; en, onder elk van deze oogpunten beschouwd, wordt hij een voorwerp van regelmatige belasting. Hoe verre hij ook, in maatschappelijke orde en volmaking, moge ten achteren zijn in vergelijking van de beschaafde volkeren van Europa, hij is evenzeer verheven boven de woeste en zwervende horden, waarin de mensch, in zijnen eersten staat van onbeschaafdheid, gevonden wordt.

De Javaan is bijzonder tot den landbouw geneigd. Hij is in het algemeen gezeten bij zijne velden, en verlaat de plaats van zijne geboorte niet ligt. Hij bebouwt zijne akkers, of zelf, of door anderen vrijwillig door hem in dagloon aangenomen. Hij beschikt over de velden, door hem zelven ontgonnen, bij huur of koop, onder levenden en bij uiterste begeerte tot na zijnen dood.

De algemeene neiging tot den landbouw waarborgt de vruchtbaarheid van alle landelijke belastingen, doch de zinnelijkheid van den Javaan, zijne gehechtheid aan het gebruik van siri, tabak, gambir, betel, maken, dat hij op eene indirekte wijze in deze artikelen op eene noemenswaardige wijze kan worden belast. Zijne gezetheid op persoonlijke onderscheiding en op alles wat tot uiterlijke pracht kan dienen, doet hem prijs stellen op de fijnste lijnwaden, op zijden, gouden en zilveren stoffen, op armbanden en ringen, op sierlijke knoopen, op hoofdsieraden, op kostbare krissen en klewangs, en, naar mate hij in rang opklimt, op lakens en fluweelen stoffen, op gouden en zilveren passementen, en op alles, wat slechts zijn weelde en hoogmoed kan voeden.

Het is wel waar, dat bij alle deze behoeften slechts weinige artikelen zijn, die hem door den handel uit Europa behoeven verschaft te worden; doch, om het even van waar hij ze verkrijgt, het zijn zaken, voor welker gebruik hij op eene indirekte wijze kan worden belast. Zoo ook maken zijne lusten hem een voorwerp van belasting in het gebruik van de opium, en in zijn drift voor de waijang-, topping- en ronging-spelen en andere vermaken. Doch niet alleen is de Javaan, door zijne behoeften en neigingen, çijnsbaar te maken, hij is reeds in maatschappelijke inrigting zoo verre gevorderd, dat hij voor eene regelmatige belasting volkomen geschikt is. Hij kent onderwerping aan gezag en gehoorzaamheid, zonder tegenstreving; hij is reeds sedert eeuwen gewoon aan eene vaste afgave van een gedeelte van zijn gewas, zoo wel aan zijnen priester als aan zijne inlandsche gebieders; hij is buitendien sedert lang bekend geweest met verschillende kleine, doch onregelmatige opbrengsten, welke hij niet dan met voordeel door eenige, weinige, regelmatige belastingen kan zien vervangen. En

niet alleen zullen zijne bijzondere behoeften en geneigdheden hem aanzetten, om de middelen te vergaren, waarmede hij aan deze belasting zal voldoen; maar de verschillende beroepen, welke reeds onder hem bestaan, de kleine handelaar, dien men hier en daar aantreft, de klassen van handwerkslieden, van smeden, van timmerlieden, van koperslagers, van goud- en zilver-smeden, van visschers, van praauwvoeders, van schuitenbouwers, van zoutwerkers, van houtkappers, van daglooners, zijn de eerste zaden van vlijt en nijverheid, die slechts gekoesterd behoeven te worden, om alle die vruchten voort te brengen, welke men van eene regelmatige belasting zoude kunnen verwachten. En om die vruchten er van te plukken, is slechts noodig, dat de personele vrijheid en der menschen handenarbeid ontslagen worden, in den volsten zin, van de banden, welke een stelsel van verpligte leverantie en van rekwisitiën daarom gelegd heeft.

(Wordt vervolgd.)

Europesche Kolonisatie in Nederlandsch Indië.

In het jaar 1826 werd door den Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES eene inrigting tot stand gebragt van het hoogste gewigt. Hij was er van overtuigd, dat de begunstiging en aanmoediging van landbouw en handel met het ware belang onzer Indische bezittingen ten naauwste verbonden zijn. Eene zoo min mogelijk beperkte vrijheid van kultuur beschouwde hij als het beste middel tot uitbreiding van den landbouw. Daarom was het in zijn oog een der eerste pligten van het bestuur, om hulp en bescherming aan ieder toe te zeggen, die zich op eene andere soort van kultuur wilde toeleggen dan de reeds bestaande. Dit waren de beweegredenen, die hem noopten, om, „in afwachting van hetgeen verder door hem, tot de vestiging van *een stelsel van vrije kultuur*, ten behoeve van Java, zou worden bepaald," reeds dadelijk over te gaan tot het daarstellen eener inrigting, die ten doel zou hebben, om den staat van den landbouw naauwkeurig na te gaan, den weg tot nieuwe takken van kultuur aan te wijzen, en, door het houden van een onmiddellijk toezigt over het wetenschappelijke gedeelte van het vak, den landbouwer en grondeigenaar beide in hunne handelingen te leiden, en met hunne ware belangen meer en meer bekend te maken. Die inrigting was de „Hoofd-kommissie van landbouw," onder het voorzitterschap van het Hoofd des bestuurs zelven *).

Een der eerste onderwerpen, waarop door den Kommissaris-Generaal de aandacht dier Hoofd-kommissie gevestigd werd, was het stelsel van kolonisatie. Zij werd uitgenoodigd, om over die gewigtige aangelegenheid zoo spoedig mogelijk een gemotiveerd rapport uit te brengen. Aan drie leden der Hoofd-kommissie werd de taak opgedragen, om zulk een rapport te stellen. Het waren de heeren J. C. ROMSWINCKEL, J. E. DOORNICK en A. L. BOGAERT. Den 15 Februarij 1827 diende de Hoofd-kommissie dat stuk aan de regering in, met de verklaring, „dat de gronden en motiven, daarbij aangehaald, door al de leden ten volle zijn overgenomen, en dat de daaruit getrokken toepassing het gevoelen der Hoofd-kommissie over dat onderwerp uitmaakt." Behalve de zoo even genoemden, bestond die Hoofd-kommissie (blijkens de onderteekening van een door haar uitgegeven verslag) uit de volgende heeren: de raad van Indië CHASSÉ, president, C. M. BAUMHAUER, J. C. REIJNST, J. M. VAN BEUSICHEM, M. RUDOLPH, FRITZE, H. CHAUVIGNY DE BLOT, T. W. H. VAN RIEMSDIJK, V. L. VAN RIEMSDIJK, W. YOUNG, A. MICHIELS, J. J. VAN SEVENHOVEN en G. DE SERIÈRE.

*) Het besluit, waarbij deze inrigting werd in het leven geroepen, is opgenomen in het Staatsblad van Nederlandsch Indië voor 1826. No. 13.

De inhoud nu van dat verslag komt ons zoo hoogst belangrijk voor, dat wij het onze lezers onder de oogen durven brengen. Er zijn beginselen in uitgedrukt, die bij de redaktie van dit Tijdschrift eenen warmen weerklank vinden. En, ofschoon wij in bijzonderheden van de Hoofd-kommissie van landbouw verschillen, hopen wij toch, dat hare taal met de meeste naauwgezetheid zal overwogen worden, door allen die belang stellen in het waarachtig welzijn van het Vaderland en van Java. Te meer hebben wij gemeend dit stuk thans te moeten opnemen, omdat, mede naar aanleiding van dit rapport der Hoofd-kommissie van landbouw, de burggraaf DU BUS DE GISIGNIES uitgebreide voorstellen aan het Opperbestuur in 't Moederland heeft ingediend omtrent eene Europesche kolonisatie op Java. In het verslag der kommissie van rapporteurs over de Staatsbegrooting van 1851 is, namens eenige leden der Tweede Kamer, het verzoek aan de Regering gerigt, om met die voorstellen bekend te mogen worden, ten einde te kunnen beoordeelen, in hoe verre eene Europesche kolonisatie in Indië wenschelijk mag beschouwd worden. De Regering heeft beloofd, dat stuk ten spoedigste aan de Kamer te zullen overleggen. Wij hopen, dat het dan gedrukt zal worden, opdat deze gewigtige aangelegenheid, na grondig onderzocht te zijn, eene voor het Vaderland en de kolonie gewenschte beslissing erlange. Bovendien zijn wij in het bezit van nog meer advisen, over deze zelfde aangelegenheid uitgebragt, onder anderen van de faktorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij, die wij achtereenvolgend aan onze lezers hopen mede te deelen. Zoo zullen wij trachten mede te werken, om licht te verspreiden over een onderwerp, dat, ofschoon reeds sedert zoo lang de aandacht van allen, die belang hebben bij onze Overzeesche bezittingen, tot zich trekkende, te lang in 't duister is gebleven, door de noodlottige zucht tot geheimhouding, die de Indische Regering tot dusverre kenmerkte.

Naar ons inzien behoort tot de grondwaarheden van het koloniaal stelsel ook dit, dat de koloniën bestemd zijn, om produkten te leveren in den algemeenen handel, en om voor die produkten in te ruilen alle behoeften van den kolonist, die hij zich in de kolonie niet kan verschaffen. Is dit zoo, is het ook in de staathuishoudkunde waar, 't geen wij in de natuur opmerken, dat de uitwerkselen in eene evenredige verhouding staan tot hunne oorzaken, dan moeten aan beide zijden de handen niet worden belemmerd. Zoodra men dit doet, tast men onmiddellijk de natuurlijke, zoo wel als de staatkundige vrijheid van den kolonist aan.

De Europesche bewoners der kolonie moeten dezelfde burgerlijke regten genieten als de bewoners van het Moederland, want beiden zijn zij leden van denzelfden staat. Ze moeten alzoo worden beschermd door dezelfde wetten. Om die reden gaf ook de Koning, bij publikatie van 22 December 1818, te kennen, „dat de ingezetenen van Nederlandsch Indië zoodanige produkten kunnen aankweeken als zij verkiezen, en daarover naar goedvinden

mogen beschikken." Den Europeschen ingezetene der kolonie moet het alzoo vrij staan, de produktive krachten zoo veel mogelijk te ontwikkelen, terwijl hij over deze voortbrengselen zijner nijverheid vrij moet kunnen beschikken. Alle inbreuk op de regten, aan den Europeschen bewoner door den Koning verzekerd, zou een inbreuk zijn op de vrije kultuur, die zonder eene Europesche kolonisatie ondenkbaar is, en tevens op den vrijen handel, die weder van de beide vorigen onafscheidbaar is. Indien iemand deze stelling durfde tegenspreken, dan zou hij tevens moeten verdedigen, dat eene kolonie steeds in eenen staat van minderjarigheid moet gehouden worden.

De werking en terugwerking, die tusschen het Moederland en de kolonie bestaat, moet in eene evenredige verhouding worden gebragt. Daardoor alleen is het mogelijk, dat de voorspoed en het geluk van het eene ook het welzijn van het andere uitmaakt. Wanneer alzoo het Moederland zijn eigen waarachtig belang kent, dan moet het al zijne vermogens aanwenden, om de kolonie in bloei te doen toenemen. Dit nu is alleen mogelijk door eene vrije kultuur en handel, van welke wederom kolonisatie het ware steunpunt is.

Men moet den Europeschen bewoner der kolonie in de kolonie trachten te *vestigen*. Dit oogmerk kan het best worden bereikt, door eene kolonisatie van kultivateurs. De landen, die zij in de kolonie zullen verkregen hebben, 't zij in koop of in pacht; de maatschappelijke betrekkingen, die zij in de kolonie zullen hebben aangegaan, zijn zoo vele redenen, waarom zij zich in de kolonie zullen vestigen. Een der eerste voordeelen, die uit deze kolonisatie moeten voortvloeijen, is, dat daardoor de kolonie zal ophouden, beschouwd te worden als eene kortstondige verblijfplaats, om spoedig rijkdommen te verzamelen, ten einde daarmede naar Europa terug te keeren. Eene kolonisatie van Europesche kultivateurs zal voor een' geruimen tijd huisgezinnen aan den bodem van Java hechten, die in de welvaart van Java belang stellen.

Op Java, als het centraalpunt der Nederlandsch Indische bezittingen en van hare betrekkingen in het Oosten, moet de Europesche bevolking het meest worden aangemoedigd. Tot dat einde moeten kultivateurs herwaarts komen, die over kapitalen te beschikken hebben, 't zij uit zich zelven, 't zij uit daartoe aan hen geopende vreemde fondsen, om met deze fondsen uitgestrekte gronden te ontginnen; zij moeten met zich medebrengen gezonde menschen, om hen in deze of gene kultuur en in de veeteelt behulpzaam te zijn. Door zulk eene inrigting, zal een groot gedeelte van Java's bodem, dat nu braak en nutteloos ligt, nieuwe middelen van welvaart en voorspoed doen ontwikkelen. Hoe vele voorbrengselen zijn er, die de gedwongen staat der kolonie heeft miskend of doen verloren gaan! Wij herinneren slechts de katoen-plant op Sumatra, die men heeft uitgeroeid, uit vrees dat zij de peper-kultuur zoude benadeelen. Hoeveel is er, dat, uit gebrek aan kultuur, kwijnt, maar dat beter gekultiveerd, een prijs zoude verkrijgen, evenredig aan het belang. Zoo is de grond van Java

b. v. volkomen geschikt voor de teelt van peper, van muskaat-noot, van kakao enz. Bovendien herinneren wij, voor de behoeften der Europesche bevolking, eene kultuur van het hoogste aanbelang — de teelt der tarwe. Tot een' schandelijk hoogen prijs betalen wij het brood. In Bengalen verkrijgt men voor dien zelfden prijs, twee en dertig broden, waarvoor men er hier vier ontvangt. — Waarom? — omdat de tarwe dáár wordt gekultiveerd. Dit zelfde voordeel kon Java genieten, want Java's bodem heeft in overvloed grond voor dezen teelt. En die teelt zal dan eerst plaats hebben, wanneer eene kolonisatie van Europeanen op Java zal zijn gevestigd. 't Is alzoo weder het invoeren en bevorderen van eene kolonisatie, waarop wij hier worden terug gebragt.

Naar 't geen wij nu reeds hebben laten voorafgaan, blijkt het, dat er vele takken van kultuur zijn, waardoor Neêrland's Indië in 't algemeen en Java in 't bijzonder, door Europeanen, dat is, door kolonisatie, de grootste voordeelen zoude genieten, en dat alzoo niets wenschelijker kan worden geacht dan kolonisatie, het eenige en wezenlijke middel, om dat alles tot stand te brengen.

Nemen wij nu in aanmerking, dat $^1/_8$ van den grond van Java is gekultiveerd, en alzoo $^7/_8$ gedeelten braak en verwaarloosd liggen, wat is er dan niet voor eene kolonisatie op Java te doen! Hoe zeer en hoe dringend roept Java Europesche kultivateurs tot zich, om van dien vruchtbaren grond de produkten in den algemeenen handel te brengen! Welk een ontzettend uitgestrekt veld ligt hier open, wachtende op duizenden van handen, om onberekenbare voordeelen aan te brengen!

In de voordeelen, die hier kunnen geoogst worden, zal de Javaan even zeer deelen als de Europeaan. Want, — behalve dat wij zoo straks de nadere bewijzen daarvan zullen bijbrengen, — door eene meerdere toenadering tusschen den Europeaan en den Javaan, welke van eene kolonisatie het gevolg zijn zal, zal de Javaan duidelijk leeren inzien, dat hij door de Voorzienigheid tot beter toekomst is bestemd, dan om, door dwangarbeid en hooge opbrengsten, volgens een in zijne uitwerkselen gebrekkig landelijk stelsel, de Indische schatkist te stijven. Een grooter aantal kultivateurs, eene uitgebreide kultuur op Java, zullen in alle opzigten der kolonie en der bevolking nuttig zijn. Wij kunnen ons toch niet voorstellen, dat Europesche vlijt, kennis en werkzaamheid een' nog ongebruikten maar vruchtbaren grond niet tot vruchtbaar land zouden kunnen vormen, en dat een toenemend geldvermogen geene ruimer dagloonen zoude kunnen betalen aan den Javaan voor zijnen alsdan vrijen arbeid, iets waardoor de Javaan vrij wat meer dan het hoogst karig onderhoud zal verkrijgen, 't welk hem thans te beurt valt.

Dit laatste brengt ons van zelf op het onderwerp, dat door meer anderen is behandeld; het onderzoek namelijk, voor welke takken van landbouw en van nijverheid de hulp van Europesche kunstvlijt en van Europesche kapitalen wordt vereischt, om wezenlijk nuttig te zijn, zonder schadelijk op de vlijt en nijverheid van de inlandsche bevolking terug te werken. —

De rijst-teelt, de boomsuiker, de tabak voor de inlandsche markt, de siri enz. maken eene kultuur uit, die den Inlander bekend en waaraan hij gewoon is, en waardoor hij zich een ruime winst kan bezorgen; alle deze voorwerpen van kultuur behoeven dan ook niet de hulp van eene Europesche bevolking. De kultuur van het suikerriet en van de indigo is mede den Inlander wel bekend, maar al weder schiet hier het kapitaal van den Javaan oneindig te kort, om deze beide kulturen tot die uitgebreidheid op te voeren, dat het produkt een aanzienlijk aandeel zoude kunnen uitmaken van den algemeenen handel. Voeg daarbij, dat de bekostiging der nieuwe uitgevonden werktuigen, die hier noodig zijn, geheel boven het vermogen van den Javaan gaat. Om alzoo deze beide kulturen voor den handel voordeelig te doen worden, zoo worden, op Java, eene Europesche bevolking, d. i. eene kolonisatie en Europesche kapitalen vereischt. Dankbaar erkennen wij, dat het Indisch bestuur de ondernemingen van deze kulturen in zoo verre heeft aangemoedigd, dat het tot dat einde onbebouwde landen heeft afgestaan, en den invoer van de hiervoor noodige en nieuw uitgevonden werktuigen van alle belasting heeft ontheven. In dit opzigt kan alzoo Europesche industrie hand aan hand gaan met de reeds verkregen kennis in die kulturen van den Inlander, waardoor, in volgende tijden, een band van vereeniging kan worden daargesteld, die voor beiden voordeelig en tevens hoogst nuttig voor het Moederland zal zijn. Europesche bevolking toch en Europesche kapitalen, onder de leiding van eene wijze en regtvaardige Regering, zullen nimmer den Inlander in zijne vlijt, industrie en verdiensten kunnen stremmen. Integendeel zal hij daardoor in dat alles bevoordeeld worden; zoodat men, na eenige jaren, even als heden in Bengalen, Inlanders zal ontmoeten, die zich een' zekeren rijkdom en welvaart zullen hebben verworven, waardoor zij geheel op zich zelf kultures van eenig belang zullen kunnen ondernemen *).

Wij bezigden daar de uitdrukking: „onder de leiding van eene wijze en regtvaardige Regering." Wij bedoelen daarmede, dat door haar, bij eene kolonisatie, streng moet worden gewaakt, dat, door zulk eene Europesche kolonisatie, de Javaan in geenen deele gedrukt wordt. Tot dat einde moet zij verordeningen vaststellen, die dit ondoenlijk zullen maken, verordeningen, die wij later breeder zullen ontwikkelen, doch waarvan wij hier in 't voorbijgaan alleen opmerken, dat zij het duidelijk en aannemelijk zullen doen worden, dat eene Europesche bevolking met Europesche kapitalen kultures zal kunnen ondernemen, zonder daartoe eigendom van grond te behoeven, veel min eene onmiddellijke beschikking over de Inlandsche bevolking. Evenmin zouden daardoor de belastingen kunnen worden opgeheven, welke de Inlander aan het Gouvernement moet op-

*) Wij herinneren, dat de stellers van dit stuk schreven vóór de invoering van het tegenwoordig kultuurstelsel. De vooruitzigten, die zij in eene Europesche kolonisatie meenden op te merken, zullen onder het tegenwoordige stelsel nimmer verwezenlijkt worden. De Javaan kan zich daaronder geene zelfstandigheid, geen kapitaal en eigen ondernemingen verwerven, maar de verschijnselen van het tegendeel, van armoede en gebrek, ontdekt men nu reeds in vele streken. De Redaktie.

brengen. Eene wijze en regtvaardige Regering zal daarom, bij eene kolonisatie, naauwgezet toezien, dat men de Europesche kultivateurs niet zal kunnen vergelijken met Poolsche Magnaten, door wie de bevolking geheel aan zich dienstbaar en ondergeschikt wordt gemaakt. Door deze verordeningen zal tevens worden voorgekomen, dat men den kolonist zoude willen gelijk stellen met eene parasite-plant, die het voedsel en de sappen nutteloos verteert, en zich tusschen den inboorling en de Regering inwringt. De kolonist en de Inlander zullen door deze verordeningen in dezelfde betrekking worden gebragt tot de Indische Regering. Beiden zullen zij arbeiden tot hun eigen voordeel en daardoor tot nut der kolonie en van het Moederland; de een op een' ruimer schaal dan de ander. De Indische schatkist zal door deze zelfde verordeningen aanmerkelijk worden bevoordeeld.

Onder de tegenstanders van kolonisatie zijn er, die in hunnen tegenstand zoo verre gaan, dat zij, als het gewis gevolg van kolonisatie, eene uitbreiding van kultuur en eene daarmede in verband staande vermeerdering van produkten aannemende, alsdan de vraag in 't midden brengen: „wanneer Java, binnen korte jaren, zulk een' rijken schat van koopwaren aan de handeldrijvende wereld zal kunnen aanbieden, waar zullen dan genoegzame fondsen gevonden worden, om deze koopwaren aan Java te betalen?" — Men staat inderdaad verbaasd, hoe iemand op het denkbeeld kan komen, om zulk eene vraag te doen, en die te willen doen gelden als een argument tegen kolonisatie. Of zouden er, wanneer door kolonisatie, door uitbreiding van kultuur, door vermeerdering van produkten, zulk een schat van koopwaren der handeldrijvende wereld kon worden aangeboden, geene koopers genoeg gevonden worden voor al die waren? Wanneer de Nederlandsche kooplieden hun aandeel daarvan hebben ingekocht, zouden er dan geene schepen van vreemde natiën komen, om van Java die koopwaren af te halen? Indedaad eene zoodanige vrees beangstigt niet onzen geest. Integendeel, wij wenschen, dat de dag moge aanbreken, waarop die gevreesde schat van koopwaren door Java der handeldrijvende wereld zal kunnen worden aangeboden. Wij houden ons verzekerd, dat Java dan zijne rijke oogsten zeer goed zal kunnen van de hand zetten *).

Intusschen, hoe vreemd ook deze vrees moge schijnen, zij staat in verband met eene andere meening, waaruit zij zich eenigzins laat verklaren. Men stelt namelijk op den voorgrond, dat alle handelsbetrekkingen kunstmatig naar het Moederland moeten gerigt, en elke mededinging van vreemden zorgvuldig vermeden worden, zoo veel het onderling verband en de ge-

*) In die tijden vreesde men inderdaad dergelijke hersenschimmen; of liever de tegenstanders van Europesche kolonisatie gebruikten gretig ook dit argument. Thans kan niemand er zich meer achter verschuilen, sedert, in weerwil der groote produktie door een ander stelsel verkregen, al die produkten toch koopers vinden. Opmerkelijk is in dit opzigt het advies van den Generaal van den bosch, dat door de Regering, op verzoek van eenige leden, aan de Tweede Kamer zal worden aangeboden. Het eenige argument, dat *hij* tegen eene Europesche kolonisatie inbragt, was juist geput uit die vrees voor het brengen van te veel produkten aan de Europesche markt, hij die later zooveel millioenen pikols koffij en suiker, door zijn stelsel, in Europa bragt! De Redaktie.

meenschap van den handel zulks maar eenigzins toelaat. Dit beginsel, — men veroorlove ons opregt te zijn, — dit beginsel is gewis zoo antikoloniaal niet alleen, maar tevens zoo antikommerciëel als maar mogelijk is. Immers de groote hefboom van den handel, de konkurrentie, wordt door zoodanig beginsel verlamd. Maar 't is ook anti-sociaal, want volgens dien regel moet zich de kolonie bijna geheel isoleren, in plaats van een organiek deel van den algemeenen wereldhandel te helpen uitmaken. Java zou dan alleen voor Nederland bestaan, met uitsluiting van alle mededinging van vreemden, ten minsten voor zoo ver zulks maar eenigzins met de onderlinge gemeenschap van den handel zou bestaanbaar zijn.

Konden nu de tegenstanders van kolonisatie hun stelsel zóó verre drijven, dan zou het inderdaad kunnen gebeuren, dat Java eenmaal een' grooteren schat van koopwaren aanbood, dan het Moederland zou willen betalen. Waarschijnlijk heeft men een zoodanig antikommerciëel stelsel op het oog gehad, toen men die vrees te kennen gaf. Maar wij voor ons twijfelen er zeer aan, dat immer het Moederland tot zoodanige antikommerciële en antisociale maatregelen zal kunnen gebragt worden *). En dan ook vertrouwen wij, dat de koopwaren, die Java der handeldrijvende wereld zal aanbieden, niet in de magazijnen zullen vergaan, maar een genoegzaam aantal koopers, zoo Nederlanders als vreemden, zullen vinden.

Behalve deze vrees, hebben wij hier en daar nog andere gronden tegen kolonisatie aangetroffen, doch die, wat hunne waarde aanbelangt, met deze vrees gelijkstaan, en daarom door ons niet zullen vermeld worden. Er zijn er, die van oordeel zijn, dat de Javaan genoegzame bekwaamheden bezit in den landbouw, om uit zich zelf, en zonder Europesche hulp, kulturcs op Java te beoefenen, en daardoor te kunnen voldoen aan al de vereischten van landbouw, nijverheid en handel. Om zulk eene stelling werkelijk te kunnen verdedigen, moet men eerst als bewezen hebben aangenomen, dat de bekwaamheden van den Javaan, in den geheelen omvang van Indischen landbouw, gelijk zijn aan de bekwaamheden van den Europeaan. Dit nu te bewijzen is onmogelijk, dewijl het tegen de dagelijksche ervaring aandruischt. Het gevoelen berust alzoo op eene petitio principii. Zijn de bekwaamheden van den Javaan in den landbouw niet toereikende, om te voldoen aan het oogmerk, om door eene uitbreiding van kultures en door eene vermeerdering van produkten gunstig te werken op den handel, ten einde daardoor de kolonie in bloei te doen toenemen, en door dezen bloei gunstig terug te werken op het Moederland; dan blijft er niets anders over dan om door Europesche kultivateurs — alzoo door eene kolonisatie — aan dit oogmerk te voldoen §). Daarbij komt nog, dat, om zulk eene uitgebreidheid aan den landbouw van Java te geven, er zeer aanzienlijke ka-

---

*) Gij hebt u vergist stellers van dit rapport. Wat gij voor onmogelijk hieldt is toch gebeurd!
De Redaktie.

§) In zeker opzigt heeft het later ingevoerd kultuurstelsel dit beweren niet gelogenstraft; want de nieuwe kultures zijn toen hoofdzakelijk door Europeanen gedreven, ofschoon men kolonisatie daarbij zoo veel mogelijk vermeden heeft. De Redaktie.

pitalen benoodigd zijn. Beiden kunnen door den Javaan niet worden aangevoerd. Ook om die reden is eene Europesche bevolking van kultivateurs — alzoo eene kolonisatie — volstrekt noodzakelijk.

Hiertegen kan de bedenking wel nimmer in ernstige aanmerking komen, dat het zeer bezwaarlijk zal vallen, om het zwakke Indische ras tegen den euvelmoed van den sterkeren Europeaan te beveiligen. Wij herhalen het, wijze verordeningen omtrent eene Europesche bevolking van kultivateurs zullen daarin gemakkelijk kunnen voorzien *). Daarbij zal de landbouw van Europesche kultivateurs altoos blijven onder het toevoorzigt der Indische Regering; terwijl die zelfde Regering de voorwaarden zal bepalen, op welke, in verband met een als dan heerschend stelsel van landelijke belastingen, gronden aan Europeanen in koop, in huur of in pacht zullen worden afgestaan.

Maar wij durven vragen: zoude men het wel zoo ernstig met deze bedenking meenen? Immers werd zij voor zoo hoogst gewigtig gehouden, dan was men er ongetwijfeld sedert lang reeds op bedacht geweest, om eene verbetering te brengen in het lot van den Javaan, door hem van de onderdrukking en knevelarij te bevrijden, van het, voor het leed van anderen meest ongevoelige, van het hartvogtigste wezen der wereld, van den Chineschen kolonist, van den Chineschen kultivateur. Men zal toch onder de kategorie van kolonisatie moeten brengen deze vreemde bevolking op Java van ruim 200,000 zielen in getal. Daarbij is het juist deze bevolking, die den Javaan steeds nadeelig is geweest in zijne ontwikkeling, en onder wier onderdrukking hij steeds zoo veel heeft moeten lijden. Vreemd genoeg daarom is het, dat de tegenstanders eener Europesche kolonisatie op dit stuk steeds het stilzwijgen hebben bewaard en over dit onderwerp zoo gemakkelijk zijn heengestapt, — een stilzwijgen, dat ons aanleiding geeft, om tot de meening over te hellen, dat deze tegenkanting tegen eene Europesche kolonisatie zeer wel het uitwerksel kan zijn van eene te sterke gehechtheid aan verouderde beginselen, van vóóroordeel, van gebrek aan genoegzaam doorzigt en liberaliteit, ja mogelijk van allen te gader. Want hoe anders is het mogelijk, om in twijfel te trekken, of alles, wat het eigendom van een beschaafd volk is, en de schatten die het medebrengt, door zijne zeden en beschaving, kunsten en wetenschappen, industrie, vlijt, handelsbeleid, scheepsbouw, zeevaartkunde en kapitalen, niet op eene maatschappij als die van Java de gunstigste uitwerkselen moeten hebben voor het Moederland, voor de kolonie, en voor den algemeenen handel. De welvaart, door eene zoodanige Europesche bevolking aangebragt, zou bovendien eenen toenemenden en niet te verloopen voorraad van geld-speciën in de kolonie steeds in omloop houden, die èn voor de huishouding van Staat èn voor den kolonist de meeste voordeelen zoude aanbrengen.

*) 't Gouvernement zal daartegen gemakkelijker kunnen waken, dan het thans kan waken tegen de afpersingen van Inlandsche hoofden, de knevelarijen van Chinesen, en de overdrijving van den ijver der ambtenaren, die door de kultuur-procenten worden aangevuurd. De Redaktie.

Wij aarzelen alzoo niet om vol te houden, dat eene op eene verstandige wijze geleide kolonisatie hoogst wenschelijk is, en beschouwd moet worden als het eenige middel, om Nederlandsch Indië uit zijnen gevallen staat op te beuren, voor zijne toekomstige welvaart de zekerste gronden te leggen, en het op den duur voordeelig te doen zijn voor en ten naauwste te verbinden aan het Moederland.

Bij de verdediging van dit ons gevoelen en bij de overtuiging, dat het waarheid is, verheugen wij ons, dat ook onze geëerbiedigde Koning zulk eene Europesche kolonisatie op Java verlangt. Bovendien houden wij ons overtuigd, dat de Indische Regering, eveneens geheel van den zelfden geest doordrongen, niets onbeproefd zal laten, om aan de voorschriften op het beleid der Regering, te vinden in de Publikatiën d.d. 19 Augustus 1816 en 22 December 1818, te voldoen.

Wij gaan thans over, om onze denkbeelden uiteen te zetten aangaande de verschillende wijzen van koloniseren, die zouden kunnen worden ingevoerd. De eerste wijze is die van Europesche landbouwers in den eigenlijken zin, bestemd, om, door eigen handen-arbeid, werkzaam te zijn — alzoo met één woord: Europesche *boeren*. — De tweede wijze van kolonisatie is die van Europesche *kultivateurs*, zonder onderscheid van natie. — De derde wijze van kolonisatie is die van Nederlanders, of van zoodanige vreemdelingen, die, door een' te bepalen tijd van inwoning, door het verkregen burgerregt, door huwelijk met Nederlandsche of Nederlandsch-Indische vrouwen, in eene naauwe betrekking tot deze kolonie staan.

Wat de eerste wijze van kolonisatie, door eigenlijk gezegde Europesche landbouwers of boeren, betreft, daaromtrent herinneren wij, dat men, in het jaar 1750, op Java eene proeve van zoodanige landbouwers genomen heeft; maar deze proeve is geheel mislukt. De oorzaak dier mislukking schijnt te moeten worden toegeschreven aan de wijze, waarop die kolonisatie plaats had. Immers de kolonisten waren grootendeels soldaten en matrozen — een stand in de maatschappij, die, door eene avontuurlijke en woeste geaardheid, door een rusteloos karakter, door gebrek aan de noodige kennis en ondervinding, geheel onberekend was voor al dat geen, wat voor zulk eene onderneming vereischt wordt; zoodat dit voorbeeld niets afdoet. Wij zijn intusschen van oordeel, dat deze wijze van kolonisatie niet anders dan betrekkelijk kan worden aanbevolen, dewijl de verzengde luchtstreek van Java het in 't algemeen voor Europesche gestellen ondoenlijk maakt, om in de open lucht, onder eene brandende zon, het land te bebouwen, en al die vermoeijenissen door te staan, waaraan de landbouwer is blootgesteld. Wij gelooven echter, dat hierop uitzonderingen moeten gemaakt worden, en dat de Europesche landman voor sommige werkzaamheden wel zoude geschikt zijn. In de eerste plaats bedoelen wij de veeteelt en hetgeen tot eene boerderij van dien aard al verder behoort; in de tweede plaats het aanplanten van druiven en de wijnbereiding; en in de derde plaats de ta-

baks-kultuur. In de beide eerste gevallen behoeft de Europesche landbouwer zich niet dadelijk en onder een' zwaren arbeid aan de hitte van den dampkring bloot te stellen. In het laatste geval behoort de streek, waar de tabaksteelt op Java het best gelukt, tot de meest getemperden van het eiland. Hoe zeer men alzoo deze eerste wijze van kolonisatie niet als de meest geschikte kan aannemen, zoo moet men ze evenwel niet van de hand wijzen dan onder deze nadere bepaling, dat Europesche landlieden, in den eigenlijken zin van het woord, op Java tot zoodanige werkzaamheden van den landbouw kunnen worden toegelaten, als het Europesche ligchaam in deze gewesten kan doorstaan.

De tweede wijze van kolonisatie is die van Europesche kultivateurs, zonder onderscheid van natie, alzoo, algemeen gesproken, van Europeanen. Deze wijze van kolonisatie heeft, naar ons inzien, vele zwarigheden, hoezeer wij er daarom verre af zijn, om ze geheel af te raden of te willen van de hand wijzen. Wij willen onze bedenkingen aangeven; zij zijn de volgende. In het vermogen en den aanleg tot koloniseren staan wij Nederlanders niet alleen niet gelijk met de Engelschen, maar zijn hun zeer veel ten achteren. Vooreerst hebben wij niet over zoodanige ontzettende kapitalen te beschikken als de Engelschen, en kunnen wij dus dat groot aandeel in deze kolonisatie niet nemen, als de Engelschen kunnen doen. Ten tweeden is, — wij moeten het tot onze schande bekennen, — koloniale kennis oneindig meer algemeen verspreid onder den beschaafden stand der Engelschen in Europa, dan zulks in ons Moederland het geval is. Daarom kunnen wij dan ook vooreerst niet verwachten, dat, zoodra het stelsel van kolonisatie door de Regering zal zijn aangenomen, de toevloed van Nederlandsche kultivateurs herwaarts groot zal zijn. In de derde plaats ontbreekt het thans den Nederlander, in vergelijking van de Engelschen, aan die energie en aan die mate van nationaliteit, welke zoo zeer noodig is, om deze kolonisatie met kracht aan te vangen. Het is alzoo te voorzien, dat, indien deze tweede wijze van kolonisatie werd aangenomen in ruimen zin', een toevloed van Engelsche kultivateurs, om van de overige vreemde natiën niet te gewagen, naar Java zoude stroomen, die, èn door hun aantal èn door hun groot geld-vermogen, op dat eiland eenen invloed zouden verkrijgen, weinig strookende met de voorzigtige maatregelen eener wijze staatkunde.

Deze wijze van kolonisatie in hare algemeenheid aan te nemen en toe te laten, achten wij alzoo, om de aangegeven gronden, bij welke zich nog vele anderen voegen, geheel verkeerd. Maar ook aan den anderen kant zouden wij het afkeuren, deze wijze van kolonisatie geheel te verwerpen, dewijl wij er van overtuigd zijn, dat, zonder eene toelating van vreemden, van het geheele plan van kolonisatie niets zal worden. De hulp die Java, zoo door eene Europesche bevolking van kultivateurs als van aanzienlijke kapitalen noodig heeft, om het hoofd wederom te kunnen verheffen, is te dringend en tevens te groot, dan dat wij mogen veronderstellen, dat zulks alleen door Nederlanders zal kunnen worden tot

stand gebragt. Verwerpt men alzoo deze tweede wijze van kolonisatie, dan stelt men zich bloot aan den gewissen ondergang van Java, en aan een mogelijk verlies van onze O. I. bezittingen voor het Moederland. Nu is nationaliteit eene deugd; maar zij zou geheel ontaarden, zoo men daaraan, door het verwerpen van deze tweede wijze van kolonisatie, onze Oost-Indische bezittingen opofferde. Wij zijn daarom van gevoelen, dat deze tweede wijze van kolonisatie onder zoodanige bepalingen moet aangenomen worden, dat ze de minste schade en de meeste voordeelen aan Java kan aanbrengen. Over die bepalingen zullen wij onze gedachten mededeelen, na vooraf de derde wijze van kolonisatie beschouwd te hebben.

Zij zou bestaan in Nederlanders of zoodanige vreemdelingen, die, door een' te bepalen tijd van inwoning, door het verkregen burgerregt, door huwelijk met Nederlandsche of Nederlandsch-Indische vrouwen of anderzins, in eene naauwere betrekking tot deze kolonie zijn gekomen. Daar deze kolonisatie voor Nederlandsch Indië de natuurlijkste is, zoo kunnen er daarom ook geene bedenkingen hoegenaamd tegen in 't midden worden gebragt. Maar, wanneer men zich alleen bij deze derde wijze van kolonisatie bepaalde, met verwerping van de beide vorigen, zelfs onder die bepalingen, van welke wij hierboven hebben melding gemaakt, dan zouden wij onzen twijfel niet mogen verzwijgen aangaande eenen gelukkigen uitslag der proeven. De redenen hebben wij hierboven reeds opgegeven.

Ten voordeele der tweede wijze van kolonisatie meenen wij nog te mogen aanvoeren, dat zij, wanneer zij zal worden toegelaten, den naijver van den Nederlander zal kunnen opwekken, om er een aanzienlijk aandeel in te nemen. Dat zal weder aanleiding kunnen geven, om, met meer inspanning en ijver, op de middelen bedacht te zijn, waardoor men op eene zekere wijze fondsen zal kunnen verkrijgen, ten einde de teelt van kultures in onze overzeesche bezitting te begunstigen en de voordeelen daarvan het Moederland te doen genieten.

De slotsom van alles komt alzoo hierop neder, dat wij de drie voorgestelde wijzen van kolonisatie allen aannemen; de derde wijze namelijk in haar geheel; de eerste alleen in zoo verre, dat op Java eigenlijke landlieden slechts tot zoodanige landbouwkundige werkzaamheden kunnen worden toegelaten, welke het Europesche ligchaam in deze gewesten kan volbrengen; terwijl wij de tweede wijze van kolonisatie voorstellen onder bepalingen, die wij thans zullen opgeven.

Het doel eener kolonisatie van Europeanen op Java is, om, door Europesche nijverheid, bekwaamheid, industrie en kapitalen, de uitbreiding van den landbouw op dat eiland en de vermeerdering van produkten voor de Europesche markt aldaar te bevorderen. Om die kolonisatie op eenen vasten voet te vestigen, moet eene Koninklijke garantie verleend worden op de regtmatigheid, de duurzaamheid en onverbreekbaarheid der verpachtingen van de landen, die aan Europesche kultivateurs op Java zullen wor-

den afgestaan — eene garantie, waarin door geen gezag in Nederlandsch Indië immer eenige verandering of stremming zal kunnen worden gebragt.

De bedoeling der Indische Regering zal zijn, om deze kolonisatie in de eerste plaats tot voordeel van het Moederland te doen strekken, en voor den algemeenen handel te doen dienstbaar zijn.

Eene dure verpligting zal op het Indisch Gouvernement rusten, om te waken, dat deze kolonisatie in geenen deelen schadelijk worde voor den Inlander, evenmin schadelijk voor de landelijke inkomsten, die, als belasting op alle bebouwde landen te leggen, aan het Gouvernement jaarlijks moeten worden uitbetaald.

De Regering van Nederlandsch Indië zal alzoo alle dusdanige maatregelen nemen, als kunnen strekken, dat door deze kolonisatie de Inlander geenzins gedrukt worde, noch in zijne regten, noch in zijne verhouding tot de Regering.

Den Europeschen kultivateur wordt mitsdien ontzegd alle oppermagt over den Inlander; als deze omtrent zijne verpligtingen in gebreke blijft, of zich aan eenige misdaad schuldig maakt, blijft het geheel buiten het beheer van den Europeschen kultivateur, om daarin te beslissen of eenige straf op te leggen; wordende zulks geheel overgelaten aan den regter, van Gouvernements wege daartoe aangesteld en gemagtigd.

Wanneer er onder de landen, welke aan Europesche kultivateurs door het Indisch Gouvernement zullen worden uitgegeven, zoodanigen zijn, die, buiten de braak- en onbebouwd liggende gronden, bebouwde gronden bevatten, en de Inlandsche bewoners daarvan tot de klasse der belastingschuldigen behooren, zoo zal het verpachten van zoodanige gronden nimmer aanleiding kunnen geven, dat deze belastingen niet dadelijk aan het Gouvernement worden voldaan; ten zij, door of van wege het Gouvernement, met den Europeschen pachter andere voorwaarden worden aangegaan, en de Europesche pachter die belastingen, 't zij in gereed geld, 't zij in produkten, volgens den aanslag, van de Inlandsche bevolking ontvangt; en de Europesche pachter, volgens pacht-kontrakt, zich verbonden heeft, om het geheele bedrag van die belasting aan den kollekteur van het distrikt, op daartoe bepaalden tijd of tijden, stiptelijk te betalen.

Om zoo veel en zoo spoedig mogelijk aan de bedoelingen der Europesche kolonisatie te kunnen voldoen, stellen wij voor, om de landen van den Staat, welke door het Indisch Gouvernement zullen worden uitgegeven, tot die klasse te laten behooren, welke nog grootendeels onbebouwd zijn, dewijl men daardoor juist het oogmerk bereikt, om de $^7/_8$ gedeelten braak liggende gronden van Java te doen ontginnen en bebouwen, en daardoor de kolonisatie hare ware bestemming te doen bereiken.

Daar nu tot eene zoodanige ontginning van landen vele werkzame handen of landarbeiders gevorderd worden, en men het eene gedeelte van een gegeven en reeds bebouwd distrikt niet kan ontvolken, om het andere nog onbebouwd gedeelte te bearbeiden, zoo stellen wij voor, als middel tot het bekomen van volk, dat landarbeiders, op billijke voorwaarden,

worden verkregen van de eilanden, die Java omringen, zoo als Bali, Borneo en anderen; dat deze menschen een, door het gouvernement te bepalen, dagloon ontvangen van de Europesche kultivateurs — onder welk dagloon moet begrepen zijn eene, voor de behoefte van ieder landarbeider benoodigde hoeveelheid goede, zuivere en gezonde rijst en zout, uit te deelen, 't zij om de 10 dagen, 't zij maandelijks.

Wij gelooven, dat het voor de belangen van het Moederland en der kolonie voor als nog verkiesselijker zal zijn, om de landen van den Staat te verpachten, in stede van ze te verkoopen aan Europesche kultivateurs. Maar, opdat de Europesche kultivateur de verzekering zal hebben, dat de gelden, welke hij op Java aan deze of gene kultuur besteedt, hem door een genoegzaam lang bezit van den grond niet alleen de renten, maar tevens de te verwachten voordeelen zullen kunnen opbrengen, zoo komt het ons billijk voor te bepalen, dat een zoodanige pachttijd nooit minder dan voor 25 jaren gekontrakteerd worde; en dat de langste pachttijd bepaald worde op 99 jaren, in welk laatste geval het effekt der pacht voor den Europeschen kultivateur een quasi-dominium wordt.

Het moet, naar ons inzien, den pachter vrij staan, om deze pacht aan zijne erven, na zijn overlijden binnen den gekontrakteerden pachttijd, door uiterste wil te kunnen nalaten; wel te verstaan, wanneer de Europesche pachter aan alle voorwaarden zal hebben voldaan, die hem, bij het aangaan der pacht, door het gouvernement billijkerwijze zullen zijn opgelegd.

Ook vermeenen wij het billijk te zijn, dat aan den Europeschen pachter van een gegeven land de fakulteit worde overgelaten, om, gedurende zijn leven, en voor zoo lang zijn pachttijd niet is verstreken, zijne pacht aan een' ander over te dragen, mits dat de laatste, in die hoedanigheid, door het gouvernement worde goedgekeurd; terwijl dezelfde voorwaarden voor den tweeden pachter even verbindende moeten zijn en blijven als voor den eersten pachter.

Wij stellen voor, dat de landen van den Staat, en ook deze alleen, verpacht worden, zoo wel aan vreemdelingen als aan Nederlanders, zonder daarin eene uitzondering te maken; maar dat, aan den anderen kant, het Indisch gouvernement nimmer in het vervolg toelate noch gedooge, dat eenig vreemdeling eenige landen, tot de Vorstenlanden op Java behorende, in pacht neme; en dat dit verbod behoore onder de voorwaarden, op welke het Indisch gouvernement landen in het vervolg aan vreemdelingen zal verpachten of zal laten verpachten; terwijl de genoemde Vorstenlanden alleen mogen in pacht genomen worden door geboren Nederlanders en hunne wettige afstammelingen.

Het moet de Europesche kultivateurs vrij staan, om, tot bijstand in hunnen arbeid, Europesche landarbeiders of werklieden in hunne fabrieken van indigo, suiker enz. te nemen, altoos onder die bepaling, dat zoodanige Europesche landarbeiders of werklieden bij hunne overkomst hun pas aan den Magistraat overleggen en daarbij een bewijs van een goed en zedelijk gedrag.

Zoodanige Europesche landarbeiders of werklieden mogen nimmer door den Europeschen kultivateur aangesteld noch gebezigd worden als hoofden over den Inlander, noch zich bemoeijen met het inlandsch bestuur, maar zullen alleen in hunne hoedanigheid van landarbeiders of van werklieden in de fabrieken mogen worden in het werk gesteld.

Om als Europesche kultivateur op Java te kunnen worden aangenomen, worden, van den kant van den kultivateur, de navolgende hoedanigheden vereischt: 1°. een bewijs van een goed en zedelijk gedrag; 2°. een goede en geldende pas; 3°. een getuigschrift van drie, ter goede naam en faam bekend staande, personen omtrent de goede hoedanigheden van den kultivateur; 4°. de bewijzen, dat hij een genoegzaam vermogen bezit, of over zoodanig vermogen te beschikken heeft, om die landen van het Indisch gouvernement in pacht te kunnen nemen, als waartoe hij zich zal bepalen. De Europesche kultivateur moet den eed van getrouwheid aan het Indisch gouvernement afleggen, en zich strengelijk verbinden, om de kolonie te helpen verdedigen tegen hare in- en uitwendige vijanden.

Wanneer een kultivateur een bebouwd land, door koop aan eenen ander in volle eigendom toebehorende, wil koopen, zoo kan hem zulks alleen geoorloofd zijn op de volgende voorwaarden: 1°. dat hij borg stelle van aan het Gouvernement zijne pacht-gelden voor al de volgende pacht-jaren te zullen voldoen; 2°. dat hij aanneme, om binnen een' door het Gouvernement naar billijkheid te bepalen tijd, op al de op het aan te koopen land voorhanden liggende en nog niet ontgonnen gronden, zoodanige kulturen aan te leggen als voor de Europesche markt geschikt zijn.

De Europesche kultivateurs genieten al de hulp en bescherming van het Gouvernement, welke op eene redelijke wijze aan hen kan gegeven worden, en zulks omdat zij het zijn, die eene aanmerkelijke bijdrage leveren tot de inkomsten van den Staat, die door hunne kulturen den handel op en met Java bevorderen, en alzoo voor het Moederland hoogst nuttig en dienstbaar zijn. Onder deze hulp is inzonderheid begrepen de vergunning, om waterleidingen en vergaarbakken aan te leggen, waar zulks ten nutte van een' gegeven grond vereischt wordt en niet tot nadeel aan de belendende landen strekken kan.

Wij zouden hier kunnen eindigen, indien wij niet vooraf nog op een gewigtig punt opmerkzaam wilden maken. Het is de verbetering van den maatschappelijken toestand van den Javaan. Wij zeiden reeds, dat eene Europesche kolonisatie nimmer drukkend op den Inlander zoude mogen terug werken; dat deze nimmer daardoor in zijnen ijver en vlijt zoude mogen worden gestremd; dat nooit eenige dwangarbeid van hem zoude mogen gevergd worden; dat de Europesche kultivateur zich niet tusschen den Javaan en de Regering mag indringen; dat integendeel de Javaan en de Europesche kultivateur in dezelfde verhouding tot het Gouvernement moeten staan, beiden als landbouwende kultivateurs, de een wel op een

uitgebreider schaal dan de ander, maar nimmer met eenig meerder voorregt. Ten einde nu dit doel te bevorderen zouden wij voorstellen, om van de Javaansche landlieden, die in den waren zin des woords thans niets meer zijn dan bloote arbeiders, welke, in plaats van eenig geldvermogen te bezitten, slechts een schamel gedeelte van de voortbrengselen van hunnen zuur volbragten arbeid verkrijgen *), in de toekomst vrije en onafhankelijke boeren te maken. Tot dat einde zouden de Inlandsche Hoofden der dessas de landen onder de inwoners naar billijkheid moeten verdeelen, daarbij naauwkeurig in acht nemende de omstandigheden en talrijkheid van ieder huisgezin. Ieder dessa-hoofd zou deze verdeeling behooren over te leggen aan den Inlandschen Regent, die dadelijk daarna verpligt zou moeten zijn, om deze verdeeling ter goedkeuring aan te bieden van den Resident der provincie. Om nu het genot van eene zoodanige verdeeling voordeelig te doen zijn voor, en ter aanmoediging te doen strekken van den landman, zou zulk eene streek gronds, als op deze wijze aan een ieder zal worden toegedeeld, in eigendom aan hem moeten worden afgestaan, mits voldoende daarvoor aan het Gouvernement, bij wijze van verponding, een zeker billijk jaarlijksch pacht-geld of rekognitie in produkten.

Door dezen maatregel zal de Javaan beginnen te ondervinden, hoe aangenaam het is, een eigendom te bezitten en voor eigen rekening, maar ook voor eigen voordeel, dit eigendom te bearbeiden en te verbeteren. Zoo zal in de toekomst zijn toestand een veel gunstiger aanzien verkrijgen; en, bij zoodanige ondervinding, zal zijn hart gewis niet geheel gesloten blijven voor de indrukken van dankbaarheid aan een Gouvernement, dat hem die welvaart heeft aangebragt. Daardoor zal hij zich langzamerhand meer aansluiten aan den Europeaan; terwijl de zucht tot opstand of afscheuring, indien zij ooit mogt ontwaken, daardoor aanmerkelijk zoo niet geheel zal worden verdoofd en vernietigd. Door eene zoodanige uitgifte van land aan den Javaan zal hij, in zijne behoeften niet alleen, maar ook in de aangenaamheden des levens, kunnen voorzien. Zij zal zijne beschaving meer en meer doen toenemen, terwijl eene zekere daaruit voortvloeijende weelde hem behoeften zal leeren kennen, die hem uit onze Nederlandsche fabrieken door onzen Nederlandschen handel zullen worden aangebragt, en dat voorzeker met meer goed gevolg, dan tot hier toe heeft plaats gehad.

Bij de uitgifte van landen in eigendom worde echter deze restriktie zonder uitzondering in 't oog gehouden, dat, zoodra de Inlander in gebreken blijft omtrent de opbrengst van zijne pacht of rekognitie in produkten, het in eigendom gegeven land van hem worde terug genomen, om het aan een ander over te dragen.

Voorts zouden wij al verder voorstellen, om de landen in groote afdeelingen te verdeelen, iedere afdeeling bevattende alle de onbebouwde zoowel als bebouwde gronden, die tot ten minste tien en op het hoogst

*) Het tegenwoordig kultuurstelsel heeft, wel verre van dien toestand te verbeteren, de Javaansche landbouwers in denzelfden staat gelaten, maar hunnen arbeid verzwaard. Al wat de commissie in 1826 van hen zeide, is ook nu op hen toepasselijk. De Redaktie.

twintig dessa's behooren. Deze afdeeling worde dan verhuurd of verpacht aan zoodanige achtingwaardige Inlanders, die zich het vertrouwen van het Gouvernement zullen hebben waardig gemaakt, of zich door de een of andere verdienstelijke daad hebben onderscheiden. Die huur of pacht zoude moeten verleend worden volgens zoodanige voorwaarden en overeenkomsten met het Gouvernement, waardoor men verzekerd kan zijn, dat die gronden, zoowel de onbebouwde als bebouwde, vlijtig zullen bewerkt worden, en er gedeeltelijk kulturen op worden aangelegd, die, des verkiezende, ter verkoop aan Europesche kultivateurs kunnen worden aangeboden. Voor zulk eene pacht stellen wij voor, dat een zoodanig verdienstelijk Inlander eenen prijs betale evenredig aan de waarde van den werkelijken opbrengst van den grond. Op deze eenvoudige wijze zoude dan ook de aanzienlijke Inlander meer tot den landbouw aangemoedigd worden, dan thans het geval is. Bovendien worden de Inlandsche kultivateurs daardoor gebragt in dezelfde betrekking tot het Gouvernement als de Europesche. De Inlander bemerkt, dat hem dezelfde regten worden toegestaan; hij leert inzien, dat het Nederlandsch Gouvernement niet zijn harde meester, maar zijn beschermer is, zoowel tegen den euvelmoed van den Europeaan als tegen de verdrukking zijner Inlandsche grooten.

Langs dezen weg zal men Java, binnen eenige jaren, bebouwd zien, en niet meer kunnen zeggen, dat van dit zóó vruchtbaar land, mogelijk het vruchtbaarste van onze aarde, 7/8 gedeelte braak en nutteloos daar heen ligt.

Bijdrage tot de kennis van den tegenwoordigen toestand der Molukkos.

In een kort artikel, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift opgenomen, heb ik mijn voornemen te kennen gegeven, om in dit zelfde Maandwerk een stuk te plaatsen, waaruit niet alleen de droevige toestand van de Molukkos, bij de aanvaarding van mijn bestuur, zal blijken, maar tevens ook de middelen zullen gekend worden, die ik heb aangewend, om den verderen achteruitgang van de kruidnagelenteelt te voorkomen, en zoo mogelijk *nieuwe bronnen* van volksbestaan te openen voor eene diep ongelukkige bevolking, die, door eene verkeerde opleiding en een rampzalig stelsel van afsluiting allen prikkel tot nuttige arbeidzaamheid verloren heeft, en door geen drijfveer van buiten tot verbetering van haar lot en bestaan wordt aangezet. Thans voldoe ik aan die toezegging.

Ten uiterste beperkt in de middelen, die vereischt werden om tot het zoo vurig gewenschte doel te kunnen geraken, moest ik mij bepalen tot het aanwijzen van den weg, die daartoe naar mijne overtuiging leiden kan, en het was mij een streelend genoegen, weldra het bewijs te erlangen, dat mijne zienswijze geheel de sympathie verwierf van den edelen Gouverneur Generaal MERKUS, die, ten volle bekend met den toestand en de vatbaarheid der *Ambonsche bevolking*, even zoo zeer als met de plaatselijke, en, als ik ze zoo eens noemen mag, *ingewortelde* omstandigheden, meer dan elk ander over de *doelmatigheid* en *uitvoerbaarheid* van mijne inzigten kon oordeelen. 't Geen ik dien uitstekenden landvoogd heb voorgesteld, wordt den lezer thans medegedeeld. 't Is het oorspronkelijke, den 4 November 1842 aan dien Gouverneur Generaal ingediende, stuk. Slechts de vorm is meer geschikt gemaakt voor den gewonen lezer. Ik ben tot het publiceren van deze memorie bewogen door het voorkomende in de 10de aflevering van den vorigen jaargang van dit Maandwerk, onder het opschrift: *De hervorming van den toestand der Christen-gemeenten in de Molukkos.* Ter loops wordt daar aan het slot mijn naam genoemd, zonder eenige verdere inlichtingen omtrent mijne pogingen, om, op de eenvoudigste wijze, nieuwe takken van industrie in het gebied der Molukkos in te voeren, en daardoor nieuwe bronnen van volksbestaan en volksgeluk, voor de door *armoede* en *beperking* zoo gedrukte bevolking, te openen.

Volledige kennis is voor eene juiste beoordeeling noodig. Het eerste zoo veel mogelijk te bevorderen, ten einde, vooral wat de Indische zaken betreft, tot het laatste te geraken, is de reden, waarom ik gemeend

heb, de stukken, waarop hoogst waarschijnlijk in het genoemde geschrift, gezinspeeld wordt, te moeten bekend maken; opdat men volledig wete, wat eigenlijk in de onderwerpelijke belangrijke zaak reeds acht jaren geleden door mij verrigt is geworden.

Ik ben daartoe te gereeder overgegaan, omdat, wars van alle verkeerde oordeelvellingen ik mij niet wil opsieren met de schitterende veeren van den paauw, maar verlang dat men mijne denkbeelden voordrage in het licht waarin zij behooren beschouwd te worden.

Wat mij eindelijk tot deze keuze bepaald heeft is mijne overtuiging, dat de verdere mededeelingen, die ik, na de plaatsing van dit stuk, de redaktie van dit Tijdschrift ter plaatsing zal aanbieden, niet ten eenemaal van belang ontbloot zullen zijn, al was het dan ook maar om de klippen te doen kennen, waarop vaak de beste bedoelingen en nuttigste instellingen in Indië schipbreuk hebben geleden. Ik zeg „hebben geleden," omdat ik van harte hoop en vertrouw, dat de tijden gekomen zijn, waarin de waarheid in al hare bijzonderheden zal gekend worden, en door de vertegenwoordiging en het Gouvernement eendragtig, en zonder dwaze gehechtheid aan verouderde gebreken, zal zamen gewerkt worden, ten zegen van de volken en gewesten, die, naauw aan Nederland verbonden, meer en meer de middelen kunnen worden, om, door eigen bloei en welvaart, den bloei en de welvaart van het Moederland te bevorderen.

Het zal moeijelijk zijn, een juist denkbeeld te geven van het verval, waarin de inwoners van het eertijds zoo rijke Amboina gezonken zijn. Handel, noch groote noch kleine bestaat, er meer. De zoogenaamde smalle handel, die er nog gedreven wordt, genoegzaam alleen met Boeroe, verdient dien naam schier niet. Alle bedrijvigheid is daardoor in doodsche werkeloosheid veranderd, en die zelfde plaats, die vroeger als de kroon van Neêrlands Indië geroemd werd, kwijnt nu zigtbaar weg door gebrek van die levenskrachten, waardoor alleen in eenen staat welvaart en voorspoed geboren worden.

Dit droevig tafereel is de uitdrukking der strenge waarheid, zoo dat zij, die deze plaats, ik zeg niet in veel vroegere, maar sedert acht of zes jaren, gekend hebben, verklaren Ambon niet meer te herkennen. Het is niet moeijelijk daarvan de onmiddellijke oorzaken aan te wijzen; maar, die oorzaken zijn zoo innig verwikkeld met het stelsel, krachtens hetwelk deze gewesten bestuurd worden, dat het welligt niet voegzaam zou wezen, daaromtrent in een breedvoerig betoog te treden. Ik reken mij in deze tot niets meer bevoegd, dan tot een warmen wensch, dat de tijd weer eens komen mag, dat, door de invoering van voor deze streken heilzame bepalingen, die voorspoed en die welvaart mogen herboren worden, die in de laatste jaren van hier geweken zijn. Gelukkig zal ik mij achten indien ik daartoe iets kan bijdragen, en, daar het mij voorkomt, dat er bij een

ernstig willen nog wel middelen zouden kunnen gevonden worden, om, bij het bestaande stelsel van handel, der bevolking ten minste eenigzins te gemoet te komen, zij het mij vergund ten dien opzigte in eenige details te treden.

Afgescheiden van den handel, zijn er nog andere middelen van volksbestaan, die geschikt zijn, om de algemeene welvaart te vermeerderen.

Het zijn die middelen, die, ter deze plaatse vooral, de aandacht van het bestuur dienen bezig te houden; omdat hier tot dusverre geen andere tak van industrie bestaat, waarvan den lande en de bevolking tevens eenig voordeel toevalt, dan de kruidnagelen-kultuur. Zonder in een geschiedkundig betoog te willen treden omtrent hetgeen die tak van kultuur sedert de vroegste tijden geweest is, zal het echter, ter bereiking van het doel dat ik mij voorstel, niet ten eenemaal onbelangrijk wezen, hier dezen staat te laten volgen.

Aantooning der leverantie van kruidnagelen te Amboina en Onderhoorigheden, van het jaar 1675 tot en met het jaar 1840, of over een tijdvak van 163 jaren.

Jaargetal.	Ponden.	Totaal van 25 jaren.	Bij doorslag 's jaars.	Jaargetal.	Ponden.	Totaal van 25 jaren.	Bij doorslag 's jaars.
1675	1,382,150			1700	668,733		
76	61,440			1	1,091,213		
77	919,760			2	1,568,847		
78	64,549			3	1,065,541		
79	1,147,614			4	727,634		
80	655,295			5	692,387		
81	558,930			6	988,898		
82	551,613			7	334,423		
83	1,364,811			8	1,624,859		
84	405,397			9	519,883		
85	121,378			10	663,993		
86	1,126,632			11	888,390		
87	975,899			12	757,084		
88	610,638			13	170,967		
89	560,493			14	1,408,937		
90	764,870			15	187,297		
91	401,432			16	599,297		
92	1,357,464			17	547,565		
93	664,226			18	853,432		
94	1,056,158			19	796,738		
95	1,436,134			20	411,960		
96	49,423			21	580,900		
97	973,501			22	523,916		
98	948,458			23	585,898		
99	612,090	18,770,355	750,814	24	140,261	18,398,953	735,958

Jaargetal.	Ponden.	Totaal van 25 jaren.	Bij doorslag 's jaars.	Jaargetal.	Ponden.	Totaal van 25 jaren.	Bij doorslag 's jaars.
1725	575,102			1775	206,454		
26	132,803			76	2,081,164		
27	768,003			77	331,965		
28	8,256			78	52,802		
29	516,907			79	1,327,723		
30	222,404			80	616,024		
31	422,276			81	337,788		
32	454,366			82	422,037		
33	407,034			83	1,136,096		
34	641,321			84	245,317		
35	209,232			85	634,579		
36	242,650			86	131,122		
37	394,714			87	1.882,613		
38	702,718			88	99,732		
39	87,177			89	399,584		
40	606,016			90	1,391,818		
41	135,275			91	945,512		
42	435,035			92	974,462		
43	507,697			93	94,215		
44	450,161			94	690,055		
45	324,493			95	400,599		
46	813,005			96	298,644		
47	486,480			97	201,312		
48	335,366			98	94,942		
49	417,089	10,295,578	411,833	99	593,751	15,590,260	623,610
1750	120,179			1800	808,504		
51	1,490,051			1	649,000		
52	149,137			2	649,550		
53	365,742			3	766,563		
54	308,919			4	142,895		
55	692,665			5	174,123		
56	624,057			6	385,968		
57	318,944			7	255,530		
58	1,117,869			8	163,873		
59	24,733			9			
60	2,060,776			10	onbekend		
61	57,412			11			
62	194,692			12	288,411		
63	980,755			13	659,370		
64	1,139,290			14	793,368		
65	51,185			15	811,000		
66	1,667,499			16	339,130		
67	278,538			17	26,442		
68	159,836			18	194,588		
69	2,268,126			19	453,357		
70	126,127			20	82,077		
71	1,030,234			21	394,423		
72	387,140			22	203,685		
73	1,452,200			23	233,487		
74	782,895	17,788,950	711,558	24	298,844	8,774,188	398,526

JAAR-GETAL.	PONDEN.	TOTAAL VAN 25 JAREN.	BIJ DOOR-SLAG 's JAARS.	JAAR-GETAL.	PONDEN.	TOTAAL VAN 25 JPREN.	BIJ DOOR-SLAG 's JAARS.
1825	306,223			33	612,096		
26	60,234			34	509,152		
27	295,753			35	12,727		
28	215,384			36	679,564		
29	392,752			37	308,207		
30	266,487			38	61,854		
31	289,651			39	1,106,821		
32	245,639			40	54,038	5,421,582	338,849

RECAPITULATIE.

Eerste	25 jaren.	18,770,355
2de	25 id.	18,398,953
3de	25 id.	10,295,578
4de	25 id.	17,788,950
5de	25 id.	15,590,260
6de	22 id.	8,774,188
Laatste	16 id.	5,421,582
	Totaal in 163 jaren.	95,039,866
	Bij doorslag in een jaar. . . .	589,201

Uit dezen staat blijkt, wat de nagel-kultuur sedert de vroegste tijden geweest is, en welke schatten zij voor de Kolonie en den handel heeft afgeworpen; maar daaruit blijkt tevens ook, wat zij in den loop der tijden geworden, en tot welke laagte zij nu is gevallen.

Het zou een nuttelooze arbeid wezen, de geschiedkundige oorzaken van het toenemend verval van de nagel-kultuur in den breede te ontwikkelen. Van meer belang zal het zijn, de resultaten te beschouwen, die de pogingen van een liberaler bestuur dan dat der oude Kompagnie, gehad hebben tot opbeuring en uitbreiding van den eenigen tak van volksbestaan, dien deze eilanden tot dusverre hebben aangeboden; ten einde daarna tot die wijziging over te gaan, die de ondervinding ons als *dringend noodzakelijk* doet kennen.

Het was voorzeker een hoogst weldadig denkbeeld, om de nagelen-teelt, die vroeger geheel aan de natuur en het toeval werd overgelaten, en die daardoor met dien klem en die zorgen niet kon bestuurd en bewaakt worden, welke eene zaak van dat belang vereischte, in *regelmatige tuinen* te doen plaats hebben, ten einde daardoor vroegere verwoestingen en uitroeijingen weder goed te maken en de bij eene trage bevolking zoo noodige zorgen, die het plantsoen vereischt, te kunnen regelen en bewaken. Maar het is te bejammeren, dat de ambtenaar, aan wien de uitvoering en leiding van dat denkbeeld werd opgedragen, eenen verkeerden weg ingeslagen, en de oogen gesloten schijnt te hebben voor de lessen, die de natuur hem zoo ruimschoots aanbood.

De Inspekteur WOUTERS, die in den jare 1826 zijne pogingen heeft begonnen aan te wenden, om aan de nagelen-kultuur een nieuw leven te geven, en van wien ik zorgvuldig alle rapporten en voorstellen heb nagegaan, heeft zigtbaar gedwaald in zijne veronderstelling, „dat de nagel-boom in de digte schaduw van zwaar geboomte zooveel niet produceren kan, als wanneer hij aan de weldadige warmte van de zon is blootgesteld, en dat het niet te verwonderen zou zijn, dat de produktie zoo aanmerkelijk in de laatste jaren verminderd is, omdat de boomen in de doessons veel te sterk beschut zijn, en men stellig verwachten kan, dat zij veel meer zullen afwerpen, als zij in open tuinen met zorg geplant en onderhouden worden." Zonder mij hier in te laten met het uiteenzetten en de wederlegging van zijn *veel te ver gedreven* stelsel, dat hem van het eene uiterste tot het andere geleid heeft, wil ik mij alleen bepalen tot de hier onder volgende staten.

Afdeeling AMBOINA.

STAAT van de opbrengst van nagelen.

	Uit de doessons.		*Uit de tuinen.*	
De oogst v. 1836 —— 1837	bedr. 135,172 ℔ v. 25,083	vruchtdr. bo.	en 14,096 ℔ v. 5,197	vruchtdr. bo.
» » » 1837 —— 1838	» 30,333 » » 27,698	» »	» 6,112 » » 6,514	» »
» » » 1838 —— 1839	» 5,784 » » 35,023	» »	» 1,097 » » 12,579	» »
» » » 1839 —— 1840	» 189,804 » » 35,626	» »	» 27,515 » » 14,595	» »
» » » 1840 —— 1841	» 8,580 » » 29,381	» »	» 2,715 » » 14,803	» »
» » » 1841 —— 1842	» 46,076 » » 29,389	» »	» 7,453 » » 15,167	» »
» » » 1842 —— 1843	» 11,786 » » 29,554	» »	» 2,304 » » 14,141	» »

Afdeeling SAPAROEA *en* HAROEKOE.

STAAT van de opbrengst der nagel-kultuur over

	Uit de bosschen.		*Uit de tuinen.*	
den jare 1836 —— 1837	is gew. 419,646 ℔ v. 43,522	vruchtdr. bo.	en 8,095 ℔ v. 16,194	vruchtdr. bo.
» » 1837 —— 1838	» 205,960 » » 44,884	» »	» 5,919 » » 17,837	» »
» » 1838 —— 1839	» 49,713 » » 43,880	» »	» 1,069 » » 19,218	» »

den jare	1839 —— 1840	is gew.	624,321	@ v.	44,872	vruchtdr. bo. en	47,937	@ v.	24.290	vruchtdr. bo.					
» »	1840 —— 1841	» »	37,159	» »	42,985	»	» »	2,347	» »	24,735	»	»			
» »	1841 —— 1842	» »	423,054	» »	42,836	»	» »	24,124	» »	26,657	»	»			
» »	1842 —— 1843	» »	13,875	» »	42,111	»	» »	152	» »	26,670	»	»			

Afdeeling HILA *en* LARIEKE.

STAAT van de opbrengst der nagel-kultuur over

	Uit de bosschen.						*Uit de tuinen.*					
den jare	1836 —— 1837	is gew.	94,281	@ v.	15,327	vruchtdr. bo. en	8,274[5]	@ v.	13,749	vruchtdr. bo.		
» »	1837 —— 1838	» »	48,764	» »	15,614	»	» »	11,119[5]	» »	14,166	»	»
» »	1838 —— 1839	» »	4,029[5]	» »	16,180	»	» »	161[5]	» »	13,780	»	»
» »	1839 —— 1840	» »	188,819	» »	15,436	»	» »	28,425[5]	» »	14,281	»	»
» »	1840 —— 1841	» »	532[5]	» »	16,234	»	» »	2,705	» »	14,825	»	»
» »	1841 —— 1842	» »	13,061[5]	» »	15,570	»	» »	3,372	» »	15,167	»	»
» »	1842 —— 1843	» »	68,925	» »	16,012	»	» »	8,771	» »	15,370	»	»

Daaruit zal men met een oogopslag ontwaren, hoe bitter de uitkomst aan de heerlijke verwachtingen en de beloften van den genoemden Inspekteur beantwoord heeft. De berekening was, dat de volwassen *tuin-boom* in doorslag minstens *twee ponden* goede, drooge nagelen zou afwerpen, — en eene berekening der werkelijke produktie, na zeventien jaren, geeft in doorslag naauwelijks een oud lood per boom!

Die treurige uitkomst moet alleen geweten worden aan de wijze, waarop de tuinen zijn aangelegd en behandeld. Ontbloot van alle schaduw, was de nagel-boom, die *alleen* in het lommer en de koelte van zware schutboomen tiert, overgebragt op aanhoudend schoongemaakt wordende gronden, en geteeld in schaduwlooze tuinen, geheel buiten zijn element. Het gevolg daarvan is dan ook, dat er op geheel Ambon geen enkele tuin gevonden wordt, die in zijn geheel *goed* kan genaamd worden. Hier en daar vindt men soms in de tuinen schoone boomen; maar alleen op die plaatsen waar de koelte van eene hoogere ligging de algemeene oorspronkelijke ge-

breken eenigzins verhelpt. Het is werkelijk te bevreemden, dat men niet reeds vroeger de reden van den kwijnenden toestand van al de tuinen heeft ingezien, daar men in de tuinen zelve, (gezwegen nog van de voorbeelden, die de doessons opleveren), de aanwijzing aantreft van de behoefte des booms en der middelen die vereischt worden, om hem tot die vruchtbaarheid te brengen die beoogd is. In de tuinen namelijk, waar de paggers welig opgeschoten zijn, staan de nagelenboomen aan den kant der paggers welig en goed, terwijl de tweede rij, die den invloed der koele schaduw al niet meer geniet, geheel geel en krachteloos is, en niets meer dan een kwijnend leven leidt. Er is hieromtrent onder al de hoofden slechts *een* gevoelen; en sommigen hunner hebben mij verklaard, vaak bij den Inspekteur WOUTERS vertoogen te hebben ingebragt, tegen zijne wijze van planten en behandelen der gronden. Doch 't was alles vruchteloos; en zij meenden redenen te hebben, om voor hun ontslag te moeten vreezen, als zij de bevelen van dien ambtenaar niet letterlijk opvolgden.

Aan eene verkeerde wijze van zien is het dus toe te schrijven, dat de weldadige inzigten van het hoofd des bestuurs, om den voornaamsten tak van volksvlijt en van 's lands inkomsten op te beuren, en weer als vroeger te doen bloeijen, niet met eene gelukkige uitkomst bekroond zijn geworden. Dat is daarom des te meer te bejammeren, dewijl het voor zeker mag worden aangenomen, dat als de Inspekteur WOUTERS zich meer naar de lessen der natuur had geregeld, het aanleggen van tuinen geheel aan de bedoelingen, die men zich daarmede voorstelde, zou beantwoord hebben.

De produktie-staten over een zeker aantal jaren, die ik zoo even heb medegedeeld, toonen intusschen zigtbaar, wat de tuinen, zoo als zij tot dusverre behandeld werden in vergelijk van de teelt in de doessons, tot de herstelling van vroegeren overvloed hebben bijgedragen. Het lijdt geen twijfel, dat, als de vroeger voorgeschreven uitroeijingen niet waren afgeschaft, maar met kracht waren gehandhaafd geworden, in de overtuiging dat de tuinen in den vervolge ruimschoots in de behoefte van den handel zouden voorzien, er nu genoegzaam geen produkt van belang zou ingezameld worden. Volgens de verzekering van de regenten van Ema en Hoetoemoeri, waarvan de eerste kommissaris der nagel-kultuur is, zouden de doessons-boomen, die de leverantie nu nog eenigzins gaande houden, boomen van den door den Gouverneur CRANSEN bevolen aanplant wezen.

Alles loopt dus zamen, om de zekerheid te doen ontstaan, dat de nagelenboom, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, zijne eigenaardigheid heeft en op eene zekere wijze wil behandeld worden. Niets was voorzeker doeltreffender, dan die kultuur, die vroeger als zonder toezigt was, onder een weldadig toezigt te brengen; maar het schijnt, dat men de geaardheid des booms, die de schaduw zoekt en behoeft, uit het oog heeft verloren, en het zal op grond der verkregen ondervinding raadzaam wezen, dat men in den aanleg der tuinen die wijziging invoere, die in vervolg van tijd eene onfeilbare uitkomst waarborgt. De nagel-boom wil niet *gedreven*, en in zijnen groei *bespoedigd* of *verhaast* worden. Wat men in snel-

heid van ontwikkeling wint, door den boom aan de warmte en aan de hitte van de zon bloot te stellen, schijnt men dubbel in innerlijke kracht, en produktiviteit te verliezen. Een treffend bewijs daarvan, werd nog door den Radja van Hoetoemoeri geleverd. Deze, mij hoorende spreken over de wijze, waarop ik meende, dat de kultuur van den nagel-boom in regelmatige tuinen aan de weldadige bedoelingen van het Gouvernement zoude hebben kunnen beantwoorden, zeide mij: „reeds lang heb ik het zelfde denkbeeld gekoesterd, en daarom in stilte, midden in het bosch, een tuin aangelegd van 1000 boomen." Deze nu staan allen nog zeer laag maar welig en krachtig, dragende, in het zwart glimmend groen der bladen, het kenmerk eener gezonde vegetatie; terwijl boomen van dien zelfden ouderdom, en van minder zelfs, volgens de nog bestaande voorschriften van den Inspekteur WOUTERS in opene tuinen geplant, oneindig hooger zijn opgeschoten, maar geelachtig en kwijnende er uitzien.

Dit breng ik in verband met eene zinsnede, voorkomende in eene missive van den Gouverneur der Moluksche Eilanden, van 16 Julij 1828 n°. 77 gerigt zoo aan den Kommissaris-Generaal, als aan de hoofd-kommissie van Landbouw, en luidende: „Onder het bestuur van wijlen den Gouverneur CRANSEN, zijn eenige duizende boomen aangeplant. Maar de bevelen werden hiertoe aan de regenten gegeven, die het voor hunne negerie bepaalde getal onder de hoofden der huisgezinnen verdeelden, welke dan konden planten waar zij maar goedvonden. De verkeerdheid van deze maatregelen is nu, terwijl voormeld plantsoen vruchten draagt, ten volle gebleken. Immers de boomen, hoewel ze nu reeds 20 jaren oud zijn, blijven klein en onaanzienlijk, uit hoofde ze volstrekt niet onderhouden worden, en geven naar evenredigheid weinig vruchten. Verscheidene staan in zulke digte groepen op elkanderen, dat zij elkanders groei benemen." Daaruit blijkt alzoo, dat de langzame ontwikkeling van den nagel-boom eene behoefte, eene noodzakelijkheid, liggende in de geaardheid des booms, schijnt te wezen, die hem voor den vervolge geenszins nadeelig is, wijl het nu, volgens de hierboven aangehaalde getuigenis der kundigste regenten, juist de boomen van den bewusten aanplant zijn, die tegenwoordig de leverantie van nagelen nog eenigzins gaande houden.

Op grond dan van die verkregen ondervinding, en van den werkelijk ellendigen staat waarin de kruidnagelen-*tuinen* zich bevinden, dient er, wil men voor den vervolge het doel bereiken, dat het Gouvernement zich met het aanleggen van geregelde plantsoenen voorstelde, eene geheele wijziging in den aanleg en aanplant der tuinen bevolen worden.

Het komt mij voor „dat de zekerste methode, in deze te volgen, zou bestaan in het aanleggen van bosch-tuinen," op dezelfde wijze als op Java de boschkoffij beproefd is geworden. Het schijnt, dat de kruidnagelenboom nog meer koelte en meer schaduw dan de koffij behoeft, en de uitkappingen van het opgaande geboomte zullen dus nog veel minder dienen te wezen, dan zulks op Java het geval is; en daar in bosch-tuinen al die voordeelen kunnen vereenigd worden, die regelmatige plantsoenen bo-

ven *het in 't wild opgroeijen* aanbieden, zoo heb ik de noodige regeling gemaakt, om den aanplant van het jaar 1842/43, op de hierboven aangehaalde wijze te doen plaats vinden. In de overtuiging van al de Regenten, in het voorbeeld van den Radja van Hoetoemoeri, en in den verstandigen ijver van den Regent van Ema, vond ik dien bijval, die het uitvoeren van dergelijke maatregelen gemakkelijk maakt. Bij mijne inspektie zoo door het gedeelte dat onder Ambon ressorteert, als in de afdeeling Hila, heb ik de plekken gronds uitgezocht en aangewezen, waar *bosch-tuinen* kunnen worden aangelegd; en onderscheidene berigten, die sedert dien tijd ingekomen zijn, bewijzen, dat de gegevene bevelen met lust en ijver zijn opgevolgd geworden.

Het zal naauwelijks noodig wezen hier aan te stippen, dat bij het aanleggen der nieuwe bosch-tuinen, die ik alleen tot dusverre als *model-tuinen* beschouw, al die gebreken zooveel mogelijk vermeden zijn, die vroeger beschouwd werden als redenen van eene geringe produktie, zoo als: te digt bij elkander staan, het te zwaar beschaduwen der boomen enz.; maar dat ook tevens gezorgd werd, dat de fout niet werd herhaald, die men vroeger begaan heeft, om de gronden, die meest hellende zijn, te veel te ontblooten en te beroeren, waardoor de végetable grond bij de invallende heftige regens wegspoelt, en het plantsoen, waarvan de jeugdige wortels nog niet diep in de aarde zijn ingeschoten, ontbloot worden. Het voornaamste doel was, zoo ik mij niet bedrieg, bij het aanleggen der tuinen, om orde, regelmatigheid en noödwendige zorgvuldigheid bij minder moeijelijkheid voor de bevolking te bevorderen, en dat kan even goed bij boschtuinen als bij andere plaats vinden.

Het onderscheid tusschen het produktief vermogen van eenen kruidnagelboom in zijne volle kracht, en de werkelijke opbrengst van de boomen, die nu ruim zeventien jaren geplant zijn, gevoegd bij den armoedigen toestand waarin zij zich over het algemeen bevinden, maakt het nemen van eenige voorzorgende maatregelen hoogst noodzakelijk, wil men der bevolking eenen door hare onvoordeeligheid zeer zwaren en bijna nutteloozen arbeid besparen, en den tegenzin tegen eene regelmatige kultuur langzamerhand overwinnnen.

Onnoodig zou het wezen hier op te merken, dat de nieuwe plantwijze geen spoedig zigtbaar en merkbaar resultaat kan hebben, ware het niet dat die waarheid, in verband beschouwd met den werkelijk beklagenswaardigen toestand der bevolking van deze eilanden, mij aanleiding geeft, om eene daaruit voortvloeijende gewigtige vraag aan de beslissing van de Regering te onderwerpen. Men veroorlove mij met die onbepaalde opregtheid in deze te werk te gaan, door mij aan het hoofd van Nederlandsch Indië verschuldigd, die mij met een gedeelte van zijne magt bekleed heeft en daardoor de *verpligting* heeft opgelegd, van aan hem al die inlichtingen te geven, die hem in staat kunnen stellen, om, door zijn

oppergezag, in al de deelen van zijn gebied zoo veel geluk en voorspoed mogelijk te doen heerschen.

Het van oudsher in deze gewesten ingevoerde en tot heden gehandhaafde monopoliestelsel deed, onder het vroeger handelstelsel, en vooral van 1817 tot 1828, zijnen indruk minder knellend gevoelen, omdat de kleine handel op Ceram, de Aroe- en andere omliggende eilanden te Amboina als te huis behoorde, en daar eene bedrijvigheid deed ontstaan, die, gevoegd bij een veel talrijker personeel van ambtenaren en militairen, oneindig ruimer bezoldigd dan thans, voorspoed en welvaart ter dezer plaatse deed heerschen. De voordeelen, die van dien staat van zaken voor de bevolking afvloeiden, waren zoo groot, dat zij als de werkelijke hinderpalen tot eene gewenschte uitbreiding der kruidnagelen-teelt beschouwd werden; „want" zegt de Gouverneur der Molukkos in zijne missive aan den Gouverneur-Generaal van 21 April 1826, n°. 43: „vooral is dit merkbaar in het distrikt van Amboina, hetwelk onder het hoofd-kasteel behoort. Daar is de nagelen-teelt het meest ten achteren, maar daartegen die van alle soorten van vruchten en andere voortbrengselen van den grond het meest bloeijende; deze laatste, dienende tot de vervulling der behoeften eener plaats van veertien of vijftien duizend zielen, *waarvan de reede gedurende een groot gedeelte van het jaar door vele vaartuigen is bezocht*, vinden eene goede markt en leveren dus voordeelen op, die de aanvoerders, beter dan door middel van de kruidnagelen, in staat stellen, rijkelijk te voorzien in hunne benoodigdheden."

Maar sedert dat de vaart op Ceram, de Aroe- en andere eilanden ook voor andere plaatsen, dan voor vaartuigen van Ambon komende, krachtens de latere bepalingen, is opengesteld, en daardoor in handen van de Boeginezen en Makassaren gekomen; sedert de aanzienlijke vermindering van het civiel en militair personeel, en de belangrijke bekorting in de traktementen der ambtenaren; en vooral sedert de invoering der Handel-Maatschappij, die hier alle konkurrentie onmogelijk heeft gemaakt, de tweede hand zelve niet schijnt te dulden en daardoor allen handel en vaart verbannen heeft, — sedert die tijden heeft er eene geheele omkeering plaats gevonden. De droevige gevolgen zijn daarvan maar al te zigtbaar in de zich meer en meer vertoonende en toenemende armoede eener beklagenswaardige bevolking, waaronder al de teekenen van een diep verval even zoo onmiskenbaar zijn, als het te gronde gaan en het verhuizen van hier van alle Chineesche en Inlandsche handelaren aantoont, dat de nijverheid en vlijt hier geen stof meer vinden, om haren alles bezielenden invloed te kunnen uitoefenen.

In stede van eene reede die gedurende een groot gedeelte van het jaar door vele vaartuigen bezocht werd, is de zoo schoone baai van Ambon een sprekend beeld van den dood des handels. Het kortstondig aanzijn van een paar kleine oorlogschepen, of van eenige kustvaarders, die hier van Java komen, om een weinig rijst en 's Gouvernements goederen aan te brengen, en er specerijen af te halen — ziedaar de geheele vaart, die op deze

plaats bestaat. Het behoeft geen betoog, dat het vertier, 't welk de Inlander vroeger voor zijne produkten vond, nu zoodanig verminderd en ingekrompen is, dat het er verre af is, dat hij daarin nog een ruim bestaan en een voldoend middel zou vinden, om in zijne benoodigdheden te kunnen voorzien.

Het zij mij vergund, eenen staat te laten volgen der onderscheidene schepen en vaartuigen, die van 1827 tot 1842 hier binnen geloopen zijn, en eene opgave der van Amboina uitgevoerde goederen insgelijks van 1827 tot 1842.

Opgave van de te Amboina, sedert Januarij 1827 tot en met ultimo Maart 1843, aangekomen schepen en vaartuigen.

1827.	54	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	66	Inlandsche	dito	dito
1828.	61	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	48	Inlandsche	dito	dito
1829.	52	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	27	Inlandsche	dito	dito
1830.	50	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	29	Inlandsche	dito	dito
1831.	51	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	18	Inlandsche	dito	dito
1832.	49	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	36	Inlandsche	dito	dito
1833.	39	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	74	Inlandsche	dito	dito
1834.	58	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	46	Inlandsche	dito	dito
1835.	59	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	81	Inlandsche	dito	dito
1836.	44	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	83	Inlandsche	dito	dito
1837.	43	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	67	Inlandsche	dito	dito
1838.	35	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	33	Inlandsche	dito	dito
1839.	32	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	26	Inlandsche	dito	dito
1840.	50	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	17	Inlandsche	dito	dito
1841.	36	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	17	Inlandsche	dito	dito
1842.	34	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	11	Inlandsche	dito	dito
1843.	17	Europesche	getuigde	vaartuigen.
	4	Inlandsche	dito	dito

STAAT der uitgevoerde goederen van Amboina sedert het jaar 1827 tot 1842.

	Kaijoe-poeti Olie.	Noten Muskaat.		Foelij.		Wilde Noten.		Wilde Foelij.		Wortelhout.		Karet.		Tripang.		Mezoij.	
	Flesschen.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.	Pikols.	Katis.
In het jaar 1827	1328	„	54	„	24½	„	„	„	„			5	37	197	36	21	„
„ „ „ 1828	612	21	91½	1	5½	37	„	„	„	180	65	5	68½	155	51	75	47
„ „ „ 1829	2240	44	22½	1	15	1	80	„	„	83	63	7	63	252	67	438	71
„ „ „ 1830	1582	37	73	1	41	„	„	„	„	146	36	11	2½	291	94	69	46
„ „ „ 1831	1633	72	61	5	75	„	„	„	„	123	5	10	23½	229	63	81	56
„ „ „ 1832	5332	53	54	3	83	„	„	„	„	1101	48	14	35	97	26	75	43
„ „ „ 1833	3887	137	63	14	70	17	50	„	„	365	79	3	8	6	68	146	89
„ „ „ 1834	6569	214	55	12	20	126	69	„	„	629	30	7	42½	317	22	86	55
„ „ „ 1835	3413	91	34	12	20	235	80	1	74	806	55	3	39½	140	60	83	30
„ „ „ 1836	3417	132	19	13	76	202	7	12	„	127	3	2	51½	132	81	111	89
„ „ „ 1837	2550	54	44	13	21	118	96	„	„	12	93	„	74½	202	44	35	68
„ „ „ 1838	2093	357	63	31	84	3	„	„	„	36	15	„	23	81	14	19	14
„ „ „ 1839	1794	177	38	33	30½	36	10	„	„	55	96	2	29	29	79	53	20
„ „ „ 1840	1330	150	95	13	87	146	14	„	„	36	87	„	10	31	7	47	25
„ „ „ 1841	558	32	76	2	60	26	30	„	„	11	36	„	„	15	„	4	72
„ „ „ 1842	500	858	48	25	45	28	59	„	„	68	39	„	9	27	„	71	46

Amboina, den 24 Julij 1843.

De *Ontvanger der In- en Uitgaande Regten*,

J. HOEDT.

Deze staten geven den maatstaf aan van het diepe verval, waarin de handel en de daaruit voortvloeijende welvaart te dezer plaatse gezonken zijn. Vroeger, volgens de getuigenis der geloofwaardigste ingezetenen, was het *Chineesche kamp* opgevuld met goederen, en wemelde het van die bedrijvigheid, die het zekere kenmerk van voorspoed is; terwijl die zelfde buurt, die door geheel Indië een naam van rijkdom verworven had, nu inderdaad niets meer dan eene verzameling van bouwvallen is, waarin bekrompenheid en armoede huisvesten, en die werkelijk zonder een smartelijk medelijden door niemand die eenigzins nadenkt kan beschouwd worden.

Het is dan ook de algemeene kreet: wat moet er, wat zal er van Amboina worden, als er niets wordt gedaan, om het schrikbarende verval, dat van dag tot dag erger wordt, tegen te gaan, en geene nieuwe bronnen van bestaan en welvaart worden geopend? Treurig zijn inderdaad de vooruitzigten, die, gevoegd bij de ziekelijkheid waaronder Amboina sedert eenige jaren gedrukt gaat, eene moedeloosheid en verslagenheid onder al de klassen doen ontstaan, die bezwaarlijk zijn weg te redeneren.

Moeijelijk zal het wezen, in dezen staat van zaken, en bij het tegenwoordige handelstelsel, een *dadelijk* en *daadzakelijk* nut te stichten, waardoor de hoop weder herleeft en de gezonken energie wêer aanwakkert. Maar als er niets gedaan wordt, al is het dan ook voor den vervolge, dan zal het bestaande als een invretende kanker van kwaad tot erger gaan. Men veroorlove ons alzoo, die denkbeelden voor te dragen, waarvan wij wel niet weten, in hoe verre zij met de staatkunde van het opperbestuur zullen strooken, maar die mij voorkomen tot een gelukkig resultaat te kunnen leiden, en die ik, bezield met den zin om der goede zaak nuttig te wezen, mij tot pligt acht uit een te zetten. In alle gevallen houden wij ons overtuigd, dat, als daartegen bezwaren mogten bestaan die ons niet bekend zijn, men daarin toch wel het bewijs zal gelieven te vinden, dat wij het goede gewild hebben.

De nagelen-teelt was, zoo als uit het boven aangevoerde blijkt, in vroeger jaren op verre na het hoofdmiddel van het bestaan der Amboinezen niet. Zij vonden in den bloei van den handel gereede aanleiding tot vertier van de vruchten van hunnen handenarbeid en eene milde bron van welvaart, die het geld van andere plaatsen hier in circulatie bragt, en voorspoed en overvloed onder de bevolking deed heerschen. Nu is de nagel-teelt hoofdzaak geworden, en wat brengt zij der bevolking aan? Men gelieve de opbrengst van de laatste twee en twintig jaren door elkander te slaan. Wij stellen u daartoe in staat door de volgende opgave.

NOTA der ontvangene Garioffel-nagelen van de negeriën, sorterende onder de afdeeling Amboina.

		Uit de tuinen.		Uit de Doessons.		Totaal.	
Oogst van 1820	℔	„	„	2,464	½	2,464	½
„ „ 1821	„	„	„	78,162	½	78,162	½
„ „ 1822	„	„	„	2,214	„	2,214	„
„ „ 1823	„	„	„	40,671	„	40,671	„
„ „ 1824	„	„	„	10,708	½	10,708	½
„ „ 1825	„	„	„	10,663	½	10,663	½
„ „ 1826	„	„	„	28,285	„	28,285	„
„ „ 1827	„	„	„	10,113	„	10,113	„
„ „ 1828	„	„	„	2,063	„	2,063	„
„ „ 1829	„	„	„	74,181	„	74,181	„
„ „ 1830	„	„	„	6,578	„	6,578	„
„ „ 1831	„	„	„	77,517	„	77,517	„
„ „ 1832	„	„	„	1,930	„	1,930	„
„ „ 1833	„	2,575	„	80,876	„	83,451	„
„ „ 1834	„	6,359	„	102,238	„	108,597	„
„ „ 1835	„	138	„	1,294	„	1,432	„
„ „ 1836	„	14,096	„	135,172	„	149,268	„
„ „ 1837	„	6,112	„	30,333	„	36,445	„
„ „ 1838	„	1,097	„	5,784	„	6,881	„
„ „ 1839	„	27,515	„	189,804	„	217,319	„
„ „ 1840	„	2,715	„	8,580	„	11,295	„
„ „ 1841	„	7,453	„	46,076	„	53,529	„
„ „ 1842	„	2,304	„	11,786	„	14,090	„
Totaal . .	℔	70,364	„	958,494	„	1,128,858	„

Uit dezen staat verkrijgt men de overtuiging, hoe weinig de bewuste kultuur, ik zeg niet tot de welvaart en den voorspoed der bevolking in dat tijdsbestek heeft bijgedragen, maar zelfs toereikende is geweest, om aan de planters een sober bestaan te verschaffen. — Zoo lang er eene ruimte van andere middelen was, waardoor de inlander het benoodigde geld kon verdienen, om aan zijne behoeften te voldoen, bestond er geene noodzakelijkheid tot het daarstellen van voorzieningen; maar nu de nagel-gelden het aanzienlijkste gedeelte uitmaken der sommen, die onder de bevolking in circulatie worden gebragt, zal het wel niet noodig wezen verder te betoogen, dat het dringend noodzakelijk is geworden op middelen bedacht te wezen, om eenig meerder geld in omloop te brengen. De aard van het land, even zoo zeer als die der bevolking, gedoogt niet, even als op Java, groote landbouwkundige ondernemingen, maar ik houd mij overtuigd, dat er nog wel wat zou te doen zijn, om ten minsten van den vaderlijken en zorgenden zin van het Gouvernement te doen blijken.

In de eerste plaats dan zou men moeten trachten, om door eene meer doelmatige, en met den aard van het gewas strookende wijze, de produktie der nagel-boomen te vermeerderen. Het produktief vermogen dier boo-

men is even zoo bekend, als de produktie der *tuin-boomen* tot dusverre geweest is; en ik geloof, dat het als zeker mag worden aangenomen, dat als de plantsoenen meer overeenkomstig de aanwijzingen der natuur en ondervinding worden aangelegd, dat dan niet alleen eene menigte moeijelijkheden der bevolking zullen vermeden worden, maar dat haar, na verloop van den noodigen tijd, eene veel ruimere vergelding voor haren arbeid zal te beurt vallen. Maar aangezien deze verbetering slechts op tijd werkt, en daardoor voor het oogenblik niets gewonnen wordt, zoo dienen er takken van industrie te worden ingevoerd, die een spoediger voordeel afwerpen, en aan den nijveren werkman het vooruitzigt openen, dat, *als hij werken wil*, hij het middel heeft, om in eenen korten tijd zooveel te verdienen als hij noodig heeft om in zijne behoeften te voorzien. Met dat oogmerk, heeft men reeds vroeger beproefd de *kaneel-kultuur* in te voeren, maar het is te bejammeren, dat bij het nemen van deze proeve hier geene menschen geweest zijn, die genoegzame kennis van dezen nieuwen tak van industrie bezaten, om daaraan eene goede leiding te geven.

De bewijzen zijn nog in overvloed voorhanden, dat men in de keuze der gronden, waarvan voor de *fijnheid* van het produkt zooveel afhangt, in de wijze van planten, in het schellen en bereiden van den kaneel, met weinig kennis van zaken is te werk gegaan; zoodat deze proeve ten eene maal mislukt is, en het niet raadzaam zou wezen, die andermaal, al was het dan ook onder de leiding van de kundigste menschen in het vak, te hervatten, wegens het vooroordeel der bevolking, die eenen nutteloozen arbeid verrigt heeft, zonder daarvan vruchten getrokken te hebben.

De geaardheid van de bevolking van deze streken, en de opvoeding, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, die men haar sedert jaren gegeven heeft, doen bezwaren ontstaan, die moeijelijk *in eens* uit den weg zijn te ruimen, en het zou even zoo *ondoelmatig* wezen, die met kracht aan te tasten, als het mij voorkomt *raadzaam te zijn*, om van den bestaanden staat van zaken, om niet te zeggen gebreken, gebruik te maken, ten einde door eene verstandige leiding eene geheel andere rigting en werking, dan tot dusverre het geval was, te weeg te brengen. Laat ik mij duidelijker uitdrukken.

Bij de invoering van het Christendom zijn, zoo als bekend is, die zuivere en gezonde begrippen niet verspreid, die, den mensch aanzettende tot oefening der uitmuntende vermogens waarmede hij toegerust is, drijfveeren konden worden der algemeene beschaving, die nu op een groot gedeelte der wereld heerscht. Men heeft van de Ambonezen over het algemeen *spekulative*, en *naam* — in stede van werkelijke en werk*dadige Christenen*, gemaakt. In stede van hun een duidelijk begrip te geven van hetgeen zij doen moesten, om zich het voorregt waardig te maken, dat hun boven anderen hunner landgenooten ten deel was gevallen, heeft men zich bepaald bij de verandering hunner kleederendragt, bij het zingen van eenige psalmen en geestelijke liederen, bij het zonder verder begrip leeren lezen en schrijven. Maar men heeft niets gedaan, om die vlijt, die arbeidzaamheid, en die lust tot nuttige bezigheden aan te wakkeren, die het sieraad en de

eere uitmaken van eene echt christelijke maatschappij, terwijl zij tevens de bronnen worden van dat volksgeluk en dat algemeene welzijn, waarvan in Europa de gezegende voorbeelden nog voorhanden zijn. In een woord, men heeft de menschen hier leeren *zingen* en *bidden*, maar niet leeren *werken;* en ik zou meer durven zeggen: men heeft ze eenen *tegenzin*, of ten minste een *verkeerd denkbeeld tegen* en *van* den arbeid gegeven, en daaraan moet grootelijks de weinige voortgang worden toegeschreven, die werkelijke verlichting en beschaving onder de bevolking sedert zooveel jaren gehad heeft.

Ik zou hier in eene menigte bijzonderheden kunnen treden, die de waarheid van deze treurige stelling volkomen zouden bevestigen; maar daar het algemeen bekend is, welke begrippen en verkeerde denkbeelden de menschen alhier aan den naam van *christen* hechten, zoo zal het bovenstaande genoegzaam wezen, om de overtuiging te doen geboren worden, dat het onmogelijk zou zijn de aangenomen plooi in eens te veranderen. Wil men dus iets goeds en nuttigs verrigten, zal het noodig zijn een verstandig gebruik te maken van sommige sedert jaren, ter bevordering van het gewenschte doel nutteloos bestaan hebbende, instellingen, op welke het bestuur nog eenen onmiddellijken invloed uitoefent, om tot het voorgestelde einde te geraken. Ik bedoel de scholen. Men weet wat die scholen zijn, en hoe groot haar getal op Amboina is. Er is geene negerie hoe klein ook, die hare school niet heeft, en waar die *school* en *schoolmeester* geen hoofdzaak zijn. Het zijn nu die inrigtingen, die tot dusverre *geen* of *weinig* werkdadig nut te weeg hebben gebragt, die ik wil aanwenden, om langs eenen zekeren weg tot het doel te geraken, dat ook hier door het bestuur met niet te veel volharding kan bevorderd worden, namelijk het welzijn en de welvaart der bevolking.

Uit den volgenden staat blijkt, welk een aanzienlijk getal schoolkinderen er in de onderscheidene negeriën aanwezig is.

STAAT aantoonende het getal schoolkinderen op de onder Amboina sorteerende inlandsche scholen.

NAMEN der NEGORIJEN.	Getal der school-kinderen.	*Aanmerkingen.*	NAMEN der NEGORIJEN.	Getal der school-kinderen.	*Aanmerkingen.*
Noessanive....	217		Transport..	1652	
Waaij.....	226		Nakoe.....	94	
Allang.....	202		Hatoe.....	67	
Hative.....	157		Roetong	61	
Hoetoemoerij	180		Soya (bov.)	82	
Ema.....	103		Passo.....	45	
Kielang.....	102		Mardika	29	
Lilibooij.....	130		Roematiga...	27	
Soelij.....	121		Hoekoeriela	22	
Amahoesoe ...	110		Leahary	24	
Hatalay.....	104		Tialchristen	18	
Transport..	1652		TOTAAL...	2071	

Amboina den 27 *Julij* 1843.

De wd. Magistraat,
H. MULLER.

Maar dit getal wordt nog merkelijk vergroot door die jongelingen, die, om onderscheiden redenen, nog bij de scholen blijven doorloopen, onder voorwendsel van den meester behulpzaam te zijn, maar hoofdzakelijk om de negerie-diensten te ontduiken, en die daarom dan ook nog als scholieren moeten beschouwd worden. Welk een heilzame invloed zou er in weinige jaren niet op den staat der Ambonezen uitgeoefend worden, als men van die scholen uitging, om hen datgene te leeren, dat zij tot dusverre nog niet geleerd hebben, namelijk *werken;* het vermogen, dat de Voorzienigheid den mensch gegeven heeft, om zich in dit leven die gemakken en genietingen te verschaffen, die ieder in zijnen kring gelukkig kunnen maken.

Twee duizend of *twee duizend vijf honderd* jongelieden, om mij bij het distrikt Ambon slechts te bepalen, die in hunne vorming en opleiding eene andere betere rigting erlangen, moeten op eene bevolking van 20 tot 22 duizend zielen in eenen korten tijd eene groote hervorming te weeg brengen! Vooral als die hervorming, gegrond op de algemeene overtuiging der verstandigste hoofden, niet alleen wenschelijk is, maar een dadelijk zigtbaar voordeel oplevert.

En daarvoor is de gelegenheid aanwezig. Het komt er slechts op aan, om eene geschikte keuze te doen der takken van *volksvlijt*, die men wil invoeren als middelen ter vermeerdering van *volksgeluk* en van algemeene welvaart, en die vatbaar zijn, om aanvankelijk door jeugdige, ja kinderlijke krachten betracht te worden.

Onder de menigvuldige proeven, die in de laatste jaren op Java genomen zijn, om den voorspoed en den bloei der kolonie te bevorderen, heeft de ondervinding bewezen, dat de *cochenille* en *zijdewormen-teelt* twee takken van *industrie* zijn, die, op eene eenvoudige wijze ingerigt, zonder zwaren arbeid en de inspanning van groote krachten, met voordeel kunnen beoefend worden. Het verslag, dat door mij in den jare 1833 aan den Gouverneur Generaal over het *établissement van Landbouw van Krawang* in gediend is geworden, heeft dit ten minste toen reeds omtrent de *zijdewormen-* en *moerbeziën*-teelt bewezen; en de later verkregen ondervinding laat geloof ik ten dien opzigte geen twijfel meer over omtrent de kultuur der *nopal* en de behandeling der cochenille. Alles hangt hier af van de eenvoudigheid der werkwijze, die men aanvankelijk zal invoeren en der middelen die men zal aanwenden, ter bereiking van het gewenschte doel.

De aard der gronden en van het klimaat dezer eilanden, komt mij voor bij uitnemendheid voor beide deze takken van *industrie* geschikt te zijn. Als het de bedoeling van het gouvernement is, om te beproeven of het niet mogelijk zou zijn, om het verdere verval dat deze bevolking dreigt, te voorkomen, door de opening van nieuwe bronnen van bestaan en welvaart; dan geloof ik, dat wij, in den gegeven staat der beschaving van den inwoner dezer streken, van de twee opgenoemde takken van *industrie* veel goeds mogen verwachten. In alle gevallen staat het vast, dat het nemen van eene proeve niet anders dan nuttig en weldadig kan worden

beschouwd. Om die zonder geldelijke opofferingen te doen, komt het mij voor het doelmatigste te zijn, bij elke negerij, naar gelang harer grootte en de talrijkheid harer kinderlijke bevolking, een *proef-* of *school*-tuin aan te leggen, onder het onmiddellijk toezigt der hoofden en der meesters, waarin de scholieren den vereischten arbeid zullen moeten verrigten, en waartoe zij iederen dag eenen bepaalden tijd zullen moeten besteden. De voordeelen, die in het vervolg van die werkzaamheden afvloeijen, zouden onder de jeugdige werklieden niet alleen dienen te worden verdeeld, maar ook tevens kunnen strekken ter verbetering van het lot der regenten en meesters, die ook beiden wel eenige voorziening behoeven.

Geldelijke ondersteuning tot het nemen van deze proeve is van de zijde van het gouvernement niet noodig. Mogt zulks in het vervolg het geval zijn, dan zouden de fondsen daarvoor benoodigd toch zeer gering wezen; en de directie van het Zendeling-Genootschap zou hiertoe voorzeker wel willen medewerken, daar dat genootschap wel inziet, dat men eenen anderen weg moet inslaan, wil men, bij de voortplanting van het Christendom, *volksgeluk* tevens bevorderen.

Het eenige, waarin deze onderneming 's Gouvernements tusschenkomst behoeft, is: in de eerste plaats de toestemming van het Gouvernement; in de tweede de toezending van een paar kundige menschen in de beide vakken, om de leiding der zaak, onder het onmiddellijk toezigt van het bestuur, op zich te nemen; eindelijk de toezending van eene zekere hoeveelheid *nopal-planten*, *moerbeziën-stekken* en *zijde wormen eijeren*, terwijl het *cochenille insekt* nader zou kunnen worden overgevoerd, als het bestaan van eenige plantsoenen de middelen tot onderhoud en voortteeling van hetzelve zoude veroorloven en waarborgen.

De moerbeziënboom is hier aanwezig, en, in afwachting eener goedgunstige beschikkling van het Gouvernement, heb ik, in gemeen overleg met den zendeling-onderwijzer ROSKOTT, een moerbeziëntuin door zijne scholieren doen aanleggen, welke scholieren, bestemd zijnde tot meesters voor de negerie-scholen, nu reeds het dubbele voordeel opleveren, van een goed en gewillig voorbeeld, en van het aanleeren der noodige kennis van de kultuur en de behandeling van den *moerbeziënboom*. Die kleine plantagie, die nu al weer de *pepinière* voor anderen geworden is, staat zoo uitnemend, dat wij al dadelijk de *zijdeworm* zouden kunnen ontvangen; en de ijverige medewerking van den heer ROSKOTT geeft mij de volkomen overtuiging, dat, als zorgen en goede wil iets kunnen bijdragen tot het gelukken van eene onderneming, die waarvan hier de rede is, wat die vereischten betreft, is gewaarborgd.

Het is mij aangenaam, den zendeling-onderwijzer ROSKOTT, die aan het hoofd der Normaal-school voor Inlandsche meesters staat, als eenen man te doen kennen van een opgeklaard verstand, en bezield met den besten zin, om iets werkelijk goeds en nuttigs te doen. Ik mag niet ontveinzen, dat hij de voornaamste steun der hoop is, die ik op het welslagen van mijne poging vestig; daar ik in hem niet alleen lust en ijver heb aange-

troffen, maar ook de gelegenheid tot het dadelijk in het werk stellen der maatregelen, die ter bereiking van mijnen wensch moeten beproefd worden. Het zou dan ook onder het oog van den genoemden leeraar wezen, dat ik de proefinrigting wilde oprigten, en de *pépinières*, die voor eene verdere uitbreiding noodig zijn, zou willen aanleggen; terwijl de personen, die eventuëel van Java zouden komen, om de behandeling der bewuste takken van nijverheid aan te leeren, *daar* de gelegenheid zouden vinden om dadelijk van nut te zijn.

De beschouwing van den verachterden staat, waarin ik Amboina in het bijzonder gevonden heb, en de innige overtuiging, dat, als er niet iets gedaan wordt, om de steeds toenemende ellende voor het vervolg te matigen, het droevige vooruitzigt, 't welk het tegenwoordige oplevert, spoediger dan men mogelijk wel denkt, zal verwezenlijkt worden; heeft mij bewogen, om aan het Gouvernement deze mijne denkbeelden te onderwerpen. Ik heb daarbij het eerbiedig verzoek gevoegd, dat de Regering die niet anders geliefde te beschouwen, dan als een blijk van den waarachtigen zin, die mij bezielt, om door nuttige en doelmatige inrigting, en door een verstandig gebruik en oordeelkundige wijziging van bestaande instellingen, zoo veel goeds mogelijk te stichten. Zoo trachtte ik het verdere verval voor te komen van een land, dat als de wieg en bakermat van ons nationaal bestaan in Indië moet worden beschouwd, en van een volk, dat wij nader aan ons hebben trachten te brengen, door het eene leiding en vorming te geven, geheel onderscheiden van de andere volken van onze Indische bezittingen; iets waardoor wij ons de verpligting hebben opgelegd, van niets onbeproefd te laten, om dat te doen, 't welk tot een gelukkig einde kan leiden.

G. DE SERIÈRE.

Verslag aangaande het eiland Banka,

DOOR

THOMAS HORSFIELD.

Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848,

DOOR P. J. VETH.

(Vervolg van Jaargang 1850, Deel I, blz. 382 [1]).

EERSTE HOOFDSTUK.

Geographische beschrijving des eilands.

§ 2. *De Noordelijke afdeeling.*

De noordelijke afdeeling van Banka bevat dat gedeelte des eilands 't welk gelegen is ten noorden eener lijn, die zich van den mond der rivier van Kampa, in een zuidoostelijke rigting, langs den voet van het Maras-gebergte, waar de rivier van Marawang ontspringt, tot aan de ontlasting dier rivier uitstrekt. Een deel der westkust en de geheele noord- en oostkust dezer

---

1) De vertaler betreurt het zeer, dat hij, ten gevolge van vele en dringende bezigheden, eerst na verloop van ruim een half jaar zich in staat gesteld ziet, eenige oogenblikken aan de voortzetting van dezen arbeid te wijden. Inmiddels is onze literatuur over Banka verrijkt door de volgende geschriften, waarvan hij zich bij zijne aanteekeningen mede, voor zooveel noodig, zal bedienen:

Het eiland Banka en zijne aangelegenheden, door H. M. LANGE, gepensioneerd luitenant-kolonel van het O. I. leger. Met twee kaarten en een afstandswijzer. 's Hertogenbosch, Gebr. MULLER, 1850.

Vrijmoedige beschouwingen tegen het afstaan van de tinmijnen op Banka aan de particuliere industrie, door een oud onder-inspecteur van Palembang en Banka. 's Gravenhage, Gebr. VAN LANGENHUYSEN, 1850.

Aanmerkingen op de vrijmoedige beschouwingen enz., door H. M. LANGE. 's Hertogenbosch, Gebr. MULLER, 1850.

Waarbij men voege de volgende opstellen in dit Tijdschrift:

Dr. F. EPP, *de tegenwoordige staat en aan te brengen verbeteringen in de tinmijnen op Banka.* Jaarg. 1850, Dl. I, blz. 387, vv.

Dr. F. BLEEKER, *bijdrage tot de kennis van de statistiek der bevolking van de eilanden Banka en Billiton*, Jaarg. 1850, Dl. II, blz. 348, vv.

Indien men dit laatste belangrijke opstel vergelijkt met hetgeen in mijn vorig artikel, blz. 370, noot 14, over de bevolking van Banka gezegd is, zal men mijne opmerking bevestigd vinden, dat die bevolking gedurig toeneemt. Volgens de door Dr. BLEEKER medegedeelde telling van 1848 bestond zij toen uit 26,291 Bankanezen, 4803 Maleijers en 10,052 Chinezen, te zamen 41,246 zielen, waarbij men nog ongeveer duizend voege voor de Europesche bevolking, het garnizoen en de tot beiden behoorende bedienden, vrouwen en kinderen.

Uit de voorrede van het eerst aangehaalde werk van den heer LANGE blijkt, dat de kaart, in het vierde deel van den Villsten Jaargang van het *Tijdsch. v. N. Indië* opgenomen, van zijne hand afkomstig en, buiten zijne voorkennis, volgens eene kopie, in dat Tijdschrift is opgenomen. De heer LANGE heeft deze kaart op nieuw doen op steen brengen met eenige verbeteringen, en haar, nevens eenen platten grond van Muntok, aan zijn werk over Banka toegevoegd. Wij zullen van deze kaart, die wij in de aanteekeningen op onze vroegere artikelen reeds dikwijls aanhaalden, deze nieuwe uitgave als de authentieke beschouwen, en haar in het vervolg, gelijk de billijkheid vordert, als het werk van den heer LANGE citeren.

Bij noot 23 op blz. 376 van ons vorig artikel kan men nu voegen, dat de bevolking van Muntok, volgens de jongste telling, behalve de Europeanen en militairen, 3302 zielen bedraagt. De platte grond van den heer LANGE, met zijne beschrijving, blz. 73—76, zullen den lezer van veel dienst kunnen zijn, om zich van den tegenwoordigen staat dezer stad een juister denkbeeld te vormen, dan het voor soortgelijke bijzonderheden reeds grootendeels verouderd verslag van Dr. HORSFIELD hem geven kan.

Daar de statistiek van Dr. BLEEKER ons tot eene naauwkeuriger vergelijking van HORSFIELDS verdeeling met de thans gevolgde administratieve indeeling in staat stelt, merk ik hier nog op, dat de in § 1 beschreven westelijke afdeeling thans grootendeels tot het distrikt Muntok wordt gebragt. Alleen de oostelijke deelen van Kotta-Waringin (zie blz. 382), zoo als Depak, Djerok, Groengang, Maras en Djempoera, worden thans tot de vereenigde distrikten van Soengi-liat en Marawang gerekend. Zie BLEEKER, blz. 351, 353.

In het vorig artikel, blz. 377, zijn 10 Eng. mijlen of palen als de afstand van Muntok tot Planes opgegeven. Reeds in noot 27 heb ik daaromtrent bedenking gemaakt. De afstandswijzer van den heer LANGE geeft 18 palen op, en misschien is 10 bij HORSFIELD slechts eene schrijf- of drukfout. De afstand van Muntok tot Rangam bedraagt, volgens mondelinge mededeeling van den heer LANGE, niet meer dan 3 palen, en is dus door HORSFIELD wat groot opgegeven.

afdeeling worden bespoeld door het zuidelijke deel der Chinesche zee, die hier de baai van Klabat vormt, door welke de gansche afdeeling in twee Schiereilanden, een *westelijk* en een *oostelijk*, wordt gesplitst [2]). Na eenige algemeene opmerkingen zullen wij beide afzonderlijk beschrijven.

Van den mond der rivier van Kampa tot aan Tandjong Ginding [3]) strekt zich de kust uit langs de baai van Djeboes; haar in de gedachten volgende bereiken wij eerst de monding der Soengi-boeloe, en vervolgens Teloek Nipa, de gewone ankerplaats voor kleine schepen, en het eenige oord, dat hier eenige opmerkzaamheid verdient. Volgen wij de noordkust verder oostwaarts, dan doen zich achtereenvolgens deze punten [4]) aan ons voor: Soengi Bombong, ten noorden van Tandjong Ginding, het voorgebergte Tandjong Penjabang, de rivier Djerangkat, Tandjong Pamoedja of Pengoedja, een eiland van dienzelfden naam, eene baai met de monding der rivier Seka, Tandjong Lajang, Tandjong Penambang, Poelo Proet en Poelo Kedik, de rivier van Pengama, ook wel die van Mampang genoemd, Tandjong Mapat [5]), de rivier van Djebo, de kleine Soengi Moenkoes, de uiterste noordspits Tandjong Sangou [6]), en, na eene geringe helling der kust in oost-zuid-oostelijke rigting, Tandjong Melalo, die het noordwestelijk grenspunt der baai van Klabat uitmaakt.

Wanneer wij, voorloopig met voorbijgang der baai, onze kustopneming voortzetten, vinden wij aan haar tegenoverliggend noordoostelijk uiteinde Tandjong Tada, en omtrent eene mijl regtstreeks ten westen dier kaap Poelo Penjoesa, van welk eiland de baai zelve [7]) soms haren naam ontleent. Tusschen dit eiland en de genoemde kaap, ligt nog een kleiner, Poelo Tandjong Tada genaamd. De kust van daar omtrent negen mijlen ver oostwaarts volgende, ontmoeten wij Tandjong Batoe, tusschen welke kaap en de laatstvoorgaande punten nog een diepe, maar weinig bekende inham gevonden wordt. Ten noorden van Tandjong Batoe ligt het kleine eiland Mangkoedoe, en omtrent drie mijlen verder oostwaarts treft men Tandjong Krassok, het noordelijkste punt van geheel Banka, aan. Van hier af neemt de kust eene nagenoeg zuidoostelijke rigting, en na een afstand van 15 mijlen, op welken de inhammen en kleinere spitsen der kust nog niet nader onderzocht zijn, bereiken wij de uitstekende punt van Tandjong Toean [8]). Eenige mijlen verder zuidwaarts ligt, bijna tegenover de

2) Het westelijk schiereiland vormt het tegenwoordig distrikt Djeboes, met de afdeelingen Djeboes, Klabat en Soengi-boeloe. Het oostelijk schiereiland in strikten zin behoort schier geheel tot het distrikt Blinjoe, met de afdeelingen Blinjoe, Pandji en Sekka. De grens van dit distrikt wordt echter gevormd door eene lijn, die zich ongeveer van den mond der Lajang-rivier, tot dien van de rivier Mapor uitstrekt. Alles wat zuidwaarts van daar tot aan de rivier Marawang ligt, en door HORSFIELD tot het westelijk schiereiland gerekend wordt, maakt met het oostelijk deel van HORSFIELDS noordelijke afdeeling de thans vereenigde distrikten Soengi-liat en Marawang uit.

3) Volgens HORSFIELDS spelling, Genting, volgens v. SIEBOLD, Guntong.

4) Men lette op, dat Soengi *rivier*, Tandjong *kaap*, en Poelo *eiland* beteekent.

5) Dit moet, naar het mij voorkomt, dezelfde zijn, als Tandjong Dakoag op de kaart van den heer LANGE en Tandjong Dugong op die van COURT.

6) Deze schrijfwijze, die op de kaart van COURT voorkomt, zal wel de ware zijn; HORSFIELD heeft Siangou, en de kaart van den heer LANGE (op welker nieuwe uitgave deze naam echter geheel is weggevallen) Sangarie. Het beloop der kust stemt bij COURT en LANGE niet geheel met HORSFIELDS opgave overeen, daar Tg. Melalo bij hen zelfs iets noordelijker ligt dan Tg. Sangou.

7) En ook Tandjong Tada, welke kaap op de kaart van den heer LANGE Tandjong Penjoesa, op die van de heeren v. SIEBOLD en RPP, door wanspelling, Tandjong Pinioesa, gelijk bij COURT Tg. Poonioeso heet.

8) HORSFIELD schrijft Tandjong Tuwing. Zie overigens eenige nadere bijzonderheden omtrent dit aan HORSFIELD minder bekende gedeelte der kust, van Tandjong Krassok tot Tandjong Toean, beneden in noot 16).

monding der rivier van Mapor, het eilandje Simbang. Eene kleine kaap ten westen van dat eiland wordt Tandjong Mapor geheeten. Na nog twee minder belangrijke kapen, Tandjong Batoe en Tandjong Lajang, volgt de ver uitstekende spits van Tandjong Radja, terwijl, nadat men deze is omgezeild, de kust zich aanmerkelijk oostwaarts wendt, om echter spoedig, in overeenstemming met de algemeene rigting des eilands, eene doorgaand zuid-oostelijke strekking aan te nemen. Tusschen Tandjong Lajang ten noorden en Tandjong Radja ten zuiden ligt de baai van Soengi-liat, die elders meer opzettelijk zal vermeld worden.

De baai van Klabat komt bij de aangelegenheden van Banka dikwijls ter sprake, en verdient eenige opmerkzaamheid. De mijnen echter, die thans nog in hare nabijheid gevonden worden, behooren, wat hare belangrijkheid betreft, slechts tot den tweeden rang, en de baai schijnt den schrijver hoofdzakelijk slechts daarom van gewigt, dewijl zij de gelegenheid geeft om de gemeenschap tusschen de westelijke en oostelijke vestigingen (of die van Klabat en Soengi-liat) door middel van kleine schepen te onderhouden. Aan deze baai is eene zorgvuldige opneming ten deel gevallen, naar welke ik verwijzen moet ten aanzien van alles wat haar gewigt en voordeelen uit een zeevaartkundig oogpunt betreft; hier bepaal ik mij tot eene korte geographische beschrijving, in verband met die der overige deelen des eilands.

De baai van Klabat bestaat uit een *buiten-* en *binnen*-baai, van welke de laatste wederom door eenige uitstekende punten wordt gesmaldeeld. Hare rigting is, in het algemeen, van het noorden naar het zuiden. De buiten-baai is begrepen tusschen Tg. Melalo ten n. w., Tg. Tada ten n. o., Tg. Roe ten z. w. en Tg. Mantong ten z. o. Bij de twee laatstgenoemde punten vernaauwt zich de baai aanmerkelijk. De rigting der kust aan de westzijde, tusschen Tg. Melalo en Tg. Roe, is over het geheel van het noord-westen naar het zuid-oosten [9]); en langs deze kust liggen talrijke rotsen verspreid, waarvan sommige boven het watervlak uitsteken, andere verborgen zijn. Tusschen de beide uiteinden der oostelijke kust is de rigting bijna regtstreeks van het noorden naar het zuiden. Wanneer men, de baai invarende, zich digt aan het westeinde van het reeds genoemde eiland Penjoesa houdt, heeft men een open en veilig vaarwater.

Omtrent een of twee mijlen ten noorden, een weinig westwaarts [10]), van Tg. Roe, liggen twee kleine rotsachtige eilanden, beide Poelo Klapa genaamd. Wanneer men de talrijke rotsen in het westelijk deel der buiten-baai van een afstand gadeslaat, vertoonen zich vele als eilandjes, gedeeltelijk met plantengroei bedekt.

Langs de oostkust der binnen-baai zijn de meest in het oogvallende punten Tandjong Loetong [11]) en Tandjong Loemoet; en langs de westkust Tg. Soenoer, die tot een aanmerkelijke diepte in de baai vooruitdringt.

---

9) Niet „noord-oosten," gelijk de Engelsche tekst heeft.

10) In den Engelschen tekst staat: „a little east." Ware dit zoo, dan moesten zij vlak voor den ingang der binnenbaai liggen, in welk geval er wel meer opzettelijke melding van zou gemaakt zijn. Op v. SIEBOLDS kaart liggen zij, gelijk ik geschreven heb, een weinig westwaarts. Deze eilandjes ontbreken op de kaart van den heer LANGE.

11) Deze is ongetwijfeld dezelfde die bij COURT, LANGE, v. SIEBOLD, met kleine verscheidenheden in de spelling, Tg. Monkoeboer heet. Tg. Loemoet (niet Sumut, zooals de Eng. tekst heeft; vgl. het eerste artikel, blz. 206, noot 14) heet

Deze baai ontvangt een aanzienlijken toevoer van water uit de rivieren van al de omliggende distrikten, die ik achtereenvolgens zal optellen, beginnende bij Tg. Mantong of den oostelijken uithoek der binnenbaai. Eenige weinige mijlen ten o. z. o. van dit punt treffen wij de monding der rivier van Pandji, nog eenige mijlen meer zuidwaarts die van de rivier Pandji-kadjoet aan; beide stroomen van middelbare grootte. Aan een kleinen, plotseling afgebroken en meer op een kreek dan op een rivier gelijkenden tak van eerstgenoemde, zijn de redoute en het dorp van Blinjoe gebouwd. De rivieren van Roempa en Danta zijn van minder belang; die van Dji Loetong is nagenoeg van dezelfde grootte als die van Pandji, en die van Loemoet is een weinig grooter. Nadat wij nog de mondingen van twee kleine rivieren, Soengi Troes en Soengi Selajou voorbij zijn, komen wij aan het zuidelijk uiteinde der baai bij de ontlasting van de rivier van Lajang, eene der grootste in dit gedeelte des eilands.

Van de rivieren, die zich in het westelijk deel der baai uitstorten, zijn die van Tennoem, Semboeboer, Sipang en Antan de voornaamste. De kleinere, die tusschen deze in de baai vallen, dragen de namen van Mandjang, Bahan, Menak, Kandis, Sewoeko, Tengalang, Slimpang en Bakit. Behalve al de genoemde treft men noordwaarts van Tandjong Roe nog de rivieren Gemoeroe, Seloemoed, Meleto, Klabat, Djoepat, Nonok en Lemou aan [12]).

De voornaamste eilanden in de binnenbaai zijn Poelo Monkoeboer [13]), nagenoeg tegenover Tg. Loetong, Poelo Ananas op kleinen afstand ten zuid-westen van Tg. Roe, Poelo Medang en Poelo Kambing nog verder westwaarts, nagenoeg tegenover de monding der rivier van Antan. Poelo Danta ligt tusschen Tg. Loetong en Tg. Loemoet aan de oost-, Poelo Betong aan de westzijde der baai. Nabij haar zuidelijk uiteinde wordt de binnenbaai in de rigting van het noorden naar het zuiden in twee gedeeld door Po. Menak, tegenover den mond der rivier van Loemoet. In dezelfde rigting, doch zuidelijker en een weinig westwaarts, liggen de kleinere eilanden Po. Boeroeng, Po. Bahan en Po. Kemoedi.

Vroeger werden aan de buiten- en binnenbaai onderscheidene nederzettingen, zoo der oorspronkelijke bevolking als der Chinezen, aangetroffen; doch zij zijn allen verlaten ten gevolge der invallen van de zeeroovers, met uitzondering der onbeduidende Chinesche dorpen Betong aan de monding der rivier Semboeboer, Tennoem [14]) en Porso.

Behalve de zoo even vermelde rivieren, die zich in de baai van Klabat

---

zoo naar het nabijgelegen Loemoet; maar schijnt bij COURT onder den naam van Tg. Battoo voor te komen. De naam van kaap Soenoer, welker ligging men bij een blik op de kaart dadelijk onderkent, komt alleen voor bij COURT.

12) Van al deze rivieren is alleen die van Antan met name op onze kaarten vermeld. De rivieren Bakit (HORSFIELD schrijft *Bakki*) en Klabat kunnen echter door de dorpen van gelijken naam onderkend worden.

13) HORSFIELD schrijft *Mongkubung*; doch zie even te voren noot 11. In plaats van Ananas, zooals LANGE en COURT hebben, schrijft HORSFIELD Nanas. In plaats van Poelo Danta schrijft COURT P°. Dantoh. Van de overige hier gemelde namen komt alleen P°. Kambing op onze kaarten voor; doch misschien zijn P°. Biri en P°. Lahoe andere namen voor P°. Medang en P°. Betong. Ook schijnt P°. Tinam op onze kaarten een andere naam te zijn voor P°. Menak bij HORSFIELD. De kleine eilandjes ten zuiden van P°. Tinam liggen echter op onze kaarten niet een weinig *west*-, maar een weinig *oost*-waarts.

14) De Eng. tekst heeft hier *Tennum*, en boven als riviernaam *Tennum*. Beide namen zijn wel ongetwijfeld dezelfde, en de laatstgemelde schrijfwijze, naar ik gis, de juistere.

ontlasten, wordt het westelijk schiereiland door eenige andere besproeid, die wij reeds vroeger bij onze beschrijving der kust hebben opgenoemd [15]). Zij nemen haren oorsprong in de hoogten van de binnenste deelen des schiereilands. De rivier van Antan, die zich een weinig ten zuiden van Tandjong Roe in de baai ontlast, vloeit evenzeer uit het hart des schiereilands. Zij is gunstig gelegen voor het verkeer tusschen de beide schiereilanden, of tusschen Klabat en Lajang, weshalve zich de inlanders van hare stroomen menigvuldig als gemeenschapsmiddel bedienen. Te Pangkal Antan, omtrent 5 mijlen boven den mond, vindt men nog de overblijfselen eener voormalige vestiging.

Van de voornaamste rivieren des oostelijken schiereilands, die zich in de Klabat-baai ontlasten, zullen die van Pandji of Blinjoe en die van Loemoet nader vermeld worden bij het verslag aangaande de nederzettingen van denzelfden naam. De rivier van Lajang stort zich uit in het zuideinde van die baai. Nabij hare monding en over een aanzienlijk deel van haren loop is zij zeer wijd en diep; ook ontvangt zij herhaaldelijk toevoer van de kleinere stroomen in de nabuurschap. Hare rigting, ofschoon met vele bogten, is over het algemeen oostwaarts met eene geringe neiging naar het zuiden. Zij dringt ver in het oostelijk schiereiland vooruit, en is, zoo als reeds uit vroegere opmerkingen blijkt, vooral van gewigt om met vaartuigen tot in het hart van dit schiereiland te komen, en zoo de gemeenschap met het tegenovergestelde te onderhouden; de mijnen van Lajang zelve worden thans niet meer bewerkt.

De rivieren aan de oostkust van het oostelijk schiereiland zijn die van Mapor, Djenajang, Soengi-liat, Badoekan, Nipa, Rebo en vooral die van Marawang [16]). Deze rivier, welker loop ik boven tot grens van de westelijke en noordelijke afdeeling des eilands heb gesteld, ontspringt in het Maras-gebergte. Na de riviertjes Belalin, Beloembang en Djadoe te hebben opgenomen, stroomt zij het dorp van den Depati Barin [17]) voorbij, onder den naam van Soengi Mabat. Benedenwaarts in haren loop tot aan zee, draagt zij gemeenlijk den naam van Soengi-Marawang, en neemt zij de volgende takken op: uit de distrikten, die haren noordelijken oever be-

---

15) HORSFIELD herhaalt hier al die namen; ik laat ze kortheidshalve thans achterwege met de opmerking, dat bij deze vernieuwde optelling, nevens Soengi Moenkoes, ook nog Soengi Pala genoemd wordt.

16) Die Oostkust heeft HORSFIELD minder naauwkeurig opgenomen, gelijk hij dan ook bij de beschrijving van hare rigting hierboven geene rivieren opnoemt, en zelf van zijne mindere bekendheid met sommige harer deelen gewaagt. Ook hier is de opnoeming der rivieren noch volledig, noch in de juiste orde der ligging. Volgens onze kaarten heeft men in het Noorden eerst Soengi Nadoelong, die zich ontlast in eene baai gelegen tusschen Tandjong Krassok en eene andere Kaap, bij COURT en VON DERFELDEN Tandjong Enas, bij v. Siebold Tg. Tanger genaamd. Van Tg. Enas tot Tg. Toean strekt zich de kust bijna regtuit, zonder inhammen of riviermondingen van eenig belang, in zuidoostelijke rigting uit, en schijnt niets opmerkelijks aan te bieden, dan het eilandje Ponggoh, even ten n. o. der laatstgenoemde kaap. Na Tandjong Toean te zijn omgezeild, komt men het eerst aan Soengi Bonkar en vervolgens aan Soengi Mapor. Tandjong Mapor, boven door HORSFIELD vermeld, komt op de kaarten niet voor, maar daarentegen Tg. Katjar, die echter niet dezelfde, maar een weinig meer zuidwaarts gelegen schijnt. Tusschen Tandjong Katjar en Tandjong Batoe is eene baai, waarin zich de Soengi Badoekan ontlast. Even ten zuiden van Tg. Batoe is de monding van Soengi Djenajang (HORSFIELD schrijft *Jenisang*, waaruit elders door onduidelijkheid in het Hs. *Tenoang* is geworden. Ik heb dit in het eerste artikel, blz. 216 reg. 7, ten onregte in Noeniang veranderd. Men leze ook daar *Djenajang*; de Heer LANGE heeft op de verbeterde uitgave zijner Kaart *Soengi Genajang* geschreven). Soengi-liat volgt eerst nu, en wel ten zuiden van Tg. Lajang. De rivier Rebo, (HORSFIELD schrijft *Robo*) die bij LANGE niet voorkomt, moet men, volgens COURT, even ten zuiden van Tandjong Radja zoeken, bij den berg die mede den naam van Rebo voert. Dan volgt, op vrij aanmerkelijken afstand, de monding der groote rivier van Marawang. Waar men Soengi Nipa moet zoeken, weet ik niet nader aan te wijzen.

17) Vgl. het vorig art. blz. 368, en over den Soengi Mabat LANGE blz. 15.

grenzen, Soengi Kandis van den kant der redoute van Marawang, Soengi Proewang, Soengi Koeda, Soengi Trangbalang, Soengi Moerou en Soengi Mengkowan, en uit de haar zuidelijk belendende gewesten, Soengi Pandé, Soengi Penegang, Soengi Pandak (een aanmerkelijke stroom) en de rivier van Pangkal Pinang.

Onder de bergen van Banka's noordelijke afdeeling verdient in de eerste plaats de Goenong Maras vermeld te worden. Deze is gelegen aan het zuidelijk uiteinde der baai van Klabat, op de plaats waar de beide schiereilanden elkander ontmoeten, en in een woest en schier ontoegankelijk deel des eilands, dat slechts, hier en daar, door eenig bergvolk wordt bewoond. Zoowel in hoogte [18]) als uitgestrektheid is deze berg de aanzienlijkste des eilands, doch volgens de mededeelingen der Chinezen, die hem gezien en zijne omstreken onderzocht hebben, is hij van minder belang dan eenig ander deel van Banka, daar nergens tinerts in zijne nabijheid gevonden is. Hij bestaat uit twee afzonderlijke kruinen, door eene aanmerkelijke kloof van elkander gescheiden, en ieder eene lang uitgestrekte verhevenheid vormende. Zijne algemeene rigting is van het w. n. w. naar het o. z. o. Het oostelijk deel gaat over in een lange, maar lage heuvelenrei, die zich tot aanmerkelijken afstand in dezelfde rigting als de groote berg voortzet.

Van de overige bergen of heuvelen zal ik hier slechts de namen opgeven, daar er meer van gezegd wordt in het mineralogisch gedeelte des verslags. Aan het uiterste westeinde van het westelijk schiereiland merken wij den Goenong Paré-paré op, welks voet het voorgebergte Tg. Ginding vormt. Een weinig meer noordwaarts ligt de Goenong Penjabang, die mede een voorgebergte vormt, waaraan hij zijnen naam geeft. Meer oostwaarts vormen Goenong Pasokan, Goenong Raba en Goenong Manek een onregelmatige en afgebroken heuvelenrei in de rigting van het noorden naar het zuiden; terwijl Goenong Ganten, met een klein aanhangsel ten noorden, Goenong Sapiding genaamd, en met Goenong Kroewis ten zuiden, een deel van dit schiereiland overdwars doorsnijdt. Aan de uiterste noordoostspits bevindt zich de Goenong Melalo, na eene korte tusschenpoozing voortgezet in den Goenong Klabat, van waar zich in de rigting van het n. w. naar het z. o. eene heuvelenrei voortschakelt, die de westzijde der Klabatbaai begrenst, doch uithoofde van haren afstand van de tegenwoordige vestigingen slechts weinig bekend is. De voornaamste dezer hoogten zijn Goenong Empang, Goenong Poeso, Goenong Tembang en Goenong Tempesoe. De kleinere heuvelen Mendara en Meleto liggen nabij de oostelijke [19]) grenzen van het distrikt Klabat.

In het oostelijk schiereiland volgen de heuvelen over het geheel denzelfden loop van het n. w. naar het z. o.. De eerste, wanneer wij van het noorden af beginnen, is Goenong Toean met verschillende afgezonderde voor-

18) De Heer LANGE schat de hoogte op 2617, die van den berg Pading op 2397, van den berg Manoembing op 1560, van het Permisang-gebergte op 1325, van den St. Paulus-berg of Pajong op 1000 voet. Het blijkt uit het *Tijdsch. v. N. I.*, Jaarg. VIII, Dl. IV, blz. 142, dat ook de Goenong Maras bevonden is niet zonder tinaderen te zijn.

19) Moet dit ook *zuidelijke* zijn? Ten oosten heeft dit distrikt de zoo vaak genoemde baai van Klabat.

bergen; zijn uiteinde vormt de kaap van denzelfden naam. Meer westwaarts en verder voortgezet naar het zuiden, ligt Goenong Pandjang met verschillende niet zeer hooge pieken, die dezelfde rigting volgen. Goenong Poewak met zijne beide aanhangsels vormt het voorgebergte Tg. Radja. Goenong Betong ligt meer binnenwaarts. Dan volgt Goenong Sambonggiri, en onderscheidene mijlen verder zuidwaarts ligt Goenong Kepoe nabij de grenzen van de zuid-oostelijke afdeeling des eilands. Eenige minder belangrijke hoogten zullen bij de mineralogische beschrijving ter spraake komen [20]).

Het westelijk schiereiland wordt door de inlandsche bevolking verdeeld in de distrikten Soengi-boeloe, Mampang, Tengga en Klabat. Ten zuiden wordt het begrensd door het reeds gemeld distrikt Pisang in de westelijke afdeeling, dat onder den Battin Soedien [21]) staat. Het distrikt Soengi-boeloe is weder gesplitst in de afdeelingen Soengi-boeloe, Lampong en Telang, doch de Battin Soengi-boeloe strekt zijn gezag niet alleen over al deze afdeelingen, maar ook over Mampang en Tengga uit. Het distrikt Klabat heeft daarentegen een eigen opperhoofd. In ieder der hier genoemde distrikten worden thans mijnen bewerkt; zij liggen meestal digt bij elkander en wel in het middengedeelte des schiereilands. De personen, die daarop het toezigt uitoefenen, en het bereide metaal in ontvang nemen en bewaren, wonen in de voornaamste dorpen Soengi-boeloe, Djeboes, Klabat en Mampang, die ieder van eene redoute en de noodige pakhuizen en kantoren, overeenkomstig den omvang en het gewigt der mijnwerkzaamheden, voorzien zijn. Naar haar betrekkelijk belang gerangschikt, zouden de mijnen in deze orde moeten genoemd worden:

1. Die onder Djeboes, verdeeld in twee distrikten, die de Opper- en Neder-Smeltoven genoemd worden. De tegenwoordige redoute of benting is binnen de laatste 20 jaren opgerigt. De vroegere vestiging was te Antan, doch is naar deze plaats overgebragt, uithoofde zij beter gelegen is in betrekking tot Palembang.

2. Die onder Klabat in het distrikt Tengga. De tegenwoordige vestiging heet Klabat-baroe (nieuw-Klabat), in onderscheiding van de vroegere vestiging en redoute te Klabat-lama (oud-Klabat).

3. Die van Soengi-boeloe.

4. Die van Mampang, die eerst onlangs geopend zijn aan de noordkust nabij de monding der rivier van Seka [22]).

---

20) De bergen, hier in het oostelijk schiereiland vermeld, vereischen eenige opmerkingen. Met de kaarten van de Heeren LANGE en COURT heb ik Goenong Pandjang geschreven, terwijl HORSFIELD, door verwisseling met de vestiging Pandji, Goenong Pandji schrijft. De verschillende pieken, die hij als voortzettingen daarvan beschouwt, zijn klaarblijkelijk die, welke op de Kaart van LANGE onder de volgende namen voorkomen: Goenong Tjinolong (waarschijnlijk verschrijving voor *Tjindong*, naardien COURT *Chundoong* heeft), Goenong Mapor (vanwaar een tak zich zuidoostwaarts in de rigting van Lapfantou voortzet), Goenong Besar en Goenong Pontjar. De Goenong Poewak heet bij LANGE Rebo, 't welk ook de naam is van eene rivier die wij hier vroeger aantroffen. Eene zuidwaartsche voortzetting van Goenong Betong heet bij LANGE Goenong Lobokli. De Sambong-giri, welken naam de Kaart van LANGE met HORSFIELD gemeen heeft, schijnt bij COURT onder den naam van *Boekit Tjang*, bij v. SIEBOLD onder dien van *Goenong Marawang* voor te komen. Den Goenong Kepoe vind ik, althans met name, op geene mijner kaarten; daarentegen geeft COURT den naam van Goenong Soeboer aan eenige, door HORSFIELD niet vermelde heuvelen in het uiterste noorden, tusschen Tg. Penjoesa of Tada en Tg. Krassok.

21) De plaats Soedien, waarnaar deze *Battin* (zie vorig art. blz. 867) den naam voert, is aangewezen op de Kaart van VON SIEBOLD, een weinig ten zuiden van Pisang.

22) Gelijk reeds boven gezegd is, maakt het westelijk schiereiland thans het mijndistrikt Djeboes uit. Over den tegenwoordigen toestand van dat distrikt vergelijke men *Banka en zijne aangelegenheden* van den heer LANGE, blz. 78—81, en Dr. BLEEKER, t. a. p., blz. 351, 352.

Het oostelijk schiereiland is verdeeld in de distrikten Blinjoe, Loemoet, Mapor, Soengi-liat en Marawang; in deze allen is het aantal der oorspronkelijke bevolking zeer gering. Die van Blinjoe wordt gerekend onder het opperhoofd van Klabat te staan, die van Loemoet [23]) en Mapor is vereenigd met het distrikt Kotta-waringin, en die van Marawang en Soengi-liat heeft hare eigen hoofden.

De mijnen van dit schiereiland leveren over het geheel niet zooveel op als die van het westelijke [24]). Die welke thans bewerkt worden zijn verspreid in de distrikten Blinjoe, Loemoet, Soengi-liat en Marawang. Die van Lajang zijn verlaten; maar men verwacht dat in het distrikt Mapor bij nader onderzoek belangrijke mijnen zullen gevonden worden. Op dit oogenblik zijn die van Marawang en Soengi-liat de voornaamste.

In het distrikt Blinjoe is de belangrijkste mijn te Towalam, op omtrent vier mijlen afstands van de redoute. De omtrek van Pandji bevatte vroeger rijke mijnen, doch die thans uitgeput zijn. Doch de meeste der mijnwerkers hebben zich aan deze plaats gehecht en een dorp van denzelfden naam gevormd, gelegen aan de bovengenoemde rivier; zij staan onder hetzelfde opperhoofd als Blinjoe, welks redoute aan een arm van dezelfde rivier is gelegen.

Deze redoute van Blinjoe is op eene zoo ruime schaal gebouwd, dat zij, behalve de pakhuizen en woningen van het opperhoofd, óok die van de werklieden en andere personen aan de mijnen verbonden, en van een aantal andere familiën, alsmede de smeltovens, bevat. De vroegere aanvallen der zeeroovers hebben eene veilige schuilplaats noodzakelijk gemaakt op al de voorname vestigingen, vooral die van het oostelijk schiereiland. Te Loemoet, Lajang, Soengi-liat, Marawang en Pangkal Pinang zijn deze redouten naar een dergelijk plan gebouwd, en bevatten zij de pakhuizen, de smeltovens en de woningen der verschillende personen, die in de bereiding van het metaal betrokken zijn. Kleinere redouten zijn gebouwd op verschillende andere plaatsen, zooals Djenajang, Rebo, Messoe, Djirak, enz. [25]).

De mijnen van Loemoet zijn bijna even ver als die van Blinjoe van de baai van Klabat verwijderd, doch liggen omtrent 13 mijlen [26]) verder zuidwaarts; drie groote mijnen worden hier thans bewerkt, die van Hapsoen, Lapfantou [27])

---

23) De Engelsche tekst heeft hier, ongetwijfeld bij vergissing, Pandji in plaats van Loemoet. Dit staat niet goed terug op het voorafgaande, en komt ook niet met de ligging overeen. Onder het distrikt Kotta-Waringin (zie vorig art. blz. 332) behooren de binnenlanden tot Maras toe, zoodat Loemoet en Mapor in het N. O. daaraan grenzen. Pandji daarentegen ligt nog ten noorden van Loemoet en wel zeer digt bij Blinjoe. Ook wordt iets lager gezegd, dat Pandji met Blinjoe onder hetzelfde opperhoofd staat.

24) Dit is thans geheel anders. De 28 mijnen, die in het westelijk schiereiland of het distrikt Djeboes bewerkt worden, schat men op slechts 5400 pikols 's jaars; daarentegen levert het distrikt Blinjoe, dat slechts het noordelijk deel van het oostelijk schiereiland beslaat, jaarlijks gemiddeld 18000 pikols, en bevat de voornaamste mijn des ganschen eilands, die van Lapfantou nabij Loemoet. Nog meer tin leveren de vereenigde distrikten van Soengi-liat en Marawang, die uit het overig deel van het oostelijk schiereiland en de oostelijke distrikten van de wester-afdeeling zijn samengesteld. Zij worden op niet minder dan 20,000 pikols of 2/7 van de opbrengst des ganschen eilands gerekend. Zie Dr. BLEEKER, blz. 351—353, en den heer LANGE, blz. 80, 83, 84.

25) Van de hier genoemde plaatsen zullen Pangkal Pinang, Messoe en Djirak nader vermeld worden bij de zuidoostelijke afdeeling, waartoe zij behooren.

26) De Eng. tekst heeft 3 mijlen, wat zeker veel te weinig is. De afstand van Blinjoe naar Loemoet, ofschoon door den heer LANGE op zijn afstandswijzer niet opgegeven, zal, blijkens de betrekkelijke ligging op de kaart, inderdaad omtrent 13 Eng. mijlen of palen bedragen, waarom ik gemeend heb hier eene schrijf- of drukfout te mogen onderstellen.

27) HORSFIELD heeft Lahuntouw, doch de ware naam of althans de gebruikelijke uitspraak is Lapfantou, gelijk de heer LANGE schrijft, blz. 83, hoe verdacht die pf er ook moge uitzien. Den volgenden naam schrijft HORSFIELD Keighwad; ik

en Kéwad. De opmerkzaamheid der mijnwerkers wordt thans sterk getrokken naar Mapor, omtrent 10 mijlen ten o. n. o. Men meent dat deze plaats eene gunstige gelegenheid tot het ontginnen van nieuwe en rijke mijnen aanbiedt.

Te Lajang is nog een aanzienlijk Chineesch dorp overig, ofschoon de mijnen in dien omtrek zijn uitgeput.

De mijnen van Soengi-liat zijn verspreid door de distrikten Lampor, Ajer-Doerin, Rebo, Lobloki [28]), Djenajang en Ratta. Die van Marawang zijn in alle rigtingen rondom de redoute gelegen. Wij komen daarop terug in de mineralogische beschrijving [29]).

§ 3. *De Zuidoostelijke afdeeling.*

De zuidoostelijke afdeeling van Banka, ofschoon de uitgebreidste van omvang, is thans de minst gewigtige met betrekking tot bevolking en opbrengst [30]). De grenslijn, die haar van de westelijke afdeeling [31]) scheidt, is boven opgegeven; hare overige grenzen zijn die van het eiland zelve. De oostkust, van den mond der rivier van Marawang tot aan Tg. Berikat, wordt bespoeld door het zuidelijk uiteinde der Chinesche zee. Van daar af tot aan Tg. Merroen [32]) wordt de oostelijkste hoek des eilands door straat Gaspar van het naburige Billiton gescheiden. Ten zuiden wordt deze afdeeling door de zee van Borneo of Java bespoeld; ten westen wordt zij door Straat Banka van Sumatra's oostkust gescheiden.

Deze afdeeling bevat de distrikten Pangkal Pinang, Djirak, Koba, Toboali, Banka-kotta en Pako, die ieder weder in kleinere afdeelingen geplitst zijn.

Het distrikt Pangkal Pinang is het eenige, dat, wat bevolking en uitgestrektheid der mijnwerken aangaat, met het meerendeel der noordelijke distrikten kan wedijveren. Het is ten noorden begrensd door de groote rivier van Marawang, ten westen door de voormalige vestigingen aan de rivier van Mundo [33]); eene lijn van de bronnen der rivier Selan oostwaarts tot aan

---

ben niet zeker dat ik met mijne schrijfwijze de uitspraak heb uitgedrukt, die hij met dezen barbaarschen woordvorm heeft willen voorstellen.

28) Horsfield schrijft Roboklu; doch zonder twijfel is de omtrek van den Goenong Lobokli bedoeld, vermeld in noot 29.

29) Voor de kennis van den tegenwoordigen staat van Blinjoe en van de vereenigde distrikten Soengi-liat en Marawang, verwijs ik naar den heer Langen, t. a. p. blz. 81—87, en naar Dr. Blekker, t. a. p., blz. 352, 353. Vijf palen benoorden de kampong Marawang is thans eene redoute te Bato-roesak met de gouvernements-pakhuizen voor dit distrikt, en eene infirmerie voor de bezettingen der omliggende distrikten. De redoute van Marawang bestaat niet meer; die van Soengi-liat strekt den administrateur der vereenigde distrikten tot woonplaats.

30) Ook dit is zeer veranderd. Deze afdeeling, die omtrent de helft van gansch Banka beslaat, telt thans ook slechts weinig minder dan de helft der bevolking, die vooral hier aanmerkelijk is toegenomen, en de opbrengst van tin is er meer dan een derde van het geheel. De gansche afdeeling is nu in vier mijndistrikten gesplitst: Pangkal Pinang, dat gemiddeld 10,200 pikols tin oplevert; Soengi Selan, dat op 8000 pikols wordt geschat; Koba, dat bij de kleinste bevolking ook het minste tin (slechts 800 pikols) verschaft; en Toboali, welks produkt op 7000 pikols wordt gerekend. De opbrengst van Koba overtreft nog die van het distrikt Muntok, dat slechts op 600 pikols geschat wordt. Zie overigens over den tegenwoordigen staat dezer vier distrikten den heer Langen, t. a. p., blz. 87—95, en Dr. Blekker, t. a. p., blz. 353—356.

31) Niet *noordelijke*, zoo als de Engelsche tekst heeft. Vgl. het vorig artikel, blz. 374. Zij is eene lijn getrokken van de monding der rivier van Mundo tot aan die der rivier van Marawang.

32) Vgl. hier noot 18 bij het vorige artikel.

33) Het distrikt Pangkal Pinang bevat ook thans nog afdeelingen, die Mundo-timor (Oost-Mundo) en Mundo-barat (West-Mundo) heeten. De overige dragen de namen van de hoofdplaats, van de noordelijke grensrivier Marawang, van de rivier Penagan aan de Westkust ten zuiden der rivier van Mundo, en van Boekit. Ik durf niet beslissen of de distrikten West Mundo en Penagan tot aan de Westkust zelve reiken. In het algemeen behoort de Westkust tusschen de distrikten Muntok en Toboali

de monding van die van Koerou getrokken, maakt zijne zuidelijke grens uit. Tot dit distrikt behoort dus de oostkust tusschen de rivieren Marawang en Koerou.

De voornaamste mijnen van Pangkal Pinang liggen verstrooid in de onderafdeelingen Messoe, Krassak, Krassak-oeloe, Bakong, Bangkoang, Kajoe-besi, Ajer Mangkok-boeloe, Ajer Oedong en Gemoeroe. Omtrent de betrekkelijke ligging kan ik niets naauwkeurigs bepalen; meestal zijn zij genoemd naar de riviertjes en stroompjes, die er door vlieten [34]). De vestigingen van Pangkoel en Koerou, nabij de zuidelijke grenzen des distrikts [35]), zoowel als eenige der bovengenoemde, hebben zeer gedeeld in de algemeene rampen die Banka getroffen hebben, en zijn grootendeels in woestenijen verkeerd.

De oorspronkelijke bevolking staat hier onder de navolgende inlandsche opperhoofden: de Battin Marawang (niet te verwarren met het vroeger vermelde distrikt der noordelijke afdeeling), de Battin Boekit, de Battin Ajer Angat [36]), de Battin Seloek, en de Battin Mundo, wiens gebied in een westelijk en oostelijk of Mundo-barat en Mundo-timor is gesplitst.

Djirak is een klein distrikt, omtrent 10 mijlen ten z. w. van Pangkal Pinang gelegen. Te voren stond het onder het bestuur van Marawang, maar het zal wegens de nabijheid der ligging beter tot Pangkal Pinang gebragt worden [37]). Nabij de westelijke grens van dit distrikt zijn de oude vestigingen van Pangkal Mundo en Pangkal Mangas, gelegen aan twee onderscheiden takken der Mundo-rivier, het eerste meer noord-, het andere meer zuidwaarts. Beide waren nuttig voor de gemeenschap tusschen de Oostkust des eilands met de tegenoverliggende Westkust en vandaar met Muntok [38]). Godong Selan ligt drie mijlen verder zuidwaarts aan een tak der rivier van Selan. Een deel der zuidelijke grens van Pangkal Pinang stoot tegen het distrikt van Koba.

Koba strekt zich uit langs de Oostkust van Banka van de rivier Koe-

---

thans onder Soengi-selan (dat eerst in 1837 tot hoofdplaats verheven werd, toen het Gouvernements-établissement, volgens BLEEKER, blz. 354, van Banka-kotta derwaarts werd overgebragt), gelijk vroeger onder Banka-kotta; en het distrikt Banka-kotta strekt zich volgens HORSFIELD tot aan de monding der rivier van Mundo uit en ontmoet dus daar de grenzen van Muntok. Maar Penagan wordt dan ook door HORSFIELD tot Banka-kotta gerekend. De grenzen zijn dus niet dezelfde gebleven. In het algemeen heeft de administrative indeeling dikwijls veranderingen ondergaan en zijn in verband daarmede de grenzen der distrikten dikwijls verset, 't geen groote verwarring in de geographie van Banka te weeg brengt. Zoo behoorde in 1823 (volgens VON SIEBOLD's kaart en tabellen) Banka-kotta tot Koba en Soengi-selan tot Kotta-waringin, dat toen een afzonderlijk distrikt vormde, waartoe ook Tampelang (zie vorig artikel, blz. 378) gerekend werd.

34) Van al de hier genoemde namen is alleen Messoe op de kaart van den heer LANGE te vinden.

35) Volgens de kaart van den heer LANGE ligt Pangkoel ongeveer in het midden van het distrikt, en zou Koerou, als aan de andere zijde der rivier van dien naam gelegen, niet meer tot Pangkal Pinang behooren.

36) Ajer-angat, ook Poepoet genoemd, en in het hart des eilands, ongeveer halverwege tusschen Soengi-selan en Koerou gelegen, maakt thans, volgens BLEEKERS statistiek, blz. 355, eene afdeeling van het distrikt Soengi-selan uit.

37) Het kan twijfelachtig zijn of HORSFIELD hier de *distrikten* Marawang en Pangkal-Pinang, of de beide dus genoemde *onder-afdeelingen* van het laatstgemelde bedoelt. Het vorig art., blz. 368, pleit eenigzins voor het laatste, doch het zou vreemd zijn, dat Djirak, 't welk hier meer als afzonderlijk distrikt voorkomt, onder eene onder-afdeeling van Pangkal Pinang zou staan. Djirak, dat volgens COURT (p. 190) onder het Engelsch bestuur 12 kleine mijnen telde, door 53 orang goenong bewerkt, die hun tin te Pangkal Pinang aflevérden, wat zij langs een goeden weg van 12 mijlen lengte over een hoog gelegen land derwaarts voerden, is sedert bij Pangkal Pinang ingedeeld en zelfs geheel van de kaarten verdwenen. De ligging is echter duidelijk uit HORSFIELDS verslag op te maken, en valt in de ledige ruimte, die op de Kaart van LANGE ten z. o. van Pangkal Mundo wordt aangetroffen. Vgl. het Kaartje van COURT. Over de geschiedenis van dit établissement vergelijke men het eerste artikel, blz. 214, waar, ingevolge eener fout in den Engelschen tekst, herhaaldelijk Tirak is geschreven (vgl. het tweede artik., blz. 368, noot 10). Over Pangkal Mundo, d. i. *oorsprong der Mundo*, vergelijke men het vorig art. blz. 378.

38) Vgl. hieromtrent COURT, p. 191.

rou tot aan Tg. Berikat, het zuid-oostelijk uiteinde des eilands [39]). Voormaals was het een rijk en belangrijk distrikt, met talrijke mijnen en bloeijende vestigingen der Chinezen; thans bestaat zijne bevolking uit eenige weinige zwervende orang-goenong, die eerst zeer onlangs derwaarts zijn teruggekeerd. De kleinere vestigingen van Rangou en Kajoe-ara maakten een deel uit van dit distrikt [40]).

Aan de zuidelijke grenzen van Koba bij Tg. Berikat palend, volgt nu aan de Oostkust [41]) het distrikt van Toboali. Een breede zoom van kustland, die eerst de rigting volgt der straat van Lepar, vervolgens den zuidelijken uithoek vormt, met de spitsen Sarang-ikan en Soemboeang-dapor [42]), en langs de Westkust voortgaat tot waar hij de grenzen van Banka-kotta ontmoet, vormt dit uitgebreide distrikt. Bij den Zuidhoek in Straat Lepar ontlasten zich de rivieren van Tengkia (ook Ketia genoemd) en Kapo, wel bekend door de berigten aangaande den rijkdom der mijnen aan hare oevers, en als schuilplaatsen van de smokkelaars-praauwen van Billiton.

De redoute van Toboali is gelegen aan eene kleine rivier van denzelfden naam, omtrent drie mijlen van Tg. Soemboeang-dapor, aan den voet van den heuvel Bantilan [43]). Wanneer wij de westkust 20 mijlen verder volgen, ontmoeten wij de nederzetting van Njeri, en 12 mijlen meer noordwaarts die van Olim. Beide bevatten vroeger aanzienlijke mijnwerken; doch door de onheilen die Banka getroffen hebben, zijn zij schier geheel ontvolkt. Sedert de vestiging der tegenwoordige regering keeren echter de uitgewekenen langzamerhand naar hunne vorige woonplaatsen terug. De orang-goenong van Toboali staan onder het gezag der battins of opperhoofden van Semamboe en Groengang.

Ten noorden van Toboali komen wij aan het distrikt Banka-kotta [44]). Dit strekt zich van de grenzen van Olim af langs de Westkust tot aan de monding der rivier van Mundo uit, en bevat de kleinere vestigingen van Balar, Kabal, Permisang, Banka-kotta en Penagan.

---

39) Dit gezegde bevestigt mijne gissing, dat Tandjong Merroen, vorig art. blz. 373, de oostelijkste punt genoemd, strikt genomen niet tot Banka, maar tot Poelo Lepar behoort.

40) Koba heeft zich het minst van de geleden ramp hersteld. Ofschoon het, straks afzonderlijk door HORSFIELD vermeide binnenlandsche distrikt Pako geheel tot Koba gerekend wordt, dat uit de afdeelingen Koba, Pako en Kajoe-ara bestaat, bedraagt de gansche bevolking nog slechts 2332 zielen en de opbrengst aan tin slechts 800 pikols (Vgl. noot 30). Rangou is op de kaart van LANGE *Rangkau* gespeld.

41) Niet »in het Westen," gelijk de Engelsche tekst heeft.

42) Kaap Soemboeang-dapor kan (zie vorig artikel, noot 17) geene andere zijn, dan die op de kaarten van VON SIEBOLD en EPP alleen Tg. Dapor, op die van VON DERFELDEN de Zuidwesthoek wordt genoemd. Een eilandje, juist bij die spits gelegen, draagt ook bij LANGE den naam van Poelo Dapor. Tg. Sarang-ikan kan dus geene andere zijn dan de tegenoverliggende Zuidoosthoek, die op de kaarten van LANGE en VON DERFELDEN den naam van Tg. Baginda draagt. Het eiland Lepar, met eene bevolking van bijna 1000 zielen, wordt thans tot het distrikt Toboali gerekend, dat overigens in de afdeelingen Toboali, Gossong, Njeri en Olim gesplist is. Zie BLEEKER, blz. 356.

43) De hier beschreven ligging is die van Oud-Toboali. De heuvel Bantilan is waarschijnlijk de »berg Nanka" der kaart van LANGE. In Mei 1819, tijdens de Palembangsche onlusten, is namelijk Toboali, van de land en zeezijde gelijktijdig met een aanval bedreugd, door de kleine bezetting van slechts 40 man verlaten, die op Pangkal Pinang terug trok. Dientengevolge is het établissement geheel uitgeplunderd, en later is het niet op dezelfde plaats, maar ongeveer een uur gaans noordwestelijk van daar, nabij de kampong Sabang gevestigd, waar een veertig voet hooge heuvel, op eene in zee vooruitstekende, door eene kleine baai gevormde punt, (bij COURT Tg. Sabang) eene uitmuntende gelegenheid voor het aanleggen eener sterkte aanbood. Ofschoon men deze nieuwe hoofdplaats wederom Toboali heeft genoemd, draagt zij bij de inboorlingen en Chinezen altijd den naam van Sabang. Zie LANGE, t. a. p., blz. 92, 93.

44) Thans Soengi-selan, ofschoon de afdeeling Penagan tot Pangkal Pinang gerekend wordt. Zie boven noot 33). Soengi-selan bestaat thans uit de afdeelingen: Soengi-selan, Ajer-angat (zie noot 36), Permisang, Pinjampar, Balar (de kampong van dien naam ligt aan de Soengi-balar, eenige palen landwaarts in, volgens de kaart van COURT). Pring en Malik (eene kampong van dien naam ligt in het binnenland, eenige palen oostwaarts van de voormalige hoofdplaats Banka-kotta).

De oude nederzettingen van Banka-kotta waren aan de rivier gelegen, omtrent zeven mijlen van haren mond. De inboorlingen verhalen eenstemmig, dat hier in oude tijden de voornaamste vestigingen waren van het gansche eiland, en dat de vertegenwoordigers der vroegere beheerschers van Banka hunnen zetel hadden in eene versterkte plaats, waarvan men zegt dat nog heden de overblijfselen te zien zijn. Pangkal Boeloe is eene vestiging omtrent 6 mijlen hoogerop aan dezelfde rivier, nabij de centrale distrikten. Zij is uitmuntend gelegen voor de gemeenschap, dwars over het eiland, met Koba, en strekte werkelijk in vroeger tijd tot dat doel. Al de onderdeelen van Banka-kotta hebben slechts geringe overblijfselen behouden van de voormalige vrij aanzienlijke bevolking.

Het distrikt Pako [45]) is een der uitgestrekste in dit gedeelte des eilands, en bevatte vroeger eene bevolking aan zijne uitgestrektheid beantwoordende. Dit blijkt uit het aantal der werklieden (*Matagawi's* [46])), die ten behoeve der heerendiensten voor den Sultan van Palembang door de inwoners werden geleverd. De weinige vlugtelingen, die de algemeene verwoesting ontkomen zijn, hebben zich naar de meer veilige distrikten van Pangkal Pinang en Marawang begeven. Een opperhoofd, dat althans nog den naam van *Depati Pako* voert, houdt zijn verblijf te Djirak.

Het distrikt Pako bevat de centrale deelen des eilands, die tusschen Pangkal Pinang en Koba ten oosten en tusschen Toboali en Banka-kotta ten westen gelegen zijn. Naar zijne uitgestrektheid te oordeelen, zou het veel tin kunnen opleveren; doch het is minder dan andere deelen des eilands door de Chinesche mijnwerkers bezocht. In vroeger tijd bewerkten de inwoners ijzer, waarvan het erts hier in overvloed gevonden wordt, op dezelfde wijze als de bewoners van Billiton. Het vervaardigen van spijkers was de voorname tak van nijverheid.

De gelegenheid om de kennis van de zuidoostelijke afdeeling van Banka door eigene opmerkingen te vermeerderen, is voor mij zeer beperkt geweest; de eenige distrikten die ik, en wel nog voor slechts korten tijd, bezocht heb, zijn die van Pangkal-Pinang en Djirak. Ik kan daarom aangaande de rivieren, kapen, bergen enz. van deze afdeeling weinig bij het reeds gezegde voegen. Volgens de berigten der inwoners zijn de voornaamste rivieren die van Koerou, Kapo, Banka-kotta en Selan; onderscheidene andere nog dragen even als deze de namen der reeds vermelde vestigingen, die aan hare oevers zijn opgerigt [47]). Onderscheidene uitstekende punten komen voor aan Banka's zuidelijk uiteinde: Tg. Berikat,

---

45) Thans hoofdzakelijk eene afdeeling van Koba Zie boven noot 40. Vgl. voorts over dit distrikt het eerste artikel, blz. 207, 214.

46) Vergel. de verklaring van dien term, vorig art., blz. 367.

47) De belangrijkste der kleinere rivieren van dit gedeelte van Banka zijn de volgende: tusschen de rivier van Mundo en die van Selan, Soengi Penagan, S. Semboelan, S. Rendong; tusschen die van Banka-kotta en den zuidelijken uithoek, S. Kabal, S. Balar, S. Olim, S. Njeri en S. Gossong, waaraan de vestiging Bajor gelegen is. De rivieren die in Straat Lepar vallen zijn door HORSFIELD boven genoemd. Die van Tengkia of Ketia is waarschijnlijk die, waaraan de kampong Tandjong Pau ligt, maar die op de kaart van LANGE zelve naamloos is gebleven; tusschen deze en Tg. Baginda vindt men nog de Soengi Bantam. Tusschen de rivier van Kapo en Tg. Berikat liggen voorts de S. Gombak en S. Katiak; tusschen Tg. Berikat en de rivier van Koerou, die van Rangou, Kajoe-ara en Koba; tusschen de rivieren van Koerou en Marawang, die van Pangkoel en Messoe.

Tg. Roe, Tg. Merroen, Tg. Sarang-ikan en Tg. Soemboeang-dapor [48]). In Straat Banka vinden wij nabij de grenzen der westelijke afdeeling Tg. Penagan, tegenover de Nanka-eilanden [49]); vervolgens, eenige mijlen ten zuiden van Permisang, Tg. Kabal, bij de vestiging van dien naam; en eindelijk Tandjong of Oedjong [50]) Pangong, gewoonlijk op de kaarten punt Lalari genaamd [51]).

De voornaamste berg van het distrikt Pangkal Pinang wordt Goenong Mankoel [52]) genoemd. Zijn zuidelijk uiteinde, Goenong Ladi, neemt eene oostelijke rigting en verliest zich in zee bij het voorgebergte Oedjong-goenong, nabij de monding der rivier van Pangkoel; op het zamenstel van dit gebergte zullen wij bij de mineralogische beschrijving terugkomen. Een zeer aanzienlijke berg, in uitgestrektheid met den berg Maras overeenkomende, doch minder hoog, de Goenong Pading, wordt in het distrikt Koba aangetroffen. Tandjong Berikat wordt door zijne voorbergen gevormd; ook den berg zelven kan men duidelijk bespeuren, wanneer men Straat Gaspar [53]) doorvaart.

In het distrikt Toboali heb ik slechts de ligging van den heuvel Bantilan kunnen bepalen, merkwaardig om zijnen pyramidalen vorm, en dadelijk ten oosten van Tg. Soemboeang-dapor gelegen [54]). De namen van verschillende lang uitgestrekte heuvelenreeksen in dit distrikt heb ik niet kunnen vernemen van de inboorlingen, aan wie mijne vragen gerigt waren.

De berg Permisang, in het distrikt van dien naam, wordt opgemerkt door allen, die de straat van Banka doorvaren. Hij is in hoogte nagenoeg gelijk aan den Manoembing, maar zijne hellingen strekken zich verder uit en doen hem als langer voorkomen; verschillende kleine heuvelenreeksen zoo ten noorden als ten zuiden staan er mede in verband. Zeer in het oogloopend is de Goenong Penagan tegenover de Nanka-eilanden, die in het voorgebergte van denzelfden naam uitloopt.

---

48) Van de rivier van Marawang af tot aan Tg. Berikat verdienen nog de volgende kapen opmerking: Tg. Boenga, Tg. Pojang, Tg. Penjiak, Tg. Lanka en Tg. Glam. Indien Tg. Merroen, gelijk ik boven gegist heb (vorig art., noot 18) de zuidoostelijke punt is van Poelo Lepar, dan is de Tg. Roe, hier door HORSFIELD vermeld, welligt de noordelijke spits van dat eiland. Over de beide laatste hier door HORSFIELD genoemde kapen, zie men boven noot 42.

49) Indien Tg. Penagan nabij de rivier van dien naam ligt, vindt men op de Kaart van LANGE de Nanka-eilanden nog al wat zuidelijker. Ten zuiden der rivier van Banka-kotta, bij het Permisang gebergte, is een uitstekende hoek met twee spitsen, waarvan de namen, ook bij HORSFIELD ontbrekende, op geene andere Kaarten dan die van COURT gevonden worden. Bij hem heet de noordelijkste *Tg. Nie*, de andere Tg. Branna.

50) *Oedjong* beteekent nagenoeg het zelfde als *Tandjong*.

51) Tusschen Tg. Pangong en Tg. Soemboeang-dapor vindt men nog Tg. Batoe-poetih, dus genaamd naar eene tegenoverliggende witte rots, bij VON DERFELDEN Hoek Poeni genaamd, en aan den zuidelijken ingang van straat Banka gelegen (zie de kaarten van COURT en VON SIEBOLD), en Tg. Sabang, reeds in noot 43 vermeld.

52) LANGE schrijft *Mangkoe* en op zijne kaart *Mänka*. Bij dezen berg is een warme bron. Zie LANGE t. a. p. blz. 12.

53) In den Eng. tekst staat »Straat Banka," klaarblijkelijk verkeerd.

54) Vgl. boven noot 43. Bij Nieuw-Toboali of Sabang is op de kaart van LANGE nog de Goenong Pajong of St Paulusberg aangeteekend, en in de binnenlanden omstreeks Pako de berg Badji, de berg Tappe en de berg Palawang. Over de hoogte der voornaamste bergen van Banka, zie boven noot 18. Ook in het Permisang-gebergte wordt eene warme bron aangetroffen (LANGE, blz. 12). Over deze, zoowel als de in noot 52 vermelde, vergelijke men het *T. v. N. I.*, jaarg. VIII, Dl. IV, blz. 127.

De voordeelen die Nederland kan verwachten van de beschaving van den Javaan.

Om klem aan onze woorden te geven, en om geloof te doen hechten aan 'tgeen hieronder voorkomt, vermeenen wij geen beteren weg te kunnen inslaan, dan ons te laten leiden door de staathuishoudkundigen ADAM SMITH, J. B. SALJ en SLOET TOT OLDHUIS. „De behoeften van den mensch" zegt SALJ *)" hangen af van zijn aard, van zijne ligchamelijke en zedelijke gesteldheid, en verschillen naar den stand, waarin hij zich bevindt. Is hij alleen beperkt tot een stoffelijk en plantenleven dan zal hij weinig meer te voldoen hebben, dan de behoeften van zijn voedsel, maakt hij daarentegen een deel uit eener beschaafde natie, dan zullen zijne behoeften talrijk en verschillend wezen. Volgens deze uitspraak zoude men den Javaan moeten rangschikken onder de minder beschaafde volkeren. En werkelijk, als wij nagaan wat eigenlijk de Javaansche landbouwer (waaruit het grootste gedeelte der bevolking bestaat) noodig heeft, dan zal men ontwaren, dat zijne behoeften al zeer gering zijn. Weinig arbeid wordt er toe vereischt, om daaraan te voldoen; aan de opbrengst zijner *sawah's* en *tagalvelden* heeft hij meer dan genoeg, om daarmede in den schoot zijns gezins gelukkig te leven. Het zoogenaamde kultuurstelsel, dat eigenlijk niets anders is, dan het in werking brengen *door* het Indisch Gouvernement van de Javaansche voorvaderlijke instellingen, — en dus niets nieuws in zich bevat, — heeft den landbouwer gedwongen om meer te verdienen, dan hij voor zijn onderhoud noodig heeft. Ik zeg *gedwongen* tot den arbeid; want men zal toch niet willen beweren, dat de Javaan geheel vrijwillig de aanplantingen doet van voortbrengselen geschikt voor de Europesche markt. Waarom zoude hij zich vermoeijen met het doen van buitengewoon werk? Hij heeft immers niets meer noodig, — hij heeft zijn rijst en zijne kleeding, — wat zoude hij op zulk een laag standpunt van ontwikkeling nog meer verlangen?

Wij hebben uitgeweid over den dwang, niet omdat wij *tegen* den bedoelden dwang zijn; integendeel wij zijn steeds van denkbeeld geweest dat de Javaan in zijn eigen belang genoodzaakt moet worden om te werken, al zoude zulks alleen strekken, om hem zoo min mogelijk ledigen tijd over te laten, tot het verzinnen en uitvoeren van kwade plannen. In heete luchtstreken schijnt de mensch bovendien eene hevige aanspo-

*) Cours complet d'economie politique Bruxelles 1844 p 31.

ring te behoeven, om te arbeiden. Zelfs in St. Domingo of Haitie wordt de neger hiertoe genoodzaakt, onder bedreiging van bij wetten bepaalde straffen. *) Door de vermeerderde productie van Java, heeft de landbouwer jaarlijks duizenden guldens getrokken, waaruit men zoude opmaken, dat hij bevoordeeld is geworden. Ware nu het volk op een hooger trap van beschaving, dan zouden wij zulks moeten toestemmen, en napraten dat het razende winsten heeft getrokken; doch zooals de kleine man thans hier nog bestaat heeft het hem in ruimte toegesmeten geld meer *na*dan *voordeel* teweeg gebragt. Tengevolge zijner weinige behoeften, hecht hij al zeer luttel waarde aan het geld, en spoedig wordt het aan den man geholpen. De Chinesche opiumpachter, steeds er op uit om zijn voordeel te behartigen, moedigt den landbouwer aan, om *amfioen* te schuiven; en helaas! op welligt een klein gedeelte na, wordt al het geld verschoven. Dit is zoo waar, dat ieder Chinesche pachter vertellen zal, dat hij altijd de grootste inkomsten geniet, op het oogenblik, dat de uitbetalingen geschieden wegens geleverde produkten aan het gouvernement.

Ziedaar een treurige behoefte, waarvan het inderdaad te wenschen was, dat de Javaan ze niet bezat. Immers zegt de schrijver van het *misdadig Engeland*, dat het gemiddelde leven der opiumrookers weinig overschrijdt den tijd van 4 jaren, en dat alzoo de algemeene sterfte geducht moet toenemen. Eene †) elfjarige ondervinding heeft schrijver dezes geleerd, dat de landbouwer in de binnenlanden het amfioenschuiven, wanneer hij geld bezit, als zijne voornaamste behoefte beschouwt; en dat hij, ten einde daaraan te voldoen, zwaarder arbeid zal verrigten, in geval hij geen kans ziet, om door diefstal aan geld te komen. Om deze verderfelijke gewoonte, het schuiven, te verleeren en bij een volk heilzame behoeften te doen ontstaan, wijst ook SAY ons den weg aan §.) „Niet langer dan eene eeuw geleden, was, in eenige provinciën van Frankrijk, het gebruik van de vork nog onbekend, — doch op het oogenblik, dat hun de behoefte van het gebruik maken der vork geboren werd, moesten zij van zelve zich inspannen, om voorwerpen of dingen te maken, waarvan de waarde gelijk staat tot de waarde eener vork, en waarmede zij de vork konden koopen, en later opvolgend andere voorwerpen." En verder. „Waar de behoeften weinig in getal en onvolmaakt zijn, daar moet men de inwoners beschaafder maken, waardoor van zelve behoeften geboren worden."

En ADAM SMITH **). „Ik versta onder noodzakelijkheden of vereischten, niet alleen de behoeften, benoodigd tot instandhouding van ons leven, maar alles wat door het gebruik van het land wordt opgelegd aan iederen stand, hoe gering ook, der maatschappij. Een hemd is bv. geen vereischte om te leven. De Grieken en Romeinen hebben zeer genoegelijk geleefd zonder hemden, maar thans zoude in Europa een fatsoenlijke daglooner zich scha-

*) Saij, voormeld werk pag. 119.

†) Zie verder RAFFLES History of *Java* over de *opium*.

§) Voormeld werk, p. 164.

**) Wealth of nations 1845, p. 393.

men zonder hemd te verschijnen..... Ik begrijp alzoo onder het woord behoeften niet alleen die zaken, welke de natuur, doch tevens die dingen, welke de aangenomene regelen der welvoegelijkheid als een noodzakelijk iets hebben opgelegd tot zelfs voor de laagste standen der maatschappij."

Wij voor ons gelooven, dat het Javaansche volk betrekkelijk al zeer spoedig een zekeren graad van beschaving en verlichting zoude bereiken, indien het daartoe in de gelegenheid werd gesteld. Men behoeft slechts in iedere afdeeling eener residentie een school op te rigten, alwaar de Hollandsche taal geleerd wordt, met de beginselen van de rekenkunde, — en wij hebben de innerlijke overtuiging, dat, na verloop van een tiental jaren, de Javaansche jeugd reeds aanmerkelijke vorderingen zal hebben gemaakt in verlichting en beschaving.

ADAM SMITH *) is deswege van oordeel, dat „de staat geen onbelangrijk voordeel trekt van de kennis van het volk. Hoe meer het geleerd heeft, hoe minder spoedig het zal worden medegesleept, door de begoochelingen der dweepzucht en van het bijgeloof, die dikwerf onder onwetende natiën schrikkelijke ongelukken hebben te weeg gebragt."

Door de civilisatie worden behoeften in het leven geroepen. „Ik spreek alleen van behoeften, „zegt SAY †)," die de rede goedkeurt; en het gezond verstand kan niet goedkeuren de buitensporigheden der zinnelijkheid, welke ons vernielen, die der weelde en der ijdelheid, welke slechts voldaan kunnen worden, ten koste van anderen. Dit is geene beschaving; dergelijke voorbeelden vindt men alleen bij volkeren, nog een weinig onbeschaafd of barbaarsch ..... De bevordering en de ontwikkeling der nijverheid, die zoo voordeelig werken tot het geluk der natiën, zijn niet minder arbeidzaam tot hare zedelijke volmaking, ofschoon deze waarheid hevig is betwist geworden. De geestontwikkeling baart bij ons nieuwe behoeften, maar te gelijker tijd veroorlooft en gebiedt zij ons, om die te voldoen door geoorloofde en goede middelen."

Na tot dus verre ons gevolgd te hebben, komt men als van zelf tot het hoofdpunt van ons schrijven, tot ons doel namelijk, om het groote voordeel te betoogen, dat Nederland heeft bij eene verder gevorderde beschaving en verlichting van den Javaan. De staathuishoudkundigen zijn het eens, dat een volk bij meer geestontwikkeling ook meer behoeften krijgt. En gesteld eens dat Java op dien weg een stap deed, wie anders zoude gebeurlijk hiervan de voordeelen genieten, dan Holland? Aan zijn handel en zijne industrie zoude eene hoogere vlugt gegeven worden, tengevolge der vermeerderde aanvragen van Java, als een uitvloeisel zijner beschaving. De heer SLOET TOT OLDHUIS zegt §), dat de hedendaagsche staatkunde meer dan ooit er op uit moet zijn, om de nijverheid van den gemeenen man te bevorderen. Welnu het middel is gevonden door de verlichting van

*) Wealth of nations p. 353.
†) P. 235 van gemeld werk.
§) Staathuishoudkundig Tijdschrift, 5 deel p. 126.

den Javaan; hierdoor zal de binnenlandsche handel van Java bloeijen, welke handel, volgens gemelden heer, de oorzaak van den rijkdom van Holland is.

Het Gouvernement alweder te belasten met de onkosten, vereischt voor de oprigting der bedoelde scholen, zoude welligt als minder doeltreffend worden beschouwd; mogelijk zoude het zendeling-genootschap hiertoe beter in de gelegenheid wezen. Ik noem juist dat genootschap, dewijl mijns inziens de Javaan den tempel der beschaving dient binnen te treden, geleid door de hand der godsdienst. En voorzeker zal het niet moeijelijk vallen, hem het verhevene en voortreffelijke der christelijke godsdienst te doen inzien en die door hem te doen omhelzen. Immers de Javaan heeft geen geloof. In naam is hij alleen *Mahomedaansch;* dit alleen heeft hij gemeen met een Mahomedaan, dat hij besneden is en geen varkensvleesch eet. Voor het overige is zijn geloof een zamenhangsel van absurditeiten.

Bij het eventueel ten uitvoerbrengen van het voorgestelde doel, dient men de onderstaande woorden van vorst PUCKLER MUSKAU, in „den afgestorvene in Afrika" wel niet uit het oog te verliezen. „Dwazen zijn het, die in Afrika's noordkusten uit verkeerd begrepen menschelijkheid de weekelijke zachtheid eene nieuwe beschaving willen invoeren. Onverbiddelijke, nooit verslappende gestrengheid, volle, onpartijdige geregtigheid jegens allen, zedelijke en ligchamelijke dwang tot arbeid, — ziedaar wat de *Beduinen*, de *Kabijlen* en de Mooren aldaar noodig hebben, opdat de magtige hefboomen van vrees, liefde en eigenbelang bij hen tot het goede doel in beweging worden gebragt."

Madion, Augustus 1850.

J. A. CASPERSZ.
Kontroleur.

De held van Pamangkat.

Mais quoi! toujours du sang, et toujours des supplices!
CORNEILLE.

Zoo dikwijls mij het berigt eener glorierijke overwinning onzer Nederlandsche krijgsmagt in Indië ter ooren komt, zeg ik onwillekeurig AUGUSTUS, in de Cinna van CORNEILLE, na: „Mais quoi! toujours du sang, et toujours des supplices!" Ik betreur zulke overwinningen, niet alleen om het bloed dat gestort is, maar ook omdat ik elken oorlog, dien wij in Indië voeren, eigenlijk, voor de bevestiging der duurzaamheid van onze magt, eer nadeelig den vruchtbaar houd. Niet de kracht onzer wapenen, maar onze zedelijke invloed, dien wij uitoefenen door de vorming en opleiding der inlandsche maatschappijen, door de verspreiding van beschaving, door de Indische volkeren gelukkig te maken onder een regtvaardig christelijk bestuur; geen veldslagen en oorlogsroem, maar de kunsten des vredes zijn de zuilen, waarop ons rijk in Indië rust. Een leger, een goed georganiseerd en gedisciplineerd leger hebben wij in Indië noodig — maar wij moeten het zoo weinig mogelijk gebruiken. En is somtijds de onvermijdelijke noodzakelijkheid dáár, hebben of misslagen van enkele beambten, of verzuimen, of eene weifelende staatkunde, of andere omstandigheden den strijd onvermijdelijk gemaakt — dan drale men niet; dan neme men vooral geene halve maatregelen; dan zorge men, om het bloedvergieten zoo veel mogelijk te voorkomen, dat de magt groot genoeg, en, met een enkelen slag, de zaak zij afgeloopen.

Is men aan dit beginsel getrouw gebleven in de laatste oorlogen, die wij in Indië voerden? Dragen de *tallooze* Sumatrasche veldtogten, de *drie* Balische expeditiën er de bewijzen van? Is ook nu weder, door de gebeurtenissen van Pamangkat, de rust op Borneo's zuid-westkust hersteld?

Maar dergelijke onverschoonbare fouten moeten niet verweten worden aan de helden, die met hun bloed de trouw verzegelen, die hen aan Nederland verbindt. Te weinig heeft het vaderland hen tot dusverre vereerd. Er zijn, in de Indische oorlogen van de laatste jaren, bewijzen gegeven van leeuwenmoed, voorbeelden van koelbloedige zelfopoffering, die vergeleken mogen worden met die onsterfelijke mannen uit onze geschiedenis, wier namen ons, reeds op de school, in een stralenglans werden voorgesteld. Maar de natie heeft er te weinig op gelet, heeft hen zelfs niet gekend, of ondankbaar reeds vergeten. Een enkel voorbeeld

tot bewijs. De Sumatrasche oorlog heeft zijnen van SPELIJK opgeleverd — *maar wie in het vaderland kent den naam van den held?*

Wij schrijven de oorzaak van deze nationale ondankbaarheid voornamelijk toe aan onbekendheid. Indië was tot dusverre zoo afgelegen — zoo weinig populair; men beschouwde het als een vreemd gewest en stelde er daarom weinig belang in. Op onze scholen leerde men vrij wat meer van Frankrijk of Duitschland of zelfs Rusland, dan van den Nederlandsch-Indischen Archipel. Er heerschte zoo weinig publiciteit in de Indische aangelegenheden, dat het roemruchtigste wapenfeit misschien in de Staats-Courant, op eene drooge, dorre, officiële wijze, werd medegedeeld — maar daar bleef het bij. Het bezielde onze schilders niet! Onze dichters zwegen! Het volk bleef er koel onder.

Aan die ondankbaarheid zullen wij ons niet schuldig maken. Ofschoon onze middelen gering zijn, willen wij toch in dit Tijdschrift een enkelen lauwerkrans slingeren om de hoofden van die helden van Indië, aan wie Nederland zoo veel verschuldigd is. Daarom haasten wij ons, onzen lezers het potret van den held van Pamangkat aan te bieden. De omstandigheden, die de gebeurtenis vergezelden, waarbij de overste JAN FREDERIK SORG verminkt werd, liggen nog te versch in 't geheugen, dan dat wij ze uitvoerig zouden behoeven te verhalen. Een enkel woord slechts.

De westkust van Borneo, van Tanjong-datoe tot Tanjong-sambar, heeft vele riviermondingen en kreeken, niet alleen schaars bevolkt langs de moerassige oevers, maar almede dieper in met weinig menschen, woningen en zeer luttel landbouw. De Nederlandsche forten en sterkten zijn er van geringe beteekenis, en de magt der inlandsche vorsten bestaat, op weinige uren van hunne residentie, in iets meer dan in naam. Die streken zijn rijk aan goud en diamanten. Gouddorst heeft sedert bijna eene eeuw eene menigte Chinezen derwaarts gelokt. Ze hebben zich in verschillende maatschappijen of vennootschappen (kongsies) gevormd, reeds menigwerf aan het Nederlandsche gezag weerstand geboden, en zich zelfs op eenen zekeren onafhankelijken voet weten te stellen. Onze lezers zullen de zaak waarschijnlijk reeds kennen, al was het ook alleen uit de voortreffelijke verhandeling van den heer MUNTINGHE, die wij onlangs mededeelden *). Behalve deze mijn-kompagniën zijn er Chinezen op de kust gevestigd, hetzij in afzonderlijke wijken, of in door hen bewoonde gehuchten. Deze staan altijd in betrekking met eene of andere kongsie en voorzien die van rijst, zout en andere benoodigdheden, door de jonken of wankangs uit China aangebragt, die tevens jaarlijks Chineesche werklieden aanvoeren, of dezen weder naar hun Vaderland terugbrengen, als zij meenen genoeg verdiend te hebben. Het laat zich begrijpen, dat de hoofden der kongsie's er op uit zijn, om de zoutbelasting te ontduiken of de opiumpacht te ontgaan, beide middelen van inkomsten voor het Nederlandsche Gouvernement. Daarin zijn de Chinezen aan de kust hen behulpzaam.

*) Zie dit Tijdschrift, jaargang 1850 II blz. 160.

De menigte riviermondingen en spruiten leveren de gelegenheid tot dien smokkelhandel. Ook de Engelschen van Singapoera voeren hunne waren (opium, Siamsch zout, katoenen stoffen), langs die onwettige kanalen, naar de kongsie's; schietgeweer en buskruid worden mede door hen aangebragt, en vinden een gereeder vertier, dewijl de invoer door het Nederlandsche bestuur geheel verboden is. Die smokkelhandel is buitengewoon winstgevend. Men bedenke, dat een kistje opium van 150 Eng. ponden eene winst geeft van *f* 700 tot *f* 1000; en het zal niemand verwonderen, dat die smokkelhandel zeer druk gedreven wordt. Bovendien is het uiterst gemakkelijk *).

Onder de verschillende kongsie's beslaat die van Montrado of Tai-kong de eerste plaats. Zij behoort tot het gebied van den Sultan van Sambas, en dus tot onze assistent-residentie van dien naam. Zij is de oudste vestiging der Chinezen en maakt aanspraak op het gezag over de anderen. Voor de Nederlandsche autoriteit is zij het meest te duchten. Tusschen hare mijnwerkers en onze troepen hebben sedert het jaar 1818 reeds meer dan eens bloedige ontmoetingen plaats gegrepen. En haar onwil, om de verpligte schatting aan Nederland of den inlandschen Vorst te betalen, gaf gedurig tot botsingen aanleiding,

Het dorp Pamangkat ligt aan de monding der rivier van Sambas. Het telt van 500 tot 600 Chinesche inwoners, die van handel en visscherij leven. Daar hadden de oproerige Chinezen van Montrado en misschien andere w[illegible]rspannige kongsie's, zich versterkt. „Stelt men zich deze geleheid van het tooneel van den strijd voor den geest" zegt het bovenaangehaalde artikel, „en hoe deze, aan de monding der rivier is te vinden, terwijl de plaats waar de Nederlandsche Gezagvoerder en de Sultan hun verblijf houden (Sambas), op eenige uren afstands aan dezelfde rivier moet gezocht worden, dan vraagt men met bevreemding, hoe het mogelijk is geweest, dat de Chinezen uit het binnenland tot hiertoe hebben kunnen voortdringen, zonder dat men er aan gedacht heeft, om hun tegenstand te bieden?

Eerst met den aanvang van Augustus l.l. schijnen te Batavia ernstige maatregelen genomen te zijn, om den overmoed der Chinezen te beteugelen. Den 21 dier maand kwam de luitenant-kolonel SORG met een gedeelte der, voor eene expeditie bestemde troepen, ter reede van Sambas, en ging de rivier op naar de hoofdplaats Sambas, in het gezigt der oproerige Chinezen, die, in het bezit van Pamangkat, zich daar al meer versterkten en de vaartuigen, die hen moesten blokkeren, onophoudelijk begonnen te verontrusten. Vervolgens kwam het tweede en eindelijk het derde gedeelte der expeditie aan, en bevond men zich eindelijk in staat, den aanval tegen Pamangkat te beproeven. Het stoomschip *Borneo* kwam den 10 September van Sambas voor de sterkte der oproerlingen, waar de schoeners *Kameleon* en *Haai*, alsmede twee kruispraauwen gestationeerd waren. De korvet *Bo-*

*) In een zeer belangrijk artikel, voorkomende in het *Algemeen Handelsblad* van dit jaar no. 5927, is dit alles naauwkeurig en met juistheid uiteengezet.

reas moest, wegens den diepgang, op de buitenreede blijven liggen, waarom de kapitein luitenant ter zee HUIS, kommandant van de zeemagt, op het stoomschip overging. De matrozen en mariniers, die den aanval ondersteunden, bedroegen met hunne officieren 116 man; in 't geheel bestonden de kolonnes, tot den aanval bestemd, uit 20 officieren en 438 manschappen, met 200 man Maleische hulpbenden. De magt des vijands werd begroot op 5000 of 6000 koppen, van welke een gedeelte voorzien was van tjanto's (eene soort van walbussen); de overigen waren met lansen, klewang's enz. gewapend; ze waren, zoo als weldra bleek, even onverschrokken als hunne aanvallers.

In den morgen van den 11 September had de aanval plaats. De overste SORG nam zelf het bevel der eerste kolonne op zich, terwijl de schepen het vuur openden tegen de Chinesche benting, aan den voet van den berg Pamangkat en die aan den heuvel Panibongan. De aanval der eerste kolonne was hoogst bezwarend; door een moeras en door natte rijstvelden moesten de troepen voorwaarts tegen eenen vijand, die met hardnekkigheid elken voet gronds verdedigde. De luitenant-kolonel SORG bereikte eene hoogte; een gedeelte der kolonne hield aldaar stand; het andere gedeelte trok met onverschrokkenheid voorwaarts tot het versterkte kongsie-huis. De palissaden werden met leeuwenmoed beklommen, in weerwil van de onverzaagde verdediging des vijands. Op dat oogenblik kwam de luitenant SIEDENBURG met de tweede kolonne uit een bosch te voorschijn; ook zijne manschappen haastten zich om deel aan dien hevigen strijd te nemen. Nu drong men van alle kanten binnen de sterkte, doch ontmoette van de Chinezen eene wanhopige verdediging. Maar tegen den heldenmoed der Nederlanders waren zij niet bestand. Die zich niet door de vlugt kon redden werd neergesabeld. Op sommige plekken lagen de dooden en zieltogenden als op een gestapeld. In één hoek van de hoofdbenting telde men 72 dooden van den vijand. De bevelhebber SORG was overal waar zijn pligt hem riep en telde het gevaar niet. Eene zware wond in het regterbeen werd hem toegebragt, maar hij bleef aan het hoofd der manschappen, tot dat de Nederlandsche vlag van het veroverde kongsie-huis wapperde. Toen zeeg hij neder — en helaas! zijn verbrijzeld been bedreigde zelfs nog eenige weken later zijn leven. De tijdingen, die de landmail in December heeft aangebragt, waren zeer verontrustend. God spare den held voor zijne betrekkingen, zijne kameraden en het Vaderland!

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Toen in het jaar 1845 de versnelde gemeenschap van ons Indië met Europa geopend en geregeld werd, hebben wij voorspeld, 't geen thans reeds met reuzenschreden zijne vervulling begint te naderen. „Wat onze voorouders," zoo zeiden wij *) „als eene fabel, als eene onmogelijkheid, als een ongerijmd verhaal zouden verworpen hebben, is gebeurd; de afstand tusschen Java en het Moederland is meer dan de helft verkort geworden; Nederland en Nederlandsch Indië, twee eeuwen lang door zoo vele banden aan elkander gesnoerd, zijn ook stoffelijk naauwer vereenigd. Belangrijke gebeurtenis! Hare gevolgen zijn niet te overzien; haar invloed op het lot dezer gewesten is onberekenbaar. 'tIs het begin van een nieuw tijdvak, een keerpunt in de geschiedenis van Indië. De gemeenschap tusschen volkeren en volkeren zal ook hier te weeg brengen, wat zij altoos in de geschiedenis der wereld bewerkt heeft. De beschaving van Europa zal, als eene weldadige kracht, de landen van Indië overstroomen."

Een der gevolgen dier gemeenschap openbaart zich nu reeds in eene geregelde wisseling van gedachten tusschen het Moederland en de Koloniën. Eene rubriek, als die welke wij hierboven aankondigden, in een in Nederland verschijnend periodiek geschrift, zou eenige jaren geleden wel meestal in blanko gebleven zijn. Thans kunnen er bijna elke maand vele en daaronder belangrijke geschriften onder vermeld worden. Terwijl men in 's lands vergaderzaal en in de dagbladen nog polemiseert over de theorie der vrijheid van drukpers in Indië, bestaat zij fakto, sedert, door de landmail-communicatie, Indië elke maand overstroomd wordt met hare vruchten. De gansche kwestie lost zich thans nog maar op in regeling en vorm, want het beginsel heeft, zonder dat het werd uitgesproken, door eigen kracht getriomfeerd. Ook de ingezetenen van Nederlandsch Indië nemen thans deel aan de wisseling van gedachten over de gewigtigste en teederste aangelegenheden. Gij verbiedt hun dat in de kolonie te doen — welnu, zij zenden hunne opstellen naar de Nederlandsche pers. Gij bedreigt hen nog bij voortduring met uwe verbolgenheid, als ze zich vermeten, hunne gedachten te openbaren, — welnu, de vreesachtigen schrijven naamloos. In hoe verre zulk een toestand wenschelijk zij, in hoe verre deze eigenlijk ongeregelde en wettelooze uitvoering van het beginsel van

*) Zie: » Gedachten bij het openen der versnelde gemeenschap tusschen Neerlandsch Indië en Europa"; in het *Tijdschrift ter bevordering van Christelijken zin in Nederlandsch Indië.* Jaarg. 1846 1 blz. 38.

vrijheid van drukpers op den duur nuttig zij in hare gevolgen, willen wij thans niet onderzoeken. Binnen kort hopen wij op het hoogst gewigtige onderwerp terug te komen. Thans wijzen wij slechts op het verschijnsel als op een feit, dat oorzaak is, waarom wij eene nieuwe rubriek in ons Tijdschrift openen.

Maandelijks zullen wij een overzigt geven van Indische litteratuur. Alle geschriften, die over Indië handelen, 't zij ze in Indië of in 't Vaderland worden uitgegeven, zullen daarin worden aangekondigd. Die aankondiging zal ten doel hebben, om onze lezers, in een kort bestek, alles onder de oogen te brengen, wat de pers in eene zekere periode geleverd heeft. Van sommige geschriften zal die aankondiging zeer kort zijn; van anderen zal ze den inhoud uitvoerig mededeelen; bij velen zullen tevens kritische opmerkingen gevoegd worden.

De omstandigheid, waarop wij zoo even het oog vestigden, gevoegd bij de politieke gebeurtenissen van de eerste helft van 1848, heeft vooral haren invloed doen gevoelen op opvoeding en onderwijs in Nederlandsch Indië. „Er is eene beschaving mogelijk," zoo zeiden wij in 1845 *)," die, waarachtig in hare beginselen, rein in haren aard, Goddelijk in haar doel, zoowel het zedelijk als stoffelijk welzijn der maatschappij bewerkt. Zij is het begeerlijk goed, waarnaar wij moeten streven, opdat de eeuw van kunst en uitvinding, van vooruitgang en roem, die voor Indië schijnt aan te breken, eene waarachtige weldaad moge zijn voor deze volkeren." Wij verheugen ons, dat zoowel in het Vaderland als in de Kolonie het besef der verpligting, om door onderwijs en opvoeding zulk eene beschaving aan Indië te schenken, meer en meer levendig wordt. Tot bewijs voor het eerste en het laatste strekken de twee geschriften, die wij 't eerst hebben aan te kondigen.

Over den toestand en de behoeften van het onderwijs der jeugd in Nederlandsch Indië. Aanspraak, gehouden bij de opening van de algemeene vergadering der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, den 13 *Augustus* 1850 *door* P. J. VETH, *lid van het hoofdbestuur.* Men zal zich herinneren, dat in dit Tijdschrift reeds menigmaal artikels zijn opgenomen, waarin het denkbeeld, dat de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ook op Java werkzaam zou kunnen zijn, werd besproken en aangeprezen. 't Was vooral de heer J. MUNNICH, die dit onderwerp meer dan eens behandelde en in krachtige bewoordingen de Maatschappij opriep, om hare zegeningen ook over de inwoners van Java uit te storten. De laatste krachtige stem, die hij liet hooren, is opgenomen in de aflevering voor Augustus ll. Toevallig corrigeerde ik de proef van die oproeping aan de Maatschappij op denzelfden dag, dat ik de zoo even aangekondigde redevoering door den hoogleeraar VETH hoorde uitspreken. Zoo vernam ik onmiddellijk het antwoord op hetgeen men van Java uit verlangde. 't Was een schoone welluidende harmonie tusschen Moederland en Kolonie. Wat men daar begeerde, dat

*) L. l. blz. 39.

n. l. „de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in Indië zou optreden als eerste zaaijer van het zaad van kennis en deugd en als de magtige hefboom voor logge geesten, door eene eeuwen lange onderdrukking ontzedelijkt en verachterd," dat predikte op datzelfde oogenblik de voorzitter der algemeene vergadering dier Maatschappij als haar pligt en roeping.

Reeds in het jaar 1841 werd door het hoofdbestuur der Maatschappij eene Kommissie benoemd, om onderzoek te doen naar den staat van het onderwijs bij de Javanen, en maatregelen voor te stellen waardoor de Maatschappij eenen gunstigen invloed daarop zou kunnen oefenen. De Kommissie diende een uitgewerkt rapport in; maar de verwezenlijking harer plannen was met zoo vele moeijelijkheden gepaard, dat men besloot, de zaak voor 's hands in beraad te houden. Twee jaren later werd zij op nieuw door het Rotterdamsche departement te berde gebragt, en daarbij tevens de wensch uitgedrukt, dat ook het onderwijs onder de Nederlandsche ingezetenen van Indië mogt worden uitgebreid en verbeterd. Dit voorstel gaf het hoofdbestuur aanleiding, om bepaaldelijk advijzen te vragen van twee bekwame mannen, die, wegens een langdurig verblijf in Indië en de gelegenheid, waarin zij zich bevonden hadden, om met den staat van het onderwijs aldaar naauwkeurig bekend te worden, als bijzonder bevoegde raadslieden mogten worden aangemerkt. De uitslag van dit onderzoek was van dien aard, dat de Maatschappij voor het oogenblik van alle verdere bemoeijingen moest worden afgeschrikt. „Voor het onderwijs van de kinderen der Nederlandsche ingezetenen" meende men „was door de gouvernements-inrigtingen toereikende zorg gedragen; de opleiding der Javaansche jeugd daarentegen was geheel aan hare ouders en de inlandsche priesters overgelaten, en het gouvernement zou hier om politieke redenen geenerlei inmenging der Maatschappij gedoogen."

Te regt doet de hoogleeraar VETH, in 't begin zijner rede, de vraag: of nog heden ten dage de Maatschappij zich verpligt moet achten, in het toenmaals genomen besluit tot onthouding te volharden, of het ook nu nog raadzaam is, dat zij zich van alle bemoeijing met het onderwijs in Nederlandsch Indië verschoone, uit hoofde, hetzij der volkomenheid, die het bereikt heeft, hetzij der onmogelijkheid, om er heilzame inwerking op te oefenen? Hij vindt tot die vraag aanleiding in de gebeurtenissen der laatste jaren. Nimmer toch was er een tijdvak in onze geschiedenis, waarin het oog der natie zoo zeer als thans op de Oost-Indische bezittingen gevestigd was, waarin hare belangen en behoeften zoo openbaar en algemeen werden besproken. Sedert ruim twee jaren is over den materiëlen en moreel n toestand dier gewesten oneindig veel licht verspreid. Ook over den toestand en de eischen van het onderwijs aldaar, is de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen thans in staat een vrijer en zelfstandiger oordeel te vellen. Uit de veranderde politieke instellingen dier bezittingen tegenover het Moederland is eene grootere waarschijnlijkheid geboren, dat de uitdrukking harer overtuiging invloed zal hebben op de maatregelen des bestuurs, terwijl zelfs de hoop niet meer hersenschimmig kan geacht worden,

dat haar ook eene meer regtstreeksche inmenging zal gegund zijn. „In het beleid der regering van die bezittingen" zegt de heer VETH, „worden belangrijke wijzigingen voorbereid, in overleg met de vertegenwoordiging vast te stellen, en ik kan het naauwelijks betwijfelen, of de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* zal gezind zijn, ja zich ten duurste verpligt achten, voor zoo veel zij vermag, zorg te dragen, dat bij die hervormingen de morele aangelegenheden, zoo wel der Nederlanders in Indië gevestigd, als der talrijke inlandsche bevolkingen, niet worden verwaarloosd en op den achtergrond geschoven. Het is daarom thans voor haar behoefte, de vraag in ernstige overweging te nemen, langs welke wegen en door welke middelen zij tot opbeuring, uitbreiding en verbetering van het onderwijs in N. Indië zou kunnen werkzaam zijn?"

Ziedaar de motiven die den hoogleeraar bewogen hebben, om te spreken „over den toestand en de behoeften van het onderwijs der jeugd in Nederlandsch Indië, bepaaldelijk met het oog op hetgeen door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen zou kunnen verrigt worden, om daarop een heilzamen invloed te oefenen." Zijn rede splitste zich in twee hoofdafdeelingen. *Eerst* vestigde hij het oog op den toestand en de behoeften van het onderwijs onder de Europesche kolonisten, hunne afstammelingen en die inlanders, welke, ten gevolge hunner aanneming van het Christendom, eenigermate met hen zijn gelijk gesteld. *Daarna* hield hij zijne hoorders bezig met het onderwijs der inlandsche bevolking. Van beide deze hoofdafdeelingen zij het ons vergund een enkel woord te zeggen.

Een beknopt maar zeer naauwkeurig historisch-statistisch overzigt der geschiedenis van het onderwijs in Neêrlandsch Indië sedert 1816, laat de hoogleeraar voorafgaan. Wij kunnen er niet bij stil staan. Wij willen alleen de woorden herhalen, waarmede op de uitbreiding van het onderwijs sedert 1848 wordt gewezen. „Nadat in het laatst van Mei 1848 de ontwaakte belangstelling der ingezetenen van Nederlandsch Indië in het onderwijs op het ondubbelzinnigst gebleken was, nam de Regering eene geheel andere houding aan, dan zij vroeger had aan den dag gelegd. De besluiten tot oprigting van nieuwe scholen volgden elkander met ongehoorde snelheid op. In Augustus 1848, werd tot de oprigting van scholen te Serang, Magelan en Poerworedjo, den 10den Februarij 1849 tot die eener school te Banjermassin op Borneo's zuid-oostkust besloten. In Augustus 1849 volgde eene nieuwe uitbreiding van het onderwijs, door de oprigting van scholen te Buitenzorg, Kediri en Probolingo, alsmede te Patti door eene overeenkomst met een' daar aanwezigen partikulieren onderwijzer getroffen. In September daaraanvolgende, werd ook eene tweede lagere school te Soerabaija, in overeenstemming met het voorstel der hoofdkommissie, toegestaan. Nog later werden Banjoewangie en Malang op Java en Palembang op Sumatra met scholen begiftigd, zoodat het aantal der Gouvernements lagere scholen sedert 1845 van 24 tot 36 is gestegen. Hierbij voege men de schoone inrigting voor pupillen te Kedong-Kebo, waarin thans reeds 100 leerlingen zijn opgenomen, terwijl zij volgens de

formatie tot 200 kan gebragt worden. Voor deze inrigting alleen, zijn thans *f* 46,000 op de Indische begrooting uitgetrokken. Hare uitkomsten overtreffen alle verwachting. *Zelfs die als uit het wild opgenomen soldatenkinderen beschamen de meening omtrent de botheid en stompzinnigheid der kinderen van gemengd bloed, die zoo lang de reden of het voorwendsel hunner verwaarloozing geweest is.* Voorwaar, die uitkomsten zijn bemoedigend; zij toonen, dat de akker, ook in zijne meest verwaarloosde deelen, niet onvruchtbaar is, en slechts zorgvuldige bebouwing vraagt, om gezonde vruchten te schenken."

Ofschoon, naar de meening van den heer VETH, van regeringswege thans voor de uitbreiding van het onderwijs behoorlijk wordt gezorgd, zijn er echter eenige gebreken, die geheel of ten deele in den eigenaardigen toestand der Indische zamenleving wortelen, en zelfs door de meest doeltreffende reorganisatie van het Indische schoolwezen onmogelijk geheel kunnen worden uitgeroeid. Nu zijn het vooral die gebreken, waarop het hem toeschijnt, dat de invloed der Maatschappij T. N. v. 't A. hoogst weldadig zou kunnen werken. Vier bijzonderheden worden door hem opgenoemd, en, met eenen helderen blik in de behoeften van de Indische zamenleving, op eene voortreffelijke wijze uiteengezet. 't Zijn: *het gebrek aan geschikte onderwijzers; het gebrek aan geschikte schoolboeken en schoolprenten; de verkeerde rigting der openbare schoolexamens; en, het gemis van belangstelling der ouders in het schoolonderwijs hunner kinderen.* Om deze gebreken te verhelpen, daartoe zou de tusschenkomst der Maatschappij tot N. v. 't A., volgens de meening van den heer VETH, en ook volgens de onze, oneindig veel kunnen doen.

„Wat is er gedaan voor de opvoeding en het onderwijs van de groote massa der Indische bevolking, die de Mohammedaansche of eenige Heidensche godsdienst belijdt?" Ziedaar het onderzoek, dat den Hoogleeraar in de tweede plaats heeft bezig gehouden. Daarbij vestigde hij echter schier uitsluitend het oog op Java. „De belangen," zeide hij, „de belangen van tien millioenen Javanen, aan wier arbeid wij Nederlanders voor de bevordering van ons stoffelijk welzijn de duurste verpligting hebben, zijn op zich zelve wel waardig, dat wij er onze aandacht bij bepalen, maken op zich zelve reeds een onafzienbaar veld uit, waarop de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, zoo zij eenmaal wagen mogt het te betreden, niet ligt een eindpaal zou vinden. Ik zal hier niet vooraf verwijlen bij eene schets van den staat der verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van dat volk. Ik zal u niet bepalen bij de weinige en gebrekkige inrigtingen van onderwijs, die de Mohamedaansche leeraars onder de Javanen gesticht hebben; bij het gemis van schier alle onderrigt in de moedertaal, die zeker niet één van de honderd lezen en schrijven kan; bij de geestelooze *pasantrians* of priesterscholen, waar men den Koran leert prevelen, zonder dien te verstaan, en de uitwendige godsdienstpligten vervullen zonder er den zin van te doorgronden; bij het afzigtig bijgeloof, de domme dweeperij, de diepe onkunde, de zedelijke ellende, die bij een volk, dat van nature zachtaardig

en leerzaam is, dat eenmaal een veel hooger standpunt van beschaving heeft ingenomen, de beklagenswaardige gevolgen zijn van een volslagen gebrek aan alles, wat waarlijk den naam van opleiding en onderwijs verdient." Slechts kortelijk heeft de hoogleeraar onderzocht, wat door ons Nederlanders ten behoeve der arme verwaarloosde Javanen gedaan is; maar de oogst van dit onderzoek was uiterst gering, want wij hebben bijna niets gedaan. Eerst nu in de laatste jaren heeft men er ernstig aan gedacht, en heeft het Gouvernement de handen aan het werk geslagen. Eerst nu is het vooruitzigt geopend, dat althans weldra een begin zal worden gemaakt met het groote werk. De afgevaardigde van het bijbelgenootschap op Java, de heer GERICKE, vervaardigde in 1845 een uitgewerkt plan tot de oprigting van scholen op Java. Hij wenschte de oprigting eener bijzondere vereeniging in Nederland, die zich aan dit edel doel zou wijden, en gaf de verzekering, dat deze pogingen bij het Indisch Gouvernement, bij vele partikulieren op Java, maar voornamelijk bij de Javaansche bevolking, volkomene goedkeuring en algemeene deelneming en ondersteuning zouden vinden. Het bestuur des bijbelgenootschaps beval het onderwijs der Javanen der Regering dringend en bij herhaling aan. Eindelijk vonden zijne vertoogen ingang; of liever, wij mogen ons overtuigd houden, dat de hoogleeraar TACO ROORDA, die zijne warme belangstelling in deze zaak nimmer verheeld had, haar reeds herhaaldelijk met het hoofd van het koloniaal departement had besproken, en dat de dagelijks meer gevoelde behoefte aan bekwame inlandsche ambtenaren de Regering reeds vooraf voor zijne voorstellen had toegankelijk gemaakt. Weldra had over dit onderwerp eene correspondentie van den Minister en den Gouverneur-Generaal plaats, en den 27 December 1846 werd door het Indisch bestuur eene circulaire aan de Residenten op Java gerigt, ten einde zij zouden dienen van consideratiën en advijs „nopens de daarstelling en oprigting van scholen, om daardoor den kinderen van inlandsche ambtenaren de gelegenheid te geven van behoorlijk onderwijs te genieten, ter erlanging van de vereischte kundigheden, om eenmaal met vrucht in 's lands dienst te worden opgenomen." De rapporten luidden bijna eenstemmig ter gunste der zaak; schier overal hadden de inlandsche hoofden hunne ingenomenheid met dit voornemen betuigd, en sommigen waren zelfs zoo ver gegaan van te verklaren, dat zij niet ongenegen waren daartoe van hunne inkomsten bij te dragen. En dit is niet het eenige bewijs, dat de zucht naar meer kennis en beschaving bij den Javaan begint te ontwaken, dat hij alle middelen aangrijpt, om eenig onderrigt, hoe gebrekkig ook, meester te worden. De inlandsche regenten van Banjoemaas en Tjilatjap hebben reeds eigen scholen opgerigt, hoogst gebrekkige scholen zeker, die, zoo zij niet onder behoorlijk toezigt worden gesteld, gevaar loopen op de ergste dwaalwegen te verdoolen, maar dan toch bewijzen, wat de Javaan voor onderwijs en opvoeding over heeft. Nu heeft ten laatste de Regering die zucht geëerbiedigd. Bij een besluit, vóór bijna twee jaren genomen, zijn de noodige fondsen voor de oprigting eener kweekschool voor inlandsche on-

derwijzers, en tevens van twintig provinciale scholen, één voor elke Residentie, beschikbaar gesteld. De hoofdvakken van onderwijs zullen het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch, het rekenen, de beginselen der aardrijkskunde en de geschiedenis en zedekunde zijn. Sedert heeft de Regering niet stil gezeten. In den heer PALMER VAN DEN BROEK, die zich, na met lof volbragte studiën, thans aan de akademie te Delft tot zijne schoone, maar moeijelijke taak voorbereidt, heeft zij een geschikt persoon gevonden, om aan het hoofd der kweekschool te plaatsen. De hoogleeraar ROORDA, zoo door en door vertrouwd met de taal, het karakter en de behoeften der Javanen, houdt zich sedert eenigen tijd onledig met de vervaardiging der noodige schoolboeken. In één woord, alles belooft eene schoone toekomst aan eene onderneming, die, hoe beperkt ook aanvankelijk, toch den grond zal leggen voor de opleiding des Javaanschen volks tot kennis en beschaving, en daarom ongetwijfeld bestemd is, eene duurzame eerzuil te worden voor het Gouvernement, dat daaraan het eerst de hand heeft geslagen.

Na aldus aangetoond te hebben, welke voornemens bij de Regering bestaan, wijst de hoogleeraar der Maatschappij het pad aan, dat zij onder de Javanen te bewandelen heeft. Er is behoefte aan de oprigting, niet alleen van scholen voor ambtenaren, maar van volksscholen, scholen niet slechts in de hoofdplaatsen der residentiën, maar in elke belangrijke dessa te vestigen, scholen waar ook de geringere Javaan onderrigt kan ontvangen in het lezen zijner moedertaal, kinderachtig bijgeloof kan afleggen, en alzoo in staat worden gesteld, om zich bekend te maken met het beste boek, dat thans reeds met aanvankelijk zoo gunstigen uitslag onder de meer aanzienlijken verspreid wordt. Dit gevoelen velen zoo in Nederland als in Indië. Daarom wekt de hoogleeraar de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op, om te beginnen met op Java vele departementen dier Maatschappij te vestigen, ten einde een organisme te bezitten, waar zij in alle deelen van Java werkzaam kan zijn, en tevens uit alle deelen van dat eiland nieuwe krachten putten.

Ziedaar de hoofdinhoud dezer hoogstgewigtige rede vrij uitvoerig medegedeeld. Wij weten, dat zij weerklank gevonden heeft bij de Maatschappij, en dat de eerste pogingen nu reeds zijn in 't werk gesteld. Zal de Regering die pogingen met welgevallen zien en met kracht beschermen? Wij twijfelen er geen oogenblik aan onder het tegenwoordig Ministerie. Zullen ze geen weerklank vinden bij de ingezetenen van Java? 't Zou eene beleediging wezen dit te veronderstellen van hen, die reeds op zoo treffende wijze hebben getoond, op welken hoogen prijs zij het onderwijs schatten!

Zeventiende jaarlijksch verslag van de directie van het Parapattan-weezengesticht, opgerigt in het jaar 1833, *voor de voeding, kleeding en opvoeding van weezen en andere verlaten kinderen in Nederlandsch Oost-Indië. Batavia* 1850. Zoo heet het tweede geschrift, dat wij te vermelden hebben, en dat op onderwijs en opvoeding in Indië betrekking heeft. Wij doen het

met een gemengd gevoel van vreugde en weemoed. Eenmaal toch was hij, die deze aankondiging schrijft, naauw aan die instelling verbonden. Hij zag haar in hare eerste wording, onder de trouwe hoede van haren stichter, den voortreffelijken zendeling Dr. W. H. MEDHURST. Hij zag haar ruimschoots deelen in de belangstelling en liefde der ingezetenen van Nederlandsch Indië. Hij had het geluk acht jaren lang aan haar hoofd te staan. Ze verspreidde weldra hare weldadige stralen verre rondom zich; de nederige en bouwvallige woning in het lommer van Parapattan werd verwisseld tegen een ruim en prachtig gebouw te Rijswijk; de deuren werden geopend voor een dubbeltal ongelukkigen van 't cijfer, dat vroeger kon worden toegelaten; het onderwijs werd uitgebreid en verbeterd en de geheele inrigting laat op dit oogenblik niets te wenschen over. Volgens het verslag, dat voor ons ligt, genieten thans 61 kinderen de weldaden eener voortreffelijke verzorging en opvoeding in dit gesticht. Alleen zij, die weten wat er van die ongelukkigen wordt, wanneer ze aan zich zelve en hun noodlot zijn overgelaten; alleen zij, die hunne lotgenooten in de kampong's en dessa's hebben gezien, verwilderd en verdierlijkt, zonder eenige vorming en leiding; alleen zij kunnen beseffen, welk een zegen deze instelling in Indië is. Moge zij bij voortduring in de toegenegenheid en liefde van alle goede menschen zich verheugen, en bovenal den zegen van den Almagtige ondervinden. Ofschoon afstand en tijd mij verre van haar scheiden, blijven mijne gedachten en gebeden haar vergezellen!

Twee voorstellen in het belang van de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië, door een geneesheer in Indië. Groningen 1850. Een boekje, dat uit twee afdeelingen bestaat, waarvan het verband niet zoo dadelijk uit het opschrift zal worden ingezien, maar die de schrijver toch naauw met elkander heeft vereenigd. In de eerste afdeeling vinden wij „een voorstel, om de civiele van de militaire geneeskundige dienst te scheiden." Eene sterke afkeuring ondervindt al dadelijk het besluit van 10 Januarij 1827, waarbij de burggraaf DU BUS DE GISIGNIES de posten van Kommissaris voor de burgerlijke geneeskundige dienst en van inspekteur der vaccine introk, en bepaalde, dat voortaan in Indië slechts één chef voor de geneeskundige dienst zou zijn, zoo burgerlijk als militair, tevens belast met het toezigt over de vaccine. „Daardoor is," zegt de schrijver, „de civiele geneeskundige dienst zoo diep mogelijk vernederd, verguisd, zoodat eene vrije kunst geheel en al onder den invloed van de militaire hierarchie, onder despotisme en ruwe caprices gebragt werd. Van dat oogenblik af verdrukte en verdrong het gouden pak de eenvoudige kleederdragt." En nu volgt een gansche reeks verkeerdheden en misbruiken, die allen aan dat besluit worden toegeschreven. Of de ware oorzaak hier is opgespoord, laten wij aan deskundigen over; maar de feiten meenen wij voor waarheid te mogen houden. De redenen, waarom de schrijver de civiele geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië van de militaire hierarchie bevrijd en ontslagen wil zien, komen hierop neder. Vooreerst is hij van meening, dat de élèves te Utrecht voor

militaire hospitaal-praktijk misschien goed, maar voor de burger-praktijk als physici voor land- en volksziekten niet goed worden opgeleid. Hij houdt het voor wenschelijk, dat de Hollandsche militaire hospitaal-geneesheer niet vermengd worde met civiele geneesheeren, die een onafhankelijk leven aan eene akademie genoten en op regten prijs gewaardeerd hebben. Nimmer behooren onafhankelijke zelfstandige geneesheeren onder de hierarchie van hen te komen, die vier jaren lang stelselmatig gedresseerd en naar krijgsgebruik de militaire chirurgie met lijdelijke gehoorzaamheid en ondergeschiktheid van buiten geleerd hebben. Een tweede reden, waarom de schrijver de civiele van de militaire geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië wil afzonderen, vindt hij in het gebrek aan goede geneesheeren voor het leger. Daarom blijven zeer volkrijke residentiën, waarin geen garnizoen is, van alle geneeskundige hulp verstoken. De ambtenaren en inlandsche bevolking laat men daar bij ziekten aan hun lot over. Ieder, die het met de menschheid goed meent, die de ware materiële belangen der kolonie en van het moederland goed kent, zal verlangen, dat in vele residentiën wetenschappelijk gevormde geneesheeren geplaatst worden. Neerlands Indië heeft dringende behoefte aan eene geneeskundige dienst, waarin vrijheid, leven, opgewektheid en waarheidszin, humaniteit en nationaliteit de drijfveeren zijn.

Op grond van dit alles, 't welk zeer uitvoerig en in krachtige taal is uiteengezet, slaat de schrijver in dit eerste voorstel voor:

1°. De civiele van de militaire geneeskundige dienst te scheiden; even als voor 1827.

2°. De betrekking van chef der civiele geneeskundige dienst voor als nog op te dragen aan den chef der geneeskundige dienst bij het leger, omdat de heer Dr. W. BOSCH, die thans deze betrekking vervult, de behoeften van Java kent, en doordrongen is geworden van de noodzakelijkheid, om eene goede civiele geneeskundige dienst aan te stellen. Onmiddellijk dient hem echter iemand toegevoegd te worden, die hem bijstaat of bij ontstentenis kan vervangen.

3°. De aanstelling van zes inspecteurs der vaccine, die verder de betrekking van phijsici, zoo als in Duitschland, moeten vervullen en zich in alles onledig moeten houden, wat de politia medica of de hijgiena publica betreft.

4°. De dirigerende officieren van gezondheid te ontheffen van eenig gezag, hetwelk de civiele geneeskundige dienst betreft.

5°. Op de hoofdplaatsen plaatselijke commissiën van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt aan te stellen, waarin alleen de stads- en particuliere genees-, heel en vroedmeesters met de civiele apothekers zitting zullen hebben.

6°. Op de hoofdplaatsen in de residentiën meer stads- of plaatselijke geneesheeren aan te stellen, en wel op ieder 200,000 tal zielen één. Zij zullen de priesters en hoofden met de meest voorkomende ziekten en hare behandeling bekend moeten maken.

7°. Niemand op Java mag zonder diploma, dat bij het reglement op de civiele geneeskundige dienst omschreven moet worden, tot de praktijk worden toegelaten.

8°. De chef der civiele geneeskundige dienst, de inspecteurs der koepokinenting, of de phijsici en de civiele geneeskundige ambtenaren zullen medicinae doctores of aan een staatsexamen onderworpene ervarene officieren van gezondheid der eerste klasse moeten zijn.

9°. De chef der civiele geneeskundige dienst moet door den Koning aangesteld worden, Nederlander van geboorte en med. doctor van eene der Hoogescholen van het rijk zijn.

10°. De chef moet jaarlijks aan den Gouverneur Generaal een rapport over de civiele geneeskundige dienst aanbieden. Dit rapport moet door den druk publiek gemaakt worden.

11°. Twee jaar na de benoeming en aanstelling der zes boven bedoelde phijsici moet het thans bestaande reglement voor de civiele geneeskundige dienst door een ander vervangen zijn.

12°. De traktementen zullen zijn als volgt:

Aan den chef	's jaars *f*	12,000
Zes inspecteurs of phijsici à *f* 6000	„	- 36,000
Zestig civiele geneeskundigen à *f* 3000	„	- 180,000
		f 228,000

In een naauw verband staan deze voorstellen met *de tweede afdeeling* van het boekje, die tot opschrift heeft: „Het ware middel om de produktie van Nederlandsch Indië te doen toenemen;" want dat ware middel, in 't oog van den schrijver, is juist in de eerste afdeeling ontwikkeld. Betere zorg van regeringswege voor den gezondheidstoestand, zoowel van de Europesche ingezetenen en hunne afstammelingen, als vooral ook van de Javanen. Wij hebben hier behartigingswaardige wenken gevonden: „Men spreekt thans krachtig en met volhardiging over het onderwijs in Indië; men zal zelfs op Pondok-gedeh een instituut oprigten; maar wien zal men daar onderwijzen? Het vijf- tot tiënjarig kind, welks brein door het ondoelmatig voedsel en door de baboe voor het onderwijs bedorven is? Het volmaaktste onderwijs van den volmaaktsten onderwijzer op de gezondste plaats zal schipbreuk lijden, zoolang de kleinen op de inlandsche vrouwen als parasieten blijven leven en als planten etende dieren gemest worden. — De moeders bederven de hersenen der kinderen, die gij wilt opleiden en tot menschen vormen. De overtollige baboes of jongens, waarop de kleine, tot zijn vijfde, ja tiende jaar, als een parasiet leeft, dat eeuwigdurend oppropppen met rijst of rijstgebak, doodt het verstandsorgaan, dat gij door onderwijs ontwikkelen wilt."

En hoogst opmerkelijk is de wijze, waarop de schrijver de zorg voor den gezondheidstoestand van den inlander in verband brengt met meer produktie van Java voor het Moederland. „Iedere poging tot meerdere produktie van Indië zal mislukken, bijaldien men niet voor de phijsieke krachten van den planter wil zorgen." Harde woorden, bittere verwijten ont-

glippen zijne pen, wanneer hij schrijft over de behandeling, die wij den Javaan aandoen. „Wij laten hem," zegt hij, „in 't zweet zijns aangezigts voor ons en den Chinees werken. Wij vergen van zwakke handen zeer vele heerediensten. Wij betalen die heerediensten zeer schraal. Wij laten hem ten onzen profijte door den Chinees uitzuigen. En als hij uitgeput is door slecht voedsel, door zijnen arbeid voor ons krank is geworden, dan laten wij hem aan zijn lot over! Wij smoren ons kloppend geweten met de valsche veronderstelling, dat hij door ons niet genezen wil worden. Zeer goede voorstellen zijn van tijd tot tijd door de regering naar het opperbestuur gezonden, om den inlanders Europesche vaccinateurs en geneesheeren te geven, doch de ministers hebben daarvan geene notitie genomen. Onafhankelijke geneesheeren en autocratie kunnen niet gepaard gaan."

Gelijk men, volgens den schrijver, op die wijze den planter in ellende laat leven en sterven, heeft men ook de plant verwaarloosd. „Wanneer de landbouwkundige chemist Dr. P. F. H. FROMBERG naar waarheid zijne bevindingen mededeelt, dan zullen onze oogen geopend worden. Een onkundig personeel bewaakt de plant en bebouwt den grond. Waartoe beschermt men dat onkundig personeel op Java? Omdat men wetenschap vreest, gedweeheid en bekrompenheid verlangt. Is het waarachtige ernst bij het opperbestuur, dat het de produktie van N. Indië wil uitbreiden, dan beginne men onmiddellijk, menschen, geschikt voor de zaak, en niet om hunne personele belangen, aan te stellen, die voor de gezondheid van den planter, voor de bebouwing van den grond en voor de goede aankweeking van de plant kunnen zorgen." Genees- en natuurkundigen wil de schrijver bij de direktie van kultures plaatsen. Van hen heeft men de ware middelen te verwachten, die de produktie van Java kunnen vermeerderen. Overal klaagt men over gebrek aan krachtige menschenhanden, en daarin moet verbetering worden gebragt. „De woeste gronden kunnen niet ontgonnen worden, dewijl er te weinig menschen zijn, en omdat zij, die er zijn, te weinig energie hebben. En wat doet men om de bevolking te doen toenemen? De residentiën van geneeskundigen berooven! De epidemiën nemen toe, doch de voorzorgen nemen af!"

Er zijn in dit kleine boekje gulden waarheden. Dat de schrijver de hoop op vermeerdering van produktie van Java voor het Moederland, als een krachtig motief heeft voorgesteld, om beter voor den gezondheidstoestand der Javanen te zorgen, is eene schrandere taktiek. Er zijn menschen, bij wie dit niet alleen de krachtigste maar zelfs de eenige hefboom is, om wat voor Java te doen. Wij hopen, dat zij, zoo wel als anderen, die meer menschlievende en christelijke gevoelens omtrent Indië koesteren, dit geschrift zullen lezen. De waarachtige toestand, waarin het schoonste eiland der wereld verkeert, komt eindelijk meer en meer aan het licht. Erkenning van het feit is de eerste morgenschemering der hoop op verbetering.

VARIA.

In de bovenlanden van Buitenzorg, September 1850.

..... „Hier heb ik met eigen oogen gezien, dat de bevolking der *particuliere landen* in het algemeen welvaart geniet; dat er eene goede en gemakkelijk werkende policie heerscht; dat de Soendanees met zijne vrouw en kinderen niet tot den arbeid behoeven te worden *gedreven;* dat zij volstrekt niet afkeerig zijn van het gebruiken van dierlijke mest op hunne velden; dat bemesting nuttig is, ja dringend noodig wordt; dat een particulier met twee goede oogen oneindig beter en gemakkelijker en meer produceert, dan een Gouvernement met honderd halve oogen; dat de afvoer naar de kust allerellendigst, kostbaar en bezwarend voor de bevolking is, enz. Dit een en ander heb ik eene maand lang zelf gezien; en ik kan niet gelooven, dat ik al dien tijd visioenen heb gehad. En dit geldt nu eene bevolking, die eigenlijk nog niet geheel vrij arbeidt; want op haar drukt nog altijd, gelijk bekend is, een koffijservituut van het Gouvernement, waardoor zij hare handen niet ten dienste der landheeren vrij kan gebruiken."

J. M.

Wij vernemen met genoegen, dat aan den heer J. T. G. BRUMUND, predikant te Soerakarta, vergund is, om te Samarang een Tijdschrift uit te geven, onder den titel van „*Indica*", en handelende over geschiedenis, oudheidkunde, taal, letteren enz. der volkeren van den Indischen archipel. De heer BRUMUND heeft reeds, ook in vorige jaargangen van dit maandwerk, zich doen kennen, als een gelukkig beoefenaar der Indische taal- en letterkunde. Wij verheugen ons daarom, dat hij thans de vruchten zijner studiën in het licht zal geven.

De regent van Demak, onder wiens bestuur zoo veel ellende over dat regentschap in de laatste jaren is verspreid, is ontslagen. Men schrijft ons, dat een groot aantal (men spreekt van 1500) Javanen uit die afdeeling zich naar Samarang heeft begeven, om den dank der bevolking aan te bieden, en om tevens inlichtingen te vragen, of de hoofden de achterstallige en thans kwijtgescholden landrenten mogen invorderen. Tot regent van Demak is thans benoemd de regent van Koedoes, een man die uitmunt door voortreffelijke eigenschappen, vele bekwaamheden en eene Europesche beschaving.

Droevig is in menig opzigt de toestand van het vaderland, met het oog op den zwaren schuldenlast, waaronder het gebukt gaat, gevoegd bij het meer en meer toenemend pauperisme, dat het verteert. Daarom kan het geenen Nederlander euvel geduid worden, zijne meening te uiten over de middelen, om in de behoefte van die armoede te voorzien, en om het onproductive gedeelte van Neerlands inwoners langzamerhand productief te maken, zoo dan al niet voor Nederland, dan ten minste voor zich zelven; ten einde daardoor bovenal den burgerstand eenige leeniging te verschaffen; zoodat de nijvere burger die sommen geld, welke hij nu boven de belastingen aan zijne behoeftige medeburgers moet geven, voor zich en zijn gezin zal kunnen bezigen.

Het Nederlandsch Gouvernement verlangt geene Nederl. kolonisatie, noch op Java noch op Sumatra noch op Borneo. Dit sijsteem is echter niet langer vol te houden, daar het moederland de overtuiging zal erlangd hebben, dat, had men jaren geleden den Nederlander vrijheid gegeven, zich in de binnenlanden van Java, Sumatra, Borneo enz. te vestigen, het nu in deze ingezetenen een bolwerk zou hebben tegen den inboorling en vooral tegen den gewetenloozen, sluwen en valschen Chinees, dien het spoedig zal moeten bevechten, om zijnen invloed op te houden.

Buiten en behalve deze schoone eilanden hebben wij er nog een, dat dikwijls geheel wordt over het hoofd gezien, en toch, vooral in deze oogenblikken, eene uitkomst voor Nederland kan zijn; ik bedoel het eiland Ceram. Het is afgescheiden van al de naburen, en toch zoo gelegen, dat het voor den handel en scheepvaart van groot nut kan zijn, als het eens bevolkt is door Nederlandsche ingezetenen. Dat eiland wilde ik aanwijzen, om bevolkt te worden, door zulke Nederlandsche onderdanen als thans in Nederland bedeeld worden en onproductief zijn. Het heeft een gezond en gematigd klimaat, is vol van wild van allerlei aard, en boschrijk vooral van sagoboomen, zoodat daardoor alhier ruimschoots voedsel te vinden is voor nieuwe aankomelingen. Behalve zijne schoone ligging en goed klimaat, heeft het nog een groot voorregt boven vele andere landen, dat het namelijk dadelijk *goed* voedsel verschaft aan hem die er zich nederzet. Die klasse van menschen, welke in Nederland de arme en bedeelde uitmaakt, wilde ik langzamerhand derwaarts voeren; zoo zou Nederland van eene groote last bevrijd en aan behoeftigen een ruim bestaan en gelukkig lot geschonken worden. De vestiging dezer menschen op Ceram zal den Lande in den beginne eenige geldelijke opofferingen kosten; doch zeer spoedig zal de nieuwe inwoner van Ceram, in zijne eigene behoefte kunnen voorzien en zijne onkosten bestrijden.

Zonder nu verder uit te wijden over de bevrijding van een drukkenden last, welke Neerlands ingezeten zullen ondervinden, zal ik nog met een enkel woord de wijze, waarop die kolonisatie dient plaats te hebben, aanstippen. De Regering benoeme voor dit eiland een Gouverneur met het benoodigde personeel, 't welk, vooral in den beginne, van geenen grooten omvang behoeft te zijn. Deze ambtenaar wijze de plaats aan waar de

kolonisten zullen landen en zich zullen vestigen, en waar het bestuur zal verblijven. Een van Z. M. schepen van Oorlog (Corvet), vergezeld van eene stoomboot en een paar schoeners, zouden de zeemagt kunnen uitmaken, om alle voorbereidselen tot landing en de vestiging van het bestuur te bewerkstelligen.

Nadat dit bestuur eens gevestigd en de plaats van vestiging gekozen is, zal een begin kunnen gemaakt worden met het opslaan van geschikte woningen voor uit te zenden nieuwelingen (armen van beide kunne), waartoe materialen voldoende op het eiland zelve te vinden zijn, en tot welker aanmaak de timmerlieden van Z. M. schepen de behulpzame hand kunnen bieden, opdat zij, die gezonden zullen worden, bij de aankomst dadelijk gehuisvest en spoedig tot den veldarbeid kunnen worden gebezigd. Aan elk huisgezin zou een plek gronds ter bebouwing moeten worden afgestaan met de gereedschappen die daartoe benoodigd zijn. Elk arm uitgezondene, die vroeger geen vast ambacht uitgeoefend heeft, zou tot den veldarbeid kunnen worden gebezigd, en elk ander in overeenstemming met zijn vorig ambacht of beroep. De vruchten van hunnen arbeid moeten aan hen gelaten worden.

Het eiland zou tot eene vrijhaven moeten worden verklaard voor den handel in 't algemeen, amfioen en sterkedrank uitgezonderd. Een streng verbod diende daartegen te worden uitgevaardigd, en het laatste alleen toegelaten onder hooge regten. Overigens geene regten; ankergeld alleen te heffen op eene zeer kleine schaal. Een jaar na de vestiging van het bestuur zou een aanvang gemaakt kunnen worden met de toezending van Nederlandsche armen; naarmate van het aan het Moederland op te geven getal, 't welk 's jaarlijks toe zoude nemen. Ook zou aan elk ander Nederlander de vrijheid moeten worden gelaten, om zich op Ceram te vestigen en om elk ambacht uit te oefenen; de Nederlandsche wetgeving zou er in zijn geheel moeten worden ingevoerd, met verbod aan den Chinees of Arabier, om er zich te vestigen.

Samarang, 31 Julij 1850. S.....

Partikuliere brieven uit Batavia melden ons het volgende:

Sedert eenige maanden bestaat er tusschen den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië eene opvallende verwijdering, die niet dan zeer nadeelig voor de belangen van den lande kan zijn.

De Raad van Indië was door den Gouverneur-Generaal in der tijd uitgenoodigd, om een nieuw ontwerp op het beleid der Regering in N. I. zamen te stellen, ten einde daarna dat stuk, met zijne consideratiën voorzien, het Ministerie van Koloniën aan te bieden, om later aan de goedkeuring der Staten-Generaal te worden onderworpen. De Raad heeft dien arbeid op zich genomen, en naar men verneemt, heeft het Raadslid CORNETS DE GROOT zich daarmede meer speciaal belast; terwijl het ontwerp,

vergezeld van eene uitvoerige memorie van toelichting, in de maand Junij jl., aan den Gouverneur-Generaal is ingediend.

Dit stuk, waarin, naar men zegt, milde en liberale beginselen met klem en waardigheid op den voorgrond zijn gesteld, heeft echter in geenen deele den Gouverneur-Generaal behaagd, omdat daarin, onder anderen, duidelijk moet zijn aangetoond, dat de verhouding tusschen den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indië, zoo als die thans bestaat, voortdurend niet aldus kan blijven; maar dat het noodzakelijk moet worden beschouwd, dat den Raad van Indië, als integrerend gedeelte der Regering, meerdere invloed en magt worde toegekend; zoodat de Gouverneur-Generaal gehouden zal zijn, om, in den regel, de adviezen van den Raad bij meerderheid van stemmen te volgen, behoudens evenwel zijne bevoegdheid, om daarvan ter zijner verantwoordelijkheid af te wijken, als wanneer de redenen, waarom hij zich niet met het gevoelen van den Raad vereenigt, in het besluit opgenomen en aan het Ministerie van Koloniën bekend gesteld moeten worden. De heer ROCHUSSEN heeft zich deze voorstellen meer bepaaldelijk aangetrokken; niet zoo zeer omdat hij zich daarnaar zoude behoeven te gedragen, vermits zijne aftreding op handen is, als wel omdat hij ze beschouwde als eene scherpe kritiek op zijne tot dusverre gevolgde autocratische handelingen. Sedert dien tijd zijn de leden van den Raad door hem, met eene verregaande onverschilligheid, om geen erger woord te bezigen, behandeld, zoodat thans van hunne adviezen nagenoeg geene notitie meer wordt genomen, belangrijke zaken geheel alleen door den Gouverneur-Generaal worden beslist en later daarvan slechts aan den Raad wordt kennis gegeven. Zelfs moet de Gouverneur-Generaal in het verzoek der Raden, om nu en dan over belangrijke zaken te vergaderen, hebben gedifficulteerd, onder voorgeven dat de Algemeene Secretaris te veel bezigheden heeft, om dergelijke vergaderingen te kunnen bijwonen, doch eigenlijk omdat collectieve adviezen van den Raad niet door hem verlangd of toegestaan worden, en wel, naar men vermeent, in den geest van hetgeen de *afgetreden* vice-president J. C. REIJNST deswege nog uitdrukkelijk heeft aangeraden.

Hoe grievend een dergelijke toestand voor de leden van den Raad moet zijn, laat zich gemakkelijk gissen. Waren het onafhankelijke mannen, dan twijfelen wij niet of zij zouden allen Z. M. den Koning verzoeken, om hun een eervol ontslag te verleenen; doch sommige leden van den Raad zijn uithoofde van hunne ongunstige financiële omstandigheden wel gedwongen, om zich dit alles te laten welgevallen. Neemt men daarbij in aanmerking, dat het gerucht reeds is verspreid, dat er kwestie zou zijn, om twee der leden van den Raad, en juist zij die geen fortuin bezitten, te pensioneren, dan kan men ligtelijk veronderstellen, dat die zich niet tegen de handelingen van den Gouverneur-Generaal durven verzetten. Het zoude echter te veel gevergd zijn, om van hen, onder deze omstandigheden, die energie te verwachten, welke in zoo ruime mate bij de leden van dat kollegie vereischt wordt.

Op den heer CORNETS DE GROOT, als niet in dien geldelijken toestand

schijnende te verkeeren, is deze behandeling mede niet zonder uitwerking gebleven, vermits het gevolg daarvan is geweest, dat hij reeds een verzoek aan Z. M. den Koning heeft ingediend, om hem, onder toekenning van pensioen, eervol uit zijne betrekking te ontslaan. Indië verliest in hem een man, met vele bekwaamheden toegerust en wiens naam nog lang in zegening zal blijven, vooral door de verbeteringen, die hij ten opzigte van het onderwijs in deze gewesten heeft daargesteld.

Hoewel het bovengenoemd ontwerp op het beleid der Regering voor de komst van den heer RULOFFS is ingediend, en zijn gevoelen ook daarop niet is ingewonnen, zoo deelt echter, naar men zegt, ook die heer niet in het vertrouwen van den Gouverneur-Generaal. De heer RULOFFS is echter de man niet om zich dien staat van zaken op den duur te laten welgevallen, of zijne eer aan persoonlijke belangen op te offeren. Hij heeft dit niet alleen vroeger getoond toen hij als Directeur-Generaal van financiën zijn ontslag verzocht, maar zijn geheel ambtelijk leven draagt de bewijzen dat hij dat beginsel is toegedaan.

Wij zullen over zijne bekwaamheden niet uitweiden, daar zijne kennis van vele Indische aangelegenheden aan geen twijfel kan worden onderworpen. Wel onderrigten zijn daarvan ten volle overtuigd, en ook Z. M. onze geëerbiedigde Koning, schijnt in dat gevoelen te deelen, daar Hoogstdezelve den heer RULOFFS, hoewel reeds als Dir. Gen. v. Fin. gepensioneerd, na zijne benoeming tot Staatsraad in buitengewone dienst, weder als Raad van Indië herwaarts heeft doen terugkeeren. Die benoeming is geschied tegen het advies van den heer ROCHUSSEN, en daarom laat het zich gemakkelijk verklaren, waarom de Gouv. Gen. tegen hem is ingenomen. Naar men zegt heeft de heer RULOFFS dan ook bepaaldelijk het voornemen opgevat, om, wanneer er ten deze geene verandering komt, naar Europa terug te keeren.

Hartelijk hopen wij in het wezenlijk belang van Indië en in dat van Nederland, dat hij dat voornemen niet moge uitvoeren, maar dat hij zijn helder verstand, rijke ondervinding en begaafdheden, gepaard aan vaste beginselen van billijkheid en regtvaardigheid, verder aan de dienst dezer belangrijke bezittingen blijve wijden. Maar daartoe is het een vereischte, dat aan de tegenwoordige verhouding tusschen den Gouv.-Gen. en den Raad van Indië een einde worde gemaakt, want al doen de leden van den Raad dan ook voorstellen in het waarachtig belang van Indië, al brengen zij gewigtige adviezen uit, zoo zullen zij toch geen ingang vinden, en schijnt het in de bevoegdheid van den Gouv.-Gen. te liggen ze niet eens in overweging of ter tafel te brengen.

Blijft die staat van zaken voortduren, dan moet het wenschelijk worden geacht, dat de Raad van Indië worde ingetrokken, ten einde eene niet onaanzienlijke uitgaaf voor de schatkist te besparen. Het is echter verre van ons, dat wij op de intrekking van dit hooge collegie zouden willen aandringen; daar het niet van den Raad van Indië als integrerend stemhebbend gedeelte der Regering (thans is het bloot een adviserend en figurerend ligchaam) genoegzaam is bewezen, dat het nutteloos zou zijn. Doch wij

hebben vermeend het vorenstaande te moeten bekend maken, om aan te toonen, welke verhouding thans tusschen de eerste Staatsleden der kolonie bestaat, hoe nadeelig zulks op de belangen van de schatkist en het algemeen moet terugwerken, en hoe weinig nut de leden van den Raad in dien toestand kunnen stichten, al zijn ze ook met de noodige bekwaamheden toegerust en met de beste voornemens en tevens met den meesten ijver bezield.

Batavia, October 1850.

Het bovenstaande artikel, ons met de vorige landmail toegezonden, hebben wij niet geaarzeld te plaatsen. De bijzonderheden, daarin vermeld, komen ons, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, hoogst opmerkelijk en betreurenswaardig voor. Immers terwijl wij dit schrijven, ontvangen wij het berigt van het overlijden van den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal, den heer Mr. G. J. BRUCE. Onze verwachtingen van de betere toekomst, die Indië te gemoet gaat, zijn daardoor voor een groot deel de bodem ingeslagen. Den nieuw benoemden Vice-president van den Raad van Indië, den heer Mr. J. F. W. VAN NES, schijnt het Gouvernement niet van voornemens op Java toe te laten, vóór dat de heer ROCHUSSEN vervangen is. De gespannen toestand, waarin de eerste Staatspersonen in de kolonie onderling verkeeren, schijnt dus, hoe nadeelig en verderfelijk ook, vooreerst nog te zullen voortduren. Wij willen niet beslissen, of de schuld aan den kant van den Gouverneur-Generaal of aan de zijde van den Raad van Indië ligt. Maar zeker is het, dat dergelijke konflikten ons hoogst gevaarlijk voorkomen voor het gezag en de kracht van Nederland in den Indischen archipel. Misschien zal men nu, van een zekeren kant, ons toeduwen: „maar waarom brengt gij dan nog toe aan dat gevaar, door van deze zaak in een publiek geschrift, dat in Indië algemeen gelezen wordt, te gewagen." Maar denkt gij dan waarlijk, goede zielen, dat over die zaak in Indië een sluijer is geworpen, omdat de drukpers er zich niet mede mag bemoeijen? Gelooft gij dan niet, dat ze in gesprekken en verhalen en duizend brieven van 't eene eind van Java tot het andere, wordt besproken en beschreven, en gecommentariëerd en opgesierd en verbeterd en vermeerderd? Gelooft gij dan, dat, nu gij de drukpers gebreideld hebt, in Indië iets verborgen blijft? Integendeel wij gelooven, dat het goed is door dit artikel, 't welk van eene zeer geachte en bezadigde hand komt, de kwestie in het licht te plaatsen. Maar wij hopen tevens, dat het ministerie met ons overtuigd zal zijn, dat er periculum in mora is, en daarom *onverwijld* tot eene nieuwe keuze van eenen Gouverneur-Generaal overgaan. Moge daarbij alléén het belang van Kolonie en Moederland de drijfveer zijn!

Op de belangrijke discussiën, die den 23 December l.l. in de tweede kamer der Staten-Generaal hebben plaats gehad, moeten wij in dit Tijdschrift terug komen. De afgevaardigde uit Rotterdam, de heer J. C. BAUD,

die de juistheid eener uitdrukking, in een artikel van dit Maandwerk voorkomende, bestreden heeft, en de afgevaardigde uit Zwolle, de heer GROEN VAN PRINSTERER, die ons uitgenoodigd heeft, om een argument voor de vrijheid van drukpers in Indië, vroeger door ons ter sprake gebragt, in deze bladen nader te behandelen — beide die heeren hebben ons daartoe wel verpligt. In het volgende nommer hopen wij dat te doen. Maar nu reeds rekenen wij ons gedrongen, om op eene belangrijke verklaring van den heer BAUD opmerkzaam te maken.

„Bij mij wegen hongersnood en ellende der Javanen *zeer zwaar*. Het grieft mij diep *(want het feit is, helaas, onwedersprekelijk)*, dat die noodlottige verschijnselen zich vertoond hebben op het anders zoo gelukkige, zoo gezegende Java."

Tot dus verre was door de voorstanders van het tegenwoordig koloniaal stelsel het feit nog altijd ontkend. 't Was niet meer dan een misgewas in een enkele streek, een zeer gewoon verschijnsel! 't Waren overdreven tafereelen, die men ophing! Wij herinneren ons een artikel in „de Nederlander," het blad waarin de heer BAUD over koloniale aangelegenheden schreef, dat de zaak voorstelde, als of niet in armoede of gebrek van den inlander de beklagenswaardige toestand van Java moest gezocht worden, maar in het geschrijf en geschreeuw van ontevredenen, waaronder ook mijn naam in de eerste plaats genoemd werd. Nu eindelijk het feit erkend is, behoeven geene tafereelen, hoe waar ze ook zijn, meer te worden geschilderd, maar dienen wij de oorzaak op te sporen! Nu het feit erkend is, zal een naauwkeurig onderzoek moeten worden ingesteld naar de bronnen, waaruit die verarming en dat gebrek van den Javaan voortspruiten. Men beweert wel, dat het alleen aan toevallige omstandigheden en eene Hoogere magt moet worden toegeschreven. Maar de zaak is van te veel belang, dan dat men zich met zulk beweren, zonder eenig bewijs, zou kunnen vergenoegen. Een onderzoek moet niemand vreezen.

Iets over de opvoeding der kinderen van Europesche militairen in N. Indië.

Eere wien eere toekomt! Wij lazen onlangs met groote belangstelling een verslag in dit Tijdschrift (1850, Deel II, blz. 71) van de pupillenschool, ten behoeve der kinderen van Europesche militairen bij Inlandsche vrouwen, te Kedong Kebo in de residentie Bagelen. Die school had tijdens het bezoek van Dr. w. BOSCH, blijkens dat verslag, nog geen vol jaar bestaan, en is dus eerst in 1848 opgerigt. Doch reeds van veel ouder dagteekening zijn de voorstellen en zelfs op kleinere schaal aangewende pogingen, om in het rampzalig lot dier soldaten-kinderen verbetering te brengen door eene gepaste opleiding. Wij zien ons in staat gesteld, daaromtrent eenige bijzonderheden mede te deelen, die als eene bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs in Indië, en als eene hulde aan verdienstelijke mannen, die tot bevordering van het goede zijn werkzaam geweest, welligt niet onwaardig zijn, eene plaats in dit Tijdschrift in te nemen.

De eerste gebrekkige poging, om iets ten behoeve der kinderen van militairen te beproeven, is vervat in het besluit der regering van 15 Junij, 1818, n°. 6 (Staatsblad n°. 39), tot oprigting van eenige weinige scholen bij Z. M. leger in Indië. Art. 12 bepaalt, dat als leerlingen op de scholen zullen worden toegelaten, behalve een zeker getal onder-officieren, tamboers, trompetters, pijpers en verdere manschappen, de kinderen der militairen tot de korpsen behoorende. Eene zoo partieel en tijdelijk werkende instelling kon echter bezwaarlijk vele goede vruchten dragen.

In 1828 rigtte de Generaal-Majoor w. SCHENK te Weltevreden eene school op voor de kinderen van militairen en militaire weduwen, zoowel meisjes als knapen, die echter, uit hoofde van het onvermogen der meeste leerlingen om eenig schoolgeld te betalen, noodzakelijk zou hebben moeten vervallen, ware niet, bij besluit der regering van 23 Augustus 1832, n°. 23, op voordragt der hoofd-kommissie van onderwijs genomen, eenig geld voor die nuttige inrigting beschikbaar gesteld. Tijdens het verslag der hoofdkommissie van onderwijs, loopende tot ultimo December 1833, werd hier aan schier een honderdtal kinderen onderwijs gegeven in lezen, schrijven, rekenen, de Nederlandsche en Maleische taal, de aardrijkskunde en vaderlandsche geschiedenis, en aan de meisjes bovendien in vrouwelijke handwerken.

Door deze school was echter het toekomstig lot dier ongelukkige kinderen niet genoegzaam verzekerd. Dit kon, althans wat de knapen betreft, plaats hebben op eene wijze, die tevens strekken zou tot krachtige bevor-

dering van de belangen der regering. De Generaal-Majoor H. J. J. L. Ridder DE STUERS, Opperbevelhebber van het Indische leger, bood, den 13den Maart 1835, aan het Indisch Gouvernement eene memorie aan, ter zake van een plan voor de *verdediging van Java* (n°. 43), weinige dagen vóór dat hij, tot herstel zijner geschokte gezondheid, naar het Moederland terugkeerde. In dat verslag komt de volgende § voor.

„De Directeur der Genie rekent op 1400 Europeanen en *Inlandsche kinderen* *), die, tot vervanging van troepen, uit het Moederland herwaarts gezonden, in tijd van oorlog zullen kunnen worden aangeworven. Ik acht zulks onmogelijk. Wij hebben hier geen burgerstand; de Europeanen zijn of militairen of ambtenaren, en uit hunne kinderen †) zal weinig te werven zijn. En Inlandsche kinderen, die zich in tijd van vrede reeds niet genegen betoonen om te dienen, zullen nog minder roeping daartoe gevoelen in tijd van oorlog. Men behoeft overigens dat vadzig menschenras slechts oppervlakkig te hebben gadegeslagen, om te kunnen beoordeelen in hoeverre zij in staat zijn Europesche soldaten te vervangen. *Evenwel moet hunne slechte hoedanigheid grootendeels worden toegeschreven aan hunne verwaarloosde opvoeding.* Zij bezitten de kwade eigenschappen van den Europeaan, met die der Indiërs vereenigd. In buitensporigheden het voorbeeld volgende van hunnen vader, en door hunne moeder in luiheid opgevoed, — hoe zouden zij goed kunnen uitvallen? Ik geloof echter, dat van deze kinderen partij zou te trekken zijn, indien men ze, nog jong zijnde, onder strenge tucht plaatste en hun vroeg den militairen geest inprentte. *Tot dat einde zou ik wenschen, dat alle Inlandsche kinderen van het mannelijk geslacht, wier ouders genegen zijn hen af te staan,* (en hoevele soldaten tellen wij niet in de gelederen, die niet in staat zijn hunne kinderen te onderhouden, ja die ze zelfs geheel aan de moeder overlaten, zoodat ze zich in de kampongs onder de inboorlingen verliezen!) *vereenigd werden en geplaatst in een établissement, op te rigten in eene goedkoope en gezonde streek van Java, alwaar, zij, als pupillen van den Staat, onder opzigt van eenige brave oud-gedienden, eene geheel militaire en strenge opvoeding zouden genieten.* Hunne instructie zou zich, behalve lezen, schrijven en rekenen (alles op Lancastersche wijze), geheel tot militaire oefeningen moeten bepalen.

„Het zal onnoodig zijn in verdere détails te treden omtrent de uitvoering van dit plan. Dit zou eerst dan in aanmerking kunnen komen, wanneer het denkbeeld bijval mogt vinden. Het zal overigens, naar mijn oordeel, met weinig kosten gepaard gaan, terwijl de groote voordeelen in het oog vallen. Want nu groeit eene menigte afstammelingen van Europeanen, die tot nut van den Staat konden worden aangewend, tot ellendelingen op, of verliest zich onder de inboorlingen."

Waarschijnlijk is dit de eerste wenk aangaande het oprigten van een

*) De schrijver verstaat door *Inlandsche kinderen* alleen die van *gemengd* bloed, de zoogenaamde Liplappen.

†) T. w. van *zuiver* bloed.

pupillen-korps, die immer aan de Indische regering gegeven is; het plan schijnt dadelijk eenige opmerkzaamheid getrokken te hebben, ofschoon men door de kosten, hoe gering die door den Generaal DE STUERS waren voorgesteld (zij zijn thans voor de inrigting te Kedong-Kebo ten bedrage van ƒ46,000 uitgetrokken), van de uitvoering van dat plan werd afgeschrikt. Ik lees echter in het Tijdschrift voor Nederl. Indië, Jaarg. III, Dl. I, blz. 90, dat reeds tijdens het bestuur van den Gouverneur-Generaal DE EERENS (overleden 30 Mei 1840) pogingen tot het oprigten van een pupillen-korps zijn aangewend. Mij is daarvan alleen bekend, dat de Generaal COCHIUS, opvolger van den Generaal DE STUERS in het kommando over het Indisch leger, den 15den November 1837 consideratiën op het plan van zijnen voorganger indiende, en daarbij ook van het wenschelijke gewaagde om eveneens iets voor de meisjes te beproeven; en dat reeds in 1839 stukken over deze zaak tusschen de Indische regering en het ministerie van koloniën zijn gewisseld. Iets meer bepaalds vind ik in het verslag der hoofdkommissie van onderwijs tot ultimo December 1845, in het jaar 1849 in het licht gegeven. Nadat daar van de intrekking der militaire kinderschool te Weltevreden in 1841 is gewaagd, gaan de verslaggevers (blz. 29) aldus voort: „daarmede staat regtstreeks in verband het denkbeeld der oprigting van een *militair pupillen-korps*, hetwelk in 1841 tot meerdere rijpheid kwam, en waaromtrent door de regering voorstellen werden gedaan aan het opperbestuur in Nederland, een maatregel, welke niet zal nalaten gewigtige gevolgen te hebben in het belang der kinderen van den soldatenstand in deze gewesten."

Het duurde echter nog geruimen tijd eer aan deze voorstellen werd gevolg gegeven. Tijdens de reis van den heer VAN HOËVELL over Java, Madura en Bali in het midden van 1847, bestond daarop nog geenerlei uitzigt. Men zie wat die schrijver in het verhaal zijner reize (Deel I, blz. 80) over het rampzalig lot dier kinderen van militairen, dier geheel verwaarloosde paria's, „die dikwijls in de kleur van huid en hoofdhaar de bewijzen hunner Europesche afkomst, maar tevens van de zorg der Christenen voor hun kroost dragen," heeft medegedeeld. De heer VAN HOËVELL besluit daar met de volgende woorden: „Ik weet dat van eene zeer geachte hand, reeds jaren geleden, aan het Gouvernement plannen zijn aangeboden tot het oprigten van een pupillen-korps voor het leger: ik weet dat in de residentie Bagelen, door een verdienstelijk hoofd-officier, daarvan de proef in het klein is genomen, die met den besten uitslag werd bekroond: geene andere bezwaren tegen de uitvoering dezer plannen zijn mij bekend, dan de groote kosten daaraan verbonden. Java werpt jaarlijks voor eene waarde van veertig millioenen aan produkten af voor het Moederland — maar het is te arm om eenige duizenden guldens voor zijne beklagenswaardige kinderen ten koste te leggen!" Wat hier de heer VAN HOËVELL zegt over eene proef in het klein van eene pupillen-school genomen, is mij nog nader bevestigd door eene aanhaling, mij ergens voorgekomen, uit het verslag aangaande den staat der residentie Bagelen over

1845, waarin van gemelde pupillen-school als eene bloeijende inrigting werd gewaagd.

Terwijl dus in Indië de Regering voorstellen deed en partikulieren proeven namen, werd ook in Nederland het Gouvernement herhaaldelijk op het hoog gewigt dier zaak opmerkzaam gemaakt en zelfs door uitgewerkte plannen voorgelicht. Bij mijne nasporingen betreffende de geschiedenis en den staat van het onderwijs in N. Indië, heeft mij de Generaal DE STUERS zijne adviezen te dier zake welwillend ten gebruike toevertrouwd. Het is met zijne toestemming, en om het hoog gewigt der zaak, zoowel voor die zoo lang verwaarloosde arme soldaten-kinderen, als voor de Regering zelve, te beter te doen inzien, dat ik hier eenige uittreksels uit die adviezen openbaar maak.

Ten gevolge van een kabinetschrijven van den Minister van oorlog dd. 7 Augustus 1842 diende de heer DE STUERS kort daarna eene memorie in, betrekkelijk *de vereeniging der legers in Indië en Nederland.* Hij besloot haar met de volgende woorden: „Ik heb vroeger reeds, ter gelegenheid mijner consideratiën over het stelsel van verdediging van Java, den Gouverneur-Generaal oplettend gemaakt op het groot aantal kinderen der Europesche soldaten. Ik wenschte in de berglanden, in eene goedkoope streek, eene inrigting te zien tot stand brengen, waarin de soldaten-kinderen konden worden opgenomen en als militairen worden opgevoed, een *pupillenkorps* formerende, waarover eenige oud-gedienden de directie zouden voeren."

In Augustus 1843 bood de Generaal DE STUERS den Minister van Koloniën eene uitgebreide memorie aan over de werving van het Indische leger, waarin hij op nieuw het pupillen-korps ter sprake brengt. Na verwezen te hebben naar zijn voorstel van 1835, gaat hij aldus voort:

„Het is bekend, dat de meeste Europesche soldaten, bijzonder wanneer zij tot kleinere detachementen behooren, alsmede vele lagere geëmploijeerden, uit den militairen stand afkomstig, inlandsche vrouwen onderhouden; de kinderen, uit deze ongeregelde verbindtenissen geboren, behooren tot de Mestiezen of zoogenaamde Liplappen. Zoolang de vader leeft worden zij, wegens hunne aanspraak op Europeesch bloed, als Christenen opgevoed, d. i. eenigzins op de Europesche wijze gekleed, en, zoo er gelegenheid is, gedoopt. Doch de soldaat bezwijkt meestal voor dat het kind zekeren leeftijd bereikt, en dan verdwijnt het doorgaans (de moeder volgende) onder de Javaansche of Indische bevolking.

„De inrigting van zulk een pupillen-établissement behoorlijk aan te vatten, is nu een hoofdvereischte. Op het eerste gezigt zal het plan daartoe wellig weinig bijval vinden. De Liplappen, zegt men, zijn een verbasterd ras, waar niets uit te maken is. De Indiaan is ten minste eigenaardig; maar de Liplap, trosch op zijne Europesche afkomst, waardoor hij zich boven den Indiaan verheven waant, brengt het, zelfs waar hij te midden des overvloeds is opgebragt, in zijne luiheid vaak ter naauwernood tot kopiïst, zonder nog te verstaan hetgeen hij schrijft. Maar die ontaarding is alleen het gevolg van verwaarloozing, niet van het klimaat. Dat het niet

waar is, dat een warme luchtstreek de energie en de geestvermogens onderdrukt, bewijzen vele volken, die in de tropische gewesten leven; dat daarentegen alles van de opvoeding en van de algemeene inrigtingen van een volk afhangt, wordt ons geleerd door de ontaarding van vele natiën, die vroeger beroemd waren. De monumenten op Java bewijzen, dat ook de Javanen vroeger veel hooger stonden dan thans. Maar zelfs aan den hedendaagschen Javaan kan men geene geestvermogens, geen karakter, geen moed ontzeggen, van welke eigenschappen goede partij zal getrokken worden, wanneer hetgeen men van hem vordert in harmonie zal zijn met zijne gebruiken.....

„Men vange dus aan met, in eene hooge en gezonde streek van Java, een voor vergrooting vatbaar établissement, vooreerst voor 50 à 60 jongelingen, op te rigten. Het gebouw en mobilair moet bestaan uit bamboe en door de plaats opgeleverde materialen. De Directie worde opgedragen aan een officier, *die voor zulk een taak roeping gevoelt*, wiens zedelijkheid gewaarborgd is, en die tot de klasse van menschen behoort, die, eenmaal van het doel en het nut eener zaak doordrongen, uit zich zelven begrijpen wat er te doen valt. Hij moet geheel vrij zijn in zijne handelingen, en overal welgemeende hulp ontmoeten. Reeds na verloop van twee jaren zal het kunnen blijken, of de inrigting al of niet iets goeds belooft.

„De inrigting zou aan de bijzondere bescherming van den plaatselijken Resident moeten worden aanbevolen. Overal wordt bij dergelijke instellingen de noodzakelijkheid gevoeld eener hooge beschermende hand. Men zie slechts op de inrigtingen van dien aard, in de laatste jaren in Frankrijk tot stand gekomen, b. v. op de „colonies agricoles en faveur de jeunes garçons" in het Departement de la Seine, de „ferme st. Anne, exploitée par des fous", welke bij de oprigting in 1833 slechts 1950 francs afwierp, en in 1841 51,349 francs, en vele andere dergelijke instellingen, die de aanzienlijkste personaadjes tot beschermers hebben.

„De direkteur der pupillen moet de bevoegdheid hebben zijn personeel zelf te kiezen; later kan hij dat uit de pupillen zelven vernieuwen. Men zal weldoen het eerst de oudere kinderen op te nemen, en later, naarmate men het aantal kan vermeerderen, tot de jongere af te dalen.

„De kleeding moet bestaan uit een buis of kiel, pantalon en hemd van blaauw en wit Javaansch katoen, *bamboe* genaamd, 't welk veel sterker en lijviger is dan ons Europeesch fabrikaat; uit schoenen zonder sokken maar met lappen om de voeten te omwinden, en uit een polietiemuts of casquet tot hoofdtooisel; de ligging uit een matras en oorkussen, met stroo of klapperbast-vezels gevuld; de voeding uit rijst en ten minste driemalen in de week eene soep van rund- of buffelvleesch. Het eerste onderwijs besta in lezen, schrijven en rekenen op de goedkoope Lancastersche wijze *); wat

*) Hierbij was aangehaald a Manual of the System of teaching, Reading, Writing, and Arithmetic in the elementary schools of the British and Foreign school-society." Londen, J. and A. Arch, Cornhill. De heer DE STURLER beklaagt zich in eene andere aanteekening, dat hij onze Nederlandsche onderwijzers nimmer had kunnen bewegen, om van de Lancastersche methode eenige notitie te nemen, of zelfs maar

de godsdienst betreft zou een zendeling daar gelegenheid vinden, om een veld te ontginnen, dat een ruimen oogst belooft.

„Alles moet voorts daarop zijn ingerigt, dat de pupillen, die in alle werkzaamheden met de trom moeten geleid worden, tot het militaire leven worden opgevoed. Daartoe behooren gymnastische oefeningen, marschen, en alles wat het ligchaam kan ontwikkelen en harden. Vervolgens handwerken, b. v. kleeder- en schoenmaken, zoodat met der tijd alles wat het établissement van dien aard behoeft, door de pupillen zelven kan worden geleverd, — vooral ook het bewerken van bamboe, waardoor ik versta het maken van hutten, geweer-rekken, ladders, sassakken, enz. Geen Javaan, die dat alles niet met zijn eenvoudigen *klewang* kan verrigten, geen Europeaan, wien niet de handen bij deze gemakkelijke en nuttige bewerking verkeerd staan.....

„Van de indeeling der pupillen later bij de korpsen wordt hier geen melding gemaakt. Het voorname punt is vooreerst ze bijeen te brengen en op te leiden.

„Ik wil de onkosten niet met stilzwijgen voorbijgaan, ofschoon eene begrooting eerst na een paar proefjaren kan worden opgemaakt. Men mag voor geene uitgaven terugdeinzen, welke zoo goede uitkomsten beloven. Een begin op kleine schaal zal de opneming bij het pupillen-korps te meer doen waarderen; alles moet zoo worden geleid, dat die opneming als eene gunst wordę beschouwd. Gesteld dat een pupil de helft van een soldaat kost en het Gouvernement twee proefjaren toestaat, zoo zal aan de geheele proeve slechts zooveel gewaagd worden, als jaarlijks voor eene halve compagnie wordt uitgegeven."

De minister van koloniën gaf daarop, bij een schrijven van 7 September 184[1], den Generaal DE STUERS te kennen, dat het door hem aangehaalde, reeds in 1835 in Indië ingediende plan door de regering niet uit het oog was verloren; dat integendeel daarover reeds met het Indisch bestuur van gedachten was gewisseld; dat men zich had voorgenomen den maatregel te beproeven; doch dat, naardien de kosten voor slechts ééne kompagnie in Indië op *f* 50,000 's jaars waren geraamd, men raadzaam had geoordeeld een gunstiger toestand van 's lands financiën af te wachten, en de proeve zelfs welligt tot 1850 uit te stellen, tegen welk tijdstip meerdere ruimte van geldmiddelen werd te gemoet gezien. Daar echter de minister uit de nadere ontwikkeling van het plan van den Generaal DE STUERS meende te mogen afleiden, dat deze eene minder kostbare inrigting op het oog had, verzocht hij daaromtrent nader zijn gevoelen te mogen vernemen, en verklaarde hij zich bereid, om de zaak andermaal onder de aandacht des Konings te brengen, indien een uitgewerkt plan met bijgevoegde begrooting, 't welk hij van den Generaal DE STUERS verlangde, *verre* beneden de

---

om de Lancastersche scholen te Padang en Benkoelen te gaan zien, door Engelsche zendelingen opgerigt, waar Maleische en Chinesche kinderen onderwijs in het Maleisch erlangden. Hij erkent, dat die methode werktuigelijk is, maar acht ze aanbevelenswaardig in eene dergelijke inrigting, om de geringe kosten, en de orde en regelmatigheid bij het onderrigt.

bovengenoemde som blijven mogt. Bij dezen brief waren de stukken gevoegd, met het Indisch bestuur over deze zaak gewisseld, waaronder zich ook het ontwerp van een reglement der beoogde inrigting bevond. De Generaal DE STUERS zond deze stukken den 23 September met zijne aanmerkingen en nadere voorstellen, gedeeltelijk ingekleed in den vorm van een concept, terug. Uit dat concept veroorloof ik mij nog de overneming van enkele paragraphen, die kunnen strekken om den aard en de strekking van het geheele plan nog meer te verduidelijken.

§ 1. „In het midden van Java, in eene gezonde streek, zal opgerigt worden eene pupillen-instelling, waarin opgenomen zullen worden afstammelingen van Europeanen, onverschillig of vader en moeder of de vader alleen Europeanen zijn.

§ 2. „Gedurende de eerste twee jaren zal het getal pupillen niet boven de 200 mogen stijgen; bij de oprigting zullen het eerst in aanmerking komen:

a. „Kinderen van reeds zekere jaren, die in de weeshuizen of anderzins bereids onderstand van het Gouvernement genieten.

b. „Verlaten kinderen, wier ouders onbekend zijn, en die door de zorgen van weldadige personen zullen opgespoord en aanbevolen zijn.

c. „Kinderen bij de korpsen, wier ouders of beschermers wenschen hun eene christelijke opvoeding te doen geven.

§ 3. „Geene kinderen zullen vooreerst worden toegelaten jonger dan 8 en ouder dan 14 jaren; de voorkeur zal worden verleend aan de eerst aangegevene.

§ 4. „Er zal onderrigt gegeven worden in lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis en in het een of ander ambacht (vooreerst zou men zich kunnen bepalen bij het maken van kleederen en schoenen, als het minst omslag vereischende). De pupillen zullen overigens worden opgeleid voor den militairen stand, zullende zij, die door hunne geestvermogens uitmunten, tot meerdere uitbreiding hunner kennis, bij de artillerie, de sapeurs en zelfs bij de marine kunnen worden ingelijfd, zoodat aan elk overeenkomstig zijnen aanleg de weg worde geopend, om eene eervolle loopbaan in te treden.

„Er zal gezorgd worden voor onderwijs in de godsdienst.

§ 5. „In den ouderdom van 16 tot 18 jaren zullen de pupillen overgaan bij de korpsen, of zelfs in civiele dienst, indien zij mogten blijken daartoe bijzonder geschikt te zijn.

§ 6. „Voor de van 's lands wege ontvangen opvoeding en verpleging zullen de pupillen gehouden zijn het land tot hun 28ste jaar te dienen.

§ 7. „Hun wordt voor het vervolg het zelfde avancement verzekerd, dat aan ieder ander soldaat, overeenkomstig zijne bekwaamheid, moed, ijver en trouw, kan ten deel vallen."

Wat het punt der financiën betreft, meende de Generaal, dat van de raming in Indië gemaakt wel het een en ander misschien zou kunnen wegvallen, maar dat ook sommige noodzakelijke uitgaven daar geheel waren voorbij-

gezien. Hij achtte het wenschelijk, dat het Gouvernement gedurende de twee jaren van proefneming eene som zou vaststellen, die niet mogt worden overschreden, zoodat zich het getal der op te nemen pupillen naar bevind van zaken moest regelen, terwijl men naderhand eene definitieve raming der kosten zou vaststellen, na, door de rapporten van den uitslag der proef, naauwkeurig aangaande de behoeften te zijn ingelicht. Hij stelde voor die som op *f* 88,000 te brengen, en haar ter beschikking te stellen van den kommanderenden Generaal, aan wien het oppertoezigt der inrigting zou worden toevertrouwd, terwijl deze van zijne zijde de noodige ruimte, behoudens latere verantwoording, zou laten aan den te benoemen directeur, die voorloopig aan geene vaste formatie moest gebonden zijn.

De Generaal drong er daarbij op aan, dat de proefneming niet langer zou worden uitgesteld. „Immers is het plan," zeide hij, „reeds zoovele jaren hangende, en wanneer tot 1850 moest gewacht worden, zou er schier eene generatie mede gemoeid zijn. Niemand zal minder dan ik geldverspilling aanraden, maar de beperkte uitgaven, voor dit schoone doel gevorderd, zal ik als van dringende noodzakelijkheid blijven beschouwen, zoo lang het niet door proefneming is gebleken, dat het plan onuitvoerbaar en zonder nut is."

Ik heb reeds boven gezegd, dat de Generaal COCHIUS in zijne consideratiën ook gesproken had van de noodzakelijkheid, om iets voor de soldatenkinderen van het vrouwelijk geslacht te doen. Ook dit punt werd door den Generaal DE STUERS niet onaangeroerd gelaten. Hij wees op de slechte uitkomsten der opvoeding in de weeshuizen, waar nu eens verregaande misbruiken hadden plaats gehad, dan weder de opleiding geenszins strookte met het toekomend lot der kweekelingen, zoodat men schier nimmer onder de meisjes, daar opgevoed, eene aantrof die eene goede huisvrouw werd; hij herinnerde hoe meestal, buiten die inrigtingen, nog honderden ook van de zwakkere kunne verwaarloosd en in de diepste ellende verzonken rondzwierven; hij wees op het voorbeeld der Engelschen, in wier overzeesche bezittingen zich de zendelingen met de opvoeding dier ongelukkige schepsels belasten, en vroeg waarom dit bij ons niet evenzeer zou kunnen geschieden? „Er zijn er," dus ging hij voort, „die vragen zullen, wat het resultaat dier meerdere zorgen zal wezen? waar men met die meisjes henen zal, wanneer zij tot zekere jaren gekomen zijn? Dit brengt mij als van zelve op het zoo schadelijk werkend „esprit de retour." Ik weet wel dat het getal repatriërende soldaten in vergelijking der uitgezondene gering is, en dat eenige uitgedienden in Indië blijven hangen; maar wat komt er van de meesten hunner, bij gebrek aan geregelde middelen van bestaan, teregt? „Het hart trekt naar het Moederland," zegt men; maar dit is niet de reden, waarom de soldaten terug willen keeren. Het is een gevolg van den verlaten toestand, waarin zij zich daar bevinden, van daaruit geboren moedeloosheid, van gebrek aan aanmoediging om ginds iets te beginnen. Meestal zijn zij verslaafd aan den drank, en noch het terughouden van het ration arak, nu in geld uitbetaald, noch het verdrijven der slijters van

sterken drank uit de kasernen, zal hierin verbetering brengen. Alleen morele middelen kunnen baten, bovenal het uitzigt op een goed bestaan na volbragten diensttijd. Ik doel niet op het gagement, maar op middelen van bestaan, door eigen krachtsinspanning verkregen. Thans keeren de meesten, die niet onder de vermoeijenis en gevaren van het krijgsmansleven bezwijken, naar het Moederland terug, leiden dáár een liederlijk leven, en zien vaak een derde van hun pensioen in den zak van woekeraars verloren gaan *)..... Maar alles hangt af van de instellingen. Ik leg het den soldaat niet te laste, dat hij niets weet aan te vangen. Wij noemen onze overzeesche bezittingen *volkplantingen*, maar dragen niet de minste zorg, dat zij dit inderdaad worden, zelfs met de middelen, die er zich als van zelve toe aanbieden. Men ziet zoo zeer ijveren om Heidenen en Mohammedanen tot Christenen te maken, men geeft zich zoovele moeite om te dien einde den Bijbel te vertalen en te verspreiden, terwijl zoo velen, die men zonder zwarigheid Christelijk zou kunnen opvoeden, die daarop regt en aanspraak hebben, jammerlijk worden verwaarloosd. Is dit geene zonderlinge tegenstrijdigheid?

„De ouden wisten te koloniseren; in onze dagen mag men vooral op de Chinezen wijzen. Men sla hen gade, zelfs waar zij met de meeste moeijelijkheden hebben te kampen gehad; op de Westkust van Borneo, b. v., waar ze, gedrongen tusschen de Maleijers, die zich aan alle kusten van den Archipel hebben nedergezet, en tusschen de door dezen binnenwaarts gedreven inboorlingen (de Dajakkers), zich toch door hunne industrie regelmatig hebben weten te vestigen, aanzienlijke plaatsen op te rigten, geheele landstreken te ontginnen, en, te midden der hinderpalen door ons later aldaar gevestigd bestuur opgeworpen, zonder eenige bescherming van de Regering in hun Moederland, zonder kapitalen, enkel door hunne schranderheid en ondernemingsgeest, een ruim bestaan en daarenboven groote voordeelen voor hunne betrekkingen in China hebben weten te verschaffen. Zij vermengen zich daar met Inlandsche vrouwen, en het volgend geslacht is reeds geheel tot hunne zeden en gebruiken gevormd. Het oprigten van eene school in elk dorp, hoe klein ook, is eene hunner eerste zorgen. Men zou te vergeefs zoeken naar een Chinees, die niet lezen of schrijven kan, en toch hebben ze geene school-opzieners, en houden geene openingsaanspraken! Verwonderlijke natie, voorwaar! die wij in vele opzigten wel mogen bestuderen.

„De Chinezen weten zich zelven te helpen en roepen niemands bijstand in; onze landgenooten moeten als kinderen geholpen worden, en ook dan nog kunnen zij niet voort. Wat kan daarvan de reden zijn? Het komt, geloof ik, daarvan, dat zij hinderpalen ontmoeten in de verkeerd aangewende bemoeijenis der Regering. Men moet vrijheid laten en alleen beteugelen waar gedwaald wordt. Veelvuldige reglementen verlammen; daartusschen gekneld, is men bevreesd zich te bewegen.

*) Men heeft later daartegen eenige maatregelen genomen.

„Zou er niets kunnen gedaan worden, om de vestiging in Indië van Europeanen, van dezulken althans, die er reeds zijn, en hunne verbindtenis met die afstammelingen van Europeanen, die zich nu onder de Inlanders verliezen, aan te moedigen? Voor elk sóldaat, die zich aldus zou willen vestigen, is reeds dadelijk een klein kapitaal voorhanden, dat evenwel thans zonder eenige vrucht te loor gaat. Wat kost ieder man van het oogenblik dat hij zijn korps verlaat tot hij te Harderwijk zijn afscheid bekomt? Wanneer men hem dat geheele bedrag als gratificatie ten geschenke gaf en goed deed aanwenden, de Staat zou er bij winnen. Met zulk een kapitaal, om mede te beginnen, zou een Chinees zich gelukkig achten, en spoedig een gezeten man zijn.

„Zonder bevolking is een land eene woestenij. Indianen hebben wij dan ook nooit genoeg om ons producten te leveren, maar met onze eigene lieden weten wij niets aan te vangen. 't Zou geene eer voor ons zijn, wanneer wij, in onze gunstige positie, geene middelen wisten te bedenken, om hun den weg te banen tot een ruim bestaan, in een gewest dat nog zoo verre is van overbevolkt te zijn, in het vruchtbaarste land der wereld, in een land waar men tevens zoo weinig behoeften heeft. Er moeten wel onoverkomelijke hinderpalen zijn, wanneer Europeanen uit de geringere klassen liever terugkeeren, om hun leven te gaan slijten in een klimaat met zes wintermaanden en al het nijpende der daaraan verbonden ellende. Door het opruimen dier hinderpalen, door ruime vergunning veel meer dan door het beramen van maatregelen, zal de Staat hen kunnen aanmoedigen, om zich in Indië te vestigen, en even als de Chinezen te groeperen. Zij zullen daardoor nuttige burgers worden, in plaats van als luijaards en dronkaards, zoo al niet als bedelaars, in onze steden rond te zwerven. Geene systematische volksverhuizing naar onze Oost-Indische bezittingen wil ik voorstaan; maar ik betreur de verwaarloozing van zoo vele bestanddeelen, die zich van zelve aanbieden, om den grond te leggen van eene kolonisatie, die van lieverlede zou aanwassen, geene teleurstellingen zou kunnen veroorzaken, geen voedsel zou geven aan den verkeerden spekulatie-geest, en in alle opzigten gunstig op den geest van het Indisch leger zou werken."

Ik heb deze uitweiding over het gewigtig vraagstuk der kolonisatie niet willen onderdrukken, te meer daar zij tot mijn onderwerp in naauw verband staat. Ik keer thans tot de pupillen-inrigting terug, om dit opstel met weinige woorden te besluiten. Wat er van 1843 tot 1848 in deze zaak gedaan en of er verder met het Indisch Bestuur over gehandeld is, het is mij ten eenenmale onbekend. Of de vroeger vermelde proefneming van een hoofd-officier door het Gouvernement is uitgelokt, aangemoedigd, ondersteund, en met een plan om later tot eene uitgebreidere inrigting te geraken in verband stond, ik durf het niet beslissen. Dit alleen weet ik, dat vijf jaren na de wisseling der laatstvermelde stukken eene schoone pupillen-inrigting tot stand kwam, grootendeels beantwoordende aan de inzigten en voorstellen van den Generaal DE STUERS, in sommige opzigten

zelfs nog hooger opgevoerd, en aanvankelijk met den schoonsten uitslag bekroond, en dat dit plaats had, *niet* na 1850, maar in het, voor de geschiedenis van Indië altijd gedenkwaardige, en in zijne goede vruchten slechts door partijzucht miskende jaar, *achttien honderd acht en veertig*.

P. J. VETH.

Het stelsel van regelmatige belasting, vergeleken met dat van gedwongen arbeid en leverantiën,

DOOR

Mr. HERMAN WARNER MUNTINGHE,

in leven Raad van Nederlandsch Indië.

Uitbreiding van het stelsel van belastingen buiten Java.

Wij vertrouwen genoeg gezegd te hebben *), om het stelsel van belasting ook van alle tegenbedenking te bevrijden; en wij zouden ons verblijden indien wij hiermede onze taak voor afgedaan konden houden. Doch er blijft bij ons nog eene gewigtige bedenking over. Zij is deze, dat het stelsel van belasting tot nog toe slechts werkt over het eiland Java en over geene van onze overige bezittingen.

Ofschoon wij nu wel niet twijfelen, dat de uitkomsten van dit stelsel op Java nog voor aanzienlijke verbeteringen vatbaar zijn, zoodra alle overige inrigtingen, zoo als de administratie der houtbosschen, der koffijplantagiën, de verpachtingen, de uit- en ingaande regten en alle indirekte belastingen, daarmede in harmonie zullen zijn gebragt; durven wij ons echter niet vleijen, ja vermeenen wij het als eene onmogelijkheid te moeten beschouwen, dat de bevolking van Java, welke wij hebben aangetoond, dat nu reeds in evenredigheid even veel opbrengt als die van Bengalen, de gansche last van onze overige bezittingen alléén zoude kunnen torschen. Zulk een last op de bevolking van Java te leggen, zoude, naar onze gedachten, even onredelijk en onmogelijk zijn in de uitvoering, als of men bij voorbeeld onder onze vorige inrigtingen, het gewest van Holland alleen, hoe vermogend ook op zich zelven, den ganschen last van den vereenigden staat had willen doen dragen.

Wij kunnen onze overtuiging niet verbergen, dat, indien het stelsel van belasting slechts gedeeltelijk over onze bezittingen, dat is over 't eiland Java alléén, blijft werken, wij op den duur aan een te kort op den algemeenen staat zullen blijven bloot gesteld. Wij zullen elk jaar van ons bezit in Indië, even als vroeger, ongemerkt met eene toenemende schuld van eenige millioenen gekenmerkt zien. Wij zullen ongelukken en kalamiteiten op één stapelen, die wederom over de gansche natie zullen worden uitgestort. Wij zullen de uitgifte der papieren munt niet meer kunnen beteugelen, tot dat zij eindelijk, haar krediet verliezende, in haren val, de hoop, de be-

*) Zie de vorige aflevering bls. 9 enz.

looning en de billijke verwachting van alle Indische dienaren op nieuw in rook zal doen verdwijnen.

Slaan wij daarentegen het oog weder op de instellingen onzer voormalige O. I. Kompagnie, wij durven er geene betere gevolgen van voorspellen. Een voorbeeld, getrokken uit eene ondervinding van *eenmaal honderd* jaren, is een voorbeeld, waaraan men zich veilig mag spiegelen; althans wij kunnen ons niet voorstellen, dat eene nieuwe proef beter dan de oude zou uitvallen. Liever dus, dan dat wij ons in eene keus voor den vorm van bestier voor Nederlandsch Indië, tot zulk een droevig dilemma zouden bepalen, zouden wij wenschen, dat wij, het oog wendende op het voorledene, en de ondervinding raadplegende, dien bloeijenden staat van zaken herstellen, waarin wij verkeerden tot het noodlottige jaar van 1693, wanneer onze Indische verachteringen begonnen.

Tot dien tijd waren wij eenvoudig *kooplieden* en *zeelieden* gebleven, en de winsten op den handel waren niet alleen genoegzaam geweest, om dien handel door een voldoende zeemagt tegen allen aanval van vijanden te dekken, maar zelfs om die overwinningen en veroveringen te maken, welke naderhand de eerste bron van onze verliezen en verachteringen geworden zijn. Liever dus onze heerschappij en mogendheid in Indië vaarwel gezegd, onze legers en vestingen verwisseld tegen goede en voordeelige verbonden met de Inlandsche Vorsten, onze steden veranderd in bloote pakhuizen en lootsen; en ons zelven begeven tusschen de oude houten wallen, als bloote zeelieden en handelaars, dan dat wij die reeks van onheilen, door eene vertooning van Indische magt en grootheid, wederom voor ons Vaderland en voor ons zelven zouden berokkenen.

Maar wij verbeelden ons dat wij, in de keus voor het bestier onzer Indische bezittingen, tot dit uiterste nog niet zijn gebragt. Wij verbeelden ons, dat de uitbreiding en de algemeene toepassing van het stelsel van belasting, op alle of althans bij verre weg de meeste en voornaamste van onze bezittingen, in geenen deele onder de onmogelijkheden behoeft te worden gerangschikt. Wij herinneren ons, dat weinige jaren geleden, de voorspelling van de oudste en meest ervarene onder de voormalige kompagnies-dienaren was, dat de invoering van een diergelijk stelsel op Java, door niets minder dan door stroomen bloeds konde worden gekocht. Intusschen hebben wij gezien, dat de Luitenant Gouverneur THOMAS S. RAFFLES, onder het Britsche bestuur, dit stelsel in den tijd van driemaal vier en twintig uren, langs de gansche kust van Java, van Cheribon tot den uitersten oosthoek toe, heeft tot stand gebragt; en zulks niet onder het vergieten van stroomen bloeds, maar onder de toejuiching der gemeente en onder de stille toeschouwing van alle Inlandsche grooten en regenten. En hetgeen het lot was dier voorspellingen omtrent Java, zou, gelijk wij vertrouwen, het lot zijn van al de zwarigheden, welke tegen de uitbreiding van het stelsel over onze overige bezittingen mogten worden ingebragt.

Het voegt ons in geenen deele, om eenige lofspraak over het kortstondig Britsch bestuur op Java uit te spreken. De betrekking, waarin schrij-

ver dezes tot dat bestuur gestaan heeft, moet hem daarvan in de eerste plaats terughouden; doch zoo veel zij het hem vergund daarvan te zeggen, dat alle daden van dat bestuur eene strekking gehad hebben, om het Europesche gezag te versterken en uit te breiden, en, met ter zijdestelling van allen gevaarlijken en nadeeligen invloed der Mahomedaansche regering, in onmiddellijk verband te brengen met de massa der Indische bevolking.

En uit dit oogpunt beschouwd, vermeenen wij, dat geene maatregelen van dat bestuur van een krachtdadiger en gelukkiger uitslag geweest zijn, dan die, welke tegen het destijds wederspannige hof van den sultan van Djokjokarta zijn ondernomen. De val van Djokjokarta verbeelden wij ons, dat, in zijne gevolgen ten aanzien van Java en onderhoorigheden, mogt vergeleken worden bij hetgeen de slag van Plassey was, ten aanzien van Britsch-Indië. Van dit oogenblik af kreeg het Europeesch Gouvernement eerst met waarheid het meesterschap van Java in handen; doch ook van dien tijd af, hebben de beide Vorsten op Java geen ander bestaan, dan hetgeen hun door de goede trouw en door beginselen van regtvaardigheid en menschlievenheid vergund wordt.

Na de bevestiging van de Europesche magt en de verzekering van de rust van Java, door de vernedering van het Djokjokartische Hof, bestaat de tweede groote dienst, welke door het Britsch-tusschenbestuur op Java aan elk opvolgend Gouvernement is bewezen, in de navorsching en ontdekking van die instellingen der Javasche bevolking, welke tot dien tijd toe, onder het duistere en niets bepaalds aanduidende woord van „*adat*" onbekend waren gebleven. Onder deze ontdekkingen is er geene merkwaardiger noch van nuttiger gevolgen geweest, dan die van de, reeds van voor de tijden der Mahomedaansche overheersching, afstammende inrigtingen van het dorpsbestuur langs de gansche kust op Java. Volgens de oude instellingen heeft men ontwaard, dat of de gezamenlijke of de voornaamste ingezetenen van elke volledige *dessa* het regt hadden, om jaarlijks of om de drie jaren hun eigen hoofd te kiezen. Dat dit hoofd vervolgens, met eenige van de oudsten uit het volk, een zekeren dorpsraad uitmaakte, die alle kleine geschillen onder de gemeente zocht bij te leggen of besliste; die, bij vordering van werk, het naar billijkheid verdeelde, de ouden en getrouwden zoo veel mogelijk verschoonende, en de ongetrouwde werkbare manschappen daartoe houdende, ook door een zekere boete te leggen op den nalatigen; die voorts, met den jongsten Priester als schrijver, voor het planten der padie aan ieder zijn veld en zijne scheiding aanwees, en, bij het inzamelen van den oogst, de dzakat (het voor de priesters bestemde) en het Gouvernements gedeelte afzonderde en opschreef; die eindelijk, bij alle voorvallen, ter laatster instantie, de man was, aan wien de uitvoering van alle bevelen van hoogerhand, tot vordering van volk, van geld of goederen, moest worden toevertrouwd; en die in alle zoodanige gevallen de hoedanigheid van voorspraak en bewaarder van 's volks aloude instellingen en gebruiken met zich bragt en waarschijnlijk ook zoo veel mogelijk deed werken. Althans het

is na de gedane ontdekking zeker, dat deze instelling de eenige oplossing geeft aan 't raadsel, hoe de Javaan in het algemeen, onder het ondragelijk juk, dat zijne overheerschers hem hebben getracht op te leggen, nog dien trap van welvaart heeft kunnen behouden, welken wij hem thans zien genieten.

Deze instelling is het ook alleen, welke de verklaring aan de hand geeft, van het in zijne soort eenig verschijnsel, dat de vreedzame landman, hier zoo wel als in Hindostan, van waar de instelling zijn oorsprong genomen heeft, rustig zijne akkers zal blijven bewerken, terwijl strijdende legers, als het ware onder zijn oog, het lot der heerschappij over zijn land beslissen. Het is niet om de oppermagt, het is om het behoud van zijn inwendig dorpsbestuur, dat de Javanen en Hindostanners zich bekommeren.

Het aloude dorpsbestuur is derhalven de eerste en ware schakel, waardoor zich het Europesche gezag kan en behoort te brengen in aanraking met de gansche massa der Indische bevolking. Die aan de Aziatische bevolking haar dorpsbestuur verzekert, is haar vriend en gunsteling, hij zij Christen, Brit of Nederlander; die het verkracht is haar vijand, hij zij Mahomedaan of Mogoller. Die met het dorpsbestuur bekend is en dat in zijne bescherming neemt, voert uit, in driemaal vier en twintig uren, onder het gejuich der menigte, hetgeen h , die zich verbeeldt, dat *volstrekt gezag en volstrekte onderwerping* het geheim is der Aziatische instellingen, niet kan gelooven, dat zonder het vergieten van stroomen bloeds zoude worden verkregen.

Door de kennis derhalven van dit van onheugelijke tijden dagteekenende dorpsbestuur, is de gansche massa der bevolking op de Oostersche eilanden in handen gesteld van het Java's Gouvernement als een klomp wasch, geduldig, om elke gedaante aan te nemen, welke een weldadig en menschlievend bestier er aan zal willen geven. Alle Mahomedaansche overheerschers en verbrekers van de aloude instellingen des volks, zijn van dien tijd af in hunne magt gefnuikt en zij staan insgelijks geheel ter beschikking van het Java's Gouvernement, om, door beleid alleen en schier zonder magt van wapenen, zoodanig te worden beperkt, als met beginselen van billijkheid en regtvaardigheid, en met het meeste welzijn der Indische bevolking zelve, best overeenkomt.

Meer zullen wij ter dezer gelegenheid niet zeggen ten aanzien der middelen van uitvoering, tot uitbreiding van het stelsel van belasting ook over de onderhoorigheden van Java. Wij zullen slechts, tot staving van hetgeen wij omtrent het aloude dorpsbestuur op Java gezegd hebben, aanhalen hetgeen deswege bepaald wordt bij art. VII, VIII, IX en X van de regulations van 1814, bij den heere Luitenant Gouverneur in rade op 11 Februarij van het gezegd jaar vastgesteld. Zijnde deze bepaling als volgt:

VII. In each village there shall be a Head man, whether recognised under the name of Petingi, Bukel, Loerah, Kawie, Mandor or otherwise, (according to the custom of the country) to be freely elected by the inhabitants of the village itself from among themselves; the only requisites on

the part of Government being that he actually reside in it. Should any of these be found unfit to carry on their respective duties, or other good objections arise to their being continued in the posts they hold, a representation to such effect will be made by the Resident to the villagers, who will accordingly proceed to the nomination of some other person, who, if approved by the Resident, shall then receive his confirmation.

VIII. These Head men shall in every respect be considered as the representatives of the villages, and shall be held responsible for all such acts committed wither them, as fall justly under that controuling and preventative power vested in them by their fellow inhabitants.

IX. This mode of election and consequent power, it must be observed, are no new introductions, but subsist in immemorial usage and their nature and limits are well understood by the Javanese throughout the island.

X. The heads of villages will receive and carry into execution all such orders as Government, either directly by the Resident, or through the medium of the Bepatus and officers of division, may be pleased to issue to them, — and they will furnish at all times such oval and written information as may be required from them.

Wij vermeenen hier nog bij te moeten voegen, dat deze instelling zich niet bepaalt tot het eiland Java, maar dat zij, volgens de beste berigten, welke wij daaromtrent hebben kunnen magtig worden, met meerdere of mindere wijziging, op de meeste der Oostersche eilanden wordt aangetroffen. Zoo vinden wij op Sumatra, volgens het getuigenis van den geschiedschrijver MARSDEN, de „proattin's" en hunne bijzitters, „anak-boea" genaamd, welke, benevens de hoofden der dorpen, geregelde bijeenkomsten houden, om over de belangen hunner distrikten te raadplegen. In de Molukkos de „orang-kaija's," op Celebes de kiezers hunner Vorsten. Overal dus eene zekere klasse van menschen, die als de voorstanders en bewaarders van de oude instellingen en gebruiken des volks kunnen worden aangemerkt. — Hoezeer echter deze instellingen, onder het willekeurig gezag der Mahomedaansche Vorsten, hebben moeten lijden, is te over bekend.

Op de kust van Celebes is het Nederlandsch Gouvernement, volgens gebruik, geregtigd tot de heffing van een tiende van het gewas, van Maros om de Noord, tot Boeloecomba om de Zuid. Onder een stelsel van handel, werd, zoo als natuurlijk was, deze opbrengst weinig geacht en verwaarloosd. Doch men behoeft slechts met het oog den afstand van Maros tot Boeloecomba op de kaart te meten, om dadelijk in te zien van hoe veel aangelegenheid zelfs deze belasting, zonder eenige verdere verhooging, zoude kunnen worden onder een Gouvernement, hetwelk zijne voornaamste voordeelen uit belastingen en vaste inkomsten zoekt te trekken. En vooral indien het beheer van de kust konde vereenigd worden met dat van de distrikten van Menado in Gorontalo, aan de overzijde van Celebes gelegen, en waarvan de bevolking door ooggetuigen op niet minder dan een millioen menschen wordt geschat.

Hoe gering op de Moluksche eilanden de uitgestrektheid van den grond en het aantal handen zij, 't welk tot de aanplanting en inzameling der specerijen benoodigd is, kan men nagaan, doordien de Bandasche eilanden alleen voor de muskaatnooten en Saparoea, Noessa-laut en een gedeelte van het eigenlijk gezegde Amboina, altijd toereikende tot voortbrenging van de noodige hoeveelheden specerijen zijn bevonden. Het overige van het grondgebied der Molukkos ligt dus woest en wordt verwoest om den wille van dit geringe gedeelte. En of het inderdaad met de ware belangen van het Gouvernement overeenkwam, om, uit vrees voor eenigen inbreuk op den handel, dit groote gedeelte aan het kleinere op te offeren, dunkt ons, dat ook nog stof tot rijpe overweging zoude kunnen opleveren. En zoo het bevonden mogt worden, dat de benuttiging der thans ledig liggende en verwaarloosde gronden de voorkeur verdiende, houden wij ons althans verzekerd, dat de invoering van een stelsel van belasting aan geene zwarigheden onderhevig zou zijn, in landen, die, door de kracht der wapenen bemagtigd, als bloote wingewesten van het Nederlandsch Gouvernement moeten worden beschouwd. Onder zoodanig eene inrigting zou de geheele reeks van eilanden van Bali tot Timor weldra onder het zelfde stelsel worden vereenigd; en in zulk een geval zou de zuidkust van Borneo, van Pontianak tot Mampawa, ook ligtelijk weder kunnen gebragt worden onder die policie, wat den handel en de scheepvaart aangaat, waaronder zij te voren gestaan heeft.

Men kan berekenen, dat op die wijze eene bevolking van tien, twaalf, ja veertien millioenen menschen aan het Nederlandsch gebied in Indië onderworpen zal worden. En daar, volgens alle berigten, met uitzondering alleen van de Molukkos, welke door extirpatiën en alleenhandel geheel zijn uitgemergeld, de bevolking op al de overige Oostersche eilanden in welvaart en vermogen voor de bevolking van Java niet behoeft onder te doen, zoo vleijen wij ons, dat, door een stelsel van belasting op die wijze uitgebreid, ook eindelijk eens dat vermogen zal worden verkregen, hetwelk noodig is, om Nederlands Rijk in Indië op eenen vasten en onwrikbaren grondslag te vestigen.

Men gevoelt, dat wij ons, in deze uitbreiding van ons stelsel, niet voorstellen eene uitbreiding door geweld en ten koste van stroomen bloeds verkregen. Wij stellen ons voor eene trapsgewijze en langzame overwinning, door de gezonde rede en door eene gematigde en bescherming gevende Regeringswijze te behalen, over een Rijk van onkunde, geweld en barbaarschheid. De vruchten van zoodanig eene overwinning kunnen dan ook geene andere zijn dan die der menschelijkheid, der regtvaardigheid en der Godheid zelve welgevallig. Door de weldadige en beschermende strekking van het stelsel, zullen wij de gansche bevolking der Oostersche eilanden aan ons verbinden. Wij zullen den naijver en de afgunst van onze Europesche mededingers wegnemen en uitdooven. Wij zullen hunne vorige berispingen over onzen bekrompen handelsgeest in toejuiching en loftuitingen voor onze nieuwe inrigtingen zien veranderen.

Wij zullen hen door eigenbelang aan ons verbinden. Wij zullen onze havens voor hen openen, en hen alleen door eene billijke betaling van regten de genotene voordeelen doen vergelden. Wij zullen hen door de gelijkheid der grondslagen, waarop beider magt in Indië zal rusten, omzigtig maken, om ze niet aan het wankelen te brengen. Wij zullen ons, door de regtmatigheid en menschlievendheid onzer bedoelingen, de bescherming van de hoogste magten in Europa en de medewerking van alle vrienden der menschheid weten te verzekeren. Alle magten van Europa zullen met genoegen de opkomst van een vermogen moeten aanschouwen, waardoor het evenwigt in den handel en het evenwigt in de heerschappij over Indië misschien voor eeuwen kan worden bewaard. En, indien het ons geoorloofd is, dit ons gevoelen hier uit te drukken, wij gelooven dat de Voorzienigheid moeijelijk eenige andere loopbaan, meer vol van waren roem en eer, voor eenig Vorst zoude kunnen openen, dan wij hopen dat aan Neêrlands Koning, in de vervulling van deze oogmerken, zal zijn beschoren.

Zwak, gelijk onze pogingen zijn, hopen wij echter door het verhandelde, eene volledige overtuiging bij onze lezers te hebben gevestigd, dat noch door een stelsel van handel en van verpligten arbeid, noch door een ten halve werkend stelsel van belasting, de onheilen kunnen worden verhoed, welke de voormalige beheering onzer Indische zaken hebben verzeld, en welke ons op nieuw, bij eene volharding in dezelfde maatregelen, boven het hoofd hangen. De trapsgewijze, doch zoo spoedig mogelijk daar te stellen, uitbreiding van het stelsel van belasting tot die grenzen, waarvan wij zoo vrij zijn geweest de omtrekken in het ruwe te schetsen, is het eenige middel, om Neêrlands magt in Indië eindelijk eens op dien vasten en ruimen grondslag te vestigen, welke in staat zal zijn, om het gebouw, hetwelk daarop reeds is opgetrokken, op den duur te kunnen blijven dragen.

Thans gaan wij over tot de behandeling van eenige bijzonderheden, als: het verhuren van landen, het beheer der koffijplantagiën en houtbosschen, en den afstand van gronden aan Europesche verzoekers. Daarbij worden door ons de volgende algemeene beginselen aangenomen en op den voorgrond gesteld.

1°. Dat het gansche ligchaam der Indische bevolking en de regelmatige belasting, welke zij kan opbrengen, de eerste grond is, waarop de magt en het vermogen van het Indische bestuur zal rusten.

2°. Dat al de belangen van den handel, zoo wel wat Europa als wat Indië betreft, niet dan ondergeschikt aan dit eerste hoofddoel kunnen worden begunstigd.

3°. Dat, ten einde de Indische bevolking in staat te stellen en te houden, om eene regelmatige belasting te kunnen opbrengen, haar, door alle gepaste middelen en in alle betrekkingen zonder onderscheid, veiligheid van personen en goederen zal worden verzekerd.

4°. Dat, tengevolge van het beginsel bij het vorige artikel aangenomen,

voortaan, zoo min in het beheer der koffijplantagiën als in het beheer der houtbosschen of in den afstand van landen aan partikulieren, eenig gedeelte van den arbeid des volks door dwang, of anders dan vrijwillig en tegen betaling van volle dagloonen, zal worden gebezigd.

5°. Dat, uithoofde van de algemeene geneigdheid van den Javaanschen landaard tot den landbouw, de landelijke belasting, als eene van de rijkste bronnen van inkomsten voor het gouvernement, door alle middelen zal worden gehandhaafd, gezuiverd en verbeterd.

6°. Dat, ten einde de Indische bevolking hoe langer zoo meer in staat gerake, om de haar opgelegde belastingen, op de voor haar zelve en voor het Gouvernement meest voordeelige wijze, te voldoen, namelijk in geld en niet in produkten, in zamenhang met de inrigtingen voor de koffij-kultuur en de administratie der houtbosschen, alle gepaste middelen van policie zullen worden aangewend, ten einde aan den Javaanschen planter de volle marktprijs van al zijne produkten te verzekeren.

Deze weinige stellingen hebbende laten voorafgaan, welke wij als duidelijke gevolgen uit den geheelen zamenhang van zaken hebben vermeend te mogen trekken, gaan wij thans over tot de behandeling van de landelijke inkomsten.

Landelijke Inkomsten.

Wij gevoelen ons onbezwaard, om al de fungerende residenten op Java ten ernstigste aan te bevelen, om zich, ten aanzien van de verhuring der landen, en in alles wat de beheering en perceptie der landelijke inkomsten betreft, voor als nog stiptelijk te gedragen naar al de voorschriften, vervat in de „Regulations" op den 11 Februarij 1814 op dit stuk door het Britsch bestuur gegeven.

Er komen ons in die „Regulations" slechts een paar punten voor van eenige bedenkelijkheid, en waaromtrent wij gaarne onze meening meer breedvoerig zouden wenschen in 't midden te brengen. Het eene is het daarbij aangekondigde voornemen, om, in elke residentie, de ontvangst der landelijke inkomsten aan afzonderlijke ambtenaren, onder den naam van collectors, op te dragen; en het andere de last, om in alle gevallen in de verhuring der landen de voorkeur te geven aan de zoogenaamde verhuring in het klein, bekend onder de benaming van „gemeenenmans stelsel," op Java bekend onder den naam van „Tiang-alit."

Op het eerste punt is wel onze voorname bedenking, dat, door de aanstelling van afzonderlijke ontvangers, de kosten van beheer aanmerkelijk zouden worden vergroot en hooger dan het stelsel, zoo lang het nog niet volkomen is gevestigd, wel kan dragen; terwijl ons tevens voorkomt, dat, door de invoering van deze afzonderlijke autoriteiten, ligt botsing met de eerste civiele magt in alle residentiën zoude kunnen geboren worden, die, vooral in de eerste opkomst van dit stelsel, waarin men het op Java nog mag rekenen te zijn, voor den lande hoogst nadeelig zoude kunnen

worden. Hoewel wij anderzins niet willen verbergen, dat het ons tot de volmaking van het stelsel, zoodra de kosten kunnen gedragen worden, schijnt te behooren, dat de invordering van 's lands regten en belastingen worde afgescheiden van het hoogste plaatselijk gezag in elke residentie, en dat inmiddels misschien met vrucht een paar ambtenaren, onder den naam van super-intendenten, de een om de West en de ander om de Oost van Samarang, met een oppertoezigt over de verhuring der landen zouden kunnen belast worden.

Maar ten aanzien van de verhuring der landen in het klein of dorpsgewijze en nog grootere perceelen, zijn de bedenkingen, welke zich bij ons opdoen, zoo menigvuldig, en de uitkomsten, welke deze of gene wijze van verhuring in verschillende gedeelten van Indië gehad heeft, zouden ons natuurlijk leiden tot zoo vele bijzonderheden, dat wij daarmede ter dezer gelegenheid geen aanvang durven maken. Wij behandelen thans slechts een punt, hetwelk ons voorkomt van de grootste aangelegenheid te zijn. Hoezeer ook, bij het hier voren door ons aangehaalde reglement van 11 Februarij 1814, de voet van belasting op eene billijke en met de gewoonten van den Inlander overeenkomstige wijze zij bepaald, bestaan er echter vele gronden van vermoeden, dat deze maatstaf van belasting in de uitvoering dikwerf is overschreden. En daar het ons voorkomt, dat zulk eene te zware belasting, buiten het drukkende voor de bevolking zelve, ten aanzien van het Gouvernement nog het dubbelde nadeel met zich voert van, bij toegevendheid en remissie, de landelijke inkomsten met nuttelooze achterstallen te bezwaren, en van, bij eene strenge invordering, de bronnen zelve van het publiek vermogen te verminderen, zoo zouden wij in het algemeen de Residenten op Java willen hebben aangemaand, om alle middelen onder hun bereik aan te wenden, ten einde dit gebrek, waar het in hunne distrikten mogt bestaan, te ontdekken en ter kennisse van het Gouvernement te brengen; of wel dat het Gouvernement daar tegen nog zoodanige meer bijzondere voorzieningen beraamde, als daartoe dienstbaar kunnen zijn.

Eene andere aanmerking betrekkelijk de verhuring der landen, welke wij om het onmiddellijk nut, 't welk daar van misschien kan worden getrokken, insgelijks vermeenen ter dezer gelegenheid te moeten maken, bestaat hierin. Het moet ieder, bij het eerste overzigt der „Regulations" van 11 Februarij 1814 op de heffing der landelijke inkomsten, getroffen hebben, van hoe uitgebreid eene dienst en nut, ja hoe onontbeerlijk, de Inlandsche ambtenaren zijn, van de hoogste tot de laagste, in het heffen en beheeren van deze inkomsten. Het hoofd van het dorp, met zijn schrijver of kleinen priester, houdt de rekening en doet den ontvangst van zijn dorp. Een ander Inlander, als hoofd van eene divisie, doet den ontvangst en houdt rekening van zijne divisie. Een ander aanzienlijk Inlander is de eerste adjunct en de regter hand van den Resident in alles wat de revenuën betreft. Deze menschen intusschen schrijven, met weinige uitzonderingen, geen ander dan hunne eigen taal. Zij gebruiken geene andere dan

de Javaansche en Maleïsche karakters, en het grootste gedeelte van hun beheer blijft dus voor den Resident of den Europeschen ontvanger ongenaakbaar, tenzij hij zich eenen toegang daartoe, door de verkrijging van de noodige kennis der inlandsche talen, weet te openen. De kennis der inlandsche talen, de kennis der inlandsche gebruiken en instellingen en de waardering van het karakter en van de nuttige hoedanigheden der inlandsche bevolking, vermeenen wij dan ook te mogen voordragen als onontbeerlijke vereischten in alle ambtenaren, die in het vervolg met de perceptie der landelijke inkomsten zullen worden belast. En van de bekwaamheid van deze ambtenaren zijn wij van oordeel, dat grootendeels de goede en geregelde werking van een stelsel van belasting zal moeten afhangen.

Op het stuk van het verleenen van remissie van landhuur, ten aanzien van die distrikten, waar de verhuring der landen in het klein en aan ieder landbouwer in het bijzonder geschiedt, is geen ander systema voor te dragen, dan in het 9de art. van de „Regulations" van 11 Februarij 1814 is begrepen. Doch met betrekking tot die distrikten, waar de verhuring dorpsgewijze of in nog grootere perceelen geschiedt, zouden wij van oordeel zijn, dat, indien de remissie gevraagd wordt op grond van misgewas, en dit misgewas niet algemeen is over het gansche dorp of distrikt, deze tekortkomst van den eenen landman door eenige weinige procentos verhooging op de huur der overige ingezetenen van hetzelfde dorp of distrikt te gelijk, zoude kunnen worden gevonden. Eene inrigting, waardoor wij ons verbeelden, dat de misleidingen, die misschien in sommige gevallen bij de opgaven van misgewas plaats hebben, krachtdadig zouden worden tegengegaan. Terwijl het niet te veronderstellen is, dat de ingezetenen in het algemeen zich eene verhooging in hunne huur zouden laten welgevallen, ten voordeele van anderen, die zulks niet verdienden, zonder daarvoor weldra hunne klagten aan den dag te brengen.

Deze maatregelen van eenen verhoogden omslag over de gezamenlijke inwoners van eene dessa of distrikt vermeenen wij echter, dat altijd binnen de palen van zeer weinige procentos zouden behooren te blijven, en alleen van toepassing moeten gemaakt worden op gevallen, waar de reden der verzochte remissie gelegen is in misgewas, en nimmer op gevallen, waar de grond der verzochte remissie te zoeken is in eene oorspronkelijke hoog opgedrevene huurbepaling; in welk laatste geval wij van begrip zijn, dat niet alleen dadelijk eene remissie, maar ook tevens eene vermindering van de huurpenningen voorgedragen en toegestaan behoort te worden.

Toelichtende aanmerkingen betrekkelijk de vrijheid van drukpers in Nederlandsch Indië, naar aanleiding

VAN

I. Mr. A. A. VAN VLOTEN, Proeve van een ontwerp van wet op het beleid der Regering in Nederlandsch Indië enz., 1849, en

II. P. VAN SWIETEN, Proeve van een ontwerp van wet op de uitoefening van gezag in Nederlandsch Indië, 1850.

Inderdaad, hoe ik over de zaak nadenk, ik weet maar niet, waarin dat gevaar bestaat.

. . . . . .

Wij vergeten, dat wij ons in de drukkerij van de heeren OLIFANT en Co., te Samarang, bevinden, en — *verder moeten.*

VAN HOËVELL.

Het is ons plan niet eene verhandeling over de drukpers in Indië te schrijven. Slechts willen wij de redeneringen van de beide bovengenoemde schrijvers voet voor voet volgen, en onze toelichtende aanmerkingen en meeningen tegenover de hunne in de schaal van het openbare oordeel leggen. Houden wij maar bij zoodanige behandeling van het meermalen besprokene onderwerp voor oogen, niet wat de persoon misschien wenscht, maar wat het algemeene belang in waarheid vordert. Vóór dat wij deze taak aanvaardden, hebben wij met naauwgezetheid en onpartijdigheid die bronnen geraadpleegd, welke ons ten dienste stonden, vertrouwende dat zij en meer andere door elk zullen worden onderzocht en behartigd, die de zaak grondiger wil kennen, en vooral door hen, die eerlang zich zullen hooren oproepen om de grondwet van Oost-Indië te herzien.

De bedoelde bronnen nu zijn:

a. C. VON ROTTECK und C. WELCKER, Staats-Lexikon, 3de Deel, artikel „Censur der Druckschriften," door C. WELCKER;

b. Id. id. 11de Deel, art. „Preszfreiheit," door JAUP;

c. MILL-WILSON, History of British-India, 5de Deel, 6de Hoofdstuk.

d. SIR JOHN MALCOLM, de Staats-Geschiedenis van Indië, vertaald door J. OLIVIER JHZ., 2de Deel;

e. The standard library cyclopaedia of political, constitutional, statistical and forensic knowledge, London 1849, 4de Deel, art. „Censorship of the Press;"

f. Dr. W. R. VAN HOËVELL, Reis over Java, Madura en Bali, 1ste Deel, 6de Hoofdstuk;

g. Prof. P. J. VETH, de Openbaarheid in Koloniale aangelegenheden, Amsterdam, 1848;

h. L. VAN VLIET, Indische belangen, I, 's Gravenhage, 1850;

j. Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, door Dr. W. R. VAN HOËVELL.

I. (Mr. A. A. VAN VLOTEN).

1. In zijne Proeve van een ontwerp van wet op het Beleid der Regering in Nederlandsch Indië, stelt schrijver in het geheel geene bepaling ten aanzien der drukpers voor. Zulks ware toch, onzes inziens, noodzakelijk en consequent geweest; want het is als zeker aan te nemen, dat schrijver zoo min mogelijk aan de luim of de arbitraire magt der regering (of van hare leden, zoo als veelal *de facto* plaats grijpt en plaats moet grijpen) wil hebben overgelaten, zooveel mogelijk bij de wet omschreven en bepaald wil hebben. Naar omstandigheden, *pro re nata*, te handelen of te beslissen, moge in andere opzigten nuttig wezen, doch daaraan al of niet vrije uiting van waarheden en gevoelens te wagen, houden wij voor staatkundig verkeerd, als ligtelijk tot allerlei conflicten aanleiding gevende, waarvan de bewijzen in Indië reeds voorhanden zijn. Overigens wenschen wij hier in herinnering te brengen het gezegde van den grooten regtsgeleerde en staatsman WELCKER: „Kann ja doch auch selbst einem Sklaven sein Herr *factisch* die grösszten Freiheiten gestatten, und demnach fehlt demselben alle *rechtliche Freiheit gänzlich;* er bleibt in rechtlicher Hinsicht vollkommener Sklave, wenn gegen die Beschränkung ihm keine Rechtshilfe zusteht."

In art. 12 van zijn ontwerp zegt schrijver: „Ieder ingezeten heeft het regt om in N. I. zoodanig middel van bestaan uit te kiezen enz., als hij zal goedvinden, *behoudens de beperkingen te dezen gemaakt.*" Het schrijven en drukken nu is ook een middel van persoonlijk bestaan; maar tevens eene zaak van te innige betrekking tot en te veel invloed op het algemeene belang, om de beperkingen, ten aanzien dier vrijheid te maken, niet bij de wet te omschrijven. Geen conscientieus regeringshoofd zal zich, zonder eenig wettelijk voorschrift, *verantwoordelijk* voor de drukpers willen stellen. Dat is te veel van iemand gevergd en stelt hem, blijkens de ervaring, gedurig in de allermoeijelijkste verhoudingen. Ook zal ieder *regt*gezind Gouverneur-Generaal zich de bepaalde, *wettige* bevoegdheid wenschen toegekend, om drukpersdelicten te straffen. Overal in de beschaafde of ontwikkelende wereld heeft men het noodzakelijk gevonden, wetten op de drukpers te stellen, en hierin geene regering, die de gelijkmatige ontwikkeling van wetenschap, regt, welvaart enz. door allen bedoelt, ex plenitudine potestatis te laten handelen.

In het thans vigerende „Beleid der Regering" (26 September 1836) vindt men ook niets omtrent de drukpers in Indië; doch de heer VAN SWIETEN in zijne „Proeve van een Beleid" heeft de noodzakelijkheid daarvan wel degelijk gevoeld, gelijk wij later zien zullen.

De heer VAN VLOTEN heeft evenwel niet geheel van de drukpers gezwegen, in zijne toelichting (blz. 90 en verder) komen daarover eenige redeneringen voor, tot welker beschouwing wij nu overgaan.

2. *„De vraag is alleen of daartoe"* — (tot de vrijheid van drukpers) — *„al dan niet behoefte bestaat. De schrijver dezer proeve is een groot voorstander van al hetgeen beschaving en zedelijkheid kan bevorderen en toch, van de meest mogelijke vrijzinnige beginsels bezield, aarzelt hij niet ronduit te antwoorden: die behoefte bestaat niet."*

Naar onze bescheidene meening, heeft de wereldgeschiedenis reeds genoeg geleerd, dat eene vrije mededeeling van kennis en meening tot algemeene opsporing en erkenning der waarheid overal *behoefte* is, waar menschen zamenwonen en zamenwerken, en zulks te sterker, hoe langer die vrijheid onderdrukt en dien ten gevolge de waarheid verduisterd werd, en zulks te dringender, hoe zamengestelder en heterogener de bestanddeelen en verhoudingen van eenen staat, hoe scheever en onnatuurlijker de stellingen zijn, waarin een staatswezen door den loop der tijden werd gebragt. Hadden zulke staten wat vroeger de vrijheid van drukpers mogen genieten, voorzeker ware het minder erg in de wereld toegegaan. *Die behoefte bestaat dus wel en per se.*

Eene andere is de vraag, of die behoefte algemeen *gevoeld wordt.* Dat is hoogst moeijelijk te beslissen, juist omdat men het middel tot uiting van elke algemeene behoefte, de vrije drukpers, gemist heeft. Veronderstelt men van neen; dan noemen wij het verschijnsel des te treuriger, als getuigende van eenen lijdelijken, stationairen, droomenden toestand, waarin eene groote maatschappij verkeert of gehouden wordt; van eene redelijke en zedelijke verlaging, welke wij met de denkbeelden van algemeene welvaart en volksgeluk ten eenenmale strijdig en onbestaanbaar vinden. Laat ons ter vergelijking en nadere opheldering even in het dagelijksche leven teruggaan. Hoe menig kranke *gevoelt geene behoefte* aan herstellingsmiddelen, lafenis of opwekkende en versterkende voeding. Men is gewoon dien toestand *apathie* te noemen en dikwijls als vrij gevaarlijk te beschouwen. Welk verstandig arts nu zal zijnen lijder daar maar laten liggen, zeggende: „hij *gevoelt* aan niets behoefte — dus *heeft* zijn gestel geene behoefte — ik schrijf niets voor?" Men zou zeker de schouders optrekken omtrent zulk eenen geneesheer. Aan de waarheid nu — dat wordt al luider erkend — heeft het kranke menschdom sedert lang de grootste behoefte, en de voldoening dier behoefte is onafscheidbaar van de vrije mededeeling. Aan logen en misleiding, die natuurlijke dochters der onderdrukking, die onmisbare gevolgen van de onvrijheid der pers, heeft het menschdom al lang genoeg. De staatkunde moet de hersteller worden der vrijheid. Zij handelt volgens hare wezenlijke roeping, wanneer zij opspoort welke behoeften er in het maatschappelijk ligchaam bestaan, dat bestaan erkent en daarin zooveel mogelijk voorziet, althans de wegen tot verbetering openstelt. Zij handelt altijd wijs, wanneer zij het gevoel van behoefte aan deze of gene vrijheid wil voorkomen. De ervaring van allerlei tijden en

oorden zegt het, dat het beter is eene vrijheid te geven dan ze te laten nemen. Inderdaad, hoe men de zaak ook beschouwt, de staatkunde, voorgelicht door de historie, mag zich niet langer schuldig maken aan onderdrukking en terughouding der vrijheid. Of de zieke kwijnt langzaam weg, of hij ontwaakt vreesselijk.

Nog voegen wij hierbij de opmerking, dat iemand, die zich een groot voorstander noemt van al wat beschaving en zedelijkheid kan bevorderen en daarenboven *vrijzinnig*, per se eene vrije mededeeling van kennis en gedachte, of de openbaarheid, moet voorstaan. Zoo niet?..... Dan verklaren wij noch van maatschappelijke beschaving, zedelijkheid en vrijzinnigheid, noch van de ontwikkeling onzer eeuw en den geest van onzen tijd, iets meer te begrijpen.

3. „*Wat in lateren tijd nuttig en noodzakelijk kan wezen, wordt hier buiten beschouwing gelaten; men vestige alleen het oog op het tegenwoordige.*"

De staatkunde en hare wetten heerschen en werken nimmer alleen en uitsluitend voor het tegenwoordige, maar zijn van invloed op eene geheele toekomst, tenzij men haar bij den dag wil laten leven, en elk oogenblik naar het wisselspel van allerlei omstandigheden veranderen of den volkstoestand met alle kracht en geweld stationair houden, of dien naar zijne denkbeelden en wetten steeds wijzigen, dwingen wil. Eene gezonde staatkunde vestigt het oog gelijktijdig op het verledene, het tegenwoordige en de toekomst, en stelt hare wetten dienovereenkomstig.

Consequent gaat nu de heer VAN VLOTEN voort alles van zijn eenmaal gekozen standpunt van *niet bestaande* behoefte te beschouwen, terwijl zijne verdere denkbeelden, naar onze ontleding, op het volgende nederkomen:

Omdat de bevolking en inlandsche hoofden onverschillig zijn, hebben zij geene vrije drukpers of, als eindgevolg daarvan, kennis der waarheid noodig. Wij zouden zeggen „hebben zij des te eer het groote communicatiemiddel der kennis noodig."

Omdat het getal Europeanen in Indië maar eenige duizenden bedraagt, is er de vrije drukpers onnoodig. Eerstens vragen wij, hoe sterk in aantal eene maatschappij moet wezen, om de waarheid te mogen onderzoeken, vernemen en mededeelen, om de waarheid lief te hebben en openlijk te huldigen. Ten anderen zouden wij op onze beurt redeneren: „juist omdat het getal onderzoekers van en belangstellenden in de waarheid zoo gering is, en dat op een grondgebied van ruim 28,900 vierkante geographische mijlen in eene menigte eilanden verdeeld, met stellig meer dan 16,000,000 inwoners, in de verschillendste volken verdeeld, beheerscht door ettelijke Europeanen; juist daarom is het te nuttiger en noodzakelijker, om aan die weinigen het meest mogelijk vrije gebruik van alle geoorloofde middelen toe te staan, welke tot ontdekking en algemeene kennis der waarheid kunnen leiden, vooral opdat zulk een bestuur, in zoodanigen staatkundigen doolhof geplaatst, niet op het dwaalspoor gerake *).

*) Het gebrek der openbaarheid wordt soms alleronaangenaamst gevoeld. Zoo wilde een onzer kun-

„Omdat voor velen dier Europesche inwoners, als weinig ontwikkeld, de *Javasche Courant* een voldoend voedsel(!??) oplevert, is de vrije drukpers onnoodig?" Behalve dat wij het wel wat stout en autocratisch gesproken vinden, om kortweg de *Javasche Courant* voor zijne landgenooten een voldoend voedsel te noemen, vragen wij in gemoede of schrijver ook al aan Europeanen en hunne afstammelingen niet meerdere ontwikkeling wil gegeven hebben, hetgeen toch voor hunnen zedelijken invloed hoogst noodzakelijk is te achten. Dat zou al ligt in tegenspraak komen met andere punten in zijne brochure, vooral met de toelichting op zijn 8ste hoofdstuk „over het onderwijs."

4. Nadat schrijver eerst betoogt, dat de Indische pers zich met het buitenland niet behoeft te bemoeijen, als of Indië geen belang bij het buitenland heeft of het nimmer krijgen zal, als of het dus op eene andere planeet gelegen ware — en dat het binnenland nagenoeg geen nieuws oplevert, stelt hij de vraag:

„*Wat zoude er dus voor eene vrije drukpers overblijven?*"

Dat is te voren moeijelijk te bepalen, en zulks te moeijelijker in een land waar de waarheid altijd onderdrukt is. Wat er dus voor eene vrije drukpers zou overblijven?..... Wel altijd de behandeling der waarheid, en zulks te eer in een land, waaraan men voornemens is verstandelijke, zedelijke en industriële ontwikkeling en onderwijs te geven. Geene maatschappij ter wereld, waar de drukpers geene stof gevonden heeft, terwijl niemand weet welke stof zij vinden zal. Was en bleef er eens in het geheel geene stof over — dan is het volmaakt onverschillig, of de pers vrij is of niet, ja of er al dan geen pers gevonden wordt. Doch het vervolg leert dat dit des heeren VAN VLOTEN meening niet is. Hij zegt verder:

5. „*Niets anders dan het mededeelen van misslagen, streken, voorbeelden van onzedelijkheid en meer dergelijke zaken. Het is bedroevend om te zeggen, er zoude geen gebrek aan stof zijn.*"

Schrijver is gewisselijk zoo staatkundig en zedelijk gestemd, dat hij met alle weldenkenden zal erkennen, dat juist de openbaring van het kwaad, de daardoor verwekte schaamte over het gepleegde kwaad, alsmede de vrees voor die openbaring krachtige middelen zijn, om het doen van kwaad te voorkomen. Volgens vele autoriteiten is dat eene van de indirecte, negatief werkende, maar grootste voordeelen van de vrije drukpers, en is de behoefte aan die openbaarheid te dringender, naarmate er meer kwaad bedreven is en wordt.

Ja, wel is het bedroevend om te zeggen, dat er geen gebrek aan stof

---

dige vrienden de redeneringen van den heer VAN HERWERDEN, voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, in het algemeen belang wederleggen, en had daartoe een aantal belangrijke losse gegevens reeds verzameld. Tot hiertoe is het hem echter niet mogelijk geweest, die noodzakelijke algemeene gegevens te erlangen, om in zijnen arbeid eenheid, zamenhang en volledigheid te brengen. De vrees voor vervolging weêrhoudt natuurlijk menigeen om datgene mede te deelen wat hij weet. De heer H. wijst op eene statistiek, die nergens bestaat. Of wat is openlijk bekend omtrent de kultures, het rundvee, de gronden, het produktief vermogen van den Inlander, de pachten en wat niet al, dat tot de grondige kennis van een land behoort, vooral van zulk een land, waarop men kunstmatige stelsels toepast?

zou zijn! Maar tevens is het verheugend, dat men in de vrije drukpers het beginsel, de prohibitieve kracht mag erkennen, om dien overvloed van stof te doen verminderen.

6. *„Zoude de mededeeling genezing aanbrengen?"*

Als men het middel behoorlijk aanwendt, dat genezing *kan* en zeker verbetering *zal* aanbrengen, dan laat men het overige verder aan de natuur over; of, in staatkundigen zin, aan den loop der dingen. Een slecht arts, die begint met zijne eigen voorschriften te wantrouwen. *Genezing* zou misschien ook wat veel op eens gevergd zijn — doch *beterschap* zegt ook iets, en is althans de weg tot genezing.

7. *„Het eerste gevolg zoude voor 's hands zijn, dat in eene maatschappij zoo als in Nederlandsch Indië, waarvan de spits door burgerlijke en militaire ambtenaren wordt gevormd, het kwaad, hetwelk tot hiertoe in eenen engeren kring is besloten, in eenen wijderen zoude worde verspreid."*

Schrijver heeft vast willen zeggen: „de *bekendheid* van het kwaad zou door eene wettig vrije drukpers in eenen wijderen kring worden verspreid." Maar naar die mate zou het kwaad zelfs afnemen; de zedelijke invloed, welke wij zoozeer in iedere maatschappij, hoedanig ook geconstituëerd, verlangen en waarvan men ook met betrekking tot Oost-Indië zoo dikwijls hoort spreken, zou door het bestaan eener vrijwerkende of liever wettige drukpers van zelf toenemen. De opmerking is overoud en algemeen: hoe geheimer het kwaad bedreven en gehouden wordt, hoe dieper het wortel schiet, hoe noodlottiger de gevolgen zijn. En immers verlangt schrijver ook, dat aan het kwaad in Indië de meest mogelijke perken worden gesteld?

8. *„De weinige genegenheid, die men tot elkander over het algemeen gevoelt, zoude nog meer af-, en de terughouding en het mistrouwen daarentegen toenemen."*

Wij zijn niet van dat gevoelen. Juist door het bewustzijn, dat er zooveel *niet geopenbaard* kwaad in Indië bestaat of bestaan kan, ontmoet men daar zulk eenen sterken geest van terugtrekking, wantrouwen, separatisme en egoïsme. De beste genegenheid komt daar tot stand, waar men elkanders gevoelens en daden vrijelijk kan en durft beoordeelen. Dat is eene der zedekundige grondvoorwaarden tot het bestaan van echte en duurzame banden: eene waarheid, door veelvuldige voorbeelden uit de geschiedenis en het dagelijksch leven te staven. Dit neemt niet weg, dat er eene zoogenaamde vriendschapsbetrekking, genegenheid, helaas ook in Indië, te dikwijls gevonden wordt, welke op het bedrijven van kwaad berust. Wee hem, die op haar den minsten inbreuk maakt door iets van het kwaad aan te wijzen, door iets goeds daartegen te willen bevorderen. Die vriendschap kan echter niet lang duren; ieder weldenkende veracht haar; zoo voor de individuën als voor de maatschappij en den staat is hare spoedige ontbinding raadzaam en wenschelijk, en de wettige openbaarheid een krachtig middel daartoe.

9. *„Het herstel van het menigvuldige kwade moet van boven uitgaan."*

Als erkend goed regtsgeleerde en staatkundige zal schrijver toch wel

niet de drogreden, waar ter wereld ook toegepast, huldigen: „alles *voor*, niets *door* het volk?" Maar ook al eens aangenomen, dat hier het kwaad *van boven* uit verbeterd moet worden, omdat Oost-Indië eene soort van wingewest is (hoezeer wij hiermede niet willen beweren, dat politische drogredenen uit den aard der zaak op een wingewest moeten toepasselijk gemaakt worden), dan dient men in allen gevalle het kwaad daarboven te kennen.

Het laatste nu verklaren wij voor bewezen onmogelijk zonder vrije openbaring van het kwaad *van onderen;* want *daarboven* zitten ook menschen, die slechts twee oogen en twee ooren dragen, en die, het kan niet anders, de scherpzinnigheid en wijsheid niet in pacht hebben. De man *daarboven* is en wordt nimmer een God, terwijl de veelvuldige sujetten *van onderen* zich er al vrij dikwijls op toeleggen, om de twee oogen en twee ooren *van boven* af te leiden, niet datgene te doen zien en hooren, wat er te zien en te hooren is.

10. *„Het wegjagen van ambtenaren uit 's lands dienst wegens wangedrag en oneerlijkheid zoude vrij wat beter aan de openbare zedelijkheid voldoening geven, dan het meest gerucht makende geschrift enz."*

Dat zou het ook; maar om eenen ambtenaar op soliede gronden te kunnen wegjagen, dient men zijn gedrag en zijne handelingen door en door te kennen. En al ware het, dat men zijne ambtenaren van A tot Z en al hunne handelingen, op zulke uitgebreide, vaak afgelegene en geïsoleerde terreinen, toch in allen deele konde leeren kennen; dan nog zou die kennis, vooral in Indië, zonder effect zijn en den geest van nepotisme, persoonlijke begunstiging, soms medelijden *(kassian)*, koloniale oudgasterij (ruw empirisme, ondervinding, welke niets anders beteekent dan een persoonlijk gemakkelijk bevinden bij het *oude*) vreesachtige staatkunde, staatkundige sluwheid en omkooping, corruptie tot in merg en nieren, zich zelve bedwelmende ijdelheid en pretensie, in allerlei graden, rangen en standen, niet beteugelen, zonder dat het algemeen daartegen wettig zijne stem mag verheffen.

Edoch, dat alles al eens daargelaten, zoo dient men aan den anderen kant ook de belangen en regten der ambtenaren van A tot Z in het oog te houden. Zij dienen hunnerzijds toch eenigen waarborg te hebben, dat zij niet ligtvaardig kunnen worden weggejaagd, en een middel tot hooger beroep en verdediging te bezitten. Dat is allezins billijk. Dit alles nu vindt de ambtenaar eindelijk in de openbare meening, vertegenwoordigd door de vrije drukpers. Misschien, misschien ware menig ambtenaar in Indië niet gedurig gepasseerd, gedegradeerd, onteerd en benadeeld geworden, wanneer hij hier te lande een beroep op de vrije pers had bezeten. Misschien, misschien ware menig erkend slecht ambtenaar niet bevorderd tot gewigtiger betrekking, of niet aan de eene hand afgezet om aan de andere hooger verheven te worden, wanneer de vrije pers daar als een wakende policiedienaar over het staatsgezag had gestaan.

Hoe het zij, de drukpers heeft zich vaak eene niet te verwerpen alge-

meen werkende kracht, eene soort van publiek geweten (sit venia verbo) betoond, waardoor het minder ligt noodzakelijk wordt ambtenaren weg te jagen, of waardoor ook wel, indirectelijk, het aanstellen van naderhand weg te jagen ambtenaren wordt voorkomen. En vooral het laatste is, onzes inziens, van overwegend belang, wanneer men zich de politische en sociale verhouding in Oost-Indië, weinige Europeanen tegenover millioenen van Aziaten, voor de verbeelding plaatst.

11. *„Maakt men nu hunne misslagen openlijk bekend, dan verliezen zij allen invloed."*

Hun invloed zou, naar deze bovenstaande redeneringen, van zelf versterkt worden, omdat van zelf de wettige mogelijkheid tot openbaring minder kwaads doet bedrijven. Ieder past, onder de oogen van dien onverbiddelijken controleur, beter op zijn tellen.

12. *„Want goede zielen zouden er niet ontbreken, om zelfs onder de inlandsche hoofden te verspreiden al wat de chronique scandaleuse hooge en lage ambtenaren ten laste legt."*

Laster moet door de wet vervolgd en gestraft worden. Voor het overige kan ieder, die door de drukpers wordt aangevallen, zich ook door de drukpers verdedigen. Naar ons inzien, zal het op den duur volstrekt geenen nadeeligen indruk maken, wanneer de inlandsche bevolking, en vooral hare hoofden, ontwaren, dat wij, hunne beheerschers, ook over onze handelingen onderling regtvaardig oordeelen. Zulk eene houding zou het gezag eer versterken dan verzwakken. Ziet de Inlander, dat wij regtvaardig zijn jegens elkander, dan zal hij des te meer vertrouwen, dat wij ook regtvaardig jegens hem willen zijn. En zulk een vertrouwen stelt onze politiek aan vrij wat minder gevaren bloot.

13. *„Nu geschiedt het ook; maar de verspreiding van dat nieuws blijft beperkt."*

Die beperktheid heeft zeer betrekkelijke en toevallige grenzen. *Fama crescit eundo;* en dat nog veel meer, wanneer het gerucht van mond tot mond en per brieven voortwandelt, dan wanneer de drukpers in eens het ware nieuws aan de volle wereld kan doen hooren. Logen, verdraaijing, overdrijving en laster zal men het meest aantreffen, wanneer er niet in het publiek mag gesproken worden. Juist die stille, ongemerkte verspreiding van allerlei nieuws houden wij voor nadeelig, zoo niet soms voor gevaarlijk. En daartegen kan niemand iets doen, ook de sterkste policie niet. Alleen de vrije drukpers is voor dat kwaad een geschikt afleidingsmiddel.

14. *„Men vergete vooral nimmer dat eenige duizende Europeanen over millioenen Inlanders staan enz."*

Juist daarom is er zulk een sterk staatkundige en streng zedelijke invloed noodig; een invloed, welke alleen kan voortvloeijen uit eene zooveel mogelijk regtvaardige en zedelijke stemming en houding der kleinere, overheerschende partij, en op den duur niet vergoed kan worden enkel door de brutale kracht van deze tegenover 20 à 30 millioen menschen.

Zoodanige stemming en houding nu zijn onmogelijk zonder publiek en vrij oordeel, omdat wij allen gelijkelijk faalbare menschen zijn; die elkanders handelingen moeten kunnen controleren of elkander gedurig waarschuwen.

15. „*De slotsom van alles schijnt te bestaan in de herhaling, dat voor alsnog in Nederlandsch Indië vrijheid van drukpers geene behoefte is.*"

De slotsom van alles bestaat in de herhaling, dat sedert lang in Nederlandsch Indië vrijheid van drukpers eene *noodzakelijkheid* is.

16. „*Buiten de officiële stukken en de gewone advertentiën moesten in de Javasche Courant alle berigten in den uitgebreidsten zin worden opgenomen, die het Gouvernement uit de verschillende oorden van Nederlandsch Indië ontvangt; voorts berigten omtrent de opbrengst der belastingen, statistieke en commerciële opgaven, soms eene korte wederlegging van hetgeen onze vrienden en naburen, de Engelschen, van tijd tot tijd gelieven te zeggen, en daarbij eene getrouwe en oordeelkundige mededeeling van al hetgeen in Britsch-Indië voorvalt; en dan zou welligt de Javasche Courant belang beginnen in te boezemen: thans wordt dezelve niet veel meer beschouwd dan als een Staatsblad voor benoemingen en verkoopingen.*"

Wij willen gaarne gelooven, dat de Javasche Courant op de boven beschrevene wijze meer belangstelling zou inboezemen en gretiger lezers vinden dan thans; maar wij wenschen haar niet op een onnatuurlijk en misschien gevaarlijk terrein te zien geplaatst. Zij toch is een *Regeringsblad*, een *orgaan* van het staatsbewind, en moet zulks blijven. In vroegere jaren streelde zij gewis meer den smaak des publieks met allerlei verhalen, ook wel eens oordeelvellingen enz. maar wij vinden, dat zij toen vooral zeer van hare bestemming afweek. Eene Regering mag niet het dagelijksche karakter aannemen van bellettrist, criticist of zoo iets. Wat nu die mededeelingen en oordeelvellingen omtrent Britsch-Indië aangaat....? de Engelschen aldaar weten ook zeer goed, dat de Javasche Courant *van regeringswege* wordt geredigeerd en uitgegeven, en daarom noemen wij het eene onvoorzigtige en onstaatkundige strekking, wanneer onze regering zelve openlijk de daden onzer naburen beoordeelt. Gereedelijk zal ieder toestemmen, dat zulks tot allerlei onvermijdelijke onaangenaamheden en conflicten aanleiding geven kan. Hoe ligt zou het Engelsche bewind zich door het onze — in waarheid of vermeend — beleedigd zien. Geen regeringsblad worde een orgaan der openbare meening. Voor dat doel is alleen de vrije drukpers bestemd.

17. „*Het is daarentegen raadzaam, nuttig en zonder gevaar, om de meest mogelijke vrijheid in het uitgeven van werken, tijdschriften over kunsten en wetenschappen aan alle ter goeder naam en faam staande ingezetenen toe te laten, en zonder dat het Gouvernement zich op die geschriften het minste regt van voorafgaand onderzoek aanmatige.*"

Zulk eene soort van vrijheid *(licentie)* is niet geheel vreemd in de geschiedenis, vooral in die van het vroegere Engeland en Duitschland van later dagen. Wij komen later daarop nog even terug. Hier zij kortelijk

gezegd, dat zij geene voldoende waarborgen oplevert noch voor de regering, welke haar verleent, noch voor de personen, die met haar vereerd worden.

Menig voorbeeld zou het kunnen staven, dat zoodanige persoonlijke begunstiging (als het zoo heeten mag) eene regering zeer ligt in allerlei verwikkelingen en uitleggingen met enkele menschen brengt.

Tweedens leidt zij tot niets anders dan dat die regering de overgroote, niet met de vrijheid tot drukken begenadigde, meerderheid tegen zich in het harnas jaagt. „Nu ja," zegt men, „maar die meerderheid zou waarlijk in Oost-Indië zoo groot niet wezen!" Hierop is ons antwoord: juist omdat het Europesche element in die maatschappij zoo gering is en er toch het gezag wil handhaven, juist daarom moet de regering alles aanwenden, om die weinigen geheel op hare zijde te houden, welk doel zij ongetwijfeld het best bereikt door gelijke regten voor allen. Geen vrijzinnige en edeldenkende immers zal de meening voeden, dat ons koloniaal stelsel op beginselen van onregt, favoritisme en corruptie moet rusten, om goede vruchten te dragen?

De regering zou zich geen regt van voorafgaand onderzoek aanmatigen..... er zou geene censuur bestaan ... ook geene wet op de drukpers: eilieve! moet dan in Indië volslagen bandeloosheid heerschen?

Mag men zich, staatkundig gesproken, wel zooveel op den goeden naam en faam van gewone menschen verlaten? Is er ook in werken en tijdschriften over kunsten en wetenschappen geene gelegenheid genoeg gegeven, om zaken te vermelden, welke der regering of anderen minder aangenaam lusten? Kunnen daarin niet allerlei waarheden gezegd en verspreid worden, allerlei misbruiken insluipen enz. enz.?

18. *„De maatschappelijke toestand van Nederlandsch Indië kan, volgens de innige overtuiging van den schrijver, zich nog niet met eene dagbladendrukpers of ander naamloos geschrijf verdragen, zeer wel met eene drukpers, de kunsten en wetenschappen, de staatkundige niet ingesloten, tot onderwerp hebbende, mits de schrijvers openlijk met hunne namen voor den dag komen."*

Wij vragen: hoe en waarom (om welke bepaalde redenen) toch wil men altijd die ééne wetenschap, de staatkunde, op alles ingrijpende, met alles zamenhangende, buitensluiten en zoodoende de eenheid en geheelheid van het gebouw der kunsten en wetenschappen verstoren? Laat ons even tot het voorbeeld afdalen. Hoe zal men het maken met de *politische geneeskunde*, dien allerbelangrijksten tak van wetenschap voor het menschdom, vooral in Indië nog zoo zeer aan te kweeken. Belangrijk, omdat zij de strekking heeft ziekten te *voorkomen* of algemeene ziekte-toestanden te verhelpen? De naauwe aanraking van geneeskunde en staatkunde, ook in dit gewest, zal welligt den lezer eenigzins kunnen blijken uit het vlugschrift van JERONYMUS. „De cholera in Nederland en eene epidemie op Java." — Hoe naauw hangen ook b. v. volksonderwijs en staatkunde niet zamen!

Nog iets anders: regt en staatkunde? Het laatste nu heeft het tegenwoordig Indisch bestuur wijsselijk beginnen in te zien door wel te willen

toestaan, dat in een afzonderlijk tijdschrift de regtsspraak althans openlijk wordt medegedeeld. Wij voor ons zien geen' kans de staatkunde van eenige wetenschap ter wereld, namelijk in het praktische leven, af te zonderen. Is het wel mogelijk: wel nu, dan gelieve men ons een ander begrip en eene andere definitie van staatkunde te geven dan waaraan wij ons tot heden hielden. Ook koloniën en wingewesten stellen wij ons als staten voor, waar een gemeenschappelijk regt en een gemeenschappelijk belang door de staatkunde van den overheerscher moeten gehandhaafd, geëerbiedigd en bevorderd worden, op dat ook daar orde, vrede en voornitgang niet gedurig verstoord worden. In openbaarheid zal de staatkunde hare grootste kracht vinden, om landen en volken gelukkig te maken. In het duister werkt men slecht. Dat predikt 's werelds geschiedenis.

II. (P. VAN SWIETEN).

19. „Artikel 11. *De bevoegdheid om zijne gedachten door den druk te openbaren is aan eene wet op de censuur te onderwerpen.*"

Opzettelijk spraken wij tot hiertoe nog niet van censuur. Laat ons nu eerst zien wat zij is. WELCKER in het bovengenoemde, Staats-Lexikon, 8de Deel, bladz. 126, omschrijft haar aldus. „Ten eerste *verbiedt* de staat door de censuur *in het algemeen én te voren én aan allen alle* vrij mededeelen en vernemen door gedrukte geschriften (bindt te voren mond en oor, arm en voet vast) en *vergunt telkenmale in het bijzonder* slechts die geschriften en die plaatsen in elk geschrift mede te deelen en te vernemen, welke eene van staatswege aangestelde policie-instelling goedvindt niet te onderdrukken, maar toe te staan. Tweedens onderdrukt de staat door de censuur niet slechts te voren het *regtschendende* gebruik der vrijheid, maar ook, naar des censors oordeel, het *vermeend* gevaarlijke, onbehoorlijke, onzedelijke enz. Derdens sluit de staat door de censuur ook de, tegen misbruik en willekeur beschermende, onderzoeking en beslissing der regtbanken en der openbare meening omtrent het onderdrukte alsmede omtrent de gronden en grenzen van de onderdrukking buiten, aangezien de onderdrukking, geheel volgens hare bedoeling, in het duister geschiedt en *in het duister blijven zal.*" Onzes inziens drukt deze omschrijving, door eenen der grootste staatsmannen en regtsgeleerden van onzen tijd, volkomen den aard, het karakter der censuur uit, zoodat wij ons niet vermeten iets daarbij te voegen.

De heer VAN SWIETEN verlangt echter meer dan eenvoudiglijk de instelling der censuur, en wel eene *wet op de censuur.* Wij nemen de vrijheid hierbij in herinnering te brengen: dat het, in de laatste 50 jaren, in Duitschland, aan de grootste regtsgeleerden niet mogt gelukken, eene aan de eischen en wenschen voldoende wet op de censuur zamen te stellen. Van 1819 tot 1841, dus in 22 jaren tijds, verdrongen elkander in Pruissen niet minder dan *zes* censuur-verordeningen. Laat ons thans zien, hoe het in vroegeren tijd met de censuur, alsmede met de openlijke mededeeling van

kennis en gedachte gesteld was. Bij de Grieken, Romeinen en Germaansche volken was het openlijk mededeelen en vernemen geheel vrij, en dat wel niet door de drukpers, maar in *openbare volksverzamelingen* — zeker, in abstracto beschouwd, een gevaarlijker middel dan de pers. Ieder sprak daar naar goedvinden of droeg naar goedvinden zijn geschrift viva voce voor. Naar goedvinden verspreidde hij ook het geschrift. Niet dat ook daar die vrijheid in volslagene losbandigheid ongestraft ontaarden mogt! Geschriften, welke schadelijk waren aan de heerschende staatkundige of godsdienstige stelsels, werden tot vernietiging veroordeeld. Zoo verbrandde men openlijk, bij vonnis van den AREOPAGUS te Athene, al de geschriften van PROTAGORAS, omdat de schrijver twijfelingen omtrent het bestaan der goden had uitgedrukt. Personele schand- en hekelschriften bleven ook niet ongestraft. NAEVIUS te Rome werd verbannen, volgens sommigen in de gevangenis gezet, omdat hij in zijne tooneelstukken op verschillende patriciërs gezinspeeld had. AUGUSTUS liet de satyrische werken van LABIENUS verbranden, en het lot van OVIDIUS is overbekend. De senaat onder TIBERIUS veroordeelde een werk om verbrand te worden, omdat CASSIUS daarin als de laagste der Romeinen was aangewezen. DIOCLETIANUS beval de heilige boeken der Christenen te verbranden, en hetzelfde vonnis sprak CONSTANTIJN over de werken van ARIUS uit. Niemand zal echter in deze staatkundige handelwijzen eenig spoor van voorafgaande censuur ontdekken.

Deze werd eerst geboren, toen de drukkunst den zwaren domper der middeleeuwen begon op te heffen. Opmerkelijk is het zeker, dat het eerste denkbeeld van censuur opkwam, uithoofde van de vertaling der heilige schrift — (door de christelijke beschaving het beste boek genoemd) — en zulks door een mandaat van BERCHTHOLD, Aartsbisschop van Mentz, in 1486; maar nog opmerkelijker gewis, dat de censuur eigenlijk het eerst algemeen werd ingesteld door een bul van Paus ALEXANDER VI (BORGIA) in 1501, dien de geheele wereld onder de *beruchtste* menschen rekent, en dien de geschiedenis *vader der censuur* noemt. Door Rome en vooral door de inquisitie werd nu de censuur met kracht en geweld zoo lang mogelijk staande gehouden; doch in Engeland mogt zich de pers het eerst in hare vrijverklaring verheugen, in 1694, door JACOBUS II, zoo als HUME (The history of Engeland VIII, 332. Ed. 1786) zegt, „tot groot misnoegen van den Koning en zijne Ministers, die, nergens in eenigen staat, in de tegenwoordige of verledene eeuwen, eenig voorbeeld van zulk eene onbegrensde vrijheid ziende, zeer aan hare heilzame gevolgen twijfelden en waarschijnlijk dachten, dat geene boeken of geschriften immer de algemeene kennis der menschen zooveel zouden verbeteren, om ze veiliglijk eene toegevendheid te bewijzen, welke zij zoo ligt konden misbruiken." Vóór dit gewigtige tijdstip bestond er in Engeland ten aanzien der drukpers een stelsel van licentie, hetgeen evenwel ook niet altijd de schrijvers van alle verdere verantwoordelijkheid onthief. Dus werd PRYNNE, in 1636, om zijnen „Histriomatrix," ofschoon het boek te voren gelicentiëerd was, toch veroordeeld om, onder

anderen, de ooren te worden afgesneden, omdat zijn werk eene satyre op de Koninklijke familie en de Regering bevatte. Inderdaad, niemand zal de oorsprong der censuur zeer edel noemen. Ontelbare moeijelijkheden zijn door haar alleen ontstaan, omdat zij een der geduchtste wapenen was van vorstelijke onderdrukking en priestergeweld. Stroomen bloeds deed zij vloeijen, en daarom noemt WELCKER haar in zijne taal *„eine die Zeiten des Faustrechts weit überbietende geistige, moralische und politische Barbarei und Verderbnisz."* Tegen de censuur voeren wij eindelijk den ouden regtsregel aan: *plus cautionis in re est quam in persona.*

20. *„De grondtrekken van deze wet zullen zijn, dat in Nederlandsch Indië zal worden geweerd het verspreiden, invoeren en drukken van werken en dagbladen, welke geheel of gedeeltelijk zouden kunnen strekken, om de inlandsche bevolking op te ruijen, hetzij door dezelve te beleedigen, hetzij door het Bestuur of de Europesche bevolking in een ongunstig daglicht te stellen."*

Ofschoon wij ons na het bovenstaande eigenlijk niet langer met eene voorgestelde censuur en hare wet behoeven op te houden, zoo kunnen wij toch bij lezing en herlezing dezer regelen eenige vragen niet achterwege houden.

Eerstens: wat gaf den schrijver bijzondere aanleiding tot de inlassching van een artikel, hetwelk den lezer nolens volens eensklaps terugplaatst in de edelste tijden der „Edele compagnie," doch van hetwelk wij in al de reglementen op het beleid der Regering geene wedergade vinden — ja, zelfs geen woord van zulk eene bepaling of liever een zoodanig verbod?

Tweedens: zou die verbodswet, zoo als het meestal gaat, niet strekken, om tot het kwaad, dat men voorkomen wil, maar nog niet bestaat, den lust op te wekken, om menigeen tot eene verschalking der wet aan te zetten?

Derdens: wanneer er zooveel schepen en zooveel personen naar Indië komen, elk zooveel boeken medebrengende en invoerende — een getal, dat de heer VAN SWIETEN zelf, door ontwikkeling van handel en partikuliere industrie, wil doen toenemen, — welk ligchaam van recherche en policie moet dan al die boeken, in allerlei talen geschreven, doorlezen, beoordeelen, en als al of niet gevaarlijk voor de rust der bevolking en als al of niet aangenaam voor het Bestuur toelaten of verbieden? Van waar dat aantal geduldige geletterden te bekomen, van waar de gelden, om zulk eene soort van uitgebreide contrôle behoorlijk te voeren?

Vierdens: waar zijn de grenzen der bepaling? Mogen b. v. VALENTIJN, RAFFLES en CRAWFURD hier dan wel gelezen worden, daar zij vele zinsneden bevatten, zeer opposiet aan de bestaande orde van zaken? Moeten wij ons bovenaangehaald *Staatslexikon* van ROTTECK en WELCKER ook naar Europa terugzenden, dat zich b. v. op de volgende wijze over de Hollanders in Oost-Indië uitlaat? (104 Band, bl. 220): „XI. *Die Ostindischen Inseln.* Diese Myriaden von Eilanden bilden beinahe eine Welt im Kleinen. Wenn wir den Reichthum und die Ueppigkeit der Natur, die Fülle sowohl als die Köstlichkeit der Erzeugnisse dieser Inseln erwägen, und dabei diese viel durchbuchteten Küsten betrachten, die so sehr den

Völkerverkehr und die Cultur fördern, so müssen wir das glänzendste Bild von der geistigen Entwickelung der hier lebenden Menschen erwarten. Aber wir finden in Wirklichkeit leider so ziemlich das Gegentheil dessen. Mag etwa auch die glühende Sonne geistig niederdrückend wirken; der *Despotismus* ist es zunächst, den wir als Grundquelle der geistigen Versumpfung jener Insulaner ansehen müssen: neben dem, was die Natur in glänzendster Pracht und Fülle geschaffen, haben die weltliche und geistliche Unterdrückung intellectuelles Elend und Armseligkeit, Entwürdigung und Schmach der Menschheit hervorgebracht. Leider haben selbst die Europäer bis jetzt noch des Uebeln ungleich mehr als des Guten gestiftet, und insbesondere trifft solcher Vorwurf die hier vorzugsweise sich festgesetzt habenden *Holländer*, welche, erfüllt von der kleinlichsten, krämerhaftesten, jeden höheren Ideenaufschwung lähmenden Anschauungsweise, ihre edlere aufgabe in diesen Gegenden ganz verkannten und engherzig bei Seite schoben, und nichts Besseres kannten und anerkannten als: auf welche Weise der gröszte Geldertrag aus dieser oder jener Colonie auszupressen sei."

BÜLAU.

Vijfdens: zullen bij eventuële invoering der bedoelde wet, de werken, die nu reeds in de Indische bibliotheken bestaan en, geheel of gedeeltelijk, niet met de bestaande orde van zaken of de inzigten des bestuurs overeenstemmen — vooral de brochures van lateren tijd, waaronder ook de onderwerpelijke van den heer VAN SWIETEN zelven, verklarende b. v. eenige Raden van Indië voor *nulliteiten* — door *huiszoeking* moeten worden geligt en vernietigd (tegen schadeloosstelling?)?

Zesdens: hoe zal het mogelijk wezen, zooveel eilanden, met zooveel kusten, met zulk eene veelvuldige en onafgebrokene gemeenschap, welke de heer VAN SWIETEN nog vermeerderd en verbeterd wil hebben, af te sluiten tegen den sluikschen invoer van geschriften? Zal het daarmede niet gaan als met opium en andere artikelen? Bij voorbeeld wederom: wij vernamen van goeder hand, dat allerlei waren, door de hulp der Engelschen van *Laboean* en *Sarawak* over de binnengrenzen tot in onze gouvernementslanden op *Borneo* worden verspreid. Niets gemakkelijker dan om met weinig toeleg in deze eilandzee honderd diergelijke wegen op te sporen, langs welke een geschrift, van welken aard, en waar ook, kan worden ingevoerd, vóór dat de Regering in de mogelijkheid zou wezen het te achterhalen.

Ten zevenden: een *ongunstig daglicht* — wat zegt dat in regtstermen? Waar zijn de grenzen van die bepaling? Wie moet zulks beoordeelen?

Ten achtsten: mogen in Indië dan ook Maleische en Javaansche Bijbels, zoozeer tegen het Islamisme strijdende, worden ingevoerd? Mag, om de wet gestreng te handhaven, onze Hollandsche Bijbel daar dan ook wel gevonden worden?

Ten negenden: zal het wel voldoende wezen den invoer van de bewuste geschriften te verbieden, of liever, hoe zal men het maken met de middelen in Indië zelf, welke strekken *kunnen* om de bevolking op te ruijen en het

Bestuur in een ongunstig daglicht te stellen? Zij zijn verschillende. De ondervinding heeft, naar wij vermeenen, reeds geleerd, dat copiën zich in ongeloofelijk korten tijd ook hier laten verspreiden, hoewel wij geen voorbeeld tot hiertoe kennen, dat Europeanen getracht hebben daardoor de bevolking op te ruijen of het Bestuur in een ongunstig daglicht te stellen. Maar de *mogelijkheid* zou in gegevene omstandigheden bestaan; want schrijver zelf wil, volgens artikel 59 van zijn ontwerp, „het geheim der aan de post of andere openbare instelling van vervoer toevertrouwde brieven als *onschendbaar* bewaard hebben, behalve op last des regters, in de gevallen bij de regterlijke verordeningen voorzien." Wij herinneren hier voorts aan de lithographische persen en copiëermachines, reeds nu in handen van verschillende particulieren gevonden wordende.

Ten tienden: hoe zal men zich bij de invoering der wet gedragen ten aanzien der Chinezen, die men tot hiertoe de meest mogelijke vrijheden ongestoord deed genieten? Zij drukken en verspreiden nu wat zij verkiezen. Men zegt dat er te Batavia alleen vijf Chinesche drukkerijen werken; dat sommige Chinezen de Hollandsche bladen lezen, het nieuws, dat hun goeddunkt, vertalen en door den geheelen Archipel onder hunne landgenooten verspreiden. Gelukkig was er tot heden geene aanleiding; maar wie verzekert ons, dat zij hunne wettelooze wijze van drukken tot verstoring der rust niet kunnen misbruiken? Men lette wel op, dat zij wijd en zijd deze gewesten bewonen, zeer zamenhangen, geheimzinnig, wantrouwend en omzigtig, om niet te zeggen, sluw, en met den Inlander in naauwere aanraking dan wij zijn, en geene censuur, geen sterveling hunne hanepooten ontcijferen kan. Redenen te meer, om die massa ook aan eene censuur te onderwerpen? Dat zouden wij voor eene nog veel gevaarlijker en zeer onstaatkundige poging houden. Eene goede wet en een goed regt zijn het eenige, wat men zonder gevaar ook op hen kan toepassen.

Eindelijk: zou het bij zooveel zwarigheden, om de zaak in eens en fiksch uit te maken, om den knoop door te hakken, niet eenvoudiger en doelmatiger wezen, te stellen: „Boeken en geschriften, buiten die, welke het Gouvernement uitgeeft of verkoopt, zijn in Nederlandsch Indië verboden." Doch neen, dat zou, wat ultrasocialistisch klinken.

21. *„Werken, welke tot de kennis van Nederlandsch Indië kunnen bijdragen, en die, op bezadigde wijze, over nuttige denkbeelden en verbeteringen handelen, zullen door het bestuur aangemoedigd worden."*

Van welke regtskundige beteekenis en waarde de termen *bezadigd* en *nuttig* zijn, laten wij ter beslissing over aan elk, die zich het regt steeds voorstelt als iets, dat begrensd en binnen die grenzen, zoo naauwkeurig mogelijk, omschreven moet wezen. — Naar ons begrip moet een volksbestuur hoogst zelden *aanmoedigen*, om zooveel mogelijk *vrij te laten*. Dat is althans de beste wijze om zijne onpartijdigheid ten allen dage staande te houden. Schrijven en drukken behooren ook al tot de industrie, geheel onder het gebied der *oeconomie*, en niet tot dat der *politiek*. De politiek

bemoeije zich daarmede evenmin als met andere zaken van dien aard, alleenlijk wet en regt handhavende *).

Zonder verder oponthoud gaan wij thans tot de *Toelichting* van den heer VAN SWIETEN over. (§ 14, blz. 50).

22. „*Wanneer de voorstanders van de vrije drukpers in Indië ons wijzen op de gouvernementale verkeerdheden, welke door eene vrije uiting der gedachten zouden zijn belet, op de gouvernementale verbeteringen, welke zouden zijn verkregen, op de zoo noodige kennis van Indische aangelegenheden, welke daardoor zoude zijn verspreid, dan zijn zij schijnbaar in het gelijk.*"

Op verkeerdheden in het bestuur te wijzen, ja ze te voorkomen, verbeteringen in het bestuur te bewerken, eene *zoo noodige* kennis van 's lands aangelegenheden te verspreiden, zijn voorzeker, in ieders oog en ook in dat van schrijver, gansch niet verwerpelijke en te verwaarloozen voordeelen voor het algemeen, en dus op deze punten zijn de voorstanders der vrije pers toch niet *schijnbaar*, maar wel *wezenlijk* in het gelijk. Zulks neemt niet weg, dat daartegenover nadeelen *kunnen* bestaan. In dat geval legt men al de wezenlijke voordeelen in de ééne schaal, al de wezenlijk bevonden nadeelen in de andere, en als dan de laatste overslaat, dan moet de vrijheid van drukpers verworpen worden. Schrijver gaat dus voort, en wij met hem:

23. „*Maar zij vertoonen ons slechts de eene zijde der medaille en onthouden ons de keerzijde van dezelve.*"

Maakt juist schrijver zich daaraan niet een weinig schuldig, de vermeende nadeelen der vrije pers fiksch uitpluizende en toelichtende, doch op de positieve voordeelen een zeer modest schemerglansje latende vallen? Vestigen wij nogmaals eenen blik op onze bovengestelde vergelijkingsschaal, zoo laat men daardoor aan de zaak meer regt wedervaren, dan wanneer men bladzijden vol over de nadeelen schrijft en met eene vlugtige pennestreek over de voordeelen heenloopt.

In dit geval zou het ligtelijk schijnen, dat men te voren reeds bij zich zelven besloten heeft, welke schaal men het zwaarst wil maken en daartoe in den eenen arm der balans wat logisch kwik deed loopen.

24. „*Bijaldien de gevolgen der vrije drukpers in Indië slechts konden doordringen tot de regering en tot de Europesche bevolking aldaar en die van het Moederland, dan voorzeker zoude men weinig belangrijker en nuttiger bevoegdheid kunnen wenschen dan de vrijheid waarvan sprake is. Het verkeerde wat zij verkondigde, zou tegengesproken of vergeten, het goede en practische wat zij aangaf, zou vroeg of laat behartigd en opgevolgd worden.*"

Aan het slot van dezen zin zouden wij nog wenschen gevoegd te hebben: „namelijk, wanneer in dat geval de regering en de Europesche bevolking en het Moederland goed zouden willen hooren," — waarvan men niet altijd gansch zeker zou zijn.

Doch zulk een geval is nu eenmaal niet denkbaar. De drukpers is *per*

*) Ten aanzien van dit onderwerp in uitgebreider zin, mag men het werk, onlangs door den heer D. C. STEYN PARVÉ uitgegeven, nog wel eens herlezen: *Het koloniaal monopoliestelsel getoetst aan geschiedenis en staathuishoudkunde.*

se eene *luide stem*, verneembaar voor de gansche wereld, en wij noemen dat juist eene harer deugden, daar wij het nuttig achten dat de *gansche wereld de volle waarheid wete*, krachtiger *zedelijk* dwangmiddel om het goede te bevorderen en te verspreiden, om het kwade te voorkomen en te beteugelen, kennen wij niet. *Geestdrift* voor het goede, *vrees* voor het kwade — ziedaar de eerste, noodzakelijke uitvloeisels van de openbaarheid.

25. „*Maar naast die Europesche bevolking van beheerschers — om niet te zeggen van onderdrukkers — bevindt zich eene Indische bevolking van beheerschten — om niet te zeggen van onderdrukten.*"

Wanneer wij de latere geschiedenis dezer gewesten raadplegen, dan heeft schrijver maar al te zeer gelijk. Wij willen slechts herinneren de voorvaderen in de *Molukken* (zie DASSEN), onze eigene handelingen op *Sumatra* (zie DE STUERS), *Java* (zie STEYN PARVÉ), en dan bestaat er zeker nog al reden tot blozen, om niet meer te zeggen.

De geschiedenis heeft ons eenmaal tot beheerschers dezer landen gemaakt. Maar men verlieze niet uit het oog, dat men beheerschen kan, zonder te onderdrukken; integendeel! Voorts: van beheersching *kan* men zich dikwijls niet eensklaps losmaken, al zou men zulks ook *willen*, zonder zich zelven en den beheerschten misschien groote schade te veroorzaken. Maar van onderdrukking kan en moet men zich ten spoedigste losmaken; want deze brengt per slot van rekening noch den onderdrukten, noch den onderdrukker voordeel aan; hare noodwendige, natuurlijke en historische gevolgen zijn: demoralisatie, oeconomische achteruitgang, politische reactie. 't Is te dikwijls bewezen, om nog eens eene proef te nemen. De onderdrukker put al zijne kracht uit, om den onderdrukten voortdurend onder peil en stationair te houden, en het gelukt hem toch niet. Om nu die onderdrukking allengs te kunnen opheffen, daartoe is de drukpers een uitmuntend middel, en eene natie als de onze, wil zij de namen van beschaafd en christelijk blijven dragen, moet niet ophouden alle middelen aan te wenden, welke de onderdrukking kunnen opheffen. Anders verdient zij de namen van *beschaafd* en *christelijk* en hare eigene vrijheid niet.

26. „*Hoe zacht het bestuur van vreemdelingen ook moge zijn, welke voordeelen hetzelve ook moge aanbieden boven vroegere eigendommelijke instellingen; het nationaal gevoel van een volk houdt steeds den wensch levendig, om zich van vreemden dwang te ontslaan, en smoort het vermoeden dat men welligt eenen beteren toestand aan eenen slechteren zal opoffereren. Dat gevoel moet vooral levendig zijn, wanneer de overheerschers door taal, zeden, gebruiken, godsdienst en kleur aanhoudend verpligt zijn — ook huns ondanks — het verschil van nationaliteit ten toon te spreiden.*"

De wensch, om zich van den vreemdeling te ontslaan, komt naar alle menschkundige regelen en staatkundige ervaring te zwakker in het gemoed op, hoe minder hij zich aan het lieve kwaad der onderdrukking schuldig maakt. Beheersching op zich zelve is geen kwaad, kan het tegendeel wezen, zoo de beheerscher maar regtvaardig is en daarenboven voordeelen en weldaden tracht te verspreiden, al ziet men ook in hem eenen vreemde-

ling *). Verondersteld dat er in allen gevalle eenmaal eene scheuring tusschen Holland en Oost-Indië moet ontstaan, dan zal toch het tijdstip daartoe des te verder verschoven worden, hoe langer en standvastiger wij met dit volk den weg van regtvaardigheid en weldadigheid bewandelen. Hoe meer en wezenlijker wij in het lot dezer verre eilanders belang stellen, des te langer zullen zij onzen schepter dulden. Daarentegen: onderdrukking is altijd kwaad en leidt nimmer tot goede einden. Zij komt, staatkundig gesproken, hoogstens te pas in exceptionele toestanden (oproer, b. v.), welke zelve wederom uit niets dan onderdrukking voortspruiten. Wij willen logisch consequent zijn, en, zoo als in het begin, een scherp onderscheid blijven stellen tusschen beheersching en onderdrukking. Onderdrukking is het noodzakelijke gevolg van een slecht bestuur.

27. *„Wanneer dan de Europesche regering in Indië zoo vele elementen aantreft, die haar van de inlandsche bevolking afstooten, is het dan voorzigtig daaraan nog te voegen den magtigsten hefboom, dien de nieuwere maatschappij bezit om zich te volmaken, maar die helaas! zoo vaak gebezigd wordt om haar te vernietigen of te ontbinden?"*

Wanneer dan de Europesche regering in Indië zoo vele elementen aantreft, die haar van de bevolking afstooten, dan is het voorzigtig, dat men de afstootende kracht dier elementen, door het leggen van internationale banden, al onschadelijker trachte te maken. Door een regtvaardig, weldadig en vrijzinnig †) bestuur kan men alle menschen en alle volken, tot wederzijdsch genoegen en voordeel, aan zich verbinden. Doch die beginselen en hunne ontwikkeling zijn bewezen onmogelijk zonder wettige vrijheid der pers. Voorts: in zoo menigen staat had de regering alle gevaar en onheil kunnen voorkomen, niet door de pers te onderdrukken, maar door ze vrij te laten en dan te luisteren naar hare goede raadgevingen en wenken, door de openbare meening te eerbiedigen en te volgen, beseffende dat eene regering om de maatschappij, en niet de maatschappij om de regering of, naar de uitdrukking onzer vaderen, „de Prins om het land en niet het land om den Prins" is.

28. *„Wanneer wij de individualiteit nagaan van de personen, die de vrijheid van drukpers voor Indië prediken, dan gelooven wij gaarne, dat zij niet anders als goede bedoelingen op het oog hebben; maar de zucht, om die goede bedoelingen ingang te doen vinden, verblindt hen aangaande de gevaarlijke gevolgen van hunnen wensch; de vervulling van denzelven zou hun het doel niet doen bereiken waarnaar zij streven; zij zouden hetzelve ontwijfelbaar missen door het te overschrijden."*

De *individualiteit* van personen, in zulk eene *algemeene* kwestie als de vrije drukpers, doet er niets toe. Het is maar de vraag, wat waarheid is, onverschillig wie haar predikt. De *zedelijke* beoordeeling van individuën behoort niet op het zuiver *staatkundig* terrein der drukpers-kwestie.

*) Men herinnere zich b. v. WILLEM III in Engeland.

†) Een woord, waarvan tegenwoordig alle Nederlandsche monden, en, zoo wij hopen, in goeden zin ook alle Nederlandsche harten overvloeijen.

Dan dit daargelaten. Wij achten het voor elken staat hoogst gelukkig, wanneer er personen gevonden worden, die goede bedoelingen koesteren, gepaard aan de zucht om die goede bedoelingen ingang te doen vinden. Zal men die menschen nu maar zoo voetstoots *verblind* noemen omtrent bestaande of gewaande gevaren? Zij kunnen dwalen: dat is waar; maar zij kunnen ook, evenzeer als hunne tegenpartij, goede oogen bezitten, om eene zaak van alle kanten te bezien, of ook de tegenpartij kan verblind zijn aangaande de goede bedoelingen. Dat alles staat gelijk, en bewijst dus niets. En al heeft de goede bedoeling de voorstelling van gevaarlijke gevolgen nevens zich — hetgeen wij, vooral in ons geval, niet zoo gul toegeven — dan nog mag de goede bedoeling niet ten eenenmale worden opgeofferd. Dat de mensch, met de goede bedoeling om de waarheid te spreken, van de natuur eenen mond heeft ontvangen, zal wel niemand loochenen. Maar zal men nu, omdat hier of daar een mond wel eens kwaad en logen spreekt, daarom alle monden voor eeuwig met het slot des stilzwijgens willen beleggen? Eindelijk, laat men toch voor algemeenen regel aannemen, niet dat goede bedoelingen gevaarlijke gevolgen kunnen hebben, namelijk wanneer men ze ook langs goede wegen tracht te bereiken; maar dat de gevaarlijke gevolgen in de wereld regtstreeks voortvloeijen uit kwade handelingen. Niet de zucht naar vrijheid, maar de daadwerkelijke onderdrukking is de bron van gevaarlijke gevolgen, uithoofde van de reactiën, welke iedere onderdrukking noodwendig na zich sleept. Het doel, de volmaakte zegeviering der waarheid, zal welligt op aarde nimmer bereikt worden. Dat weten wij wel; doch dat neemt geenszins de zedelijke en staatkundige verpligting weg voor ieder, om de baan, welke daarheen leidt, te betreden en te blijven bewandelen, alsof het doel op aarde bereikbaar ware. Mogten allen, mogten wij zelven daartoe steeds den moed bezitten, en niet terugdeinzen voor eenige mogelijke gevaren op dien weg, mits wij slechts in de toepassing met wijsheid willen te werk gaan. Vreezen wij toch de waarheid en haar telg, de vrijheid, niet!

29. „*Hoe lang en hoe vaak hebben onze vrijzinnige en menschlievende landgenooten zich niet erbarmd over het lot, dat den Javaan in hunne schatting treft.*"

Laat ons die erbarming van enkelen niet miskennen of loochenen; maar aan den anderen kant ons ook wachten te hoog te gewagen van de vrijzinnigheid en menschlievenheid, door onze landgenooten aan deze gewesten betoond. Niemand onzer zal daarop wel zeer willen roemen, en wij zullen onze geschiedenis in Indië hier niet weder behoeven te doorloopen, om ons zelven nog eenmaal het verwijt te doen, dat deze volken nagenoeg niets aan de Nederlandsche natie te danken hebben. Het verheugt echter elken menschenvriend, dat, vooral in den laatsten tijd, de oogen over het lot van den Inlander meer beginnen open te gaan, en dat deze en gene wat minder door de bril van de bestaande stelsels willen kijken.

30. „*Welke scherpe — en, wij willen het voor het oogenblik aannemen billijke — verwijtingen jegens het Indisch bestuur en de regering in het Vaderland heeft zulks niet uitgelokt?*"

In zekere mate waren de bedoelde verwijtingen wel en stellig *onbillijk*, daar men ze alleen aan het bestuur heeft toegevoegd en zich bijkans nooit afvroeg, welk aandeel, hetzij direct of indirect, onze natie zelve aan die verwijtingen *regtmatig* dragen moest. In een waarlijk constitutioneel land kan de schuld van een doorloopend kwaad nimmer alleen ten laste der regering komen, omdat zij daar niet op zich zelve staat, maar van de natie hare mandaten ontvangt. Is niet het *batig slot* van Indië het hoofdkussen, waarop de natie jaren lang gerust voortsliep, zonder dat het eenmaal werd opgeschud? Nu hopen wij, dat de veranderde grondwet die stemming allengs veranderen zal; doch tevens vreezen wij, en zien het bijkans nog in alle geschriften, in de geheele openbare meening doorstralen, dat menig Nederlandsch hart — het is meermalen gezegd — trilt van angst, wanneer er sprake is van eenige wijziging in onze koloniale (?) verhouding, welke met het statische en op het budget gebragte *batige slot* in de minste aanraking komt. Wij spreken edeler denkende en wezenlijk vrijzinnigen in den lande niet te na; maar bij velen is onmiskenbaar dat *batige slot*, met allerkunstmatigste organisatiën, waardoor het verkregen wordt — monopoliën, pachten, dwangarbeid enz. —, de grond van elke koloniale beschouwing, waarop men onwankelbaar stevig meent te staan.

Dan, volgens alle regelen der staathuishoudkunde of van het gezond verstand, zal datzelfde *batige slot*, op de wijze zoo als nu verkregen, eindelijk den Indischen staat ten gronde helpen, zonder den Nederlandschen wezenlijk rijker te hebben gemaakt. Edoch, wij hopen dat de discussiën, welke weldra over deze gewesten ontstaan zullen, tot een *voordeeliger slot* mogen leiden. Daartoe ware het evenwel te wenschen, dat de pers in Indië nu reeds vrijelijk de zoo noodige voorlichtingen had kunnen geven. Zij zou althans meer tot beter verstand van deze of gene zaak hebben kunnen bijdragen, dan nu zij in staatkundige indifferentie moet voortsluimeren.

81. *„Zij hebben daarmede geen ander oogmerk gehad dan het lot van onzen zachtaardigen Indischen evenmensch *) te verbeteren."*

Dat is dan toch zeker een uitmuntend oogmerk, hetwelk eer door de vrije drukpers dient bevorderd en algemeen gemaakt, dan door censuur en verbodswetten onderdrukt te worden.

82. *„Maar zij hebben niet bedacht, dat de Javaan, wanneer hij, misschien treurende over voorledene en geschiedkundige grootheid en zelfstandigheid, dezelve vergelijkt bij zijnen staat van afhankelijkheid, waarlijk niet nog door ons zelven behoeft opmerkzaam gemaakt te worden op de verkeerdheden van ons bestuur, om tot verzet en oproer aangemoedigd te worden, en dat zulks nogtans de vonk kan zijn, die deze zoo ontvlambare massa slechts noodig heeft om ontstoken te worden."*

Verzet tegen ons bestuur en oproer behooren helaas! in deze gewesten,

*) Men vergeve ons de misschien scherpe conscientievraag! » houdt ieder den Inlander wel altijd voor zijnen gelijken evenmensch?" Wij zelven hoorden, in eene der Hollandsche scholen in Indië, die vraag door eenen jongen met *neen* beantwoorden. — Nu ja, wij zijn geen jongens meer!

en ook op Java, niet tot de uiterste zeldzaamheden, ofschoon hier nagenoeg *in het geheel geene* drukpers bestond, die zich met de Indische huishouding inliet, ofschoon alle verkeerdheden bijzonder wel met den sluijer des geheims schenen bedekt te blijven. Op dit punt willen wij vroegere redeneringen niet herhalen, slechts vragende of het niet mogelijk zou wezen, dat juist door gebrek aan openbaarheid de verkeerdheden des bestuurs zóó lang aanhielden, zóó diep gingen en zóó vermenigvuldigd werden, dat er eindelijk verzet en oproer onder de bevolking ontstonden. Wie weet b. v. of de Javasche opstand, welke eens vijf jaren lang goed en bloed kostte, wel ooit ware uitgebroken, wanneer eene behoorlijk vrije pers te voren de aanleidingen daartoe, de vonken en de ontvlambaarheid der massa, had kunnen aantoonen. In zulk eene zee van volkeren, als de Zuid-Aziatische, kan één oog niet alles over- en doorzien; dat is physiek onmogelijk, hoe scherp het ook kijke. Daar moet men eenen Argus met honderd oogen hebben, en zoodanig eenen kan alleen de wettig vrije pers vertegenwoordigen.

Aan den anderen kant is datgene, wat door brochures, couranten enz., werd aangetoond of uitgelokt, voor zoo ver wij weten, nimmer oorzaak van opstand geweest, niettegenstaande het Hollandsch hier door meer inboorlingen verstaan wordt dan men zou vermoeden.

33. „*Wanneer men den aard der bezwaren nagaat, welke tegen het Indisch bestuur worden ingebragt, dan kunnen zij in twee groote cathegoriën gerangschikt worden: die, welke betrekking hebben op de Europesche of de daarmede gelijkstaande bevolking, en die, welke de Indische bevolking betreffen. Wat de eerste aangaat, zij behoort het herstel harer regtmatige grieven niet te zoeken in Indië, maar in Nederland; het is dáár waar de publieke meening, de kamers, het ministerie behooren ingelicht te worden over de ware belangen van het Vaderland in verband tot de kolonie; het is van dáár, dat de bezwaren moeten weggenomen worden, welke voortvloeijen uit een gebrekkig muntstelsel; uit bepalingen, die den handel belemmeren; uit gebrekkige gemeenschap met de buitenbezittingen; — dáár is het dat gewogen moet worden de gegrondheid der klagten over niet voldoend onderwijs, over onbillijkheid in de verdeeling der aanspraak op ambtelijke betrekkingen, over monopoliën en wat dies meer zij.*"

Vergissen wij ons niet, dan straalt in deze gansche redenering de oude koloniaal-staatkundige grondstelling door, dat van uit *het Plein* te *'s Gravenhage*, op p. m. 4,000 mijlen afstands, aan het andere eind der aarde, de Oost-Indische archipel moet geadministreerd, gegouverneerd, georganiseerd, geprotegeerd, geïnstrueerd, geëxploiteerd, geïnspecteerd, gecontrôleerd enz. enz. worden — omdat men, autocratisch weg, zonder bewijs of tegenbewijs, dat nu eenmaal more majorum voor de beste methode heeft gelieven aan te nemen, en zich nooit regt afvroeg, of, tot bestendig voordeel van Kolonie en Moederland, Indië de verre schemerstralen van de 's Gravenhaagsche zon wel zoo zeer behoefde. Doch, blijkens zijn gansche geschrift kleeft de heer VAN SWIETEN die meening niet aan. Vooral in het 2de

hoofdstuk van zijn ontwerp wil schrijver aan het staatshoofd in Indië een veel uitgebreider zelfgezag — onder verantwoordelijkheid (art. 28) — hebben toegekend, dan nu 's Konings vertegenwoordiger in deze gewesten bezit. Art. 31 zegt: „De Gouverneur-Generaal is bevoegd om ten aanzien van alle deelen van het bestuur, in overeenstemming met de beginselen, bij deze wet aangenomen, of ter uitvoering van bevelen, hem door het hoofd van het Departement van koloniën toegezonden, zoodanige algemeene verordeningen en bepalingen te maken, als door hem geoordeeld zullen worden te behooren." En in de toelichting (blz. 28) leest men: „Wanneer dus, bij eenen constitutionelen regeringsvorm met verantwoordelijke ministers, de verantwoordelijkheid van den minister van koloniën kwalijk verder kan gaan, dan tot zijne eigene bevelen, en de Gouverneur-Generaal, al hoewel gehouden aan eene stipte opvolging der ministeriële aanschrijvingen, ook *eigener autoriteit* moet kunnen te werk gaan; dan ontslaat hij voor die handelingen de ministeriële verantwoordelijkheid, om ze op zich zelven over te brengen." Om kort te gaan: indien wij deze en vele andere punten van den schrijver wel verstaan, dan wenscht hij het bestier der inwendige huishouding van Indië zooveel mogelijk aan den Gouverneur-Generaal, op verantwoordelijkheid, overgelaten. Maar hoe zou zulk een inwendig bestier aan alle vereischten kunnen voldoen, wanneer er geen middel, geene mogelijkheid geopend is, om de bijzondere behoeften en belangen in waarheid te kennen; wanneer dat plaatselijke bestier nimmer door de openbaring van feiten of van gedachten mag worden gewaarschuwd of voorgelicht; wanneer het moet trachten alles met eigen oogen te zien, alles met eigen ooren te vernemen en elke wenk en iedere stem van buiten voor ongeoorloofd gelden? Is het bestaanbaar, om van een bestier, voor hetwelk de waarheid wettig verborgen wordt gehouden, verantwoordelijkheid te eischen? Of liever, is het zoo doende niet ten allen dage verantwoord met zijne wettige onwetenheid? Of, wat erger is, zal het, bij zoodanige verantwoordelijkheid en onwetenheid, wel eenig eigen gezag in de Indische huishouding durven uitoefenen, buiten magte gesteld zijnde om de behoeften, belangen en bewegingen daarvan in volle waarheid te kennen? Men meene toch niet, dat de zintuigen der vrije drukpers door de oogen en ooren van een aantal controleurs en policie-beambten kunnen vervangen worden. Dat spreekt de geschiedenis op elke bladzijde tegen. — Voorts willen wij eens even met den schrijver aannemen, dat het herstel van regtmatige grieven niet in Indië, maar in Nederland moet gezocht worden; dan nog neemt zulks het nut der vrije drukpers hier te lande niet weg. Regtmatige grieven in Indië zouden door de drukpers allengs en meer en meer worden voorgekomen, en men zou dus het Moederland met het herstel daarvan minder lastig behoeven te vallen; en — *voorkomen* — hetgeen men dikwijls kan — is beter dan *herstellen* — hetgeen men niet altijd kan. Daargelaten dat wij het vrij wat korter, eenvoudiger en natuurlijker vinden, gelegenheid te geven om in Indië zelf regtmatige grieven te herstellen, dan zulk een herstel bij de tegenvoeters te zoeken, en dat het beter is de ge-

hechtheid te vermeerderen door hetzelfde bestuur de grieven hier te lande te laten herstellen, dan zulks aan een ver en vreemd bestuur over te laten, van welke gehechtheid, onzes inziens, het duurzame bezit dezer overzeesche gewesten afhangt. Ongetwijfeld zal de drukpers in Indië voor de gegriefde partij ook voordeeliger wezen en meer met de regelen van een goed regt overeenstemmen.

Te dezer plaatse nemen wij de vrijheid voor een verschijnsel te waarschuwen, dat zich werkelijk reeds een en andermaal heeft vertoond: het gebruik maken der vrije drukpers van het nabij gelegen Singapore, van waar de geschriften zich op de gemakkelijkste wijze door den geheelen Archipel laten verspreiden. Ontevredenen zullen daarvan gereedelijk gebruik maken en alzoo het effect onzer censuur ten eenenmale vernietigen. Niemand doet of ziet dit echter gaarne. Men wassche zijn linnen te huis en late de Engelsche pers zooveel mogelijk buiten onze bemoeijingen, hetgeen alleen geschieden kan door de vrije drukpers in Indië zelf.

De overige punten, door onzen schrijver genoemd, als het muntstelsel, de handel, de communicatie in Indië, het onderwijs, de ambtelijke betrekkingen laten wij thans rusten; slechts als onze bescheidene meening uitende, dat zij wel en degelijk tot de inwendige huishouding van eenen staat onafscheidelijk behooren, en dus in Indië zelf dienen behartigd te worden, opdat aldaar zij, volgens des schrijvers art. 2, „*bescherming van personen en goederen*" en opdat beantwoord worde aan zijn art. 5, waarbij „*de stoffelijke belangen, de uitbreiding der industrie, de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling en beschaving van de oorspronkelijke inwoners van N. Indië, mits deze wet aan de zorge van het bestuur op de meest nadrukkelijke wijze worden aanbevolen*," — alles hersenschimmig, zonder den invloed der vrije pers. Eindelijk:

Omtrent het punt van financiën zegt onze schrijver op bl. 83 het volgende: „De meest naauwkeurige verantwoording kan gepaard gaan met verkwisting of met eene zeer gebrekkige aanwending der beschikbare middelen" — volkomen toegestemd! — „zulks kan alleen verhoed worden door de waakzaamheid van het publiek" — ook volkomen toegestemd. Dan, *waakzaamheid van het publiek:* hoe is die burgerdeugd mogelijk zonder dat het iemand in loco vrij staat door de pers de waarheid publiek te maken? Of moet ieder voor zich in stilte als geheim policiedienaar en inquisiteur de feiten trachten op te sporen? Of moet ieder alles, wat hij toevallig verneemt, of zijne meeningen over staatsaangelegenheden regtstreeks aan het Gouvernement rapporteren? Dan komt er niets van. Dat zouden verreweg de meeste menschen niet durven of willen, terwijl niemand hen daartoe verpligten kan. Of wordt hier het publiek in Nederland bedoeld? Dan vervallen onze vragen van zelf — hoezeer wij koloniale verrekijkers van vier duizend mijlen wel wat lang vinden. Waakzaamheid van het publiek heeft, zonder het regt tot openbaarheid, geene kracht.

34. „*Want slaakt men die klagten in Indië, dan vinden zij veel minder weêrklank dan wanneer zij van de Vaderlandsche pers uitgaan, omdat zij*

minder bekend of later bekend worden en op eene meer kostbare wijze ter kennisse van het algemeen geraken."

De berigten (klagten) moeten dan toch ook eerst uit Indië in manuscript naar de Nederlandsche pers gezonden worden, zoodat het tijdsbestek, waarin zij in het Vaderland algemeen worden vernomen, in beide gevallen hetzelfde zou wezen, dat wil zeggen *al te lang*. In vele gevallen echter vermeenen wij, dat juist het omgekeerde verschijnsel zou worden waargenomen, namelijk dat de Indische pers spoediger dan de Vaderlandsche het Indische nieuws ter kennis van het algemeen zou brengen. Maar buitendien: al bestaat er eene onbedwongene pers in Indië, dan is niemand immers daarom weêrhouden toch, als hij verkiest, van de Vaderlandsche pers gebruik te maken? Des te beter! zouden wij uitroepen: hoe meer wegen tot openbaarheid, hoe voordeeliger voor het algemeen belang.

Ook de kostbaarheid van het drukken is bij ons overwegend, doch in tegengestelden zin van den schrijver. Wij gevoelen het helaas! maar te dikwerf, dat het zenden van handschriften naar Europa per landmail aan hoogst bezwarende porten onderhevig is, welke niet elk een conveniëren, ja zelfs wel eens afschrikken of het althans doen uitstellen, om brieven en uitgebreide artikels naar Nederland te zenden. En dat is een niet onbelangrijk verlies voor de openbaarheid en kennis van zaken *).

Ons wordt tegengevoerd, dat geschriften, in Indië gedrukt, voor het Nederlandsche publiek te kostbaar zouden worden. Dat schijnt zoo, maar is volgens de ervaring zoo niet. Tot hiertoe hebben *alle* werken — zouden wij haast durven zeggen — in Indië gedrukt, in Indië zelf zoodanigen afzet gevonden, dat de onkosten *daardoor alleen volkomen werden gedekt niettegenstaande de hooge drukloonen*. Ja, meestal leverden zij niet onbelangrijke overwinsten op. Het is dus betrekkelijk onverschillig, voor hoeveel de naar Nederland gezondene exemplaren aldaar worden verkocht. Menigeen zou zulks kunnen getuigen en wij zelven uit eigen ondervinding daarvan voorbeelden bijbrengen. — Eindelijk mag men in oeconomischen zin niet uit het oog verliezen, dat de vrijheid van drukpers noodzakelijk eene vrije concurrentie medebrengt, en deze heeft altijd een goedkooper worden ten gevolg †).

35. „*Zeer belangrijke werken, welke in Indië zijn verschenen, kent men in Nederland naauwelijks bij den titel; wie bezit in Nederland de verzameling van Instructiën ens., door* Mr. P. MIJER *te Batavia uitgegeven? — In welke handen bevindt zich het Indisch Tijdschrift, dat te Batavia wordt of werd uitgegeven?*"

Een en ander stemmen wij den schrijver toe, en betreuren het. Maar

*) Nog onlangs raadpleegde ons een zeer zaakkundig schrijver omtrent de vermoedelijke port van een geschrift zijner hand, dat ongetwijfeld de allernuttigste en gedeeltelijk onbekende *algemeene* waarheden aan het licht zou brengen. Toen wij als onze meening te kennen gaven, dat de kopij op landmailpapier zeker 16–20 gulden port zou kostèn, zeide de steller, dat hem dit niet conveniërde en — tot hiertoe blijft de belangrijke arbeid onbenut op de schrijftafel liggen.

†) In den laatsten tijd vestigden zich te Batavia meer dan éène drukkerij, en aanstonds reeds is het drukken minder kostbaar geworden.

dit kwaad — want het is een kwaad — heeft zeker wel zijne aanwijsbare oorzaken. Om van andere, geringere niet te gewagen, zal wel de hoofdreden gezocht moeten worden in de weinige politieke en morele belangstelling, welke de constitutionele Nederlandsche natie tot vóór een paar jaren in hare overzeesche bezittingen stelde en *stellen kon;* maar die nu, blijkens debatten en geschriften, van dag tot dag aangroeit, en waarin reeds nu bij toeneming blijkt dat de Indische geschriften veel meer worden gelezen of geraadpleegd dan vroeger, hetgeen dan ook even noodzakelijk als verheugend is. Daarenboven vergete men niet, dat de bedoelde Indische werken nimmer iets mogten behandelen, wat tot de staatkunde van Indië zelf of tot de staatkundige verhouding van Nederland en Indië betrekking heeft; dat zij alzoo het groote vaderlandsche publiek, aan eene vrije behandeling van 's lands aangelegenheden gewoon, geene voortdurende belangstelling konden inboezemen, daar hun inhoud, als meer zuiver wetenschappelijk van aard, voor een beperkt publiek werd geschreven.

36. *„Het Indisch Tijdschrift daarentegen, dat de Baron* VAN HOËVELL *hier te lande uitgeeft, ziet men in alle leesgezelschappen; de in Indië uitgegeven werken niet."*

Hiervan zal wel niet de reden wezen, dat het Indisch Tijdschrift van den Baron VAN HOËVELL *thans* te Groningen het licht ziet en *vroeger* te Batavia werd uitgegeven; maar dat het *thans* op de vrije pers in Nederland alle onderwerpen vrijelijk behandelen kan, en daardoor ook door ons, die nog in Indië wonen, met meer belangstelling en gretigheid wordt gelezen dan *vroeger*, toen het niet alles zeggen en zich niet met staatkunde inlaten mogt. Men leze het nieuwe prospectus van den Redacteur (Groningen, 1848) en daarin zal men het raadsel vinden opgelost, waarom, zoowel voor het *Indische* als *Nederlandsche* publiek, tegenwoordig het Tijdschrift van den Baron VAN HOËVELL meer ingang vindt, en elke maand door ware en schijnvrienden en vijanden welkom wordt geheeten. Wij besluiten uit een en ander, dat het bewijs van den schrijver feitelijk juist tegen de onvrijheid der Indische pers en tegen eene censuur pleit.

37. *„Het is onze overtuiging, dat, om de kennis over Indische aangelegenheden te verspreiden, de geschriften in Nederland behooren uitgegeven te worden; — wien toch wil men die kennis doen verkrijgen? Immers onze Europesche landgenooten en niet de Indische, die ze in voldoende mate bezitten; plaats dus het product in de nabijheid van den verbruiker, daar waar deszelfs uitgave geene hinderpalen kan ontmoeten en klaag niet over die, welke gij in Indië ondervindt, waar die vrijheid onvruchtbaar zou zijn."*

Na al het gezegde is het onze overtuiging, dat om de kennis van Indische aangelegenheden zoo volledig mogelijk te verspreiden, de geschriften zoowel in Indië als in Nederland moeten kunnen worden uitgegeven, aangezien men die kennis, zoowel uit politieke, als sociale en morele oogpunten, zoowel in Indië als in Nederland, hoog noodig heeft. Of nu onze Indische landgenooten die kennis *in voldoende mate* bezitten, dat valt hard te bewijzen en zeer te betwijfelen, vooral daar men nimmer het middel heeft

mogen gebruiken, om ze volledig te verkrijgen of ze te verspreiden: zonder oogen kan men niet zien, zonder mond niet spreken. De eerste verbruiker van dat produkt, (die kennis) bevindt zich noodzakelijk in Indië zelf. Hinderpalen, welke de uitgave hier zal ontmoeten, zullen even groot of even klein, volkomen dezelfde wezen als in ieder ander land van de wereld, waar menschen met ooren en monden loopen. Wij klagen niet — wij betoogen slechts wat nuttig en noodzakelijk is, en dit betoog achten wij door eene raadgeving op vaderlijken toon nog niet ontzenuwd; en de schrijver blijft tot hiertoe zoowel het logische als factische bewijs schuldig, dat de wettige vrijheid der pers in Indië onvruchtbaar *zou zijn;* terwijl wij het historische bewijs aan onze zijde hebben, dat de pers, onder den autocratischen dwang althans, voor de zoo noodige sociale en politieke kennis van Indië onvruchtbaar *geweest is.* In de openbaarheid, dat uitvloeisel der vrijheid, ligt het beginsel van het behoud, den vooruitgang en den toekomstigen bloei van elken staat; in onderdrukking de ondergang — dat predikt de wereldgeschiedenis.

Voor dat wij verder gaan, willen wij nog één, naar het ons voorkomt, belangrijk punt hier even aanroeren. Die in Indië iets over staatkundige aangelegenheden schrijven wil, kan zijn stuk in Nederland laten drukken; dat is waar, en het geschiedt dan ook tegenwoordig. Maar dat brengt belangrijke bezwaren mede, wier opheffing hoogst wenschelijk is, zoowel voor den persoon als voor de zaak. Voor den persoon de afschrikkende, lange onzekerheid, of zijn stuk wel en naar zijn genoegen opgenomen of gedrukt wordt. Wij behoeven niet uit te weiden over al de inconveniënten, wanneer een schrijver ver van de pers verwijderd is. Dan, voor de zaak is een afstand van 3 à 4000 mijlen erger. Openbaarheid en repliek beteekenen weinig of niets, wanneer de mogelijkheid tot *dupliek* bijkans geheel is weggenomen. Staatkundige aangelegenheden vooral, vereischen dikwerf eene levendige wrijving en wederzijdsche refutatie en discussie, om voor het publiek en de regering in het ware daglicht te komen. Iemand zendt zijn stuk naar de Nederlandsche pers — dat duurt 2 maanden. In de 3de maand wordt het gedrukt, in de 4de gecritiseerd en gerefuteerd; in de 5de maand ontvangt schrijver het eerste gedrukte exemplaar van zijnen arbeid, in de 6de maand de eerste critiek — in de 9de *kan* zijn wederantwoord in Holland gedrukt zijn. Waar gaat dat heen? Zoo geduldig is het publiek niet, vooral niet ten aanzien van dagbladlectuur, terwijl het belang dier zake zelve, bij die omwegen en dat tijdverlies, enorm kan te kort komen. Men lette hierbij wel op, dat het publiek in Nederland tegenwoordig gaarne uit Indië zelf wil worden vóórgelicht! De ondervinding van velen en van ons zelven zou het met vele voorbeelden kunnen staven, hoe lastig, bezwarend en afschrikkend het is, wanneer auteuren, commentatoren en refutatoren niet gezamenlijk digt bij de pers zitten.

39. *„Wat baat het toch wenschen te slaken en begeerten op te wekken, waarvan de vervulling buiten ons bereik is?"*

Dat is zeker kinderachtig en niet goed. Maar immers achten wij het niet ten eenenmale buiten ons bereik, om den Inlander ontwikkeling en meerdere beschaving te geven? Heeft onze regering zelve daartoe niet het initiatief genomen, door het oprigten van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers en van residentiescholen te verordenen? In ons oog nu zal het des te gemakkelijker zijn, hem ontwikkeling en beschaving deelachtig te maken, alzoo aan onze roeping te voldoen en de vervulling van het doel te bereiken, hoe levendiger wij in het gemoed des Inlanders de begeerte daartoe hebben opgewekt. Wij vreezen juist dat het weinig bestaan dier begeerte, ten gevolge van de eeuwenlange onderdrukking, langen tijd hier en daar een groote hinderpaal zal opleveren, om den Inlander te ontwikkelen en hem de weldaden van ons onderwijs te doen beseffen. En men zal toch wel niet, even als de voorvaderen op *Ceylon*, den Inlanders zonder de minste begeerte, en dus ook al door dwang, aan ons onderwijs willen *onderwerpen?* Dat ware eene nieuwe dwaasheid. Vooreerst zal zelfs de vrije pers ook niet zeer vermogend zijn, om die begeerte op te wekken, te minder daar de groote massa niet lezen kan. Uiterst geduldig, maar volhardend, gelijk in Engelsch Indië, zullen ook hier én de pers én het onderwijs te zamen moeten werken, om het algemeen naar eene hoogere ontwikkeling te doen verlangen en het daarvoor al vatbaarder te maken.

De treurige en bloedige gevolgen der vrije drukpers in Indië, waarvan schrijver nu nog eens spreekt, vreezen wij, gelijk men weet, *volstrekt niet*, terwijl de geschiedenis ook hier, in algemeenen zin, bewezen heeft, dat onderdrukking, willekeur en onregt, direct of indirect, treurige en bloedige gevolgen na zich slepen.

40. „*Wanneer men de vrije drukpers in hare werking nagaat, dan ontveinst zich niemand, dat zij — gelijk al het menschelijke — naast veel goeds ook menig kwaads bij zich draagt. In beschaafde landen wordt het kwade bestanddeel door het goede onschadelijk gemaakt, gelijk mede ook door het gezond verstand van de massa der bevolking. — Maar wie zal de Indische bevolking ter nederzetten, wanneer zij opgewonden wordt door het beklag over den druk, waaronder zij zucht, den arbeid, dien zij moet verrigten, de belastingen, die zij moet dragen, de onregtvaardigheden, die zij ondergaat? Wie zal het anders doen, dan de brutale kracht van het geschut en der bajonetten? Dat is het oogmerk niet van de aanprijzers der drukpers-vrijheid in Indië; dat is nogtans het doel waarnaar zij leiden zonder het te weten.*"

De brutale kracht van het geschut en der bajonetten heeft, luidens de geschiedenis, altijd in die maatschappijen het meest moeten werken, waar de ontwikkeling der vrijheidsbeginselen het langst en sterkst werden onderdrukt. Het is eene onverstoorbare levenswet der menschelijke sociale natuur, dat elke onderdrukking, na korteren of langeren tijd, door eene min of meer hevige reactie gevolgd wordt. Stationair kan het menschdom nergens blijven, veel minder door menschelijke kracht gehouden worden. Tot hiertoe bestond er geenerlei vrijheid in Nederlandsch Indië — en waarlijk, niemand zal tegenspreken, dat in dien onvrijen toestand vrij wat

kruid en lood zijn verbruikt en dat onze onophoudelijke expeditiën tallooze menschenlevens hebben gekost. Van den kant onzer koloniale geschiedenis prijzen zich de stelsels van onderdrukking niet zeer aan, en het zal hoog tijd worden, dat men, om de gevaarlijkste reactiën zooveel mogelijk te voorkomen, in alle opzigten vrijzinniger wegen ga bewandelen. — En wat nu die *beschaafde landen* aangaat — wij vermeenen, dat onder die massas *met meer gezond verstand* het geschut en de bajonet ook nog al eens te pas komt. Dan, ook daar barstten de oproeren los, niet omdat de drukpers daarvan oorzaak was, maar omdat men volhardde in het kwaad, dat zij aanwees. 't Zou overigens niet moeijelijk zijn aan te toonen, dat in die landen, waar de drukpers het langst en onbeperktst vrij was, juist het minst oproeren zijn ontstaan. En wat nu Indië betreft; de druk der bevolking, haar harde arbeid, de onregtvaardigheden enz. enz. zullen wel van zelf tot allerlei nadeelen en gevaarlijke reactiën leiden, ook zonder dat er eene pers bestaat. Gelukkig, gelukkig als men haar nog bij tijds laat medewerken om die slechte toekomst te voorkomen! „Wat niet gebeurt door de wijsheid der menschen, zal gebeuren door de magt der dingen."

41. „*Tien duizend overheerschers vragen voor zich de teederste der vrijheden, en zulks tegenover twintig millioenen overheerschten, aan welke zij alle soorten van vrijheden, zelfs die over hunne personen en de beschikking over hunne goederen ontzeggen; dat is bespottelijk.*"

Die tien duizend overheerschers vragen de vrijheid van drukpers niet uitsluitend *voor zich* of *ten hunnen voordeele;* maar *voor allen* en *tot aller voordeel, ten dienste der geheele Indische maatschappij en hare verhouding met Nederland.* Zal de staat, welke ook, wezenlijk en in allen deele vooruitgaan in bestendig welvaren, dan moet ieder, wie hij ook zij, die den waren toestand niet weet, wettig gelegenheid hebben dien te leeren kennen; ieder, die de waarheid weet, gelegenheid om haar aan allen te verkondigen, juist opdat des te regtvaardiger en beter gehandhaafd worde „de gelijke aanspraak op bescherming van personen en goederen," waarvan onze schrijver spreekt in zijn artikel 2, en dat de politieke basis is der maatschappelijke welvaart en orde; voorts zijn artikel 5, reeds boven aangehaald, en vooral zijn artikel 6, luidende aldus: „Alle geldafpersingen, knevelarijen en willekeurige beschikkingen over de personen der Inlanders, hunne goederen en hunnen arbeid zijn ongeoorloofd?" Zie ook art. 4 van den heer VAN VLOTEN, alsmede art. 98 van het vigerende reglement op het beleid der regering. In hoeverre het laatste sedert 1836 strengelijk is gehandhaafd, zullen wij thans niet beoordeelen. Misschien evenwel ware het niet kwaad geweest, dat eene waakzame, vrije drukpers de handhaving hadde ondersteund en dat zij opmerkzaam hadde gemaakt, waar er schending ongestraft plaats greep of kon plaats grijpen, vooral onder begunstigenden invloed van afstand, gebrek aan communicatie, enz. enz. — De vrijheid van drukpers is alzoo geene vrijheid, welke op zich zelve bestaat en sommigen bevoorregt (men ziet dat vaak te veel over het

hoofd); maar zij is in onverstoorbaar, innig verband met het weefsel der geheele maatschappij.

42. *„Niemand van ons is in, of gaat naar Indië, die niet in meerdere of mindere mate tot die overheersching bijdraagt en daarmede zijn voordeel zoekt te behalen."*

Dat de menschen in het algemeen van de eene plaats naar de andere, van het eene land naar het andere, *om des voordeels wille gaan*, spreekt van zelf en is niet alleen op Indië toepasselijk. 't Is een verblijdend verschijnsel van het leven en de beweging des menschdoms en een direkt oeconomisch bewijs voor de vooruitgaande welvaart der volken. Het ware te wenschen, dat de Nederlanders wat meer en vrijer *om huns voordeels wille* de reis naar en van Indië ondernamen. Ontegenzeggelijk zou dat aan beide landen de heerlijkste voordeelen opleveren. Het internationale verkeer bevordert wederkeerige produktie en comsumtie, vraag en aanbod; handelscirkulatie prikkelt meer en meer de levenszenuw der volken; rijkdom bevestigt den vrede en legt onverbreekbare banden. Dat nu het bijdragen tot de overheersching — voor een oogenblik eens toegegeven — alleen aan die tien duizend reizigers naar Indië wordt geweten, vinden wij wel eenigzins onbillijk. De overige 2,990,000 Nederlanders, *onder hunne constitutie*, blijven te huis, bij den voorvaderlijken haard, doen niets ten opzigte van Indië dan overheerschen van daar uit, en *behalen daarmede waarlijk niet onaanzienlijke voordeelen:* zooveel voordeelen zelfs, dat zij anders, volgens hun eigen zeggen, (niet zoo voetstoots door ons toegegeven) hunnen staat niet gaande zouden kunnen houden. In allen gevalle heeft hier de een den anderen niets te verwijten.

43. *„Het is dus eene inconsequentie, wanneer men in Indië voor zich vrijheid verlangt, terwijl men er noodwendig heengaat om anderen te onderdrukken. — En zegt mij niet, gij geestelijken, gij regtsgeleerden, gij handelaren: „ik ga er niet heen om te onderdrukken; ik ga er heen om eene zending van geweten, van billijkheid, van vrede uit te oefenen; want gij gaat er inderdaad heen om in meer of minder ruime mate uw levensonderhoud te zoeken, en gij kunt slechts prediken, regtspreken, handeldrijven onder den invloed van eenen druk, zonder welken gij weggejaagd of gedood zoudt worden, en van welken gij mitsdien noodwendig de solidariteit draagt."*

De onbevangen lezer zal aanstonds ontwaren, hoe onze schrijver in eene oude fout vervalt, het „qui bene discernit, bene docet" voorbijziet en morele, politieke en oeconomische beginselen en verhoudingen in zijne rede zamensmelt. Wij zullen hierbij niet langer stilstaan.

Wij gelooven niet, dat bijkans één Nederlander naar Indië gaat uit het beginsel, met het oogmerk om aldaar te onderdrukken of de onderdrukking te helpen schragen — maar wel om er een beter levensonderhoud te vinden. Hij denkt te voren niet aan onderdrukking, kent haar niet, stelt haar zich moeijelijk voor, is haar niet gewoon. Ware dat het geval, dan zou waarschijnlijk menig Nederlander niet naar Indië trekken. Daar gekomen en er lange jaren zijnde, leert hij de onderdrukking eerst kennen,

gewent zich aan dat denkbeeld, en leert het verdragen. En dat bewijst nog niets vóór de deugdelijkheid der onderdrukking. Het zoeken nu van levensonderhoud in een vreemd land en onderdrukking aldaar zijn niet noodwendig verbonden. Integendeel: hoe vrijzinniger *) het bestuur van dat land is, hoe gemakkelijker men er zijn levensonderhoud vinden, verbeteren en behouden kan — en ook al het prediken, regtspreken en handeldrijven gelukt veel beter onder den invloed van vrijzinnigheid dan van onderdrukkingsgeest. 't Is wijders bij velen eene verkeerde voorstelling, dat een bestuur tyranniek moet zijn, om sterk te wezen: eene voorstelling, reeds dikwijls genoeg door de geschiedenis gelogenstraft, ook ten aanzien van zoogenaamde exceptionele staatkundige positiën. Overigens leert diezelfde wereldhistorie bijkans op elke bladzijde, dat de druk vrij wat meer aanleiding geeft om weggejaagd of gedood te worden, dan de vrijzinnigheid, en zulks vooral in koloniën, wingewesten of verre bezittingen. Dan wij herhalen het, omdat zulks te veel over het hoofd wordt gezien: men moet, zorgvuldig scheidende, altijd de Oost-Indische aangelegenheden van hare *politieke*, van hare *sociaal-oeconomische* en van hare *morele* zijden beschouwen — anders geraakt men nooit uit den doolhof (zie wederom STEIJN PARVÉ).

44. „*Men voere mij niet te gemoet: „gij zelf hebt erkend, dat de toestand der inheemsche bevolking nog veel te wenschen overlaat, en de vrije drukpers heeft geene andere begeerte dan op deze en soortgelijke gebreken opmerkzaam te maken om ze hersteld te zien;" want ik antwoord hierop: schrijf in Nederland, maar niet in Indië; verbeter de Indische maatschappij op eene geleidelijke wijze, maar niet door schokken; beschaaf er de opvoeding, verhoog de zedelijkheid, vermeerder er de kennis, alvorens gij haar spreekt van staatshuishoudkundige beginselen, van staatkundige regten, welke laatste zij niet kan begrijpen, maar die haar kunnen opwinden en tot opstand doen overslaan.*"

Tot ons leedwezen kunnen wij het met schrijver maar niet eens worden, ook niet ten opzigte zijner opvoedingsvoorschriften. Onzes inziens toch is het eene menigvuldig herhaalde fout in de algemeene volksopvoeding en het onderwijs, dat men altijd met beginselen wil eindigen, in stede van er altijd mede te beginnen, gelijk in het woord zelf reeds ligt uitgesproken. 't Is hier de plaats niet om ons over een en ander nader te verklaren; maar zonderling, dat men die ongelukkige staatshuishoudkundige beginselen en staatkundige regten reeds zoover buiten 's menschen gewone natuur en buiten de palen van het dagelijksch gezond verstand tracht te plaatsen, alsof zij onder de sterrekundige wetenschappen, ja alsof zij op eene andere planeet behoorden. Omtrent de diepzinnigste wijsgeerige, zedekundige en godsdienstige begrippen en beginselen mag men den onwetenden mensch gerustelijk onderrigten, maar omtrent de alledaagsche (men vergeve eens deze uitdrukking!) verschijnselen en wetten in de maatschappelijke wereld en omtrent de regten onzer menschelijke natuur moet men

*) Wij houden staande, dat ook een koloniaal bestuur vrijzinnig kan en moet wezen, om de kolonie te behouden en te doen bloeijen; vrijzinnig, in de goede beteekenis van het woord.

ze zoo lang mogelijk beneveld houden, alsof hun die niet meer direkt aangingen. Het is de staatshuishoudkunde vooral, welke van SMITH tot MILL, van SALJ tot CHEVALIER, de hevigste aanvallen moet doorstaan; doch het mogt nog niemand gelukken haar te ontzenuwen of te vermannen en haar ingang neemt al meer toe. Dat zij volstrekt geene abstrakte, maar wel degelijk eene praktikale wetenschap is, toepasselijk op *alle* landen, volken en menschelijke toestanden, dat heeft Miss HARRIET MARTINEAU al vóór jaren, in hare populaire, kinderlijke verhalen, aangetoond, en dat blijkt nog praktischer tegenwoordig in Engeland, waar aan de leerlingen in de lagere volksscholen met de beste uitkomst onderwijs in de staatshuishoudkunde wordt gegeven. *Ook in Engelsch-Indië ontbreken de lessen in staatshuishoudkunde en staatkunde aan de inboorlingen niet. (General report on public instruction, in the Lower Provinces of the Bengal Residences for* 1847—48*).* Doch gaan wij verder.

De drukpers heeft nog nergens de maatschappij met schokken kunnen verbeteren, en zal ook in ons Indië wel eerst eene halve of geheele eeuw moeten werken, vóór dat haar invloed op de bevolking eenigzins merkbaar wordt, vóór dat deze zoover onderwezen is, om hare weldadigheid algemeen te gevoelen en te beseffen.

Beschaving der (?) opvoeding, verhooging der zedelijkheid, vermeerdering der kennis, in algemeenen zin, zijn, gelijk wij herhaaldelijk volhielden, niet mogelijk, komen niet op de regte, vruchtbare en gewenschte wijze tot stand, worden nimmer produktief en reproduktief, zonder die middelen, welke de vrije drukpers alleen kan aanbieden.

De ontwikkeling van staatshuishoudkundige beginselen en de ware kennis van staatkundige regten winden niet op en verwekken geen opstand; juist het gebrek daaraan vermag zulks, luidens de geschiedenis van andere volken. Men stelle b. v. Frankrijk eens tegenover Engeland! Waarheid is het echter, dat die beginselen en regten lijnregt in strijd zijn tegen de zucht tot onderdrukking en den geest van onregt; doch dat doen beschaving, opvoeding, verhooging van zedelijkheid en vermeerdering van kennis ook; en dus zullen deze aan den behoudenden stationairen toestand van ons koloniaal stelsel even vijandig bevonden worden. Wanneer wij over een en ander verder uitweidden, dan zouden wij inderdaad vreezen het reeds te lang gerekte geduld der lezers onbescheiden op de proef te stellen.

45. „*Men zegge voorts niet, dat men wetten kan maken, welke het kwaad kunnen straffen, dat de drukpers begaat. Want het is niet de straf, die kan baten, wanneer het kwaad bedreven is, dat misschien alle menschelijke vergoeding te boven gaat; dat kwaad moet voorgekomen worden.*"

Wij vermeenen, dat, uit een regtsgeleerd en liberaal staatkundig oogpunt, zich wel eene groote verhandeling tegen deze stelling zou laten schrijven. Wij hebben ons zelven echter zooveel mogelijk de kortheid voorgeschreven. Uit al het voorgaande is reeds gebleken, dat wij aan de vrije drukpers in Indië veel goeds toekennen, terwijl onze schrijver haar onmogelijk als een *absoluut kwaad* voor de maatschappij zal willen aannemen. — Nu heb-

ben de stellige wetten, in algemeenen zin, tweeërlei bestemming, d. i. de vrijheid te waarborgen, opdat het goede zoo uitgebreid mogelijk zich ontwikkele en werken kunne, en ten anderen het misbruik, dat door slecht gezinde menschen somtijds van die vrijheid kan gemaakt worden, te straffen, opdat zoodanig misbruik de eerstgenoemde bedoeling der stellige wet niet verhindere of verstore. Dus is de tweede bedoeling of de *strafwet* om — ten behoeve van — de eerste, en mag deze nimmer aan gene worden opgeofferd. De strafwet moet de strekking hebben om het kwaad te *voorkomen*, hetwelk bereikt wordt door haar in juiste harmonie met het misdrijf te doen zijn. Nog eens: de wet verbiedt en straft het kwaad, opdat het aan het goede niet schade. Maar het goede *om* en *met* het kwade te verbieden, — dat doet aan eenen staat, welken dan ook, zijne geheele ontwikkeling en bestemming verliezen, of sticht, luidens de historie van alle verbodswetten, ten langen laatsten, in veel uitgebreideren zin, juist het kwaad, dat men door de verbodswet wilde voorkomen; want de stellige wet kan wel de *gevolgen van het kwaad* treffen, maar niet de *beginselen van het kwaad*, welke in 's menschen zedelijke natuur liggen, en die zich daar te sterker ontwikkelen, hoe minder vrijheid het goede, in die zelfde natuur, bezit om tegen het kwaad op te treden. „Abusus non tollit usum" is dan ook een oud beginsel, steeds door de ware regtskunde gehuldigd. — En wie zal een veld geheel onbearbeid laten liggen, uit vrees voor het onkruid, dat hier of daar onder de tarwe mogt opschieten?

Nog eens, de verbodswet mag slechts voor *oogenblikken* optreden in exceptionele toestanden, wanneer de strafwet niet meer vermogend is om het kwade te treffen; voor die oogenblikken moet dan ook het goede lijden. Het menschdom met zijne deugden en gebreken, met zijne neigingen ten goede en zijne hartstogten, met zijne onbedwingbare beginselen van ontwikkeling en werking, laat zich op den duur niet anders regeren — de onderdrukking *kan niet* altoos duren en de slaap der zielen is haar dood niet!

46. *„Men verwijze eindelijk niet naar Britsch-Indië, om het onschadelijke van de vrijheid der drukpers ook voor onze bezittingen te betoogen; want de inheemsche bevolking van Britsch-Indië, met hare kasten-verdeeling en verschillende godsdienstige begrippen, biedt een stelsel van evenwigt aan, dat wij missen."*

Wij moeten ronduit verklaren, dat wij niet zeer goed vatten, wat schrijver met „een stelsel van evenwigt" in Britsch-Indië eigenlijk bedoelt. Wij kunnen hier toch wel niet denken aan een staatkundig zoogenaamd *juste milieu*, aan een *status quo*, waarvan de hardnekkige handhaving en bewaring, der maatschappij hare orde, Europa den vrede, en den laatsten koning der Franschen zijnen troon heeft gekost? Of wil het zeggen, dat de eene kaste de andere vreest en in bedwang houdt, of dat het eene volksdeel althans zooveel ontzag voor het andere heeft, dat er aan eene algemeene zamenspanning of verbroedering, om zich tegen de Engelschen te verzetten, niet te denken valt — dus dat eigenlijk eene onderlinge vijandige houding de orde der maatschappij aldaar bewaart? Eenige nadere verklaring hieromtrent hadden wij wel van den schrijver gewenscht.

Bonter maatschappelijke zamenstelling nu dan in Britsch-Indië zal men wel nergens aantreffen. Het is waar, de groote meerderheid des volks van voor-Indië bestaat uit Hindoes met hunne kasten-verdeeling; doch buiten deze (en dit verlieze men niet uit het oog!) bevinden zich daar 16—20 millioenen Mahomedanen; 4½ millioen Seikhs, bekend als zeer rusteloos en oorlogzuchtig; voorts een aantal Afghanen, Armeniërs, Turken, Arabieren, Chinezen, Tibetanen, zwarte en blanke Joden, Abijssiniërs, Tschitschit's (Indo-Europeërs), Mongolen en Persen; eindelijk 1½ à 2 millioen christenen van allerlei secten, gezindheden en natiën.

Het aangehaalde Staats-Lexikon (X. 216) zegt: „Het laat zich niet ontkennen, dat de Britten in het *binnenste* des lands vele tegenstanders hebben. Vooreerst de menigte van afgezette of slechts nog naar den naam met magtswaardigheid bekleede *Vorsten* en hunne familiën; voorts de Mahomedanen vooral, die niet vergeten kunnen, dat zij zelven eens de gelukkige veroveraars van Hindostan waren, en, nevens hunne Shechs, schitterden in magt en glans; vervolgens de *Brahmanen* en zelfs de *Kschatryaas* (militaire of tweede caste), die zich nu aan menschen uit de laagste kasten, ja zelfs aan verworpelingen, zoo als de Parias, in veelvuldige betrekking, namelijk voor de wet, zien gelijk gesteld; eindelijk de overblijfsels der oorlogzuchtige en buitzieke *Mahratten*, de roovers en moordenaarsbenden der *Pindaries* en *Thuggs*." Inderdaad, niemand zal ontkennen, dat de Engelsche staatkunde, zoo er in dat land een stelsel van evenwigt, welk dan ook, heerscht, onder die formidabele en zamenhangende massa van 150 à 200 millioen, het al zeer zonderling aanlegt, om dat stelsel te bewaren, ja dat zij dan eene rol, allergevaarlijkst voor zich zelve, vervult. Met hare bekamping van vreemde, doch hoogvereerde godsdienstgebruiken, met hare volhardende verbreiding van westersch onderwijs en beschaving, met hare gelijke regtsbedeeling, juries enz., eindelijk met hare volkomene vrijheid van drukpers, schijnt zij het er op toe te leggen, om dat stelsel van evenwigt — indien het bestond — te verstoren. — Het onderwijs in Bengalen en Hindostan omvat bijna alle takken van kennis, staatkunde en staatshuishoudkunde niet uitgesloten, en het wordt er niet enkel van regeringswege gegeven, maar door allerlei corporatiën, inlandsche grooten, vreemde zendelingen enz. onderhouden, in allerlei inlandsche talen en in het Engelsch. Onze Britsche naburen weten maar al te wel, dat in hun Indië alles behalve een stelsel van staatkundig evenwigt bestaat; zij weten dat bij proefondervinding; zij weten dat hunne heerschappij aldaar op zeer losse schroeven staat, dat zij meermalen uit oorzaken van de kleinste incidenten op eenmaal dreigde in te storten, en desniettegenstaande gaan zij er met volksonderwijs en vrije drukpers gerustelijk voort, omdat zij tevens inzien, dat dit de eenige wegen zijn om die massas van volken duurzamer aan zich te verbinden. De Engelschen weten dat hunne staatkundige positie in Indië niet zoo fraai is, ja veel slechter dan de onze in den archipel, en daarom trachten zij er langzamerhand andere, meer vrijzinnige en hervormende, wegen te be-

wandelen dan die der behoudende, onderdrukkende staatkunde, wier vermogens eindelijk niet langer zouden toereiken, om die vroeger zeer slecht bestuurde en ongelukkig gemaakte landen voor Engeland te behouden *).

De Generaal-Majoor Sir JOHN MALCOLM, in der tijd een van de geachtste kenners van Indië, maar tevens een van de ijverigste en sterkste tegenstanders der vrije drukpers aldaar, schijnt het bedoelde „stelsel van evenwigt" dan ook niet voor oogen gehad te hebben. In zijne „Staatsgeschiedenis van Indië" (vertaling van J. OLIVIER JZ. II. 205) zegt hij: „De twee groote verdeelingen van onze Aziatische onderdanen zijn Mahomedanen en Hindoes. De eerstgenoemden, die het minst talrijk zijn, hebben bij onze vestiging in Indië het meest verloren; maar hunne middelen, om onze magt te ondermijnen, zijn, bij vergelijking van die welke de Hindoes bezitten, zeer gering. Ofschoon de Mahomedanen niet meer door die felle dweepzucht aangedreven worden, die hen in vroeger dagen sterkte en eendragt schonk, zijn zij echter, door hunnen lediggang en slechte zeden, gepaard bij hunne persoonlijke dapperheid, als gevaarlijk te beschouwen; want zij zijn genegen tot verandering, zij worden door sterke hartstogten beheerscht en hebben eenen onwederstaanbaren dorst naar zinnelijk genot, om hetwelk te voldoen, zij de grootste gevaren zullen trotseren. Zulk een volk is tot nu toe, in de handen der heimelijke vijanden van ons gezag, een geschikt werktuig geweest en zal dit voortaan altijd blijven. De Hindoesche bevolking van Indië bevat allerlei soort van menschen, van den schrandersten tot den diepst onkundigen, van den dappersten tot den lafhartigsten; maar hoewel zij in stammen en kasten, zoowel als door hunne onderscheidene neigingen, bedrijven en hoedanigheden, verdeeld zijn, bestaan er sommige algemeene gevoelens, die hen allen vereenigen; en hiervan weten de meer verlichten onder hen zeer goed voordeel te trekken, wanneer hun oogmerk dit vereischt. De Brahmins (hoogste of priesterkaste) en de burgerlijke klassen zijn eeuwen lang in naam, de dienaren, en metterdaad de meesters van de onstuimige en koene, doch onwetende en bijgeloovige stammen hunner landgenooten geweest. Hunne bekwaamheid in het behandelen dezer geduchte magt, is door herhaalde oefening tot volkomenheid gebragt; en wanneer wij bedenken, wat zij door de uitbreiding onzer heerschappij verloren hebben, zoude het dwaasheid zijn niet te gelooven, dat zij altijd den wensch koesteren om ons gezag te ondermijnen en te vernielen. Wanneer wij dan, gelijk wij behooren, de mogelijkheid van zulk een oogmerk aannemen, moeten wij zorgvuldig acht geven hun de middelen tot bereiking daarvan niet in de handen te geven, en het lijdt geen twijfel, dat, zoo lang er geene geheele verandering in de geestgesteldheid der inboorlingen van Indië plaats heeft, zoo lang hunne vooroordeelen niet weggenomen zijn en meerder kennis niet trapsgewijze onder hen verspreid is geworden, geen wapen in de handen der Brahmi-

*) Men kze op dit hoofdstuk vooral BARSHOU DE PENHOEN, „l'Inde sous la domination Anglaise." Daaruit zal men zien dat b. v. het bestuur van Lord KORNWALLIS alles heeft gedaan, om het oude staatkundig en maatschappelijk evenwigt in Indië te verbreken, hetgeen hem maar al te zeer is gelukt.

nen en andere onderwezene klassen van Indië meer geschikt voor hunne oogmerken tegen ons Gouvernement zoude kunnen zijn, dan eene vrije drukpers."

Dezelfde staatsman zeide in zijne redevoering, uitgesproken in eene bijeenkomst van actiehouders der O. I. Compagnie op Vrijdag den 9den Julij 1824: „De Engelschen (in Indië) worden overheerschers, lieden van eene lage kaste en dwingelanden genoemd, die Indië overmeesterd hebben, alleen om de inwoners te onderdrukken, hen van hunne rijkdommen te berooven en hunne godsdienst en zeden uit te roeijen. De inlandsche troepen worden daarbij altijd met geestdrift opgeroepen, en de raadgevingen zijn altijd dezelfde: *Uwe Europesche tyrannen zijn weinig in getal. Vermoordt hen!* De gegrondheid dezer daadzaken zal door niemand, die met Indië bekend is, in twijfel worden getrokken. Ik vraag derhalve: wanneer deze vijandige geest onder de voornaamste Hindoes niet verflaauwen, maar met de vermeerdering van ons gezag duurzaam toenemen moet, is het dan wijs en staatkundig hun zulk een middel als eene vrije drukpers (zoo als hier bedoeld wordt) in handen te geven? Dit middel zoude slechts tot één oogmerk dienstig worden gemaakt, namelijk tot ons verderf."

Niettegenstaande deze schriktafereelen, opgehangen door eenen man van autoriteit, schonk de Engelsche staatkunde aan Bengalen en Hindostan eene volkomene wettige vrijheid van drukpers, en sedert een aantal jaren (sedert 1835) is nog geene van die donkere voorspellingen zijner behoudende, stationaire politiek, zelfs in de verte, bewaarheid geworden. Het moge niet onbelangrijk zijn hier ook eenen anderen Engelschen schrijver over hetzelfde onderwerp te hooren.

James Mill, wiens uitvoerige „Geschiedenis van Britsch Indië" nog laatstelijk door de kritiek (zie *Athenaeum*, 1849 of 1850?) werd genoemd „een onvergankelijk monument van geschiedkundige onpartijdigheid, scherpzinnigheid en waarheidsliefde" zegt het volgende (V. 635): „Neen; wanneer de regering het vermogen om te lezen nuttig wil maken voor het volk van Indië, dan moet zij maatregelen nemen om ze nuttige boeken te geven. Tot dit doel bestaat er een krachtig middel; en nooit was er, en nimmer zal er een ander wezen; en dat is de vrijheid van drukpers. Onder de andere verwonderlijke uitwerkselen der vrije pers is dit eene: dat zij het ten *belang* van de regering maakt, dat het volk het hoogst mogelijk onderwijs ontvangt; het gouvernement aandrijft om zich ten uiterste toe te leggen op het verleenen van onderwijs; voorts dat het volk niet misleid worde, en dat het gouvernement, wanneer zulks ook noodig zij, verzekerd moge zijn van de gehechtheid van het volk. Edoch, de Indische regering — indien men van het verledene tot haar toekomstig gedrag eene gevolgtrekking mag smaken — zal de pers niet als den eersten maatregel tot verbetering kiezen. Wanneer men den zedelijken toestand des volks van Indië nagaat, dan is het mogelijk dat aldaar, op dit oogenblik, het onbeperkte gebruik der pers bezwaren van ernstigen aard zou

ontmoeten, bezwaren, welke grooter zouden zijn dan het kwaad, dat de pers zou willen tegengaan. Er is geen volk echter, waar die vrijheid niet trapsgewijze dient ingevoerd te worden. Dit is zeker, dat de Indische natie van die vrijheid, als een middel tot verbetering, zooveel moet ontvangen als zij verdragen kan; en dit zou hen, bij eene behoorlijke aanmoediging, ras tot het ontvangen van meer geschikt maken en dan, met snelle schreden, tot een vol en werkdadig genot daarvan."

Bij de beoordeeling van het bovenstaande neme men wel in acht, dat MILL nog vóór MALCOLM schreef; dat hij zelf nimmer in Indië was geweest, en dat hij, hoezeer ook gestemd voor vrijzinnige beginselen, zich blijkbaar in de toepassing niet geheel kon los maken van de bekrompene en vreesachtige staatkunde eener „edele Compagnie," welke vele zielen ook in Engeland gedurende meer dan twee eeuwen bevangen had.

't Is een bekend en dagelijksch verschijnsel, dat het menschdom zich even moeijelijk van zijne ouderwetsche denkbeelden en vooroordeelen ontdoet, als onze grootmoeders zaliger van hare middeleeuwsche garderobe, en onze voorvaders religieuslijk aan hunne isochinesche staarten gehecht waren. Zoo als reeds gezegd, werd de pers in Britsch Indië in 1835 geheel en volkomen vrij verklaard — en laat ons nu zien wat WILSON, de persoonlijke kenner dier gewesten en de opvolger van MILL als geschiedschrijver, in 1846 hieromtrent aanmerkte. In de aangehaalde MILL's *history of Br. India continued bij* WILSON, VIII. 585, lezen wij: „De pers van Calcutta was van den druk van noodelooze en kwellende bemoeijing bevrijd, en werd, zoowel in de Engelsche als Inlandsche talen, een nuttig werktuig ter verspreiding van kennis. Tegenwoordig, (1846), worden er vijf nieuwsbladen in het Bengaleesch en drie in het Perzisch te Calcutta gedrukt, behalve de andere in de verschillende residentiën."

47. *„Wanneer in Engeland zelf de vrijheid der drukpers praktisch grooter geworden is dan wettelijk en theoretisch, in Britsch Indië is die vrijheid veel grooter in theorie dan in praktijk."*

Dat blijft geheel aan de individuën overgelaten, of zij van eene verleende vrijheid gebruik willen maken of niet. De staatkunde, de regering heeft genoeg gedaan en een harer duurste pligten vervuld, wanneer zij onder behoorlijken waarborg de wegen heeft geopend en ze vrij laat. Hij, die verkiest, kan ze dan bewandelen; en dat zegt veel, en dat belooft ten stelligste, dat men bij de voortgaande algemeene ontwikkeling des volks er meer en meer bewandelaars te verwachten heeft. Onze schrijver heeft hier juist het onderscheidend karakter aangeroerd van de staatkunde der Engelschen, in de laatste jaren in velerlei opzigten geopenbaard. De staatkunde van andere natiën hinkt, trots al hare wetsherzieningen en omwentelingen, *practisch* veel te veel op antecedenten en retroacten, die historische krukken, voort, en laat de *theorie* of de *zuiver staatkundige beginselen* meestal achteraan strompelen, als zij eerst met schade en schande geleerd hebben. De Engelschen in onze dagen daarentegen durven de historie nog eens wat op zijde dringen, en het een of ander *theoretisch* aannemen en wettigen,

waarvan de waarde nog door geenerlei praktijk in de wereldgeschiedenis bewezen is. Wij verbeelden ons te bespeuren, dat hunne staatkunde in het algemeen meer en meer tot beginsel aanneemt: „als de basis, het beginsel, de *theorie* maar goed is, dan zal de praktijk van zelf wel goed worden" — en dat bekomt hun ook wel. Wanneer zal er toch een einde komen aan die noodlottige scheiding van beginselen en uitwerkselen, van theorie en praktijk, alsof ooit eenige praktijk, in welk opzigt ook, zonder op goede theoretische gronden te rusten, tot duurzaam goede gevolgen heeft geleid?

Wij zouden nog kunnen aanvoeren: ook in Nederlandsch Indië zal wel vooreerst de drukpers in *theorie* veel grooter zijn dan in *praktijk;* laat haar dus des te geruster vrij! Doch die soort van redenen en bewijzen verkiezen wij niet.

48. „*Een ambtenaar kan er schrijven, hij kan de handelingen van het bestuur gispen enz. zijn werk zal gedrukt worden; maar hij is er ook schier zeker van zijnen post te verliezen, en wij vinden een uiterlijk verbod verkieslijk boven eene zoo gevaarlijke vergunning.*"

En de regering zelve moedigt er alle mededeelingen aan (zie Tijdschrift van N. Indië 1850, Mei, bl. 395) . . . . . .? Dat moet dan ook maar de *ambtenaar* zelf weten, of hij zijne betrekking aan openbaring van meening en waarheid wil wagen of niet. — En niet alle menschen zijn ambtenaren, en ook in N. Indië wil men meer partikuliere industrie doen ontstaan, de havens vrij maken, handel uitbreiden enz. enz. toch niet alles door ambtenaren?

49. „*Men maakt zich illusien over der Engelschen onbegrensde vrijheid, zij zijn te verstandig om haar in praktijk te brengen, daar waar zij aan hunne belangen zou kunnen schaden.*"

Zouden de Engelschen per se en van nature zooveel verstandiger zijn dan wij, Nederlanders? Kan het bewustzijn van onze nationale ontwikkeling dat maar zoo aanstonds toegeven? Zijn wij Nederlanders oproeriger gestemd dan de Engelschen en de vrijheden minder waardig dan zij? Maar buitendien: de Hindoes en andere volken van Britsch-Indië dan, voor wie ook de drukpers openstaat en die daarvan ook vrijelijk gebruik maken . . . . zijn zij even verstandig als hunne beheerschers en veel verstandiger dan wij, om eene vrijheid te genieten, welke men ons ten eenen male wil onthouden, om die vrijheid niet in praktijk te brengen, wanneer zij aan hunne belangen zou kunnen schaden?

Te dezer plaatse haalt onze schrijver in eene noot een gezegde aan van eenen Engelschen Gouverneur van Malta, die verklaarde „een groot voorstander van de vrijheid der drukpers te zijn; maar niet op een oorlogschip." Of nu Malta, of welke kolonie, of welke overzeesche bezitting, of welke volksstaat men wil, ooit aan de exceptionele positie van een oorlogschip kan gelijk gesteld worden — tenzij in geheel *socialitischen* zin — laten wij aan anderen ter beoordeeling over. Wij voor ons wenschen zulk eene gelijkstelling aan onze Indische landen niet toe. Overigens zijn ook

zeker niet alle Engelschen voor de vrijheid van drukpers gestemd, evenmin als voor vele andere vrijheden. Dat verschilt veel! Men herinnere zich slechts heden ten dage de magtige partij der protektionisten, die aan de *freetraders* nog al vrij wat moeite veroorzaken.

In diezelfde noot maakt schrijver opmerkzaam op het ontslag, onlangs aan een Britsch Indisch ambtenaar, den kapitein CUMMINGHAM, gegeven, wegens het gebruik door hem, bij de zamenstelling van eene „Geschiedenis der Seikhs," gemaakt van documenten, welke hem in zijne ambtelijke betrekking zijn toebetrouwd geweest. Hierop antwoorden wij, dat de vrijheid van drukpers volstrekt niet schending van vertrouwen of overtreding van afzonderlijke bepalingen op ambtelijke betrekkingen veroorlooft of wettigt, en dat de Engelsche regering in het onderhavige geval, naar ons inzien, het *misbruik van vertrouwen*, maar niet het *gebruik der pers* door C. gemaakt, heeft gestraft. Edoch, wij zouden die geheele zaak grondiger dienen te kennen, om beslissend te oordeelen of de Engelsche regering in dezen regtvaardig of onregtvaardig heeft gehandeld.

En hiermede eindigen wij onze bemerkingen, welke wij zeker niet in die mate hadden uitgebreid, wanneer het niet eene zeer teedere kwestie, zoo voor de individuën als den staat, had gegolden. Iets nieuws hebben wij hier volstrekt niet geleverd; want bij de bovengenoemde schrijvers zal men de zaak sedert lang veel grondiger, veelzijdiger en ook meer zamenhangend behandeld vinden. Alleenlijk dachten wij, dat eene *herhaling* van de voornaamste punten, welke voor de vrijheid van drukpers, ook in Nederlandsch Indië pleiten, hier en daar niet geheel zonder nut zou kunnen wezen. Althans het algemeene belang vordert, dat het *voor* evenzeer in de schaal worde gelegd, als men dat het *tegen* doet, opdat derden, met een onbevangen oordeel, zoo wij hopen, gemakkelijker tot eene zuivere vergelijking en waarachtige gevolgtrekking kunnen geraken. Wij mogen hier zeker nog wel, bij wijze van kort uittreksel, bijvoegen wat de heer L. VAN VLIET, die ook de kolonie persoonlijk en van nabij heeft beschouwd, onlangs in zijn vlugschrift, getiteld: „Indische Belangen" (I. 11 en 39 en verder), omtrent het verleenen van drukpers-vrijheid in Nederlandsch Indië, zoo krachtig en bondig heeft gezegd. In substantie komt zijn besluit hierop neder: „De openbaarheid is een breidel voor den een, eene verdiende straf voor een ander, een middel tot verbetering voor een derde; terwijl de wrijving van denkbeelden, die uit haar voortvloeit, steeds nuttig is voor het algemeen. Het bestuur zal de misslagen tijdig leeren kennen, de overtreders zullen hunnen invloed verliezen, maar die der regering zal er door winnen; ontslag uit de dienst aan allen, die zulks verdienen, zal er het gevolg van zijn; want niet de openbaarheid van het kwaad, maar het kwaad zelf is schadelijk, en eene regering, die het kwaad straft, bevestigt hare kracht. De openbaarheid doet eene veelzijdigheid van beschouwingen ontstaan, welke tot juiste kennis leidt van hetgeen er omgaat." En bl. 45: „*L'erreur seule peut en souffrir: la vérité ne peut qu'y gagner.*"

Nog willen wij in herinnering brengen de woorden, waarmede de heer

VAN SWIETEN zelf zijne brochure eindigt, en die wij geheel tot de onze maken: „Neen, de Oost is niet het land der wonderen, waar de gewone wetten der wiskunde, der natuurkunde, der staatshuishoudkunde, de gezonde regelen der zede- en menschkunde zouden falen; men neme eenige gemakkelijk te kennen eigenaardigheden van het volkskarakter in aanmerking, voorts die van twee naast „(in?)" elkander geplaatste maatschappijen van overheerschten en overheerschers, daarna passe men die wetten en regelen gerustelijk op haar toe, en zij zullen bevredigende uitkomsten leveren."

Ten slotte uiten wij den wensch, dat onze vrijzinnige regering en volksvertegenwoordiging zich eerlang zullen herinneren de woorden, eenmaal door den afgetreden minister en volksvertegenwoordiger, Mr. D. DONKER CURTIUS, openlijk geuit:

„De vrijheid van drukpers is de Koningin der aarde — wie haar verbreekt, zal door haar verbroken worden."

Batavia 1850.

J. MUNNICH.

De drukpers en de Javanen.

Aan den heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER.

Gij hebt mij uitgenoodigd, om in dit Tijdschrift een gedeelte der discussiën voort te zetten, die ons onlangs in 's lands vergaderzaal hebben bezig gehouden. Schoorvoetende voldoe ik aan dit verzoek. Zoo veel scherpzinnigheid, zoo veel geleerdheid, zoo veel uitstekende talenten, als wij gelegenheid hebben dagelijks in u te bewonderen, zijn wel in staat, om eene uitnoodiging als de uwe in ernstig beraad te nemen. Bovendien komt het mij voor, dat er weinig hoop bestaat, om in 't algemeen op de partij, waartoe gij behoort, door discussie eenigen invloed uit te oefenen, en, speciaal wat Indische aangelegenheden betreft, u in eenig opzigt tot mijne zienswijze te bewegen. Uwe partij vermeent alléén in 't bezit te zijn *der* waarheid en *des* regts. Zij is daarom exclusief, en tot geene wijziging, hoe ook genaamd, van de, zoo als zij meent, in haar bezit zich bevindende, objektive waarheid genegen. Ja, zij *kan* zelfs geen enkel, eens door haar als regt of als waarheid erkend en aangenomen punt, bij beter inzigt, als een gevolg van grondiger onderzoek, veranderen of opgeven, omdat ze dan haar eigen graf zou graven. Immers, dan zou het blijken, dat ook zij deelt in het lot van alle stervelingen; dat *het* regt en *de* waarheid, die zij bezit, even goed subjektief zijn als van elke andere partij; dat, zoo wel in het godsdienstige als in het staatkundige, niemand, ook zij niet, de eenige onveranderlijke, absolute waarheid heeft, maar slechts de middelen, om uit de eeuwige bron der waarheid te putten; dat ook de zich noemende anti-revolutionairen veranderlijk zijn in hunne opiniën, heden voor waarheid kunnen houden wat ze bij beter inzigt morgen verwerpen, en alzoo op geen vaster grondslag bouwen dan wij allen. Er is in 't algemeen weinig hoop, om uwe partij, nadat zij zich eens verklaard heeft, door overreding tot eene andere meening over te halen. En nu heeft zij zich, wat de Indische aangelegenheden betreft, reeds duidelijk genoeg verklaard. Zij is een voorstandster der koloniale staatkunde van den heer J. C. BAUD — zij kan dus niet anders, dan tegen publiciteit, speciaal tegen de vrijheid van drukpers op Java, gestemd zijn, en juist over dit onderwerp hebt gij mij, die van eene andere meening ben, in dit Tijdschrift geïnterpelleerd.

Een tweede beweegreden, die mij terughield, is de bejegening, die ik van u en uw partij tot dus verre heb ondervonden. Ik vermeen mij te mogen beklagen over onverdiende beschuldigingen, over onbillijke en partijdige vonnissen. Een paar voorbeelden slechts. In de zitting van 23 December l.l.

zeidet gij: „Het derde punt is eenigermate kiesch; men vergeve mij, zoo eenig min gepast woord mij ontvalt. Wij allen hebben bij de inachtneming der parlementaire convenances belang. Ik ben in zeker opzigt voor vrijheid, gelijkheid en broederschap; in zeker opzigt zeg ik; men moet niet te ver gaan. Ik neem een voorbeeld. Wanneer ik in Indië verkeerd had, wanneer ik mij daar bezig gehouden had met historische en litterarische navorschingen, en ik in deze vergadering zitting verkreeg met iemand, die een reeks van jaren in Indië, in hooge betrekking, het Vaderland met eere gediend had, zou ik, zonder iets af te dingen op de vrijmoedigheid, die den volksvertegenwoordiger betaamt, in toon en uitdrukking bewijzen, dat dit onderscheid van vorming en stand bij mij niet in vergetelheid geraakt was. Maar dit is eene zaak van geheel persoonlijk, subjektief gevoel. Zoodanig is mijne zienswijze; misschien wel omdat ik, waar het eerbied voor talenten en verdiensten betreft, in mijn hart aristokraat ben." Deze woorden heb ik weinig edelmoedig gevonden. Ze bevatten onverdiende verwijten, niet bewezen beschuldigingen. Is het edelmoedig een uwer ambtgenooten, die het zich tot pligt rekent de beginselen van eenen geduchten tegenstander te bestrijden, op zulk eene scherpe wijze van overmoed en verwaandheid te beschuldigen? Door „toon en uitdrukking" zou ik bewezen hebben, dat het onderscheid van stand en vorming tusschen den heer BAUD en mij in vergetelheid is geraakt. De algemeenheid der beschuldiging maakt het onmogelijk er zich tegen te verdedigen, en 't gebrek aan iederen zweem van bewijs toont genoegzaam aan, dat zij onverdiend is. En waartoe zulke oordeelvellingen? oordeelvellingen over toon en uitdrukking? Men vergist zich zoo gemakkelijk, wanneer men daaruit wil afleiden, wat er in de ziel omgaat; en bovendien is de zaak veel te gewigtig, om op toon en uitdrukking naauwkeurig te letten. 't Geldt hier de dierbaarste belangen van twintig millioen menschen in Indië, die onder onzen schepter leven; 't geldt de pligt, en de eer, en de roeping, en het behoud van het Vaderland; verg niet van mij, dat ik veel moeite aan den vorm te koste leg, wanneer ik, in zulke teedere en hoogst gewigtige aangelegenheden, mijne beginselen verdedig tegen eene veel scherpzinniger, veel handiger, en met de détails veel beter bekende tegenpartij. Mogen u mijne uitdrukkingen soms wat ongekuischt en vermetel schijnen, vergeet niet, dat gij op een zeer hoog standpunt staat van meesterschap over de taal, meesterschap over u zelven en eloquentie. Vergeet niet, dat niet allen zoo gelukkig zijn, en dat nu nog dikwijls plaats heeft, wat CICERO reeds zag gebeuren: „fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit." Vergeet niet, dat men ook kan kwetsen en zich aan het kwaad, dat gij in mij berispt, schuldig maken, ook met de zachtste stem, en den liefelijksten toon, en de meest bedeesde houding, „zonder dat eenig min gepast woord ontvalt," en „met inachtneming der parlementaire convenances." Geloof mij, al heb ik in uwe oogen, in toon en houding, gezondigd, toen ik den heer BAUD bestreed, nooit vergat ik, dat ik in het strijdperk was met eenen man, die zijne verdiensten heeft, die eenmaal een zeer hooge betrekking

heeft bekleed, maar wiens koloniale politiek, naar mijne diep gevestigde overtuiging, gebeurtenissen in Indië voorbereidt en in het leven roept, die groote rampen over den Archipel brengen en niet anders dan op de vernedering en het ongeluk van het Vaderland kunnen uitloopen. Waar aan den eenen kant die overtuiging vast staat, en aan den anderen kant sedert vele jaren beleden beginselen met warmte worden verdedigd, daar wordt *van beide kanten* de discussie, in toon en uitdrukking, soms scherp en hartstogtelijk. Ik beken het — dat is af te keuren; ofschoon ik aan onpartijdigen durf overlaten, te beslissen, wie, *in toon en uitdrukking*, het meest heeft gezondigd; wie, bij voorbeeld het meest, die de woorden „O'CONNELL" en „agitateur" heeft gebezigd, of die, daardoor gekrenkt, met vuur en opgewekt gevoel heeft geantwoord. Maar u durf ik de ernstige vraag doen, of het goed is, bij zulke gelegenheden, „olie in de vlam te werpen?" Of het goed is, dat een ambtgenoot, die zich buiten de eigenlijke kwestiën houdt, maar als criticus en censor en recensent optreedt, door oordeelvellingen zonder bewijs, door eenvoudige verklaringen, niet van redenen omkleed, de verbittering, zoo zij bestaat, nog meer opwekt en het vuur aanblaast? Of het goed is, „dat een van hen, die ten aanzien der koloniale belangen geen deskundigen zijn, den indruk bekend maakt, dien sommige der redevoeringen op hem gemaakt hebben," en dan eenvoudig, ex tripode, zonder eenige adstructie van zijn vonnis, prijst en laakt, veroordeelt en den palm der overwinning aanbiedt, alleen op grond van het „car tel est mon bon plaisir?"

Over onbillijkheid; partijdigheid en onregtvaardigheid heb ik mij, ten opzigte van de zich noemende anti-revolutionaire partij, waarvan gij het hoofd zijt, te beklagen. Nog een enkel voorbeeld. In het, door u als het uwe erkende, blad *de Nederlander* van 18 Januarij n°. 171, is opgenomen een artikel uit het *Goudsch Kronijkske*, waarin mijne onkunde, op eene zeer hatelijke wijze en in de meest beleedigende uitdrukkingen, wordt beweerd, op grond van eene in eene redevoering door mij gebezigde phrase. Een paar dagen later heb ik in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* aangetoond, hoe, behalve aan meer vervalschingen, het *Goudsch Kronijkske* zich ook, in 't verdichten van dezen volzin, aan kwade trouw had schuldig gemaakt. Had ik nu van de onpartijdigheid (ja, ik durf de woorden *eerlijkheid* en *opregtheid* gebruiken) van uw blad niet mogen verwachten, dat het zich haasten zou, om de vervalsching van het *Goudsch Kronijkske*, die het ter goeder trouw had overgenomen, ook aan zijne lezers bekend te maken? Maar het tegendeel is geschied. In een volgend nommer verklaart uw blad, in weerwil van deze vervalsching, „wij hebben voor het *Goudsch Kronijkske* achting en in dè Oost-Indische zaken krediet."

Om al deze redenen, was ik huiverig, aan uw verlangen te voldoen. Ik vrees dat ik, bij ieder verschil van opinie met den heer BAUD, reeds voor dat de kampstrijd begint, in uwe oogen de nederlaag heb geleden. Maar ik heb mijne schroomvalligheid overwonnen, door de gedachte, dat de discussie, al ben ik ook niet bij magte u tot mijne zienswijze over te

halen, toch misschien anderen kan overtuigen. Op anderen, die niet meenen reeds in 't bezit der absolute waarheid te zijn, maar die zoo lang ze leven naar de waarheid streven, kan mijn geschrijf veelligt eenigen indruk maken. Duid mij niet ten kwade, dat ik u deze verklaring openhartig en zonder omwegen heb afgelegd, en houd u overtuigd, dat, hoedanig ook de toon en uitdrukking mogen wezen, die ik tegen u bezig, een onbepaalde hoogachting voor uw persoon, uwe talenten en uwe verdiensten diep in mijn gemoed is gegrift.

In uwe eerste redevoering op 23 December l. l. hebt gij gezegd: „En wat nu betreft de publiciteit in Indië, de vrije drukpers aldaar, ik wil niet oordeelen, in hoe verre die wenschelijk is of niet; maar de argumenten voor die vrijheid zijn niet altijd even gelukkig geweest. Ik herinner mij, dat het niet gevaarlijke van de vrijheid in Oost-Indië betoogd werd op grond, dat de Javanen niet lezen konden; maar zouden zij, omdat ze niet kunnen lezen, onkundig blijven van het wantrouwen en de twisten, die tusschen de Europeërs worden gezaaid? Ook in de laatste tijden hebben gebeurtenissen plaats gehad, die in dat opzigt tot waarschuwend voorbeeld kunnen strekken."

En in de tweede redevoering van dien dag, rigttet gij regtstreeks tot mij de volgende interpellatie: „Een enkel woord omtrent hetgeen de geachte spreker uit Almelo gezegd heeft aangaande de vrijheid van drukpers op Java. Ik zal daarom niet twisten, maar indien hij de goedheid hebben wil, niet nu, maar in zijn Tijdschrift, te toonen, dat het niet lezen der Javanen het niet-gevaarlijke der vrije drukpers op Java bewijst, zal het mij zeer aangenaam zijn."

't Komt mij voor, dat hetgeen ik omtrent deze kwestie geschreven heb in mijne *Reis over Java, Madura en Bali*, I, 110, en waarop gij schijnt te doelen, u, bij 't uitspreken dezer woorden, toch slechts flaauw voor den geest heeft gestaan. Want hetgeen ik beweerd heb, was niet volkomen zoo als gij het hier hebt voorgesteld. Ik zal de periode laten volgen: „Al heerschte er op Java ook eene onbeperkte vrijheid van drukpers, al werd het land ook met de hevigste oppositie-bladen overstroomd, het zou op de Javanen zelven geen den minsten indruk maken, *want de Javanen lezen niet.* Betrekkelijk slechts zeer weinigen, voornamelijk de hoofden, kunnen lezen: en weet ge wat ze lezen? Geen Nederduitsch, maar Javaansch; geene geschiedenis of wijsbegeerte of politiek, maar poëzij. De geheele Javaansche letterkunde bestaat uit niets anders dan poëzij; — daar houdt hij van, hoe wonderbaarlijker hoe liever! Maar denkt gij, dat hij zich met staatkundige bespiegelingen zal ophouden? dat er eenige de minste *public spirit* in hem zit? Neen! Zal de vrijheid van drukpers eenigen invloed op zijne politische denkbeelden kunnen uitoefenen, dan moet er eerst eene hervorming, een nieuwe geest in het volk geboren worden. Die hervorming komt eenmaal zeker, en de tijd nadert nu reeds met rassche schreden, waarin de slagboom, die thans door het Gouvernement tegen Christelijke ontwikkeling en beschaving ge-

steld wordt, zich van zelf zal openen. Zou het niet verstandiger zijn, nu, terwijl de drukpers-vrijheid nog geheel onschadelijk onder haar is, de natie daaraan te gewennen, dan verpligt te worden haar die vrijheid te geven, wanneer zij zelve er behoefte aan gevoelt en ze eischt?"

Gij ziet, dat ik, in deze periode, op twee bijzonderheden heb gewezen, als bewijzen voor het niet-schadelijke der invoering van vrijheid van drukpers op Java. Die vrijheid zou op de Javanen geen den minsten indruk maken, vooreerst omdat ze over 't algemeen niet kunnen lezen, en ten tweede, omdat zij die lezen, zoo als de vorsten en hoofden, niet in politiek, maar in excentrische poëzij, enz. behagen scheppen. 't Argument is dus tweeledig; 'tis gegrond op de kennis en den trap van beschaving van den Javaan, en op de geaardheid, den inborst, het karakter van het volk.

De Javanen lezen niet. Het feit is door u niet ontkend, en vereischt dus geen nader bewijs. Onder de Javanen vindt gij geene andere scholen, dan de zoogenaamde *pasantrian's* of priesterscholen, waar de jeugd den Koran in 't Arabisch werktuigelijk leert lezen of zingen, niet verstaan en begrijpen. Slechts zeer weinigen, die tot den geestelijken stand worden bestemd, genieten dit onderwijs, indien het dien naam verdient. Maar inrigtingen, waar ze het Javaansch, hunne moedertaal, leeren lezen en schrijven, zijn er volstrekt niet. Als gij de hoofden en vorsten uitzondert, is bij het eigenlijke volk die kunst eene zeer zeldzame. In sommige dessa's vindt gij eenen gelukkige, die van zijnen vader of grootvader een manuscript heeft geërfd, en in zulk eene familie is de kunst van lezen, door middel van datzelfde manuscript, dan erfelijk. De vader onderwijst den zoon. Maar dat zijn uiterst zeldzame gevallen. Wij nemen dus, met uwe toestemming, als een erkend feit aan, dat de Javanen niet lezen. Maar de gevolgtrekking, daaruit afgeleid tot het niet-gevaarlijke der drukpers op Java, noemt gij „niet gelukkig." Waarom niet? Bij den eersten opslag schijnt mij deze uwe verklaring zonderling toe. Immers, wanneer iemand de fakulteit mist, om van iets gebruik te maken, dan zal toch het misbruik tevens wel eene onmogelijkheid zijn. Indien een mes in de handen van een kind gevaarlijk is, dan zal toch wel het eerste vereischte zijn, dat het handen heeft. Indien de vrijheid, om zijne gedachten en meeningen door middel der drukpers te openbaren, in een land gevaarlijk kan worden, dan zal het toch wel vóór alles noodig wezen, dat men er de fakulteit bezitte van zijne gewaarwordingen door de drukpers te verspreiden, en die van anderen, door de drukpers verspreid, zich toe te eigenen. Anders *kunnen* immers zelfs de buitensporigheden der pers op het volk geen vat hebben. Stel u eens voor, dat men op Java vrijheid had, om te drukken en te verspreiden al wat men wilde, zouden de tien millioen Javanen, die niet kunnen lezen, van die vrijheid gebruik kunnen maken, of van de werking dier drukpers eenige indrukken ontvangen?

Ik voorzie hier uw antwoord. Gij hebt het mij reeds gegeven. Gij beantwoordt mij met eene andere vraag. „Zouden zij, omdat ze niet kunnen lezen, onkundig blijven van het wantrouwen en de twisten, die tusschen de Europeërs worden gezaaid?" Goed, maar *door middel der drukpers*

kunnen ze dan toch met „dat wantrouwen en die twisten" niet bekend worden, zoo lang ze niet lezen kunnen. Als iemand blind is, dan beken ik, dat hij door een ander orgaan, bij voorbeeld door dat van het gehoor, indrukken kan ontvangen, die wij door het gezigt hebben — maar dan is het gevaar voor hem niet in verkeerde voorstellingen, al is hij er bij tegenwoordig, maar in het tafereel, dat men hem van die voorstellingen in verhalen ophangt. Breng den blinde bij wulpsche dansen, bij zinbedwelmende en de verbeelding bedervende balletten — ze zullen hem niet schaden; maar stel hem die tooneelen voor in schilderende woorden en gloeijende verzen — en zijne ziel zal het vergif inzuigen, niet door het gezigt, maar door het gehoor. Zoo kunt gij door een ander orgaan dan dat der drukpers aan den Javaan mededeelingen doen, maar door de drukpers zelve niet; zoo kunt gij hem *verhalen* wat er al zoo onder de Europeërs voorvalt, maar het hem *laten lezen* kunt gij niet. Dat de vrijheid van drukpers gevaarlijk zou zijn, *als middel om onmiddellijk op den Javaan te werken*, zult gij dus wel niet beweren.

Maar 't komt mij voor, dat gij iets anders bedoelt. Onder de Europeërs zullen wantrouwen en twisten gezaaid worden, wanneer de vrijheid van drukpers wordt ingevoerd — en van dat wantrouwen en die twisten zullen de Javanen niet onkundig blijven. Het gevaar ligt onmiddellijk in de Europesche maatschappij in Indië; daar zal het eerste kwaad gesticht worden; en dewijl dat kwaad voor de Javaansche bevolking niet verborgen blijft, zal de drukpers middellijkerwijze ook op haar nadeelig werken. Is dit uwe meening, dan gaat gij van de veronderstelling uit, dat er nu, bij ontstentenis van vrijheid van drukpers, geen wantrouwen en twisten onder de Europeërs in Indië gevonden worden. Helaas! gij vergist u. Ook nu is er vijandschap, tweedragt, jaloezij en laster even goed als in 't Vaderland en overal elders. Mogen ze zich al niet openbaren in gedrukte geschriften; ze werken niet te min naar buiten, door brieven en correspondentiën, in bijeenkomsten en gesprekken. De vraag is bij mij wel eens gerezen, of niet juist de onderdrukking van alle publiciteit het wantrouwen en de twisten in de Europesche maatschappij van Indië bevordert en vermeerdert; maar zeker is het, dat zij die bedroevende verschijnselen niet verhindert of wegneemt. Méent gij, dat nu, bij het zwijgen der drukpers, de regering onder de Europeërs in Indië niet beoordeeld, geene aanmerkingen op het publieke leven van hare ambtenaren gemaakt, geene klagten over grieven aangeheven, geene vraagstukken van binnen- en buitenlandsche staatkunde beredeneerd, geene fouten van het bestuur aangewezen en berispt worden? Dat alles heeft er plaats, met veel meer warmte en hartstogt dan hier te lande. Weten de Javanen dat thans — ze weten het niet door de vrijheid van drukpers; blijven ze er thans onkundig van, zij zullen het ook blijven, wanneer de vrijheid van drukpers wordt toegestaan; want niet door middel der drukpers, alleen door mondelinge mededeelingen, die thans natuurlijk ook mogelijk zijn, kunnen ze er bekend mede worden, zoo lang de kunst van lezen onder hen niet algemeen is. Vrijheid van drukpers brengt dus in de zaak, wat de Javanen betreft, geen de minste verandering.

Maar ik verzoek u ook op de kracht van het argument, dat u „niet zeer gelukkig" toescheen, te letten voor zoo verre het die ontleent uit de geaardheid en het karakter van het Javaansche volk. Al konden de Javanen allen op dit oogenblik lezen, maar ze waren overigens dezelfden, die ze nu zijn, dan nog zou de vrijheid van drukpers geen nadeeligen indruk op hen maken. Wilt gij het bewijs? Let dan op de vorsten en hoofden. Zij zijn thans uitzonderingen op den algemeenen regel. Zij kunnen lezen. Maar wat lezen ze? 't Geen ik in mijne reis heb verhaald, is de waarheid. Hunne gansche letterkunde, die betrekkelijk zeer rijk is, bestaat hoofdzakelijk in poëtische concepties, grootendeels gejavaniseerde bewerkingen van de Oud-Indische litteratuur. De aard der Javanen brengt niet mede, dat ze in het staatsregt, of bespiegelingen over den besten regeringsvorm, of staatkundige vertoogen, eenig behagen zouden scheppen. En hoe kan dat anders? Hunne historische ontwikkeling moest hen wel zóó vormen. Een volk, dat, zoover de herinnering der geschiedenis reikt, onder vreemde overheersching is geweest, eerst onder de Hindoe's, toen onder de verkondigers van den Islam, later onder de Europeërs; een volk, dat nimmer zelfstandigheid en onafhankelijkheid gekend heeft, zou eene raadselachtige verschijning wezen, indien het nog eenige zucht bezat voor staatkunde, eenige belangstelling betoonde in de publieke aangelegenheden. Weet gij, hoever de kring der politiek van de Javanen zich uitstrekt? De tiangs en de bukkel's zien niet meer dan hunne dessa, de politieke horizon van den demang is bepaald tot zijn distrikt, en de gezigteinder van den regent strekt niet veel verder dan zijn regentschap, hoogstens zijne residentie. Gij vergist u, indien gij meent, dat de regent van Bezoeki eenig belang stelt in hetgeen in het regentschap Pandeglang plaats grijpt. De schilderingen der rampen van Demak en Grobogan, die in onze vergadering zooveel warme en hartstogtelijke discussiën hebben uitgelokt, zijn ook in het gelukkige Pasoeroean niet onbekend gebleven, maar hebben er geen de minste politieke driften opgewekt.

Gij en anderen werpen mij tegen: mogen de Javanen zich dan ook al met geene politieke geschillen inlaten, omdat ze niet lezen kunnen, of omdat ze niet op de hoogte zijn om ze te begrijpen, toch zullen altoos onder de Europesche ingezetenen van Indië kwaadwilligen gevonden worden, die, wanneer men er vrijheid had, om te publiceren al wat men goed vond, hen op den inhoud dier geschriften zouden wijzen, en daarvan gebruik zouden maken, om hen tegen ons en ons bestuur te verbitteren. Tweederlei antwoord heb ik op dit bezwaar. Vooreerst, ook zonder vrijheid van drukpers, ook in den tegenwoordigen toestand der zaak, kunnen kwaadwilligen het Gouvernement belasteren en bij de Javanen trachten gehaat te maken. Het middel, dat ze daartoe, al was de pers in Indië ook vrij, toch altoos zouden moeten gebruiken, staat hun ook nu ten dienste, het middel van mondelinge opwekking en opruijing. Maar bovendien — en hierop wensch ik vooral uwe aandacht te vestigen — ofschoon op Java zelf geen staatkundige geschriften, van welken aard ook, mogen gedrukt worden, brengt toch elke landmail vele honderden

*) Achtste Jaargang 1ste deel, blz. 270 enz

TELOGO KASTOBO.

water, en die zeer heilzaam zijn voor huidziekten. — Aan de west-kust ligt, vier mijlen in zee, een klip, Noesa genaamd, 80 voet in omtrek en 50 voet hoog, met een schoone grot, die een omvang van 55 voet heeft. De golfslag beukt deze klip met woedende kracht; maar het water binnen de grot is in eene kalme rust, geen enkele rimpel krult zijne oppervlakte; de schuimende baren breken op de borst der rots, en stroomen dan zacht en stil naar binnen. De kruin van de klip is met zeegras bedekt, waar tallooze meeuwen zich een verblijf hebben uitgezocht. De grot bevat de bekende eetbare vogelnestjes, die jaarlijks door het Gouvernement worden verpacht.

Maar behalve deze en nog tallooze andere schatten, biedt de grond vele natuurschoonheden aan. Wij geven eenig denkbeeld van de heerlijke tafereelen, en de schilderachtige partijen, die het eiland bezit, door thans eene plaat mede te deelen van het zoogenaamde Telogo-Kastobo. 't Is een meer, op eene hoogte van ongeveer 1000 voet boven de oppervlakte der zee, midden in het gebergte gelegen. De omtrek beslaat eene oppervlakte van 2½ paal. Zwaar geboomte bedekt overal de hooge oevers. Het water heeft eene helder blaauwe kleur en is zeer goed drinkbaar. Op vele plaatsen is het meer dan 30 vademen diep. Wilt gij er meer van weten, neem dan uw toevlugt tot de reeds genoemde bijdrage van den heer ALTING SIBERG. Ook aan zijne keurige teekenpen hebben wij deze plaat te danken. Reeds geruimen tijd geleden, stelde hij ons in 't bezit van deze en nog eenige andere teekeningen, allen voorstellingen van het eiland Bawean. Tot dusverre was het ons onmogelijk van dit hoog door ons gewaardeerde geschenk gebruik te maken; maar thans hopen wij ze achtereenvolgend onder de oogen onzer lezers te brengen.

't Kan onze bedoeling niet wezen, om hier eene uitvoerige beschrijving van Bawean te leveren. De aandacht van het Vaderland is, door eene droevige gebeurtenis, op dit eiland meer bijzonder gevestigd; en daarom meenden wij onzen lezers geen ondienst te doen, met eenen enkelen, hoewel dan ook slechts vlugtigen blik op dat kleine maar belangrijke plekje te werpen. 't Is verdeeld in drie distrikten, die den naam dragen van Sangkapoera, Koelon-negeri en Wêtan-negeri. De bevolking bestaat, volgens de telling van 1845, uit 38 Europeanen en afstammelingen, 50 Chinezen, 27,224 Baweaners, 426 Maleijers en 1393 Mandarezen en Boeginezen. De Baweaners zijn meer zeelieden dan landbouwers; want, ofschoon de rijstbouw door hen gedreven wordt, gaat bij hen toch niets boven het zeeleven. Velen van hen gaan reeds op hun 14de jaar naar Samarang, Singapoera en andere plaatsen, om hunne fortuin te beproeven. Aan dien buitengewonen lust voor handel en zeevaart is dan ook het groot aantal praauwen toe te schrijven, dat op Bawean te huis behoort. Ze worden voornamelijk te Bontjong, in de residentie Rembang, aangebouwd. Verscheiden Baweaners laten reeds zoogenaamde „praauw-toop" vervaardigen naar het Europesche maaksel, ofschoon ze altoos op de inlandsche wijze worden opgetuigd. De grootste dier vaartuigen bezigen ijzeren ankers en voeren gewoonlijk 4 stukken van 3 pond; de kleinere daaren-

tegen hebben houten ankers met één arm, en lange lilla's van 2 pond. De eersten hebben eene bemanning van 20 tot 24 koppen, en de laatsten van elf personen. Allen varen voor gemeenschappelijke rekening naar aandeelen, zoodat, bij de terugkomst eener volbragte reis, van de behaalde winst de eigenaar of verhuurder $^1/_3$ en de gezagvoerder $^1/_3$ ontvangt, terwijl het overige $^1/_3$ deel onder de opvarenden verdeeld wordt. Als iets eigenaardigs mag worden opgemerkt, dat zij, die naar zee gaan, van hunne vrienden en magen een talrijk uitgeleide ontvangen. Vooral bij laag water, zijn dan de stranden door duizenden, daartoe dikwijls van verre zaamgekomen, opgevuld, om hunne betrekkingen het laatste vaarwel toe te roepen. Ze begeven zich niet eerder huiswaarts, dan nadat de vaartuigen reeds een groot eind in zee zijn gestevend.

De nijverheid is onder hen niet zeer groot. Goud- en zilversmeden worden er aangetroffen, die hun handwerk vrij goed verstaan, terwijl het geringe aantal ijzersmeden niet toereikende is, om in de behoefte te voorzien. In verscheiden dessa's wordt kalk gebrand, die vrij goed is; maar de steenen, die gebakken worden, zijn zeer slecht. Menig Baweaner is in het snijden van hout en ivoor bijzonder bedreven.

De voornaamste artikelen van uitvoer zijn ten eerste het matwerk, bestaande in leg-, bank- en stoelenmatjes, voorts rijstmandjes en siriedoozen. De plant, *pandang* geheeten, welke in 3 klassen verdeeld wordt, en die veel overeenkomst heeft met de aloë, is de grondstof van dezen tak van nijverheid. Zij wordt overal in menigte aangetroffen. De eerste soort, welke de langste bladeren afwerpt, wordt tot bank- en legmatjes, de tweede, het middelmatig blad, tot een kleiner soort van leg- en stoelmatjes gebruikt, wordende de derde soort alleen tot het vlechten van sirie- en tabaksdoozen enz. gebezigd. Na gesneden te zijn, wordt de doornachtige kant van het blad door middel van een paardenhaar gescheiden, vervolgens wordt het gespleten naar mate de grofte of fijnte van het matwerk, als dan glad gemaakt door middel van een rond houtje, dat men door de vingers laat loopen, daarna gekookt en in loopend water gelegd, om uit te rekken. Na in den wind gedroogd te zijn en zijne glinsterende witte kleur verkregen te hebben, is het tot het gebruik geschikt. De bewerking, benevens het daarop volgende vlechten, geschiedt alleen door de vrouwen, die zich daarmede in voor hare huizen staande *doerong's* bezig houden. Jaarlijks wordt van deze soort van matwerk ruim 180,000 tot 200,000 naar Java en andere plaatsen uitgevoerd, voor eene waarde van ongeveer *f* 60,000. Voorts bestaat er een niet onaanzienlijke handel in wrijfsteenen, steenen mortieren en kleedjes. De laatsten worden door de vrouwen, wanneer dé mannen naar zee zijn, geweven, waarvoor de garens van Joana worden ingevoerd; ze zijn veelal voor den smallen handel, voornamelijk in de Lampongsche distrikten, bestemd.

In de Oostmoesson komt een aantal van 60 of 70 vaartuigen (padoewang's) van Madura, met rijst en katjang-olie, ook met gedroogde visch of trassi, geladen, die zij tegen pinang innemen. In het laatst der maand

September tot het begin van December wordt het eiland bezocht door verschillende vaartuigen van Makassar en Boegis, met het doel, niet alleen om zich van hunne koopwaren, meestal uit padi bestaande, te ontdoen, maar ook om tripang en matwerken in te nemen.

Eindelijk is er handel op overwalsche plaatsen, waaronder voornamelijk moeten gerekend worden Banjermassing, om rotting te laden, en Riouw en Singapoera, om de rijst, welke zij op Java hebben ingenomen, te verkoopen. Zij keeren dan met contante penningen terug, of zetten een lading *gambier*, zoowel voor eigen rekening als vracht, voornamelijk op Rembang en Grissee, van de hand. Ook is de handel op de Lampongs sedert ettelijke jaren merkelijk toegenomen, zoodat deze in aanmerking dient te komen; meestal bestaat hij in koperwerken, welke te Grissee of Samarang ingekocht en tegen peper en was verruild worden.

Uit deze korte en oppervlakkige beschouwing blijkt reeds, dat het eiland Bawean niet van gewigt ontbloot is en de bevolking, die veel welvaart geniet, de belangstelling van het Gouvernement in ruime mate verdient. Het behoort onder het bestuur van den resident van Soerabaija, die er echter natuurlijk niet zeer dikwijls komt, en slechts het toezigt houdt over de handelingen van den ambtenaar, die er gevestigd en met het dagelijksch beheer belast is. Die ambtenaar, die den rang van assistent-resident bekleedt, houdt zijne residentie te Sangkapoera, de hoofdplaats van het eiland. Behalve dezen beambte en het noodige personeel voor zijn bureau, staat de bevolking onder het gezag van eenen inlandschen regent, die den titel voert van „toemenggoong"; terwijl de Oostersche vreemdelingen, zoo als de Maleijers enz., die zich hier vestigden, een eigen afzonderlijk hoofd hebben. Sangkapoera is eene niet onaanzienlijke plaats, met 1079 huizen en eene bevolking van 6770 zielen; breede, goed onderhouden wegen, door menigvuldige vrucht- en andere boomen belommerd, doorkruisen haar.

Een enkele blik op de kaart bewijst de noodzakelijkheid, dat dit eiland zich altoos in eenen voldoenden staat van tegenweer tegen de zeeroovers bevindt. De eenzame ligging en de betrekkelijk groote rijkdom der ingezetenen kunnen niet anders dan de aandacht der zeeroovers tot zich trekken, die de Indische zeeën doorkruisen. Bovendien heeft de ondervinding geleerd, hoe zij ook op dit eiland onafgebroken hunne begeerige blikken gevestigd hebben. Een enkel voorbeeld, van 't geen slechts zes jaren geleden voorviel, en dat dus nog versch in het geheugen ligt, zij genoegzaam. Tegen over de dessa Batoesendi, in het distrikt Wêtan-negeri, ligt, op 1½ mijl afstands van den wal, een klein eilandje, Gili genaamd. 't Zal een paar palen in den omtrek beslaan, en vormt eenen enkelen berg van 600 voet hoogte. 't Was bewoond door ruim 100 welgezeten huisgezinnen, meestal visschers. Op den 18 October 1844 naderden 5 groote en 6 kleine vaartuigen en ankerden digt bij de kust. 't Waren zeeschuimers, die in grooten getale aan wal kwamen, het gansche eiland afliepen en alles verwoestten, plunderden en roofden, wat hun voorkwam. De bevolking redde zich bij tijds, zoodat slechts twee personen door hen gedood en drie in

slavernij werden weggevoerd. Achttien uren lang waren de roovers meester van het eiland, verschansten er zich, en plantten op verscheiden plaatsen witte vlaggen, waarop een rood kruis geteekend was. Maar toen van Sangkapoera negen goed gewapende vaartuigen kwamen opdagen, trokken ze in den nacht af. Sedert deze volksramp is Gili verlaten, want de bevolking, die, na alles verloren te hebben, de vlugt had genomen, durfde er zich niet weder nederzetten.

Men zou denken, dat deze indrukwekkende gebeurtenis de regering zou genoopt hebben, om het eiland Bawean in eenen goeden staat van tegenweer te brengen. De gelegenheid was er toe. Te Sangkapoera is een fort, dat den naam van „Frederiksstad" draagt, met 4 bastions en 24 schietgaten, voorzien van 12 ijzeren kanonnen, en omgeven van een smalle met water gevulde gracht. Daar binnen bevindt zich des assistent-residents woning, een kruidhuis en eene kazerne. Maar wat helpt zulk een fort, zonder bezetting? Een twintigtal pradjoerits (inlandsche soldaten) was de gansche militaire magt, die het Gouvernement toestond, om het eiland en de bevolking te beschermen en te verdedigen. Geen enkel vaartuig werd er gestationeerd. Niets, letterlijk niets, dan die ongelukkige twintig pradjoerits!

Deze onverantwoordelijke nalatigheid van het Gouvernement, in de vervulling van zijn eersten pligt als Souverein, dien van bescherming zijner onderdanen, heeft hare regtvaardige straf na zich gesleept. Jammer maar, dat zoo vele onschuldigen er het slagtoffer van zijn geworden. De laatste landmail heeft het berigt gebragt van eene herhaling der tooneelen van den 18 October 1844, maar onder nog veel bedroevender en verontrustender omstandigheden. Weder in October (nu was het de 23ste dag dier maand) verschenen vijftien groote rooversvaartuigen op de kusten, met het voornemen om te landen. Wij zullen de regering zelve, in de Javasche-Courant, verder laten verhalen. „Gedurende drie dagen gelukte het de bevolking, aangevoerd door den assistent-resident, den heer G. VAN STENIS, en den regent, raden-toemenggoong Tjokro Koesoemo, die landing te beletten. Maar in den vroegen morgen van den 26sten zetten de roovers voet aan wal, dreven de bevolking op de vlugt, en plunderden bij opvolging zeven kampong's. Vele inwoners werden weggevoerd en omgebragt. Intusschen had de assistent-resident, eerst op den dag van de landing, berigt van deze gebeurtenis gezonden naar Soerabaija, van waar uit, op den 29sten vertrokken Z. M. schoenerbrikken *Banda* en *de Huzaar*, en de kruisbooten n°. 22 en 44, met een detachement van 35 flankeurs van het 14de bataillon, gesleept door de partikuliere stoomboot *Langen Lemongan*. In den morgen van den 31sten de reede van Sangapoera bereikende, vernam men, dat de roovers juist dien nacht waren afgetrokken. Hoezeer de vaartuigen het eiland omzeilden en omstoomden, werden geene rooverspraauwen meer aangetroffen, zonder dat men heeft kunnen nagaan, waarheen zij zich hebben begeven. Van Batavia, waar men de tijding laat op 31 October ontving, had Zijne Exc. de Vice-

Admiraal, kommandant van Z. M. zeemagt, des anderen morgens, Z. M. stoomschip *Hekla* doen vertrekken naar Bawean, met een detachement mariniers, en gewapende matrozen, met last, om de Karimon-eilanden aan te doen. Op Bawean trof dit vaartuig de zeeroovers niet meer aan. En, op de terugreis naar Batavia, de Karimon- en Boompjes-eilanden en de Karang-Sidoelan onderzoekende, werden geen sporen van zeeroovers gevonden."

Ziedaar het lakonieke verhaal. 't Maakt eenen onaangenamen en pijnelijken indruk, maar 't heeft tevens iets hoogst eenvoudigs en naïfs. Wij hebben immers onzen pligt gedaan; wij hebben onmiddellijk, en zelfs van twee kanten, stoomschepen en oorlogsvaartuigen afgezonden; wij hebben alles onderzocht; 't is onze schuld niet, dât die zeeroovers niet de beleefdheid hadden van ons af te wachten en nergens te vinden waren! 't Is eene herhaling van 't geen wij dagelijks zien gebeuren. Zoodra het Gouvernement berigt ontvangt, dat de zeeschuimers zich hier of daar vertoond en roof en moord en verwoesting hebben aangerigt, dan wordt eene expeditie derwaarts gezonden — maar zij komt altoos te laat! En dat is natuurlijk. Tot dus verre zijn het *roovers*, die zich met onze magt nog niet durven meten. Ze wachten die nimmer af. Op de plaats, waar ze hunne gruwelen hebben aangerigt, kan men zeker wezen hen twaalf of vier en twintig uur later niet meer te zullen aantreffen.

Maar in weerwil van al het naïve in den vorm, perst dit verhaal ons, bij eenig nadenken, de tranen in de oogen. Zeven welvarende dorpen zijn geplunderd! Vele ongelukkige inboorlingen werden gedood of in gevangenschap weggevoerd! Onder anderen hebben de roovers, volgens door ons ontvangen partikuliere berigten, 80 vrouwen medegenomen. Den 15 December 1849, bij de discussiën over de begrooting zeide ik: „Ik zal niet schetsen, welke verschrikkelijke ramp de zeeroof voor de bewoners van den archipel is, ook voor hen van wier handenarbeid Nederland op dit oogenblik zulke rijke vruchten plukt, ook voor de strandbewoners van Java en Madura. Ik zal niet schetsen, hoe plotseling een aantal rooverspraauwen een dorp aanvalt, het verbrandt en verwoest, en vrouwen, kinderen en mannen naar Soeloe of elders in slavernij worden weggevoerd. Ik zal niet schetsen, welk lot hen daar wacht. Maar ik durf vragen: is het, zoo wel uit een zedelijk oogpunt, als uit dat van het eigenbelang, niet pligt voor Nederland, al ware het ook zijne laatste krachten in te spannen, om die vreesselijke volksramp te keeren en om dien inwoners bescherming te verleenen." Men heeft mij toen, gelijk zoo dikwijls, van overdrijving beschuldigd. De heer GROEN VAN PRINSTERER betichtte mij daarvan, en trachtte door eene ironische wending den indruk, dien hij meende dat mijne rede gemaakt had, weg te nemen. „Het is mij voorgekomen," zoo zeide hij onder anderen, „dat ons medelid omtrent de uitbreiding onzer magt in de Oost-Indiën wenschen geuit heeft, die in zich zelve allezins prijzenswaardig, maar welligt van *overdrevenheid* niet vrij zijn. Wanneer ons medelid zegt, dat wij voor de handhaving onzer magt onze

laatste krachten moeten over hebben, dan betwijfel ik dit," enz. Maar wanneer mijn geachte ambtgenoot nu de berigten van zulke gebeurtenissen leest, die officiëel door het Gouvernement zijn medegedeeld, en dus wel niet overdreven zullen wezen, — dan vraag ik hem, of het hem niet berouwt den indruk mijner rede te hebben willen verflaauwen? Wanneer hij zich die zeven verwoeste dorpen en die vele vermoorde en in slavernij weggevoerde inwoners van Bawean voorstelt, dan zal hij toch wel erkennen, dat Nederland, zoo wel uit een zedelijk beginsel als uit dat van het eigenbelang, des noods zijne laatste krachten dient in te spannen, om die vreesselijke volksramp te keeren, en om dien inwoners bescherming te verleenen.

Wij moeten de aandacht vestigen op eene bijzonderheid, die de Staatscourant aangaande deze gebeurtenis mededeelt. »Betreffende den aanval van zeeroovers op het gemelde eiland zijn van den assistent-resident klagten ontvangen over de eigenzinnigheid en lafhartigheid der bevolking, welke, hoewel goed gewapend, hem bij de landing der roovers verliet, zoodat hij met de pradjoerits en het geschut ter naauwernood de hoofdplaats Sangkapoera weder kon bereiken. Alleen aan deze oorzaken wordt toegeschreven, dat eene bevolking, in voldoenden staat van tegenweer en uit eenige duizenden zielen bestaande, den aanval van een 200 tal roovers niet heeft kunnen afslaan." Wij vinden deze redenering hoogst zonderling. Vooreerst vragen wij of er op dat „goed gewapend" en dien „voldoenden staat van tegenweer" niét veel valt af te dingen. Vuurwapenen zal de bevolking toch wel niet bezeten hebben, en geoefend in den wapenhandel zal ze wel niet wezen. Eenige mannen, die lansen en klewangs dragen, kan men toch niet „goed gewapend" noemen. Bovendien hebben immers de ingezetenen van Indië, even goed als die van het Moederland, regt om te eischen, dat zij door de zorg van het Gouvernement, voor de lasten die zij dragen, veiligheid van personen en goederen genieten. 't Schijnt dan ook, dat de Indische regering aan dit zonderling beweren van den assistent-resident weinig waarde heeft gehecht, en de schuld van deze zware volksramp voor een gedeelte aan hem heeft toegeschreven, omdat hij van de komst der roovers te laat aan den resident van Soerabaija heeft kennis gegeven. Immers in een der latere Javasche Couranten lezen wij, dat hij uit zijne betrekking is ontslagen.

Eindelijk is er nog eene omstandigheid, die niet van gewigt ontbloot schijnt te wezen. In hetzelfde artikel der Javasche courant, waarover wij reeds gesproken hebben, lezen wij de volgende zinsnede: „Een gevangen genomen, zwaar gewonde roover, heeft voor zijnen dood verklaard, dat zij te huis behooren op het eiland Mangindano. Uit verklaringen van personen, die bij deze gelegenheid uit handen der roovers zijn gevlugt, blijkt dat deze roovers zich pleegden op te houden op het eiland Kalatoea, en voor eenigen tijd, vernemende, dat stoomschepen tegen dit eiland in aantogt waren, de wijk hadden genomen naar de kusten van het eiland Floris, waar zij zich tusschen de eilanden en reeven aan de kust hadden schuil gehouden." Op eene in 't oog loopende wijze is door deze gebeur-

tenis dus bevestigd, wat, in mijne op den 15 December 1849 gehouden rede, voorspeld is. De onvoldoende expeditie in 1848 tegen den sultan van Soeloe heeft ten gevolge gehad, „dat hij verbitterd is geworden tegen het Nederlandsche Gouvernement." Thans laat hij zijne rooverspraauwen niet meer uitgaan hier en daar, maar bij voorkeur in den Nederlandschen Archipel. De weinige woningen van bamboe, die zijne onderdanen bij onzen aanval verloren hebben, zijn reeds weder uit de asch verrezen, de verwoesting is vergeten, — maar de wrok is gebleven, en wij ondervinden er de gevolgen van. Het Indisch Gouvernement heeft het zelf begrepen, en toen het, in de Javasche courant, de overwinning die wij behaald hebben op Soeloe, verkondigde, kon het toch niet anders eindigen dan met deze woorden: „van deze expeditie, *de voorbode van eene grootere*, kon niet meer uitwerking verwacht worden." Wanneer zal nu eindelijk die grootere expeditie plaats hebben? Wanneer zullen wij het kwaad in zijne hartader aantasten? Zoolang dat niet gebeurt, zullen zich jaarlijks, in verschillende oorden van ons uitgestrekt Indisch gebied, de gebeurtenissen vernieuwen, die wij thans betreuren.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Ofschoon reeds in 't vorige jaar gepubliceerd, willen wij toch de aandacht onzer lezers vestigen op het hoogst belangrijk werk van den Generaal DE STUERS, uitgegeven door Prof. VETH. Wij beginnen ons maandelijksch overzigt met eene beschouwing van dien verdienstelijken arbeid, ons door een onzer medewerkers, Dr. DASSEN, toegezonden, een artikel waarmede wij ons volkomen vereenigen.

De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door den Generaal-Majoor H. J. J. H. Ridder DE STUERS, Oud-Resident van Sumatra, enz. Uitgegeven door P. J. VETH, Hoogleeraar te Amsterdam, 2 deelen 1849—50.

De toekomstige geschiedschrijver van het Koningrijk der Nederlanden zal eene moeijelijke en onaangename taak te vervullen hebben, wanneer hij het gedrag van ons bestuur zal moeten schetsen, gehouden omtrent de Oost-Indische bezittingen buiten Java. Onophoudelijke oorlogen, doch welke in den regel tot geen gevolg leiden, die daarom doelloos zijn; fraaije beloften van verbeteringen, maar welke men niet nakomt; stelselloosheid in iedere beschikking bijna; dikwerf onbegrijpelijke onzekerheid in hetgeen men wil; doorgaans gebrek in de middelen die men aanwendt, en daardoor mislukking. Het zoude zijn nut hebben, wanneer iemand de moeite wilde doen eene statistiek te ontwerpen van de vele dooden en gekwetsten en de besteedde schatten, welke de oorlogen gedurende dat tijdperk in de Molukken, te Palembang, op Celebes, op Balie, op Borneo, op Banka, enz. gekost hebben, en daartegen de verworven uitkomsten over te plaatsen. Dat deze laatsten inzonderheid gediend hebben om, een, in vele gevallen nadeelig, *status quo* te handhaven, om b. v. het monopolie op Ambon te bewaren, den ellendigen toestand op Celebes te bestendigen, ons tot heden niets beteekenend aanwezen op Borneo te verlengen enz. zoude de beste kritiek zijn, welke men van dat tijdperk kon schrijven; terwijl wij, wanneer wij nog voor leering vatbaar zijn, er door zouden gebragt worden tot eene meer stelselmatige handelwijze, tot meerdere voorzigtigheid, en vooral tot het niet handelen zonder kennis van zaken, zonder te weten wat men wil. Vergeleek men overigens de verkregen uitkomsten, in verband met geledene verliezen, met hetgeen in Engelsch Indië gebeurt; voorwaar,

wij zouden ons moeten schamen; maar het zoude eene schaamte zijn welke ons kon genezen. Het is toch treurig, zoo vele uitstekende officieren, zoo vele uitmuntende soldaten telken jare te zien sneven, zonder dat hun dood het land bevoordeelt, zonder dat hun heldenmoed gevolgen heeft. Men stelle zich voor, dat VAN GOENS of SPEELMAN over een leger had kunnen beschikken gelijk het tegenwoordige Indische leger in de daad is, en men zal gevoelen wat zij uitgevoerd zouden hebben! Met hoeveel geringer middelen, grondvestten zij onze magt in de Oost en de West van Indië! Maar zij wisten wat zij wilden, en dat wat zij wilden was, in de gegeven omstandigheden, verstandig, nuttig. Maar wij, of liever de elkander opgevolgd hebbende besturen op Java, die nu met alle magt op Celebes, dan op Balie aanvielen, wat wilden zij? Waarom werd Boni veroverd? Waarom Tanette? Waarom Balie onderworpen? Om het te verlaten, of op zijn best, om een nieuw stuk beschreven papier bij de archieven te voegen! En echter het leger dat Boni veroverde heeft even veel, zoo niet meer gedaan, dan dat, hetwelk onder SPEELMAN ons het Gouvernement Makassar schonk, terwijl op Balie even veel moed en beleid ten toon gespreid is als bij de verovering van Malabar onder VAN GOENS. Het was overigens niet gebrek aan zucht om zich uit te breiden, het was ook niet magteloosheid, welke in de opgegeven gevallen ons belette van de verkregen voordeelen partij te trekken, het was slechts gebrek aan wil, aan kennis, het was stelselloosheid. Door deze eigenschappen alleen is het gebeurd, dat men alle krachtsinspanning toegewijd heeft aan Sumatra, waarmede men jaren voortgegaan is, ten koste van vele millioenen guldens, boven en behalve de inkomsten van het veroverde land en het leven van verscheiden duizenden van onze krijgslieden. Ik zal deze beschuldigingen staven op het voetspoor van het werk, in den titel van dit opstel genoemd, want eene aankondiging van dat werk, hoe ook ingerigt, is noodwendig eene beschuldiging tegen het bestuur van onze Oost-Indische bezittingen. Dat bestuur heeft dit overigens zeer goed gevoeld, want hoewel in alles het licht schuwende, heeft het inzonderheid den stand van zaken op Sumatra steeds zoeken bedekt te houden, ja zelfs den verdienstelijken schrijver, tot aan de gelukkige regerings-verandering in 1848, weten terug te houden van het uitgeven van zijn werk, omdat het, zoo als de Minister BAUD zegt: „al ligtelijk een werktuig worden kan voor de kwaadwilligheid, om de regering aan te vallen..... aan den wijsgeerigen historieschrijver kan het nuttig voorkomen die feilen aan de openbaarheid prijs te geven, maar de praktische administrateur, die te kampen heeft tegen de dwaalbegrippen, maar vooral tegen de insidieuze aanvallen van hervormers en woelgeesten, moet er anders over denken." (Inleid. pag. LXXXIII—LXXXIV.) Ziedaar het standpunt waarop de man stond, die jaren achtereen Indië bestuurde en ook Sumatra deed of liet veroveren, eerst als Gouverneur-Generaal, later als Minister van Koloniën. Alle aanmerkingen zijn hier overbodig; hij, de magthebbende, hij vreest voor het licht, om de kwaadwilligen geene wapenen in de handen te geven. Zoo vreest de misdadiger, maar nimmer

de Minister in een constitutioneel land, want voor dezen is juist de openbaarheid de beste verdediging, het eenige middel om zich staande te houden, om achting te verwerven, wanneer hij ze verdient. Waarlijk, de heer BAUD heeft zich zelven miskend en verlaagd, toen hij zich als administrateur tegen over den wijsgeerigen geschiedschrijver stelde; want ofschoon deze zijn gedrag en dat zijner voorgangers jegens Sumatra wel nimmer en in geen enkel opzigt zal goedkeuren, ben ik toch overtuigd, dat onze laatste autokratische Minister van Koloniën, nimmer willens en wetens gezondigd heeft tegen de lessen, welke de wijsgeerige geschiedenis aan den praktischen staatsman geeft, maar door de sleur voortgesleept, eene menigte dingen heeft bedreven, welke, zoo hij de publiciteit gehuldigd had, door voorlichting van zaakkundige mannen zouden belet zijn.

Het is bekend wat de westkust van Sumatra onder de O. I. Kompagnie was; nergens ontmoette dit ligchaam zoo veel moeijelijkheden, nergens wilden de monopolie-maatregelen minder gedijën. Het fiere Achin, de wettige bezitter van die streken, de eenige staat in den archipel, die op den duur zich wist te vrijwaren van het vreemde juk, moest, ja dulden, dat de Europesche indringers er zich vestigden, maar de aard der bevolking belette vruchten te plukken van het gepleegde geweld. Wel nam gedurende het bestaan van onze Kompagnie de bevolking gedurig af, wel verminderde de voormalige welvaart, maar de Sumatraan wordt geen gedienstige onderdaan gelijk de Javaan, of een gehoorzame slaaf gelijk de bewoner der Molukken; en de geldzuchtige heeren van Batavia stonden meermalen in beraad, de slechts schade opleverende kantoren op Sumatra's westkust op te heffen, hetgeen in het wezen der zaak alleen belet werd door de groote voordeelen, welke de ambtenaren der Kompagnie voor zich zelve er verwierven, waardoor hunne betrekkingen, in het diep bedorven Batavia, een aanzienlijke geldelijke waarde verkregen. Intusschen verliep de gedwongen pepercultuur geheel en al, en toen wij in 1819 wederom bezit namen van de oude faktorijën der Kompagnie, was de pepercultuur, even als onder de Engelsche factorijën of geheel of bijna geheel verloopen, terwijl zij krachtig bloeide in de Achinsche distrikten, waar trouwens geen monopolie bestond.

De inlandsche bevolking had echter uit eigen beweging sinds eenige jaren de koffijteelt begonnen, en reeds werden jaarlijks eenige duizend pikols te Padang uitgevoerd. In dezen stand van zaken was het zeker dwaas, een monopolie te willen herstellen, dat zich zelve vernietigd had. Men deed zulks dan ook niet, maar vestigde zich eeniglijk in de oude faktorijën, met het doel ze te bezigen als handelsplaatsen voor ieder openstaande; als zoodanig hadden zij eenige waarde; want reeds spoedig dekten de inkomsten de kosten. Een schoon verschiet vertoonde zich dus aanvankelijk. Door zich goed te vestigen, veiligheid en orde in de handelsplaatsen te doen heerschen, zich te doen eerbiedigen door gematigdheid, door strenge regtvaardigheid, de nijverheid aan te moedigen door vrijheid, beloofde men zonder twijfel een toekomst, die Padang en de andere factorijën weldra tot

gewigtige handelsplaatsen zouden verheffen, gelijk de noordelijke peperhavens thans zijn, waar talrijke Fransche, Noordamerikaansche en andere schepen rijke ladingen afhalen. Wilde men overigens grondgebied verwerven, hetgeen men regtens niet had, en dat daadwerkelijk tot de factorijën bepaald was, men had het voorbeeld van Java voor zich, waar men door het lange tijdsverloop langzamerhand heer des lands geworden was, nadat men vóór en na zijne wetten, gebruiken en bestuur had leeren kennen, zoodat men wist, wat er mede gedaan kon worden, toen men heer des lands werd. Doch in plaats van dus te handelen, in plaats van het voorbeeld der vaderen op Java te volgen en dat der Engelschen op den vasten wal, begon men, een paar jaren na onze vestiging, reeds de binnenlanden te veroveren. Waarom? Waartoe? wist men zelf niet, want men kende land noch volk op dat tijdstip. De aanleiding is bekend. Het tamelijk zedelooze Sumatrasche volk had ook het weinige goede, dat het immer van de Mahomedaansche godsdienst bezeten had, bijna vergeten, toen in het begin dezer eeuw, eenige, van Mecca teruggekeerde geestelijken hervormingen aanvingen in den Wachabietischen geest. Gelijk zulks bij de volgelingen van den Koran noodwendig is, grepen deze hervormingen onmiddelijk in het staatsbestuur, dat, sinds lange tijden geheel verslapt, slechts in een verward gemeentebestuur en een, doorgaans nog minder beteekenend, distrikts-bestuur ontaard was. In het wezen der zaak bestonden de binnenlanden toen uit eene menigte kleine gemeenebesten, geregeerd door de geslachts-hoofden, welke ten getale van 30 of 40 de dorpen bestuurden. — De aan de hervorming vijandige Maleijers riepen onzen bijstand in, en wij, zonder te berekenen wat het is tegen Mahomedaansch fanatismus te strijden, zonder te berekenen welke de waarde van den prijs zoude zijn, dien wij voor de bescherming verwierven, stortten ons, tuk op avonturen en uitbreiding in het onbekende land, te midden van eene bevolking, aan geen bestuur gewoon, om zeden en gebruiken te verdedigen die op zich zelve zeer lakenswaardig waren, en bewoners te bestrijden, welke ten minste in zedelijkheid verre boven hunne landgenooten uitmuntten. Aanvankelijk ging echter alles wel. Een goed bevolkt, vruchtbaar land werd ons eigendom. Maar wat er mede aan te vangen? Belastingen waren onbekend; een geregeld bestuur, gelijk ik zeide, bestond niet. Dit laatste moest daargesteld, de eersten langzaam ingevoerd worden! Zoo zoude ieder in de gegevene omstandigheden meenen, dat gehandeld moest worden. Maar neen! Naauwelijks had men eenig grondgebied in de bovenlanden verworven, of men wilde meer bezitten; van daar eene grootere ontwikkeling van krijgsmagt, die, op gemakkelijk te voorziene moeijelijkheden stuitende, weldra een onoverwinnelijken tegenstand ontmoette en zelfs het geschut verloor. Men stelle zich hierbij voor, wat onze nieuwe onderdanen en bondgenooten bij dit oorlogvoeren moesten lijden. Alle behoeften van de troepen moesten zij, bij wijze van corvée, op hunne schouders van Padang halen en het leger nadragen, en het beheer van deze zaken, het eenige werk van het zoogenoemde burgerlijk bestuur, werd aan gedetacheerde officieren of zelfs

onderofficieren opgedragen. Men stelle zich voor, tot hoevele duizend conflicten zulks aanleiding geven moest tusschen de vrijheidlievende, teugellooze bevolking en onze tamelijk ruwe militairen, die, aan subordonnatie gewoon, zeer zeker de ongeschiktste menschen ter wereld zijn, om in zulk een land civiel gezag uit te oefenen; een gezag dat men eigenlijk door overreding, door achting, door vertoon van een aanzienlijke magt eerst moest grondvesten! Er werd in deze treurige omstandigheden een vrede gesloten met de padries van Bondjol (1824); doch behalve dat het verdrag een menigte artikelen bevatte, welke de inlanders niet onderhouden konden, al wilden zij, tastte men dadelijk daarop de padries van Kotta — Lawas aan. Wel wil ik gelooven, dat dit geen opzettelijke trouwbreuk was van ons militair gezag, maar eene fout, doch in de staatkunde leiden opzettelijke misdaden en onhandigheden doorgaans tot hetzelfde resultaat. Op die wijze verloren wij bij den vijand alle vertrouwen, dat wij bij onze nieuwe onderdanen reeds lang verloren hadden, door ons willekeurig gedrag en door het onbesuisde gedrag van onze inlandsche ambtenaren, die, niet aan gezag gewoon, zich alles veroorloofden wat zij begeerden: b. v. zich de vrouwen toeëigenden die zij wenschten te bezitten. Hieruit ontstonden de gedeeltelijke opstanden, die gestraft moesten worden, niet door regterlijk gezag, dat niet bestond, maar door militaire executie. In dezen stand van zaken stierf de kolonel RAAFF, die de verovering begonnen en tot dusverre bestuurd had. Zijn opvolger, de kolonel Jhr. H. J. L. Ridder DE STUERS, nam in 1824 het bestuur over, en was met vreedzame instruktiën voorzien, en tevens van een inspecteur vergezeld om de landrenten in te voeren. Dat dit eene onmogelijkheid was, zal ieder u zeggen, die iets van Sumatra weet, die b. v. de voor 24 jaren uitgegeven: „Brieven over Padang enz." van NAHUYS gelezen heeft; maar ons bestuur te Batavia wist dat niet. Men dacht daar dus ter goeder trouw een nieuw Java veroverd te hebben, en echter, hoe is het mogelijk! naar datzelfde nieuwe Java, dat van zijne padievelden de landrente zoude betalen, zond men de rijst voor de troepen uit Java met groote kosten! Met zoo veel zorg werden onze belangen in Indië behartigd. — Maar laat ons nog een oogenblik stil staan bij dit plan. Zoo als ik zeide, bestond er geen geregeld dorpsbestuur op Sumatra. Deze omstandigheid alleen, had reeds van de verovering moeten doen afzien. Immers, wat is het beginsel, waarop iedere verovering berust, vooral in Azië? Is het niet het plaatselijk bestuur, waardoor de veroveraar zijne bevelen doet uitvoeren, en waardoor het eigenlijke volk nimmer met den veroveraar persoonlijk in aanraking komt? Dit is trouwens zoo goed en algemeen bekend, dat zelfs de trotsche en dikwerf barbaarsche veroveraars van Indië nimmer hunne handen geslagen hebben aan het dorpsbestuur, maar het gebruikten gelijk zij het vonden, om niet alles in verwarring te storten. Op die wijze treedt de veroveraar in de plaats van het landsbestuur, dat hij omverwierp. Zoo ook deden wij op Java, op Celebes. De magt der door ons verdreven vorsten werd de onze; maar op Sumatra waren geen vorsten, geen centraal bestuur welks

regten wij ons konden toeëigenen; die magt moest eerst geschapen worden, men moest de bevolking aan een bestuur gewennen. Men ziet dus welk een reuzenarbeid, ook na de verovering voltooid te hebben, op ons wachtte. De nieuw benoemde Resident schijnt de eerste geweest te zijn, die zulks inzag. Hij begon daarom in onze hoofdplaats een geregeld bestuur te vormen, een regtbank in werking te brengen, en aldus met het begin beginnende, grondslagen te leggen, welke tot nu toe geheel ontbraken. In de binnenlanden werd de rust hersteld, in zoo verre ten minste, dat niet iedere Sumatraansche onrust door een Nederlandsche militaire executie werd gestraft; want dáár eene absolute rust reeds toen te handhaven ware wel onmogelijk, wanneer men nagaat dat de vijanden niet uit een ander volk, maar uit een gedeelte van hetzelfde volk bestonden. Naarmate de Maleijer namelijk tot de hervormde Padriesche leer overging, werd hij vijand van de anderen; kregen de eersten in een dorp de overhand, dan werden de anderen verdrukt, de geslachtshoofden verjaagd of gedood, hunne goederen verbeurd verklaard. Hoe zoude men nu in eene landstreek, door menschen bewoond, gewoon zich zelve regt te verschaffen, door het bezetten van eenige fortjes, met weinige honderd manschappen, het zich zelven regt verschaffen der vroeger verongelijkten, der terugkeerende bannelingen, geheel kunnen voorkomen? Zeer gepast was dus het bevel, waarbij aan onze bezettingen verboden werd, op eigen gezag verkenningen te doen buiten den raijon van hunne posten. Aldus gelukte het aan den schrijver van dit werk tot 1830 de rust te handhaven, en met eene, door den Javaanschen oorlog zeer verminderde, bezetting, Sumatra in denzelfden uitwendigen toestand aan zijnen opvolger over te geven, terwijl de inkomsten vermeerderd en de zaden voor eene betere toekomst gelegd waren. Maar zijn opvolger, aan de onderworpenheid der Javanen gewoon, zag in iedere onrust, oproer, in iedere uiting van den onafhankelijken geest der bevolking, bedreiging, en, zonder zich rekenschap te geven van hetgeen men hoopte te winnen, begon men weder te oorlogen, te meer omdat men op Java soldaten kon missen, die, zoo als men meende, hunne soldij wel konden verdienen door Sumatra te veroveren.

Het denkbeeld, dat nu voortaan ten grondslag gelegd werd, was om produkten voor de Europesche markt te verkrijgen, en men wilde nu maar in eens het bandelooze Sumatraansche volk een last opleggen, dat slechts in een land als Java mogelijk was, waar geheel het volk voor het bestuur, sinds eeuwen leefde! Grooter ongerijmdheid is er zeer zeker nimmer begaan! Het volk, dat voor onze en de Engelsche Kompagnie geen peper wilde planten, schoon er zooveel of meer voor gegeven werd als thans in het vrije gedeelte des lands; het volk, dat uit eigen beweging de koffijteelt ingevoerd had, dat eigendom bezat, dat in bandelooze vrijheid, tuk op zijne individuëele regten, dezen telken oogenblik met de wapens in de hand verdedigde, zoude nu als het meest gedweëe behandeld worden! Maar deze proeve alleen tot sinds eenige jaren onderworpene streken te bepalen was niet genoeg. Zooveel land maar immer mogelijk moest

onderworpen worden; en ziet, dit gelukte aanvankelijk. Een aanval, in 1831 op den Murapalam ondernomen, slaagde volkomen, en nu, door de overwinning bedwelmd, ging het verder en verder, tot dat men al rennende zelfs Bondjol bezette, de hoofdzetel der Padries. Het doel was dus bereikt, men kon den Sumatraan het geluk deelachtig maken van door ons bestuurd te worden (dit is de officiëele term.) De fiere inwoners, althans in hunne zeden door de Mahomedaansche hervorming veel verbeterd, werden nu aan een militair bestuur onderworpen. Invloedrijke hoofden werden afgezet, anderen zonder invloed aangesteld; maar wat het ergste was, men rukte de geheele maatschappij uit elkander, door met een pennestreek de slavernij en het pandelingschap af te schaffen, zonder vergoeding. Eene zaak, waarop sinds jaren aangedrongen wordt, het wettig afschaffen der schandelijke, der in Oost-Indië onnoodige slavernij, werd hier, maar in het verborgen, maar in het ongeschikte oogenblik, dadelijk na de verovering, maar wetteloos, want zonder schadevergoeding, door een ondergeschikt ambtenaar uit vrije willekeur verrigt. Het zoude een wonder geweest zijn, wanneer deze opeenstapeling van fouten niet bloedig gestraft ware. En wezenlijk, de weldra gevolgde opstand van Bondjol kostte ons een aantal vermoorde soldaten en het grootste deel der nieuwe verovering. Doch nieuwe soldaten werden aangevoerd en de Gouverneur-Generaal kwam zelf om de zaak te eindigen, die nu meer duizenden krijgslieden vereischte dan aanvankelijk honderden. En desniettemin Bondjol viel niet zoo als Lonthoir voor KOEN of Lueeëla voor VAN DIEMEN. De veel grootere, oneindig betere Nederlandsche krijgsmagt vermogt aanvankelijk niets tegen de, voor hunne vrijheid en godsdienst kampende Sumatranen. Eerst in 1839 bezweek Bondjol na een zeer langdurig beleg, maar welk eene krachtsinspanning, welk een moed, heeft dit van onze zijde gekost! Ik ben overtuigd, dat de verovering van geheel Bengalen den Engelschen minder moeite veroorzaakte, dan ons de onderwerping van eenige Padriesche dorpen in de binnenlanden van Sumatra. Doch men was niet te vrede; ook de oostkust moest bezet worden, en dit geschiedde thans, nu men de handen ruim had, gedeeltelijk uit de binnenlanden, gedeeltelijk uit Riouw. Ziedaar ons dus van de straat Sunda tot op de breedte van Sinkel meester van het uitgestrekte Sumatra. Door het bezetten der beide stranden moest nu het geheele produktive vermogen door onze tolliniën passeren. Maar helaas! de vestiging aan de kusten, vooral aan de oostkust, liet veel te wenschen over; eenige weinige krijgslieden, met een tolkantoor op enkele verwijderde punten, konden onmogelijk den vrijen handel beletten. Deze werd dan sluikhandel genoemd, en wij wilden dat de inwoners op ons magtwoord den pligt van onze commiezen jegens zich zelve zouden vervuld hebben. Omdat zij zulks niet deden, werden dan wederom militaire executiën bewerkstelligd, die, volgens ons, dienden, om den sluikhandel te straffen of te weren, maar die de Sumatranen niet konden onderscheiden van roof- en moordtogten. Het is overigens duidelijk, dat onze verovering van de stranden had moeten beginnen, en dat eene soliede ves-

tiging aan de monden der rivieren, of andere door de natuur aangewezene handelsplaatsen, ons binnendringen in het land had moeten voorafgaan. Hoevele tientallen van jaren bestond niet Batavia, voor de Preanger-regentschappen zich onderwierpen; hoe lang bezaten wij niet Samarang, voordat Kadoe en Bagelen ons behoorden. Het tegendeel had hier plaats, doch het zotste, of om het ware woord te gebruiken, het schandelijkste is, dat men de oostkust weder verliet in 1841, op nota's van Engeland, dat, tegen den geest en de letter van het tractaat van 1824, zulks eischte op grond van vroegere traktaten met de vorsten van de oostkust gesloten. De toenmalige minister BAUD, deed zulks in een brief aan den schrijver voorkomen als een bewijs van onze matiging, van onze begeerte om aan het oorlogen een einde te maken, en op een interpellatie in de tweede kamer antwoordde Zijne Excellentie, dat die posten gedurende den oorlog bezet waren om den invoer van wapenen te beletten, en dus, de oorlog geëindigd zijnde, wederom ingetrokken waren. Echter waren de bedoelde posten juist na den oorlog bezet, en waren noodwendig, zoude ons gezag in de binnenlanden waarde hebben. Aldus werd met onze belangen, met onze eer omgesprongen! Is het wonder, dat Engeland in den O. I. archipel alles doet wat het verkiest, dat het de traktaten uitlegt naar goedvinden, en ons met woeker betaalt wat wij voor twee eeuwen tegen zijne belangen in dezelfde streken uitvoerden? Maar wat moet er van ons worden, wanneer onze Staatslieden niet eens den zedelijken moed hebben, ons goed regt te handhaven, maar door eenvoudige nota's zich laten ververschrikken! Men vergelijke overigens dit gedrag met het volhouden van WILLEM I, tijdens de Belgische revolutie, en men zal zich naauwelijks rekenschap kunnen geven van het gebeurde. Dat wij echter op den duur met Engeland op eene onaangename wijze in aanraking moesten komen door de verovering van Sumatra, was natuurlijk; want hoe verder onze wapenen zich uitbreidden, des te meer naderden wij de Engelschen in straat Malakka; iets dat door onze tollen eenen nadeeligen invloed op hunnen handel moest hebben. Ware de verovering van Bali of Celebes niet verre te verkiezen geweest, gezwegen nog van de omstandigheid dat deze eilanden de moeite zouden beloond hebben, omdat hunne bewoners aan een bestuur gewoon waren?

Laat ons thans nog een blik werpen op de plannen van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH met Sumatra. Het schijnt dat deze Staatsman zich overtuigde dat geen belasting ingevoerd kon worden. Hij schafte althans eene geringe bazar-belasting, waaraan het volk door ons gewend was, weder af. Ook van het vervoeren der produkten bevrijdde hij de bevolking, door het oprigten van vaste vervoermiddelen, hier uit karren, elders uit bannelingen of op Nias gekochte menschen bestaande; terwijl hij inrigtingen maakte in de bovenlanden om produkten voor de Europesche markt te koopen, het geen echter zeer slecht ging, en noch slechter rekening maakte, want de aldus verkregene koffij werd met eenige guldens verlies voor ieder pikol in het Vaderland verkocht, terwijl men vroeger,

toen de handel vrij was, eenige guldens zilver uitvoerregten voor dezelfde hoeveelheid ontving, en de inwoners te vrede waren. — Het invoeren van het kultuurstelsel op Sumatra mislukte dus reeds in de beginselen geheel; maar al ware het gelukt, het zoude geene voordeelen gegeven hebben: want zelfs op Java zijn de direkte voordeelen van dit stelsel gering; maar de indirekte, de vermeerdering van alle andere belastingen, zeer aanzienlijk. Deze bestonden op Sumatra niet, en bij gevolg konde onmogelijk het monopolizeren van de koffij en peper vergoeding geven voor het bestuur, ook, al gelukte het door een zamenloop van omstandigheden, rust en orde te blijven handhaven. Zie hier overigens hoe VAN DEN BOSCH over de produktie dacht, met zijne eigene woorden: „Ik zal de Nederlandsche markt overladen met produkten. Voor de winsten, die ik daarop zal behalen, kan de Koning 400 milioen guldens opnemen, want het zal mij niet moeijelijk vallen Java de renten daarvan te doen betalen; het is mij geen kunst om jaarlijks twintig millioenen op de produkten te winnen, en zie nu eens welk eene welvaart al die verstrooide renten aan het Vaderland zullen aanbrengen." (dl. 1. pag. 147.) Van deze bekentenis zal de toekomstige geschiedschrijver acte nemen; want zij zal het raadsel oplossen, hoe een Koning, als WILLEM I, zijn land met zulk een schuldenlast dorst bezwaren. Maar de praktische staatsman zal er ook acte van nemen, en er het bewijs in vinden, dat van alle regeringen de geheimzinnige, de autokratische, de slechtste van allen is. Immers, noch WILLEM de I, die de honderden millioenen opnam en verspilde, noch VAN DEN BOSCH, die de renten beloofde, behoorden tot de min goede, min bekwame staatslieden; beide hadden goede bedoelingen en veel kunde. En echter, door de wonderlijke betrekking waarin zij stonden, de eene als onbeperkt Koning, maar door een grondwet gedekt, de andere als onbeperkt beheerscher van millioenen Javanen, aan niemand rekenschap schuldig dan aan den Koning, werden zij mede gesleept te doen wat zij konden, om hunne neigingen op te volgen. Dat was bij WILLEM de I het wederverkrijgen van België, bij VAN DEN BOSCH, het behagen aan den Koning. Beide deze dingen, binnen zekere grenzen niet af te keuren, werden door de valsche positie, waarin deze mannen zich geplaatst vonden, de bron van ons ongeluk, want er vloeide die ontzettende schuldenlast uit voort, die als een vloek alle wezenlijke verligting der natie belet, waarlijk nuttige uitgaven onmogelijk maakt. Dat hier ook groote onkunde, of liever verblinding, mede in het spel was, is duidelijk: gezwegen nog van de overschatting van het produktief vermogen van Indië, is het eene dwaasheid dat de renten van 400 millioenen, door het geheele land verspreid, nut zouden aanbrengen. Immers deze worden verkregen door kapitalen, die ook op andere wijzen die renten konden opbrengen; maar nu die kapitalen verkwist werden voor geheel inproduktieve uitgaven, was het een zuiver verlies voor de schatkist, en in het belang van den Staat, zijn de rentheffers van dien schat eigenlijk niet hooger te achten, dan ambtenaren die niets doen, maar hunne posten kunnen verkoopen. Doch niet alleen onkunde, ook onhandig-

heid, kinderachtigheid, spreidde ons autokratisch bestuur ten toon. Aldus maanden de Kommissarissen, door VAN DEN BOSCH op Sumatra achtergelaten, de inwoners aan, om veel produkten te verbouwen; „waardoor vele schepen vracht zullen bekomen en aan duizende huisgezinnen in Holland een eerlijk middel van bestaan zal worden verschaft." (dl. II, pag. 13.) Men stelle zich voor, ons land door de Turken veroverd, en een pacha in Amsterdam gezeten, onze landlieden aanmanende, toch tabak en meekrap te verbouwen opdat de Muslims in Smyrna en Constantinopel een eerlijk bestaanmiddel verkrijgen, — waarlijk, wij zouden met onze tirannen spotten, zoo zij ons niet deden beven!

Waar zal dit alles op uitloopen? Zullen onze fouten en misslagen rijke vruchten dragen? Zal het geen wij in onkunde gezaaid, en met onnoozelheid verpleegd, maar met ons bloed besproeid hebben, ons tot voordeel gedijen? Voorzeker mogelijk is het, maar niet waarschijnlijk. Geschiedt dit overigens, dan is het voornamelijk te danken aan den Generaal MICHIELS, een man, uitmuntende in krijgsmans-bekwaamheden, volhardend in het eens begonnene, die, met onverdroten ijver en nimmer bezwijkende trouw, de hoogst moeijelijke taak volbragt heeft der onderwerping, en, wat meer zegt, van het besturen gedurende eenige jaren van het onderworpen land. Zoo immer van Sumatra iets wordt, het Vaderland heeft zulks aan den te vroeg gevallen held te danken, die overigens voor de begane misslagen niet verantwoordelijk is: want MICHIELS vond de verovering in vollen gang, toen hij op Sumatra aankwam, maar de eer van het volbrengen behoort hem.

Wij wenschen dat van ganscher harte, maar gelooven kunnen wij het niet! Te vergeefs zoekt men in het ministeriële verslag omtrent de koloniën iets wezenlijks over den tegenwoordigen toestand van dat eiland. Men heeft overigens vroeger reeds verzekerd, dat de inkomsten de uitgaven dekten. Is dat zoo, het zoude verwonderlijk zijn! In allen gevalle is het dringend noodig, dat men ingelicht worde omtrent den tegenwoordigen stand van zaken! Waar is toch eenige waarborg, dat niet heden nog daar zaken bestaan of bedreven worden, geheel tegen het waarachtig belang van het overwonnen en overwinnend volk! Maken onze inrigtingen vorderingen? Bezitten wij moreelen invloed op de bevolking? Of wordt deze nog steeds door militaire executiën in bedwang gehouden? Tracht men nog den fieren Sumatraan in een gedweeën Javaan te herscheppen, of is eindelijk ons bestuur zoo wijs geworden, den eersten, als de meerdere in vele opzigten, op eene wijze te behandelen, gelijk een volk, dat eigendom bezit en op prijs stelt, verdient? In allen gevalle zal het wel noodig zijn, zullen wij Sumatra op den duur behouden, aldaar geene Javaansche ambtenaren te benoemen, opdat eindelijk de fouten ophouden, die ontstaan uit het opvolgen van gewoonten en gebruiken, die Java verduren kan, maar voor Sumatra geheel ongeschikt zijn; in één woord, men moet voor Sumatra een eigen hierarchie van ambtenaren vormen, en dat gewest in alle opzigten leeren kennen, opdat men, zoo mogelijk, de vruchten pluk-

ke en niet weder aanleiding geve tot nieuwe tooneelen van geweld, die het overwonnen volk verwoesten en ons schaden.

Men wordt als gedwongen tot het opperen van zulke vermoedens, na de lezing van het werk van den Ridder DE STUERS. De doorgaande inhoud toch, hoe ook met gematigdheid voorgedragen, hoe geheel ook de Schr. hatelijke aanmerkingen terug gehouden heeft, hoewel hij nimmer aan zijne verontwaardiging den teugel vierde, brengt bij den lezer de innige overtuiging te weeg van de zeer vele begane fouten en misslagen. Hetzelfde is met de inleiding van den uitgever, Prof. VETH, het geval. Inzonderheid heeft deze zich verdienstelijk gemaakt, door de ontruiming der oostkust zooveel mogelijk toe te lichten. Het geheele werk staat daar, als een geduchte acte van beschuldiging tegen het vroegere bestuur van onze O. I. bezittingen niet alleen, maar vooral van de inrigtingen van dat bestuur. Immers talloos zijn de voorbeelden, dat men zonder kennis van zaken over gewigtige aangelegenheden besliste; dat ondergesch'kten zonder noodzaak zich het gezag van een hoogere autoriteit aanmatigden? Aan dergelijke dingen moet een einde komen. Het wordt tijd dat het noodwendig despotiek gezag, dat wij in Indië uitoefenen, eindelijk volgens vaste regels, volgens zekere vormen plaats hebbe, welke de gebreken temperen, steeds aan despotiek gezag eigen. — Tevens zal het noodig zijn, dat men in gewigtige aangelegenheden althans, b. v. het aanvangen van een veroveringskrijg, de inrigtingen van nieuw verworven landen, enz. de zaak aan discussie onderwerpe, en niet van een individu, hij zij dan Gouverneur-Generaal of Minister, late afhangen. Immers ook de voortreffelijkste, ook de kundigste mensch staat bloot aan vooroordeelen, aan eenzijdigheid; maar hoeveel te meer heeft zulks plaats wanneer men zich in een valsche positie bevindt. En dit is het lot van onzen Gouverneur-Generaal in Indië en onzen Minister van koloniën. Beide zijn aan de eene zijde onbeperkte gebieders over millioenen der meest gehoorzame onderdanen, maar zelve zijn zij min of meer onderworpen aan het constitutionele mechanismus, waar naar zij zich moeten plooijen en schikken; zoodat de geduchte magthebber, die het eene oogenblik een besluit teekent tot het afzetten van vorsten, tot het doen oprukken van legers, het andere oogenblik bloot staat aan de nietigste aanmerkingen, aan het geduldig toehooren der, in zich zelf niets beteekenende, verwijten, terwijl eene enkele stemming van de volksvertegenwoordiging, of een koninklijk misnoegen aan zijn geheele gezag plotseling een einde maakt. Ik vraag het aan ieder, met de geschiedenis der staatstinrigtingen bekend, waar is het immer gebeurd, dat men zulke zaken, als onze koloniale aangelegenheden, aan twee, zich in zulke positie bevindende mannen opgedragen zag? En, als om de ongerijmdheid te bekroonen, hoe ongelukkig is de verhouding tusschen deze magthebbers? Waren zij vereenigd, konden zij telkens elkander inlichten; maar op 4000 uren afstands geplaatst, bevindt de een zich op de plaats waar het gezag uitgeoefend moet worden, naar buiten bekleed met het gezag van een onbeperkt monarch, terwijl de andere in den Haag uit zijn kabinet alles kan bevelen wat hij wil, maar zelve

onderworpen is aan al de moeijelijkheden en verdrietelijkheden, aan het ministerschap in een constitutioneel land verbonden. Dat overigens tusschen deze twee magthebbers de magt geenszins gelijkmatig verdeeld is, vloeit uit de inrigting voort, want ieder van de beiden heeft voordeelen welke de andere mist, maar die gemakkelijk door een overwigt van energie opgewogen worden. Aldus beteekende de Minister, tijdens het Gouverneur-Generaalschap van VAN DEN BOSCH zeer weinig, evenmin als de Gouverneur-Generaal gedurende den tijd dat de heer BAUD den ministeriëlen zetel innam. Dit alles moet veranderd worden. De inhoud van het geschrift, aan het hoofd van dit artikel, vermeld, leert het praktisch, leert het in ieder gedeelte. En deze verandering kan niet moeijelijk zijn, na de vele ondervinding, gedurende een groot aantal jaren opgedaan. Geef namelijk eene duidelijke, alles omvattende wet, volgens welke de Gouverneur-Generaal zijn despotiek gezag moet uitoefenen; bepaal dat hij slechts besluiten neemt op de gemotiveerde voordragt van een verantwoordelijk Direkteur-Generaal, die, des noods, op bevel van zijnen superieur dergelijke voordragten moet doen; onderwerp, wanneer zij algemeene belangen gelden, deze voordragten in Indië aan de beraadslaging van een raad van bestuur — en veel kwaad, dat begaan is door gebrek aan kunde, door eenzijdigheid, door overijling, zal vermeden worden. Plaats verder naast den Minister een raad van Indië, die van alles kennis neemt, op alles het oog houdt, die voorstellen aan den Koning mag doen, die op alle Koninklijke besluiten gehoord moet worden, betrekkelijk Indië, welke eindelijk de ministeriële aanschrijvingen dienen te vervangen. Geef aan dien raad de hoogste beslissing, in verschillen in de administratiën of collegiën ontstaande, — en men zal den minister ontlasten, zonder zijne wezenlijke magt te verzwakken; men zal een wettige orde van zaken invoeren in plaats van een willekeurige, en dat is genoeg, is alles wat mogelijk is in eene buitenlandsche bezitting; maar dit heeft de bezitting ook regt te eischen, en bestaat praktisch in Engelsch Indië. Maar wij, wij hebben tot dus verre geen onderscheid weten te maken tusschen willekeur, en een op wettige bepalingen gegrond despotiek gezag; en is de eerste minder lastig, minder verwoestend geweest, dan men theoretisch zoude vermoeden, het vloeit voort uit ons gematigd volkskarakter, uit de veelal goede eigenschappen der mannen, die Indië sinds 1816 bestuurden.

Hoogeveen, December 1850.

D^r. DASSEN, HZ.

VARIA.

De heer QUARLES VAN UFFORD heeft, in zijne beoordeeling van het onder mijn toezigt uitgegeven werk: „De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra," door den Generaal H. DE STUERS, den voor mij vereerenden wensch uitgedrukt, dat ik eenmaal mogt overgaan tot de bewerking en uitgave eener volledige geschiedenis van Sumatra. Deze wensch strookt zeer met mijne eigene begeerte en met het plan, dat ik reeds sedert lang gekoesterd heb. De serie van artikelen over de geschiedenis van dat eiland, die ik in „de Gids" voor 1849 en 1850 heb geplaatst, was eenvoudig bestemd om de voorlooper van een lateren, meer uitgebreiden arbeid te zijn. Ik beäam geheel wat de heer QUARLES zegt over de ongenoegzaamheid en de leemten dier artikelen, ofschoon hij de goedheid heeft, ze, als voor een Tijdschrift uitnemend gepast, voor te stellen. Maar mijn doel was ook inderdaad slechts te beproeven, in hoeverre uit uitgegeven geschriften een zamenhangend verhaal van Sumatra's geschiedenis zou kunnen geleverd worden, om te doen zien, waar zij voldoende, waar onvoldoende zijn, en welke feiten zeker, welke aan twijfel onderhevig moeten geacht worden. Ik hoopte op deze wijze anderen uit te lokken, om mij mede te deelen, wat tot aanvulling van het ontbrekende, tot vaststelling van het onzekere, tot teregtwijzing van het verkeerde zou kunnen strekken: en mijn wensch is niet onvervuld gebleven, daar ik van eene hooggeachte hand een aantal belangrijke aanmerkingen heb ontvangen, die ik mij, bij eene omwerking mijner geschiedenis van Sumatra, ongetwijfeld zal ten nutte maken. Ook zelf heb ik niet stil gezeten; maar mij beijverd nieuwe bronnen voor de geschiedenis van Sumatra op te sporen, mijne kennis van de gesteldheid van dat eiland te vermeerderen en te verbeteren, en tot een juister oordeel over de gebeurtenissen te geraken. Gelijk mijne artikelen in „de Gids" in vele punten mijne „Inleiding" op het werk van den Generaal DE STUERS hebben teregtgewezen, vlei ik mij ook eene niet onbelangrijke aanvulling tot de artikelen in „de Gids," door de vertaling van HORSFIELD's verslag over Banka en de uitvoerig daarbij gevoegde aanteekeningen betrekkelijk de geschiedenis van Palembang, te hebben geleverd. Het zal thans mijn streven zijn, eerst de vertaling van dat verslag, waaraan nog het uitgebreide mineralogische gedeelte ontbreekt, te voltooijen; dan over te gaan tot de beschrijving (uit deels onuitgegeven bronnen geput) van de nog zoo weinig bekende Mantawei-eilanden ter westkust van Sumatra, reeds voorbereid door eene Inleiding betreffende de geographische gesteldheid van den ganschen archipel, die Sumatra's westkust dekt, in den jaargang 1849 van dit Tijdschrift. Vervolgens denk ik mij naar den archipel van Riouw te wenden, welks geschiedenis zoo naauw met die van Sumatra

te zamen hangt, de groote duisterheid en verwarring in de lotgevallen der Maleische Vorsten van Lingga te ontwarren, en daardoor den weg te banen tot eene naauwkeuriger kennis der betrekkingen en toestanden van Sumatra's oostkust: — een arbeid, waartoe ik het uitzigt heb eerlang door belangrijke mededeelingen te worden in staat gesteld. Eerst na dit alles voltooid te hebben, denk ik tot de geschiedenis van Sumatra, als een geheel, terug te keeren; eerst door al dien voorbereidenden arbeid durf ik mij vleijen de hoogte te zullen bereiken, waardoor ik een meer omvattenden blik op de lotgevallen van dat eiland zal kunnen werpen. Inmiddels zal ik niet ophouden alles te verzamelen, wat tot aanvulling en teregtwijzing van het vroeger gezegde strekken kan. Met warme belangstelling zie ik vooral uit naar de voortzetting van DULAURIERS „Collection des principales chroniques Malaies," in welker eerste bundel reeds zulk eene belangrijke, maar nog niet door mij gebruikte, bijdrage tot de geschiedenis van Sumatra geleverd is. Nog meer nut stel ik mij voor te trekken uit de door den heer JANSEN toegezegde uitgave der „Geschiedenis van de opkomst, zamenstelling en bloei der Nederlandsche Oost Indische Kompagnie" door M^r. PIETER VAN DAM, en het behoort tot mijne vurigste wenschen, dat hij zich door eene ruime deelneming moge in staat gesteld zien, spoedig een aanvang te maken met den druk van dat hoogstbelangrijk werk, waarvan ik voor mijn doel vooral het tweede boek met gespannen verwachting te gemoet zie. Andere reeds uitgegeven, maar nog niet of niet genoeg door mij geraadpleegde stukken, in het Journal Asiatique, in den Militairen Spectator, in het Indisch Archief, enz. hoop ik inmiddels op te sporen, te verzamelen, te vergelijken, te bestuderen, om zoo meer en meer te geraken tot de volledigst mogelijke kennis van Sumatra en zijne lotgevallen, die de voorhanden hulpmiddelen verschaffen kunnen.

Het spreekt wel van zelve, dat het, bij het voornemen eener omwerking op zoo groote schaal van hetgeen ik tot dus verre over de geschiedenis van Sumatra heb kunnen leveren, niet in mijn plan kan liggen, dien arbeid vooruit te loopen, door partiële verbeteringen van bijzonderheden, waarin vroeger mijne kennis of mijn oordeel gefaald hebben, ten ware zich daartoe de gelegenheid ongezocht en als van zelve mogt opdoen. Het kan echter zijn, dat ik, ten gevolge van de onvolledigheid mijner bronnen of van vooringenomenheid hier of daar, mij min gunstig heb uitgelaten over personen, wier daden, beter bekend of naauwkeuriger beschouwd, blijken allezins verschooning of zelfs lof in plaats van berisping te verdienen. In zoodanig geval, maar ook dan alleen, zal ik mij door de eischen der billijkheid en onpartijdigheid verpligt rekenen, het gezegde zoo spoedig mogelijk te herroepen, en daartoe eene plaats in dit Tijdschrift verzoeken. Zulke verbeteringen van vroeger oordeel zullen natuurlijk hoofdzakelijk de gebeurtenissen betreffen, die tot onzen eigen leeftijd behooren, en in mijne twee of drie laatste artikelen in „de Gids" zijn behandeld. De mededeeling van enkele verbeteringen van dien aard is het eerste doel van het te-

genwoordig artikel; over een ander, dat ik daarmede verbind, zal ik straks nader spreken.

Men heeft mij in het algemeen de opmerking gemaakt, dat mijn verhaal der gebeurtenissen sedert 1816 niet vrij is te pleiten van vooringenomenheid en eenzijdigheid. Ik beken, dat mijn oordeel doorgaans ongunstig is; maar ik zie vooralsnog geene reden, om in het algemeen over het door ons gevolgde stelsel beter te denken. Misschien zal dit een gevolg zijn van de tegenschriften, die het werk van den Generaal DE STUERS ongetwijfeld zal uitlokken, en waaromtrent mij reeds een en ander is ter oore gekomen. Vooralsnog kan niemand van mij vergen, dat ik mijn, niet ligtvaardig gevormd, oordeel terug neme, vooral zoo ik mij op bloote verzekeringen van anders denkenden, en niet op de mededeeling van feiten en bewijsstukken zou moeten verlaten. Daarentegen zal ik reeds dadelijk overgaan tot de aanwijzing van sommige punten, waarop ik geloof in mijne voorstelling te hebben misgetast; ik zal er echter de verdediging mijner min gunstige opvatting tegen de gemaakte aanmerkingen mede verbinden, wanneer ik daarvoor goeden grond meen te hebben.

Gids voor 1850, *Januarij*, *blz.* 25. „Een hernieuwde aanval op Soli-ajer mislukte andermaal." Hier is mij de opmerking gemaakt, dat, wel is waar, kapitein (luitenant?) GOFFINET, den 28sten April 1821, het hoofd voor Soli-ajer stootte, maar hij die kampong niettemin den 30sten bemagtigde. De Kolonel RAAFF zou op 7 en 8 Februarij 1822 wel militaire verkenning naar de kampongs Blembong en Soli-ajer hebben laten doen, met het doel om de inwoners ontzag in te boezemen en de troepen aan het vuur der Padries te gewennen; maar dat hier van geen *vernieuwden* en *mislukten* aanval op Soli-ajer sprake kan zijn. De bemagtiging op 30 April komt, volgens den Generaal DE STUERS (D. I, blz. 57), neder op het aanrigten van eenige verwoesting en het verbranden eeniger huizen, waarna men weder terugtrok. En werkelijk is in Februarij 1822 Soli-ajer weder in handen der Padries, 't geen bewijst, dat in allen gevalle de verovering niet kon worden gehandhaafd. Omtrent den aanval van den luit. kol. RAAFF op Soli-ajer, zegt de Generaal DE STUERS, (D. I, blz. 60): „Om zich spoedig uit te breiden, valt de Kommandant nu ook op zijne beurt op Soli-ajer, maar deze plaats biedt andermaal een krachtiger tegenstand, zoodat zelfs hij, met zijne grootere magt, genoodzaakt is terug te trekken." In een artikel van het „Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," jaarg. IX, Dl. IV, getiteld „Begin en voortgang van onzen handel en bezittingen op Sumatra's westkust," lees ik, blz. 69 omtrent den eersten aanval op Soli-ajer eenvoudig: „een aanval op Soli-ajer mislukte," terwijl op blz. 70 van den luit. kol. RAAFF gezegd wordt: „Ook hij begon zijne operatie tegen het meer vermelde Soli-ajer, doch werd, even als de geringere magt vroeger, daar gevoelig terug geslagen." Intusschen is de schrijver van dat artikel volstrekt niet tegen den luit. kol. RAAFF ingenomen, wien hij veeleer overal grooten lof toekent. De getuigenissen van twee wel onderrigtte schrijvers stemmen hier zoodanig overeen, dat ik regt meen te hebben

mijne daarop gebouwde voorstelling als de ware te handhaven, zelfs tegenover het gezag der militaire rapporten, die maar al te dikwijls de nadeelige uitkomsten verbloemen en de geringe resultaten, die verkregen zijn, door overdrijving in het gunstigste licht stellen.

Ibid blz. 27. „Hij slaagde er in, het Gouvernement in zijne schitterende maar bedriegelijke vooruitzigten te doen deelen, en het tot medewerking voor zijne plannen over te halen." Men heeft mij doen opmerken, dat de plannen van het Gouvernement, evenmin als die van den luit.-kolonel RAAFF, op het einde des jaars 1823 oorlogzuchtig waren, en dat de instructiën, die de heer RAAFF, als benoemd Resident ter Westkust, had medegebragt, van gelijke strekking waren, als die aan zijn opvolger, kolonel DE STUERS, gegeven. Ik moet doen opmerken, dat ik met de aangehaalde woorden althans niet minder de administratieve en financiële, als de militaire plannen van den heer RAAFF op het oog had. Overigens scheen de vereeniging van het civiel met het militair gezag in zijn persoon goedkeuring op zijne handelingen uit te drukken. Van de instructiën, hem als Resident medegegeven, wist ik niets, dan wat de schrijver van „begin en voortgang," t. a. p. blz. 78 zegt: „de Resident en Militaire Kommandant had, bij zijne komst van Java, verschillende nieuwe bevelen, meestal op zijne inlichtingen en voorstellen gegeven, medegebragt, aan welker uitvoering hij alstoen de hand sloeg." Overigens heb ik zelf doen opmerken, dat de luit.-kolonel RAAFF, na de nederlaag bij den Murapalam, bevelen had ontvangen om den oorlog voorloopig te staken, en dat hij na zijne terugkomst eene overeenkomst heeft gesloten met de Padries van Bondjol, die hij echter zelf na weinige weken, door zijnen aanval op Kotta-lawas, schond. Deze handeling, uitvoeriger verhaald door kolonel NAHUIJS („Brieven over Padang," blz. 199, vv.) en toegelicht door den generaal DE STUERS (Dl. I, blz. 84 v.), bewijst toch wel, dat het den heer RAAFF met zijne vredelievende gezindheden niet regt ernst was, en hij alleen uit nooddwang en onmagt het stelsel van verovering en uitbreiding had opgegeven. Ik ben echter overtuigd, dat het Gouvernement ernstig den vrede wilde; maar daar ik niet wist, dat dit zoo bepaald in de instructiën van den heer RAAFF was uitgedrukt, heb ik dit welligt niet genoeg in mijn verhaal doen uitkomen. In allen gevalle schijnt het een misslag der regering geweest te zijn, de pogingen tot bevrediging des lands aan een man van zoo vurig karakter als de overste RAAFF was, toe te vertrouwen.

Ibid blz. 34. „Hij .... vroeg versterking, om op nieuw door kracht van wapenen ons gezag in de bovenlanden te bevestigen en te vermeerderen." Men verzekert mij, dat de heer MAC GILLAVRIJ, in den aanvang van zijn bestuur, niet om versterking vroeg, maar veeleer zijne overtuiging uitsprak, dat onze defensieve houding, hoe noodlottig ook in hare uitkomst, in de gegeven omstandigheden bewaard moest worden; terwijl de aanvraag om versterking eerst in December 1830 plaats had, ten gevolge van tegenspoed bij noodzakelijk geworden vijandelijkheden. Ofschoon deze bijzonderheid geen grooten invloed op het oordeel over het bestuur van den

heer MAC GILLAVRIJ kan uitoefenen, ben ik echter voor de mededeeling daarvan dankbaar. De generaal DE STUERS verhaalt de gebeurtenissen uit dit tijdvak in zijn Xde hoofdstuk slechts in groote trekken. De schrijver van „Begin en Voortgang" lijdt hier vooral aan de gebreken, waarover ik in de „Inleiding" op het werk van den heer DE STUERS, blz. CII, klaagde, en die aanleiding gegeven hebben tot de teregtwijzingen van kolonel LANGE in Jaarg. 1849, Dl. II, blz. 191 vv. van dit Tijdschrift, die echter hoofdzakelijk slechts het tijdvak van het bestuur des heeren ELOUT betreffen. Ik ben daardoor genoodzaakt geweest mij, ten opzigte van het voorgevallene onder het bestuur van den heer MAC GILLAVRIJ, eveneens tot de korte aanduiding der hoofdzaken te bepalen, zonder eene strenge chronologische orde te kunnen in acht nemen. Ook het oordeel over dit bestuur was mij door gebrek aan naauwkeuriger détails moeijelijk; dat het uitgesprokene echter niet zonder grond gevormd is, zal uit de lezing van het aangehaalde hoofdstuk bij den generaal DE STUERS en uit het gevoelen van den heer ELOUT, die den heer MAC GILLAVRIJ als Resident opvolgde, (aldaar blz. 173), kunnen blijken.

Ibid. blz. 40. „In December 1832 vertrok de kapitein DE QUAY naar Batavia, om den Gouverneur-Generaal van den gunstigen staat der zaken te onderrigten." Ik verneem, dat de kapitein DE QUAY tevens in last had versterking te vragen, 't geen mij wordt aangevoerd als bewijs, dat de heer ELOUT omtrent den waren stand der zaken niet zoo verblind was, als ik het heb doen voorkomen. Het feit neem ik aan, ofschoon ook de schrijver van, „begin en voortgang" (blz. 233), dien ik hier gevolgd ben, er niet van gewaagt, en hij op dit punt niet is teregtgewezen door den heer LANGE (vgl. ook DE STUERS, dl. I, blz. 185). Tegen de gevolgtrekking ware uit het XIIe hoofdstuk van generaal DE STUERS nog wel 't een en ander aan te voeren; doch ik wil dit liever, met aanbeveling der raadpleging van dat werk, aan het eigen nadenken mijner belangstellende lezers overlaten.

Ibid. blz. 52. „Geheime instructiën van den heer V. D. BOSCH aan den luit.-kolonel. BAUER." Ik had welligt, om alle aanleiding tot verkeerde opvatting voor te komen, beter gedaan, in plaats van „geheime" te schrijven *speciale*. Die instructiën waren of bleven zeker voor niemand geheim, die op de kennis daarvan regt had; het Gouvernement op Java, de militaire kommandant enz. werden er mede bekend gemaakt. Intusschen waren zij toch *niet openbaar*, — *geheim* in den zin waarin men dien term, zoo ik meen, doorgaans van administratieve stukken bezigt. Meer heb ik ook niet willen zeggen.

Gids voor 1850, *Februarij*, *blz.* 174. „Hij stelde 500 dollars op het hoofd van den Resident, welke dien ten gevolge, den 24 Februarij 1841 te Priaman zich bevindende, op het onverwachtst werd aangevallen, en als een Maleijer vermomd, naar Fort de Kock moest vlugten." Hier heb ik ongelukkiglijk den zin der woorden van den generaal DE STUERS, dl. II, blz. 155, geheel verkeerd opgevat; — eene fout, waarin ik niet zou ver-

vallen zijn, indien ik over de betrekkelijke ligging van Priaman, Fort de Kock en Batipo had nagedacht. De generaal DE STUERS schreef het volgende: „Op zekeren dag was de resident naar Priaman gegaan; dáár bevond hij zich toen het onweder, den 24 Februarij 1841, uitbrak, door een aanslag waarvan noch hij noch iemand onderrigt was geweest. De regent van Batipo stelde op zijn hoofd een prijs van 500 dollars, het gelukte hem te naauwer nood, als een Maleijer vermomd, Fort de Kock te bereiken." Deze voorstelling van den generaal DE STUERS is juist en letterlijk waar; zij zou echter zeer verduidelijkt zijn door de inlassching van een paar woorden tusschen de beide laatste zinsneden, b. v. op deze wijze: „De regent van Batipo stelde op zijn hoofd een prijs van 500 dollars; in weêrwil daarvan snelde hij terug naar zijnen post, de plaats des gevaars; het gelukte hem te naauwernood, als een Maleijer vermomd, Fort de Kock in tijds te bereiken." Ik weet niet hoe ik aan de opvatting gekomen ben, dat de resident te Priaman zou zijn aangevallen; van dat denkbeeld uitgaande, moest ik zijn overhaast vertrek naar Fort de Kock als een vlugt beschouwen, terwijl het integendeel eene daad was van heldhaftige zelfopoffering. De opvatting was ongerijmd, dewijl Fort de Kock nabij het tooneel van den opstand, Priaman vrij wat verder van daar, nabij het strand en aan den grooten weg naar Padang is gelegen. Het verblijdt mij, dat ik op dezen misslag opmerkzaam ben gemaakt, en dus in de gelegenheid ben dien te herstellen, alvorens ik daaromtrent in het openbaar ben teregt gewezen. Ik heb volstrekt niet de bedoeling gehad gemelden resident, den heer STEINMETZ, iets onaangenaams toe te voegen; en dit ligt ook niet in mijne woorden; maar ik heb, ten gevolge van onkunde en verkeerde opvatting, verzuimd aan zijnen heldenmoed de hulde toe te brengen, waarop die aanspraak heeft; en ik verklaar openlijk, dat mij dit van harte leed is.

Het was mijn oogmerk met de mededegedeelde teregtwijzingen nog iets anders te verbinden; de uitnoodiging aan allen, die door persoonlijk verblijf op Sumatra of door het bezit van belangrijke dokumenten daartoe mogten in staat zijn, om mij, door hunne mededeelingen en aanmerkingen, in het zamenstellen eener zooveel mogelijk volledige, naauwkeurige en onpartijdige geschiedenis van Sumatra behulpzaam te zijn. Ik vertrouw dat de bereidvaardigheid, door mij in deze regelen betoond om aangewezen misstellingen te verbeteren, bij velen de overtuiging zal verwekt of versterkt hebben, dat alles wat mij zal worden voorgelegd, met zorg zal getoetst en overwogen worden, en dat ik geen ander doel heb, dan over de zaken van Sumatra *de geheele waarheid* te kennen en mede te deelen. Vele duistere punten zijn mij nog in de geschiedenis van dat eiland, en niet het minst in de gebeurtenissen der laatste jaren, overgebleven. Zeer twijfelachtig heb ik b. v. in de „inleiding" voor het werk van den generaal DE STUERS, blz. XXXIX, en in „de Gids" voor 1849, Dec., blz. 702, over het voorgevallene met Djambi na 1834 gesproken, naardien ik mij niet geheel op de mij gewordene, minder naauwkeurige mededeelingen durfde verlaten; terwijl ik door de mij, later door anderen geopperde, bedenkingen nog meer aan

het wankelen ben gebragt. Niet minder heb ik gemeend in „de Gids" voor 1850, Jan., blz. 57, tusschen strijdende gebeurtenissen geplaatst, mij van een oordeel over de wijze, waarop Toewankoe IMAM in onze handen viel, te moeten onthouden. Niets zal mij aangenamer zijn, dan omtrent deze en andere duistere punten naauwkeuriger te worden ingelicht; niets vooral mij meer genoegen verschaffen, dan de overtuiging te bekomen, dat ik in ongunstige oordeelvellingen, zoo over bijzondere personen en handelingen, als over den algemeenen toestand des lands, inderdaad heb gedwaald.

P. J. VETH.

Mijnheer de redakteur! Wanneer ik 's avonds langs Rijswijk wandel, dan zie ik somtijds de deuren van het lokaal van 't Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen geopend, en daar binnen een acht- of tiental heeren vergaderd, die over de dierbaarste belangen dezer kolonie, over het onderwijs, raadplegen. Op zekeren avond, 't is nu bijna een jaar geleden, trok het onderwerp, dat behandeld werd, vooral mijne aandacht tot zich, — want gij moet weten, dat ik een zeer scherp, bovennatuurlijk fijn gehoor heb. Ik bleef voor het gebouw staan, en vernam, dat de president eene missive van het Gouvernement aan de Hoofdcommissie van Onderwijs ter tafel bragt, waarin haar advies verlangd werd over eene hoogst gewigtige vraag: of het, namelijk, al of niet wenschelijk en noodzakelijk is, om de bemoeijingen van de Hoofdcommissie ook uit te strekken tot het onderwijs der Inlandsche bevolking? De van regeringswege ingediende vraag werd voorafgegaan door eenige redeneringen en overwegingen, waaruit ten duidelijkste bleek, dat het Gouvernement eigenlijk het liefst een advies zou ontvangen in eenen ontkennenden zin.

De president bragt het onderwerp in omvraag, en verzocht het eerst een bedienaar der godsdienst, die lid der Hoofdcommissie was, zijne meening te zeggen:

— „Ik ben van oordeel, mijnheer de president, dat de bemoeijingen der Hoofdkommissie zich in geenen deele tot het onderwijs van Heidenen en Mohamedanen behooren uit te strekken. Wij moeten die zaak aan henzelven overlaten.

— „Ik vereenig mij met dat zelfde advies," was het antwoord van eenen anderen christenleeraar, op de vraag van den president.

— „Mijn gevoelen" zei een ander lid, geen christenleeraar, maar een doktor, als ik mij niet vergis, „is uitgedrukt in Matth. 28: 19ª *Gaat henen, onderwijst alle volkeren!*"

Ik heb u gezegd, mijnheer de redakteur, dat ik een zeer scherp gehoor heb, zoodat ik meen alles juist zoo te hebben verstaan als het gebeurd is. Mogt dit echter niet zoo wezen, dan zullen de heeren, die er bij geweest zijn, mij wel te regt wijzen. Hier te Batavia verhaalt men het algemeen, zoo als ik het meen gehoord te hebben. Maar ik beken, 't is bijna onge-

loofelijk. Ondertusschen is het zeker, dat het advies, met eene zeer geringe meerderheid, in het nadeel van het onderwijs der inlandsche bevolking is uitgevallen. Waarschijnlijk zijn ook de leden der meerderheid bevreesd voor het onderwijzen en opvoeden der Indische volkeren, omdat ons gezag daardoor ondermijnd wordt. Immers reeds de ouden wisten „solum sapientem esse liberum, et omnem stultum servum." 't Is daarom natuurlijk veel beter, dat ze stulti blijven, dan blijven ze, volgens dezen regel, tevens „servi."

BIDADARI.

Mijnheer de Redakteur! In uw geëerd Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië, achtste aflevering, Augustus 1850; komt, in het stukje getiteld: *De tegenwoordige toestand van het kultuurstelsel op Java*, op pag. 109 het volgende voor. „Er waren er, die niet ondubbelzinnig verklaarden, dat de inhoud van het kontrakt hun minder ter harte ging, dat ze daarover geene moeijelijkheden zouden maken, maar dat de hoegrootheid van het renteloos voorschot het voornaamste was. Om dit met een afdoend voorbeeld te staven, verwijs ik naar al het gebeurde met een suiker-fabriekant in de Madioen, en meer anderen."

Daar de schrijver van deze bewoordingen, met betrekking tot het aangehaalde bewijs, onkundig schijnt te wezen van de ware toedragt van zaken in de Madioen, zult gij mij zeer verpligten, door het volgende in uw veel gelezen Tijdschrift te willen opnemen, ten einde het publiek beter moge ingelicht worden.

Vooraf acht ik het niet overbodig iets te zeggen over den eersten zin. „Dat de inhoud van het toen ter tijd bestaande model-kontrakt de fabrikanten minder ter harte ging, en zij daarover geene moeijelijkheden zouden maken," kan niet geheel ontkend worden, en de reden daarvan wordt door een ieder begrepen, die met dit kontrakt bekend is; want de regten daarbij verzekerd, waren geheel voor de ééne kontrakterende partij, zoodat voor de andere niets overbleef. Dusdanig kontrakt mogt eigenlijk, volgens onze Nederlandsche wet, zoo als ik geloof, nooit bestaan hebben. Maar de Europeaan, met Indië bekend, wist, welke waarde hij aan zulk een kontrakt moest hechten; hij was dus niet huiverig voorwaarden aan te nemen, die hij vooraf wist voor een groot gedeelte niet te kunnen vervullen, zonder daarom zijnen goeden naam in de waagschaal te stellen, of het goed vertrouwen te kort te willen doen.

Om het gezegde, met betrekking tot het renteloos voorschot te kunnen wederleggen, moet ik den loop van zaken, vóór en na de opveiling der suiker-kontrakten in de Madioen, in het kort schetsen. In den aanvang van het jaar 1839, werden de Gouvernements-suikerfabrieken in de Residentie Madioen opgeveild; moetende het Gouvernement daartoe overgaan, wegens de slechte resultaten, die men van dezelve verkreeg. Bij de opveiling werd bekend gemaakt, dat iedere fabriek met inventaris op eene

waarde van 120 m/e kopergeld gesteld was; dat er een voorschot zoude verleend worden ad 15 m/e kopergeld, voor de te doene verbeteringen; dat de materialen, op iedere fabriek aanwezig, overgenomen, alsmede de kosten voor mandoors en koelies, gedurende twee maanden gebezigd, moesten gerestituëerd worden; en dus de prijs, voor de pikol suiker aan het Gouvernement te leveren, volgens het ter tafel liggende model-kontrakt, bij op- en afslag zoude worden vastgesteld.

Van het buitengewone voorschot ad 15 m/e, werd bij den ontvangst 3 m/e afgetrokken voor de overname van materialen, en voor mandoors en koelies. Buitendien moest per fabriek voor 12 m/e aan trekvee worden ingekocht, om het transport van suikerriet en suiker te doen.

Verder moet hierbij aangehaald worden, dat vóór de opveiling, meest alle gereedschappen van eenig aanbelang, en de waarlooze ketels, van deze fabrieken naar de hoofdplaats waren gebragt; alwaar later, bij openbaren verkoop van Gouvernementswege, de nieuwe fabriekanten in de gelegenheid werden gesteld, zich van deze noodige artikelen te voorzien; hetgeen per fabriek almede op ruim *f* 1800 te staan kwam, een som die van dit voorschot af moest.

Deze onderscheidene uitgaven bedroegen dierhalve meer, dan het renteloos voorschot. De nieuwe fabriekanten konden dus niet gezegd worden koopers te zijn geworden[1], om in het bezit van dit voorschot te geraken. Om nog duidelijker aantooning te geven, dat ook niets van de jaarlijksche voorschotten voor eigen gebruik is kunnen gebezigd worden, dient de ondervolgende aantooning over de drie eerste jaren; als:

Genoten voorschot.	Aflossing en boeten.	Kosten van 't produkt.
1839 *f* 14,500	*f* 27,995	*f* 48,994
1840 - 29,559	- 25,221	- 32,684
1841 - 18,000	- 26,578	- 28,252

De produkties hebben over die jaren gerendeerd, als:

Over 1839 *f* 50,030
„ 1840 - 34,744
„ 1841 - 38,871

Uit deze onderscheidene aantooningen moet alsnu ten duidelijkste blijken, hoedanig het *afdoend voorbeeld* uit de Madioen door het publiek moet beschouwd worden, en dat ten minste aldaar geene speculatie op het rentelooze voorschot heeft kunnen bestaan.

Een der suiker-kontraktanten in Madioen.

Na eene afwezigheid van tien jaren, onlangs de hoofdstad van Nederlandsch Indië weder bezoekende, zag ik, tot mijne groote vreugde, dat de nijvere Europesche bevolking aanmerkelijk is toegenomen. Van de oude stad naar boven rijdende, werd ik getroffen door de vele Europesche magazijnen en ateliers, vroeger geheel onbekend. Ik zag schrijnwerkers,

werktuigkundigen, horologiemakers, kleedermakers, kappers, enz. *Allen* zijn echter vreemdelingen, meestal Franschen. Meer dan eens vroeg ik naar de reden hiervan, en ontving meestal tot antwoord: „De Hollandsche ambachtslieden blijven in hun land, ten ware zij hun werk niet verstaan, en in dat geval komen zij hier ook niet voort." Langen tijd hield ik dit voor de ware reden, tot mij het volgende ter ooren kwam. Een schip, te Rotterdam te huis behoorende, komt op de reede van Batavia, aan boord hebbende twee Hollandsche burgers, vaders van familiën, de een, zoo ik meen, kuiper, de ander boekdrukker. Beiden wilden zich te Batavia vestigen. Ten dien einde hadden zij in Holland hunne bezittingen te gelde gemaakt, en waren met hunne huisgezinnen naar Java vertrokken. Dat was eene kloeke onderneming, die, naar 't mij voorkomt, de regering, door alle haar te dienst staande middelen, moest aanmoedigen. Ieder verstandig Gouvernement toch moet het wenschelijk achten, om een kern van Nederlandsche burgers op Java te hebben. Dat geeft de regering een krachtigen steun. Behalve den zedelijken invloed, dien dit moet uitoefenen, wordt daardoor de handel met het Moederland levendiger. Maar wat heeft nu het bestuur gedaan, bij de overkomst dier menschen? Ze moesten eerst borgen stellen, vóór de toegang tot Java hun geopend werd. Honderden Chinezen komen jaarlijks zonder formaliteiten in Nederlandsch Indië — en hoe vele Engelschen, Franschen enz. ondervinden er, bij hunne vestiging, alle mogelijke medewerking! Men wilde den kapitein noodzaken, zijne passagiers weder terug te nemen. Deze weigerde dit volstandig. Eindelijk zijn die menschen in het armenhuis geplaatst. Door dit feit schijnt het duidelijk te zijn, waarom zoo weinig Nederlanders den overtogt naar Java doen, en dit liever aan de bevoorregte vreemdelingen overlaten. Nederlanders! wij bezitten de schoonste en rijkste bezittingen der aarde — maar zij bestaan alleen voor eene kotterie van ambtenaren en bevoorregten. En toch kan Java alleen nog aan duizenden en tien duizenden nijvere Nederlanders een eerlijk bestaan verschaffen — zoo maar de toegang gemakkelijk wordt gemaakt, en de regering er niet langer despotiek is *).

Een inwoner van Batavia.

De heer BAUD zeide, in de zitting van 23 December l.l.: „Men heeft gezegd, dat de opdrijving der belastingen in het stelsel der regering lag,

*) Wij kunnen natuurlijk voor de waarheid of de juistheid der mededeeling van het hier opgegeven feit niet instaan. Maar zeker is het, dat aan de vestiging van Nederlanders in Indië vele moeijelijkheden verbonden zijn, waarvan de vreemdeling bevrijd is. Wij zullen slechts iets noemen. Wanneer een Nederlander naar Indië wil gaan, mag geen kapitein hem medenemen, of hij moet een pas hebben. Om dien pas te verkrijgen moet hij onder anderen in Nederland twee borgen stellen, die voor hem instaan. Maar de vreemdeling heeft die borgen niet noodig. Hij begeeft zich met een pas van zijn gouvernement, dien hij natuurlijk zonder borgen kan erlangen, aan boord van een vreemd schip, zeilt daarmede naar Java, en is dan dáár aan dezelfde formaliteiten en verpligtingen onderworpen als de Nederlander.

DE REDAKTIE.

waardoor ik versta, dat bevelen uit het Moederland zouden gestrekt hebben, om al meer en meer de inkomsten op te voeren, ten einde het cijfer van het koloniaal batig saldo te verhoogen. Ik beroep mij op den Minister van Koloniën, die thans toegang heeft tot de archiven, waarin al de daden van mijn ministerie zijn opgeteekend; ik beroep mij op hem, tot bevestiging van de onjuistheid dier voorstelling. Hij zal u kunnen zeggen, dat zoo lang mijn invloed geldig was, herhaalde vermaningen naar Nederlandsch Indië zijn verzonden, juist in een tegenovergestelden zin, juist tegen de opdrijving der belastingen."

De Minister van Koloniën heeft daarop geantwoord: „Ik kan bevestigen, wat door den geachten spreker uit Rotterdam is aangevoerd, namelijk dat onder zijn bewind aanbevelingen aan het Indisch bestuur zijn uitgegaan, om voorzorgen te nemen en te waken, dat zoodanige misbruiken, hetzij door Europeërs hetzij door Inlanders gepleegd, worden voorkomen of tegengegaan."

Het publiek moet de heeren BAUD en PAHUD natuurlijk op hun woord gelooven, want het heeft geene inzage in de archiven. Maar hoe is daarmede overeen te brengen art. 1 van de suppletoire punten van instruktie voor den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, gearresteerd bij Koninklijk besluit van 13 October 1842 La. Q. 35, en luidende aldus: „De Gouverneur-Generaal zal, in overeenstemming met de inzigten van het opperbestuur in het Moederland, de geldelijke maatregelen en schikkingen van hetzelve, met al zijnen invloed ondersteunen; en zal, door gepaste middelen, medewerken tot *gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland.*"

Gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland, is dus het hoofddoel, dat de Gouverneur-Generaal altoos voor oogen moet houden. De bronnen van dat voordeelig slot zijn, zoo als de Minister van Financiën onlangs teregt heeft aangemerkt, de belastingen der bevolking. Is de „gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot" dan geene „stelselmatige opdrijving der belastingen," zoo als men het geformuleerd heeft? Kende de heer PAHUD deze instruktie niet, toen hij de verklaring van den heer BAUD bevestigde? Zijn er misschien ook nog meer stukken van een dergelijken inhoud in het archief? Worden alle aanschrijvingen „om voorzorgen te nemen en te waken tegen misbruiken" niet geparaliseerd, door de hoofdverpligting, die in art. 1 zijner instruktie den Gouverneur-Generaal is opgelegd, om mede te werken „tot gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland?" Is deze instruktie nog niet verouderd, en gaat de heer Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST ook weer naar Indië, beladen met dezen last, als zijne eerste en voornaamste roeping?

In een volgend nommer zullen wij de „suppletoire punten van instruktie voor den Gouverneur-Generaal," waaruit we nu alleen art. 1 hebben medegedeeld, in hun geheel opnemen. Daarin vinden wij den sleutel van vele verschijselen in Indië, die zich thans meer en meer vertoonen.

De volgende brief is aan eenige personen, die belang stellen in de kennis van Nederlands Oost-Indische bezittingen, toegezonden. Wij hopen, dat de uitgenoodigden allen zullen toetreden, en weldra een *Koninklijk Instituut voor de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië bij de Koninklijke Akademie te Delft* zal worden opgerigt.

» Delft, den 3 Februarij 1851.

„De belangstelling in de kennis van Nederlandsch Oost-Indische bezittingen, zoowel wat de talen, als de landen en volken, en zeden en instellingen betreft, is in de laatste jaren aanmerkelijk bij ons toegenomen. Aanmerkelijk zijn ook de vorderingen, die daarin in de laatste jaren gemaakt zijn. Maar veel, zeer veel, blijft nog overig te doen; en veel krachtiger zou tot het doel van hen, die zich aan de bevordering van die kennis gewijd hebben of wenschen te wijden, gewerkt kunnen worden, indien eene vereeniging van allen, die in de zaak belang stellen, zich vormde, om gezamenlijk, ieder naar zijn vermogen, daartoe mede te werken en bij te dragen.

„Bij de Koninklijke Akademie te Delft is opgerigt geworden het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, met het doel, om de wetenschap en de kunst van den Ingenieur in den uitgestrektsten zin door vereenigde krachten te bevorderen. Reeds drie jaren is dat Instituut met ruime deelneming en met gewenschte vrucht werkzaam.

„Toen genoemd Instituut van Ingenieurs werd opgerigt, hebben de ondergeteekenden het terstond wenschelijk geacht, dat ook voor de andere afdeeling der Koninklijke Akademie, namelijk voor de *Taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, een dergelijk Instituut werd opgerigt. De politieke gebeurtenissen in 1848 hebben hen weêrhouden, reeds toen terstond de verwezenlijking van dien wensch te beproeven. Thans willen zij dit doen, en wel op de volgende voorloopig bepaalde grondslagen:

„1°. Het Instituut zal, na daartoe verkregene vergunning van Zijne Majesteit den Koning, den naam dragen van Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië bij de Koninklijke Akademie te Delft.

„2°. Het doel van het Instituut is de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, in den uitgestrektsten zin.

„3°. Dit doel zal het trachten te bereiken door de medewerking van al de leden, die daartoe kunnen bijdragen, zoo hier te lande, als in Nederlandsch Indië. Het zal die medewerking zoo veel mogelijk trachten uit te lokken en aan te moedigen. De bijdragen, die het ontvangt, zal het uitgeven; de kleinere bijeenverzameld in eene volgreeks van deelen, als *Bijdragen*, of onder dergelijken titel, de meer uitgebreide als afzonderlijke werken. — Voorts zal het Instituut uitgeven alle zoodanige werken in de talen van den Indischen Archipel, welke voor de kennis van die talen, of voor de litteratuur, geschiedenis en oudheidkunde, van het meeste belang zijn.

„4°. De geldelijke bijdrage tot bestrijding van de hiertoe gevorderde onkosten zal zijn voor ieder lid twaalf gulden in het jaar: doch worden de leden, wier vermogen hen daartoe in staat stelt, uitgenoodigd deze bijdrage te verhoogen. Zij, die eene jaarlijksche bijdrage geven van vijf en twintig gulden en meer, zullen den titel dragen van *Leden donateurs.* — De leden zullen de boven genoemde door het Instituut uit te geven *Bijdragen* gratis ontvangen, en de overige door het Instituut uit te gevene werken tegen verminderden prijs met een vierde rabat.

„5°. De leiding van het geheel zal worden opgedragen aan een door de leden te benoemen bestuur met een President, Vice-president, Secretaris en Penningmeester. Het bestuur zal op bepaalde tijden vergaderen in een der lokalen van de Koninklijke Akademie te Delft, of, indien dit aan het meerendeel aangenaam zijn zal, te 's Gravenhage. In eene algemeene jaarlijksche vergadering van al de leden zal van de werkzaamheden van het bestuur verslag worden gedaan, zullen nieuwe leden voor het bestuur gekozen, en alle andere zaken van algemeen belang behandeld worden.

„Een nader reglement voor het instituut zal worden vastgesteld bij eene eerste algemeene vergadering, zoo spoedig mogelijk te houden, nadat het gebleken zal zijn, dat een genoegzaam aantal leden de oprigting gedoogen zal. Maar, indien de hierboven opgegevene algemeene voorloopige bepalingen uwe goedkeuring wegdragen, hebben wij, van uwe belangstelling in het voorgestelde doel overtuigd, de eer u voor te stellen, om ons van uwe medewerking en toetreding tot het lidmaatschap van het instituut te verzekeren, door de hierbij gevoegde verklaring ingevuld en onderteekend terug te zenden aan den laatst ondergeteekende, onder nevensgaand couvert."

J. C. BAUD.
G. SIMONS.
T. ROORDA.

De Koninklijke akademie te Delft wordt door mij op hoogen prijs gesteld. Ik heb er slechts ééne grieve tegen, dat, namelijk, bij haar alléén eene Kommissie is gevestigd, die het regt heeft, om diploma's uit te reiken tot het erlangen van het radikaal van ambtenaar der 1ste en 2de klasse. Daarom heb ik, bij de discussiën in de Tweede Kamer, op 23 December l.l. verlangd, dat ook in Indië zulk eene Kommissie zou gevestigd worden. Maar de heer BAUD, getrouw aan zijn stelsel en handelingen van vroeger dagen, heeft zich daartegen verzet, en heeft in den heer WINTGENS, den afgevaardigde uit Delft, eenen bondgenoot gevonden. Ik laat de woorden van den heer WINTGENS hieronder volgen:

„Er is door den spreker uit Almelo (den heer VAN HOËVELL) een punt aangeroerd, hetwelk heden morgen door den afgevaardigde uit Rotterdam (den heer BAUD) op eene, naar mijne meening, overtuigende wijze, is wederlegd geworden. Dat punt betreft het onderwijs in de Oost-Indiën.

Het was de wensch van den afgevaardigde uit Almelo, dat er op Java eene Kommissie zou worden gevestigd, die dààr het examen zou afnemen, gevorderd om het radikaal van Indisch ambtenaar te verkrijgen, en nu was het groote argument van den heer BAUD daartegen, dat, wanneer men jaar op jaar op Java de gelegenheid openstelde, om dat radikaal van ambtenaar te erlangen door jonge lieden, die nooit een voet in Nederland hadden gezet, daaruit dan vervreemding van het Moederland zou worden geboren. Dat was het groote argument, en nu hebben wij heden avond wel eene wederlegging gehoord van hetgeen de spreker uit Rotterdam zou hebben gezegd, maar dat argument heeft men voorzigtig laten liggen, waarschijnlijk omdat het te zwaar was, om te worden uit den weg geruimd. Ik dring er dus nogmaals op aan, en ik neem de vrijheid om u, mijne heeren, tevens te herinneren aan een adres, indertijd door den direkteur en de docenten van de Koninklijke akademie te Delft aangeboden. In dat adres is zeer duidelijk uiteengezet hetzelfde wat de spreker uit Rotterdam kortelijk heeft opgemerkt; er wordt gezegd: „„Dat al konden ook, met der tijd, in Oost-Indië kundige en bekwame ambtenaren gevormd worden, dan nog altijd zouden die bepalingen slechts geringe wijzigingen kunnen ondergaan, daar niet zonder groot gevaar van een spoedig verlies der kolonie, de hoogere ambten en posten zouden kunnen worden toebetrouwd aan personen, die, in de kolonie geboren en aldaar geheel opgevoed, geen de minste gehechtheid aan het Moederland zouden bezitten, en zich spoedig met vijandige gezindheid tegenover den Nederlander zouden stellen, van wien zij, door geboorte, zeden en denkbeelden, zoo zeer verschillen. Zoolang men deskundige en bekwame, en tevens aan het Moederland gehechte ambtenaren in Nederlandsch Indië verlangt, zullen, naar onze bescheiden meening, die heilzame en, uit een staatkundig oogpunt, zoo wijze bepalingen omtrent het radikaal, geen belangrijke veranderingen kunnen ondergaan, en zal, als kweekschool voor zulke ambtenaren, de akademie, door de eigen overtuiging van Uwe Maj. opgerigt, hare waarde blijven behouden."" Dat zijn woorden van waarheid, mijne heeren, woorden van gezond verstand, en ik durf de lezing en herlezing daarvan aanbevelen aan den afgevaardigde uit Almelo; terwijl ik herhaal, dat ik die woorden tot nog toe niet heb hooren wederleggen."

De reden, waarom ik dit, in de oogen van mijnen geëerden ambtgenoot, zoo gewigtige argument niet heb opgenomen, is gelegen niet in de zwaarte er van, maar in de omstandigheid, dat ik het, reeds twee jaren geleden, zoodanig wederlegd heb, dat de geachte stellers van dit adres er niet op zijn terug gekomen. De heer BAUD heeft niets nieuws in het midden gebragt, en ik zou dus slechts in herhalingen vervallen zijn. 't Is niet aan mij te wijten, dat de heer WINTGENS met die wederlegging niet bekend is. Hij vindt ze in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, jaargang 1849, I, blz. 92. Ik zal de moeite nemen, ze hier voor hem af te schrijven: „Er is waarheid in deze meening (vervat in de woorden zoo even door den heer WINTGENS aangehaald), maar zij moet anders worden uitgedrukt. In-

dien de ingezetenen van Nederlandsch Indië geen de minste gehechtheid aan het Moederland bezitten, dan zullen zij zich spoedig met vijandelijke gezindheid tegenover den Nederlander stellen; daarom moeten de wetten en instellingen, waaronder zij leven, zoodanig worden ingerigt, dat die gehechtheid geboren worde, dat zij altoos blijve, dat er geen verschil van zeden en denkbeelden tusschen Moederland en Kolonie ontsta, en beiden evenveel belang hebben bij den onderlingen band. Anders zal die toekomst, waarvan de adressanten spreken, even vreesselijk voor de kolonie als voor het Moederland, eenmaal zeker aanbreken, al worden ook de hooge betrekkingen niet toevertrouwd aan personen, die in Indië geboren zijn."

Dat zijn woorden van waarheid. Ik durf de lezing en herlezing daarvan aanbevelen aan den afgevaardigde uit Delft; terwijl ik herhaal, dat ik die woorden tot nog toe niet heb hooren wederleggen.

Wil men, in de discussiën, al wat reeds wederlegd is, ignoreren — dan komt er aan die discussiën geen einde.

Bij den strijd over de verarming en uitputting der Javanen, door eene stelselmatige opdrijving van het batig slot, en daardoor van de belastingen, heerendiensten enz. is van het uiterste gewigt de brochure van den heer J. W. H. SMISSAERT getiteld: *Een woord over de nota enz.* Leiden 1850. Mijnen vriend SLOET en mij beschuldigt men van overdrijving — zal men het den heer SMISSAERT ook doen? De heer BAUD heeft gezegd, dat nimmer „bevelen uit het Moederland zouden gestrekt hebben, om al meer en meer de inkomsten op te voeren, ten einde het cijfer van het koloniaal batig saldo te verhoogen." De heer SMISSAERT daarentegen verklaart het volgende: „De hoofdzaak van dit alles (n. l. heerendiensten en knevelarijen) is, dat men in het Moederland te veel geld uit Indië trekken wil; komt men daarvan terug — en ik hoop dat door de Regering en volksvertegenwoordigers zal worden ingezien, dat zulks onvermijdelijk is — dan kunnen alle vexatien der bevolking, van welken aard ook, vervallen." En op eene andere plaats: „Hoe luide zijn de klagten niet over het schreeuwende van de afpersingen, welke de Chinezen zich veroorloven, bij het doen van heffingen op de bazars en de warongs. Men geve daarvan echter niet alleen de schuld aan de Chinezen, en noeme die deswege niet bloedzuigers der Javanen. *Men moet hen veeleer beschouwen als de werktuigen van het Gouvernement, dat zulks oogluikend schijnt te willen of te moeten toelaten*; want het bedrag van de pachten der bazar's en warong's mag wel toe- maar niet afnemen, *daar het batig saldo, ten behoeve van het Moederland, bij de mindere opbrengst lijden zou.* Inderdaad treffende woorden, die eene vreesselijke beschuldiging laden op het ministerie, dat in Maart 1848 gevallen is!

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848,

DOOR

Dr. F. JUNGHUHN.

I. Van Java tot in de nabijheid van het eiland Socotora.

Mijne gezondheid was geschokt en mijne ligchaamskrachten waren door een dertienjarig verblijf op Java en Sumatra verzwakt geworden. Ik leed aan de gevolgen van den onafgebroken invloed eener groote hitte, welken ik gedurende zoo vele jaren had ondervonden, waaraan slechts weinige menschen, in noordelijke streken geboren, op den duur weêrstand kunnen bieden. Wel reisde ik nog tot het doen van geologische nasporingen in Krawang, doch zag mij herhaalde malen genoodzaakt, uithoofde mijne krachten waren uitgeput, de koelere bergstreken op te zoeken, ten einde onder het gloeijend heete klimaat niet te bezwijken.

Den laatsten bergtop, dien ik om boven vermelde redenen, op den 17den Junij, 1848, beklom, was de Tangkoeban Praoe. Mijne hut stond op het hoogste punt van zijnen zuidelijken kratermuur, welke, 6,030 par. voet boven de oppervlakte der zee verheven, eene gemiddelde temperatuur van ongeveer 56° Fahr. geniet, terwijl in de dieplanden, aan den noordelijken voet des bergs, de gemiddelde warmte 81,5° bedraagt. In de koele lucht dezer zone herkreeg mijne ziel weder eenige veerkracht, welke bij het verminderen mijner ligchaamskrachten, insgelijks verzwakt en in onverschilligheid verzonken was. De vermaningen van vrienden, die mij in mijne kluis bezochten, droegen het hare bij om mij in mijn voornemen te versterken, en op die wijze kwam eindelijk mijn besluit tot stand om het land van een eeuwigdurenden zomer voor een paar jaar vaarwel te zeggen en terug te keeren naar het Vaderland, dat zoovele graden digter bij de met ijs omzoomde pool ligt.

Ook was het hier, op den kraterrand des vulkaans, waar ik de nieuwsbladen uit Europa ontving, welke in het midden der maand Junij, met de landmail, te Batavia waren aangekomen. — Revolutie te Parijs, ter naau-

wernood vermoed, toen zij reeds had plaats gehad, — de republiek uitgeroepen, — LOUIS PHILIPPE gevlugt! (die voorzigtige Koning, die, gelijk men overal geloofde, zoo vast op zijn troon zat), — dat waren de tijdingen, welke op het onverwachtst als door een tooverslag verbreid werden en die alle gemoederen, ook op Java, met de bangste verwachting vervulden. De spanning, welke hierdoor onder de volkeren werd veroorzaakt, scheen zich als door electro-magnetische kracht, welker snelheid het oog niet kan volgen, over den halven aardbol te hebben voortgeplant. — Hierbij kwamen later de tijdingen uit Bali; volksbewegingen en politieke demonstratiën ter verkrijging van wijzigingen in het staatsbestuur te Batavia, — buitengewone verschijnselen in den dampkring, heibrand, regen, — overstroomingen, aardbevin en! vulkanische uitbarstingen, — hier eene verwachte komeet, en ginds in Europa oproer en oorlog; — dit waren de berigten, welke destijds werden ontvangen en hoewel niet allen van verblijdenden aard, zoo waren zij toch uitnemend geschikt, om zelfs het van alle veerkracht ontdane gemoed uit zijne logheid te wekken.

De voorteekenen eener reis naar Europa, op dit tijdstip, waren derhalve niet gunstig. Maar ik was ziek en als geneesmiddel had ik koude noodig. Ik besloot derhalve de reis te ondernemen en vroeg bij de hooge Regering te Batavia, op wier last ik werkzaam was, het noodige verlof aan.

Alvorens ik den bergtop en de fraaije boschjes, die hem met hun groen omzoomen, vaarwel zeide, sloeg ik nog eenmaal het oog in het wijd uitgestrekte keteldal des kraters, welks bodem 800 voet diep beneden mij lag, liet vervolgens den blik weiden over den tegenover gestelden (minder hoogen) kraterrand in het verre van mij verwijderde land van Krawang, dat nog 6,000 voet dieper lag en zich met zijne immer groene velden en wouden tot aan de zee uitstrekt. Glad en blinkend, als een zilveren spiegel, lag de Javasche zee voor ons uitgebreid, terwijl de morgenzon ons hare eerste stralen van achter de verwijderde kegels Tjerimai en Tampomas toezond en door den glans, die haar omgaf, een gouden achtergrond vormde, waarop zich de donkere gestalten dezer hooge bergen duidelijk afteekenden; zij hulde nog eenige andere bergtoppen in gouden gloor, en goot haar licht uit over het breed uitgespreide groene land, in hetwelk duizenden van menschen en dieren tot een nieuw leven ontwaakten.

Allerschoonst, vol majesteit, was de rust waarin de natuur verkeerde; zij was gelijk aan die van het menschelijk gemoed, waarin de *vrede* woont. In onze nabijheid echter lag de wijde, woeste kraterkolk, zij bragt ons het beeld der menschelijke hartstogten voor den geest, die wanneer zij in woede uitbarsten, zich zelf en hunne eigene werken vernietigen. Wel is waar, deze mond des vulkaans lag thans zwijgend aan onze voeten, — op den kraterwand, ter linkerzijde van ons, lachte liefelijk de eerste zonneschijn en teekende hij met scherpe omtrekken de schaduwen van eenige valken, die, in loome vlugt, vreedzaam door de uitgestrekte ruimte zweefden, — geen geluid deed zich hooren dan de echo onzer stemmen, die uit de diepte der kolk werd wedergekaatst of de klank der vallende steenen, welke uit

dezelve teruggalmde; overigens was alles stil; — maar de kaalheid der rotsen, welke zich verscheidene honderd voet hoog verheffen, de ontwortelde wouden en zwart gebrande boomstammen langs de buitenhellingen des bergs, de vale kleur der asch, waarmede alles overdekt was, dat gemis van allen plantengroei aan de binnenhellingen des kraters, de volslagen naaktheid van den bodem, waaruit, gelijk bij naauwkeurig onderzoek bleek, nog gestadig dampen opstijgen, dit alles riep den reiziger met eene waarschuwende stem: „Vertrouw niet op de rust des kraters, want zij gelijkt met de schoone, frissche natuur, welke u omringt, volkomen op het menschelijk gemoed en het leven der volken, die, ligt door hartstogten vervoerd, hun eigen geluk verwoesten, — even als de wouden rondom den krater slechts zoo lang bloeijen en zich met het frissche groen der bladeren tooijen, totdat eene nieuwe uitbarsting uit den krater plaats grijpt, welke alles weder verwoest en, hetgeen eerst na lange jaren van lieverlede opgroeide, menigwerf in eenen enkelen nacht vernietigt."

Niettegenstaande dit alles, was ik bij het verlaten van dezen bergtop weemoedig gestemd. Want deze kraterdalen zijn toch de schoonsten op Java en boven alle streken van het eiland rijk in schilderachtige afwisseling; — hier vormt het starre naakte der rotsen, het kolossale harer vormen de scherpste contrasten met het omringende groen; — de laag groeijende Alpenboompjes, die hier worden aangetroffen, zijn toch de liefelijksten op het gansche eiland en bijna immer met de schoonste, bontkleurigste bloemen gesierd, — de lucht in deze hooge zonen is zoo zuiver, zoo koel; — waarheen men den blik ook wenden moge, men geniet van hier het heerlijkste uitzigt over het wijd uitgestrekte, diep benedenwaarts liggende land; — de binnenruimte des kraters ligt daar zoo eenzaam, zoo ongestoord, zoo beschut tegen elken wind; — de meren, in velen derzelven gelegen, lagchen den reiziger zoo vriendelijk, zoo vreedzaam toe; — de gedachte aan de geweldige, alles vernielende krachten, die daar *onder*, in de diepte sluimeren, bezit zulk eene eigendommelijke, angst inboezemende bekoorlijkheid, dat men zich onwillekeurig de wisseling van het lot in 's menschen leven en de vergankelijkheid van alle aardsch geluk voor den geest brengt, — en had toch daarenboven eene lange reeks van jaren mij zoo vertrouwd gemaakt met die kraters, dat zij mij lief, dat zij mij een tweede Vaderland waren g worden!

Herinneringen en denkbeelden van dezen aard hielden mij aan de plaats gekluisterd, en reeds hadden mijne Javasche begeleiders den bergtop verlaten en ijlden zij langs de helling benedenwaarts, toen ik *nog* onder de schaduw van Thibaudia-boompjes op den kraterrand nederzat. Nog eenen blik wierp ik in den krater en rondom mij, — — en volgde hen. Onmogelijk was het mij echter afscheid van dezen berg te nemen (den laatsten, dien ik voor mijn terugkeer naar Europa zou beklimmen) en hem de woorden „gij bergen, vaartwel!" toe te roepen, zonder den heimelijken, doch innigen wensch te koesteren: „tot wederziens!"

De hoop op wederzien troostte mij dan ook, toen ik, nog ter naauwer-

nood verkwikt door de grootere koelte dezer zone, weder naar het laagland afdaalde en naar het heete Batavia heensnelde.

Eene behoefte is het mij alhier melding te maken van de welwillende zorg, welke de Regering voor mijne verzwakte gezondheid koesterde, niet slechts door eene gunstige beschikking te nemen op mijn aanzoek tot het bekomen van verlof om naar Europa te reizen, maar door mijn vertrek naar een kouder klimaat te bespoedigen. Bijzondere verpligting gevoel ik ten dezen opzigte aan Zijne Excellentie, den Gouverneur-Generaal J. J ROCHUSSEN, die mij allervriendelijkst bejegende en mij, bij mijn afscheidsgehoor, de beste wenschen toevoegde.

Mijne afreize werd echter nog vertraagd tot omstreeks het eind der maand Augustus; het oponthoud, gedurende ongeveer twee maanden in het heete klimaat van Batavia, had een nog nadeeligeren invloed op mijne reeds verzwakte gezondheid. Met de oorlogsstoomboot de *Etna*, gekommandeerd door den Luitenant 1ste klasse ESCHAUZIER, was het mij eindelijk vergund naar Singapoera te stevenen, van waar de brieven, met de landmail uit Europa aangebragt, moesten afgehaald en andere derwaarts gevoerd worden *).

Eindelijk, in den namiddag van 27sten Augustus, kon ik Batavia verlaten; begeleid door mijn vriend en ambtgenoot Dr. SCHWANER, die eerst voor korten tijd van zijne uitgestrekte reizen op Borneo was teruggekeerd en die, tot het bewerken zijner kaarten, zich voorstelde nog gedurende eenigen tijd op Java te verblijven, begaf ik mij aan boord van de *Etna*. Den volgenden morgen moest het stoomschip de reede verlaten. Dit denkbeeld, gepaard met den invloed der koele zeelucht, welke ik des avonds op het dek genoot, sterkte mijne krachten, en nu eerst begon ik mij te verheugen, want eerst nu kon ik mij verzekerd achten de hinderpalen, welke mijne afreize hadden belemmerd, te boven te zijn gekomen en mogt ik de hoop koesteren *stellig* naar het Vaderland heen te zullen stevenen.

Vroeg in den morgen van den 28sten Augustus, 1848, verlieten wij de reede van Batavia. De zee was doodstil; zij was een blinkenden spiegel gelijk en de schepen, die onbewegelijk op dezelve lagen, deden zich als de huizen eener stad voor; op het eene schip werd gezongen, op het andere getrommeld en gefloten, — terwijl op anderen, om den gang der dagelijksche verrigtingen der zeelieden af te meten, de scheepsklok werd geluid, welker klank zich verre over de gladde vlakte deed hooren. De Falco pondicerianus vloog in kringen om de masten, even als vóór 13 jaren, toen ik hier aankwam, vervuld met hoog gespannen verwachting, toen ik den boezem door onbegrensde hoop voelde zwellen; — de physiognomie der kust, met hare witte en roode huizen, welke door het groen heenschemerden, was nog volkomen dezelfde; — het suikerbrood van den

*) Ik vond aan boord eene voortreffelijk ingerigte tafel en van de zijde der officieren de vriendelijkste en voorkomendste behandeling.

Panggerango zag uit het blaauwe verschiet nog even als vroeger over de lagere, meer met dampen vervulde deelen des dampkrings, naar beneden; — de gansche natuur was als vroeger, onveranderlijk getrouw in al hare schakeringen; — slechts *ik* was niet meer dezelfde; mijn denkwijze had eene verandering ondergaan, mijne vatbaarheid voor de indrukken der buitenwereld was niet meer dezelfde; koel, gevoelloos en onverschillig zag ik thans op die zelfde natuur neder, die in mij, vóór 13 jaren, toen haar aanblik mij nog geheel vreemd was, zulk een levendig gevoel had opgewekt, die mij zoo onweêrstaanbaar geboeid en tot nasporing harer werken ontvlamd had.

Behalve aan het verzwakken der ligchaamskrachten, ten gevolge van de aanhoudende hitte, behalve dat men van lieverlede meer van nabij bekend wordt met de tropische natuur en deze den prikkel der nieuwheid verliest, zoo moet, naar mijn oordeel, het verslappen der veerkracht van den geest der Europeërs op Java voornamelijk worden toegeschreven aan het *gemis van afwisseling* in de jaargetijden en in de verschijnselen van den dampkring; het is de onafgebroken duur des zomers in de tropische landen, het is het eeuwige groen, dat den geest in onverschilligheid jegens de schoonheden der Javasche natuur doet verzinken. Men haakt eindelijk naar verandering, van welken aard die ook moge zijn; men heeft behoefte aan iets nieuws. Met even vurig verlangen als ik vóór 13 jaren naar het weelige groen der tropische wouden uitzag, zoo haakte ik thans naar een dor winterlandschap, — ik verlangde naar *ijs*, naar *sneeuw*.

Ten 6¾ ure des morgens zette zich ons schip in beweging, het ijzeren stoomschip *Onrust* stevende voor ons uit, en de ons zoo bekende kust verloren wij meer en meer uit het gezigt. Tamelijk onverschillig had ik gisteren afscheid genomen van mijne bekenden; thans echter, nu ik onherroepelijk van hen gescheiden was, nu ik mij met iedere minuut verder van hen verwijderde, maakte zich een gevoel van mij meester, dat mij naar hen toevoerde, — eene levendige deelneming ontwaakte in mijn gemoed, — in gedachten keerde ik naar hen terug, naar de bewoners van dit eiland, die mij door een veeljarigen omgang dierbaar waren geworden, en thans berouwde het mij levendig, dat ik gisteren, in den verzwakten gemoedstoestand waarin ik mij bevond, als het ware schijndood voor alle hartelijke aandoeningen, hen niet warmer de hand had gedrukt!

Den 28sten hadden wij, bij helder weder, eene stille zee, bijna geen golfslag en weinig wind. Behalve de menigte van kleine eilanden op de reede van Batavia en die, welke van daar af noordwaarts heen, zonder eenige regelmaat, in het rond verstrooid liggen, kregen wij de zoogenaamde *duizend-eilanden*, die twee, drie, ja, viervoudig achter elkander gegroepeerd voorkomen, in het gezigt; zij vormen eenen van het zuiden naar het noorden zich uitstrekkenden kleinen archipel, welks oostzijde wij voorbij stoomden. Zij bleven derhalve aan onze linkerhand liggen; de naastbij gelegene waren ongeveer 3 à 4 Engelsche mijlen van ons verwijderd. (De ligging dezer eilanden is: tegenover de Lampong-spits, doch nader aan den

meridiaan van Batavia dan aan dien van Bantam.) De zoogenaamde „ zuid- en noordwachter" duiden de grenzen van den archipel aan, wanneer die overlangs wordt genomen. Zij komen geheel en al overeen met de eilanden, welke wij op de reede en verder op in zee aantroffen ; de grootste hebben een middellijn van 3 à 5 Eng. mijlen, de kleinste van ¼ mijl ; zij zijn *vlak* en met woudgeboomte bedekt. Elk eiland is slechts *een* enkel woud, *geen* ontbloot plekje wordt men daarop gewaar. Op die eilanden, welke het naastbij gelegen zijn, bemerkt men tusschen het groene woud en de blinkende, blaauwe zee nog een witkleurig strand.

Hun aantal zal ongeveer 40 à 45 bedragen. Zij zijn in den waren zin des woords nog eene terra incognita, nimmer zijn zij opgenomen geworden, want slechts op een verren afstand worden zij omgezeild, dewijl de ondiepten, de klippen, koraalbanken, welke die eilanden onder water met elkander verbinden, het naderen der kust verhinderen. Vroeger werden zij slechts door roover-praoe's bezocht. Zonder eenigen regelmaat liggen zij verstrooid dooreen; waarschijnlijk maken zij slechts enkele punten uit van *eene enkele* groote koraalbank, namelijk, die punten, welke (eenige voeten) *boven* de oppervlakte der zee uitsteken. Rusten die koraalbanken op tertiaire lagen? — Op eene submarine verheffingslijn, welke evenwijdig loopt met de oostkust van Sumatra (de Lampongs)?

Van den noordwachter, die in den namiddag van den 28sten nog zigtbaar was, zagen wij geene kleine eilanden meer; gedurende den avond van den 28sten en den ganschen daaropvolgenden nacht doorsneden wij, in eene noord-noordwestelijke rigting, de uitgestrekte ruimte tusschen het noordelijkste dezer duizend-eilanden en het eiland Lucipara gelegen, welk laatste aan den zuidelijken ingang der straat Banka ligt; toen de avond begon te vallen, werden twee verschillende lantaarns in de masten geheschen, de eene met een rood glas (en rooden lichtglans) achter aan den fokkemast, en de andere met een groenachtig geel licht voor aan den grooten mast (het sein der stoombooten bij nacht).

De nacht was helder en stil; de zee had eene zacht golvende beweging. Den 29sten kregen wij des morgens ten 7½ ure, bij zeer helder weder, het eiland Lucipara in het gezigt, iets later vertoonde zich, als een lange donkere streep, de vlakke, lage kust van Sumatra. Wij stoomden tusschen de beide landen door. Lucipara, dat aan onze regterhand bleef liggen, was even vlak en boschrijk als de vorige eilanden, en had in zijn middengedeelte eene kleine kegelvormige verhevenheid. Naar de zeekaarten bedraagt de middellijn van dit eiland 1½ à 2 Eng. mijlen.

Reeds ten 7 ure begon het water voortdurend eene meer groenachtig heldere kleur aan te nemen. Ten 8 ure bevonden wij ons nog op een afstand van 7 Eng. mijlen van het eiland en ontwaarden voor ons uit, aan den ingang der straat Banka zeven grootere en kleinere schepen, die aan de zee een regt levendig aanzien gaven. Toen wij de streek *west* van Lucipara-eiland en oost van Lucipara-punt (op het eiland Sumatra) naderden, begonnen wij het lood te werpen en veranderden onzen koers van

noordwest, bij 4½ à 5 vademen water, in noord-noordwest. Wij stevenden derhalve meer op de kust van Sumatra aan, die gedurig duidelijker werd en zich aan het oog voordeed als een laag, vlak, moerassig land, dat met wouden bedekt was.

Als een muur steeg de met woud bedekte kust van Sumatra opwaarts; zij verhief zich gewoonlijk in den vorm van een dubbel terras, tot tweemalen achter elkander. 1°. Men onderscheidde een eerste, lage woudstreep, welke waarschijnlijk uit Rhizophoren bestond en zich loodregt, gelijk een muur uit de zee verheft; — 2°. een meer achterwaarts, hooger gelegen woud, hetwelk even steil en scherp omgrensd was, hier en daar, ter plaatse, namelijk, waar de eerste woudzoom niet aanwezig was, scheen deze zich tot aan de zee uit te strekken en alsdan onmiddellijk uit dezelve op te rijzen. De mondingen der beken vormden in deze wouden smalle kloven; zij deden zich aan het oog voor als doorgehakte wegen, of kanalen met scherp geteekende grenzen. Ter naauwernood liet zich een roodachtig, vaalkleurig strand vóór dezen woudzoom bespeuren. Wij stoomden digt bij verscheidene schepen heen, en bevonden ons slechts op 2 à 3 mijlen afstands van de kust van Sumatra.

Ten 11 ure bevonden wij ons tegenover den eersten vooruitspringenden hoek van Sumatra (het eerste punt der Hollandsche zeekaarten); het woud, dat denzelven bedekte, scheen uit tamelijk hoog geboomte te bestaan, terwijl het met een scherpe grens als een muur uitliep; duidelijk onderscheidden wij de witkleurige, slanke en regtop groeijende stammen der boomen; het strand deed zich onderkennen aan de troebele, modderbruine kleur van het water, welke zich op een grooten afstand van de kust in de zee uitstrekte. Ook een grooter gedeelte van Banka kregen wij nu in het gezigt, hetwelk zich voordeed als een vlak of zeer laag, heuvelachtig land.

Ten 1 ure kregen wij den hoogsten berg van Banka, Parmasan geheeten, in het oog; hij vormde een lang uitgestrekten, bolrond-bultigen wrong, welke in de rigting van het zuidwesten naar het noordoosten zijne grootste lengte scheen te hebben. Uithoofde zijne helling zich trapsgewijs verheft, zoo veronderstelt men, dat hij uit verscheidene, in de zoo even opgegevene rigting achter elkander liggende bergen bestaat, van welke de middenste de grootste hoogte bereikt. Wij schatten dezen berg op eene hoogte van twee à derdehalf duizend voet. Ter zijde van dezen bergrug, zoowel aan den linker- als aan den regterkant, scheen alles wat wij zagen, slechts laag land, hetwelk eene gelijke vlakke woudkust bezat als het daar tegenover liggende Sumatra. Terwijl wij boven het laatstgenoemde eiland, dat, zoo ver ons oog reikte, vlak is, een helderen hemel aanschouwden, zoo was over het bergachtige Banka een somber wolkendak uitgestrekt; de bergen schenen ons donkerblaauw, het zeewater daarentegen helder groen van kleur toe. *Zie Fig.* [1] (Goenoeng Parmasan).

Terwijl wij verder door de straat Banka stoomden, die op de smalste plaatsen, tegenover het eerste punt slechts 5, overigens 7 à 10 Eng. mijlen breed is, ontwaarden wij verschijnselen welke reeds door COLUMBUS,

toen hij het werelddeel naderde, dat niet naar hem zoude genoemd worden, als het bewijs werden beschouwd, dat hij zich in de nabijheid bevond van groote uitwateringen van rivieren; wij zagen, namelijk, eene groote menigte drijvend hout en bamboes. Weldra blies de wind, die nu naar het noorden was gedraaid, ons gindsche donkere wolken gedurig nader en nu begon een onweêrsregen in stroomen neder te vallen, welke met een sterken noordewind tot 3 ure aanhield.

Bij het voortzetten van onzen togt door de straat Banka bleef de gedaante der vlakke kust van Sumatra en van de insgelijks vlakke, slechts hier en daar met lage bergruggen of heuvelen bedekte kust van Banka, tot aan het vallen van den avond, geheel en al dezelfde; reeds begon het te schemeren, toen wij den berg Manoembing in het gezigt kregen aan welks voet Moentok, de hoofdstad van Banka, gelegen is. De nacht was reeds ingevallen, toen wij de kust naderden en er moesten drie kanonschoten achter elkander gelost worden, ten einde aan de bewoners van Moentok tot sigñaal te dienen. Naauwelijks waren de schoten gevallen, of er werden drie heldere lichten op de kust zigtbaar, die ons schip de rigting van den te volgen koers aanwezen en ons weldra op de reede van Moentok welkom heetten, alwaar wij ten 9 ure het anker lieten vallen.

Toen den 30sten Augustus een heldere nacht, gedurende welken een sterke landwind had gewaaid, door een even helderen morgen werd gevolgd, lagen wij zuidwaarts van Moentok en ontwaarden wij den langen, wrongvormigen berg Manoembing in volle klaarheid noordwaarts van ons. *Zie Fig.* [1]. Wij stoomden nu nog nader aan de kust en gingen in het zuid zuidwesten regt tegenover de stad liggen. *Zie Fig.* [2]. Behalve den Manoembing en de voorbergen en heuvelen, die zich ter wederzijde aan den berg aansluiten en welke in dezelfde rigting, van het noordoosten naar het zuidoosten schijnen te liggen, is alles, wat men van Banka ziet, laag land; het is echter geene vlakte, veel minder eene alluviaal-vlakte; de bodem verheft zich daarentegen op de meeste plaatsen reeds van de kust af, of althans op geringen afstand daarvan, stijgt dan 50 à 100 voet hoog loodregt opwaarts, om zich vervolgens in kleine platten uit te breiden. Op een dergelijk plat ligt de bèntèng (*zie Fig.* [3]); een wit gekleurd huis met een rood dak (waarschijnlijk de woning van den kommandant), op dat plat gebouwd, schemert reeds op een zeer verren afstand in het oog.

Nadat het doel, waartoe wij Moentok hadden aangedaan, bereikt was (namelijk, nadat de postpakketten afgegeven en een officier, voor Palembang bestemd, aan wal gezet was) werden de cilinders van onze stoommachine weder in beweging gezet, wendden wij den steven om de scherpe, spitse landtong heen, welke in het west-noordwesten van Banka zich in de zee uitstrekt, en zetten van daar verder koers naar het noorden.

Wij voeren zoo digt langs de kust, dat wij boomstammen, rotsen, in een woord, alle voorwerpen duidelijk met het bloote oog konden onderscheiden. Van dezen uithoek loopt een vlak geworden, vaal *witachtig* strand noordwaarts heen; eene menigte ruwe, als uitgeknaagde klippen van eene

zwartachtige kleur steken hier in enkele spitsen, elders in geheele kammen uit dezen zandbodem op, met welks kleur zij een scherp contrast vormen; meer landwaarts in vereenigen zij zich op enkele plaatsen tot kleine wanden en rotspartijën, doch verdwijnen weldra onder het groen van het geboomte, dat meer uit kreupelachtige dan uit hoogstammige woudboomen bestaat; met deze wouden is alles, wat van het land zigtbaar is, bedekt. Aan hunnen piramidalen, dennen-achtigen groei herkent men, onder dit geboomte, vele Casuarina's (Cas. equisetifolia L., tjêmoro-laoet), die men hier op zich zelf staande, ginds in gansche groepen gewaar wordt. Dergelijke zwarte klippen steken ook ter linkerzijde van ons boven den spiegel der zee uit.

Verder noord- en noord-oostwaarts van Moentok behield de kust van Banka, zoo lang zij voor ons zigtbaar was, dezelfde gedaante; meer binnenwaarts ging dezelve in eene landstreek over, die noch effene vlakten vormde, noch met eigenlijk gezegde bergen bedekt was, maar welke een 30, 40 à 100 voet hoog, vlak heuvelland, van eene rotsachtige, niet zeer vruchtbare oppervlakte, scheen te vormen.

Sumatra was geheel uit het gezigt geraakt; de Manoembing-berg bolrond van vorm, gelijk een gekromde katterug, daalde, naar mate wij meer noordwaarts stevenden, steeds lager aan den horizon en naauwelijks was de noordelijke landtong van Banka uit het gezigt verdwenen, toen het sterkere slingeren van het schip ons deed bespeuren, dat wij ons in eene meer opene zee, verder van alle kusten verwijderd, bevonden.

Even helder als de morgen was geweest, zoo somber was het wolkendak, hetwelk, gedurende den ganschen dag, den blaauwen hemel voor onze blikken verborg en herhaalde malen een fijnen stofregen naar beneden zond. Deze sombere dag werd door een even somberen nacht gevolgd, gedurende welken wij onder een voortdurend sterk schommelen van het schip onzen koers naar het noorden voortzetten. Het sterke slingeren van het schip bij windstilte schijnt zijne oplossing te vinden in de ligging der zee, welke wij doorploegden. Tot aan de Chinesche zee, namelijk, staat zij naar het noordoosten geheel open en de baren der zoo even genoemde zee, waarin het misschien stormde of gestormd had, rolden, met betrekking tot den koers, dien ons schip hield, in eene bijkans dwarsche rigting op ons aan.

Wat betreft den vorm der hoogere bergen op Banka, reeds hieruit zou men, zonder eene nadere kennis van den geologischen bouw van het eiland te bezitten, met waarschijnlijkheid kunnen afleiden: dat het noch trachietbergen, — want deze bezitten gewoonlijk een kegelvorm, — noch minder vulkanen zijn, noch opgehevene deelen eener sedimentaire formatie, — dewijl deze laatsten zich immer als lang uitgestrekte randen voordoen of als ketenen, welke aan de eene zijde breed zijn, met eene zachte glooijing opstijgen, en zich aan de andere zijde, van den bovensten rand af aan, plotseling nederwaarts storten; de bergen van Banka daarentegen zijn breede, stompe wrongen en bestaan waarschijnlijk uit granietachtige gesteenten, of porphiersoorten, terwijl het diepland, tusschen de bergen, met graniet- en kwartsachtige puin-massa's, (rotsbrokken, waarin de tinerts voorkomt,) bedekt is.

Waarschijnlijk heeft Banka zijn rijkdom aan tin (— in den diluviaalbodem, waaruit de erts door het wasschen wordt verkregen —) gemeen met het nabijgelegen Biliton, benevens met vele streken van het schiereiland Malaka (de staten Kalantan, Pahang, Perak, Salangore) en eenige oostelijke landschappen van Sumatra, namelijk Tana Hoealoe, noordwestwaarts van Bila, Asahan en misschien ook Delhi. Vergelijk J. CRAWFURD, History of the Indian Archipelago, 1820. — COURT, Exposition of the relations of the British Government with the Sultan and State Palembang. — VAN SIEBOLD, Voyage au Japon. t. 1. pag. 17—60, (ingelaschte berigten over Banka en de tinmijnen.) — Dr. EPP, Schilderungen aus Oost- Indiëns Archipel. — Heidelberg, 1841. Dr. P. BLEEKER, Bijdrage tot de kennis van de statistiek der bevolking van Banka en Biliton. In het Tijdschrift voor Nederl. Indië, jaargang, 1850, afl. 11 pag. 348, enz. — Verschillende andere, afzonderlijke berigten over Banka: in hetzelfde Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, jaargang V, 2, 392, — VI, 2, 49, — VIII, 4, 125 (waar ook eene kaart van het eiland medegedeeld wordt, de beste en uitvoerigste van de tot nog toe bekend gemaakten), — IX, I, 117. — THOMAS HORSFIELD, Verslag aangaande het eiland Banka. In het Tijdschrift voor Nederl. Indië, jaarg. 1850, pag. 192, enz. Dit is het *hoofdstuk* over Banka en vertaald uit: The Journal of the Indian-Archipelago and Eastern Asia, 1848. — Volgens Dr. BLEEKER bedroeg de totale bevolking, naar de telling, welke op het einde van 1848 heeft plaats gehad, 41,246 zielen over de geheele uitgestrektheid (= 223 □ geogr. mijlen) van Banka, of 185 voor eene □ mijl, terwijl op Java dit getal 4,000 per □ mijl bedraagt. Een uitmuntend werk, hoewel meer in een politiek en administratief opzigt, is wijders: H. M. LANGE, het eiland Banka en zijne aangelegenheden. 's Hertogenbosch, 1850. — Het bevat eene door den schrijver zamengestelde kaart van het eiland, zijnde dezelfde, welke (zie hier voren) reeds in jaarg. VIII. afl. 4 van het *Tijdschr. v. Neêrl. Indië* is medegedeeld geworden.

Een even sombere, regenachtige hemel als gisteren begeleidde op den 31sten Augustus onze vaart langs de oostkust van het eiland Linga naar Bintang. Niet voor 8½ ure ontdekten wij land; het eerst kregen wij de kleine eilanden, welke voor het zuidelijke uiteinde van het grootere eiland Bintang Rio gelegen zijn, in het gezigt. Het uiterste der kleine eilanden (Burean) en, links van dit laatstgenoemde, een nog kleiner eiland dan het vorige zijn niet anders dan bergkruinen, welke uit de zee opsteken. Zij zijn, even als de andere eilanden dezer groep, tamelijk hoog boven den waterspiegel verheven, hoewel zij geen eigenlijke kegels vormen. Wij zetten koers naar het west ten noorden, tusschen de eilanden Batang (welks kust wij niet konden bespeuren) en Bintang heen; daar wij veel nader onder de kust van dit laatstgenoemde hielden, zoo bleven de Bintangsche vooreilanden aan onze regterzijde liggen.

Naderbij het hoofdeiland komende, voeren wij na 1 ure tusschen het eiland Alligator en 5 kleine eilandtoppen door en weldra zagen wij ons aan alle zijden, door bolronde, vlak heuvelachtige eilanden om-

ringd, welke slechts met kreupelachtige, telkens afgebrokene wouden bedekt waren; overal schemerde een roodachtige bodem door het groen der plantaardige bekleeding. Ten 2 ure lieten wij op de reede van Bintang Rio het anker vallen, namelijk, zuidwestwaarts van het fort en zuid ten westen van den berg van Bintang. Deze eenige hooge berg van het eiland blikte uit het noord ten oosten, over het middengedeelte van het eiland (poelo) Patingit (Mars-eiland op de zeekaarten), naar ons heen; het oostelijke strand van dit laatstgenoemde eiland zagen wij bedekt met de onbeschaduwde hutten van een dorp. (*Zie Fig.* 4.)

Eenige Engelsche mijlen noordoostwaarts van ons, lag op een vlakken, lagen bergwrong het fort van Rio, dat wij aan zijn vlaggestok en aan zijnen witkleurigen ringmuur herkenden. De vlakke berg, waarop het fort lag, was meer bruinachtig dan groen gekleurd; even kaal als deze berg schenen ons de andere deelen van Rio ter regter- en ter linkerzijde van het fort gelegen toe; slechts hier en daar met eenig kreupelhout bedekt, vormde het een laag (naar schatting 2 à 300 voet hoog), oneffen, op groote afstanden *golfvormig* zacht rijzend en dalend, onvruchtbaar land. Zoo ver het oog reikte scheen de oppervlakte des eilands uit dergelijke languitgestrekte, vlak-bolvormige landwrongen zamengesteld te zijn, uit wier mager aardbekleedsel de naakte bodem op veelvuldige plaatsen roodachtig, ja, met eene bolusroode kleur doorscheen; in de kreupelachtige wouden, welke wij in de nabijheid der kust zagen, werden vele Casuarina-boomen waargenomen. Vooral het eiland Patingit deed zich als een kaal, onvruchtbaar land kennen.

Wij riepen in onze gedachten de welige, vochtige, schaduwrijke wouden van Java terug, welke geen enkel plekje onbegroeid laten, — den *vulkanischen* bodem, welke dat eiland bedekt en meenden reeds om die reden, benevens uit den uiterlijken vorm van Bintang eene geheel andere geologische formatie aan deze *dorre* eilanden te mogen toeschrijven; wij veronderstelden, dat hier noch trachiet, noch lava aanwezig was en er derhalve geen ligt verwerende, den bodem met kali voedende veldspaath gevonden werd. Ook in de weinige streken van Java, waar vulkanische voortbrengselen ontbreken, b. v. in verscheidene distrikten van Soekapoera, ontwaart men een dergelijk gemis aan boomgewas en worden Alang-grasvelden in plaats van wouden aangetroffen.

Nadat eene aan boord aanleggende praoe het brievenpakket voor Rio had opgehaald, zetten wij ten $2^1/_2$ ure onzen togt naar het west ten noorden voort, lieten het westelijke uiteinde van poelo Patingit aan onze regterhand liggen en kregen thans nieuwe vlakke, of slechts laag heuvelachtige kusten van eilanden in het gezigt, die ons weldra aan *alle* zijden omringden. Verscheidene waren zoo laag en vlak, dat zij ter naauwernood boven de oppervlakte van het water uitstaken, gelijk b. v. het geval was met poelo Sori, Terkoli en anderen; het waren weinig meer dan zandbanken, op welker *witachtigen* bodem zich slechts hier en daar eenig geboomte verhief, waar tusschen enkele Casuarina's werden waargenomen.

Het linkeruiteinde van het laatstgenoemde eiland hadden wij ten $3^1/_4$ in het noordoosten; in gelijke rigting zagen wij, in den achtergrond der Bintangbaai, den linkerhoek der kruin van den berg Bintang, *Zie Fig.* [8]; (is de zoogenaamde kleine Bintang-berg).

De kusten der eilanden, welke wij thans in het gezigt kregen, waren voortdurend rijker met wouden bedekt, naarmate wij meer noordwestwaarts koers hielden. Ten 4 ure bevonden wij ons tegenover het zuidoostelijke uiteinde van Loboan besar; door de plantaardige bekleeding van dat gedeelte van het eiland, hetwelk het naast aan de zee gelegen was, schemerde hier en daar nog een roodkleurige bodem heen; voor het overige ontwaarden wij rondom ons bijna overal slechts kusten met *hoog groeijend* woudgeboomte bedekt.

Wij naderden thans den uitgang der straat, welke, in de rigting van het zuiden naar het noorden, tusschen het westelijke of ter linkerzijde liggende eiland Batang en het oostelijke, of regtsaf gelegen eiland Bintang heenloopt en ter naauwernood eene breedte van 8 geographische minuten heeft. Kleine eilanden omzoomen de kusten der grootere; de kleine worden door nog kleinere omringd en deze allen vormen met hunne enge, zich dikwerf rivierachtig kronkelende, elkander doorkruisende doorgangen zulk een geheimzinnigen, bijna niet te ontwarren doolhof van kanalen, tusschen sombere, volkomen op elkander gelijkende, onbewoonde en met woud bedekte kusten, dat zelfs de inboorlingen der naburige eilanden, wanneer zij door deze straten zeilen of roeijen, signalen op de oevers moeten plaatsen of aan hooge boomen bevestigen om zich niet te vergissen in hunnen koers, of ten einde een eiland weder te kunnen herkennen! — Zoo voeren wij, tusschen de met wouden bedekte eilanden, over eene stille zee als tusschen de ter wederzijde gelegene oevers van een breeden stroom; dikwerf naderden wij de kust van Bintang (aan de oostzijde van ons) tot op een geweerschot, zoodat wij de boomen konden tellen, die zich landwaarts in op een geringen afstand van het bruinachtig vale strand verhieven. Vele Casuarina's kwamen tusschen dezelve voor.

Ongeveer ten half zes werd de straat breeder, de ter zijde van ons liggende kusten traden meer op den achtergrond en weldra hadden wij het genoegen, gedurende de avondschemering meer west-noordwestwaarts stevenende, den zuidoostelijken hoek van het Maleische schiereiland als een tamelijk hoog gelegen land voor ons te zien oprijzen. Wij hadden derhalve de zuidelijkste spits van het uitgestrekte vasteland van Azië in het gezigt, en begroetten de kaap *Roemenia!* — (Verkeerdelijk Romania genoemd.)

Het was een schoone, stille avond. De zee was zoo rustig als de effen waterspiegel van een binnenmeer; de lucht was warm, doch eerder aangenaam dan drukkend. De natuur, welke ons tusschen deze wouden omringde, was vreedzaam; in diepe stilte, door geen *menschelijk* geluid afgebroken, schemerde zij om ons. Van lieverlede verwijdde zich de zee en stoomden wij verder voorwaarts in de schemering, welke de sterren en de blanke maan uit het zuivere azuur van den tropischen hemel om ons

verspreidden, en welke in *deze* streken eene dubbele tooverkracht bezat.

Terwijl wij, door de zachte bekoorlijkheid van dit avondlandschap onweêrstaanbaar weggesleept, onze blikken naar de sterren daar *boven* sloegen en onze Etna onophoudelijk verder naar het west-noordwesten stoomde, werden eene menigte sterren laag aan den horizon zigtbaar, — gedurig werd het aantal dier lichtende punten, die als uit de zee oprazen, al grooter en grooter, — weldra vormden zij eene lange rij lichten nevens elkander, — de omtrekken van donkere ligchamen, als de rompen van groote schepen, teekenden zich tegen dezelve af, — het tooneel werd levendiger, — de voortbrengselen van menschelijke vlijt begonnen in de plaats te treden der met woud en water bedekte woeste plaatsen, en op ons schip werd het kommando gehoord: „halve kracht" — „stop" — „laat vallen het anker." — Het was 9 ure en wij hadden het anker geworpen op de reede vóór de stad Singapoera, welker ligging, in eene halven kring langs het strand, ons door die lange rij van lichten werd aangeduid.

Des morgens van den 1sten September waren wij reeds vroeg op het dek, ten einde het aanbreken van den dag af te wachten. De nieuwsgierigheid, om met eigen oogen de beroemde stad te aanschouwen, die zich sedert 1819, in zulk een korten tijd, tot hoofd-stapelplaats des handels tusschen Britsch-Indië en China had verheven, wekte ons zoo vroegtijdig uit den slaap.

Het duurde niet lang of de schepping van Sir St. Raffles lag in het noordwesten voor ons; de opgaande zon wierp hare eerste stralen op de sierlijke, schoone stad, welke, in den vorm eener halve maan gebouwd, ons haar gansche front toekeerde. Bijna alle huizen, welke wij in het oog kregen, hadden twee verdiepingen, met witte of geel geverwde muren; — wij zagen schoone gebouwen met balkons of estraden, die op zuilen rustten, — sierlijke kleine paleizen, twee kerken met kleine torenspitsen, — pakhuizen met overwelfde gangen naauw aan elkander gedrongen, vertoonden zich voor ons oog en vormden eene lang uitgestrekte groep, welke zich onmiddellijk op het halve maanvormige strand scheen te verheffen. Tusschen dezelve bemerkte men op enkele plaatsen het groen van vrucht- en sierboomen; zacht geronde heuvelen verhieven zich op den achtergrond, van welke vele insgelijks met gebouwen bedekt waren; tot deze soort behoort, namelijk, de naastbij liggende heuvel noordwestwaarts achter de stad, welke hij domineert, Government-hill geheeten, dewijl de woning des Gouverneurs benevens de telegraaph op denzelven gebouwd zijn.

Van de schaduwrijke, koele vruchtboomen van Javasche dorpen, van de duizenden van Kokos-palmen, wier toppen boven het bladerengewelf der loofboomen uitstekon, van dit alles was hier niets te bespeuren; de planten-natuur in en om Singapoera is kaler, meer ontbloot van boomen, maar juist daardoor had de plaats meer het uiterlijk eener stad, een meer Europeesch aanzien, dan het bijna aan alle zijden tusschen wouden van vruchtboomen verscholen Batavia.

Weldra kwam eene menigte schuiten (tambangan's) bij ons op zijde; zij roeiden om ons schip en onophoudelijk werden luide toegeroepen aan-

biedingen gedaan om de passagiers en onze pakkaadje aan wal te brengen. Eenige dezer sloepen werden door Maleiërs geroeid; anderen, die geen roer hadden, werden door Chinezen bestuurd en in deze sloepen zat telkens slechts *een* man aan de riemen; de meesten echter werden door Kalinganezen en Bengalezen geroeid, en deze waren verreweg de lastigsten. Zij stapten bij ons aan boord, wierpen de pakkaadje, die zij meester konden worden, zonder eenige complimenten, in hunne schuiten en, meenende den passagier nu in hunne magt te hebben, waren zij onbeschaamd genoeg om een dollar (een spaansche mat) te vorderen voor eene overvaart, die slechts eenige minuten duurt en niet meer dan ½, hoogstens 1 gulden kost.

Aan land gestapt en op de smalle, ongeveer 10 voet boven de oppervlakte der zee verhevene kustvlakte aangekomen zijnde, bevindt men zich tegenover het „London hôtel," dat twee fraaije, nevens elkander staande gebouwen (van twee verdiepingen) beslaat en ongeveer 200 à 300 voet van de kust verwijderd ligt. Daar bijna alle reizigers, die met de landmail-schepen aankomen, alhier hunnen intrek nemen, zoo is het gewoonlijk op den tijd, dat die schepen op de reede liggen, alsmede in den tusschentijd der aankomst van twee elkander aflossende, in correspondentie staande vaartuigen, vol met passagiers. Deze opmerking geldt evenzeer omtrent alle andere hôtels tusschen deze plaats en Alexandrië. Voor het verblijf, — hieronder is begrepen: eene kamer met een goed bed en zeer slechte bediening, het eten aan de table d'hôte, d. i. ontbijt ten 9, tiffet ten 12 en diné ten 4½ ure, — betaalde men alhier daags 3 dollars.

Mijn verblijf te Singapoera duurde van den 1sten tot en met den 8sten September, dus acht dagen, ten einde de aankomst af te wachten van het stoomschip, dat bestemd was tot het afleggen der reis van China over Singapoera tot aan Ceylon. Het was de landmail-steamer Braganza, welke dagelijks werd verwacht. Den 5den kwam er een stoomschip der landmail van Ceylon aan; met dit schip werden tevens de nieuwspapieren en brieven voor Neêrlandsch Indië bestemd, en in een twaalftal kisten gepakt, aangebragt. Nadat dezelve aan boord van de Etna waren overgebragt, stoomde deze in den vroegen morgen van den 7den September weder uit, ten einde de terugreis naar Batavia aan te vangen; een hartelijk afscheid nam ik van de officieren (de heeren DE JONG, DE GRAAF) voor de vriendelijke gastvrijheid, welke ik aan boord had genoten. Eerst des voormiddags van den 8sten September kwam de Braganza van Kanton aan.

Wanneer men als vreemdeling de straten van Singapoera doorwandelt, dan verwondert men zich bijna geene andere kleur te bespeuren dan het bleeke *geel* der huizen, die veelal twee verdiepingen hebben en meest allen zeer digt nevens elkander gebouwd zijn, benevens het *bolusrood* der straten, wier stof aan de geelachtige muren der gebouwen zigtbaar is. Slechts hier en daar verkwikt zich het oog door het groen der levende heggen van slingerplanten, welke menigwerf tot aan de tweede étage reiken. Overigens heeft alles hier een meer Europeesch, stadsch uiterlijk dan de zeeplaatsen van Java.

Aan den regteroever der moerassige rivier van Singapoera, ten zuiden en ten zuidwesten van de stad gelegen, vindt men, behalve de pakhuizen en de kantoren der Europesche kooplieden, voornamelijk de digt nevens elkander gebouwde woningen der *Chinezen* (het Chinesche kampong), welke misschien het grootste gedeelte der stad beslaan; vele dezer huizen zien er zeer vervallen uit.

Bijzonder verdienen de volgende punten en gebouwen de aandacht der reizigers: de prachtig versierde Chinesche tempel, de tempel der Hindoe's en de Government-hill; van den vlak rondachtigen schedel van dezen berg geniet men een interessant en schoon uitzigt over de reede, de stad en de omliggende streken van het binnenland. Van de ruïnen, aan de noordwestelijke zijde van dezen berg gelegen, welke, naar het oordeel van CRAWFURD herkomstig moeten zijn uit den tijd, dat Koning SRI ISKANDER SHAH (in de eerste helft der 13de eeuw *)) over Singapoera regeerde, zijn slechts nog eenige terrassen en zandsteenblokken voorhanden, die noch opschriften, noch bouwkunstige versierselen bezitten.

Wanneer men op Government-hill staat, ziet het oog, zoo verre het reikt, in het binnenwaarts gelegene gedeelte van het eiland niet anders dan heuvels, welke hier een meer ronden vorm hebben, elders vlak uitgebreid zijn en ter hoogte van 1½ à 3 honderd voet oprijzen; uithoofde deze heuvelen aan elkander verbonden zijn, vormen zij, als geheel beschouwd, een golfvormig, labirintisch oneffen terrein, hetwelk meer landwaarts in, op zekeren afstand van de stad, ook meer met woudgeboomte bedekt is; op de naderbij gelegene hoogten ziet men een groot aantal kleine, menigwerf zeer sierlijk gebouwde woonhuizen hier en daar verstrooid in het rond. Deze omstreken der stad zijn eenigermate kaal, daar zij noch aanplantingen, noch eigenlijke wouden bezitten, maar slechts met gras en op enkele plaatsen met kreupelhout bekleed zijn. Gelijk bekend is wordt op Singapoera, en op de nabij gelegene eilanden, Bintang, Rio en anderen eene bijzondere uitbreiding gegeven aan de cultuur van den *Gambir-struik* (Nauclea Gambir, Oenkara der Maleiërs), welke de bittere, harstachtige gom Gambir levert, die door de inlanders met het Siri- (Betel) blad wordt gekaauwd (in Europa meer bekend onder den naam van: terra japonica, Catechu); van deze kultuur-gewassen heb ik echter in de nabijheid der stad geene de minste sporen kunnen bemerken.

In de stad en in de nabijheid derzelve worden de wegen goed onderhouden; zij bestaan uit klein geslagen, fijn en vast gestampten thon-ijzersteen, die bruinachtig rood, en tot poeder gestampt, bijna rood van kleur is; het

*) Naar luid van Maleische Kronijken wordt door CRAWFURD opgegeven, dat Maleische landverhuizers, uit Menangkabo op Sumatra komende, onder vorst NOEWARA ten jare 1160 den nieuwen staat Oedjoeng Tana en zijne hoofdstad Singapoera (van het Sanskritsche Singa: *leeuw*, en Poera: *stad*, stichtten. De laatste Koning, die de Mohamedaansche godsdienst niet wilde omhelzen, was SRI ISKANDER SHAH. De Keizer van Mojopaït op Java voerde krijg tegen hem; in 1253 door dezen uit Singapoera verdreven, moet hij later Malaka gesticht hebben. Sedert 1253 was Singapoera slechts eene wildernis, of strekte dit oord ten verblijf aan zeeroovers (Orang laoet,) totdat het, in 1819, door RAFFLES tot zijne tegenwoordige grootheid verheven werd.

meest gebruikte middel van vervoer is de palankin, die op vier wielen rust en waarvoor één paard wordt gespannen; hiervoor betaalt men een dollar daags. De voerman, — dit is altijd een Bengalees, — „Zeis," zit op geen wolkentroon gelijk Zeus, zelfs niet op een bok (want dien vindt men aan dergelijk rijtuig niet), maar hij loopt *nevens* hetzelve en hoort niet wanneer de reiziger, die in de palankin opgesloten zit, hem toeroept stil te houden. Hij voert derhalve den aan zijne zorg toevertrouwden reiziger, nolens volens, zonder ergens op te houden, naar de eenmaal opgegevene plaats van bestemming, het *einde* van den rid. Deze van rondsom beslotene, vierkante kasten staan verre beneden de sierlijke, met lederen kappen voorziene en met twee paarden bespannen huurkoetsen, die te Batavia worden gebezigd, waarmede men veel sneller, en veel gemakkelijker reist.

Wat de openbare vermakelijkheden, en plaatsen van gezelligo bijeenkomst te Singapoera betreft, hieromtrent weet ik niets bijzonders te melden; ik geloof niet, dat er bestaan, tenzij men hiertoe de speelhuizen der Chinezen wilde brengen, of de kegelbaan der Duitsche kooplieden (wier aantal alhier 13 bedraagt) en de regiments muziek der Sipoy's, welke zich elken Vrijdag avond, van 5½ tot 7½ ure, op het plein tusschen het strand en het London hôtel laat hooren. Daar zoowel de eerste als de laatste dag van mijn verblijf te Singapoera op een Vrijdag viel (de 1ste en de 8ste September), zoo was ik tweemaal in de gelegenheid die muziek te hooren. De Sipoy's, met hunne zwartachtig bruine gelaatskleur, hunne witte uniform met roode kragen, komen ten bestemden tijde op de plaats aan, vormen een kring en spelen onder directie van een Duitschen kapelmeester, die niet in uniform gekleed is, de meest geliefkoosde stukken, marschen, symphoniën. Deze stukken worden goed uitgevoerd, althans ongelijk beter dan zulks door de Javasche muzikanten geschiedt, die men hier en daar op Java Europesche instrumenten heeft leeren bespelen.

Dit is de plaats waar, en de tijd waarop te Singapoera de beschaafde (schoone en niet schoone) wereld bijeenkomt zoo te voet, te paard als in palankin's, waarvan het paard, zoo lang de muziek duurt, wordt uitgespannen, — waar kooplieden en bekenden elkander ontmoeten, waar kennis met vreemden wordt aangeknoopt en alwaar misschien ook rendezvous van een meer teederen aard worden gehouden. Wanneer het nu na het ondergaan der zon te duister is geworden om de *noten* te kunnen zien, dan wordt de muziek bij het licht van lantaarns voortgezet; deze plaats levert alsdan een eigendommelijk, aangenaam schouwspel op; men ziet dat hier, in de verkwikkende koelte van den avond bij sterrelicht van boven en het schijnsel van lantaarns beneden, menschen van de verschillendste soort dooreen wemelen, — hoe ambtelooze burgers, beambten, officieren, elegante dames, kooplieden en zeevarenden zich in bont gewoel rondom den engen kring der muzikanten bewegen, of groepen vormen rondom den schoonen inhoud in zijden gewaad gedost, van vele palankin's, — en hoe deze Europesche elegante wereld op zekeren afstand

nog door honderden van Chinezen, Bengalezen, Arabieren, Javanen en Maleiërs wordt omgeven, allen vergenoegd in het stille genot, terwijl de harmonische toonen der muziek zich doen hooren in die wijd uitgestrekte concertzaal, waaraan slechts de hemel en de zee tot grens strekken.

Den *geologischen bouw* van het eiland heb ik slechts leeren kennen uit die streken, welke het naastbij het strand zijn gelegen en die ik tot op een afstand van 5 Engelsche mijlen van de kust naar het westen en noordwesten doorkruist heb. In deze vlak heuvelachtige streken van het eiland heb ik geene andere dan sedimentaire lagen aangetroffen, welke onder verschillende en menigwerf steile hoeken, gevonden worden; het zijn, namelijk, mergelen, thon, zandsteenen en insgelijks conglomeraten van groveren aard. Het menigvuldigst wordt alhier een vaste, veelal fijnkorrelige, kwartsachtige, witte, somwijlen roode, en alsdan door ijzeroxyde geverwde en zaamverbondene *zandsteen* aangetroffen; uit deze soort van steen bestaat ook voornamelijk de Government hill achter de stad gelegen. Dikwerf treft men tusschen deze lagen andere, zeer dikke beddingen of nesten aan van *thonijzersteen*, welke onder anderen aan de noordzijde van den genoemden berg in eene openstaande (aan de oppervlakte des bodems gelegen) mijn gegraven wordt; in kleine stukken geslagen zijnde, wordt dit gesteente gebezigd tot het aanleggen en herstellen van wegen; nadat hetzelve op de wegen langzamerhand vastgestampt en gereden is geworden, gaat het tot eene vrij harde en vaste massa over. De bodem in de kleine bogt, welke zuidwaarts van den zoo even genoemden berg landwaarts inloopt en waardoor de rivier, langs moerassige oevers, heenstroomt, is een alluviaalgrond. Naar het gevoelen van COLEBROOKE behooren deze lagen tot eene *secundaire* formatie, doch hij spreekt van geene versteeningen, die zij vermoedelijk bevatten. Wel is waar, ook ik heb geene versteeningen daarin gevonden, doch uithoofde de sedimentaire formatiën, die ik op Sumatra in de Batta-landen, derhalve bijna onder denzelfden parallel als Singapoera, heb leeren kennen, even als de kolen bevattende formatiën op Borneo, *tertiaire* vormingen zijn, — en uithoofde de groote neptunische gebergtevorming op Java, waarin ik vele *honderden* van versteende Conchyliën en andere dieren verzameld heb, *) insgelijks eene *tertiaire* formatie is, zoo meen ik met grond te mogen veronderstellen: dat de steenlagen van Singapoera en die der nabij gelegene eilanden tot geene vroegere formatie behooren dan tot die van het *tertiaire* gebergte, vooral dewijl zij, uit een petrograpisch oogpunt beschouwd, volkomen overeenkomen met de Javasche vorming in vele streken van dat eiland. — Het schijnt, dat vroegere formatiën dan die der tertiaire gebergten eerst verder noordwaarts, namelijk in het Maleische schiereiland en in Britsch Indië voorkomen, alwaar ook groote massa's van graniet en syeniet-gebergten worden aangetroffen; op Java daarentegen zijn dezelve slechts op enkele punten van zeer geringe uitgebreidheid

*) Men vergelijke deze verzameling in het Rijks-museum voor natuurlijke historie, te Leiden.

als de bovenste toppen van gangen, tot aan de tegenwoordige oppervlakte des bodems gekomen.

Hij, die meer omtrent Singapoera wenscht te weten, leze, behalve een aantal mededeelingen van verschillenden aard in den Singapore Chronicle, J. CRAWFURD, Hist. of the Ind. Arch. en deszelfs Description and history of Singapore, in zijn Journal of an Embassy of the courts of Siam and Cochinchina, 1828. ch. XIV, pag. 529; vervolgens, voornamelijk over de natuurlijke gesteldheid in het algemeen: — G. FINLAYSON, Journal of the mission to Siam and Hué, London, 1826, 8. pag. 78, enz. en (over den geologischen bouw in het bijzonder) — H. L. COLEBROOKE, Notice respecting the rocks of the island of Penang and Singapore, in de Transact. of the geol. Soc. ser, 1822 4°. vol. I pag. 165. enz.. Wijders komen onder anderen in de Transact. of the Royal Asiatic Society, b. v. in het aanhangsel op deel I, berigten voor omtrent het klimaat. NEWBOLD, political and statistical account of the British Settlements in the straits of Malacca, 1839. — Volgens den Singapore Chronicle bedroeg, in 1841, de bevolking van Singapoera: 35,400 zielen, waarvan de helft Chinezen waren.

Nadat ik mijne pakkaadje reeds in den vroegen morgen aan boord der Braganza had gezonden, begaf ik mij den 9den September omstreeks 12 ure zelf aan boord van het stoomschip en verliet ik Singapoera ten volle overtuigd, dat deze plaats, zoowel in schoonheid der natuur, als in grootte en pracht der werken door des menschen hand voortgebragt, even ver beneden Batavia staat, als deze laatstgenoemde stad haar in levendigheid van gezellig verkeer en bedrijvigheid te boven streeft. Het grootere aantal stoombooten, dat deze plaats aandoet, sedert het bestaan der landpost en der drukpers maken hierop eene uitzondering. Het vriendelijke stadje liet echter een zeer aangenamen indruk bij mij na; van de zijde van verscheidene aldaar gevestigde kooplieden, voornamelijk van den heer RAUTENBERG was ik uiterst voorkomend en vriendelijk behandeld geworden en het was met een opregt gevoel van erkentelijkheid, dat ik mijne nieuwe vrienden het vaarwel! toeriep.

Aan boord van het schip bekommerde zich evenmin iemand om mij als zulks in de stad Singapoera, of in het hôtel bij mijne aankomst aldaar het geval was geweest; niemand vroeg mij naar mijn pas, of naar mijn naam, — die waar wordt hier niet op prijs gesteld; ieder was *schijnbaar* volkomen vrij; de matrozen pakten mijne kisten op, zonder te vragen: van wien, van waar zij kwamen of waar heen zij gingen? — zij wierpen dezelve zonder eenig onderzoek hoegenaamd in het ruim van het schip en niet vóór dat de boot in beweging was en wij dus de reis werkelijk reeds hadden aangevangen, werd aan ieder passagier zijne hut (Cabin) *) aangewezen en de kwitantie gevraagd van het te Singapoera aan het bureau der landmail betaalde passagiegeld. — Geld *alleen* was derhalve hier de gang-

*) In een aantal Cabins vond men slechts eene, in sommige anderen vier, in verre weg de meesten twee legersteden; daar waar er meer dan ééne was, bevonden er zich steeds twee boven elkander. Het schip was 800 ton groot en had eene machine van 280 paardenkrachten.

bare waar. — Een ander stoomschip, welks dek opgepropt was met passagiers, kwam aan op den oogenblik dat wij de reede ten $2^1/_2$ ure verlieten. De koelte der zee en de togt, waaraan wij door de snelle vaart van ons schip door de baren waren blootgesteld, deden ons goed, want de zon was brandend heet en de lucht even helder als zulks gedurende mijn gansche verblijf te Singapoera het geval was geweest. Slechts den 6den September had er van des morgens 4 ure af een storm gewaaid uit het west-zuidwesten, verzegeld van een fijnen regen, doch des middags was de wind reeds weder bedaard.

Ik wierp nog een laatsten blik op de vriendelijke stad, die oogenschijnlijk gedurig kleiner werd; ik stelde mij voor den geest de veranderingen, welke in de scheepvaart hadden plaats gehad sedert 1160, in welken tijd het eiland Singapoera, onder Toeri Boewana, het eerst werd bevolkt, en — ik liet mij wegvoeren over den spiegel der zee, welke slechts door de raderen van ons schip in beweging werd gebragt, over eene zee, welker wijd uitgestrekte vlakten met hare eilanden, voor mij, misschien ook nog voor anderen, eene terra incognita waren.

Toevoegsel.

Alvorens ik mijn verhaal voortzet, zal ik hier een overzigt geven der kosten eener reis met de Engelsche landmail, in 1848, hetwelk misschien aan vele lezers aangenaam zal zijn. De reis van Batavia naar Singapoera kan men slechts met scheepsgelegenheid doen, of, ten gevolge eener bijzondere vergunning van den bevelhebber der Neêrlandsch Indische marine, met eene stoomboot tot die zeemagt behoorende, welke, tusschen den 26sten en 28sten van elke maand, de reis naar Singapoera en terug doet, ten einde de pakketten voor de landmail derwaarts te voeren en andere af te halen. Het spreekt van zelf, dat voor den overtogt met eene oorlogsstoomboot niets wordt betaald. Wijders hangt het geheel en al van de officieren af den begunstigde aan hunne tafel toe te laten, waarvoor deze *f* 5,00 per dag in de menage-kas stort. De reis naar Singapoera duurt gewoonlijk 4 dagen.

Indien men regtstreeks van Singapoera naar Engeland (Southampton) plaats neemt, dan betaalt men 71 pond sterling vooruit, dat is, de helft van het geheele passagiegeld. Neemt men geene plaats tot Engeland, dan is de vrachtprijs hooger; in dat geval kan men slechts tot aan Suëz en van daar weder tot aan Alexandrië betalen. Volgens tarief heeft ieder reiziger 300 pond bagage vrij; elk stuk mag niet zwaarder zijn dan 80 pond; voor elke 100 pond meer betaalt men 3 pond sterling. Ik heb echter niet gezien, dat de kisten der passagiers ooit werden gewogen; zelf had ik meer dan 500 pond bij mij, zonder dat iemand hierop eenige acht heeft geslagen.

Wat het baar geld betreft, zoo was het destijds niet mogelijk zilveren guldens te Batavia te bekomen; buiten Java waren de recepissen niet gangbaar. Sovereigns waren evenmin of althans in gering getal te bekomen;

ik had derhalve te Batavia gouden Willem's ingekocht, tegen 12½ gulden, recepis en dukaten tegen 7 gulden recepis. Deze hollandsche gouden specie, overigens op de gansche reis voor de volle Europesche waarde zeer gewild, weigerde men in het bureau der landmail te Singapoera in betaling aan te nemen; ik was derhalve genoodzaakt deze specie bij de Chinezen tegen ander geld te verwisselen, de dukaten tegen 2,25 en de gouden Willem's tegen 3,80 dollar.

REIS.

(Onder het passagiegeld is tevens begrepen de kosten der tafel, zoowel aan boord van het schip, als door de woestijn en op de rivierstoombooten op den Nijl.)

Kosten der reis voor passagiers der 1ste klasse.

	Pond St.	Door mij in dollars betaald.	In gelijk aan Holl. zilvergeld Europesche koers.
Van Singapoera naar Engeland met inbegrip der reis door Egypte	142	681,60	1704
Van Singapoera naar Suëz	105 en 8 Sh.	506,00	1260
Van Suëz naar Alexandrië. (Het is vergund in Caïro te blijven en aldaar de aankomst eener latere mail-boot af te wachten. Het passagiebillet voor de reis naar Alexandrië blijft geldend.).	12	57,60	144
Van Alexandrië naar Triëst, (waar, in 1848, geene quarantaine gehouden werd) met stoomschepen der Oostenrijksche Lloyd's. .	18	86,40	216
Van Alexandrië naar Marseille (waar tien dagen quarantaine gehouden werd) 580 francs.	23 en 4 Sh.	111,00	249
Van Alexandrië naar Southampton (waar geene quarantaine gehouden werd). . . .	40	192,00	480
Derhalve van Singapoera tot Triëst . .			1620

Wat het verblijf in de tusschenstations betreft, hiervoor betaalt men in de voornaamste hôtels met inbegrip der tafel per dag, te Batavia: 5 gulden; voor eene huurkoets voor een halven dag *f* 3; — te Singapoera: 3 dollar; voor eene huurkoets een dollar per dag. Wanneer men van Batavia komt, moet men ten minste drie, menigwerf 8 dagen op de aankomst der stoomboot van China wachten; te poelo Penang duurt het oponthoud zelden langer dan 12 uren; te Point de Galle, blijft men gewoonlijk slechts 6 à 12 uren; te Aden houdt men zich gemeenlijk, even als op de vroeger genoemde stations, slechts zoo lang op als noodig is om steenkolen in te nemen, te Suëz — 4 à 12 uren; te Caïro, in het Hôtel d'Orient, betaalt men 10 franken; voor een wagen voor een rid 15 fr. en voor een bad 8 fr.; voor een gezadelden ezel eenige sous. Wanneer men,

zonder in Egypte te vertoeven, naar Alexandrië doorreizen wil, dan duurt het oponthoud aldaar 1 à 1½ dag, te Alexandrië blijft men ½ à 1 dag, te Malta 2 dagen, te Gibraltar 3 à 4 uren. Op de schepen der landmail en in de poststations derzelve is, onder de kost, tevens wijn en bier begrepen; in de hôtels echter niet.

Nadat wij de reede van Singapoera hadden verlaten, zetten wij eerst koers naar het zuid-zuidwesten. Wij voeren zeer digt langs de kleine, menigwerf zeer kleine eilanden, welke zuidwaarts van Singapoera zijn gelegen; menigwerf naderden wij dezelve tot op een buksenschot. Allen waren zij heuvelachtig van gedaante en lieten vele plaatsen aan de steile hellingen van het strand bespeuren, waar aardstortingen hadden plaats gehad; hier en daar werden zij door een helder- (vaal geel-) kleurig, zandig strand omzoomd, terwijl de bodem slechts in geringe mate met wouden bedekt was. Zoowel de stad, welke noordwaarts van ons lag, als de kust van Malaka achter dezelve, in het noordoosten, verloren wij meer en meer uit het gezigt; zij verdween eindelijk geheel achter de voorliggende eilanden, zoodra wij naar het west-zuidwesten stoomden; ter linkerzijde ontwaarden wij nu in het verschiet de kust van verwijderde eilanden, terwijl aan onze regterhand, nabij en duidelijk, nieuwe eilanden te voorschijn traden, die allen uit lage heuvelen, kleine bergruggen of vlakgeworden heuvelland bestonden en waarvan velen slechts *een* enkelen heuvel vormden.

De kale aardstortingen aan de steilste gedeelten der kust trokken vooral mijne aandacht; hare helderbruine kleur schemerde door de geringe plantaardige bedekking, door de struiken en het kreupelhout, welke hier en daar op den met gras begroeiden bodem werd aangetroffen en bragt mij de heldere kleur van het gesteente onzer Javasche tertiaire formatie voor den geest.

Gedurende den avond zetten wij koers naar het west-noordwesten en kwamen wij gedurig nader aan het eiland Kerman, dat, ter linkerzijde, voor ons uit lag en veel bergachtig hooger was dan alle anderen, die wij sedert ons vertrek van Java hadden gezien; aan onze regterzijde ontwaarden wij eene lage, vlakke en met wouden bedekte kust, welker uitgestrektheid zich met het oog niet bepalen liet; het was de kustzoom van het Maleische schiereiland, welke aan ons oog, dat het verschiet zocht te peilen, slechts *een* enkel, wel is waar lang uitgestrekt, maar toch geïsoleerd gebergte vertoonde.

Sedert onze afreize van Batavia hadden wij derhalve *onophoudelijk eilanden* gezien; grootere, kleinere en de kleinste, — allen bestonden, als het ware slechts uit *een* woud, zij waren onbewoond en, wat hare gesteldheid betreft, onbekend. Slechts een gering gedeelte maken zij uit van den Indischen archipel, en deze niets dan een gering gedeelte der aarde; — welk een uitgebreid veld blijft er niet tot het doen van ontdek-

kingen over! Hoevele duizenden van jaren zullen er niet moeten verloopen, alvorens deze aarde *niets* onbekends meer zal aanbieden aan de onderzoekingen der natuurkundigen en geographen?

In den vroegen morgen van den 10den September bevonden wij ons tegenover de kust van Malaka, voor welke ook hier een groot aantal kleine en zeer kleine eilanden lagen; geen enkel dezer eilanden was vlak, de meeste daarentegen verhieven zich tamelijk hoog, en sommige zelfs zeer hoog en steil boven de zee; op het vasteland zelve ontwaarden wij twee geïsoleerde bergen, welke echter geene kegelbergen mogten heeten; de zuidelijkste dezer bergen lag ten 6½ ure noord-noordoostwaarts, namelijk, aan de regterzijde van ons, terwijl wij koers zetten naar het west-noordwesten; de andere berg lag meer voor ons uit in het noordwesten. Ik schattede de hoogte dezer bergen op 6,000 voet. Zij schijnen door een vlak, laag gelegen land van elkander gescheiden te zijn, waaraan kleine geïsoleerde heuvelen, benevens geheele heuvelrijen, een oneffen bultig voorkomen gaven; zij hebben eenige overeenkomst met molshoopen, welke in grooten getale op eene lage vlakte verstrooid liggen. Ter linkerzijde, naar den kant van Sumatra, was geen land te bekennen.

Ten 7½ ure, koers houdende naar het noordwest ten westen, bevonden wij ons tegenover de wereldberoemde stad, welke, in 1511, door den Portugeschen zeeheld ALBUQUERQUE werd veroverd, anderhalve eeuw later (in 1660) voor de overwinnende wapenen der Hollanders bezweek en in 1825 aan de Engelschen werd afgestaan *), ik bedoel de eenmaal prachtige, weelderige, groote, doch thans van haren ouden glans verstokene, half verlatene stad Malaka †); wel is waar, de stad konden wij met het oog niet zien, maar in die rigting, tusschen de zoo evengenoemde bergen (het naast bij den zuidelijken berg), noordoost ten noordenwaarts van ons, moest zij aan het vlakke strand gelegen zijn. Later in den morgen, tusschen 8 en 10 ure, kregen wij eigenlijke *bergketenen*, diep in het binnenste des lands, aan den blaauwen horizon in het gezigt. Ten 9 ure stevenden wij voorbij eene kaap, welke, uit een tamelijk hoogen bergrug bestaande, ver in de zee uitliep; nadat wij deze kaap gepasseerd hadden, werd de steeds met wouden bedekte kust, in de rigting waarin wij voortstoomden, namelijk naar het noordwesten heen, weder laag en vlak.

Ten 3 ure des namiddags was deze woudkust, die wij thans zeer digt genaderd waren, duidelijk zigtbaar; zij vertoonde aan ons oog slechts *eenen* geïsoleerd staanden, kegelvormigen heuvel. Ten 4 ure lagen wij, met noordwest ten westelijken koers, dwars tegen denzelven over; zoowel ter regter- als ter linkerzijde van dezen heuvel was de bodem geheel en al vlak. Omstreeks den avond stoomden wij langs een voorwaarts springend land, dat vlak en laag gelegen, door tusschenruimten en zeearmen op vele

*) Nadat zij vroeger reeds tweemaal in handen der Engelschen, hoewel slechts voor zeer korten tijd, was geweest, de eerste maal, namelijk, in 1795 tot op den vrede van AMIENS en de tweede maal gedurende den oorlog tegen NAPOLEON tot in 1814.

§) Malaka (Sundasch) en Kamlaka (Javasch) wordt op Java de boom Emblica officinalis Gärtn. geheeten.

plaatsen van een gescheiden was; wij veronderstelden uit dien hoofde dat het *eilanden* waren, welke hier vóór de even vlakke kust van het Maleische schiereiland gelegen zijn.

Op den 11den September zagen wij in den vroegen morgen, ter linkerzijde van ons, een klein eiland, dat zich hoog en steil boven de oppervlakte der zee verhief, regts nog andere eilanden en voor ons uit, aan de regterhand, ontwaarden wij een aantal bergen en bergketenen op het schiereiland zelf, welke zich in het nevelachtige blaauw van het verschiet verloren.

Sedert wij de vrijhaven van Rafflesia, — ik bedoel de stad, gesticht door den ontdekker der plant, welke de botanicus ROBERT BROWN ter zijner eere Rafflesia heeft genoemd, — hadden verlaten, was er geen uur verloopen, waarin wij niet ten minste *een* schip hadden gezien, ja, eenmaal hadden wij er een half dozijn te gelijk in het gezigt, welke met volle zeilen door de straat van Malaka, „door dezen alouden doorgang van maritime civilisatie" *) heenstevenden. Ik geloof, dat op vele straatwegen in Europa naar verhonding een geringer vertier bestaat van wagens, dan in dit druk bezochte vaarwater van Britsch-Indië naar China van passerende schepen het geval is.

Zoo kwamen wij onder anderen ten 10 ure weder een fregat tegen, dat in eene regtstreeks tegenover gestelde rigting, met betrekking tot den koers door ons gehouden, dwars op ons toelag; dat schip zeilde, namelijk, west ten zuiden, terwijl wij naar het noord ten westen heenstoomden. Het kruiste onzen koers en leverde ons een allerduidelijkst voorbeeld van de snelheid, waarmede een stoomschip voortspoedt, want, na ongeveer een kwartier uurs, zagen wij hetzelve even ver achter ons bijna op dezelfde plek, waar wij het aanvankelijk vóór ons uit hadden bemerkt.

Ter regterzijde, vóór ons uit, ontwaarden wij in het blaauwe verschiet eenige afgebrokene bergketenen op het Maleische schiereiland; zij vertoonden een ongelijken, getanden zoom, terwijl wij tusschen dezelve opene ruimten bespeurden, in welke geene bergen lagen.

Gedurende den ganschen dag hadden wij meer of min noordwaarts koers gehouden; ten 3 ure ontdekten wij regtstreeks vóór ons uit, in het noorden, den ongelijken, met wolken bedekten zoom van een hoog, bergachtig eiland, hetwelk door onze zeelieden werd begroet met den naam van poelo (eiland) Penang; ter zijde van hetzelve viel ons de insgelijks bergachtige kust van het Maleische schiereiland in het oog.

Wij zetten onzen noordelijken koers verder voort, de eilanden zwommen al nader en nader, zij werden duidelijker zigtbaar, en stegen al hooger boven de oppervlakte der zee; — het kwam ons echter twijfelachtig voor of wij de haven van dat eiland nog heden zouden kunnen bereiken.

Wij bevonden ons, namelijk, eerst op de hoogte van een zuidwestelijk vooreiland van poelo Penang, toen de zon reeds onder den horizon was

*) Gelijk hij door C. SPYER (Asiën IV, t. I, pag. 42) wordt geheeten.

gedaald en de volle naam in hare plaats den stillen spiegel der zee verlichtte, welks groene kleur reeds sedert 5 ure gedurig helderder was geworden. Wij hielden koers naar het noorden en stevenden zoo nabij de eilanden, welke ter linkerzijde bleven liggen, dat wij niet verder dan een steenworp van de rotsachtig steil uit den oceaan oprijzende kust verwijderd waren. Wij vestigden onze blikken op de zonderlinge gestalten dezer eilanden en bergen, welke als sombere spoken tusschen den helderen achtergrond des hemels en den blinkenden voorgrond der zee oprezen.

Hoewel de maan haar tooverlicht in buitengewone klaarheid op dezelve uitstortte, zoo was het ons echter niet mogelijk veel meer dan de scherpe omtrekken dezer steile eilanden te bespeuren; boven hunne rotsachtige, op vele plaatsen als een muur gevormde oevers, die iets helderder door de maan beschenen werden, strekte zich een volkomen zwart gekleurd bedeksel uit van sombere wouden.

Langzaam zetten wij onze reis voort; wij passeerden eene wijde ruimte tusschen twee eilanden gelegen, vervolgens een lang uitgestrekt bergland, — beide aan onze linkerzijde, — en lieten eindelijk ten 7 ure het anker vallen, dewijl de officieren van ons schip niet langer in staat waren de natuurlijke signalen der kust te herkennen. Een paar kanonschoten, die wij losten, schalden onbeantwoord over de watervlakte.

Daar lagen wij thans eenzaam, zonder de geringste schommeling van het schip, in eene, voor ons passagiers althans, geheel onbekende bogt des oceaans. Helder, als ware het klaar dag, werden wij door het maanlicht beschenen; — de zee was spiegelglad en gelijk zich geen ademtogt van den wind deed gevoelen, zoo werd geene beweging bespeurd in een enkele druppel der zee, welke als versteend scheen. Daar wij, naar onze meening, aan alle zijden, althans aan verscheidene kanten door steil oprijzende oevers omringd waren, zoo werd eene sloep nedergelaten, welke in wijde kringen om ons schip roeide, ten einde de diepte te peilen; het langzaam voortroeijen der sloep was de eenige beweging, het eenige spoor van leven, hetwelk in een wijden omtrek, zoo in het water als in het luchtruim, wa rgenomen werd.

Hoewel de zee, ten gevolge harer geringe diepte, reeds groenachtig en helder van kleur was, en bovendien het hoogst klare maanlicht van haren spiegel werd teruggekaatst, zoo verspreidden zich bij elken riemslag als het ware vlammen in het rond, welke een hoogst eigendommelijk groenachtig licht gaven. Rondom ons was alles doodstil, — als uitgestorven; wij zouden ons verplaatst hebben kunnen wanen op eene onbewoonde, ver afgelegene planeet; nergens, noch van nabij, noch in de verte was eenig kustlicht te zien; — geen vogel krijschte, geen ander dierlijk geluid deed zich hooren; — daar vóór ons lag het donkere, starre land: een lang uitgestrekte bergrug, hier de zilveren spiegel der zee en boven ons stond de gulden maan aan den diepen, stillen hemel.

De gansche natuur sliep en was bedekt met den sluijer van zulk eene zeldzame, schoone, zulk eene verhevene rust, dat ik evenmin de betoove-

ring, welke zij ademde, met woorden kan uitdrukken, als de oningewijde den harmonischen klank eener schoone muziek zou kunnen beschrijven.

Na een ingesteld onderzoek, dat eenige uren had geduurd, was het den stuurlieden van ons schip eindelijk gelukt zich te oriënteren; wij waren nog 12 à 13 Engelsche mijlen ten zuiden van de plaats onzer naaste bestemming verwijderd, zetten ons tusschen 9 en 10 ure weder in beweging en wierpen nog vóór middernacht het anker op de reede der hoofdstad van poelo Penang.

Naauwelijks waren wij op de reede aangekomen, of de matrozen begonnen een nieuwen voorraad van steenkolen in te laden, welke met praoe's, tot dat einde in gereedheid liggende, van Penang aan boord werd gevoerd; ten gevolge hiervan heerschte er den ganschen nacht zulk eene beweging en bedrijvigheid op het schip, dat het verschijnen aan onze sponde van dien slaapverwekkenden magnetiseur, die geen gerucht kan verdragen, tot laat in den morgen onmogelijk werd gemaakt.

De zon stond derhalve reeds gedurende een geruimen tijd aan den hemel, toen ik op den morgen van den 12^{den} September ontwaakte en vervuld van nieuwsgierigheid, naar het dek ijlde. Des te grooter daar en tegen was de verrassing, welke ik ondervond.

Op het onverwachtst werd ik getroffen door het gezigt van een schoon stadje, dat, ten westen van het schip, in mijne onmiddellijke nabijheid gelegen was. Het groene bladerengewelf der boschjes wierp zijne schaduwen rondom en over deszelfs gebouwen en de bontkleurige huizen, door de heldere stralen der zon beschenen, teekenden zich scherp af tegen den donkeren achtergrond van het met wouden bedekte gebergte, dat zich tot eene indrukwekkende hoogte verhief. Voor de eerste maal sedert mijn vertrek van Java ontwaarde ik hier, in mijne onmiddellijke nabijheid, eene bergachtig verhevene en tevens schoone natuur.

Een dor, zandig strand van eene helder bruinachtig grijze kleur vormde den beneden zoom des lands; deze verhief zich tot eene ongeveer 10 voet hooge vlakte, waarop men aan de regterzijde het fort en aan de linkerzijde de helderkleurige gebouwen van het stadje ontwaarde; veel boschrijker, groener en door een veel grooter aantal vruchtboomen en groepen van Kokos-palmen overschaduwd deed het zich aan het oog voor dan de stad Singapoera.

Aan de overzijde der stad viel de blik op de steile helling der bergketen, welke zich van het zuiden naar het noorden door Penang uitstrekt en als het ware het gansche eiland uitmaakt. Daar de smalle vlakte, besloten tusschen de bergketen en de stad, voor ons oog verborgen lag, zoo scheen het als verhief zich het gebergte onmiddellijk achter deze laatste. Het sombere, met wouden bedekte front van het gebergte kon het oog in zijne gansche uitgestrektheid overzien; duidelijk lieten zich twee bogtige wegen onderscheiden, die tegen de bergen opliepen. De noordwaarts van ons gelegene weg eindigde ongeveer ter halver hoogte van den wand, bij een klein gebouw, dat op den top van een voorgebergte of

van eene vooruit springende rib stond en, door zijne witte kleur duidelijk tegen het donkere woudtapijt uitkomende, als een klein kasteel van die verhevene plaats op ons nederzag; de andere weg, die aanving in de rigting waar wij de stad zagen, liep al kronkelend tegen het gebergte op; men kon denzelven met het oog tot in de nabijheid van den hoogsten zoom der bergketen volgen, alwaar men, op een voorwaarts springend terras, een huisje gewaar werd. Boven dit huisje zag men op den zoom der bergketen, op haren nok, tusschen verscheidene andere gebouwen, de telegraaph, benevens den vlaggestok, waaraan, 2,000 voet boven de oppervlakte der zee en op een grooten afstand in dezelve zoo west- als oostwaarts zigtbaar, de Britsche kleuren wapperden.

Trotsch moet het gezigt zijn, hetwelk men van die hoogte, — welke van alle kanten vrij is, waar boven zich geene andere verheft, — zoo over het gebergte, de stad en het gansche eiland tot verre over het schiereiland van Malaka en de straat van dien naam geniet.

Maar ook van beneden gezien, wanneer men den blik opwaarts slaat, ook dan nog leveren die hoog gebouwde menschen-woningen een romantisch schoon gezigt op. Wanneer ik de physiognomie van een vlak, of slechts met heuvelen van geringe hoogte bedekt land: onbevredigend, eindeloos, nergens zich hechtend, wegsmeltend, gemoed verstompend mag noemen, dan zijn: verheven, boeijend, opwekkend, de hoop verlevendigend en tevens toch ook verlangenstillend, geruststellend, — — de woorden, welke althans eenigermate den indruk schilderen, die elke grootsche gebergtenatuur althans op mijn gemoed te weeg brengt. Dit was ook thans het geval, en slechts met smart wendde ik den blik van dit panorama af.

Hoewel de hoogste kam der bergketen van poelo Penang, welke slechts enkelvoudig is, *) menigwerf door wolken omhuld werd, zoo kon ik haar echter niet hooger dan 2,000 par. voet schatten, dewijl op haar hoogste punt, in de nabijheid der straks vermelde woningen, nog Kokos-palmen groeiden; men kon dezelve van de reede af even duidelijk waarnemen als de enkele bladerenkroonen der op den nok staande woudboomen. Daarenboven is het eene bekende daadzaak, dat rondom de toppen van gebergten, welke geïsoleerd in de zee gelegen en met wouden bedekt zijn, dampen op eene geringere hoogte nederploffen en zich tot wolken vormen dan elders het geval is. Uithoofde van de groote steilte der helling en de buitengewone smalte der kustvlakte, — den grooten gezigtshoek, waaronder men den kam van het gebergte waarneemt), — zoo schijnt de bergzoom hoôger aan het oog toe, en wordt de afstand voor grooter gehouden dan werkelijk het geval is.

Slechts eenige helder groen gekleurde, waarschijnlijk bebouwde plekken

*) Wanneer waan en andere schrijvers van drie bergketenen spreken, welke in de rigting van het zuiden naar het noorden door het eiland loopen, zoo kunnen met twee derzelve slechts voorbergen of voorgebergte-ketenen worden bedoeld; het kunnen slechts scheefloopende ribben van de eenige hoofdketen zijn. Tot deze lagere voorketenen behoort onder anderen die, waarop wij de straks genoemde villa ontwaarden.

gronds, door welke de bruinachtige bodem heenschemerde, ter plaatse namelijk, waar het woud geveld was, — wijders eenige helder bruinachtige strepen, welke men in de kloven en beekbeddingen, vooral aan het noordelijke gedeelte der bergketen waarnam en waarschijnlijk door plaats gehad hebbende aardstortingen waren ontstaan, — en de lange smalle straal van een waterval (eene stortbeek), in datzelfde gedeelte der bergketen, deze alleen verbraken het donkere groen der wouden, die de hoofdketen bedekten.

Zoodanig was het gezigt, hetwelk wij, van ons schip, aan onze *west*zijde genoten. Wij waren digter aan het eiland genaderd dan de andere schepen, welke, verder oostwaarts, op de reede verstrooid lagen en waaronder wij een twintigtal groote en even zoo vele kleinere telden.

*Oost*waarts van ons ontwaarden wij de lage, vlakke kust van het schiereiland Malaka, namelijk, van den staat Queda; de Koning van dit rijk heeft aan de Engelschen een gedeelte der kustvlakte afgestaan, ter lengte van ongeveer 12 en ter breedte van 2 uren, namelijk, dat gedeelte, hetwelk regt tegenover het eiland Penang ligt. — Hoewel verder van ons verwijderd dan Penang, lag de kust echter zoo digt bij ons, dat wij de Casuarina-boomen, welke op het helderkleurige, waarschijnlijk zandige strand groeiden, duidelijk van de andere boomsoorten konden onderscheiden, namelijk, van de Kokos-palmen, welke, naar het ons toescheen, in regelmatige rijen geplant waren en tot gansche wouden vereenigd, zich verder langs het strand uitstrekten dan ons oog kon reiken.

Zoo ver wij zulks met het oog konden waarnemen, was het land vlak en laag en bestond het waarschijnlijk uit een alluviaalbodem; op een afstand van de kust, welken wij op 10 à 20 Engelsche mijlen schatten, werden wij heuvelrijen gewaar, waar achter, 20 à 30 mijlen dieper landwaarts in, zich hoogere bergketenen verhieven. Ook zagen wij eenige hooge, *geïsoleerde* bergen, welke echter geene kegelvormige gedaante hadden en derhalve waarschijnlijk geene vulkanen waren; een der naastbij gelegene, dien wij in eene oostelijke rigting ontwaarden en een andere, welke noordwaarts van ons op een grooteren afstand lag, reikten tot in de wolken.

Naar de berigten te oordeelen, welke wij inwonnen, moest dit kustland, hetwelk aan de Engelschen onderworpen is en tegenover Penang ligt (insgelijks bekend onder den naam van Prince of Wales-eiland), bijzonder goed bebouwd en zeer vruchtbaar zijn, en, behalve Kokos-palmen en andere vruchtboomen, vooral veel *peper* opleveren; uithoofde van den grooten afstand, was het ons niet mogelijk bewoonde plaatsen of hutten aan den oever te ontdekken.

De vertrouwelijke nabijheid echter, waarin de stad van poelo Penang aan onze westelijke zijde gelegen was, noodigde ons tot een bezoek uit.

Ik zette mij in eene der kleine kanen, welker roeijers (Chinezen en Bengalezen) zich aanboden de passagiers voor een halven gulden naar de zoo nabij gelegen kust over te voeren.

Toen ik, in mijne kaan gezeten, strandwaarts heengleed, werd — mijne komst op het eiland door den *donder van het geschut* begroet. De lucht weêrgalmde van *twaalf saluutschoten*, toen ik het havenhoofd naderde.

Ik vrees, dat sommige lezers mij zullen verdenken van denkbeeldig kanongebulder te hebben gebezigd om mijn reisverhaal op te sieren; ik kan echter *in ernst* verzekeren, dat mijne ooren van het geluid dreunden, want de zes kanonnen, waaruit de schoten gelost werden, stonden zeer nabij het strand, aan den voet van den muur der vesting, in welker nabijheid ik aan wal moest stappen. — Ten einde echter allen twijfel weg te nemen en ongeloovig hoofdschudden voor te komen, wil ik liever de volgende verklaring afleggen. Ik ben, namelijk, van oordeel, dat er noch op de reede, noch in de stad poelo Penang iemand gevonden werd, — en wel *ik* het allerminst, — die meende, dat de saluutschoten ter *mijner* eere gelost werden; ik geloof echter veel eerder, dat die 12 pond kruid ter eere van den Gouverneur van Singapoera zijn verschoten, die in eene sloep, welke er iets beter uitzag dan de mijne, juist in denzelfden oogenblik naar eene kleine stoomboot werd heengeroeid, die weldra, den steven naar Singapoera gewend hebbende, de reede van Penang verliet.

Niet te min is het waar, dat ik onder het gebulder van het geschut *aan wal stapte;* snel klom ik de steenen trappen van het havenhoofd op, en verzuimde geen oogenblik om eene palankin af te huren *), ten einde in den korten tijd, welke mij nog overschoot vóór het vertrek van ons stoomschip, — dit was om 10 ure bepaald, zoo veel doenlijk de stad en hare omstreken te gaan bezigtigen. (Waarlijk, lezer! verre was de vrees van mij, dat men bij mijne terugkomst aan boord saluutschoten voor mij zou lossen, daar ik integendeel veel meer tot het vermoeden overhelde, dat het schip ten 10 ure, 0 minuten de vrijheid zou nemen de reis *zonder mij* te aanvaarden, in geval ik, mij ten 9 ure en 59 minuten nog niet aan boord bevond.) Ik bewoog mij hier geheel en al vrij, bevond mij derhalve zeer gelukkig, want niemand viel het in, mij lastig te vallen of eenige notitie van mij te nemen, met uitzondering alleen van den Chinees, die de sloep had geroeid en den Zeis der palankin, die beide gaarne betaald wenschten te worden.

Voor zoo verre ik door eigen onderzoek over Penang kan oordeelen, of van anderen daaromtrent heb gehoord, is de vlakte, aan welker oostelijk, door de zee bespoeld uiteinde de stad en het fort gelegen zijn, de eenige vlakte op het gansche eiland. Van de stad af tot aan den voet der bergen, in de rigting naar het westen heen, bezit zij hare grootste breedte, welke ongeveer twee Engelsche mijlen bedraagt; zoowel ten zuiden als ten noorden der stad neemt de breedte spoedig af. Zij heeft, namelijk, ongeveer de gedaante eener halve schijf, welker grootste ronding, naar het oosten is gekeerd, in de zee vooruit springt en welker basis tegen den voet der bergketen leunt, zoodat deze voet zich in de overige

*) De inrigting en de huurprijs der palankin's zijn even als die te Singapoera.

gedeelten van het eiland, — ten noorden en ten zuiden van deze voor denzelven liggende vlakte, — *onmiddellijk* en zonder kustzoom uit de zee verheft. Even als zulks met den bergkam het geval is, loopt ook de voet van het gebergte, die, in het algemeen genomen, de kust van het eiland vormt, in de rigting van het zuiden naar het noorden voort. De vlakte schijnt hoofdzakelijk uit een helderen, bruinachtig grijzen zandgrond te bestaan; zij loopt van de plaats, waar de stad ligt, alwaar zij misschien 10 voet boven de oppervlakte der zee verheven is, van lieverlede bijna onmerkbaar opwaarts en naar den voet der bergketen heen.

De stad is veel kleiner dan Singapoera, maar bezit overigens veel overeenkomst met dezelve. In het grootste gedeelte van Penang, vooral ter plaatse waar de Inlanders (niet Europeërs) wonen, zijn de huizen even digt nevens elkander gebouwd, vormen zij even regte straten, die zich kruisen, als wij in Singapoera hebben opgemerkt.

Vele huizen — en het schijnt, dat zulks de oudste zijn, die, welke het eerst zijn gebouwd geworden, waarin thans de arme klasse woont, — hebben een open voorportaal tusschen vierkante steenen zuilen, welke het voorste, vooruit springende gedeelte der bovenste verdieping dragen. Op deze zuilen rusten vierkante balken, waarop het muurwerk der bovenste verdieping is gebouwd, op gelijke wijze als zulks in een groot gedeelte van het Chinesche kampong te Singapoera wordt opgemerkt. Even als in die plaats het geval is, zoo ziet men ook hier, te poelo Penang, een aantal dezer dwarsbalken, welke in het midden reeds doorbuigen, een concaven vorm hebben aangenomen en dreigen in te storten, ja, men ziet hier, even als te Singapoera, geheele straten, welke deze facies hippocratica bezitten en echter nog bewoond worden. De wegen in en om de stad zijn goed aangelegd, hard en gelijk; hiertoe wordt het zand, dat de zee oplevert (koraal-zand), gebezigd, hetwelk eene helder bruinachtig grijze kleur heeft.

Het schoonste gedeelte der stad ligt het verst van de kust verwijderd, en bevat de woningen der welgestelde Europeërs. Deze woningen staan meer op zich zelven, tusschen de vruchtboomen verstrooid; vele derzelve strekken ten sieraad der kleine, door geboomte omringde plekken, in wier midden zij zich verheffen. Ook ontwaart men eenige kleine kerken op dergelijke plekken gronds. Het aantal vruchtboomen, die hunne kroonen tusschen deze woningen of villa's opwaarts heffen, is veel grooter, het geheel biedt een digter bladerendak, meer lommer aan dan te Singapoera gevonden wordt; het schoone groen van het geboomte, hetwelk scherp op den helder kleurigen zandbodem uitkomt, geeft aan de huizen of kleine paleizen, welke in boschaadjes verstrooid liggen, een veel rustiger, liefelijker, aanlokkender aanzien dan gindsche stad bezit. Zoowel langs de wegen, als rondom de zoo even bedoelde pleinen, bemerkt men vooral zeer vele Casuarina's onder het geboomte.

De kleine tempels der Chinezen, Bengalezen en van andere Indische natiën, benevens de Mêsigit's (moskeën) der Maleiërs en Arabieren, in

welke Mohammed als de *eenige* ware profeet geldt, ziet men hier in vertrouwelijke nabijheid van de kerken des kruises staan, waarin, gelijk in geheel Europa, menschenliefde wordt *gepredikt*. De geest, welke eene dergelijke vereeniging ademt, is deze: „gelooft alles wat gij wilt, indien gij slechts betaalt naar behooren." — Nergens vindt men geschikter gelegenheid, om zich te overtuigen van de weinige waarde, welke hierin is gelegen: van welk *geloof* iemand is, of welke *kerk* hij bezoekt, dan het verblijf in eene groote handelstad van Indië, alwaar men menigwerf de belijders van een twaalftal, ja, van een grooter aantal verschillende (zoogenaamde) godsdiensten vereenigd ziet. Onder de Polytheïsten, Boedisten, Siwaïsten, Heidenen, Afgod- en Vuuraanbidders, Parsen, Mohammedanen, Lutheranen (Christenen), aanbidders van Fo, Katholieken (Christenen) en Atheïsten uit Sumatra, Makassar, Borneo, China, Siam, Bengalen, Malabar, Koromandel, Arabië, Armenië en Europa, die zich hier hebben nedergezet, vindt men even zoowel eerlijke en brave als slechte menschen, en het aantal braven onder diegenen, welke naar de aan Christus gewijde kerk gaan, is niet grooter dan onder de vroeger opgenoemden. Misschien zou zulks wel het geval zijn, indien men ophield de leer van Christus te prediken, en men een begin maakte om haar na te volgen. Ik gun den heer GÜTZLAFF in China en aan andere *zoogenaamde* vromen hunnen waan (wanneer het een waan mag heeten), dat zij de Chinezen tot het Christendom zullen bekeeren; het doet mij slechts leed, dat men dit bekeeringsvak zoo zeer in *verre* landen gaat uitoefenen, en er niet liever hier, in Europa, een aanvang mede maakt, alwaar ook nog vele ongeloovigen worden gevonden, die de leer van Christus niet navolgen, zoo als b. v. de Paus te Rome, de Kardinalen, de Gravin LOLA MONTEZ, de Minister HASSENPLUG, de bewoners van menige cingel in Holland, de Generaal HALJNAU, enz., enz., enz.

Nadat ik de stad op eene voldoende wijze had doorkruist, nam ik in het hôtel, dat, hetzij hier ter loops aangemerkt, zeer klein was en veel van eene kroeg had, een kop slechte koffij, die mij echter veel beter smaakte, dewijl ik aan wal was, dan de lekkere koffij, die wij aan boord hadden; nu wierp ik mij weder in de armen van den Zeis der palankin, die mij naar het havenhoofd voerde en vervolgens in die van den Kees (Chinees) der kaan, die mij naar boord roeide, alwaar ik juist ter regter tijde aankwam om de pleizierreis naar Europa mede te maken.

Met het slaan van 10 ure verlieten wij de reede des voormiddags van den 12den September juist op den oogenblik, dat eene regenbui langs de bergketen van Penang heentrok, terwijl rondom ons de zon helder scheen; noord ten westen koers zettende, stevenden wij tusschen poelo Penang en de kust van Queda, natuurlijkerwijze nader aan het eerstgenoemde, heen. Een kwartier uurs later veranderden wij onzen koers naar het noord-noordwesten, en zagen nu uit het noorden naar het *vlakke* gedeelte van het eiland heen, dat wij dus thans in de breedte beschouwden;

van deze zijde gezien, deed het zich aan het oog voor als *een* enkel woud van Kokos-palmen, hetwelk zich van de kust af tot digt aan den voet der bergketen uitstrekte.

Toen wij in het groenachtige, ondiepe water der straat van Malaka verder noordwaarts gestevend waren, zagen wij de hutten van een door vele Kokos-palmen beschaduwd dorp aan het strand, hetwelk zich plotseling en steil naar het gebergte verhief. Uitgestrekte gedeelten der wonden, welke het gebergte bedekken, waren, boven het zoo even genoemde dorp, geveld geworden en beplant met geboomte, misschien muskaatnootenboomen en peperstruiken, welke in regelmatige rijen staan; in deze streken van het gebergte ontwaarden wij eene menigte rotsbrokken, waaronder sommige van eene kolossale grootte, welke alom langs de helling verspreid lagen en zich aan hunne witachtige of helder grijze kleur deden onderkennen. Op het schiereiland Malaka zagen wij, op een grooten afstand van ons, bergketenen, die zich tot boven de wolken verhieven; ja, deze zelfde ketenen, die later schijnbaar in geïsoleerde bergen overgingen, — dewijl de lagere gedeelten derzelve gedurig dieper onder de zee doken, naar mate wij ons verder van dezelve verwijderden, — waren, hoewel slechts onduidelijk en laag aan den horizon, echter des avonds ten 6 ure nog zigtbaar, niettegenstaande wij destijds ongeveer een lengtegraad van het midden van Penang en stellig $1^1/_2$ graad van de bergen, op het schiereiland Malaka gelegen, verwijderd waren.

De hoogte dier bergen moet derhalve zeer aanmerkelijk zijn, en *allerminst* 9,000 voet bedragen. Het kustland van Queda, dat vóór deze bergen gelegen was, scheen eene breedte van 30 à 40 Engelsche mijlen te bezitten, doch vlak of althans slechts laag te zijn.

Tusschen 12 en 1 ure stevenden wij om het noordelijke uiteinde van Penang en stoomden in eene meer *weste*lijke rigting door de gedurig donkerder wordende baren der zee. Naar gelang wij ons verder van hetzelve verwijderden, naar die mate dook het betelnooteiland *) dieper beneden den horizon; van den kustzoom was reeds ten $1^1/_2$ ure niets meer zigtbaar, zijn bergketen werd lager, maar kon in hare geheele uitgestrektheid des te duidelijker worden waargenomen.

De westelijke, de naar den oceaan gekeerde zijde van poelo Penang, welke aan den tegenover gestelden kant van de stad met hare haven is gelegen, doet zich reeds aan het bloote oog veel steiler voor dan de oostelijke of landzijde; bijna zonder eenig strand stijgt de kust onmiddellijk uit de zee opwaarts en moet, naar ingewonnen berigten, aan dien kant ontoegankelijk zijn; zij levert geen ankergrond op en is geheel en al onbewoond. Vergeleken met het lage, heuvelachtige Singapoera mag de bergketen van het eiland Penang inderdaad een hoog gebergte genoemd worden.

---

*) *Poelo*, i. e. *Penang* pochoen penang, i. e. boom Penang is de Maleische naam van den palmboom, welke in alle dorpen van Indië wordt aangeplant; het is de Areca communis, welke de bij het betel (siri) kaauwen gebruikte noot oplevert; poelo Penang beteekent derhalve eigenlijk: betelnootenboom eiland; de Engelschen noemen het insgelijks Prince of Wales island.

De bergketen werd met iederen oogenblik minder duidelijk zigtbaar, zij daalde immer dieper beneden den horizon en toen des avonds ten 6 ure de schijf der maan reeds 20° hoog aan den oostelijken hemel was geklommen, kon een scherpziend oog haar aan den zoom der zee als een ligt gekleurd wolkje herkennen.

Bij helderen maneschijn voeren wij den ganschen nacht in de rigting van het west ten noorden over eene *spiegel gladde* zee, waarin ons schip eene lijnregte baan, van eene Engelsche mijl lang achterliet, welke even als eene straat of een spoorweg oogenschijnlijk naauwer uitliep. In het midden was deze baan hol, maar effen, ter wederzijde van het middengedeelte zag men een bolvormigen, door de groote golven der raderen opgeheven en in beweging gebragten rand; hierop volgde, aan de buitenzijde dezer golfvormige lijnen, eene breedere streep dan de vorige, welker oppervlakte geheel en al bezet was met zeer kleine, spits oploopende en digt nevens elkander gedrongene golven en eindelijk ter zijde van deze streep lag de doodstille, als gepolijste oppervlakte der zee.

Toen ons nu de oceaan weder omgolfde en wij aan alle zijden door eene eenvormige watervlakte werden omringd, op welks spiegel het oog te vergeefs naar eenige afwisseling omzag, toen ontwaakte met vernieuwde helderheid in onzen geest het vriendelijke en toch zoo verhevene beeld van poelo Penang, gelijk wij dat van de reede hadden aanschouwd. De lang uitgestrekte bergrug, die steil oprijst en wiens kam, hoezeer ongelijk van hoogte, zich tot boven de wolken verheft; — de helder kleurige, veelal wit geverwde gebouwen der stad, waar achter de boschrijke berghelling als een donker groen tapijt is uitgespannen; — de paden, die in zikzak tegen de steile bergwanden opwaarts loopen; — de witte muren, welke van den top van een voorgebergte, gelijk een overoud bergslot naar beneden blikken; — de signalen en de vlaggestok, benevens de gebouwen, welke uit het sombere woud van den *hoogsten* bergrug in de steilte nederzien op de reede en op de schepen, welke zoo nabij zijnen voet ankeren — — deze waren de hoofdtrekken, die nog lang in onze herinnering gevestigd bleven.

Nadere berigten omtrent poelo Penang vindt men in de vroeger (bij Singapoera) opgenoemde werken van CRAWFURD (Journal), NEWBOLD (Account), FINLAYSON (Journal, p. 23, enz.), COLEBROOKE (Notice), en T. WARD, Short Sketch of the geology of Pulo Penang, enz. in The Asiatic Researches. Calcutta, 1833. Vol. XVIII, p. 149, enz.

Uit deze werken heb ik de volgende algemeene berigten getrokken:

In 1783 kwam het eiland in het bezit van een kapitein bij de Britsche marine, LIGT geheeten, die hetzelve als bruidschat eener prinses, met welke hij huwde, van den Koning van Queda ontving; in 1786 werd het eiland aan de Britsche kroon gehecht. Het heeft eene lengte van 16 Engelsche mijlen en ongeveer de helft dier breedte. De bergketen, welke met hare hellingen en voorgebergten het grootste gedeelte van het eiland uitmaakt, bestaat uit *graniet*, welke veelal in syeniet overgaat; zij verheft

zich in haar hoogste punt, naar schatting *) 23 à 2500 Engelsche voeten boven de oppervlakte der zee. De bodem is over het algemeen genomen dor, rotsachtig en noch geschikt tot het aanleggen van sawa's, noch tot het aanplanten van suikerriet; de muskaatnotenboom echter gedijt zeer goed, terwijl de bodem nog geschikter is voor de kultuur van de *peperstruik*, die tweemaal 's jaars een rijken oogst oplevert, welke door de Chinezen wordt verrigt. De benoodigde rijst wordt uit Bengalen en uit het daar tegen overliggende Queda aangevoerd. Het hoog groeijend woud, hetwelk de bergen bedekt, wordt door een groot aantal apen verlevendigd en kenmerkt zich door de zuilvormige gedaante der boomstammen. De bewoners van het eiland zijn Maleiërs, Boeginezen, Batta's, Chinezen, Siamezen, Bengalezen, Malabarers, Coromandelezen, Arabieren, Perzen, Europeërs: hun aantal beliep in het jaar 1844, volgens den Singapore Chronicle, 91,700 zielen, waarvan het grootste getal Maleiërs waren; hieronder zijn begrepen de bewoners van de kuststreek, welke tegenover het eiland Penang is gelegen. Latere berigten zijn mij niet bekend. De waarde van den uitvoer bedroeg in 1825, volgens CRAWFURD, 5½ millioen dollars; de inkomsten beliepen 200,000 dollars, terwijl de uitgaven tot ongeveer het dubbele dier som waren gestegen. In 1836 bedroegen deze getallen volgens NEWBOLD in Siccaropijen †) 6,578,013 (uitvoer), — 190,859 (inkomsten), — en 54,740 (uitgaven). —

Den 13den September hielden wij, bij helder weder en eene spiegelgladde zee, eerst koers naar het west-ten-noorden, later naar het west-noordwesten. Wij stevenden derhalve in deze rigting naar de noordwestelijke spits van Sumatra en ontwaarden eerst tegen den avond aan onze linkerzijde, namelijk zuidwaarts van ons, eene bergketen van het eiland Sumatra en wel die waarin de zoogenaamde *olifantsberg* gelegen is; zij deed zich echter zoo onduidelijk aan het oog voor, dat men haar naauwelijks kon onderkennen.

Tot heden hadden wij ons gedurende de reis door de straat van Malaka in het genot van het schoonste weder mogen verheugen, slechts den 10den hadden wij een somberen hemel gehad en was er dikwerf een fijne regen gevallen; de wind echter was steeds blijven liggen. Op den avond van heden, den 13den September, verhief zich een storm uit het west-zuidwesten, die met regen gepaard ging, gedurende den ganschen nacht aanhield en in eene bijna tegenovergestelde rigting woei van den door ons gehouden koers. Het weder veranderde derhalve toen wij nader onder de kust van het eiland Sumatra kwamen.

Eerst op den morgen van den 14den September, met een koers van west-

*) Deze hoogte is bepaald geworden naar het kookpunt van water. Den 12den ontwaarden wij des avonds nog duidelijk den zoom der bergketen, op een afstand van slechts 47, hoogstens 49 geographische minuten; wanneer hiernaar geoordeeld wordt, dan kan de bergketen niet hooger zijn dan 2,000 Par. voet = 2,121 Eng. voet, dewijl het eene bekende daadzaak is, dat voorwerpen ter hoogte van 2,000 voet, uithoofde van den ronden vorm der aarde, slechts 49½ minuut = 12,30 mijlen ver zigtbaar zijn.

†) 1000 Siccaropijen = 1333 Holl. guldens.

waarts tegen den wind in, konden wij aan onze linkerzijde de bergketenen van het eiland Sumatra duidelijk bespeuren, hoewel zij steeds in het blaauwende verschiet gehuld en de kustzoom onder den horizon verborgen bleef. Een berg vooral, welken wij des morgens ten $6^1/_2$ ure ten zuiden van ons in het gezigt kregen, onderscheidde zich door zijne kegelvormige gedaante, *zie Figuur g;* het was de zoogenaamde *goudberg*, welke tusschen Penir en Atjin ligt. Westwaarts van dezen ontwaarden wij nog een anderen hoogen berg, welke drie, gedeeltelijk tusschen de wolken verborgene kruinen bezat en met den vorigen, door middel van een tamelijk hoog tusschenland, vereenigd was; verder westwaarts heen verhief zich eene lange bergketen, welke, zeer ongelijk van hoogte en veel naderbij gelegen was dan de beide genoemde bergen, derhalve ook duidelijker in het oog viel en donkerder kleur had; de hoogste gedeelten van deze keten verloren zich insgelijks in de wolken.

Dit was alles, wat ons van Sumatra (Atjin) in het gezigt kwam; het maakte tevens het *laatste* land uit van den Indischen archipel, welken ik gedurende 12 jaren had bewoond en doorreisd. Toen die bergen meer en meer in het onduidelijke verschiet verdwenen, ontwaakte in mijn gemoed de herinnering aan de Batta-landen, welke achter gindsche bergen gelegen zijn en waarin ik twee jaren van het krachtigste tijdperk mijns levens had doorgebragt, en zulks onder menschen, die, wel is waar, in sommige gevallen ware kanibalen worden, maar overigens goed en trouw zijn. Ik stelde mij die schoone, romantische bergen en dalen van Angkola voor den geest, — dat plateau van Tobah, waarop men, regtstreeks beneden den aequator, eene lucht inademt even koel als die in Europa; — ik maalde mij de dennenwouden van Tobah en Hoeroeng voor het oog, door welke de wind als lispelende ruischt, — dat hooggestemde genot van een *vrij* leven in de schoone, verhevene, rijke natuur; — ik dacht aan de lotgevallen, welke ik daar, onder dat goedhartige volk had ondervonden, — en die bergen verdwenen voor immer uit mijn gezigt, zij doken neder in de zee en het schip stevende voort — om mij naar andere landen, onder andere volken te voeren, alwaar men althans, indien men zijne belastingen naar behooren opbrengt, geen gevaar loopt van *opgegeten* te worden.

Den 21sten *September, des avonds.* Wij hebben nu, van den 14^{den} September af aan, acht dagen besteed om de Indische zee, ten zuiden van de golf van Bengalen, te doorploegen, ten einde den afstand tusschen Sumatra en Ceylon af te leggen. Wij hielden bijna voortdurend koers regtstreeks naar het westen; de wind blies aanhoudend uit het west-zuidwesten en was *gewoonlijk* tamelijk hevig; *zeer dikwerf* echter verhief hij zich tot een storm en ging dan telkens gepaard met regenbuijen, die (van den voorsteven en van de linkerzijde) in eene schuine rigting over het dek joegen, maar even als de storm, slechts van *korten* duur waren; — de hemel was meestal somber, rondom even digt bezet met wolken, welke slechts hier en daar door een blaauw venster werden afgebroken. De zee stond hol

en de schommeling van het schip was zoo sterk, dat alle luiken aan de windzijde moesten gesloten worden, dewijl telkens zeeën achter over de raderkast heen op het dek stortten en tot aan het stuurrad spatten.

Slechts gedurende drie van deze acht dagen namelijk, den 16den, 20sten en 21sten hadden wij tamelijk goed, helder weder gehad, zonder dat er regen gevallen was. Den 20sten veranderden wij onzen westelijken koers en stevenden wij west-zuidwestwaarts heen; de rook van onze stoomboot, welke tot heden schuinsweg naar onze regterzijde was heengewaaid, vloog nu als eene lange zwarte staart regtstreeks over den achtersteven heen. Bevindt men zich op zee, waar zulk een groote eentoonigheid heerscht en andere voorwerpen ter waarneming ontbreken, dan vestigt men zijne aandacht gaarne op dergelijke bijzonderheden, hoe gewoon men aan dezelve moge zijn, of hoe veelvuldig zij ook moeten voorkomen. Den 21sten rigtten wij onzen koers, ten 12 ure, naar het west-noordwesten; de wind was, sedert den avond van den 20sten ten 8 ure, minder bestendig geworden, blies eerst uit het westen, vervolgens uit het west ten zuiden, later uit het west-zuidwesten en eindelijk zelfs uit het zuidwesten. Op den avond van den 21sten meenden wij reeds in de nabijheid van Ceylon te zijn; hoe menigwerf wij den blik naar het westen en noordwesten sloegen, zoo konden wij echter geen land in het gezigt krijgen, hetwelk bij ons geene geringe bezorgdheid verwekte. Het stoomschip, dat de passagiers van Ceylon naar Suëz moet voeren mag, ingevolge zijne instructiën, niet langer te Point de Galle wachten dan tot 6 ure 's avonds van den 22sten en *moet* dan vertrekken, niettegenstaande het schip van China en Singapoera nog niet is aangekomen. Gedurende onze gansche vaart, sedert den avond van den 13den, hadden wij wind, golfslag en stroom, in een woord, alles tegen gehad en ging onze reis derhalve slechts langzaam voort.

Gedurende dezen tijd hadden wij twee schepen ontmoet, het eerste den 19den vroeg in den morgen, het andere den 20sten ten 2 ure; het laatste kruiste onze vaart met volle zeilen en stevende waarschijnlijk van Calcutta naar de Kaap de Goede Hoop. Behalve het zoo even opgenoemde, hadden wij in onzen gezigts- en werkkring niets vreemdsoortigs ondervonden, waren geene veranderingen daarin voorgevallen. *) Op den 14den echter hadden wij op den voormiddag het bedroevende schouwspel een schepsel, dat niet geschapen was om het vochtige element te bewonen, een tijd lang met de baren in doodsangst te zien kampen. Een Chineesch matroos, namelijk, was over boord gevallen; een kurkenring werd hem toegeworpen, dien hij al zwemmende bereikte, terwijl de achterste sloep in allerijl te water werd gelaten; niettegenstaande de machine terstond werd gestopt, werd het schip door zijne snelle vaart in korte oogenblikken zoo ver voortgestuwd, dat wij den zwemmende geheel en al uit het

*) Afgedwaalde landvogels, die uitgeput van het vliegen een rustpunt op het schip zoeken en zich zeer gemakkelijk met de hand laten vangen, zijn verschijnselen, welke den zeevarenden veelvuldig voorkomen.

gezigt verloren en hij zich stellig op een afstand van ¾ Engelsche mijl van ons bevond, toen de sloep hem uit de tamelijk hooggaande zee opvischte. Toen hij een half uur na dat ongeval weder aan boord werd gebragt, hervatte de man zijnen arbeid als ware er niets voorgevallen en niemand bekommerde zich verder over hem.

Eindelijk! — in den vroegen morgen van den 22sten *September* kregen wij het vaderland der kaneel, der olifanten, paarlen en edelgesteenten, het land waarnaar wij reeds sedert twee dagen reikhalzend hadden uitgezien, namelijk, het Taprobana der ouden, *) *het eiland Ceylon* der nieuweren in het gezigt; ver in het verschiet ter regterzijde vóór ons uit ontdekten wij hetzelve en deed het zich aan ons oog voor als een tamelijk hoog land, hetwelk een bijna gelijken, slechts eenigzins gekerfden zoom had; wij hielden nu koers naar het westen, de wind woei even als gedurende de vorige dagen uit het west-zuidwesten, doch sedert 8 ure was hij naar het westen geschoten.

De kust scheen zich van het noordoosten naar het zuidwesten uit te strekken, want wij naderden haar, westwaarts koers zettende, van lieverlede en zagen eerst op enkele plaatsen en weldra overal den witten zoom der branding. Ten 7½ ure zeilden wij voorbij eene vooruitspringende kaap en waren thans eerst digt genoeg onder de kust om het land duidelijk te kunnen onderscheiden; het was zeer laag en scheen uit verbreede, vlakke heuvelrijën te bestaan, op welker zoom men de omtrekken van enkele daarop staande boomen duidelijk kon waarnemen, want wij bevonden ons nu op een afstand van ongeveer drie Engelsche mijlen van de kust; vooral wekten de uitgestrekte wouden van kokos-palmen, welke het strand geheel bedekken, onze verwondering op.

Ten 8 ure voeren wij tusschen eene menigte kleine visscherbooten heen, welke op eene geheel eigenaardige wijze waren gebouwd; zij waren, namelijk, zeer smal, aan de zijden hoog opgetimmerd, en de binnenruimte dus zeer diep, zoo dat de drie man, die zich in elk dezer booten bevonden, meer dan ter halver lijf voor het oog verborgen waren en zich naauwelijks konden omdraaijen, ongeveer op gelijke wijze als of zij in een riool of smalle waterleiding stonden. Op die wijze waren alle kanen der Singalezen gebouwd, die wij op de zuidkust van Ceylon zagen; verder hadden zij slechts aan eene zijde een bamboesriet, ten einde in evenwigt te worden gehouden. Omtrent dezen tijd, namelijk ten 8 ure, bevonden wij ons tegenover een hoogen voorsprong, welke, aan de westzijde, ten grens strekte van eene wijde bogt, welker oostelijken uithoek wij ten 7½ ure in het gezigt hadden gekregen; van boven was hij bedekt met een laaggroeijend woud, strekte zich uit in den vorm van een plateau, en daalde vervolgens als een steile rotswand in de zee neder. De rots had eene heldere, geelachtig bruinroode kleur en bestond misschien uit zandsteen.

Terwijl wij onzen togt in eene westelijke rigting voortzetten, en ons

*) De tijdgenooten van ALEXANDER DEN GROOTE, PTOLEMEUS en na hem STRABO, enz.

voortdurend een groot aantal der zoo even vermelde kanen te gemoet voeren, stoomden wij voorbij vele dergelijke bogten en vooruit springende landspitsen en bevonden wij ons ten gevolge daarvan nu eens op een afstand van drie, dan weder zes Engelsche mijlen van de kust verwijderd; uithoofde de lucht bewolkt en de horizon nevelig was, zoo konden wij den achtergrond der bogten slechts zeer onduidelijk waarnemen. Het naastbij gelegene, zigtbare gedeelte van den kustzoom, welken wij na 9½ ure konden waarnemen, was laag en vlak; landwaarts in ging hij over in heuvelen, die zich ver uitstrekten en *een meer vlak, dan golfvormig, heuvelachtig terrein* uitmaakten, hetwelk hier en daar, waar geen kustzoom werd gevonden, tot in de zee uitliep. Dit vlakke strand, benevens de hellingen van het aangrenzende heuvelachtige terrein, en over het algemeen alle andere gedeelten der kust, welke wij sedert 7½ ure in het gezigt hadden gekregen, waren met Kokos-wouden bedekt, die zich onafgebroken langs de kust, zoo ver ons oog slechts reikte, voorzetten; zij vormden als het ware één enkel palmboomenwoud, dat zich tot aan Point de Galle uitstrekte.

Ten 10½ ure veranderden wij van koers, stevenden wij evenwijdig met de rigting, waarin de kust liep, naar het west-noordwesten en kregen eerst ten 12 ure de stad Point de Galle in het gezigt, die ter regterzijde vóór ons uit lag; wij ontwaarden van haar niets anders dan een zuilvormigen vuurtoren en de gevels der huizen, voor zoo verre zij tusschen het groene geboomte en boven den ringmuur, welke om de stad is gebouwd, zigtbaar waren, of het twijfelachtige schemerlicht der met nevelen bezwangerde benedenste lagen des dampkrings ons veroorloofde te kunnen zien. De aan deze zijde der stad gelegene bogt, welke wij binnen moesten loopen, wordt door twee vooruit springende rotshoeken begrensd, welke in de rigting van het west-noordwesten naar het oost-zuidoosten tegenover elkander gelegen zijn. Op den west-noordwestelijken rotshoek is de stad gebouwd; de oost-zuidoostelijke rotshoek is het uiteinde van een langen, uitgebreiden heuvelrug, welke misschien 100 à 200 voet hoog is en in verscheidene gedeelten met wanden ter hoogte van 20 à 30 voet, rotsachtig steil in de zee nederdaalt; op de overige plaatsen echter wordt hij door een helder geelachtig, zandig strand van de zee gescheiden. Noordwaarts heen gaat deze oost-zuidoostelijke heuvelhoek in een zeer laag, vlak kustland over, hetwelk niet slechts de baai, maar ook de stad van de landzijde omgeeft, zoodat het hoog gedeelte gronds, waarop deze laatste ligt, ten gevolge daarvan afgescheiden wordt van alle andere heuvelen en een geïsoleerd rotseiland vormt, dat aan drie zijden door de zee en aan eene zijde door een vlakken alluviaalbodem wordt begrensd.

Ten 12¾ ure wendden wij den steven regt naar het noorden en voeren door den naauwen ingang, tusschen twee tonnen heen, — die het smalle vaarwater aanwezen, dat vrij van klippen was, — en in de stille, diepe bogt; aan de regterzijde bleef gindsche rotskaap, ter linkerhand de rots met den vuurtoren en de stad Point de Galle (of Punto Galle) liggen, welke

laatste thans volkomen duidelijk en in onmiddellijke nabijheid vóór ons gelegen was. Zwartachtige rotsen, door het blanke schuim der branding bespat, rijzen steil en klippig uit de zee opwaarts en dragen de ringmuren der *vaste* stad; boven dezen muur verheffen zich de roode en witte gevels en tinnen der huizen, die in naauw verbonden groepen bijeen staan, benevens het bladerengewelf van vruchtboomen, wier schoon groenkleurig loof vriendelijk over de starre rots en de zee, die haar omschuimt, heenneigt.

Wanneer wij deze stad, de voornaamste vesting van zuidelijk Ceylon tijdens het eiland in het bezit der Nederlanders was, beschouwden, zoo als zij daar voor ons lag, om zoo te spreken in het bewustzijn van onbezorgde zekerheid binnen hare muren, — zoo vriendelijk, groen, op de onbewegelijk in de zee geplante rots, aan drie zijden door de branding omklotst, met haar romantisch en aloud voorkomen — dan riep zij mij menige stad in Europa uit de middeleeuwen voor den geest, welke ik gedurende zoo vele jaren niet aanschouwd had.

Ten 1 ure lieten wij, oostwaarts tegenover de stad, het anker vallen en lagen tusschen haar en het groote stoomschip *Bentinck*, dat van Calcutta was aangekomen en reeds twee dagen op onze aankomst had gewacht. Daar het vertrek van dit schip van hier, via Aden, nog voor het vallen van den avond was bepaald, zoo bleven ons tot het bezoeken der stad slechts die weinige uren over, welke de matrozen behoefden om de pakkaadje der passagiers en andere goederen van de Braganza aan boord van den *Bentinck* over te schepen, welk een en ander plaats vond, zonder dat de passagiers zich hier mede behoefden te bemoeijen. Het was echter raadzaam en als zoodanig werd het door alle passagiers beschouwd, de *kleine* stukken zijner pakkaadje, welke men telkens noodig heeft, bij het overschepen, — dat met kanen der inlanders geschiedt, die men daarvoor afzonderlijk betaalt, — zelf mede te nemen, dewijl zij anders zeer ligt in het scheepsruim, in het algemeene goederen-magazijn geraken, of moeijelijk van onder de honderden van pakketten en kisten kunnen terug gevonden worden. Het zou derhalve mogelijk zijn, dat men daarop moest wachten, maar niet ligt gaat één stuk verloren.

Ik zette mij derhalve in eene Singalesche kaan en voer — maar, halt! dat ging zoo spoedig niet; want verscheidene dozijnen van dergelijke kanen, zoo grootere als kleinere, omstuwden het schip, terwijl hare roeijers elkander de eer betwistten een passagier voor een halven of een geheelen gulden aan wal te brengen. Het oorverdoovend geschreeuw, dat zij aanhieven, maakte hunne stemmen onverstaanbaar, terwijl tevens de kanen, die met hare zijdelingsche bamboesstaken of hare zeilen onklaar geraakten, den reiziger in groot gevaar bragten om, bij het overspringen van de eene kaan in de andere, een been te breken, in het water te vallen, of tusschen de tegen elkander botsende kanen verpletterd te worden. Om mijn geringe persoon twistten ten minste vijf kaanroeijers en dat wel zoo luid, dat mij de ooren er van suisden; zij verstonden evenveel van

mijn Maleisch als ik van hun Singaleesch; hoogst gelukkig rekende ik mij, toen de strijd in zoo verre geëindigd was, dat ik uit de handen van vijf personen en in die van *een* enkelen geraakte, die, bedwelmd van vreugde over de door hem behaalde zege, zich van mij meester maakte en, onder uittartende gebaarmaking tegen de anderen, die hem insgelijks met stem en gebaren verwenschingen toeduwden, zoo snel mogelijk met mij naar het strand roeide.

Aan wal gestapt zijnde, zagen wij honderden van nieuwe plaaggeesten op het havenhoofd gereed staan, om ons vreemdelingen te ontvangen. Het waren inboorlingen, Singalesche en vreemde, voornamelijk, Bengaalsche kooplieden, meestendeels arme schavuiten of straatjongens; elk had iets in de hand, of in den zak, ten einde het aan de reizigers te verkoopen, of beter gezegd, op te dringen. Dat zulks vergezeld ging van een luid concert van door elkander krijschende stemmen, verstaat zich van zelf. Met geweld drukten zij den reiziger hunne waren in de hand, en vorderden dan ongehoorde prijzen voor dezelve, b. v. voor een bamboeskokertje eischten zij *f* 5, voor een stuk kwarts of jaspis, dat zij in de eerste beek de beste konden vinden, 10 gulden; vond nu de reiziger dat de gevorderde prijs veel te hoog was, dan weigerden zij hardnekkig hunne waar terug te nemen, en volgden hem onder een luid geschreeuw, stap voor stap, na. Ik zag passagiers, die door een twintigtal dergelijke schreeuwers werden omstuwd. Wat mij betreft, ik was gelukkig genoeg om er met een escorte van zes man af te komen, die mij op mijnen togt door de straten der stad als getrouwe trawanten op de hielen volgden en mij nu eens aan mijne regter-, dan weder aan mijne linkerhand iets ten verkoop voor de oogen hielden en hierbij de bewijzen gaven van eene bewonderingswaardige volharding in dat vak. Eindelijk kocht ik iets van hen, als: eenige onyxen, fossile olifantstanden (van den elephas primigenius), die zij aan eene zijde geslepen en gepolijst hadden; op die wijze had ik gehoopt mij althans van een gedeelte dier kooplieden te ontslaan; maar, hoe bitter zag ik mijne verwachting te leur gesteld! Naauwelijks hadden anderen, die over straat slenterden, bemerkt, dat ik toegefelijk, derhalve te bepraten was, of bij hoopen stroomden zij toe, ten gevolge waarvan mijne satelliten-schaar ten minste tienvoudig werd verdubbeld, zoodat ik tot het denkbeeld begon over te hellen, dat de reiziger de plaag dezer kooplieden in de steden evenmin kon ontgaan als hij de kleine springbloedzuigers *) in de wouden van Ceylon kan ontwijken.

Van de land- d. i. van de noordzijde treedt men onder hooge, gewelfde poorten, door de oude van gebakken steenen gebouwde muren en wallen der vesting, binnen de stad; van het hoogste punt van den heuvelwrong, waarop zij gebouwd is, loopen de straten het steilst naar het zuiden, dat is, naar den zeekant, benedenwaarts. De stad bevat geen enkel opmerkenswaardig gebouw; de meeste huizen zijn klein, slechts eene verdieping hoog en bijna allen van steen gebouwd. Weinig leven en vertier heb ik

*) Hirudo ceylanica Blainv. Zie verder beneden.

aldaar bemerkt, evenmin groote winkels of pakhuizen, waaruit ik meen te mogen opmaken, dat Punto Galle haren ouden luister als handelstad heeft verloren en, eerst sedert de inrigting der landmail, als station voor de schepen tusschen Indië en Arabië, weder eenigzins in aanzien is gerezen. De stad schijnt gedeeltelijk op gneis, van eene grijze kleur, en gedeeltelijk op witte koraalrots gebouwd te zijn en ligt aan de zuidkust van Ceylon op 6° 1′ noorderbreedte en 80° 10′ oosterlengte van Greenw.

Het gezigt op de vlakke streken, welke de stad aan de noord- en noordoostelijke zijde begrenzen, die met het allerweligste groen van aangeplant geboomte beschaduwd werden, boeide mij veel meer dan het aanschouwen van het binnenste der stad. Nergens ontdekte ik eenig spoor van hoogstammig woudgeboomte, maar zoowel de hellingen der heuvelen als het gansche strand, dat zich rondom de stad en de baai uitstrekte en wel voornamelijk dit laatste, allen waren bedekt met ontzaggelijke wouden van kokospalmboomen, die verder reikten dan het oog kon zien. Welke digte groepen van slanke, zuilvormige stammen, — welke donkere schaduwen tusschen de 70 à 100 voet hooge zuilen, diep beneden hare ruischende toppen, — welk eene wildernis van *palmen*, aan die van een *oorspronkelijk* woud gelijk, — welk eene verwarring van stammen, die in allerlei rigtingen door elkander geworpen waren en hier loodregt, ginds hellende en elders weder op den bodem neêrgeveld werden aangetroffen! Ik moest bekennen, dat ik een dergelijk kokoswoud, eene dergelijke menigte van digt nevens elkander groeijende palmen, die zich onafgebroken, dagreizen ver uitstrekten, noch op Java, noch op Sumatra had aangetroffen. Waarschijnlijk moeten als hoofdoorzaken van den weligen groei dier wouden worden beschouwd: de zandige gesteldheid van het strand en de kwartsachtige hoedanigheid van het zand; daarenboven is het klimaat gelijkmatig warm en niet zeer vochtig.

Toen ik van de *Braganza*, welke ik na mijn terugkeer uit de stad nog eens bezocht, aan boord van den *Bentinck* stapte, was ik ongeveer even zoo te moede als iemand, die uit een binnenstadje, in eene provincie gelegen, eene hoofdstad als Parijs of Londen binnentreedt. Deze landmail Steamer is eene der grootste, welke de Peninsular and Oriental Steamnavigation Company bezit; dit vaartuig meet 1,800 ton, heeft eene machine van 520 paardenkrachten en staat onder bevel van den kapt. A. KELLOCK; slechts eene enkele, de „*Hindustan*", onder bevel van den kapt. S. LEWIS, komt in grootte met haar overeen.

Toen ik mij aan het gewoel, aan den warreboel der dooreen kruisende menigte had onttrokken en, tot rust gekomen, op het achterdek van den *Lord Bentinck* zat, kostte het mij moeite om mij aan de overtuiging te gewennen, dat ik mij hier op het dek van een *schip* bevond, zoo ver strekte zich deze zindelijke, uit planken gevormde vlakte in de lengte en in de breedte voor mij uit; een rijkdom van voorwerpen van de verschillendste soort verschafte onophoudelijk afwisseling en verstrooijing aan de menigte, welke zich al wandelende over het dek bewoog,

dat gedeeltelijk met tenten bespannen en met stoelen en banken bezet was. Slechts op den voorsteven, in de nabijheid van den boegspriet, maar overigens nergens op het schip, mogt er gerookt worden. Een nieuweling liep gevaar in de drie verdiepingen van het vaartuig, waarnaar men langs sierlijke, zoo regte als wenteltrappen afsteeg, te verdwalen, wanneer hij in de lange corridors tusschen de kamers rondwandelde, want het aantal dier kamers (cabins) was groot genoeg, om elk der 100 passagiers van de eerste klasse, die zich hier aan boord bevonden, eene afzonderlijke slaapplaats te verschaffen en daarenboven waren er nog voor de officieren en het scheepsvolk, benevens voor de passagiers der tweede klasse. In de meeste cabins bevonden zich twee, in velen drie of vier, in zeer weinigen slechts één passagier, en zulks al naar mate de cabins een grooter of geringer aantal slaapplaatsen bevatten. Er bevonden zich ten minste twee slaapplaatsen *boven* elkander. De cabins waren voorzien van goede matrassen, spiegels, waschtafels met toebehooren, banken, stoelen, en andere benoodigdheden, terwijl er herhaaldelijk schoon beddelinnen, en schoone handdoeken werden verschaft. Drink- en waschwater was er in ruimen overvloed; ook ontbrak de badkamer niet, — bij het opendraaijen van eene kraan stroomde het water door eene opening, op de wijze van eene zeef gevormd, naar beneden; — maar helaas! zulks was evenzeer het geval met de kakkerlakken (Blatta oriëntalis), die zoo als het schijnt, eene algemeene plaag op alle schepen in de keerkringsstreken zijn. In de donkere plaatsen der hutten en tusschen de reten der planken, werden deze ongeveer een duim groote, snel loopende diertjes maar al te menigvuldig aangetroffen; slechts met de eau de cologne, en dan noch voor korten duur, kon men dezelve van zijn leger verdrijven. Ik raad uit dien hoofde elken reiziger aan, zich van een ruimen voorraad van dit gedisteleerde water te voorzien. Overigens was de hitte in het binnenste van het vaartuig zeer gematigd, dewijl door het aanbrengen van ventilateurs voor den toevoer van zuivere en frissche lucht naar behooren werd gezorgd. Met de meeste bescheidenheid ging men steeds te werk, wanneer verscheidene personen werden aangewezen om dezelfde cabin te betrekken; gewoonlijk liet men het aan de passagiers zelven over, om zich ten dien opzigte met elkander te verstaan en zelve de medebewoners van hun kamertje naar eigen smaak te kiezen. Er bevond zich een passagier aan boord, met wien *niemand* dezelfde cabin wilde betrekken en die verkreeg derhalve een kamertje alléén. Ten 8 en ten 12 twaalf ure, voor het ontbijt en de tiffet, werden koffij, thee met eijeren, brood, koude spijzen, enz. voorgezet, en ten 4 ure werd voor het eten geluid. Des avonds werd thee voorgediend. De eetzaal was sierlijk ingerigt; in dezelve vond men drie lange tafels, waaraan alle passagiers, die der eerste klasse, namelijk, plaats konden vinden; in deze, met spiegels en schilderijen versierde zaal, vergaten de aan tafel zittende gasten, die zich door dergelijke voorwerpen omringd zagen, geheel en al dat zij zich op zee, aan boord van een schip bevonden. Daar van het stampen der machine en het bruisen der raderen niets ge-

hoord, noch gevoeld kon worden, gleed het schip, uithoofde van zijne grootte, van Ceylon tot aan Suëz, zoo gelijkmatig door de baren, dat men op het dek niet de geringste schommeling bespeuren kon en men eerst den blik buiten boord moest slaan om zich te overtuigen, dat de boot niet stil lag; schapen, varkens, kalveren, runderen, duiven, kippen, eenden, ganzen, kalkoenen, enz. bevonden zich, niet gelijk in de arke NOACHS het geval was, namelijk paar aan paar, maar in gansche kudden, in geheele scharen bij ons aan boord; zij voorzagen de tafel dag aan dag met vleeschspijzen van al die genoemde soorten, die op de verschillendste wijze toebereid werden; evenmin ontbrak ons versch brood en groenten, zoodat ik in ernst kan verzekeren nimmer zulk eene overvloedigen, ik mag zeggen, zulk eenen *massief*, vooral met vleeschspijzen bezetten disch te hebben aanschouwd. Het buffet was voorzien van Engelsch bier (pale ale) en van allerlei soorten van wijnen, waarvan ieder ad libitum dronk. Slechts de Champagne maakte hierop eene uitzondering; deze werd door de passagiers niet gevorderd, maar na elken maaltijd een bepaald aantal flesschen daarvan *uitgereikt*. Ook het dessert was voortreffelijk; in een woord, zoowel de tafel, als de gansche verdere inrigting aan boord liet, naar het oordeel van allen, niets te wenschen over. Tot uitspanning der passagiers vond men eene bibliotheek, welke voornamelijk reisbeschrijvingen bevatte, benevens andere middelen om zich te verstrooijen, als: spelen, enz. in de algemeene gezelschaps- en eetzaal voorhanden. Onder het aantal reizigers bevonden zich zes dames, van welke de Engelsche zich zeer afgezonderd hielden en stijf waren bijna op zijn Hollandsch; de Françaises daarentegen, even spraakzaam als vriendelijk, bragten met de zich aan boord bevindende kinderen veel tot veraangenaming van het gezellig onderhoud bij.

Des avonds van *den* 22sten *September* werd het anker geligt, ten 7 ure waren wij vlot en stevenden wij tusschen twee brandende vuren (groote fakkelen) door, welke, naast de twee drijvende tonnen, in kanen stonden, ten einde ons het regte vaarwater tusschen de klippen aan te wijzen. Even als wij den ganschen dag een bewolkten hemel hadden gehad, al viel er ook geen regen, zoo was de daarop volgende nacht zeer duister en liet zich geen enkel hemellicht bespeuren.

Zoo stoomden wij nu weder, na een kort oponthoud op den vasten bodem, in het altum mare. De vuren, welke op de schepen waren aangestoken, benevens de lichten, welke binnen de huizen in de stad brandden, geraakten met iederen oogenblik meer op den achtergrond, — doch eerst laat in den avond verloren wij het licht der vuurbaak uit het gezigt.

Van de menigte werken, welke over het eiland, dat wij thans verlaten, in het licht zijn verschenen en van de verhandelingen, over dat zelfde onderwerp,

welke men in Tijdschriften verstrooid vindt, zullen wij slechts de volgende meer *algemeene* werken over Ceylon opnoemen.

Rob. knox, Historical Relation of the Island of Ceylon. London, 1847, in 4°. — Jan. cordiner, Description of Ceylon. London, 1807, in 4°. — Montgomery martin, History of the British Colonies. London, 1834.

Het voornaamste werk is:

J. davy, Account of the Interior of Ceylon, etc. London, 1821, 4°. — J. davy, On the mineralogy of Ceylon in the Transact. of the Geolog. Society. Vol. V, p. II, pag. 311 en verv. — Major forbes, Eleven years in Ceylon, comprising sketches of the fieldsports and natural history of that Colony and an account of its history and antiquities. 2 vol. in 8°. London, 1840.

Gelijk bekend is, werd Ceylon door de Portugezen in 1505 ontdekt; niet vóór 1536 geraakten zij in het volledige bezit van het eiland (der kust), waaruit zij in 1658 door de Nederlanders werden verdreven. Deze laatsten bezaten hetzelve tot in 1796, in welk jaar het eiland aan de Engelsch Oost-Indische Compagnie overging.

Davy noemt het eiland, uit een mineralogisch oogpunt beschouwd, rijk, maar uit een geologisch oogpunt daarentegen arm; het schijnt hoofdzakelijk uit zoogenaamde primitive gesteenten of gebergte soorten, *gneis* en graniet, te bestaan, welke zeer gelijkmatig verbreid en in vele gedeelten van het eiland door zeer dikke *kwarts*gangen doortrokken zijn. Buitendien doen zich alhier veelvuldig die rotsgebergten voor, waarin de beroemde groote salpeterholen van dit eiland gelegen zijn en die uit dolomiet *) moeten bestaan. De primitive gebergten worden insgelijks omgeven door zeer uitgebreide *zandsteenbanken*, wier geologische rangschikking, met betrekking tot de formatie waartoe zij behooren, en de fossile overblijfsels, welke zij bevatten, nog niet aan het licht is gebragt. Aan het strand ontwaart men nieuwen zeezandsteen, benevens kalkbanken (koraalkalk?) en buitendien alluviaalgronden.

Opmerkenswaardig mogen de algemeen op Ceylon verspreide *puinmassa's* worden geheeten, de lagen van verbrokkelde rotsgesteenten, die men op het eiland aantreft, welke in de dalen en in de rivier-beddingen in den vorm van rolsteenen voorkomen. Deze puinmassa's, die in den diluviaalbodem voorkomen, bevatten Ceylon's rijke schatten aan *edelgesteenten*, namelijk, alle soorten van kwartsen (onynx, amethist, enz.) toermalyn, topaas, granaat, zircon, robijn (sapphir, spinell) en andere, die meerendeels in de rivierbeddingen worden gevonden. Wijders treft men ijzererts aan. Een rijke voorraad van zout wordt uit de moerassen en ondiepe meren langs het zeestrand verkregen.

Vele streken van Ceylon bezitten het voordeel, dat die puinbrokken voornamelijk uit *kwarts* en kwartszand zijn zamengesteld, dewijl

*) Op Java wordt salpeter bereid uit de aarde, welke den bodem der holen in de *tertiaire* kalksteenbanken bedekt. — Maar deze aarde is vermengd met de mest der vledermuizen, welke bij geheele scharen in die holen nestelen.

de kaneel naar gelang daarvan, fijner van soort is. Regen valt er o
Ceylon bijna het gansche jaar door in eene gelijkmatige hoeveelheid; d
hangt niet af van de moessons, die van Mei tot aan het begin van No
vember uit het *zuidwesten* waaijen (dewijl de temperatuur van Azië, staand
de noordelijke declinatie der zon, hooger is dan die des oceaans) en d
van November tot Maart uit het *noordoosten* blazen (uithoofde alsdan
staande de zuidelijke declinatie, de warmtegraad van den oceaan en v
Zuid-Afrika hooger is dan die van Azië).

De bergwouden van Ceylon hebben met die van Java, Sumatra, Dek
en Achter-Indië eene groote plaag voor menschen gemeen, namelijk,
kleine springbloedzuigers (Hirudo zeijlanica Blainville, Diction. des scienc
naturelles t. 47. p. 271.), die mij op Java en vooral op Sumatra met
hulp van de muskieten menigmaal nader aan den rand van vertwijfeli
bragten dan alle olifanten, tijgers, rhinocerossen, wilde stieren en an
groot gedierte der wildernis gezamenlijk. Men gelieve hier omtrent op
slaan Davij, l. c. p. 102 tab. II. f. 4. Leschenault de la Tour, Relat
abrégée d'un voyage aux Indes Orientales, in de Mém. du museum d'h
natur. Paris. 1822 t. X. p. 268.

Den 23sten *September.* Op onze vaart van heden door de Indische
hadden wij veelal somber weder en menigwerf fijnen regen, wij zet
koers naar het west ten noorden, terwijl de wind uit het west-zuidwes
en tot aan het zuidwesten verliep.

Tegen den avond stak de wind op, werd de lucht helder en fonkel
alle sterren aan den hemel, en nu bood de zee ons een wondervol scho
spel aan!

De maan scheen op de watervlakte neder, waarop wij niets zou
hebben kunnen onderscheiden, ware het schuim en ook *niets* dan
schuim, niet helder en wit geweest als sneeuw. De gansche zee
er *pikzwart* uit, doch was bedekt met tallooze witte, schitterende str
als met verlichte kanen of langwerpige lantaarns, die op haren spi
schenen te drijven, en die, naar den horizon heen, het nachtelijke h
voorstelden eener groote stad met hare lichten, wanneer men die van
reede beschouwt. — Millioenen van streepvormige fakkelen, helder s
terende als blinkende *sneeuw*, die op de pikzwarte zee zwommen — v
een schouwspel!

Voor aan den boegspriet vlogen wolken van blinkend schuim in h
kringen zijdwaarts af; nabij de raderkasten was het schuimende water
helder, dat een lichtend schijnsel uit de zee opwaarts werd gekaats
de eene zijde der sloep, welke boven de verschansing hing, daar
werd verlicht, als scheen de maan uit de baren opwaarts; — *niets*
het schuim der zee was verlicht, nergens ontwaarde men een h
voorwerp; nergens waren vonken te bespeuren, die wij in andere nac
menigwerf in het water zagen schitteren; — achter de raderkasten en
zijde van het schip gloeide een *sneeuw*wit vuur, een vuur, dat eeni
mate in het groenachtig blaauwe overging, ongeveer op gelijke wijze al

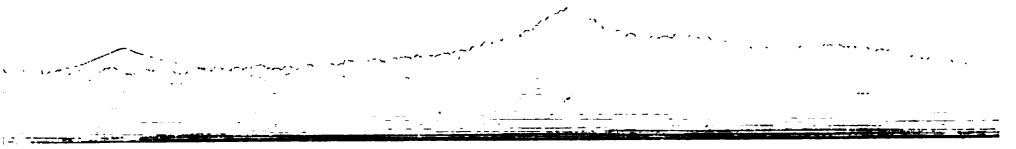

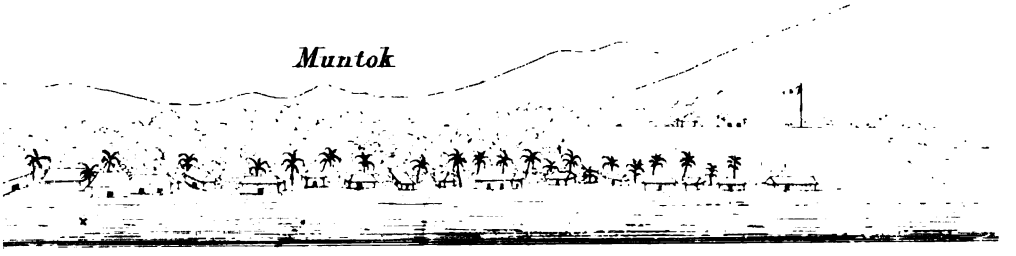

Fig. 6.

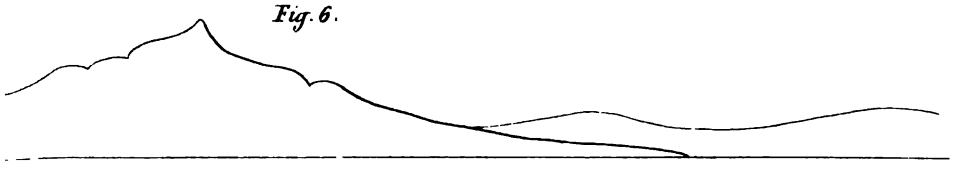

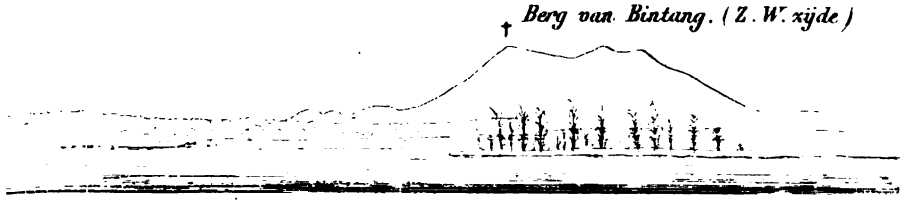

kleur van een helder licht, hetwelk door eene ijsschots schijnt; — van daar kroesde het in beweging gebragte water in ringen en strepen verder, en vereenigde het zich achter het schip met de ringen en strepen, welke van de andere zijde van het vaartuig kwamen; verre, verre achter het stoomschip uit, dat snel voorwaarts stevende, vormde het een langen, als blinkende sneeuw glinsterenden staart, waarop echter een groot aantal pikzwarte vlekken zigtbaar waren; het geleek als het ware op een melkweg, welks sterrenschemer door zwarte, ledige ruimten, door welke men in de oneindige diepte op- of neêrwaarts blikt, afgebroken was, — en rondom dezen staart achter ons schip, in den lichtzoom ter wederzijde van hetzelve, huppelden en flikkerden, tot aan het verst verwijderde punt van den horizon, die millioenen van drijvende lantaarns! Het was een onbeschrijfelijk schoon, eigendommelijk schouwspel.

Zoo stevenden wij den ganschen nacht voort, door eene zee van licht, hetwelk zijn aanvankelijk sneeuwwit, eenigzins ijsgroen schijnsel omtrent middernacht in een witachtig geel veranderde.

Dit verschijnsel van het wit blinkende schuim herhaalde zich slechts eene maal en wel gedurende den daarop volgenden nacht van den 24sten op den 25sten, na 12 ure, het was echter minder helder dan in den nacht van den 23sten; later hebben wij hetzelve niet meer waargenomen.

Na den 25sten September doorploegden wij nog gedurende negen dagen de Indische zee; eerst na eene vaart van elf volle dagen en zes uren, sedert wij Point de Galle hadden verlaten, kwamen wij in den nacht van den 3den October op de reede van Aden aan. Onze koers was gedurende al dien tijd, tot aan Aden toe, bijna voortdurend west ten noorden; aanvankelijk was de wind west en west-noordwest, en eerst sedert den 29sten, toen wij ons bijna op de hoogte bevonden van het eiland Socotora, hadden wij veelal een zuid-zuidwesten, of zuidwestewind; naarmate wij de kust meer naderden, ging de wind liggen, — werd de zee stiller, zijn spiegel gladder, het weder helderder, ik zou mogen zeggen, meer *egyptisch* — en begon dan ook de warmte van lieverlede drukkender te worden. In de Roode zee hielden wij tot aan Suëz bijna voortdurend koers naar het noord-noordwesten; ook aldaar heerschten voornamelijk noodwestelijke, zeer zachte winden. Hoe digter wij onder de Arabische kust kwamen, des te meer verdwenen de wolken, zelfs de kleinste wolkjes uit de lucht, en de stofregen, welke op den 23sten viel, was de laatste atmospherische vochtigheid, welke wij op deze reis ontwaarden. Van dezen dag af aan zag ik, in de Indische zee, te Aden, in de Roode zee en in Egypte, gedurende dertig dagen geen enkelen regendruppel, geen wolkje meer aan den steeds helderen hemel; eerst op den 24sten October, tijdens ik mij in de Middellandsche zee bevond, zag ik weder wolken, die zich, bij helder weder, in eene lange rij aan de bergketenen van het eiland Candië, het Creta der Ouden, vertoonden.

Ons schip gleed zoo gelijkmatig, zoo gestadig over den spiegel der Indische en der Roode zee, dat, wanneer men zich, hetzij staande of zitten-

de, op het midden van het dek van het schip bevond, men naauwelijks kon gelooven, dat men op een drijvend ligchaam was; het vaartuig scheen op een vasten bodem te liggen. Nergens echter en wel het allerminst onder den aequator, op Sumatra of op Java, had ik zulk eene drukkende hitte gevoeld, zoo zonder eenige verfrissching of verkoeling, als ik hier onder deze noordelijke breedte van den 15den tot den 30sten graad op de *Roode zee* moest verduren.

Na deze hoofzakelijk klimatographische aanmerkingen, welke ik heb doen voorafgaan, dewijl dezelve op de gansche streek tusschen Socotora en Alexandrië *algemeen* toepasselijk zijn, zullen wij onze reis vervolgen en naar ons schip terugkeeren.

Sedert den 22sten September, op welken dag wij Ceylon verlieten, ten einde naar Arabië te stevenen, hadden wij gedurende onze gansche reis geen land meer gezien; niet voor den 1sten October ontwaarden wij weder iets vast en droogs, toen, namelijk, des middags ten 1 ure het eiland *Socotora* voor onze blikken uit de zee oprees.

(Wordt vervolgd.)

De Chinezen op Java.

DOOR

Mr. J. F. W. VAN NES.

EERSTE ARTIKEL.

De geschiedrollen van Nederlandsch Indië zijn dikwerf duister, en de meeningen over de gebeurtenissen van vroegere tijden, dan die onzer eerste aankomst in dezen Archipel, loopen zeer uiteen. Zoo wordt ook onder anderen de aankomst der Chinezen op Java door sommigen beschouwd als in de vijfde en door anderen als in de negende eeuw voorgevallen. 't Schijnt evenwel als zeker gehouden te mogen worden, dat zij van den beginne af slechts zijn toegelaten, en geenszins door kracht van wapenen of ten gevolge van traktaten bezit van een gedeelte van het land genomen hebben. Wij vinden hen in de vroegste tijden als handelaren vermeld, en als zoodanig met monopoliën van peper enz. begunstigd. Daardoor schijnen zij vooral in de 17de eeuw bij den Koning van Bantam in zeer hoog aanzien gestaan te hebben. Doch van den anderen kant treffen wij hen ook aan als arbeidende aan de forten en de werken te Onrust en elders; zoodat het te veronderstellen is, dat wel de rijkdom van eenige handelaren dat aanzien bevorderd heeft, doch geenszins hun invloed door politieke magt of gezag ondersteund is.

Wanneer ten hunnen aanzien de oudste schrijvers over deze gewesten geraadpleegd worden, dan blijkt het, dat zij nu eens in de gunst der O.-I. Kompagnie gedeeld hebben, en dan weder, door hunne ondankbaarheid en hun woelziek gedrag, aanleiding tot het uitvaardigen van restriktive verordeningen gegeven hebben. En zoo is, van oudsher, het invoeren van Chinesche nieuwelingen beurtelings toegestaan en verboden; het laatste bij de Placaten van 29 Mei 1690, 4 Mei 1717, 3 Julij 1743, 23 Julij 1758 en bij de Resolutiën van 31 Augustus 1827 n°. 20, 22 Mei 1829 n°. 13, 10 Julij 1830 n°. 6 en 24 October 1833 n°. 20.

Het verdient eenige opmerking, dat de Chinesche natie zich nooit onze zaak toegedaan betoond, veel min zich, in beroerten of onlusten, aan onze zijde geschaard, of de kracht onzer wapenen ondersteund heeft. In tegenoverstelling hebben zij menigmalen ten onzen aanzien eene vijandige houding aangenomen, en zich met kracht tegen ons verzet en verdedigd. Nimmer hebben de O.-I. Kompagnie, noch de opgevolgde Gouvernementen zich ontzien, om de Javanen, bij de minste of geringste opstanden, duchtig te straffen; en steeds hebben zij die gelegenheden te baat genomen,

om hunne bezittingen op dit eiland uit te breiden en de Javaansche Vorsten te beteugelen. Maar, ten aanzien van de Chinezen, die vreemdelingen waren en geen ander regt op inwoning dan een langdurig verblijf kunnen doen gelden, was de Regering steeds zwak, en zelfs dubbelzinnig. Want het is niet te veronderstellen, dat het Gouvernement de toenemende magt der Chinezen, hun euvelmoed, hun invloed door hunne rijkdommen niet zou hebben opgemerkt. Misschien heeft men geen vrees voor hen gekoesterd en hunne magt nietig en niet gevaarlijk beschouwd. Ik kan dit niet beslissen; maar zeker is het, dat men, ter geruststelling van de Europesche bevolking, geene maatregelen ter hunner beteugeling genomen heeft. De Chinezen hebben welligt het niet te keer gaan van hunne dagelijks toenemende onverschilligheid jegens het Europeesch gezag, juist als een blijk van vrees beschouwd. Op eene andere wijze laat het zich, naar het mij voorkomt, niet verklaren, hoe zij, in de laatste jaren vooral, zoo ongestraft hunne knevelarijen, hunne aanmatiging van vrijheid en van gezag zelfs, den vrijen teugel gevierd hebben.

Het voetspoor van RAFFLES in zijne *History of Java* volgende, zal ik eenige beschouwingen van den heer D. VAN HOGENDORP woordelijk overnemen, welke als antwoord dienen op de vragen: „in welke betrekking de Chinezen tot ons staan, en welke regten zij van ons eischen kunnen?" Die staatsman zegt: „Als vreemdelingen en reizende handelaren, zoude zulks ligt te bestemmen zijn; doch als inwoners en planters zal het een onderzoek vereischen. Op de staatkundige vrijheid en regten, of mededeeling in het bestuur, beheersching en inkomsten van het land, hebben zij zeker niet de minste aanspraak, en die behooren alleen aan ons. Doch hebben zij als inwoners aanspraak op het genot der zelfde burgerlijke regten met de Javanen? neen, ook niet; vooreerst, omdat zij geene inboorlingen van het land of landzaten zijn; ten tweede, omdat zij geen belang in de welvaart noch het behoud van het land stellen; ten derde, omdat zij alleen naar winst en voordeel trachten, ten koste, zoo der Europeanen, als der Javanen, ten einde met hetgeen zij verkrijgen naar China terug te keeren, of ten minsten zooveel mogelijk daarvan aan hunne familiën derwaarts over te zenden; ten vierde, omdat zij volstrekt geen het minste belang in het welzijn van ons Vaderland stellen, en het hun volkomen onverschillig is, of de Engelschen of eene andere natie ons van Java verdreef. Om deze reden denk ik, dat de Chinezen niet hetzelfde regt als de Javanen op de burgerlijke vrijheid of het burgerlijk regt hebben! De grondslag van alle burgerlijke maatschappij is ontegenzeggelijk de opoffering van een gedeelte van de vrijheid en regten, ja zelfs van het eigendom van een ieder, voor het behoud en de verzekering van de overigen; en deze bepaald zijnde, maken de burgerlijke vrijheid en regten uit van zoodanige maatschappij. Dat de Chinezen niet slechts deze opoffering niet doen, maar zelfs, door de bedorvenheid der Bataviasche Regering, minder lasten dragen dan alle de andere ingezetenen, ja zelfs dan de Europeërs; en bovendien nog met zeer uitmuntende voorregten en uitsluitende

wegen tot winst en rijkdom begunstigd worden, — dit zijn waarheden, welke niemand, die Batavia kent, kan of zal loochenen."

Sedert die regelen geschreven zijn, in het jaar 1799, is er eene halve eeuw verloopen. Heeft de regering nu eenen nieuw en beteren, of heeft zij nog denzelfden, ja eenen nog meer verkeerden en onstaatkundigen weg ingeslagen? Een, overal elders zonderling en vreemd, doch welligt op Java alléén zeer gewoon verschijnsel is, dat de waarschuwingen van belanglooze en bekwame mannen nimmer, maar wel de vleitaal van intriganten op de besluiten der regering invloed uitgeoefend hebben en nog uitoefenen. Hoevele goede wenken vindt men niet in de werken van VAN IMHOFF, POLANEN, ENGELHARDT, HOGENDORP, en zoo vele anderen! Op hoevele waarheden hebben zij de regering niet steeds indachtig gemaakt! En wat zijn de resultaten anders geweest, dan dat zij voortgegaan is, zonder het de moeite waardig te achten daarop een blik van belangstelling te werpen, den ouden weg te bewandelen onder het motto „stilstand en achteruitgang!" Aan dit beginsel wordt alles opgeofferd, zelfs de benoeming van ambtenaren! Verlichte en kundige mannen worden zooveel mogelijk geweerd; bekrompen bureaulisten, wier opvoeding die van een gewoon ambachtsman niet overtreft, voortgeholpen. Die geest van behoud, die zucht tot stilstand is zoodanig het overwegende beginsel der regering geworden, dat zelfs de minste lichtstralen, welke in de raadzaal doordringen, al spoedig weder, uit vrees van te mishagen, geweerd worden, om het oude, als het geliefde troetelkind, weder met vuur te omhelzen.

De gebeurtenissen met de Chinezen voorgevallen in vroegere eeuwen latende rusten, zal ik mij alleen bepalen bij het vermelden van het voornaamste, dat in de 19de eeuw heeft plaats gehad, en eenen aanvang maken, met de onlusten in het jaar 1800 in de Residentie Cheribon uitgebroken. Hoezeer de oorzaak van dezen opstand oogenschijnlijk in de verbanning van den sulthan KANOMAN naar Amboina wordt aangewezen, stem ik het den heer RAFFLES toe, dat de werkelijke oorzaak moet gezocht worden in de overdrevene kwelling en onderdrukking der bevolking, veroorzaakt én door den armoedigen toestand des sulthans, én door de onberedeneerde toelating van zoo vele Chinezen in de binnenlanden dier residentie. De terugroeping door den Maarschalk DAENDELS en de herstelling van den sulthan KANOMAN, in het jaar 1808, heeft de bevolking in denzelfden onbevredigden toestand gelaten; een blijk, dat de grieven waren blijven bestaan en dat dus de verbanning des sulthans daartoe weinig, maar de kwellingen en afpersingen der Chinezen alles hebben bijdragen.

Ten aanzien van de Chinezen op Borneo vinden wij in de *Kronijk van het jaar* 1820 aangeteekend „dat op de Westkust van Borneo de Chinezen voortdurend gewelddadigheden pleegden, jegens het daar gevestigde Nederlandsche gezag." In hetzelfde jaar 1820 was de regering verpligt, uit hoofde der nadeelen eener onbeperkte toelating der Chinezen in de binnenlanden, die, door hunne bekende woekerzucht gedreven, zich meester maakten van 's Lands produkten, bij publicatie van 6 Junij te ge-

lasten, dat geen hunner zich in de Preanger Regentschappen mogt ophouden. *) In de jaren 1822 en 1823 maakten de wederstrevige Chinezen van Borneo weder eene expeditie derwaarts noodzakelijk. Zij stelden zich krachtig tegen ons gezag te weer, doch eindelijk werd de moedwil dier natie beteugeld. Het waren weder de Chinezen der Westkust van Borneo, die in het jaar 1824 daden van vijandschap tegen ons gezag pleegden, zoodat op nieuw eene expeditie derwaarts vereischt werd. De vorsten van Pontianak en Sambas hielden daarentegen trouw de zijde van het Gouvernement en ondersteunden het zoo veel mogelijk tegen de vijandige Chinezen.

Hoezeer de oorzaken der onlusten, in het jaar 1825 op Java uitgebarsten, geheel vreemd zijn aan de Chinezen, valt het niet te ontkennen, dat de Javaansche bevolking, door de ongehoorde knevelarijen aan de tolpoorten, en door de ongeoorloofde heffing der Chinesche pachters getergd, met meer verbittering in het algemeen de wapens tegen ons gezag heeft gevoerd, dan zij dit zoude gedaan hebben, wanneer zij in eenen meer gelukkigen toestand verkeerd en rustig de vruchten van haren arbeid geplukt had. Het is bij de uitbarsting der onlusten dan ook duidelijk gebleken, hoe veel haat zij tegen de Chinezen koesterde; de graad der gepleegde wreedheden en mishandelingen, zelfs op plaatsen van het tooneel des oorlogs ver verwijderd, is in deze de zekerste maatstaf.

Vervolgens getuigen van der Chinezen, door alles steeds heen stralende, wederspannigheid aan het Nederlandsche gezag, de in 1832 in Krawang uitgebarsten onlusten, tot welker demping eene expeditie derwaarts gezonden is. En eindelijk strekt het voorgevallene te Batavia in 1832, bij het invoeren eener verhoogde belasting op de neringen, waartegen zij zich met zooveel hardnekkigheid verzet hebben, tot bewijs, dat zij hun karakter zelfs in de tegenwoordige tijden nog niet verloochenen. Alle Chinesche bazen, bij die pacht aangeslagen, sloten hunne huizen en vereenigden zich met hunne knechten in de minst bekende schuilhoeken van den Chineschen kamp. Al hunne werkzaamheden staakten zij. De Chinesche kamp had het aanzien van in vollen opstand te zijn. De plaatselijke autoriteit drong met moeite door hen heen; overal verzetteden zij zich tegen hare bevelen. Een welgesteld Chinesche wagenmaker werd voor zijn huis vermoord, omdat hij, op bevel van den Resident, zijne werkplaats geopend had. Het ging zelfs zoo ver, dat de Chinesche hoofden bij den Resident bescherming kwamen verzoeken, tegen den moedwil van hunne oproerige ondergeschikten.

Het verdient allezins opmerking, dat tegen al de aangehaalde voorbeelden van vijandschap tegen het Nederlandsche gezag, er, naar mijn weten, geen enkel geval kan aangewezen worden, waarin zij ons met de daad bijgestaan of hunne medehulp aangeboden hebben. Hieruit volgt, naar het mij voorkomt, dat zij vreemdelingen in den volstrekten zin gebleven

*) Kronijk van Nederlandsch Indië door den zeer verdienstelijken Mr P. [illegible].

zijn; dat is, dat zij zich in geenen deele aan ons bestuur aangesloten, en zich steeds beschouwd hebben tot het „Hemelsche Rijk" te behooren, en hun regt van inwoning en bescherming gekocht te hebben door de geringe belastingen, waaraan zij onderworpen zijn. Zich onafhankelijk beschouwende, erkennen zij hunne hoofden niet langer dan met hunne belangen strookt, en bij alle vijandige verwikkelingen, waarin ons Gouvernement betrokken wordt, achten zij zich op een neutraal standpunt geplaatst, waardoor zij niet gehouden zijn bij den aanvang deze of gene partij te kiezen, om naderhand die bij te vallen, waaraan hunne belangen het meest verbonden zijn, en waaruit zij zich de grootste voordeelen voorspellen.

Tot nu, heb ik slechts aangetoond, hoe, in groote gebeurtenissen, zij ons steeds eene vijandige gezindheid toedragen. Ik zal nu nog een oogenblik stilstaan bij de beschouwing, hoe zij ons in het geheim benadeelen.

De lagere trap van beschaving, waarop de Chinees, in tegenstelling van den Europeaan, geplaatst is, doet hem, wat zijne huishouding, zijne gewoonten en zijne gebruiken aangaat, meer tot den Javaan naderen. Hieraan moet toegeschreven worden de zonderlinge omstandigheid, dat de inlander, niettegenstaande der Chinezen knevelarijen en afpersingen, liever bij hen dan bij den Europeaan inwoont en in het werk is. Dit zal ophouden vreemd te klinken, wanneer men in bedenking neemt, dat de Javaan in het algemeen gewoon is, aan zijne hoofden een aanzienlijk gedeelte zijner produkten en inkomsten op te brengen; en dat de Javaan niet vooruit berekent noch spaart, tot dat hij in staat is, om het benoodigde in te koopen, maar aanvangt aan te schaffen, wat hij of de zijnen noodig hebben, en daarna de toevlugt neemt om geld ter leen of op voorschotten te verzoeken of schulden te maken. Omdat de Europeaan geen winst wil zoeken uit hetgeen de Javaan voor zich benoodigd heeft, zal deze het leenen van geld en geven van voorschotten weigeren; terwijl de Chinees dat zelfde kwaad zal aanmoedigen en daaraan voldoen, omdat hij daarin een nieuw middel van winst en voordeel ontwaart. De Chinees handelt met den inlander alleen door ruilhandel en voorschot op produkt, en valt daarmede in het zwak van den laatste. De kortzigtige inlander is hierin niet opgewassen tegen den sluwen Chinees en is altijd in het eerste geval het kind der rekening. Bij de voorschotten op produkt vermeent hij reeds eene belooning te ontvangen van zijnen arbeid. Hij werkt en geniet zonder te bedenken, dat hij bij het rijpen der vrucht alles bereids verbeurd heeft. Het gebrek dat hij, ten gevolge daarvan, ondervindt, weet de Chinees te leenigen, door hem weder voorschot te verleenen op den oogst van een tweede produkt, waardoor hij den inlander duurzaam aan zich verbindt, 1°. door hem middelen te verschaffen, waardoor hij aan zijne hebbelijkheden en lusten voldoen kan; 2°. door hem steeds zijnen schuldenaar te doen blijven. Dit is nu wel drukkend voor den inlander, omdat hij voortdurend in eenen staat van afhankelijkheid en armoede gedompeld blijft, doch hij verkiest dit verre boven de koude behandeling van den Europeaan, die orde heeft, hetgeen juist de inlander

niet bezit en waarvan hij ook de noodzakelijkheid zelfs betwijfelt. Het is niet het voordeel, maar wel het voldoen aan zijne grillen, dat den inlander aanlokt; en door hieraan te voldoen, voldoet de Chinees aan het verlangen van den Javaan en verbindt hij hem aan zich — een invloed, welke steeds nadeelig en gevaarlijk zal blijven.

Dat de Chinezen alleen uit winzucht zoo handelen, en niet uit een staatkundig oogpunt, om meer invloed op den inlander te verkrijgen, en het Gouvernement en onze magt te ondermijnen, — daartoe kan als bewijs aangevoerd worden, dat zij, behalve in de straks genoemde gebreken van den Javaan toe te geven, hem in alle andere omstandigheden even vijandig zijn als ons. Hierin vermeen ik een des te stelliger bewijs aan te treffen, dat de Chinees zijne vestiging op Java krachtig genoeg in zich zelve beschouwt, om als onderdaan van het „Hemelsche rijk" hier en elders vreemdeling te blijven.

Ik zal hier eenige woorden van RAFFLES overnemen. „Regten van zoodanigen aard," zegt deze staatsman, „als tollen, waren ten allen tijde in het geheim door de Chinezen, in weerwil van de uitdrukkelijke bevelen der Regering en de voorwaarden der pachtkontrakten, ingevorderd; een sterk bewijs van de onmogelijkheid, om dat volk onder gehoorzame pligtsbetrachting te houden. Die misbruiken waren in den aard der zaak gelegen. Hoe ongelijk moest de kamp niet zijn, tusschen den eenvoudigen Javaan en den sluwen en spitsvondigen Chinees. De verscheidenheid van lasten, welke den gemeenen man en den binnenlandschen handel opgelegd zijn, zijn zeer menigvuldig. Het zij genoeg op te merken, dat, behalve de persoonlijke lasten welke aan den landbouwer opgelegd zijn, die op den binnenlandschen handel, op elk artikel van voortbrengsel, bewerking of levensmiddelen vallen, bij derzelver vervoer over land. Deze worden afgevergd door eerlooze en afpersende ambtenaren, meestal Chinezen, die dat inkomen hebben gepacht. Die tergende afpersingen zijn het werk der Chinezen; de eischen van betaling volgen den Javaan altijd. Als zoodanige middelen bij de hand genomen worden, is het niet te verwonderen, dat de Chinees door den Javaan verfoeid wordt, en desniettemin werd door de Hollandsche Regering de ontvangst van alle inkomsten aan hen toebetrouwd."

Het is van genoegzame algemeene bekendheid, dat de pacht van alle bazar's en van de meeste andere middelen in handen is van den Chinees; dat hij den pachtschat tot eene hoogte opgevoerd heeft, welken de inachtneming en opvolging van Gouvernements tarieven nimmer zoude toegelaten hebben; en dat de pachters alzoo hun toevlugt moeten nemen tot ongeoorloofde heffingen en tot zoo vele andere kwade praktijken, om den pachtschat te kunnen betalen. De Javanen worden op de jammerlijkste wijze gedrukt en beroofd, en hunne verbittering tegen de Chinezen is dan ook op de meeste plaatsen ten toppunt gestegen.

Uit al het voorgaande vermeen ik dat genoegzaam kan afgeleid worden, dat de Chinees zich zonder eenig regt en dus geheel als vreemdeling op Java heeft nedergezet. Als vreemdeling heeft hij zich steeds op een vijan-

dig standpunt tegenover ons gesteld en bij elke gelegenheid de Javanen tegen ons gezag bijgestaan en aangemoedigd. Dezelfde bescherming maar meer voorregten geniet hij en minder belasting betaalt hij, dan elk ander vreemdeling, ja, in sommige gevallen, dan zelfs Nederlanders. De Chinees gaat op eenen pas, door den Resident afgegeven, over *geheel Java*. De Nederlander niet. Voor de residentiën Soerakarta en Djokjokarta heeft hij geene afzonderlijke toestemming noodig. Alle Europesche vreemdelingen of Amerikanen hebben voor beide Gouvernements verlof noodig. De Chinees betaalt niet alleen minder belasting dan de Nederlander en vreemdeling, maar ook minder dan de Javaan. Waar hij kan bedriegt hij den Javaan en berooft hem door ongeoorloofde heffingen en afpersingen van het zijne. Hij weet de industrie van den inlander geheel voor zijn eigen voordeel en nut aan te wenden. Hij heeft, vooral in de laatste jaren, alle ontzag en eerbied voor den ambtenaar en nog meer voor den partikulieren Europeaan verloren; zoodat men verpligt is, ten zijnen aanzien alles in acht te nemen, wat Europeanen gewoon zijn uit beleefdheid onderling in acht te nemen. Voor zijne hoofden heeft hij zóó lang eerbied, als zulks met zijne belangen strookt, doch bij de minste tegenkanting verbreekt hij alle banden, en slaat met zijne makkers tot eene teugellooze bende gevaarlijke, sterk gespierde en den nadeeligen invloed van het klimaat verdurende oproerlingen over.

Het spreekt van zelf, dat ik hier in 't algemeen spreek. Er zijn onder de Chinezen verscheiden zeer achtenswaardige mannen, op wie deze schets volstrekt niet toepasselijk is. Ik heb het algemeene volkskarakter op het oog, geene individuen. Ik heb eene beschrijving gegeven van den aard der Chinezen, omdat mij dit noodzakelijk is voorgekomen, bij de beantwoording der vraag, in hoeverre de in de laatste jaren door de Indische Regering voorgestelde maatregelen, ten aanzien der Chinezen, al of niet tot wering van het kwaad doeltreffend zijn.

Voor ik echter thans hiertoe overga, zal ik, ter voorkoming van herhalingen, nog eene andere vraag voorstellen, waarvan de beantwoording een zeer beslissend gewigt zal leggen in de schaal van ons onderzoek. Zij is deze: „Zijn de Chinezen op Java werkelijk bekwame landbouwers, zoodat men aan hunne kennis en ervaring de verbetering van produkten of aan hunne aangelegde werken de uitbreiding van eenige kultures te danken heeft?"

Ik hoor nu reeds van vele kanten de kreet opgaan, dat de Chinezen van oudsher en bij een ieder bekend staan als in den landbouw bedreven te zijn. Doch desniettegenstaande en in weerwil van de, bij zoo vele schrijvers over Java van ouderen en nieuweren tijd, boven alle tegenspraak hoog opgegeven kennis der Chinezen in het vak van landbouw, aarzel ik geen oogenblik tegen dien stroom op te zeilen, omdat ik de vaste overtuiging heb van de waarheid mijner stelling, dat zij onverdiend op Java zich dien naam verworven hebben. Ze hebben deze geusurpeerde reputatie eigenlijk voornamelijk te danken aan de zeer weinige kennis van landbouw, die in deze gewesten onze voorouders kenmerkte. Ik ben niet vreemd

van het denkbeeld, dat zij vroeger dien naam verworven hebben, omdat zij in de oogen der eerste Hollandsche landheeren, door hunne sterk gespierde armen, in een gegeven tijdsverloop, het dubbelde en drie dubbelde werk konden verrigten, van den veel zwakkeren Javaan; zoo als dan ook de „tekko-Chinezen" van de Ommelanden van Batavia veel zwaarderen en meer langdurigen arbeid kunnen volhouden dan de Javaan. Dat zij hierdoor meer produkten verkrijgen en grooter winst uit hunne gronden trekken dan de Javaan, valt buiten alle tegenspraak. Maar in de padikultuur, de eenige waaraan de Chinezen de hoogste waarde hechten, zijn geene noemenswaardige verbeteringen door hen ingevoerd. Op niet één enkel land, dat in het bezit van Chinezen is, zijn waterleidingen en dammen aangelegd, welke bezienswaardig zijn. Op niet één enkel land hebben zij door dusdanige werken noemenswaardige uitbreiding aan de rijstkultuur gegeven. Ik heb desaangaande een bepaald onderzoek ingesteld.

Bij den eersten opslag zal menigeen vermeenen, dat de Chinees een ervaren landbouwer is; maar bij nadenken en het zoeken van voorbeelden of bewijzen, wordt men al ras van het tegendeel overtuigd.

Maar, zal men vragen, waaraan moet het dan toch toegeschreven worden, dat zelfs nog hooggeplaatste ambtenaren, landheeren en zoogenaamde deskundigen steeds den Chinees noemen, als een ervaren en bekwaam landbouwer? Die vraag komt mij zeer gemakkelijk op te lossen voor. In vroegere tijden kochten de meeste der hooggeplaatste en rijkste ambtenaren landen in de Ommelanden van Batavia en in de residentie Buitenzorg. Uit gebrek aan de vereischte kennis, en welligt nog meer uit gebrek aan tijd en lust, om zich met de administratie dier landen op te houd n, waren slaven, mandoors of soms eenige vrije inlanders, de hoofden, waaraan het beheer over die landen toevertrouwd werd. Geen Javaan, de knapste en meest ervarene niet uitgezonderd, is in staat eene geldelijke administratie geregeld aan te houden, en nog veel min, om van een land de inkomsten te trekken, de kultures te surveilleren en den eigenaar den behoorlijken pachtschat op te brengen. Deze administratie is boven hunne bevatting, en daarom zijn al die landeigenaren, de een meer, de andere minder, het slagtoffer geworden van hun in den inlander gesteld vertrouwen. Van hier dat soms die landen, in een' kwaden reuk gekomen, van de eene in de andere hand met verlies zijn overgegaan, tot dat de koopprijs tot verre beneden de waarde gedaald was. Al wie zijn land aanhield, en het aan Chinezen verpachtte, om het door hen te doen administreren en door hunne tusschenkomst de revenuën te innen, koos destijds de verstandigste partij. De Chinees, op dusdanige wijze in het bezit van een land, achtte zich geheel in de regten van den landeigenaar verplaatst, en aarzelde dan ook niet lang, om dat regt in den volsten zin uitteoefenen. Tot de inning van de verschillende opbrengsten van het land, werden door hem vertrouwde ondergeschikte Chinezen aangesteld, die in alle rigtingen zich vestigden, om alle onduiking van de opbrengsten door de inlanders te voorkomen en te beletten. De landbouwer werd nu aan den handel

dienstbaar gemaakt, en de nieuwe eigenaar voorzag niet alleen zijne huisgenooten, maar ook zijne gedienstige trawanten van al het noodige, om handel, ruilhandel en smokkelhandel te drijven. Speelhuizen en kleine lombarden werden overal opengesteld. De pachtschat werd den eigenaar volkomen betaald; bij omkomst der pacht werd ze dikwerf verhoogd, uit vrees van die goudmijn te zullen verliezen. Al de schamele leden zijner familie vonden in die pacht een ruim bestaan. En naar die berekening, welke niet onbekend bleef, werd geoordeeld en beslist, dat al die uitkomsten de gevolgen waren van de meerdere kennis van landbouw, welke de Chinezen op Java bezitten. Is eenmaal op Java zulk orakel uitgesproken, dan oefent het niet minder kracht uit, dan dat van APOLLO te Delphi. Wij zullen bij de behandeling van dit stuk in de gelegenheid gesteld worden, om aan te toonen, dat groote staatslieden nog onder den indruk van die magtspreuk verkeeren.

Na de voorgestelde vraag alzoo volmondig ontkennend beantwoord te hebben, zullen wij thans eenige bedenkingen mededeelen tegen den tegenwoordigen politieken toestand der Chinezen, die van tijd tot tijd door anderen zijn geopperd. Wij beginnen met het overnemen der bezwaren, die in 1837 bij den Raad van Indië tegen dien staat van zaken bestonden. *Vooreerst* beschouwde de Raad het als hoogst bedenkelijk, dat de bevolking van uitgestrekte rijke landen onder het gezag van Chinezen zich bevindt, en een nog grooter gedeelte derzelve, bij een toenemend landbezit der Chinezen, onder dat gezag zal komen. *Ten tweede*, dat de Chinezen in het algemeen de industrie der Inlandsche bevolking te veel tot eigen voordeel dienstbaar maken. *Ten derde*, dat de Bataviasche en Buitenzorgsche landen vele en ruime middelen opleveren voor de behoefte en het nut der hoofdplaatsen, en, ingeval van nood, veel volks kunnen leveren, zoodat, wanneer de Chinesche bevolking in die landen nog meer toeneemt en eenmaal sterk genoeg wordt, zij bij eenen oorlog veel kwaad en nadeel aan de bevolking kan toebrengen, zoo door het tegengaan van den afvoer van levensmiddelen, het leveren van volk, als anderzins. Eindelijk *ten vierde* begreep de Raad dat, daar de Bataviasche landen van den zeekant ongedekt zijn, een vijand van buiten zeer gemakkelijk door de Chinezen in eene landing zoude kunnen worden ondersteund; in welk geval de toevoer van levensmiddelen van binnen bijna even spoedig zou zijn afgesneden, als de aanvoer van buiten door den vijand op zee zou belet worden; daardoor zou de hoofdplaats in korten tijd, door gebrek aan levensmiddelen, in groote ongelegenheid kunnen komen.

De zaak kwam den Raad van genoegzaam gewigt voor, om in opzettelijke overweging te worden genomen. Ten gevolge hiervan werd eene Commissie benoemd, om te dienen van consideratiën en advies over de volgende punten, als:

1°. Het formeren en inzenden van opgaven der aanwezige Chinesche bevolking in de Ommelanden van Batavia en Buitenzorg, en wel in elk dis-

trict in het bijzonder, met bekendstelling van het zich daaronder bevindende getal landbouwers, handeldrijvers, winkeliers, koelies enz.

2°. Eene beoordeeling van den invloed, welke door gemelde Chinesche bevolking wordt uitgeoefend op de ontwikkeling van den landbouw en andere takken van industrie, speciaal op de inlandsche bevolking dier landen; ten einde te kunnen nagaan, of deze door dien invloed in welvaart toeneemt of achteruitgaat.

3°. Het overwegen van het belang der door den Raad van Indië voorgebragte punten van bedenking hierboven vermeld, en zulks met betrekking tot de mogelijke nadeelen, welke uit eene groote uitbreiding van het landbezit door Chinezen zouden kunnen onstaan.

4°. Het voorstellen van maatregelen, welke dienstbaar zouden kunnen zijn, om het kwaad in deze voor te komen, daarbij in overweging nemende of het niet wenschelijk zou zijn, om geen vreemde Chinezen meer toe te laten, dan onder borgtogt van een gegoed ingezeten voor zijn gedrag en bestaan, hetwelk bij voorkeur een reëele of een geldelijke borgtogt bijv. van *f* 100 per hoofd zou kunnen zijn; om aan Europeanen, vooral Nederlanders, die toch voor het landbezit verre de voorkeur verdienen, kapitalen te verstrekken in diervoege, dat zij in de gelegenheid zouden komen, om, bij het koopen van eenig land, den geheelen koopschat, of verre weg het grootste gedeelte daarvan op hypotheek te verkrijgen; en om, ten aanzien van Chinezen, eene verhooging in de belasting der verponding en van het regt van overschrijving vast te stellen.

Hoogst belangrijk is ook, wat door den Raad van Indië gezegd is, in een advies van 4 Julij 1837, op het rapport van den heer A. J. BIK.

„Het is zeer bevreemdend," zoo luidt dat advies, „dat zich onder de opstandelingen Chinezen hebben bevonden, en niet minder opvallend is de verklaring der hoofdmuiters, dat zij Chineesch eigendom hebben gespaard, omdat zij tegen deze natie geen oorlog voerden, maar dezelve als hunne vrienden wilden aanmerken. Bij de meeste opstanden toch op Java, waren de Chinezen gewoonlijk de eerste slagtoffers, en ook in den opstand van DIPO NEGORO zijn deze niet gespaard geworden. Deze omstandigheid, gevoegd bij het aanwezen van de zoo zeer aanzienlijke Chinesche bevolking in het Tanggerangsche, en het aantal Chinezen, hetwelk zich heeft verspreid op de onderscheidene landen in het westerkwartier der Bataviasche Ommelanden gelegen, welke thans bij uitsluiting Chineesch eigendom zijn, levert in waarheid redenen op, om de bijzondere aandacht van het Gouvernement tot zich te trekken; vooral dewijl het, gemerkt de groote fortuinen van eenige Chinezen, te verwachten is, dat, zonder tegenwerkende maatregelen van het bestuur, de overige landen van groote waarde, in de Ommelanden van Batavia en in het Buitenzorgsche en Krawangsche gelegen, van lieverlede in het bezit van Chinesche kapitalisten zullen geraken, tot het koopen van welke slechts enkele Europeanen alhier een voldoend vermogen bezitten."

Hoe meer landen nu het eigendom worden van Chinezen, hoe meer de

Chinesche bevolking zich zal uitbreiden en verspreiden, want een Chineesch eigenaar werkt niet alleen met inlanders, maar spoedig worden hunne landen ook gedeeltelijk bewerkt en bebouwd door de zoodanige hunner landgenooten, die uit China alhier een bestaan komen zoeken.

De Commissie, waarvan wij zoo even spraken heeft voorloopig en afzonderlijk een verbodswet tegen het aanbrengen van Chinesche nieuwelingen op Java trachten te provoceren, omdat toen eerlang het geval zich zoude voordoen, dat Chinesche nieuwelingen herwaarts uit China zouden worden uitgebragt, hetgeen zij vermeende, dat aan vele bedenkingen onderhevig was. Naar hare beschouwing, behoort de bestaande wetgeving op dit punt eene zeer aanmerkelijke wijziging te ondergaan; en zij schroomt niet te verklaren, dat het allezins wenschelijk en uit een politiek oogpunt raadzaam en voorzigtig voorkomt, den aanvoer van Chinesche nieuwelingen, zoo al niet voor altijd dan althans voor eenen bepaalden geruimen tijd, geheel te verbieden. Rijke Chinesche landeigenaren vinden er belang bij, om nieuwelingen uit China, ten dienste van de nijverheid en van den landbouw, op hunne landen te doen overkomen; en de laatstgenoemden, die over het algemeen van eene zeer armoedige klasse zijn, nemen gretig een aanbod aan, dat hun het uitzigt opent op voordeel en winst. Zoo doende verzamelt zich weldra eene massa vreemdelingen in het hart van ons gebied, gevaarlijk voor onze rust en veiligheid, omdat zij zich door huwelijken als anderzins met de inlandsche bevolking verbroederen; nadeelig voor onze financiële belangen en schadelijk voor de inlandsche bevolking over het algemeen, die zij op alle wijze trachten te knevelen. De aankomende Chinesche nieuwelingen zijn bovendien meestal slechte sujetten; het gebeurde voor weinige jaren in het Krawangsche kan als bewijs daarvan worden aangevoerd. En daar er een aanmerkelijk getal Chinezen thans overal op Java verspreid is, behoeft men niet beducht te wezen, dat tegenwerkende maatregelen, ten aanzien van nieuwelingen dier natie, eenige belemmering aan landbouw en nijverheid zullen toebrengen.

Op dit voorstel heeft het Gouvernement het besluit van 14 November 1837 n°. 1 genomen.

Wij laten thans nog het een en ander volgen van het advies dezer zelfde Commissie, waarvan reeds meermalen gesproken is, op de onderscheiden vraagpunten, die haar waren voorgesteld, en die wij hier boven op blz. 247 en 248 hebben vermeld.

Op het *eerste* punt zeide de Commissie, dat, in het Westerkwartier en de Ommelanden van Batavia, vele Bergchinezen uit de bovenlanden van China afkomstig worden aangetroffen, veel onbeschaafder dan die van de steden of stranden, wier taal zij niet verstaan. Deze vestigen zich in verspreide landhoeven, „tekko's" genaamd, waarin zij zich zoodanig versperren en versterken, dat elke tekko eene benting is.

Op het *tweede* punt antwoordde de Commissie, dat het wel in de eerste plaats ontegenzeggelijk waar is, dat de Chinesche landbouwer ijverig en arbeidzaam is, en door zijn voorbeeld den inlander krachtdadig tot den

arbeid aanmoedigt; doch het moet aan den anderen kant evenzeer erkend worden, dat de Chinees oneindig meer sluwheid bezit en bezigt dan de Europeaan om den Javaan in zijn belang te winnen, hetzij door hem des verkiezende tegen groote winsten, geld en goederen in voorschot te geven, hetzij door op eene andere wijze aan zijn verlangen te voldoen. De Commissie was uit dien hoofde van meening, dat de invloed, welke door de Chinezen op de inlandsche bevolking van de landen, waarvan hier de rede is, wordt uitgeoefend, als hoogst nadeelig moet worden beschouwd.

Op het *derde* punt zeide de Commissie het volgende: „Men kan niet ontkennen, dat de Chinees voor landbouw en andere takken van industrie, in eenen betrekkelijken zin, onmisbaar is, maar daarom behoeft hij niet zonder restriktiën toegelaten te worden. En wanneer men deze restriktiën van vroegere jaren nagaat, dan kan het niet voor onbillijk gehouden worden, dat het landbezit onder hen door zekere bepalingen wordt tegengegaan. Vroeger toch was het hun verboden naar willekeur in de steden en in de binnenlanden te verblijven, en waren zij verpligt in aangewezen wijken met poorten afgesloten te overnachten. Vroeger werden zij om de geringste overtreding door de policie met rottingslagen, arrest en geldboete gestraft, zonder hooger beroep. Het archief der voormalige Oost-Indische Kompagnie, dat van het Britsch-tusschenbestuur en van het tegenwoordig bestuur levert genoegzame voorbeelden op, dat men verpligt is geweest, strenge maatregelen te nemen ter beteugeling van het steeds aanmatigend en woelziek gedrag der Chinezen. Onder anderen werd, bij publicatie van 6 April 1764, bij renovatie bevolen, dat geen Chinees zonder daartoe bekomen verlof zijne kampong mogt verlaten en zich landwaarts naar de binnenlanden begeven. Bij publicatie 29 Junij 1802 zijn de vorige bepalingen hernieuwd en is bovendien gelast geworden: „„„Dat de Chinezen die in de bovenlanden op de suikermolens, landerijen en bazaars woonachtig waren, behalve het aanhoudend bij zich hebben van een hoofdbriefje en het jaarlijksch enrolleren van elk individu, met bekendstelling van woonplaats en beroep, zich eenmaal 's jaars en wel in de maand Januarij, op daartoe door de plaatselijke autoriteit bepaalde dagen, moesten vertoonen, ten einde op nieuw geënrolleerd en gemonsterd te worden, met last tevens, dat aan den deurpost van elk huis, het getal der inwoners, met aanduiding van naam en beroep, aangeplakt moest worden."""

„In 1814 is door het Britsch-tusschenbestuur de koop vernietigd van het door den Maarschalk DAENDELS aan den Chinees HANTJAMPIT, voor de som van vier maal honderd duizend Spaanschematten, verkochte gedeelte van de afdeeling Probolingo in de residentie Bezoekie. De Luitenant Gouverneur-Generaal RAFFLES in de memorie van 11 Februarij 1814 zegt daaromtrent: „„„dat het allezins onvoorzigtig en onstaatkundig was, den vreemdeling eigenaar van zulk eene uitgestrektheid gronds te laten, alwaar hij, zoo door zijnen rijkdom als door zijnen invloed, gevaarlijk zoude kunnen worden."" Bij die zelfde memorie wordt nog aangetoond de hooge noodzakelijkheid, om zoo wel in het Cheribonsche als in den geheelen oosthoek

de binnenlandsche tolpoorten af te schaffen, en de bazaars onder het onmiddellijk toezigt der Regering te stellen, en zulks wel uitdrukkelijk, ten einde den eenvoudigen Javaan niet langer aan de loosheid en schraapzucht der Chinezen veil te geven.

„Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLEN is, bij resolutiën 5 December 1823 en 3 October 1824 n°. 1, om dezelfde redenen, de pacht der tolpoorten in de Vorstenlanden onder het beheer van 's lands ambtenaren gesteld, terwijl het invoeren van Chinesche nieuwelingen, hetzij geheel, hetzij voor een zeker getal jaren, bij verschillende Gouvernements-besluiten is verboden.

„Het ontzag van den Chinees en inlander, door de Oost-Indische Kompagnie zoo krachtig gehandhaafd, is langzamerhand verloren gegaan; terwijl thans dat ontzag zoo gedaald is, dat de Europeaan, welken rang hij ook bekleedt, alle omzigtigheid moet gebruiken, om niet op de openbare wegen door wagens en bendies overreden te worden. Op bevel van den Resident van Batavia is nog in 1837 een Chinees gestraft, omdat hij zich niet ontzien had, de lijkstatie van een Europeaan zoo brutaal met zijne bendie voorbij te rijden, dat hij de dragers bijna een ongeluk had toegebragt.

„Hoezeer men geene vrees koestert, dat de Chinezen weder een' opstand in massa zullen ondernemen, zoo heeft de ondervinding toch geleerd, dat deze natie, hoe langer zoo meer, het ontzag uit het oog verliest, hetwelk zij aan het Gouvernement verschuldigd is. Sommige lieden verkeeren in het denkbeeld, dat de Chinezen kleinmoedig en lafhartig van aard zijn en van daar ligt te overmeesteren; maar dit mag in China het geval zijn geweest, vóór de vereeniging der Tartaarsche volksstammen, doch de ondervinding leert, dat, schoon overwonnen, zij niet ophouden de vaan des oproers telkens weder op te steken.

„Men lette op den Chineschen oorlog op Java in 1740 uitgebarsten. Voorts op den hardnekkigen tegenstand op Borneo in 1822 ter verdediging hunner gewaande regten en hunne onttrekking aan het gezag des Gouvernements. Eindelijk nog op de in Krawang plaats gehad hebbende oproerige bewegingen van 300 Chinesche nieuwelingen, die, door wanhoop gedreven, de Tjanjorsche en Bandongsche barissans, ter sterkte van 3 à 4000 man, met verlies hebben teruggedreven.

„De Chinezen hebben zich door hunne inlandsche vrouwen als het ware met de inlanders verbroederd. Uit die vereenigingen stammen de zoogenaamde „pranakan-Chinezen" af, die beide talen spreken en als gevaarlijk moeten beschouwd worden, zoo als in het Bantamsche gebleken is. Beschuldigde inlanders hebben voor de regtbank van ommegang verklaard, dat zij het eigendom der Chinezen gespaard hadden, omdat zij tegen hen geen oorlog voerden en hen als hunne vrienden aanmerkten. Bij een' onverhoopten buitenlandschen aanval valt weinig te rekenen op de trouw en den bijstand der Chinezen. Zoodra hun belang het vordert, zijn ze tegen ons. Eene uitbreiding van landbezit en toelating in de binnenlanden komt

gevaarlijk voor, uithoofde van den nadeeligen en immorelen invloed, welken deze natie op de inlandsche bevolking uitoefent.

„Een onvoorwaardelijk verbod van landbezit zoude welligt voor de belangen van het Gouvernement nadeelig zijn, vooral daar het moeijelijk zoude zijn, de landen om de West aan Europeanen van de hand te zetten. Het wordt voldoende beschouwd, den aanvoer van Chinesche nieuwelingen provisioneel te staken, zoo als bij besluit van 14 November 1837 n°. 1 gedaan is; terwijl het noodzakelijk gehouden wordt het verblijf van Chinezen in de binnenlanden van Java te beperken. Een zoodanige maatregel, welke door eene voorzigtige staatkunde wordt aanbevolen, is geenzins strijdig met het stelsel van industrie thans aangenomen, en moet, ter voorkoming dat de voornaamste landen niet eerlang onder het beheer van Chinezen geraken, zoo spoedig mogelijk in het werk gesteld worden.

„Nog weinige jaren geleden is het land Passar-baroe of Tjoeroek, met eene bevolking van 13,000 zielen en eene opbrengst van 70 à 80 duizend gulden 's jaars, aan den Chinees OEIJ TAIJLO in eigendom overgegaan, en is het land Bakassie voor een huurschat van 52 duizend gulden onder de administratie van den Chinees GOUW ADJE gekomen."

Wat eindelijk het *vierde* punt betreft, om aan de Nederlanders kapitalen tot den aankoop van landen in voorschot te geven, — dit wordt door de Commissie afgekeurd, — vooral omdat daartoe steeds koopers gevonden worden. Om ten aanzien der Chinezen eene verhooging van de belasting der verponding en van het regt van overschrijving daar te stellen, wordt voor een weinig afdoende maatregel gehouden. Daarenboven zoude zulks tegen de loijale wijze, waarop het Gouvernement gewoon is te handelen, strijden, en men houdt zich verzekerd, dat het dadelijk verbod aan Chinezen, om zonder toestemming van het Gouvernement landen te mogen koopen, een' minder nadeeligen indruk op deze natie zal te weeg brengen, dan om hiertoe omwegen te gebruiken.

Op grond van dit alles stelde de Commissie voor te bepalen:

1°. „Dat het, na de dagteekening van het onderwerpelijk besluit, aan Chinezen en derzelver afstammelingen op Java zal zijn verboden, om landen in eigendom te koopen of in huur of pacht te nemen, zonder eene uitdrukkelijke daartoe gevraagde en verkregen vergunning van den Gouverneur-Generaal. Dat mitsdien bij den verkoop van landen vooraf Gouvernements toestemming zal moeten worden gevraagd, om dezelve aan Chinezen van de hand te mogen zetten.

2°. „Dat de Chinezen, die thans in het bezit zijn van landen, of ze in huur of pacht hebben, in hunne erkende regten zullen worden gemaintineerd, met bepaling evenwel, dat, bij overlijden van den eigenaar of expiratie van het huurcontract, de landen niet dan met toestemming van het Gouvernement in handen van Chinezen zullen mogen blijven.

3°. „Dat het voortaan den Chinezen zal zijn verboden, zich, zonder uitdrukkelijke toestemming van het Gouvernement, in de binnenlanden van

Java en in de voornaamste door Europeanen bewoond wordende buurten der verschillende steden met der woon te vestigen.

4°. „Dat bijaldien Europesche landeigenaren mogten verlangen voor hunne suikerfabrijken, of ter bevordering van andere takken van nijverheid, ter goeder naam en faam staande Chinezen in dienst te nemen, of met hen overeenkomsten deswege aan te gaan, zij gehouden zullen zijn, tot voorschreven einde vooraf Gouvernements toestemming te vragen, en als zij deze erlangen, voor het goed gedrag van zoodanige Chinezen verantwoordelijk zullen worden gehouden.

5°. „Dat mitsdien de respective landbezitters, zoowel Europeanen als Chinezen, zullen verbeuren eene boete van *f* 25 tot *f* 200 voor ieder Chinees, die zonder vergunning van het Gouvernement op hunne landen wordt toegelaten.

6°. „Dat geene Chinezen naar de binnenlanden der verschillende residentiën zullen vermogen te reizen, dan voorzien van eene behoorlijke pas van de plaatselijke autoriteiten.

7°. „Dat Chinezen die zich thans in de binnenlanden met der woon hebben nedergezet, en wier verblijf aldaar schadelijk wordt geacht, alsmede zoodanigen, aan wie het verblijf in de binnenlanden nader door het Gouvernement wordt toegestaan en die een slecht gedrag aan den dag leggen, of zich op eene slinksche wijze aan de ten hunnen aanzien genomen Gouvernements bepalingen trachten te onttrekken, dadelijk door de Residenten uit de binnenlanden zullen worden verwijderd, ten einde op de hoofdplaatsen der residentiën, waaronder zij sorteren, onder surveillance der policie te verblijven; met bepaling dat, zoo zij zich ook daar niet verbeteren, zij, bijaldien het echte (in China geboren) zijn, naar China zullen worden teruggezonden, terwijl de pranakan-Chinezen (afstammelingen) in een zoodanig geval naar de buiten-ebablissementen zullen worden verwijderd; zullende op dezelfde wijze worden gehandeld met de in de steden woonachtige Chinezen.

8°. „De respectieve Residenten aan te schrijven, om aan het Gouvernement gemotiveerd op te geven, op welke plaatsen in de binnenlanden van de onder hun beheer zijnde residentiën, alsmede in welke buurten van de onder hun ressort behoorende steden, het verblijf der Chinezen, volgens hunne meening, ondoelmatig of schadelijk moet worden beschouwd, ten einde daarna, omtrent de verwijdering van de in die termen vallende Chinezen, maatregelen te kunnen nemen."

Het getal Chinezen in Batavia en Ommelanden werd door de Commissie opgegeven 33,361

Buitenzorg. 6,365

In beide residentiën Totaal. 39,726

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Een viertal verhandelingen over de belangrijkste quaestiën, thans omtrent Java aan de orde van den dag, namelijk I over het betaalmiddel op Java, II over den verkoop van gronden aldaar, III over het stelsel van kultures en de verbeteringen, welke thans, in de uitvoering, daaraan zouden kunnen worden toegebragt, terwijl beter voor het lot van den Inlander zal worden gezorgd, IV over Europische kolonisatie in Nederlandsch Oost-Indië, door Mr J. H. Graaf van den bosch, Resident enz. 3de stuk over het stelsel van kultures enz. 's Gravenhage 1851.

Van het *eerste* stuk dezer verhandelingen heeft een onzer medearbeiders vroeger reeds een verslag gegeven, en wij haasten ons, ook dit *derde* onder de aandacht onzer lezers te brengen, omdat er zeer gewigtige aangelegenheden in behandeld worden, die thans vooral ieders belangstelling behooren op te wekken. In een berigt, vóór het titelblad geplaatst, deelt ons de schrijver mede, dat hij gemeend heeft, „het onderwerp in dit derde stukje behandeld, te moeten laten voorafgaan aan dat in het tweede toegezegd, uithoofde het in deze oogenblikken van meerder belang kan geacht worden, de uitgave daarvan te bespoedigen." Ik geloof, dat hij wèl heeft gedaan. Verbeteringen in het stelsel van kultures aan te brengen, is in de eerste plaats dringend noodzakelijk; de welvaart der Javaansche bevolking, thans in menig opzigt ondermijnd, de financiën van den staat en de geheele toekomst van Kolonie en Vaderland zijn er onafscheidelijk aan verbonden. Het verkoopen van gronden op Java, onder zekere voorwaarden en op eene voorzigtige wijze, is hoogst nuttig en wenschelijk, maar verbeteringen in het stelsel van kultures zijn eene in ons oog onvermijdelijke voorwaarde voor het voortdurend bestaan van het geheele stelsel; zonder verbeteringen, waarbij „beter voor het lot van den Inlander wordt gezorgd," is de ondergang van het stelsel zeker. Men heeft op mij dikwijls eene bekende parlementaire kunstbewerking toegepast. Men begon met mijne stellingen en beginselen te overdrijven en in een valsch daglicht te plaatsen; dan bestreed men die overdreven voorstellingen, en zoo behaalde men gemakkelijk eene glansrijke overwinning. Een dier kunstgrepen was, om mij af te schilderen als een hevigen vijand en bestrijder van het kultuurstelsel. Ik wilde het als met een tooverslag vernietigen, en daarvoor, de hemel weet wat, in de plaats stellen! En toch is niets meer bezijden de waarheid. Juist wat de Graaf van den bosch in deze brochure verlangt — verbeteringen in de uitvoering van dat stelsel, waarbij beter voor het lot van den inlander wordt gezorgd," juist dat is altoos mijn strijdros geweest.

Nimmer heb ik het verwerpen van het gansche stelsel geleeraard. Tot bewijs eene enkele, in 1847 geschreven zinsnede uit mijne *Reis over Java, Madura en Balie*, blz. 55.

„De Generaal VAN DEN BOSCH, den aangeboren aard van onverschilligheid en vadsigheid van den Javaan kennende, of liever den toestand der maatschappij, waarin hij leeft, en die hem grootendeels van het genot der vruchten van zijnen arbeid berooft, doorgrondende, heeft op Java algemeen een stelsel ingevoerd, waardoor de Javaan verpligt is, om op een gedeelte zijner velden produkten voor de Europesche markt, koffij, suikerriet, indigo enz. te verbouwen, en deze aan het Gouvernement tegen eene billijke betaling te leveren. *Niemand kan dat stelsel, zoo als het daar ligt, meer toejuichen dan ik.* Het is gegrond op eene juiste kennis van het karakter der bevolking; het is ten uitvoer gelegd langs den weg, dien hare oorspronkelijke voorvaderlijke instellingen, het gemeenschappelijk grondbezit, als van zelve aanwezen; het had ten doel, om den landbouw uit te breiden, om den Javaan aan arbeidzaamheid te gewennen, vooral door hem voordeel van zijnen arbeid te doen trekken, en om aan het Moederland rijke vruchten van deze, door onze vaderen veroverde kolonie, te verzekeren. Het denkbeeld van dwang hindert mij in dit stelsel volstrekt niet; want redenering over het nut en betoog van de welvaart, die daardoor der bevolking stond te wachten, zou op haar niet den minsten invloed gehad hebben, en thans is in die residentiën, waar het stelsel behoorlijk werkt, zoo als b. v. in Pasoeroean, volstrekt geen dwang meer noodig. Kinderen kan men niet overtuigen, men dwingt ze tot het goede, en als zij er het voordeel van ondervinden, dan eerst doen zij het vrijwillig. Er moet eene geheele hervorming der Javanen voorafgaan, door onderwijs, door opvoeding, door beschaving en ontwikkeling des geestes, voor men van hen kan verwachten, dat zij uit zich zelve iets meer zullen doen, dan hetgeen tot hun dagelijksch onderhoud noodzakelijk wordt vereischt: een der middelen, om die hervorming te bevorderen, is ongetwijfeld hen aan arbeidzaamheid te gewennen en te doen ondervinden, dat zij gelukkiger worden, en door den arbeid zelven, en door de vruchten van den arbeid."

De verslaggever dezer brochure van den heer VAN DEN BOSCH is dus geen bestrijder van het stelsel van kultures. Hij vereenigt zich in vele opzigten met den lof, dien de zoon aan den vader, in het eerste Hoofdstuk toebrengt, waar hij handelt „over het stelsel van cultures, de moeijelijkheden, ondervonden bij deszelfs daarstelling, en de resultaten, reeds van hetzelve verkregen." Ik zeg in vele opzigten, want ik beoordeel onder anderen de besturen, die sedert 1815 dat van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH hebben voorafgegaan, veel gunstiger. Ik verzet mij speciaal tegen de veroordeeling van den Commissaris-Generaal DU BUS en van het stelsel, dat hij voorstond en aanvankelijk in werking trachtte te brengen. Later zal ik wel eens gelegenheid vinden, om mij daaromtrent nader te verklaren; thans zij het genoeg, hier te doen opmerken, dat het stelsel

van dezen verdienstelijken landvoogd, naar 't mij voorkomt, wel een ander was dan dat van VAN DEN BOSCH, maar daarmede volstrekt niet in strijd. Ik betreur het, dat deze laatste het heeft verworpen en daaraan niet, nevens het zijne, ontwikkeling heeft trachten te geven. Is het onmogelijk, dat woeste gronden ontgonnen worden door partikuliere industrie, te gelijk met de handhaving en ontwikkeling van den gedwongen teelt van kultures voor de Europesche markt op de Gouvernements gronden, door de Javanen die dezen in bruikleen hebben? Is eene kolonisatie, in dien zin als DU BUS ze verstond, onbestaanbaar met het kultuur-systeem van VAN DEN BOSCH? Ziedaar eene vraag, die ik voor als nog niet ontkennend durf beantwoorden.

In het tweede Hoofdstuk spreekt de schrijver „over de verbeteringen, welke thans aan het stelsel van kultures zouden kunnen worden toegebragt, voornamelijk door doelmatiger organisatie en verbeterden landbouw, en opgave van die organisatie." Indien het ons geoorloofd is, eene bescheiden aanmerking te maken, dan zeggen wij, dat vooral in deze afdeeling een gebrek in 't oog springt, dat het geheele werk van den verdienstelijken auteur ontsiert. Er is weinig orde in zijne voordragt, zoodat het moeijelijk is een kort resumé te geven van zijne redeneringen. Wij zullen ons dan ook bepalen bij het opnemen van eenige losse denkbeelden, die bij ons den meesten indruk gemaakt hebben. In de eerste plaats behoort daartoe de voorgestelde nieuwe organisatie. De heer VAN DEN BOSCH wil de acht millioen zielen der zoogenaamde Gouvernementslanden van Java verdeelen in ongeveer 200 Gouvernements-afdeelingen, ieder van 40,000 zielen, of zoo veel minder als na onderzoek oorbaar zal worden bevonden. De distrikts-verdeelingen voor de politie wil hij evenwel op den tegenwoordigen voet laten, overal waar ze doeltreffend werken. Voor elk dier Gouvernements-afdeelingen behoort een Kontroleur aanwezig te zijn. De verdere inrigtingen zouden voorloopig op denzelfden voet blijven bestaan als nu, en dus alle Residenten, Assistent-Residenten, Regenten, Distrikts-hoofden en Dessa's-besturen voortwerken als tegenwoordig. Alleen zou er een Kontroleur aanwezig moeten zijn, om de inkomsten en kultures te bewaken en de misbruiken aan Regenten en Residenten bekend te maken. Die Kontroleur zal zich vooral de verschillende takken van landbouw geheel eigen moeten maken, en zijn uiterste zorg wijden aan de rijstteelt, het voedsel van den Javaan, tevens eene groote bron van inkomsten voor het Gouvernement en voor groote verbetering vatbaar. Hij zal daarom een gestadig toezigt over die rijstkultuur dienen te houden, en waar, door gebrek aan waterleidingen, zoo dikwijls de hoop van den Inlander, door misgewas op misgewas, wordt verijdeld, de middelen moeten opsporen, om door het graven van nieuwe waterleidingen, zoo veel mogelijk uit zeer waterrijke rivieren, dit gewas duurzaam te kunnen verzekeren. Een voornaam doel, dat de heer VAN DEN BOSCH met deze vermeerdering van Kontroleurs tracht te bereiken, is, dat de lasten zoo veel mogelijk gelijkelijk verdeeld worden; dat ieder Inlander den arbeid vervulle, waarop het Gouvernement

regt heeft, maar meer niet; en dat hij het loon, dat hem toekomt, behoorlijk ontvange. De woningen voor deze Kontroleurs moeten door de bevolking tegen *f* 1000 ieder worden opgerigt naar een bepaald model, en zoo veel mogelijk in het centrum der afdeeling geplaatst. Daarna zou men eene naauwkeurige statistiek moeten maken van al die Gouvernements-afdeelingen, zoo mogelijk met eene kaart. Men zal moeten trachten, niet dan goede sujetten voor deze ambtenaren te zoeken. Een geschikt handboek, waarin al de voornaamste kultures van Java behooren voor te komen, met eene opgave van het voor elke werkzaamheid vereischte getal arbeiders, zou moeten worden opgemaakt, en telkens om de vijf jaren herzien. De schrijver voegt er eene berekening der kosten bij, die zoo gering mogelijk worden geschat. Hij wil die kosten door de schatkist laten dragen; maar, is dit niet mogelijk, dan door de bevolking, door den koffijprijs met 40 duiten per pikol te verminderen.

Wij bepalen ons bij de eenvoudige opgave dezer concept-organisatie van den heer VAN DEN BOSCH, maar wat ons bijzonder beviel, is, dat hij daarin ook èn voor het onderwijs èn voor de beschaving van den Javaan beter wil zorgen. „Vooral," zegt hij, „zouden in elke afdeeling, voor een doeltreffend onderwijs der kinderen van de Javaansche bevolking, maatregelen kunnen genomen worden, door geschikte scholen op te rigten, tot beschaving van den Javaan, en ten einde ook bekwame dessa's- en district's-hoofden van deze leerlingen te vormen. Zoo zag ik, onder anderen, met veel belangstelling, op mijne doorreize in 1850 naar Bezoeki en Banjoewangie, eene Inlandsche school van een dertigtal Javanen, voorloopig in de bureaux van den Resident van Japara onder onmiddelijk toezigt van den verdienstelijken Secretaris aldaar gesteld, die zich veel aan die zaak liet gelegen liggen. Deze school was opgerigt in October 1849 en bestond toen sedert 8 maanden. Onbegrijpelijk waren de vorderingen, welke de kinderen reeds in het schrijven met Romeinsche en Inlandsche karakters en in het rekenen, in dien korten tijd, en zulks alleen met behulp van een geschikten Inlandschen onderwijzer, en met zeer geringe kosten, hadden gemaakt."

In dit zelfde Hoofdstuk dringt de schrijver mede aan op eene hervorming van het stelsel, dat nog in de Preanger-regentschappen heerscht. Ieder, die mijne *Reis over Java, Madura en Balie* gelezen heeft, zal wel begrijpen, dat ik mij in dit opzigt volkomen met den heer VAN DEN BOSCH vereenig. De ellende, waarin de bevolking dier uitgestrekte en schoone residentie, grootendeels ten gevolg van het daar bestaande stelsel, verkeert, is door mij met warmte, maar niet overdreven, geschetst. Mogen de woorden van den schrijver dezer brochure er iets toe bijdragen, om eindelijk tot eene gewenschte hervorming van dat stelsel te geraken.

Hoogst gewigtig durven wij noemen wat de schrijver mededeelt in het derde Hoofdstuk „over de bemesting der velden op Java en de wijs, hoe zulks doelmatig en goedkoop tot stand kon worden gebragt, reeds proefondervindelijk bewezen." Wij durven elken landbouwkundige de lezing

daarvan ten sterkste aanraden. „Allerlei bezwaren en bedenkingen" zegt de schrijver, „zullen in den beginne tegen eene bemesting op Java geopperd worden, zoo als: dat de Javaan er niet aan gewoon is, die niet krijgen kan enz. Het moet echter maar langzamerhand doorgezet worden, daar zij nu reeds op Java bij alle nopal-aanplantingen is ingevoerd, en op mijne landen tot die mestverzameling niet minder dan 100 boedjangs daags in de verschillende tuinen gebruikt worden, welke dagelijks ruim 75,000 ponden voor mijne onderscheiden kultures aanbrengen."

Iets langer zullen wij stil staan bij het vierde Hoofdstuk, „over de betere regeling der landrente en eenige der voornaamste misbruiken, die door de Kontroleurs zoo veel doenlijk, zullen behooren te worden tegengegaan, en over het stellen van eene andere belasting ter vervanging der bazaarregten." Juist in de ongeregelde, en ik durf zeggen willekeurige, wijze, waarop de landrente geheven wordt, juist in het drukkende en kwellende der bazaar-regten — gevoegd bij de overdrijving en het misbruiken der heerediensten — vind ik sedert lang een voorname oorzaak van de verarming der Javanen in vele residentiën. Mijne *Reis over Java, Madura en Balie*, en menig artikel van dit Tijdschrift zijn daarvan de bewijzen. In den heer VAN DEN BOSCH ontmoet ik thans eenen bondgenoot. Reeds in de vorige bladzijden zijner brochure heeft hij zich daarover verklaard. „De fictief gestelde opbrengsten zijn, bijaldien zij met strengheid worden ingevorderd, hoogst drukkend voor de bevolking. Men weet niet wat men heeft, en alles wordt aan de willekeur overgelaten, hetgeen niet het kenmerk is van eene ordelijke en welingerigte administratie. Om hierin te voorzien, dient eene successivelijke opmeting en classificatie der sawah's, in vier soorten, voor de taxatie, plaats te hebben en buitendien jaarlijks de staat van het gewas daarbij in aanmerking te worden genomen." Men weet, dat de heer J. C. BAUD een hevige tegenstander is van dit plan. Nog onlangs, in de zitting van 23 December, heeft hij mij toegevoegd: „Men heeft al de rijstvelden der Javanen kadastraal willen opmeten; men heeft dit meermalen voorgesteld, als uitsluitend bestemd om bezwaren op te heffen. Maar in al die voorstellen (ik spreek hier alleen van de ondergeschikte ambtenaren, niet van de regering) straalde zoodanig door, dat eene verhooging van landrenten onder de oogmerken der voorstellers behoorde, dat ik steeds geweigerd heb, er mijne toestemming aan te geven. Gij zult mij welligt vragen: was daartoe de toestemming van het opperbestuur vereischt? Dat was immers eene zaak van detail? Men heeft die toestemming moeten vragen, omdat de kadastrale opmeting strijdig was, zoo niet met de letter, dan althans met den geest van art. 62 van het Regerings-reglement, waaruit volgt, dat de landrenten niet kunnen geheven worden volgens eene kadastrale opmeting, niet naar een individuële aanslag, maar bij admodiatie, bij minnelijke overeenkomst met de oudsten en hoofden van elke dessa. Later was ik andermaal in de gelegenheid, daarover een bepaald gevoelen te uiten. Men drong andermaal aan op het doen van zoodanige algemeene opmeting; men vroeg magtiging, om *f* 50,000 's jaars op de be-

grooting te brengen, ten einde de kosten dier opmeting te dekken. Bij die gelegenheid — het zal een tweetal jaren vóór mijne aftreding zijn geweest — heb ik mij op nieuw en zeer uitdrukkelijk verklaard, niet slechts tegen elke opdrijving der landrente maar zelfs tegen elken maatregel, die den schijn op de regering laden zou, als beoogde zij eene verhooging der belasting. Mijns inziens is de heffing van eene zeer matige landrente het noodzakelijke antidotaal voor het stelsel van kultures; een stelsel, waardoor de ingezetenen verpligt worden, om zich aan de bebouwing van bepaalde produkten te wijden, een stelsel, waarbij hun geen vrije verkiezing wordt gelaten, in de beschikking over grond, tijd en vlijt."

'Ik verheug mij alzoo, tegen dezen geduchten tegenstander, wat dit onderwerp betreft, eenen nieuwen bondgenoot aan te treffen in den graaf VAN DEN BOSCH. Evenmin als bij mij, is ook bij hem het hoofddoel, met eene opmeting der velden, om de landrenten te verhoogen, en komt dus het argument, dat de heer BAUD daaruit trekt, tegen ons niet in aanmerking. Integendeel wij willen juist het cijfer van den maatstaf der landrente, die geheven moet worden, verlagen; maar wij beweren, dat met die verlaging, door eene betere regeling, het eindcijfer dat men verkrijgt, misschien nog hooger zal zijn. Thans heft men, in vele residentiën, zoo als het heet, $^2/_5$ gedeelte van het gewas; maar eigenlijk weet men niet wat men heft. Maar dat stelsel van $^2/_5$ belasting der rijstvelden zal men, indien ons verlangen wordt opgevolgd, moeten laten varen, en niet meer dan $^1/_5$ of $^1/_4$ nemen.

Om tot deze gewenschte herziening te geraken, stelt de heer VAN DEN BOSCH het volgende voor. „Men zal moeten trachten, in elke afdeeling eenige geschikte Inlanders tot landmeters op te leiden, des noods, in den aanvang waar zulks noodig is, met behulp van Europesche landmeters, om de rijstvelden (sawah's) van elke dessa van lieverlede te kunnen opmeten. Deze rijstvelden konden daarna in vier klassen worden verdeeld, en de sawah's, die 18 à 21 pikols rijst opleveren, in de 1ste klasse, van 17 en 18 pikols in de 2de klasse, van 14 à 16 in de 3de klasse, en die van 10 tot 14 pikols in de 4de klasse worden opgenomen, ten einde de noodige leggers te vormen, en buitendien jaarlijks de belasting te heffen naar den staat van het gewas; terwijl de te bepalen waarde der rijst zich naar den marktprijs en plaatselijke aangelegenheden behoort te regelen. Voor elke dier klassen zou nader een vast getal pikols rijst als landrente kunnen bepaald worden; terwijl de rijstvelden van 21 pikols rijst-opbrengst en daarboven, konden gerekend worden tot eene buitengewone klasse te behooren en voor dezelve $^1/_5$ als landrente worden gesteld. Wordt daarentegen de landrente gerekend in padi, dat is rijst, die nog niet gestampt of gemalen is, dan heeft men de hierboven vermelde hoeveelheid slechts te verdubbelen. Eindelijk zullen dezelfde kontroleurs, over wie in het eerste Hoofdstuk gesproken is, een waakzaam oog moeten houden over de verdeeling der sawah's onder de dessas bewoners, en zorgen, dat de dessa- en andere hoofden van een dorp, met hunne familiën, niet meer bouws sawah's dan gebruikelijk is, tot zich

nemen, en een te klein gedeelte aan de overige landbouwers overlaten; ook moet hij zorgen, dat de sawah's van eerstgenoemden behoorlijk in den aanslag der belasting deelen, en die niet te veel of bijna alleen door minvermogenden, die toch reeds doorgaans de minste rijstvelden bekomen, laten betalen."

De nu volgende zinsnede is een regtstreeksch antwoord aan den heer J. C. BAUD, die zulk een voorstander is van het heffen der landrente, „niet naar een individuele aanslag, maar bij admodiatie, bij minnelijke overeenkomst met de oudsten en hoofden van elke dessa." Geheel dit bezwaar wordt door den heer VAN DEN BOSCH in de volgende woorden opgelost: „De opgegeven opnamen zullen niet geschieden met het doel, om teveel in het huishoudelijke der dessa's te treden (want de aanslag in de landrente zal steeds *dessa's gewijze* dienen plaats te hebben) maar wel om een behoorlijken maatstaf daar te stellen, waarnaar de heffing geschieden zal. Thans gaat men daarin meestal volgens gissing te werk. Ontstaat er nu eene kwestie over de landrente, dan kan men die niet naar behooren nagaan en uitspraak doen. De een schat dikwijls de landrente van eene afdeeling veel te zwaar, terwijl de ander beweert, dat zulks het geval niet is. Dit geeft soms aanleiding tot onaangenaamheden tusschen ambtenaren, tusschen residenten en inspecteurs van kultures. Hebben daarentegen de bedoelde opnamen plaats gehad, dan behoeft men, om dit dadelijk te kunnen weten en te beslissen, maar te onderzoeken de hoeveelheid bouws rijstvelden van eene dessa, hunne classificatie, den prijs die als waarde voor de rijst is gesteld voor de streken in kwestie, en daarbij te letten of de padie geslaagd is."

Ofschoon in het opschrift van dit Hoofdstuk niet vermeld, heeft toch de schrijver de hoogst noodzakelijke regeling der zoogenaamde „heerediensten" niet geheel vergeten bij de hervormingen, die hij wil invoeren. Gelijk bij alles, laat hij ook bij deze regeling den kontroleur de voornaamste rol spelen. „Deze zal een waakzaam oog moeten houden over al de rekwisitiën voor Gouvernements werken, en waken, dat de lasten gelijkelijk worden verdeeld. Hij zal vooral op de zoogenaamde heerediensten moeten letten. Deze kon men splitsen in diensten ten behoeve van Hoofden, Regenten en anderen, en diensten van wegen, waterleidingen en andere Gouvernements werken; terwijl te gelijker tijd voor wachten en wachthuizen moet gezorgd worden, ingevolge de politie-bepalingen. Men behoort zoo veel mogelijk te zorgen, dat de dessa's, welke menschen voor de hoofden moeten leveren, niet aan de wegen of andere Gouvernements werken worden dienstbaar gesteld, behoorende deze uit andere dessa's te worden genomen." 't Komt mij voor, dat de geachte schrijver deze gewigtige aangelegenheid der „heerediensten" met minder zorg heeft behandeld, dan het onderwerp vereischt. Een der grootste rampen van den Javaan zijn in mijn oog die heerediensten. Eene finale afschaffing komt mij hoogst noodzakelijk voor, en, ofschoon ik erken, dat dit plotseling niet kan geschieden, meen ik toch, dat bij eene regeling dat doelwit eener afschaffing

moet op het oog worden gehouden, en meer waarborgen gegeven tegen de tallooze misbruiken, die thans plaats grijpen, dan het plan van den heer VAN DEN BOSCH aanbiedt.

Eindelijk behandelt de schrijver in dit hoofdstuk de bazar-regten. Stilzwijgend erkent hij al het kwellende, knellende en drukkende dezer belasting zoo als ze in de laatste jaren is geïnd. Strenge handhaving van het tarief, zonder eenige oogluiking, noemt hij eene dringende noodzakelijkheid. Maar neemt men dit in acht, dan verwacht hij, „dat die belasting in 1849 *f* 3,096,708 's jaars bedragende, en welke in 1850 reeds met ruim 6 ton verminderd was, nog meer zal afnemen." Wat hij verwachtte is reeds weder gebeurd. De belasting voor 1851 is weder voor eene veel mindere som verpacht. „Maar liever *dat*," zegt de schrijver en wij zeggen het hem na, „dan te dulden, dat de regten twee à drie maal geheven worden, waardoor de heffing dier contributie op eene indirecte wijs 1 à 200 percent zal bedragen, terwijl de oeconomisten beweren, dat eene geschikte belasting doorgaans minder dan 10 percent aan inning behoort te kosten."

Men herinnert zich, dat de heer CANTER VISSCHER, in dit Tijdschrift *) een plan heeft medegedeeld, om de wijze van het heffen der bazar-regten door Chinezen te laten vervangen, door deze belasting op dezelfde wijze te laten betalen als met de landrente het geval is. De heer VAN DEN BOSCH schijnt zich met dit plan niet te kunnen vereenigen, vooral omdat „de landrente slechts op gissing gegrond is." Ik erken dit bezwaar; maar indien het stelsel van landrenten herzien wordt op de wijze als de schrijver heeft voorgesteld, dan vervalt immers dit bezwaar. Ondertusschen deelt de heer VAN DEN BOSCH een ander dergelijk plan mede, 't welk inderdaad wel overweging verdient. Hij wil eene belasting leggen op de huizen der Inlanders. Men kan stellen, dat er op de acht millioen zielen, in de Gouvernements-distrikten van Java, 1,600,000 huizen aanwezig zullen zijn. Zoo men die in 4 kategoriën verdeelde, en bepaalde, dat 's jaars zou betaald worden voor de 1ste klasse *f* 4, voor de 2de *f* 2, voor de 3de *f* 1, terwijl de vierde klasse, als van armoedige personen, vrijgesteld zou kunnen worden, zoo bestaat de waarschijnlijkheid, dat de belasting niet alleen daaruit zou kunnen gevonden worden, maar er zelfs een overschot zou zijn. Deze belasting zou kunnen geheven worden *dessa's gewijze*, onder den naam van *uitkoop der bazarregten*, terwijl ongeveer 10% daarvan dienen afgezonderd te worden, om de 1392 op Java aanwezige bazars van de noodige gebouwen en loodsen te voorzien, en die behoorlijk te onderhouden. Zulks dient thans door de pachters te geschieden, die daartoe volgens hun kontrakt verplgt zijn, maar er doorgaans slechts zeer gebrekkig, of in het geheel niet in voorzien. Die percenten behooren *uitdrukkelijk* daartoe te worden aangewezen en gebezigd, daar die door den Inlander tot gemeld einde zouden worden opgebragt, en op geene andere wijs, zonder last door de bevolking, hierin kan worden voorzien.

*) Zie Jaargang 1850 I.

Om de vervanging der bazarregten door verzwaring op andere takken van inkomsten te vinden, acht de heer VAN DEN BOSCH onraadzaam, bij voorbeeld, door de prijsbepaling van het zout te verhoogen. Wat dit laatste betreft vooral niet.

Er volgen nog drie Hoofdstukken, waarbij wij niet zullen stilstaan. Het eene bevat eene „wederlegging van eenige hoofdpunten, voorkomende in het werk van den heer STEIJN PARVÉ, getiteld: *Het Koloniaal Monopoliestelsel getoetst aan geschiedenis en staatshuishoudkunde.*" Gaarne erkennen wij, dat er belangrijke opmerkingen in voorkomen, en dat wij het antwoord van den heer STEIJN PARVÉ verlangend te gemoet zien. Het tweede spreekt „over een stelsel van kanalisatie, dat waarschijnlijk met goed gevolg op Java zal kunnen worden ingevoerd, en over de middelen, om zulks op eene goedkoope wijs in werking te brengen, waardoor tevens vele onkosten aan transport van de binnenlanden naar de strandplaatsen (soms bedragende ruim 2 gulden per pikol, ter vervoering van de produkten en het zout) voor het Gouvernement zullen kunnen worden bespaard." Indien ergens ter wereld, dan is op Java, vooral in den tegenwoordigen tijd, de vermeerdering en verbetering van communicatiemiddelen eene dringende behoefte. Zeer belangrijke wenken heeft de schrijver daarover gegeven. Eindelijk levert hij in een laatste Hoofdstuk „Eindbeschouwingen en opgave van de wijs, om de landrente in Britsch-Indië te heffen volgens het werk van den Graaf DE WARREN, getiteld: l'Inde Anglaise en 1843."

Ziedaar de verhandeling van den Graaf VAN DEN BOSCH. Wij, voor ons, brengen hem onzen dank toe voor het genoegen, dat de lezing van zijnen arbeid ons veroorzaakt heeft. Mogen zijne woorden niet zijn eene stem des roependen in de woestijn!

VARIA.

Sedert dertig jaren woon ik in Indië. Ik heb veel gezien en veel nagedacht over 't geen ik zag. Maar van vele handelingen en gebeurtenissen weet ik mij zelven nog geene oplossing te geven. Misschien zijn anderen gelukkiger, en daarom heb ik 't een en ander op papier gebragt, dat ik de vrijheid neem, door middel van het Tijdschrift voor N. Indië, onder de oogen van het publiek te brengen. Misschien lokt het anderen uit, om hunne meeningen en inzigten omtrent deze onderwerpen almede bekend te maken.

Ik val maar met de deur in huis, en zeg of vraag, wat mij het eerst voor den geest komt. Wat is er geworden van *Vosmaers-baai*, op de oostkust van Celebes? Het Gouvernement heeft het nut van eene vestiging aldaar ingezien, en den moed en ondernemingsgeest van wijlen den braven VOSMAER toegejuicht. Wat is er na zijn dood gedaan, om de zaak verder door te zetten? Hoe heeft men het aangelegd, om het doel van den kloeken ondernemer te bereiken, dat is, om aldaar roovers en zeeschuimers onder een geregeld bestuur te vereenigen, en tot nuttige leden der maatschappij te vormen?

Waarom tracht men de *Tijgereilanden*, ten zuiden van Saleijer, niet aan eene associatie af te staan? Ze zijn hoog, vruchtbaar, gezond en onbewoond. Kalaoetoea levert overvloed van djatihout. De zee rondom deze eilanden is rijk aan visch, het land rijk aan wild, het vaarwater tusschen de verschillende eilanden rijk aan veilige ankerplaatsen. Indien de particuliere industrie zich hier vestigde, indien aan de inboorlingen veiligheid en bescherming werden verleend, dan zouden duizenden inlanders van Floris en andere plaatsen, zich naar deze prachtige en rijke eilanden begeven, om in de ondernemingen, van welken aard ook, de werklieden te worden. Eenmaal zijn deze eilanden bewoond geweest; 't is nog niet lang geleden, dat eene talrijke bevolking de vruchten plukte van deze welige gronden; maar de zeeroovers verdreven hen, en maakten de woonplaatsen der vreedzame ingezetenen tot hunne schuilhoeken en verblijven. Vooral in verband tot de vrijhaven van Makassar, zou eene vestiging op deze eilanden groote gevolgen kunnen hebben. Behalve de overige produkten van den grond, zou vooral het djati-hout dáár (te Makassar) van groote waarde zijn. Één enkel voorbeeld: het zeehoofd was er jaren lang onbruikbaar, en kon eerst in 1840 vernieuwd worden, uit gebrek aan djati-hout, dat toen eindelijk van Java was aangevoerd. Dat arme Java moet alles alléén leveren! Het geraakt op die wijze, even als in 't algemeen, zoo óók langzamerhand in djati-hout, geheel uitgeput. Hoeveel djati hebben de

vestingwerken, in de laatste tien jaren, niet verslonden! Hoeveel de fabrijken! Waarom voorziet men althans de buitenbezittingen niet van elders? Er zijn andere eilanden, die het in zeer groote hoeveelheid bezitten; zoo leveren Boeton en de oostkust van Celebes het in overvloed op, maar men heeft nog volstrekt geene middelen aangewend, om het te bemagtigen.

Welke partij wordt er getrokken van Kaijeli of Dongala, aan de baai van Palos, op de westkust van Celebes, waar wij, eenige jaren geleden, aan KALANG KANGAN het gezag voorloopig hebben in handen gegeven? Zoo als algemeen bekend is, heeft J. BROOKE reeds getracht, zich in de bogt van Boni te nestelen. Wat is er nu gedaan, om voor te komen, dat een andere BROOKE zich in Loehoe, aan den oostkant van de baai van Boni, nederzet? Sinds vele jaren heeft alle gemeenschap tusschen ons Gouvernement en Loehoe opgehouden. Zullen alle Europesche natiën ons niet afvallen, indien wij werkeloos blijven? zullen zij hem niet toejuichen, die, met een liberaal beginsel, tot het welzijn der menschheid en 't voordeel der beheerschers, zich in het land vestigt, zonder te vragen of hij Engelschman zij of Hollander? Loehoe levert onder anderen het zoogenaamde *pamor* op.

Wat is er gedaan, om van het eiland *Lingga* meer partij te trekken? Wat de Engelschen gedaan hebben, weet ik wel. Toen hun bekend werd, dat Lingga eene groote hoeveelheid gutta percha kon opleveren, werden op dat eiland weldra eenige duizenden boomen voor Engelsche rekening geveld. Voor ons heeft het geen de minste voordeelen afgeworpen, ofschoon het ons eenige duizenden heeft gekost aan uitgaven voor gewone en buitengewone Kommissarissen enz., wier verslagen in het stof der archiven begraven liggen.

Maar de gewigtigste vraag is wel: wat hebben wij met *Borneo* gedaan? Hoogst rationele en verstandige voorstellen zijn, nu reeds 30 jaar geleden, door de heeren MUNTINGHE, TOBIAS en anderen aangeboden. Welk gevolg heeft ons Gouvernement daaraan gegeven? Van Pontianak trekken tegenwoordig Arabieren en Chinezen alle voordeel, het Gouvernement zeer weinig, en Nederlandsche partikulieren volstrekt niets. De meeste landen, die tot deze afdeeling behooren, zijn zelfs nog nooit door ons bezocht. Niets is er gedaan in 't belang der arme bevolking, die diep gedrukt is onder 't beheer harer hoofden. Men weet, dat de heer WEDDIK (thans Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën) een jaar of vier geleden tot Gouverneur van Borneo is benoemd. Het eenige wat hij in die betrekking heeft uitgevoerd, bestaat in eenige reizen over het eiland. Op een dier reizen sloot hij kontrakten met de bevolking; maar die kunnen als van geen de minste waarde beschouwd worden, want, behalve dat inlanders en vooral Daijaks van zulke verbindtenissen andere denkbeelden hebben dan wij, is voor hen bovenal eene eerste voorwaarde, dat van onze zijde stipt ons woord wordt gehouden. Aan dit laatste nu zegt men, dat de Gouverneur van Borneo al zeer slecht voldaan moet hebben, ofschoon het misschien buiten zijne schuld was. Hij toch beloofde aan de Daijaks, die

door een kontrakt onze nieuwe bondgenooten werden, dat hij vijf maanden na het aangaan dier kontrakten, in 1848, bij hen terug zou komen, om met hen over hunne belangen te raadplegen — maar noch hij noch een ander is teruggekomen.

Maar nog ongelukkiger ziet het er te Sambas uit. Dáár vooral zijn Vorst en volk uit hunne landen en regten verdrongen, niet door ons, maar onder ons bestuur door Chinezen! Terwijl de vorstelijke familie van dit land verarmt en het Gouvernement er misschien jaarlijks ongeveer *f* 20,000 van trekt, voerden zij in 1848 voor ruim een millioen aan goud uit. Indertijd is door hen het Gouvernement, in den persoon van den Assistent-Resident RAUMGARDT, thans Resident van Riouw, grof beleedigd, zonder dat er wraak over genomen is! Ze vormen er onafhankelijke Staten in den staat. Ze oefenen hun eigen regt uit. Ze verdringen de overgebleven Dajaks van lieverlede uit het land — en thans voeren ze tegen ons eenen openbaren oorlog, die reeds vele schatten en bloed heeft gekost! Kundige en voorzigtige mannen hebben het Gouvernement meermalen gewaarschuwd, toen het nog tijd was. Maar wat heeft de Regering in de laatste twintig jaren gedaan, om ons gezag tegenover die Chinezen te handhaven? Jaarlijks komen er nog tallooze nieuwelingen uit China aan; dan zijn ze dood arm en genoegzaam naakt; maar ze worden door de kongsi's met open armen ontvangen, goed gekleed en gevoed; velen blijven voor altoos zich hier vestigen, maar velen ook keeren, na weinige jaren, met een niet onaanzienlijk vermogen naar het Hemelsche rijk terug.

Ik sprak zoo even van den Gouverneur van Borneo, den heer WEDDIK. Zou het niet wenschelijk zijn, dat een getrouw verslag van de reizen en verrigtingen van dien ambtenaar op Borneo werd openbaar gemaakt? De natie heeft toch regt, te weten, wat er voor hare belangen door hem is verrigt. Zij heeft regt te weten, waarom b. v. de Noord-Oostelijke streken van Borneo niet door hem zijn bezocht, en daar geene handelstraktaten zijn gesloten, zoo als er nu uitsluitend ten voordeele van Engeland zijn tot stand gebragt. Laat men ons eens mededeelen, hoe het daar met den handel gesteld is, en welke pogingen door hem aangewend zijn, om aan Hollandsche schepen en Hollandsche reederijen daarvan althans dezelfde voordeelen te verzekeren, die thans Engeland geniet.

Een oude opmerker.

De oude Romeinen hadden een zeer gebrekkig financie-wezen. Een der hoofdgebreken was hun stelsel van belastingen, vooral in de wingewesten. Deze werden aan rijke ridders, die zich daartoe in maatschappijen of vennootschappen (societates) vereenigden, *verpacht* voor eene vaste som, die in eens aan den staat betaald werd. Tot die belastingen (vectigalia) behoorden voornamelijk: 1°. de tollen en havengelden (portorium), de in- en gaande regten; 2°. opbrengsten van bebouwde landen (decumae), de tienden,

en 3°. belastingen voor het weiden van vee op aan den staat toebehoorende landerijen en weiden (scriptura). CICERO noemt onder anderen deze belastingen op in zijne Oratio pro lege Man, c. 6, waar hij zegt: „Ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest." Door deze vennootschappen werden weder andere personen aangesteld, die in hunnen naam voor de geregelde en naauwkeurige inning der belastingen zorgen moesten, en, naar den naam van de belasting die zij ontvingen, portitores, decumani of scriptuarii genoemd werden. Van allernadeeligsten invloed is deze wijze van verpachting voor de inwoners der Romeinsche provinciën geweest. De pachters en ontvangers der staats-inkomsten zogen, op eene schreeuwende wijze, de provinciën uit, en verrijkten zich zelve met het willekeurig en wederregtelijk gevorderde, zuur opgebragte geld der inwoners, zonder dat de staat er eenig voordeel van genoot. Geen wonder dus, dat die ambtenaren in de provinciën overal gehaat en veracht waren, en een tolpachter of tollenaar bij niemand eer of achting genoot. Men weet, hoe ze in het Nieuwe Testament, onder den naam van τελώνης, ook in dat daglicht voorkomen. Zelfs de senaat te Rome velde geen veel gunstiger oordeel over de pachters, ten minste, reeds ten tijde van den Macedonischen oorlog tegen koning PERSEUS, liet hij zich in dezer voege uit: „ubi publicanus est, ibi aut jus publicum vanum, aut libertatem publicam nullam esse."

Wanneer wij nu dezen toestand van het oude Rome vergelijken met het stelsel van verpachtingen op Java, dan springt de overeenkomst in het oog. Maar bij eene beoordeeling van het meer of minder drukkende, overtreft toch het stelsel op Java, in kwelling en uitpersing der bevolking, nog verre dat van Rome. Daar werd wel de buitenlandsche handel gedrukt, maar hier is zelfs de geheele internationale handel overgegeven aan de rooverijen der pachters. En, wat vooral zwaar weegt, hier bestaat dat geheele heirleger van „tollenaren" over gansch Java verspreid, uit sluwe, hardvochtige, meedogenlooze Chinezen, die, met hunne alle palen te buitengaande schraapzucht, staan tegenover gedweeë, geduldige, onderworpen, lijdzame Javanen, en die in hunne regten beschermd worden door Inlandsche hoofden en Nederlandsche ambtenaren!

In het vorig nommer van dit Tijdschrift beloofden wij de „suppletoire punten van instruktie voor den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië" te zullen mededeelen. Thans voldoen wij aan deze belofte. Wij zullen er voor het tegenwoordige geene aanmerkingen bijvoegen, en den inhoud vooreerst aan het nadenken onzer lezers overlaten. Later hopen wij ze aan eene onpartijdige kritiek te onderwerpen, en vele verschijnselen en gebeurtenissen van den laatsten tijd in Indië aan deze voorschriften te toetsen.

ART. 1.

De Gouverneur-Generaal zal, in overeenstemming met de inzigten van het opperbestuur in het Moederland, de geldelijke maatregelen en schikkingen van hetzelve met al zijnen invloed ondersteunen; en zal, door gepaste middelen, medewerken tot gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland. Hij zal de beraamde schikkingen stiptelijk naleven, onverminderd zijne bevoegdheid, om daartegen bedenkingen in te leveren.

ART. 2.

Hij zal de voorstellen der administrerende Departementen en ambtenaren, strekkende tot vermeerdering der uitgaven, zoo dezelve op geene onvermijdelijke noodzakelijkheid steunen, beschouwen als onvatbaar voor inwilliging of ondersteuning.

ART. 3.

Het bewaren van de meest mogelijke eenstemmigheid met het Departement van koloniën, zal het doel zijner pogingen zijn. De gewigtigste bedenkingen en aanmerkingen, welke hij aan dat departement mogt hebben mede te deelen, zullen het onderwerp zijn van *zeer vertrouwelijke brieven.*

ART 4.

Eene openbare gisping der handelingen van het bestuur onvereenigbaar zijnde met het in Nederlandsch Indië bestaande stelsel van Regering, zal de Gouverneur-Generaal elke passende gelegenheid te baat nemen, om aan de autoriteiten en ambtenaren in te scherpen, dat eene stipte onthouding daarvan een der voorwaarden is, van de voortduring hunner betrekkingen in de dienst van het Gouvernement. En aangezien op dezelfde gronden eene onbetamelijke gisping der maatregelen en beschikkingen van het opperbestuur in Nederland behoort te worden geweerd, zal de Gouverneur-Generaal die wering beschouwen, als eene zijner bepaalde verpligtingen.

Alle rapporten en schrifturen, hem door zijne onderhoorigen ingeleverd, waarin van den bovengemelden regel mogt worden afgeweken, zal hij beschouwen voor onvatbaar voor aanneming en behandeling, onverminderd elks bevoegdheid en verpligting, om, daartoe geroepen, zijne gevoelens over de openbare aangelegenheden van het koloniaal bestuur voor te staan en te ontwikkelen, met al den ernst, bestaanbaar met de bescheidenheid en den eerbied, die den mindere jegens den meerdere voegt.

ART. 5.

De Gouverneur-Generaal zal blijven waken tegen elke poging, om aan de inlandsche hoofden van hoogeren en lageren rang de werkkringen te ontnemen, hun in het binnenlandsch bestuur aangewezen.

Het dorpsbestuur der Javanen wordt zijne bijzondere zorg aanbevolen.

Hij zal steeds indachtig zijn, het hoog belang, hetwelk er voor het Nederlandsche Gouvernement gelegen is in het onderhouden van eenen goeden geest bij de dorpshoofden, als de klasse van gezagvoerenden, die het meest met de volksmenigte in aanraking komt.

ART. 6.

Hij zal de zelfstandigheid der Javaansche dorpsbesturen, door algemeene bepalingen, handhaven en bevestigen; daarbij in het oog houdende, dat, zoo aan den eenen kant de gelegenheid moet bestaan, om de dorpshoofden tot eene ijverige en getrouwe pligtsbetrachting aan te sporen, daartoe, aan den anderen kant, geene middelen moeten worden gebezigd, welke die hoofden van het onontbeerlijk ontzag zouden berooven, of welke hunne gehechtheid en die hunner onderhoorigen aan de bestaande orde van zaken, zouden kunnen verzwakken. De Europesche ambtenaren, die de zaak niet uit dat oogpunt inzien, zullen worden verwijderd uit het binnenlandsch bestuur.

Aldus gearresteerd bij besluit van Z. M. den Koning dd°. 13 October 1842, L°. O. 35.

Door eene geachte hand zijn wij verzocht het volgende artikel op te nemen; een verzoek, waaraan wij gaarne voldoen.

„De landmail, in October 1850 uit Europa vertrokken, is den 11den December te Batavia aangekomen. De *Javasche courant* van den 14den dier maand deelde het, met die landmail door den Gouverneur-Generaal ontvangen, koninklijk besluit mede, van den 10den October 1850 n°. 51, waarbij de heer VAN NES benoemd werd tot Vice-President van den Raad van Indië. Maar er werd bij de mededeeling van dat besluit geen woord gezegd van de omstandigheid, die den Graaf VAN HOGENDORP tot eenige vergoeding en bemoediging kon strekken, nu hij door deze benoeming gepasseerd werd. De Minister van Koloniën had namelijk, in zijn dat besluit vergezellend schrijven van 11 October 1850 L°. A. n°. 7/132, te kennen gegeven, door den Koning te zijn gemagtigd, om aan het Indisch Bestuur op te dragen, Z. M's dank en tevredenheid te betuigen aan den heer C. S. W. Graaf VAN HOGENDORP, die nu sedert een jaar in de voormelde betrekking werkzaam was, en deze reeds in 1839 en 1840 gedurende negen maanden had waargenomen.

„Maar deze dankbetuiging, zoo eervol voor den teleurgestelden ambtenaar, is hem zoo lang mogelijk geheim gehouden; eerst bij besluit van 20 December werd hem daarvan eenvoudig mededeeling gedaan, zonder dat er eenige de minste publiciteit aan werd gegeven. En toch mag men het er voor houden, dat deze betuiging van de koninklijke welwillendheid de eenige aanmoediging en vergoeding is geweest voor den Graaf VAN HOGENDORP, bij zijne ondervonden teleurstelling. Alleen in Nederlandsch Indië is zoo iets mogelijk!"

De volgende brief is ons ter plaatsing toegezonden:

„Mijnheer de redakteur! De zucht tot verbetering en uitbreiding van het onderwijs, waartoe ook uw geacht Tijdschrift onvermoeid zijne krachtigste pogingen aanwendt, neemt ook bij partikulieren meer en meer toe. Zoo kan ik u daaromtrent eene bijzonderheid mededeelen, die heeft plaats gehad op het sedert een jaar door mij geadministreerde land Kalikondang, gelegen in de residentie Samarang, en toebehorende aan den heer N. COBLIJN. Behalve de geldelijke opofferingen, die deze landeigenaar zich getroost heeft, toen de heerschende epidemie ook zijne bevolking niet verschoonde, en toen hij belangrijke vermindering van belastingen en het staken van vele werkzaamheden aan zijne opgezetenen toestond, wordt nu door hem een Godshuis opgerigt en eene school voor de Javaansche jeugd, algemeen voor ieder die daarvan wenscht gebruik te maken. 't Is te verwachten, dat de beschaving en zedelijke ontwikkeling der Javanen op het land Kalikondang en in de omstreken daardoor zeer zullen bevorderd worden. Wij hopen, dat dit voorbeeld van den heer COBLIJN vele navolgers zal vinden.

Kalikondang 23 December 1830. F. A. NELJS.

Men zal in de *Javasche Couranten* van December l. l. een paar publicaties aantreffen, waarbij den volke wordt bekend gemaakt, dat, gedurende de afwezigheid van den Gouverneur-Generaal naar Bantam, het dagelijksch beheer van zaken zal worden waargenomen door den waarnemenden Vice-President van den Raad van Indië, den Graaf VAN HOGENDORP. Die afwezigheid duurde slechts acht dagen; terwijl Bantam niet verder van Batavia is verwijderd dan Tjipanas. Maar toen de Gouverneur-Generaal zich op deze laatste plaats, vóór een paar maanden, drie weken lang ophield, voornamelijk om het vorstelijk genoegen der jagt te smaken, werd het dagelijksch beheer niet aan den Graaf VAN HOGENDORP overgedragen, maar door Z. Exc. zelven waargenomen. Men kan zich hier van dergelijke zonderlinge handelwijze geene verklaring geven, en is van meening, dat in de wet op het beleid der regering, die, volgens het voorschrift der grondwet, nog voor het einde dezer zitting van de Staten-Generaal moet worden vastgesteld, ook ten dien opzigte vaste regelen dienen te worden voorgeschreven.

Batavia 23 December 1831.

Dezelfde landmail, die dit nommer van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* naar Indië brengt, voert ook den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal, den heer Mr. A. J. DUIJMAER VAN TWIST, derwaarts. Ik heb het genoegen gehad meer dan een jaar lang zijn ambtgenoot te zijn in de Tweede Kamer der Staten-Generaal; ik heb hem dáár leeren kennen als een scherpzinnig, regtschapen en ijverig staatsman; daarom heb ik

zijne verheffing tot de hooge waardigheid van Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië toegejuicht. Het valt niet te ontkennen dat, in de tegenwoordige omstandigheden, de pligten, aan die betrekking verbonden, van eenen geheel bijzonderen aard zijn. Het geschokte vertrouwen in de kolonie zelve moet hersteld, het, door eene verkeerde staatkunde hier en daar ondermijnde, gezag moet gehandhaafd worden; maar bovenal, moet een scherpe en onpartijdige blik worden geslagen in de grondslagen van ons koloniaal stelsel, in de wijze waarop het in de laatste jaren is ten uitvoer gelegd, en in de veranderde tijdsomstandigheden, die ook op Indië haren invloed hebben uitgeoefend. De eigenschappen daartoe vereischt, geloof ik dat de heer DUIJMAER VAN TWIST bezit. Daarom hoop ik, dat hij in Indië, niet met vrees, maar met vertrouwen en toegenegenheid zal worden ontvangen. Daarom wensch ik, dat men zijne moeijelijke taak zal trachten te verligten, door met bezadigdheid en geduld de maatregelen af te wachten, die hij in 't belang der kolonie en van het moederland zal nemen. Ik ken de instruktiën niet, die hem door zijnen koninklijken zender zijn medegegeven; maar ik houd mij overtuigd, dat zij, onder het tegenwoordig ministerie, van eenen anderen aard zullen zijn, dan die welke in 1842 werden vastgesteld. Men heeft in de laatste dagen in het Vaderland geruchten trachten te verspreiden, die aan eene groote sijmpathie tusschen den nieuwen Gouverneur-Generaal en het Hoofd van het oude koloniale stelsel zouden doen gelooven. Wij hopen, dat die geruchten in Indië geen ingang zullen vinden, en dat men er den heer DUIJMAER VAN TWIST als een zelfstandig man zal begroeten, die uit eigen oogen zal zien, zich door niemand zal laten leiden, de mannen, die zijn vertrouwen waardig zijn, zal weten te onderscheiden van vleijers en indringers, en die met het vaste voornemen is bezield, om de waarheid te zoeken en hare voorschriften met onverbiddelijke gestrengheid en regtvaardigheid ten uitvoer te leggen. De tijden zijn ook in Indië voorbij, toen men, door uiterlijke vertooning, en het ten toon spreiden van pracht en luister, de goede gemeente zand in de oogen wierp. Ook dáár wordt tegenwoordig het denkende gedeelte der bevolking niet meer verblind door generaals-epauletten, gouden borduursel en ridderorde's. De man, die, als hij een eenvoudig burgerman is, ook als zoodanig in Indië verschijnt; die niet tracht door eenen geleenden glans van klatergoud, maar door degelijkheid en geestkracht, uit te munten; die waardigheid aan eenvoud, en ongekunsteldheid aan eenen ijzeren wil paart; die, door zijn voorbeeld, de zedelijkheid en eenen godsdienstigen zin op hoogen prijs toont te stellen, en de wetenschap in hare priesters vereert — zulk een man kan alleen op de sympathie van onze landgenooten in Indië rekenen, en zal bij de inlandsche bevolking op den duur den meesten indruk maken.

De heer DUIJMAER VAN TWIST is de eerste Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, die niet om de Kaap de Goede Hoop, maar langs den nieuwen weg in Indië komt. Hij is mede de eerste opperlandvoogd, uit de vertegenwoordigers des volks benoemd. Ziedaar twee omstandighe-

den, die niet onopgemerkt mogen blijven; want juist die beide bijzonderheden, de versnelde gemeenschap met Europa, en de invloed der Staten-Generaal op de koloniale aangelegenheden, zijn voor de toekomst van Indië van het hoogste gewigt; juist daardoor is de positie onzer overzeesche bezittingen geheel veranderd, en zijn de vroegere instellingen, al waren ze toen ook goed, thans verouderd en onbruikbaar geworden. De Gouverneur-Generaal, uit de vertegenwoordigers des volks benoemd en langs den nieuwen weg in den Archipel gekomen, moet, meer dan iemand anders, de kracht dezer veranderde omstandigheden gevoelen. Moge de Almagtige hem zelven de kracht verleenen, om ze naar waarde te schatten en ze tot het welzijn van de Kolonie en het geluk van het Moederland te rigten!

's Gravenhage, 15 Maart 1851.

De heer J. C. BAUD heeft zich in de vergadering der Staten-Generaal van 23 December l.l. verklaard tegen het kadastraal opmeten der sawah-velden, en het beter regelen van den aanslag der landrenten. Ik heb in deze aangelegenheid eenen warmen medestander in den heer J. W. H. SMISSAERT, die in zijne bekende brochure zegt: „Onder de daar te stellen verbeteringen behoort het doen van opmetingen. Geen mensch is meer van de noodzakelijkheid daarvan doordrongen, dan ik. Onder mijn bestuur is dit werk tot stand gebragt in de residentie Baglen, en later in de residentie Cheribon, in welke laatste landstreek het cijfer van de aanwezige sawah-velden, van 71,370 tot 151,614 bouws van 500 vierkante roeden, geklommen en dus meer dan verdubbeld is." Eigenlijk heeft de heer SMISSAERT, in de oogen van den heer BAUD, door deze opmeting, iets ongeoorloofds gedaan. Immers de heer BAUD is van oordeel: „dat de kadastrale opmeting strijdig was, zoo niet met de letter dan althans met den geest van art. 62 van het regeringsreglement, waaruit volgt, dat de landrenten niet kunnen geheven worden volgens eene kadastrale opmeting, niet naar een individuelen aanslag, maar bij admodiatie, bij minnelijke overeenkomst met de oudsten en hoofden van elke dessa."

Wij voor ons geven natuurlijk de voorkeur aan eene „admodiatie," eene „minnelijke schikking," die gegrond is op de kennis van de waarde van datgene, waarover de aanslag geschiedt. Anders is eene „admodiatie" of „minnelijke schikking," die toch altoos billijk moet wezen, eene onmogelijkheid.

In het laatst van 1849 schreven wij het volgende (Tijdschrift voor N. I. Jaarg. 1849. II, 239): „De ondervinding leert nog dagelijks, hoeveel moeijelijkheden het voor ouders in Indië oplevert, om goede voogden en een naauwgezet opzigt voor hunne kinderen te verkrijgen, die zij verpligt zijn naar Nederland voor hunne opvoeding te zenden. Velen, die geene betrekkingen of bijzondere vrienden in het Vaderland hebben, zien zich

zelfs genoodzaakt, tot het een of ander handelshuis of kommissiekantoor hunne toevlugt te nemen, om daaraan de belangen hunner kinderen en de leiding hunner opvoeding op te dragen. Op welk eene wijze dit dan plaats heeft, blijkt uit den aard der zaak. Het kan zich meestal slechts bepalen bij de zorg voor de financiële belangen en de administratie der overgezonden gelden. Wij durven beweren, dat de reden waarom zoo vele, naar Europa gezonden, Indische kinderen in hunne opvoeding niet slagen, voor een niet gering gedeelte daaraan toe te schrijven is, dat over hunne vorming en leiding geen behoorlijk toezigt is gehouden. Al bestaat er tegenwoordig ook een gegrond vooruitzigt, dat in Indië zelf een beter onderwijs zal worden ingevoerd, toch zullen ook in den vervolge nog vele ouders hunne kinderen naar Nederland zenden, 't zij uit vooroordeel tegen eene Indische opvoeding, 't zij omdat ze hunne zonen voor de akademische studiën bestemmen, 't zij om eene andere reden.

„Wij zijn daarom op het denkbeeld gekomen, of het niet wenschelijk zou zijn, dat zich in Nederland eene algemeene kommissie vormde, die het opzigt, de verzorging en de voogdij op zich nam van kinderen, die met dat doel uit Indië herwaarts worden gezonden. Er bevinden zich zeer veel personen in het Vaderland, die in Indië de algemeene achting en het vertrouwen der ingezetenen verworven hebben. Wanneer nu een vijf- of zestal van dezen zich vereenigden, en een hunner zich belastte met de administratie, een ander met het toezigt over de stoffelijke aangelegenheden der hun toe te vertrouwen kinderen, een derde met het bewaken van hunne zedelijke vorming en studiën enz., dan zou zulk eene vereeniging inderdaad allerheilzaamst kunnen werken. De ouders in Indië, die niet weten tot wien zij zich in het Vaderland zullen wenden, zouden daardoor van vele moeijelijkheden bevrijd worden, en menig jongeling zou, door het vaderlijk toezigt van zulk eene kommissie, misschien behouden blijven en als een braaf en kundig lid der maatschappij naar Indië terugkeeren."

Dit denkbeeld schijnt bij eenige, in staatkundige beschouwingen anders niet met ons sympathiserende, mannen weerklank te hebben gevonden. Althans wij lezen zoo even in een dagblad: „Door de heeren G. L. BAUD, D. J. H. BOELLAARD, J. D. VAN HERWERDEN, L. J. A. VAN DER KUN, Jhr. J. G. O. S. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, G. SIMONS en Jhr. F. V. A. Ridder DE STUERS is te Delft opgerigt eene Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij, zich ten doel stellende de opvoeding te verzorgen van die kinderen, welke door ouders of voogden naar het Moederland gezonden en haar toevertrouwd worden. Het heeft Z. M. den Koning behaagd, het beschermheerschap dezer Maatschappij aan te nemen."

Verslag aangaande het eiland Banka,

DOOR

THOMAS HORSFIELD.

Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848,

DOOR P. J. VETH.

(Vervolg van bls. 62).

TWEEDE HOOFDSTUK.

Mineralogische beschrijving des eilands [1]).

Na de voorafgaande geographische beschrijving van Banka, stel ik mij voor eene reeks van opmerkingen en feiten mede te deelen, welke kunnen strekken tot opheldering van de gesteldheid der mijnen en van de geologische geschiedenis des eilands. Om echter de volgende beschrijvingen wel te doen verstaan, is het noodig eenige algemeene opmerkingen of stellingen te doen voorafgaan.

1. De rigting des eilands, als uit de geographische beschrijving gebleken is, gaat van het noordwesten naar het zuidoosten. In deze rigting volgt het niet slechts het naburig Sumatra en het schiereiland Malakka, maar ook die groote keten der Aziatische gebergten, van welker verschillende takken één eindigt in het eiland Ceylon, terwijl een andere, na Arrakan, Pegu, Malakka en waarschijnlijk Sumatra te hebben doorsneden, een zijtak in de rigting van Banka en Billiton afzendt, welke men kan aannemen dat met dit laatste eiland verdwijnt en een einde neemt.

2. Doch niet slechts volgt Banka in zijne algemeene rigting de groote bergketenen van Azië — de hoogere deelen des eilands, of die, welke op den naam van bergen en heuvelen kunnen aanspraak maken, hebben ook dezelfde zamenstelling als het zoo even gemelde gebergte, en zijn voornamelijk gevormd van *graniet*.

1) Ik moet bijzondere toegevendheid vragen voor deze vertaling van het mineralogisch gedeelte van MORSFIELDS verslag. Slechts een grondig kenner der geologie zou er in kunnen slagen het gevaar van misverstand te ontwijken, waaraan des schrijvers niet altijd even zorgvuldige stijl en de veelvuldige fouten van den Engelschen tekst den minkundige telkens blootstellen. Bovendien is over geologische onderwerpen in onze taal nog zoo weinig geschreven, dat zelfs de geoefende wellicht vaak met de keuze der woorden zou verlegen zijn. Ik heb echter gemeend den eenmaal aangevangen arbeid niet bij dit gewigtigste gedeelte te mogen afbreken, waarvoor in andere beschrijvingen nog zoo uiterst weinig geleverd is. Mijne aanmerkingen bij dit gedeelte zullen slechts weinige zijn, daar ik mij noch tot eigene opmerkingen in staat acht, noch in de berigten van anderen veel stof tot vergelijking vind. Gaarne zal ik, in geval van in het oogloopende misslagen, de teregtwijzingen van deskundigen ontvangen, om daarvan gebruik te maken voor de verbeteringen, die ik in dat geval aan het slot van het geheele verslag zou toevoegen.

3. Naast aan dit, als het oorspronkelijke te achten, bestanddeel van Banka, ontmoet men eene soort van rotssteen, waaraan ik ter onderscheiding den naam van *rood-ijzersteen* heb gegeven. Dit steen is verspreid over uitgestrekte landstreken, en komt voor in verhevenheden van den tweeden rang, in op zich zelven staande rotsen of in aderen van vele onderling verbondene. Rood is zijne heerschende kleur, en in zijn zamenstel is eene groote hoeveelheid ijzer bevat. De naauwkeuriger bijzonderheden aangaande zijne verspreiding en verbinding met de overige bestanddeelen van den bodem des eilands, maken een der voornaamste onderwerpen van de volgende beschrijving uit.

4. In onderscheidene deelen des eilands, worden die streken, welke uit rood-ijzersteen bestaan, door de *alluviale* distrikten begrensd, welke wederom kunnen worden onderverdeeld in dezulke, die uit reeksen van vlottende, zich trapsgewijze hooger verheffende heuvelen, van kennelijk vroegere vorming, bestaan, en dezulke, die geheel en al laag en vlak en nog van zeer nieuwen oorsprong zijn, en voornamelijk de mondingen der groote rivieren begrenzen.

5. In verbinding met en dikwijls te midden van de alluviale streken vindt men zandsteen, brecciën of amijgdaloïden, en allerlei gemengde steenen, die de teekenen van een betrekkelijk laten oorsprong dragen. Het zandsteen wordt doorgaans aangetroffen in uitgestrekte aderen, die kleine verheffingen van den bodem vormen. De brecciën komen voor in eene groote verscheidenheid van vorm en ligging; hier en daar zijn aanzienlijke stukken gronds door conchoïdaal of vlak liggende massa's bedekt.

6. Die deelen, welke in de onmiddellijke nabijheid van de oorspronkelijke graniet-formatie gelegen zijn, en de ruimte tusschen haar en de vaste aderen van rood-ijzersteen (ijzerrots), alsmede tusschen deze en de aangeslibde gronden aanvullen, bestaan uit strata van eenvormig horizontale rigting. Zij maken het karakteristieke kenmerk uit van die reeds gemelde streken, die den grondslag van het eiland vormen.

7. Het *tinerts* is door deze horizontale strata verspreid, en ligt, voor zooveel ons de tot nu toe gedane waarnemingen leeren, of dadelijk onder de oppervlakte, of slechts op geringen afstand lager. Het wordt meestal op lage plaatsen en nabij de primitieve verheffingen gevonden. De bewerking der mijnen heeft veel toegebragt om het zamenstel dezer strata te leeren kennen, en het volgend verslag stelt zich vooral ook ten doel, hunne verschillende bestanddeelen duidelijk uiteen te zetten, voor zoo verre de verschillende steenbrokken, in de waterleidingen der mijnen gevonden, daarvoor de middelen aan de hand geven.

8. Als bestanddeel dezer strata moeten inzonderheid groote massa's *klei* vermeld worden, die vooral in de vastere deelen worden aangetroffen. Zij vertoonen verschillende schakeringen van zuiver wit tot geel en rood. Eene zwarte aardachtige zelfstandigheid, die ik ter onderscheiding *zwarte-klei* heb genoemd, komt (met zeldzame uitzonderingen) in elke mijn in onregelmatige massa's of *coagula* voor, en het einde van een stratum wordt

aangewezen door eene bijzondere, witte en kleiachtige zelfstandigheid, die zich, gedroogd zijnde, laat fijnwrijven en door de Chinezen *kongtai* genoemd wordt.

Ik stel mij voor, in mijne mineralogische opmerkingen verder de orde te volgen, waarin zij gemaakt werden, gedurende eene reis door een gedeelte van Banka, zonder mij eenigzins te binden aan de eischen van regelmatigheid of de overweging van het betrekkelijk belang der medegedeelde bijzonderheden.

§ 1. *Mineralogische nasporingen in het Westelijk Schiereiland der Noordelijke afdeeling.*

Twee dagen na de vestiging te Rangam verlaten te hebben, bereikte ik Kampa in de maand Maart 1813. Het omzeilen van Banka's westelijk uiteinde, waarbij het schip gedurig in de nabijheid der kust bleef, schonk mij gelegenheid, om de rigting en uitgestrektheid van den berg Manoembing en zijne aanhangsels ten oosten en westen, met een deel van de bergreeks die zich van daar oostwaarts uitstrekt, naauwkeurig waar te nemen. Ik overtuigde mij, dat de landstreek, welke de baai van Djeboes van den Goenong Paré-paré ten noorden tot aan den Manoembing met zijne aanhangsels ten zuiden omzoomt, en door de rivieren Soengi-boeloe, Kampa, Planas en Rambat [2]), om van een aantal kleinere niet te spreken, doorsneden wordt, als een der alluviale distrikten van Banka moet beschouwd worden.

De rivier van Kampa opvarende merkte ik een aantal rotsen op, die boven de oppervlakte des waters uitstaken. Ik onderzocht deze rotsen, ter plaatse waar eene groep het kleine eiland vormt, door de inboorlingen Batoe-loekoet geheeten, dat omtrent 100 Engelsche ellen (yards) in den omtrek heeft. De uitwendige vorm der ongeschonden rotsen is eer rond dan scherp; de hoogste steken thans omtrent 10 voet boven het watervlak uit. De op zich zelf staande rotsen hebben uitwendig een vuile kleur [3]) en eene zeer ruwe en ongelijke oppervlakte, met kloven doorploegd, die elkander in alle rigtingen kruisen en onregelmatige hoeken en ruiten vormen, of op dergelijke wijze door witte lijnen of strepen geteekend zijn. Op de breuk is het steen wit, nu eens glinsterend als kwarts, dan weder dof en krijtachtig. Met een hamer geslagen verdeelt het zich bij de kloven, die zich op den omtrek vertoonen, in onregelmatige brokken; echter volgt het ook vaak de rigting der witte strepen, die uit eene harde, half-doorschijnende stof bestaan, welke de natuur van het rotskristal nabij komt. Deze stof laat zich dikwijls van de steenmassa afscheiden in den vorm van schilfers van ongelijke dikte, afwisselende van een halven streep tot een kwart duim; maar is ook dikwijls zoo naauw met het hoofdbestanddeel

---

2) Vgl. de geographische beschrijving, § 1, blz. 330, § 2, blz. 51.

3) Misschien moet men lezen: » een vuil blaauwe kleur." Het Engelsch heeft: » The external colour — is of a dirty hue." Dit is een eenigzins vreemde uitdrukking, die van zelve tot de gissing leidt, dat MUSSCHENBROEK oorspronkelijk » blue" schreef.

vereenigd, dat zij zich wel op de breuk vertoont, maar er niet van kan worden afgezonderd. De rots bestaat overigens enkel uit keisteen en vertoont niet de minste gevoeligheid voor de werking der scherpe zuren.

Het dorp Kampa ligt omtrent op een halven paal afstands van de monding der rivier; de oevers verheffen zich hier 12 of 15 voet boven haren gewonen stand bij laag water. Na eenige nasporing vond ik eene plek, waar zij door kunstmatige afgraving bloot lagen. Zij bestonden hier uit een stratum van het rood-ijzersteen, gevormd uit brokken van verschillende gedaante, van de grootte van eene erwt tot op die van meerdere duimen in de lengte en de doorsnede, gemengd met zeer fijn zand en gedeeltelijk zamenhangend door middel van kleideeltjes. Ieder stuk was aan de kanten afgerond en droeg de teekenen van door de rivier te zijn medegevoerd. Afwisselend met dit stratum, en op sommige plaatsen onmiddellijk onder den grond, bespeurde ik uitgestrekte massa's van eene klei van roode grondkleur, met geel en wit geschakeerd, en kleine brokken van rood-steen in haren schoot bergende.

Van Kampa kronkelt zich de rivier door de alluviale vlakte tot aan haren derden tak, welke naar de redoute van Djeboes voert; de welige plantengroei, die zich langs haren ganschen loop tot aan den rand des waters uitstrekt, verhindert een naauwkeurig onderzoek der oevers; overal waar zij genoegzaam bloot lagen vertoonden zij zwarte tuinaarde. De redoute van Djeboes is gebouwd op de eerste verheffing van het terrein boven het vlak der rivier. Ik onderzocht de steenbrokken, die waren opgedolven bij het graven der gracht, die haar omringt. Zij waren allen van dezelfde soort als die, welke ik langs de rivier nabij het dorp Kampa gevonden had, — kleine roode-ijzersteenen, die de teekenen van wrijving droegen, op de oppervlakte weggevreten, plat, langwerpig, niervormig, op verschillende wijzen uitgehold, doorboord en afgerond. Op de breuk vertoonden zij een rood of bruin ijzer-oxyde van verschillende nuances, de oppervlakte was met een gele okerachtige korst bedekt.

Het land van de redoute van Djeboes tot aan het mijndistrikt is golvend en oneffen, maar daar het geheel en al met hout- en plantgewas bedekt is, is het moeijelijk zich eene juiste voorstelling te maken van de betrekkelijke hoogte der tusschenbeide liggende heuvels, of liever bodemverheffingen, van welke ik achtereenvolgens dertien in deze streek opmerkte.

Bij het afdalen van de eerste dezer hoogten, zag ik geweldige rotsen van rood-ijzersteen uit het vlak des bodems uitsteken of in groote brokken over den weg verspreid liggen. De breuk is zeer onderscheiden; in sommige stukken is zij metaalaardig; in andere okeraardig of gemengd. Die van de eerste soort hebben eene donkerbruine kleur en bestaan uit lagen of uit cellen, welker holten eene donkere blinkende oppervlakte toonen, gelijkende naar die eener zelfstandigheid, welke na eene smelting plotseling is afgekoeld. De okeraardige breuk is over het algemeen poreus en de kleur sterk rood. Beiden zijn rijk met ijzer bezwangerd.

De negen volgende valleijen vertoonden dezelfde verschijnselen: rood-

ijzersteen in groote verscheidenheid, en zand, schijnbaar van verschillende kleuren, ten gevolge der kleiachtige deeltjes, die er toevallig mede vermengd zijn. Door sommige van deze valleijen stroomen beken, andere vertoonen de sporen van ophooping van water na gevallen regens.

Nadat men de tiende vallei verlaten heeft kruist de weg, bij het op nieuw opstijgen, eene zeer uitgestrekte bedding van zandsteen. De kleur is over het algemeen licht blaauw of grijsachtig: sommige deelen zijn bedekt met eene geelachtige, okerkorst. Het steen is verdeeld of gesplitst door regtlijnige spleten, die zich op de oppervlakte als fijne lijnen of strepen vertoonen, welke elkander in verschillende rigtingen kruisen. Slaat men er op, dan scheidt zich het steen bij deze strepen in brokken met platte zijden en scherpe hoeken en van oneindige verscheidenheid van vorm: vierkanten, ruiten, pyramiden en schuinsche parallelogrammen van allerhande soort. In den natuurlijken staat is de zamenhang tusschen de deelen niet sterk en kunnen vele brokken tot stof worden gewreven; doch gedroogd zijnde verkrijgt dit steen een vrij aanmerkelijken graad van hardheid. Op deze bedding van zandsteen vond ik, hier en daar verspreid, losse brokken van eene zuiver keisteenaardige zelfstandigheid, bestaande uit kleine kristallen of kwartsen, vereenigd in eene breekbare massa [4]) en verdeeld door regelmatige spleten, meest in vlakken of platen van effen oppervlakte. In de elfde en twaalfde vallei, die beide aan kleine rivieren ten bed verstrekken, liggen weder groote, losse brokken van rood-ijzersteen, gelijk aan het boven beschrevene. Wanneer men de hoogten ten dertienden male is afgedaald, bereikt men het distrikt, waarin thans de mijnen bewerkt worden [5]). De grenzen en uitgestrektheid kunnen niet wel bepaald worden, maar de vruchtbaarste strata van tinerts zijn gevonden omstreeks in het midden van het schiereiland, waar de grenzen der distrikten Soengi-boeloe, Klabat en Tengga te zamen komen, en zijn vervat in eene onregelmatig ovale ruimte, welker langste middellijn omtrent 6 palen bedraagt, en die in verschillende rigting takken uitzendt, vooral in die van Klabat-lama of het noordoosten. Aan de noord- en noordoostzijde is de vlakte ingesloten door de bovengemelde heuvelen; ten zuidwesten en zuiden gaat zij over in de alluviale heuvelen, die dwars over dit gedeelte des eilands loopen, en het zuidoostelijk uiteinde [6]) verliest zich in de uitgestrekte wildernis, die het Maras-gebergte omringt, maar nog zeer gebrekkig onderzocht is.

Dit distrikt is over het geheel vlak, met slechts zeer zachte golvingen afgewisseld; maar, gelijk de meeste deelen van Banka, is het zoodanig door vegetatie bedekt, dat nergens een punt te vinden is, van waar men een aanmerkelijk deel der oppervlakte met één oogopslag kan overzien.

Van al de mijnen, die thans in dit distrikt bewerkt worden, zijn die van

---

4) Het Engelsch heeft: » a brittle strong mass," doch de eene eigenschap schijnt de andere uit te sluiten

5) Men vergelijke met hetgeen hier volgt de geographische beschrijving, § 2, blz. 56.

6) De Engelsche tekst heeft: » its south and south-east extremities," 't geen waarschijnlijk foutief is, daar reeds gezegd is, dat het zuiden in de alluviale heuvelen overgaat.

Djeboes of Antan de voornaamste. Zij worden, overeenkomstig hare ligging, verdeeld in die van den Opper- en van den Neder-Smeltoven. In de eerste dezer afdeelingen worden thans twee, in de andere drie groote mijnen bewerkt; bovendien zijn nog een tiental kleine tusschen de beide afdeelingen verdeeld [7]). De groote mijnen van den Opper-Smeltoven zijn die van Soengi Tango en Soentai, en van den Neder-Smeltoven die van Soengi Boelak, Tainam en Siam. De tien kleinere mijnen dragen de namen van Soenko, Soenjoe, Soensing, Soenwad, Soenwing, Soenhawa, Soktjoi, Tenpo, Assoen en Atjei.

De eerste mijn die ik onderzocht is die van Soengi Boelak, nabij de zuidelijke grens van het distrikt. Zij is dus genoemd naar eene rivier van denzelfden naam, in welker nabijheid de grond sedert 30 achtereenvolgende jaren bewerkt is. Daar de wijze, waarop de mijnen op Banka bewerkt worden, elders uitvoerig door mij zal worden beschreven, zal ik voor het oogenblik, als ter inleiding tot de beschrijving der verschijnselen, die ik onder de oppervlakte waarnam, alleen opmerken, dat in groote mijnen de grond wordt uitgehold in den vorm van een vierkanten of langwerpigen put, waaruit de werklieden de verschillende beddingen achtereenvolgens wegdragen, tot dat zij het stratum bereiken, hetwelk het tinerts bevat. Deze strata, zoo als reeds is opgemerkt, liggen allen in horizontale rigting en betrekkelijk niet zeer diep onder de oppervlakte; uitgestrekte stukken gronds worden dus op vele plaatsen achtereenvolgens bewerkt, om het erts te ontblooten. Op deze plaats inzonderheid, waar men een stratum had aangetroffen, dat buitengewoon veel tin inhield, bespeurde ik de overblijfselen van een groot aantal putten, waaruit men het erts had geligt.

In den put, waarin de werklieden op dat tijdstip bezig waren, merkte ik de volgende op elkander liggende strata op. Aan de westzijde: 1°. zwarte tuinaarde, 1 voet; 2°. zand en gele klei, los dooreen gemengd, 1 voet; 3°. zwarte-klei, eene uitgebreide, onregelmatige massa, afwisselende in diepte van 6 tot 8 voet; 4°. grof wit zand, 3 voet. Aan de noordzijde: 1°. zwarte tuinaarde, 1 voet; 2°. zand gelegerd in donkerkleurige klei, eene onregelmatige laag van gemiddeld 3 voet; 3°. zwarte-klei, afgewisseld met dunne lagen van gele klei, eene onregelmatige massa ter diepte van 5 of 6 voet; 4°. grof zand, 3 voet. Aan de zuidzijde; 1°. tuinaarde, 1 voet; 2°. zand met aarde gemengd, boomstronken [8]) bevattende in een liggende houding, en met diepe wortelen doorgroefd, 9 voet; 3°. gele klei in kleine onregelmatige lagen, afwisselend met donkerkleurig zand, 1 voet; 4°. witte klei, 6 duim; 5°. zwarte-klei, massief, 1 voet; 6°. grof zand.

---

7) Het verschil tusschen *groote* en *kleine* mijnen bestaat niet enkel in den omvang, maar ook in de wijze van bewerking. De schrijver leert ons in het vervolg dit onderscheid juister kennen; maar voor den lezer, die met de in Hollandsche schriften over Banka gebruikelijke namen meer gemeenzaam is, kan de opmerking van nut zijn, dat de benamingen van *groote* en *kleine* mijnen, bij ROSENFELD, met die van *kollong*- en *koelit*-mijnen overeenstemmen.

8) Over boomstammen en andere nog meer voor den jeugdigen oorsprong der diluviale tinertslagen bewijzende voorwerpen, in de mijnen gevonden, vergelijke men dit Tijdschrift, jaarg. VIII, Dl. IV, blz. 139—141, of het werk van den heer LABOR over Banka, blz. 96.

De mijnwerkers waren op dat oogenblik bezig met deze verschillende strata uit den put te ligten; zij waren tot nagenoeg 14 voet beneden de oppervlakte van den bodem doorgedrongen, en, naar de ondervinding te oordeelen, die zij bij het graven van den laatst voorgaanden put hadden verkregen, verwachtten zij de ertsader te zullen bereiken, na nog omtrent 6 voet dieper te zijn doorgedrongen. Op de nog bloot liggende oppervlakte van vroegere werken merkte ik groote brokken op van een glinsterend wit steen, bestaande uit kwarts en veldspaad, in bijna gelijke hoeveelheden gemengd. Sommige hunner hadden meer dan 12 duim middellijn. Wanneer er met kracht op geslagen werd, splitsten zij zich in stukken met regelmatige zijden. Zij waren overgebleven na het *wasschen van het erts;* de steenbrokken, welke, na deze bewerking, langs de kanalen of waterleidingen [9]) blijven liggen, toonen duidelijk het zamenstel van het stratum, waarin het erts gevonden wordt; en ik stelde het mij ten regel ze te onderzoeken bij elke mijn die ik bezocht, en stalen van de verschillende soorten te verzamelen.

Behalve de reeds gemelde groote brokken [10]), vond ik hier ook kleinere stukken van dezelfde soort, afdalende tot het gewigt van eenige weinige greinen; zij lieten zich allen gemakkelijk splijten in stukken met regelmatige hoeken. In sommige waren de veldspaad-deelen in een staat van ontbinding en vormden een wit poeder op krijt gelijkende, en dat door de werking van scherpe zuren niet in het minst werd aangedaan. Kleine kristallen van zuiver kwarts waren onder dit wit poeder gemengd.

Behalve dat alles vond ik nog bij en in de waterleiding zandsteen in kleine stukken, gelijkende naar het boven beschrevene; conglomeraat of amygdaloïden in lagen, zamengesteld uit kwartsdeelen verbonden door een gele okerachtige ijzer-aarde, aan sommige van welke steenen nog tinertsdeelen hingen; en onregelmatige brokken en kristallen van zuiver kwarts van verschillende kleurschakering [11]).

Wanneer men zich van het distrikt van den Neder-Smeltoven naar dat van den Opper-Smeltoven begeeft, bemerkt men op den weg de sporen van vele oude mijnen; zij vormen een kontrast, maar een gansch niet aangenaam kontrast, met den overvloedigen plantengroei des eilands. De plaatsen der kleine mijnen vertoonen eene naakte oneffene oppervlakte, bedekt met de overblijfselen van vroegere werken; de blinkende kwartsdeelen, met het zand gemengd, geven haar het aanzien van bijzondere dorheid. De plaatsen der groote mijnen zijn kenbaar aan uitgestrekte kloven, afgewisseld met onregelmatige hoogten. Er wordt echter op Banka slechts weinig tijds gevorderd, om het geheel weder met nieuwen plantengroei te overdekken; na weinige jaren vindt men de plekken waar de mijnen bewerkt werden op nieuw in bosschen verkeerd.

---

9) Gewoonlijk *bandars* genoemd.

10) Het Engelsch heeft hier »fragment" in het enkelvoud; doch in het voorafgaande wordt overal in het meervoud gesproken.

11) De Engelsche tekst is in de beide laatste volzinnen onverstaanbaar door de gebrekkige interpunctie. Ik geloof echter dat ik in de vertaling de meening des schrijvers heb uitgedrukt.

De mijn van Soengi Tango is de voornaamste in den Opper-Smeltoven; zij vordert meer werklieden en brengt ook meer tin op, dan eenige andere mijn des eilands. De opvolging der beddingen, die zich bij de uitgraving vertoonen, is zeer regelmatig. Zij bestaan, na de wegneming der aardlaag op de oppervlakte, uit afwisselende lagen van zand en verschillend gekleurde klei, waaronder vooral de zwarte-klei in groote, onregelmatige massa's voorkomt. Het stratum dat het erts bevat was, ter plaatse waar men nu bezig was, zeer onlangs weggeligt, en lag nog op een grooten hoop, gereed om welhaast de wassching te ondergaan.

Ik raapte van dezen hoop eene groote verscheidenheid van steenen op, die het stratum hadden zamengesteld, waarvan ik hier slechts de voornaamste wil vermelden: 1°. kwarts, regelmatig gekristalliseerd, doch ondoorschijnend; 2°. veldspaad in onregelmatig ruitvormige fragmenten, meest met platte zijden en scherpe hoeken, zuiver of gemengd met kleine kwartsdeelen; 3°. veldspaad en kwarts afwisselend in bijna regelmatige lagen, of zoodanig gemengd, dat zij eene als marmer geaderde oppervlakte vertoonen, vaak in brokken van aanzienlijken omvang; 4°. zuiver kwarts, massief; 5°. een schilferachtig steen, bestaande uit kleine kwartskristallen, vereenigd in eene ligtvergruisbare massa met regelmatige oppervlakten; 6°. kwarts en veldspaad in nagenoeg gelijke verhouding gemengd; in sommige stukken, die op wit zandsteen gelijken, zijn de kwartskristallen uiterst klein; 7°. een conglomeraat, bestaande uit kleinere en grootere kwartsbrokken, vereenigd tot een amygdaloïde door middel van verschillend gekleurde okers, afwisselend van licht geel tot donker rood; hèt komt voor in laminae van verschillenden vorm, en met een groote verscheidenheid in de bijmenging van ondergeschikte bestanddeelen, terwijl somtijds zelfs kleine tinertsdeelen ten naauwste met deze steensoort verbonden zijn; 8°. leemachtig ijzererts van donkerbruine kleur, met kwartsdeelen, vaak door gelen oker overdekt, innig met zijne oppervlakte vereenigd; 9°. bijna zuivere klei van eene grijze kleur in klompen; 10°. groote massa's van eene witte zelfstandigheid, die door de Chinezen als een onfeilbaar teeken van het einde van een stratum van erts wordt aangezien, en door hen *kongtai* genoemd wordt. Deze laatste stof is zuiver wit van kleur en zeer ligt; zij kleeft sterk aan de tong en bezit alle eigenschappen van zuivere klei. De wijze, waarop zij wordt aangetroffen, toont duidelijk, dat zij een afzetsel van water is. Op deze klei ligt het tinerts in strata van verschillende soorten van steen, van tijd tot tijd bij de beschrijving der mijnen opgenoemd.

De mijnen van Soengi Tango, zoowel als de bovengemelde van Soengi Boelak, zijn bewerkt gedurende eene reeks van achtereenvolgende jaren; in hare nabuurschap vindt men de meest uitgestrekte naakte vakken in dit gedeelte des eilands.

De weg van hier naar Klabat voert in eene nagenoeg westelijke rigting door een verbazend welig bosch, waarvan de grond uit een dikke, zwarte tuinaarde bestaat. De belangrijkste mijn in dit district is die van Sinhin, waarin 32 werklieden arbeiden, de tweede in opbrengst van die, welke

thans op Banka bewerkt worden. Ik vond de mijnwerkers op nog omtrent 6 voet afstands van het stratum van erts; zij waren bezig met het uitgraven van een diepen put van langwerpigen vorm. Aan eene der zijden merkte ik de volgende orde in de strata op: 1°. tuinaarde; 2°. zwarte-klei in groote massa's zonder overgang en onregelmatig tusschen de andere strata liggende; 3°. fijn witachtig zand met eene kleine hoeveelheid klei gemengd. Op een ander punt vond ik de volgende strata: 1°. de gewone grond; 2°. zwarte-klei in massa's; 3°. zand, hier en daar aaneenklevend door een kleiachtig cement; 4°. zuiver wit zand. Het verschil tusschen de beide laatstgemelde lagen was zeer in het oog loopend. In de derde was het bijmengsel van klei zeer aanzienlijk, en verbond de deelen van het witte zand tot eene massa, die, gedroogd zijnde, hard en vast wordt. De vierde daarentegen was zuiver zand, bestaande uit kleine, meestal doorschijnende kwartskristallen, zeer fijn en zonder eenigen zamenhang tusschen de deelen. De wijze waarop de zwarte-klei tusschen de andere strata is ingeschoven, verdient bijzondere opmerkzaamheid.

De meeste steensoorten, die ik bij de waterleidingen der mijnen van den Opper- en Neder-Smeltoven verzameld had, vond ik ook hier weder; doch behalve deze vond ik hier nog gelegenheid mijne verzameling met de volgende soorten te verrijken: 1°. eene soort van keisteen, in de breking en andere hoedanigheden den hoornsteen zeer nabij komende; 2°. veldspaad van een zuivere en fraaije melkwitte kleur; 3°. een amygdaloïde, bestaande uit witte en gekleurde keisteen-deelen, in de breking zeer overeenkomende met porfier. Vele der kwartsmassa's in deze mijn hadden de kleur van amethyst.

Op den weg naar de mijn van Sinhin, een weinig digter bij de redoute van Klabat, bezocht ik de kleine mijn van Tjentel. Daar het onderscheid tusschen *kleine* en *groote* mijnen later zal worden behandeld, bepaal ik mij hier tot de opmerking, dat in de kleine mijnen het stratum van erts gewoonlijk digter bij de oppervlakte is, en dat zij, bij vergelijking, met slechts weinige handen bewerkt worden.

De mijn was geopend op een hellend terrein. Onmiddellijk onder de aardlaag, die twee voet diep was, bespeurde ik een mengsel van kleine kwartsbrokken en van eene kleiachtige zelfstandigheid van witte kleur, die, waar zij aan de lucht was blootgesteld geweest, het aanzien van krijt verkreeg en aan de handen bleef kleven, zoodat zij er door geverwd werden. Het tinerts was door dit geheele stratum verspreid. In de hoogere lagen was het ontoegankelijk voor het gezigt en vertoonde zich eerst wanneer zij aan de wassching werden onderworpen; maar op eene diepte van 8 of 10 voet beneden de oppervlakte werd het duidelijk zigtbaar door de zwarte kleur, die het aan het stratum gaf, doch waartegen de kwartsdeelen sterk afstaken. Bovendien kon men de aanwezigheid van tin duidelijk aan het gewigt van de uitgegraven stof bespeuren; de diepere lagen waren ten deele daaraan bijzonder rijk.

In den omtrek, die door vroegere bewerking overal bloot lag, vond ik

de volgende zelfstandigheden: 1°. kwarts en veldspaad in een toestand van beginnende ontbinding; de kristallen van het eerstgenoemde waren wigvormig, zeer broos, en met aanwending eeniger kracht gemakkelijk te splijten, als wanneer de ontbonden veldspaad zich vertoonde als een wit gruis; beide vereenigd vormden vlakken of platen met schuinsche oppervlakten; 2°. kwarts en veldspaad in nagenoeg gelijke hoeveelheden gemengd tot massa's van zeer onderscheidene breuk, gelijk reeds boven beschreven zijn; 3°. amygdaloïden, bestaande uit de zoo even genoemde steensoort, door middel van een kleiachtig cement met kleine deelen van het zoo dikwijls vermeld rood-ijzersteen verbonden; 4°. zwart blinkend zand, door middel van een ijzeraardig cement met kwartsdeelen verbonden; bovendien het reeds boven beschreven zandsteen, en verschillende zamenstellingen van zand en klei.

De mijnen van Soenni zijn gelegen nabij de noordelijke grens van het boven beschreven mijndistrikt. Zij behooren tot de *groote* mijnen; tijdens mijn bezoek hadden de werklieden bijna het stratum dat het erts bevat bereikt, na te hebben doorgegraven: 1°. een laag aarde, 2 voet; 2°. witte klei met een kleine hoeveelheid zand gemengd, en door drooging tot een vast ligchaam te maken, 8 voet; 3°. grof zand, voornamelijk bestaande uit gruis van kwartskristallen, hier en daar met eenige klei doormengd, 2 voet; 4°. zwarte-klei, massief, in onregelmatige klompen, 2 voet; 5°. fijn zand, gemengd onder kwartsdeelen en brokken van ontbonden granietrotsen. In dit laatste stratum begon zich reeds het erts in geringe hoeveelheid te vertoonen; de diepste laag, die uit den naastvoorgaanden put, in de nabijheid der tegenwoordige werken, geligt was, had bestaan uit groote brokken van ontbonden graniet, waaronder het erts in grooten overvloed verspreid was. De arbeiders verhaalden mij, dat de ertsader, die hun nu sedert drie jaren werk had verschaft en het laagste deel der vallei innam, den loop der rivier, welke haar doorstroomt, onderscheidene malen had gekruist.

Van de bijzondere steenen, die ik bij de waterleidingen dezer mijn vond, zal ik slechts weinig zeggen. De kwartskristallen hadden meestal een spits toeloopende wigvormige gedaante, en waren ondoorzigtig, ofschoon kennelijk zuiver. De veldspaad liet zich scheiden in ruitvormige massa's en had verschillende kleurschakeringen; sommige brokken waren buitengemeen fraai. Hier vond ik voor de eerste maal schorrel, in sierlijke naaldvormige kristallen aan de kwartsbrokken klevende. Dikwijls ook vond ik deze steensoort met kwarts tot een onvolkomen granitello verbonden; de schorrel was in dit geval, als kleine onregelmatig ruitvormige kristallen, in nagenoeg gelijke hoeveelheid met het kwarts vermengd; het geheel vormde eene losse en gemakkelijk vergruisbare zelfstandigheid.

De amygdaloïde, bestaande uit een mengsel in afwisselende verhoudingen van rood-ijzersteen met kwarts en veldspaad, zoo gewoon in de mijnen van den Opper- en Neder-Smeltoven en van Klabat, kwam niet voor onder de steenen bij de waterleidingen der mijnen van Soenni, of was er

althans zoo schaarsch, dat ik er geen spoor van ontdekken kon. De opmerkingen, die ik op mijne verdere reis naar de noordkust gelegenheid had te maken, gaven de verklaring van deze omstandigheid. De mijn van Soenni ligt, gelijk reeds boven is aangemerkt, nabij de noordelijke grens van dat deel des schiereilands, hetwelk ik het „mijndistrikt" heb genoemd. Onderscheidene heuvelen, die een onregelmatige reeks vormen, bepalen dit distrikt ten noorden. Den voornaamsten dezer heuvelen noemen de inboorlingen Goenong Ganten; een aanhangsel ten noorden heet Goenong Sapiding, een ander ten zuiden Goenong Kroewis. Van dit laatste strekken zich twee kleinere heuvelen, Goenong Raba en Goenong Manek, naar het westelijk einde des schiereilands uit, en verbinden eenigermate deze heuvelenreeks met de vroeger genoemde hoogten Goenong Paré-paré en Goenong Penjabang. De Goenong Pasokan wijkt af van deze onregelmatige overdwarsche reeks en loopt naar het noorden in de rigting van Tandjong Pamoedja [12]). Het algemeen voorkomen van deze heuvelen heeft niets bijzonders; de gedaante van den Goenong Ganten is onregelmatig, kegelvormig en vrij verheven, de andere zijn laag en plat. Allen zijn zij geheel met plantgewas overdekt. Het land ten noorden aan den voet dezer heuvelen palend is hooger dan het zuidwaarts gelegen distrikt, en geen tinerts is er tot hiertoe ontdekt; maar naarmate het terrein helt in de rigting van Seka, Mampang, Djebo, Tg. Pamoedja en andere oorden in de nabijheid der noordkust, komen de strata, die het erts van dit metaal bevatten, wederom op de gewone diepte beneden de oppervlakte voor.

De opmerkingen, waartoe mij de reis door dit gedeelte des eilands aanleiding gaf, kwamen mij niet onbelangrijk voor tot opheldering zijner geologische geschiedenis. De mineralogische voorwerpen, die zich tot dus verre aan mij hadden voorgedaan, waren of geheel alluviaal, zoo als in het lage land van Kampa tot Djeboes, of van gemengden aard in het mijndistrikt. De strata, opengelegd door den voortgang van den mijn-arbeid, bestonden klaarblijkelijk uit losgemaakte brokken van grootere rotsen van verschillende soort, uit hunne oorspronkelijke stelling verwijderd, en onwedersprekelijke teekenen dragend van door waterstroomen te zijn medegevoerd, en aan afslijting door gedurige wrijving onderworpen. Op mijnen weg van de mijnen van Soenni naar Mampang viel mij het eerst het geluk ten deel, eene granietrots in haren oorspronkelijken toestand te ontdekken, in het midden van een bosch en bijna verborgen door een dik tapijt van mos [13]). Dit rigtte mijne aandacht op den Goenong Ganten met zijne aanhangsels, welke niet ver van mijnen weg verwijderd was. Ik bevond dat de rots, die den grondslag van dezen heuvel uitmaakt, van dezelfde soort is. In de stalen van graniet, die ik van dezen heuvel opzamelde, is de glimmer, over het geheel, slechts in geringe hoeveelheid voorhanden; de

---

12) Vgl. hier de geographische beschrijving, § 2, blz. 55. Penjabang is de spelling der kaart van den heer LANGE, waarvoor HORSFIELD »Penyabang" heeft.

13) Er staat in den Eng. tekst: »Coast of mass." Ik heb vertaald als stond er: »Coat of moss."

brokken kwarts wisselen in grootte van de kleinste korrels tot kristallen van nagenoeg een duim lengte af; de veldspaad is met de andere bestanddeelen gemengd in groote langwerpige of ruitvormige brokken, die zich veelal gemakkelijk laten afscheiden, en maakt in vele stukken het grootste deel der gansche massa uit. Hier en daar kan men even de sporen der aanwezigheid van kleine deeltjes schorrel opmerken, die gelijkmatig onder de zelfstandigheid van den steen gemengd zijn; doch in andere stukken ontbreken zij geheel.

Tusschen den voet van den Goenong Ganten en de vestigingen te Mampang ontmoette ik meerdere groote rotsen nabij den weg; op sommige plaatsen zag ik er onderscheidene bij elkander. De helling van het centrale distrikt in deze rigting is zeer zacht, en de hoogste top van den Goenong Ganten, die de grootste is van de geheele overdwarsche heuvelenreeks, kan, naar mijne schatting, niet veel meer dan 500 voet boven het vlak der zee verheven zijn. Van de vestiging ging ik, ongeveer twee palen ver, in eene nagenoeg oostelijke rigting naar het mijndistrikt. Op dezen weg, welke gemiddeld minder dan twee palen van het noorderstrand des eilands verwijderd is, ontmoette ik wederom talrijke granietrotsen, groote groepen vormende en tot eene hoogte van vele voeten steil oprijzende, dikwijls met regelmatige zijden en scherpe hoeken, en groote overeenkomst hebbende met onregelmatige basaltzuilen. Door het mijndistrikt waren deze rotsen in grooten overvloed verspreid. Van de mijnen begaf ik mij in nagenoeg noordelijke rigting naar de redoute, welke hier kort te voren voor de veiligheid der arbeiders was aangelegd [14]). Zij is gebouwd op het uiteinde van eene kaap of voorgebergte, bij welks voet de rivier Seka zich in de zee ontlast; de plek is geheel en al naakt en de rotsen vertoonen zich in hare natuurlijke kleur, die zich in de bosschen niet laat onderscheiden ten gevolge van het mos [15]), waarmede zij bekleed zijn. Niet alleen is het uiteinde van deze landtong met groote rotsen bedekt, maar men ziet ze zich in zee voortzetten, zoover het oog kan reiken. Haar vorm is zeer verschillend, en zij vertoonen bijna elke mogelijke verscheidenheid, waarvoor graniet vatbaar is. Sommige rijzen met scherpe pieken tot eene ontzettende hoogte; andere zijn laag, breed en van boven afgerond; de meeste staan bijeen in groepen, met meer of min regelmatige zijden en hoeken, tot een aanmerkelijke hoogte opstijgende, en geven een voorbeeld van kristallisatie op een uitgebreide schaal. Op de plaats waar de redoute gelegen is, merkte ik onderscheidene op zich zelven staande rotsen op, met meer dan gewoon regelmatige zijden en hoeken. Een zeer uitgestrekte groep is bijna regtstreeks voor den mond der rivier geplaatst; zij bestaat uit eene opeenstapeling van vervaarlijke rotsen, die eene zich in de lengte uitstrekkende reeks vormen; massa's van de meest onderscheidene gedaante zijn over elkander geworpen, en toch met zooveel regelma-

14) Vgl. de geographische beschrijving, § 2, blz. 56.
15) De Eng. tekst heeft wederom » mass."

tigheid, dat zij schier tot het vermoeden zouden nopen, als hadde de kunst tot hare schikking de behulpzame hand geleend. Hare kleur ontleenen deze granietrotsen schier uitsluitend van den veldspaad, waaruit zij voor een groot deel bestaan. Deze zelfstandigheid vertoont zich op de oppervlakte, of vaak daar buiten uitstekende, in regelmatige vierzijdige kristallen of ruitvormige vlakken; ofschoon er in beider vorm toch vrij wat verscheidenheid is. Somtijds hebben die kristallen eene lengte van onderscheidene duimen en de breedte van nagenoeg een duim. Nog duidelijker dan op de oppervlakte vertoonen zij zich op de breuk van het steen. De kwarts is eveneens op de oppervlakte zigtbaar, maar is, over het geheel, in veel geringere verhouding dan de veldspaad aanwezig; beide te zamen geven aan het graniet het witte voorkomen, waarvan ik boven gesproken heb, maar dat toch van zuiver melkwit tot grijs afwisselt. In al de rotsen, die ik onderzocht en waarvan ik stalen verzamelde, was de glimmer over het geheel in zeer geringe hoeveelheid aanwezig; van toevallige bijmengselen kwam alleen schorrel, en nog in zeer geringe verhouding, voor [16]).

De mijnen van Mampang waren nog geene twee jaren geleden geopend nabij eene kleine rivier, Tengalou geheeten, die zich een weinig ten oosten van Seka in de zee ontlast; zij zijn gelegen in het graniet-distrikt, op ongeveer eene mijl afstands van het noorderstrand des eilands. De mijnwerkers in de Soenwad geheeten mijn hadden de ertslaag omtrent 10 voet beneden de oppervlakte van den grond aangetroffen. Zij was gelegen in eene vallei, en volgde nagenoeg dezelfde rigting als het bed van de rivier, die van haren loop was afgeleid, om als waterleiding tot wassching van het erts te kunnen dienen. Ik merkte hier de volgende strata op: 1°. de grond, 2½ voet; 2°. een mengsel van fijne kwarts- en kleideelen, 4 voet; 3°. grof gruis van losgerukten kwarts en veldspaad, met eene kleine hoeveelheid klei en eenig zand gemengd, 8 voet; 4°. grove brokken kwarts en veldspaad, gemengd met kleine schorrel-deelen. Deze laatste laag bevatte het tinerts, dat echter reeds in het diepste der derde laag zich begon te vertoonen. Aan het einde dezer met erts bezwangerde laag lieten de werklieden mij de witte, ligt tot pulver te wrijven stof zien, door de Chinezen *kongtai* genoemd, die ik boven meermalen vermeld heb. Aan een anderen kant der mijn volgden de lagen dus op elkander: 1°. de grond; 2°. grof zand, zamengesteld uit kwartsdeelen, die bij afwisseling in roode en gele klei gelegerd waren, met massa's of brokken van zwarte-klei, die zich zonder eenige regelmaat tusschen het stratum hadden ingedrongen; 3°. fragmenten van kwarts en veldspaad, nu en dan met bijkomende kleibrokken gemengd. Hierop volgde dan het ertsstratum, op dezelfde wijze als zoo even is gemeld.

---

16) Men herinnere zich bij deze beschrijving, dat graniet uit de vermenging van veldspaad, kwarts en glimmer bestaat, die zich allen, maar inzonderheid de eerste, in gekristalliseerden toestand bevinden, en dat de witachtige, grauwe of vleeschverwige kleur van den veldspaad aan het graniet over het geheel die lichtere kleur geeft, waardoor het zich van de doorgaans zwarte of donkergrauwe vulkanische steensoorten onderscheidt. Zie b. v. Burmeister, *Geschichte der Schöpfung*, S. 172.

De steenen, die ik bij de waterleiding dezer mijn verzamelde, leverden niet veel verscheidenheid op. Daar de bewerking der mijn eerst zeer onlangs was aangevangen, was hunne hoeveelheid nog onbeduidend. Zij bestonden hoofdzakelijk uit stukken veldspaad en kwarts van verschillende grootte en gedaante; amygdaloïden trof ik niet aan, terwijl ik ook in den geheelen omtrek geen spoor vond van rood-ijzersteen.

Na dus mijne mineralogische nasporingen tot aan de noordkust van dit schiereiland te hebben voortgezet, besloot ik, in de redoute van Klabat teruggekeerd, mij te wenden naar het zuidwestelijk einde van het mijndistrikt, in de rigting van Soengi-boeloe, welke vestiging ik nog niet bezocht had. Bij den Neder-Smeltoven scheidt zich het pad derwaarts van den gemeenen weg naar Djeboes af en neemt eene meer westelijke rigting. Hier ziet men uitgestrekte oppervlakten bloot liggen, uit welke het erts achtereenvolgens is weggeligt, grootendeels door de bewerking in de kleine mijnen gebruikelijk. De weg gaat over of digt langs de meeste der boven opgetelde kleine mijnen [17]). In een van deze, nabij de grens van het distrikt Soengi-boeloe, merkte ik de volgende strata op, welke, door de gewone wijze van deze mijnen te bewerken, aan de zijde van eenen heuvel waren opengelegd: 1°. de grond, 1⅛ voet; 2°. een dikke laag zand, van gele kleur ten gevolge van de bijgemengde klei, 6 voet; 3°. fragmenten van keisteen met amygdaloïden gemengd, in welk stratum ook het tinerts werd aangetroffen, terwijl op zijnen bodem 4°. een laag witte aarde werd gevonden, waarvan uitgestrekte oppervlakten bloot waren blijven liggen, op die plaatsen waar de andere lagen waren weggeligt. Bij het onderzoek der steenen, die bij de waterleidingen waren blijven liggen, was ik zeer getroffen door den overvloed van amygdaloïden, die met de keisteenbrokken vermengd waren, en een in het oog loopend kontrast vormden met hetgeen zich slechts weinige dagen vroeger in de mijnen te Mampang aan mij had voorgedaan. Deze amygdaloïden schijnen in bijzondere strata opeen gehoopt geweest te zijn, daar ik sommige plaatsen opmerkte, waar verreweg de meeste steenen, die na de erts-wassching waren overgebleven, van deze soort waren.

Op een geringen afstand van de plaats, welke op dat oogenblik bewerkt werd, vond ik eene groote ader van rood-ijzersteen, 't welk hier en daar, boven de oppervlakte van den grond uitstekende, onderscheidene uitgestrekte rotsen in een half-liggende houding vormde. De breuk was gelijk aan die van dezelfde steensoort, boven door mij vermeld als gevonden op den weg van Djeboes naar het mijndistrikt [18]), te weten deels metaalaardig, deels okeraardig. Naar hare zwaarte te oordeelen moet deze steensoort eene groote hoeveelheid ijzer bevatten. Niet ver van deze rotsen lagen onderscheidene losse brokken van een zandsteen van een fijnen korrel en van

---

17) Namelijk de tien kleine of *koelit*-mijnen, welke boven, blz. 278, als tot den Opper- en Neder-Smeltoven behoorende vermeld zijn.

18) De Eng. tekst heeft „naar Klabat," doch zie boven, blz. 276.

roodachtige kleur, geteekend en doorkruist met zeer regelmatige lijnen van verschillende schakeringen.

Van deze mijn begaf ik mij naar het dorp van den Battin of het inlandsch hoofd van het distrikt Soengi-boeloe [19]); de weg had tot hiertoe eene nagenoeg westelijke rigting gehad, maar nam nu eene wending naar het zuiden. Omstreeks een paal verder dan het dorp van den Battin liep mijn weg langs een uitgebreide streek met rood-ijzersteen bedekt, waarvan de voornaamste rotsen vast waren en aanmerkelijk boven de oppervlakte des bodems uitstaken. De stalen, die ik verzamelde, waren gelijk aan die bij de laatst beschreven mijn gevonden, en hielden mede eene belangrijke hoeveelheid ijzer.

De mijnen van Tajoe, die tot Soengi-boeloe behooren, en die van Tainam en Siam [20]), zijn gelegen aan het zuidwestelijk uiteinde van het mijndistrikt, op geen grooten afstand van den weg. Ik ging eene uitgestrekte waterleiding voorbij, tot de mijnen van Tajoe behoorende, die zeer onlangs was aangelegd. Na het mijndistrikt verlaten te hebben, vervolgde ik mijnen weg door een digt bosch, waarin de grond met een dikke laag zwarte tuinaarde bedekt was. Het land is over het algemeen glooijend. Behalve onderscheidene uitgestrekte aderen uit vaste rotsen van rood-ijzersteen bestaande, ontdekte ik brokken van dezelfde steensoort, overal waar de laag tuinaarde door een waterloop was weggespoeld. In de redoute van Soengi-boeloe lagen onderscheidene groote brokken zandsteen opgestapeld, van dezelfde kleur en zamenstelling, als die welke ik bij de laatst beschreven mijn had aangetroffen. Het bleek mij op navraag, dat zij gevonden waren aan den voet van den Goenong Paré-paré, waar deze soort van steen in overvloed aangetroffen wordt. Met behulp der inboorlingen verkreeg ik verschillende stalen, van de oorspronkelijke plaats weggehaald. De redoute van Soengi-boeloe is gebouwd in het alluviale distrikt, welks grenzen beneden naauwkeuriger zullen worden aangewezen.

Van hier begaf ik mij wederom naar Kampa, ten einde de lagere deelen van het schiereiland in deze rigting meer naauwkeurig in oogenschouw te nemen, en hunne begrenzing ten opzigte van de hooger gelegen distrikten op verschillende punten na te sporen. Ik ging de rivier van Soengi-boeloe over, en vervolgde mijnen weg door eene lage vlakte, waarvan sommige streken gedeeltelijk overstroomd waren; daarop volgde een zachte rijzing van den bodem, waarop ik onderscheidene groote losse brokken van rood-ijzersteen bespeurde van denzelfden aard en kleur als die, welke ik vroeger bij Djeboes gevonden had. Na onderscheidene achtereenvolgende verheffingen van het terrein, die met een dikke aardlaag bedekt waren, bereikte ik eene vallei, door welker diepte eene der takken van de rivier van Kampa stroomt. De zijden, welker helling aanmerkelijk was, vond ik op onderscheidene plaatsen door waterstroomen uitgehold, waardoor soms de grond ter diepte van verscheidene voeten bloot lag. Dit gaf mij gelegen-

19) Vgl. de geographische beschrijving, § 2, blz. 56.

20) Deze beide laatste behooren, blijkens blz. 278, nog tot den Neder-Smeltoven, onder Djeboes.

heid om de bestanddeelen te onderzoeken, waaruit de vallei is zamengesteld. Zooverre ik beneden de oppervlakte kon doordringen vond ik overal kleine brokken ijzersteen, volmaakt overeenkomende met die, welke ik aan de monding der rivier van Kampa en op den heuvel, waarop de redoute van Djeboes gebouwd is, had opgemerkt. Zij droegen allen de teekenen van door een waterloop te zijn medegevoerd, daar zij afgerond, op verschillende wijze aan de oppervlakte uitgehold en met een okerkorst bedekt waren. Bij breking bleek dat zij geheel hetzelfde karakter bezaten als het zoo vaak vermelde rood-ijzersteen, dat het voorname bestanddeel van den grondslag van dit gedeelte des eilands vormt. De tegenovergestelde opgang der vallei bestaat uit gelijksoortige brokken van dezelfde steensoort, en op den verderen weg tot Kampa zag ik die in onderscheidene achtereenvolgende valleijen op dergelijke wijze geplaatst. Het laatste gedeelte van den weg loopt door een moeras, dat bij hoog water grootendeels overstroomd is [21]). Slechts met veel moeite kan men er een weg door vinden, waartoe de reiziger zich bedienen moet van boomstronken, welke bij toeval op zijn pad liggen, en die door de inboorlingen eenigermate met elkander zijn verbonden door middel van gebrekkige bruggen, bestaande uit lange palen, die nevens elkander zijn gelegd [22]).

De heuvelen, uit de zoo even beschrevene afgeronde steenen bestaande, vormen de grens tusschen de zuiver alluviale distrikten des eilands en die deelen welke den overgang vormen tot de hoogere distrikten, uit vastere bouwstoffen, zoo als rood-ijzersteen, zandsteen enz. gevormd zijn, en de strata bevatten door welke het tinerts verspreid is, vermengd met bestanddeelen van de oorspronkelijke formatie afkomstig.

Aleer wij het westelijk schiereiland der noordelijke afdeeling verlaten, rest mij thans nog verslag te geven van mijnen togt van de tegenwoordige

---

21) Het hier beschreven moeras behoort wel ongetwijfeld tot die soort, welke de inboorlingen *lalap* noemen, en welke moet onderscheiden worden van de modderpoelen aan het strand, door de Bankanezen *paja* geheeten, die zich alleen bij eb vertoonen. Nog heden vindt men over de moerassen der eerste soort hier en daar planken gelegd, om er bij den overtogt niet in te zakken. Men vergelijke » *Banka en zijne aangelegenheden*" door den overste LANGE, blz. 12; de brochure » *vrijmoedige beschouwingen tegen het afstaan der tinmijnen op Banka*," als welker schrijver zich later de heer VAN DORTH heeft leeren kennen, blz. 14; de » *aanmerkingen op de vrijmoedige beschouwingen*" door den heer LANGE, blz. 8, en het zeer onlangs uitgekomen en nog niet door mij vermeld wederantwoord van den heer VAN DORTH » *doe wel en zie niet om, gericht aan den gep. lt.-kol. aan het O.-I. leger* H. H. LANGE," 's Gravenhage, gebr. LANGENHUYSEN, 1851, blz 8. 't Is grappig te zien hoeveel moeite zich de heer VAN DORTH geeft, om den heer LANGE ten aanzien dier moerassen van verkeerde voorstelling te overtuigen. In het hier door HORSFIELD beschreven moeras hebben wij een nieuw bewijs, dat althans hier en daar lalaps op geen zeer grooten afstand van het strand voorkomen, en dat die moerassen onmiddellijk aan het strand zijn gelegen, is door den heer LANGE nergens beweerd. Waarom HORSFIELDS kennis van het Maleisch door den heer v. DORTH in twijfel getrokken, en zijne getuigenis aangaande het bestaan van moerassige vlakten ter plaatse waar de Soengi Djerok ontspringt (geogr. beschrijv. § 1, blz. 378, v.) verworpen wordt, verklaar ik niet te begrijpen. HORSFIELD bewaart over de Maleische benaming dier moerassen een diep stilzwijgen, en zegt volstrekt niet dat zij vlak aan het strand gelegen zijn, wat trouwens ook de heer LANGE niet door aanhaling dier plaats heeft willen bewijzen. De heer VAN DORTH zou wel gedaan hebben met het verslag van HORSFIELD naauwkeuriger te lezen en te trachten het door den heer LANGE te zijner verdediging aangevoerde wel te verstaan, aleer hij zich tot schrijven gezet had. *Ex ungue leonem!*

22) Over de wijze waarop nog heden ten dage de bruggen op Banka doorgaans vervaardigd zijn, vergelijke men den heer LANGE » *Banka en zijne aangelegenheden*", blz. 79.

redoute van Klabat naar de oude vestiging aan de baai van dien naam, Klabat-lama [22]) geheeten. De algemeene rigting van den weg derwaarts is o. n. o. Na den onmiddellijken omtrek der thans bewerkt wordende mijnen te hebben verlaten, vervolgde ik mijnen weg omtrent zes palen ver door een digt bosch, waar ik de overblijfselen vond der mijnen, die tot de vroegere vestiging behoorden. Het land is in deze streek laag, en het erts der vroegere mijnen schijnt bevat te zijn geweest in strata, die in verbinding waren met die, welke in de tegenwoordige mijnen, meer in het binnenland des schiereilands, bewerkt worden.

De dikke aardlaag op den weg naar de oude vestiging verhindert op de meeste plaatsen een oordeel over de gesteldheid van den bodem. Slechts eenmaal merkte ik in de nabijheid van den weg brokken van rood-ijzersteen op.

Naar mate de grond in de nabijheid der baai achtereenvolgens door de mijnwerkers was uitgeput, volgden zij de strata in de rigting van het binnenland. De plaatsen der oude mijnen zijn thans over het algemeen met nieuwe vegetatie overdekt, en slechts in zeer enkele gevallen kunnen de zelfstandigheden, die door de bearbeiding der mijnen zijn bloot gelegd, nog heden op de oppervlakte gevonden worden. Brokken van kwarts en veldspaad liggen alsdan verspreid over een zandbodem, die, naarmate der bijkomende kleideelen, geel of rood is gekleurd. Amygdaloïden worden ook in aanmerkelijke hoeveelheid aangetroffen.

De opmerkingen, welke ik maakte ter plaatse der voormalige vestiging, schijnen mij toe eenige oplettendheid te verdienen. De rivier van Klabat ontlast zich door eene vallei, die in het algemeen eene strekking van het westen naar het oosten heeft. Tegen de hellingen dezer vallei, op den afstand van omstreeks een paal van de zee, zijn de woningen van een aantal Chinesche familiën gebouwd, niet verre van de plaats, waar de voormalige redoute op een zacht rijzend terrein gelegen was. Ik onderzocht de kanten van de vallei op onderscheiden plaatsen, waar de Chinezen loodregte doorsnijdingen van den grond hadden gemaakt, met het oogmerk om er hunne woningen op te rigten. De lagen waren zeer gelijk aan die, welke ik in verschillende mijnen had opgemerkt. Dadelijk onder den grond lag eene laag van grof zand, bestaande uit kwartsdeelen van verschillende grootte, los met elkander verbonden door klei van verschillende kleuren, afwisselend van lichtgeel tot rood. De hoeveelheid klei was genoegzaam, om de zanddeeltjes in vrij sterken graad te doen aaneenkleven. In eenige groote massa's, die van deze laag, nabij haar benedeneinde, op verschillende plaatsen waren losgemaakt, merkte ik een verschijnsel op, dat mij nog niet was voorgekomen. Amygdaloïden, gelijk aan de boven beschrevene, die ik in verschillende deelen van dit schiereiland had aangetroffen, uit rood-

22) Ook »Klabat-lant", d. i. Klabat aan de zee, naardien het oude Klabat vlak aan de baai, het tegenwoordige Klabat, ook Klabat-baroe genoemd (zie geographische beschrijving, § 2, blz. 56), dieper landwaarts in is gelegen. Over de verlegging van dit établissement raadplege men nog de Inleiding, § 1, blz. 207.

De Chinezen op Java.

DOOR

Mr. J. F. W. VAN NES.

TWEEDE ARTIKEL.

De Raad van Indië, Baron NAHUIJS VAN BURGST, heeft, in eene nota in der tijd aan de Regering ingediend, betoogd, dat eerst sedert korte jaren vele Chinezen en inlanders eigenaren van uitgestrekte landerijen zijn geworden. De oorzaken, welke daartoe aanleiding gegeven hebben, zijn evenmin opgespoord, als de middelen, die strekken kunnen om aan dezen voortdurenden en toenemenden staat van zaken, dit invretend kwaad, paal en perk te stellen. Als voorname oorzaak moet, volgens den heer NAHUIJS, gesteld worden, dat het land voor den Chinees grooter waarde heeft, omdat zijne administratie en exploitatie minder kostbaar zijn. Voeg hierbij, dat hij met arme landgenooten werkt, waaronder dikwerf bloed- en aanverwanten. Ook omdat hij de begaafdheid bezit, om alle middelen, welke slechts eenigzins de inkomsten vermeerderen kunnen, op te sporen en aan zijne belangen en oogmerken dienstbaar te maken. Terwijl de Europesche landheer zijne ondergeschikte opzieners eene ruime bezoldiging toekent, stelt hij zich tevreden met de voordeelen, welke zijne kultures of fabrijk afwerpen. De Chinees integendeel maakt gebruik van zijnen invloed op den inlander, om nog uit andere bronnen te putten. De Javanen hebben gaarne voorschotten; hij is hun geldschieter, en dit geldt ook ten aanzien van zijn verlangen naar lijnwaden en andere voorwerpen, zoo als gammelan, opium; hij verschaft hun de gelegenheid om aan hunne zinnen en lusten bot te vieren. De Chinees weet zich te bedienen van de positie als landheer, om overal het meeste nut en voordeel uit te trekken en weet, zoo als vroeger te Cheribon, de langmoedige inlandsche bevolking tot opstand te verleiden. Hij is de gebrevetteerde monopolist van zijne uitgestrekte landen, en daardoor alleen en uit dat oogpunt beschouwd, is reeds het landbezit der Chinezen eene weinig wenschelijke zaak voor de belangen van het Gouvernement en der inlandsche bevolking.

Nu beschouwt de heer NAHUIJS deze omstandigheid, dat het landbezit onder de Chinezen in de laatste jaren zoo schrikbarend is toegenomen, als hoogst gevaarlijk. Op hen valt niet te rekenen bij inlandsche onlusten of den aanval van eenen buitenlandschen vijand. In het eerste geval laat het zich gemakkelijk bevroeden, welke rol de Chinees zal spelen;

in het tweede geval zullen wij van de Chinesche landbouwers te vergeefs die hulp en bijstand inroepen, welke de Luitenant-Generaal JANSSENS ten jare 1811 van de Bataviasche landheeren, bij het aanwezen van een landingsleger, in zoo ruime mate heeft ondervonden. De aanvaller van Java zal den Chinezen meer schatten aanbieden, dan hij van den verdediger ooit wegens trouw en pligtsbetrachting zal erlangen.

En er zijn nog andere en groote bezwaren tegen het Chinesche landbezit. De Chinesche landbezitter voert de schatten daarbij gewonnen naar China, het Nederlandsche landbezit naar het Vaderland. De Chinesche landbezitter vermoeijelijkt niet zelden de maatregelen van het Gouvernement ter beteugeling van den smokkelhandel, waarin hij soms een werkzaam deel heeft. De Nederlandsche landbezitter maakt die gemakkelijk door zijnen invloed en helpt de policie.

Ten einde nu dit kwaad te beteugelen, en eenen beteren staat van zaken te doen geboren worden, zou in de eerste plaats het verkrijgen van landerijen voor de Chinezen moeijelijker moeten gemaakt worden, door verhooging van de kosten van transport bij overgang, en door hooger belastingen op zijn produkt. Zoodanige middelen zijn geoorloofd en geheel in overeenstemming met de billijkheid en regtvaardigheid. Het geldt het welbegrepen belang van de inlandsche bevolking en van het Gouvernement. Hier is dus van toepassing de goede spreuk „salus populi, summa lex."

Geene meerdere gunsten en voordeelen aan de Chinezen te geven, dan die bevorderlijk zijn aan onze eigene belangen, en de reeds gegevene gunsten niet tot anderen uit te strekken, zoodra zulks bewezen is schadelijk voor land en volk te zijn, is de staatkundige regel, naar welken wij, als bezitters dezer kolonie, in onze politieke verhouding, moeten handelen jegens vreemdelingen en leden van eene natie, van welke wij, in vergelding van al de schatten welke jaarlijks uit onze koloniën naar hun land toevloeijen, hoegenaamd geene voorregten boven andere volken ontvangen. Onze Europesche mandoor of opziener, wanneer hij geen Nederlander is, kan met moeite verlof van het Gouvernement bekomen om in de binnenlanden zijn brood te verdienen. De Duitscher, Franschman, Engelschman of Amerikaan, ofschoon met ons bevriend, heeft moeite om zich te mogen vestigen in de binnenlanden. En aan Chinesche gelukzoekers, die bij niemand bekend zijn, die welligt tot het schuim hunner natie behooren, zoude men, zonder eenige reserve, toestaan, om zich met een heir naakte en hongerige Chinezen naar de binnenlanden te begeven, en aldaar zoo veel land aan te koopen, als waartoe zij door hunne gewoekerde schatten in staat zijn! Zoo iets kan nimmer wijs en verstandig genaamd worden, en vereischt voorziening.

Wij hebben reeds de denkbeelden van onderscheiden personen en ligchamen medegedeeld, die allen overeenkomen omtrent het hoog noodzakelijke

van eene spoedige voorziening in den staat van zaken ten opzigte der Chinezen. Niet minder opmerkelijk is het verslag van den Raad van Nederlandsch Indië, dat in 1838 werd uitgebragt, op het rapport van de kommissie, waarover wij in 't vorig artikel *) gesproken hebben.

De Raad is almede overtuigd van de noodzakelijdheid, dat het Gouvernement maatregelen behoort te nemen tegen de verdere uitbreiding van het landbezit door Chinezen; ten einde daardoor hunnen invloed te verminderen, aangezien hunne verspreiding voor de bevolking reeds nadeelig is en voor het Gouvernement van schadelijke gevolgen zal kunnen worden.

De Raad noemt het echter ontijdig en onvoorzigtig, om reeds dadelijk tot maatregelen over te gaan; — *ontijdig*, uithoofde de Chinezen van lieverlede in het genot van het voorregt, om landeigenaar te kunnen zijn, zijn gekomen, en billijkerwijze langzamerhand behooren te worden teruggebragt tot eenen stand, meer overeenkomstig aan dien, waarop zij zich in vroegere tijden bevonden. *Onvoorzigtig*, daar het nemen van zoodanige maatregelen eene verkeerde stemming bij hen zou veroorzaken.

De Raad kan daarom zijne goedkeuring niet hechten aan het denkbeeld van een verbod, om geene landerijen aan Chinezen meer te verkoopen of te verpachten, dan met toestemming van het Gouvernement. Zonder eenen zekeren regel, welke bezwaarlijk vast te stellen is, zou die toestemming in de meeste gevallen worden verleend, waardoor de maatregel van geen nut kan zijn; en indien daarentegen gemelde toestemming doorgaans werd geweigerd, dan zou de bepaling worden aangemerkt als eene uitsluiting voor de Chinezen om landerijen te koopen.

Aanvankelijk zullen zachtere middelen ter bereiking van het oogmerk dienen te worden aangewend, waarbij het tevens raadzaam zal wezen, om ze op de voor de Chinezen minst aanstootelijke wijze in werking te brengen.

Het is algemeen bekend, dat de Chinezen meer voordeelen uit landerijen weten te trekken dan Europeanen; waarvan het natuurlijk gevolg is, dat zij voor landerijen hoogere prijzen dan de laatstgemelde kunnen besteden; en zulks is wel een der voorname redenen, dat thans zoo vele uitgestrekte landerijen, als Pabilian, Vredenberg en andere om de west van Batavia gelegene landen, in het bezit van Chinezen zijn. Om alzoo de Europeanen met de Chinezen eenigzins in konkurrentie gelijk te stellen, zal het als een eerste stap voldoende zijn, om de Chinezen aan een hooger regt van verponding en overschrijving te onderwerpen en om, in den geest van het vertoog van den Raad van Indië, NAHUIJS VAN BURGST, Europeanen, die anders daartoe geene middelen hebben, in staat te stellen landerijen te koopen.

Hierop volgt eene meer uitvoerige beschouwing van die twee middelen: verponding en overschrijving.

En eindelijk vermeent de Raad dat de belastingen kunnen worden verhoogd in volgender voege: Voor vreemde Oosterlingen, geene Christenen zijnde, nader in het bezit komende van landerijen, thans aan Europeanen

*) Zie de vorige aflevering blz. 247.

of daarmede gelijkstaanden behoorende, 5 pCt. verponding, 15 pCt. van overschrijving. Voor landen, welke van vreemde Oosterlingen, geene Christenen zijnde, op gelijksoortige personen overgaan, 8 pCt. verponding, 10 pCt. regt van overschrijving.

Door deze verhooging zullen de Nederlanders, en daarmede in regten gelijkstaande ingezetenen, merkbaar worden bevoordeeld, en zij zal alzoo veel kunnen bijdragen tot bereiking van het voorgestelde doel.

Intusschen behoort hierbij te worden opgemerkt, dat deze maatregel schadelijk zal zijn voor alle tegenwoordige landeigenaren, aangezien de uitsluiting van mededingers de waarde dier landen zal doen dalen. Doch die bedenking mag niet in den weg staan, hetgeen voor den staat en alle Europesche ingezetenen dringend noodzakelijk moet worden geacht. Daarom is het den Raad een genoegen, in het midden te mogen brengen, dat ook de Commissie de zaak van die zijde inziet, aangezien onder derzelver leden zich landeigenaren bevinden, en zij toch het voorstel doet, om den verkoop van landen aan Chinezen, zonder toestemming van het Gouvernement, te verbieden, hetwelk meerder is dan eene verhooging van belastingen.

De Raad vermeent alzoo, dat deze aangewezene middelen vooreerst voldoende zullen zijn, om de uitbreiding van landbezit, door vreemde Oosterlingen, te beletten en mitsdien adviseert hij dienaangaande:

„1°. Om aan Nederlanders en andere Europesche vaste ingezetenen, mitsgaders beider afstammelingen, tot den inkoop van partikuliere landerijen, op het eiland Java gelegen, uit 's lands kas de daartoe noodige, en elders niet verkrijgbare fondsen te verstrekken, tegen betaling eener matige rente; terwijl de generale direktie van financiën hieromtrent de noodige voorstellen zal behooren te doen, zoo ten aanzien der rente, als der verdere konditiën, alsmede om te dienen van konsideratiën en advies, of en zoo ja, welke bedenkingen tegen dezen maatregel mogten bestaan, naar aanleiding der bepalingen op het geldelijk beheer enz. Dit zal geschieden onder verband en het stellen van goede borgen en tot dat einde zal een krediet van *f* 200,000 's jaars moeten geopend worden.

„2°. Om, in voldoening aan art. 60 van het reglement op het beleid der Regering, (*Staatsblad* 1836 n°. 48), aan het opperbestuur in Nederland voor te dragen, de invoering der volgende bepalingen; te weten:

„*a.* Dat in den vervolge alle vreemde Oosterlingen, geene afstammelingen van Europeanen of geene Christenen zijnde, welke eigenaren worden van landen eene waarde hebbende van *f* 25,000 en meer, voor het regt van overschrijving op hunne namen, zullen voldoen 15 pCt.; terwijl van die landen, onder zoodanige eigenaren komende, 5 pCt. voor de verponding zal worden gevorderd, en zulks met alteratie in zoo verre van de bepalingen vervat bij art. 5, *Staatsblad* 1834 n°. 27 en art. 6 *Staatsblad* 1836 n°. 49.

„*b.* Dat landen, thans onder zoodanige eigenaren zijnde, bij overgang op gelijksoortige personen, slechts onderworpen zullen zijn aan 10 pCt.

overschrijvingsregt en aan 3 pCt. verponding, terwijl in het geval dat deze overgang plaats heeft, bij erfenis in de regte lijn, van die landen geene hoogere belasting zal geheven worden, dan door de laatste eigenaars werd betaald; en wijders dat het Gouvernement zich voorbehoudt van landen, die minder geschikt zijn onder het beheer van Nederlanders en daarmede in regten gelijk staande ingezetenen produktief te zijn, een afslag van overschrijvingsregt en verponding ten behoeve van vreemde Oosterlingen te verleenen."

De Raad vereenigt zich verder met de voorstellen der Commissie ten aanzien der te houdene kontrôle over de Chinezen, doch vermeent dat die eenigzins gewijzigd behooren te worden. Omdat zij trapsgewijze verheven zijn, behooren zij op gelijke wijze teruggebragt te worden. In eens dat te doen, brengt hen welligt tot uitersten, en dit moet gevreesd worden, te meer omdat niet minder dan 15,295 Chinezen in de Ommelanden van Batavia verspreid wonen en deze meestal Bergchinezen zijn.

De Raad adviseert, in den geest van de publikatie van *Staatsblad* 1834 n°. 3.

„*c.* 1°. Dat op Java geene vreemde Oosterlingen zullen mogen wonen, buiten de hoofdplaatsen der strand-residentiën, noch zonder speciale vergunning buiten de buurten, welke daardoor op de hoofdplaatsen zijn of nader zullen worden aangewezen.

„2°. Dat degenen, die thans op Java buiten die hoofdplaatsen wonen, daar kunnen verblijven, en daartoe door de plaatselijke autoriteiten van verlofbriefjes zullen worden voorzien, welke jaarlijks zullen worden vernieuwd.

„3°. Dat wanneer, bij uitzondering of uit hoofde van dringende omstandigheden, door den Gouverneur-Generaal het verblijf buiten gemelde hoofdplaatsen wordt toegestaan, het verlof voor ieder man afzonderlijk zal worden geschreven op een zegel van *f* 1,00.

„4°. Dat het reizen van vreemde Oosterlingen buiten gemelde hoofdplaatsen, niet zal worden toegestaan, dan ter bevordering van, door de plaatselijke autoriteiten goed te keuren, oogmerken, waartoe passen zullen worden verleend.

„5°. Dat alle vreemde Oosterlingen, die zich buiten gemelde hoofdplaatsen bevinden en niet voorzien zijn van een onverjaard verlofbriefje, of van eene geregelde vergunning tot verblijf binnen 's lands, of van eene reispas van hoogsten 30 dagen oud, zullen worden overgebragt naar de naast bij zijnde hoofdplaats aan strand, en zullen verbeuren eene boete van *f* 25 tot *f* 200; terwijl zij bij onvermogen tot de betaling dier boete met gevangenis of gedwongen arbeid zullen worden gestraft, en bij herhaling zullen worden verzonden naar Bandâ of elders buiten Java.

„6°. Dat daarenboven alle landbezitters of landhuurders zullen verbeuren eene boete van *f* 50—*f* 100: — voor iederen vreemdeling in deze bedoeld, die onwettig op hun land vast verblijf mogt houden.

En eindelijk stelt de Raad voor, om te Tangerang en te Tjikandi eene

kleine redoute of blokhuis aan te leggen, ter beteugeling der Chinezen in het Wester Kwartier.

Wanneer dat alles zal gewerkt hebben, kan eene kommissie benoemd worden, ter herziening van allev oorschriften der policie over vreemde Oosterlingen."

Het is mij bekend, dat, ten gevolge van deze advisen, de Gouverneur-Generaal, in 't midden van 1839, voorstellen heeft gedaan aan den Minister van Koloniën, hoofdzakelijk hierop nederkomende:

Aan welke zijde de Gouverneur-Generaal zich ook mag scharen, de zaak scheen hem toe niet vatbaar te zijn voor eene beslissing van het Indisch Gouvernement, maar aan de beoordeeling van het opperbestuur in Nederland te moeten worden onderworpen. Hiertoe besloot hij dan ook te zullen overgaan, zoodra zijn tijd zoude vergunnen, de voorgebragte bedenkingen en voorstellen nog nader aan de daarmede in verband staande aangelegenheden der kolonie te toetsen. De gelegenheid bood zich aan eensdeels als van zelve, door de overwegingen, welke destijds bij den Raad van Indië aanhangig waren, nopens de landverhuringen in de Vorstenlanden; want ofschoon de bepalingen op het verblijf, het reizen, het bezitten en huren van landen door Europeanen en daarmede gelijkgestelde natiën, geheel afgescheiden zijn van die op het verblijf, het reizen, het bezitten en huren van landen door Chinezen en andere vreemde Oosterlingen, zoo dienen echter de eerst bedoelden, bij e ne alteratie der laatsten, noodwendig geraadpleegd en beiden, in derzelver toepassing of trapsgewijze verandering, vergeleken te worden. — *De Gouverneur-Generaal had het voornemen eerder tot de voorstellen der kommissie, dan tot die van den Raad van Nederlandsch Indië te adviseren*, omdat hij, uit de toepassing van het beginsel „dat het huren en bezitten van landen alléén aan vaste ingezetenen zal zijn toegestaan," eenen grond te meer wenschte te verleenen, om zijne opinie te motiveren. Alzoo gestemd lei hij de verhandelde stukken nopens de Chinezen ter zijde, en vroeg hij de konsideratie en het advies van den Raad, zoowel ten aanzien van het in werking brengen van het aangehaalde beginsel, als de in verband daarmede vast te stellen bepalingen.

In zijn daarop gevolgd advies, stemde de Raad in, dat de zaak op zich zelve beschouwd wordende, gereedelijk tot het publiceren van het beginsel zoude kunnen worden overgegaan, en droeg eenige verordeningen voor, welke den Gouverneur-Generaal zeer doelmatig toeschenen, maar maakte de niet ongegronde bedenking, dat het beginsel niet eerder behoorde te worden gepubliceerd, dan nadat op het stuk van bedoeld landbezit definitief zou zijn beslist; omdat anders het gevolg daarvan zou kunnen zijn, dat ingeval landerijen, thans in het bezit van Europeanen of daarmede gelijkstaande vreemdelingen, werden verkocht, dezelve in handen zouden geraken van Chinezen, als de bemiddeldste en ondernemenste kapitalisten op Java.

Dit scheen den Gouverneur-Generaal toe niet anders te kunnen worden verhoed, daar waar het Gouvernement het verlangt, dan door eene mag-

tiging op het Indisch bestuur, om, bij het publiceren van het beginsel, waarvan hier de rede is, geheel te verhinderen, dat Chinezen elders landen koopen dan in het Wester kwartier, waar zij eer nuttig dan schadelijk geacht worden.

Door den Raad is verder voorgesteld, eenige maatregelen van policie te nemen, tegen de Chinezen op Java gevestigd, doch hiervan is afgeweken om niet oude bepalingen te renoveren, waartegen de Gouverneur-Generaal zich verklaart.

Toen hij tot deze slotsom gekomen was, ontving de Gouverneur-Generaal de kabinets-missive van den Minister van Koloniën van den 11den Januarij 1839, Lª. *C*, en het daarbij gevoegde afschrift van het rapport van den heer Staatsraad J. C. BAUD, waarbij, nopens de onderwerpelijke aangelegenheid, voorloopig behandeld bij de besluiten van den 18den Augustus 1837 Lett. *F* geheim van den 14den November daaraanvolgende nº. 1, een aantal bedenkingen en vragen worden geopperd, welke den Minister belangrijk genoeg toeschenen, om den Gouverneur-Generaal te waarschuwen tegen het nemen eener overhaaste beslissing in eene zoo gewigtige zaak, tot welke de Minister vermeent, dat welligt overdreven vreesachtige voorstellen, van de geraadpleegde autoriteiten zouden kunnen bijdragen, terwijl de Minister met den heer BAUD van oordeel is, dat het voorzigtig en doelmatig zal zijn, om tot geene definitieve maatregel over te gaan, dan na gehouden ruggespraak met het Departement van Koloniën.

Daarom heeft de Gouverneur-Generaal dan ook geheel in den geest des Ministers gehandeld. Het was altijd het voornemen, tot geene definitieve maatregelen over te gaan, dan na gehoudene ruggespraak met den Minister van Koloniën, zoo als blijkt uit de voorloopige dispositie van den 16den Mei 1838, waarvan een extract woordelijk luidt: „Ik acht het raadzaam de geheele kwestie aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën te onderwerpen. Deze toch, als oud Gouverneur-Generaal en zelfs Kommissaris-Generaal, kent te zeer de Indische aangelegenheden sedert eene reeks van jaren, zoo als mede de toegevoegde Raadsman, de oud Gouverneur-Generaal ad interim, die bij zijn gewezen hoog standpunt de ondervinding voegt van een aantal dienstjaren in hooge en het hoofdbestuur zoo nabij komende betrekking, dan dat ik mijne nog zoo korte ondervinding zou durven vooruit zetten, en mij niet volgaarne aan derzelver beslissing in dit zoo gewigtig en delicaat punt zoude onderwerpen. De beoordeeling der kwestie behoorde aldaar zelfs geheel en al te huis, en zal alzoo, met overlegging der onderscheidene daartoe behoorende stukken, aan Zijne Excellentie worden onderworpen.

Kort nadat al deze stukken gewisseld waren, bood de heer J. J. VAN SEVENHOVEN, lid van den Raad van Nederlandsch Indië, toen met verlof in Nederland, den 6den April 1840 den Koning eene nota aan van den volgenden inhoud:

„De Chinezen zijn werkzaam, ondernemend, volhoudend en van eene sluwe geaardheid. Landbouw, handel, ambachten en handwerken zijn de middelen waardoor zij zich een bestaan verschaffen. Zij zijn in beschaving boven den Javaan verheven; zij bedriegen hem, en maken hem çijnsbaar aan hunne belangen; hunne bedriegerijen en afzettingen geschieden met een vriendelijk gelaat en met schijnbare voorkomenheid. De zorgelooze en medegaande Javaan laat zich zulks meestal welgevallen, doch gevoelt zijne afhankelijkheid en den druk waaronder hij gebukt gaat. Schrikkelijk is dan ook de wraak, die hij neemt, wanneer zij bij voorkomende aanleidingen en gelegenheden losbarst. In de opstanden, die op Java, gedurende mijn verblijf aldaar, hebben plaats gevonden, werden de Chinezen, die in zijne handen vielen, gruwelijk vermoord, hunne bezittingen geplunderd en verbrand. De Chinezen zijn trotsch en hoogmoedig, hoofdig tot halstarrigheid toe; zij zijn nog dezelfde in dit opzigt als voor honderden jaren, toen zij, overwonnelingen der Tartaren, zich liever het hoofd dan den staart lieten afsnijden. Deze onverzettelijkheid kan zeer gevaarlijk worden en vordert ten hunnen aanzien het voorzigtigste beleid.

„Onder het bestuur van den Maarschalk DAENDELS werd het hoofdgeld, waaraan zij onderworpen waren, verhoogd; zij weigerden hieraan te voldoen. De Maarschalk dreigde, indien zij niet betaalden, de Chinesche kamp of stad te Batavia aan de vier hoeken in den brand te zullen laten schieten; de Chinezen hielden hunne weigering vol; de Maarschalk werd nog in tijds onderrigt, dat zij liever de uitvoering der bedreiging met alle de ijsselijke gevolgen zouden afwachten dan toegeven. Er werd een middel gevonden, waardoor de zaak niet tot het uiterste behoefde gebragt te worden; de Kapitein en Luitenant der Chinezen, ten wier behoeve de verhooging zoude worden geheven, deden afstand van deze voordeelen, en zoo kon dan de Maarschalk de zaak laten varen.

„Onder het bestuur van den Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES, wilde men de Chinesche wagenmakers het patentregt laten betalen. Zij weigerden dit. Toen men evenwel bleef aandringen, sloten zij hunne werkplaatsen, tot veel ongerief der Europeanen; zij schoolden te zamen, vormden vereenigingen, waarin zij elkanders bloed dronken, vermoordden eenen wagenmaker, die betalen wilde of het reeds gedaan had, en bedreigden anderen met hetzelfde lot. Men vreesde zeer, dat zij de magazijnen in de stad, die 's nachts verlaten zijn, zouden in brand steken, waardoor eene schade van millioenen zoude zijn te weeg gebragt; terwijl de Javasche Bank, de magazijnen van de Nederlandsche handelsfaktorij en de magazijnen van partikulieren, allen even onbeschermd waren. De Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH kwam, juist in dezen stand van zaken, als Gouverneur-Generaal op Java. Bekend met het karakter der Chinezen, werd er geen gevolg aan de heffing gegeven en twee der belhamels zijn verbannen. Die het karakter der Chinezen niet kenden waren van oordeel, dat de Regering had moeten volhouden; doch zij die het wel kenden, voorzagen een bloedbad.

„De Chinezen werden ten allen tijde op Java als vreemdelingen beschouwd en naauw aan banden gehouden. Zij mogten niet anders dan bij elkander in een kamp wonen; de straten, met hekken voorzien, werden des avonds gesloten, ten einde des nachts talrijke zamenscholingen te beletten. De Kapiteins, Luitenants, en die met hun in rang gelijk waren, mogten alleen in expresselijk daartoe vervaardigde rijtuigen, zonder portieren, rijden, al de anderen slechts te paard. Deze en dergelijke bepalingen hadden tot strekking om hun te doen gevoelen, dat zij alleen onder die voorwaarden gedoogd werden. Bij al die beperkingen hadden zij de vrijheid om hunne bedrijven uit te oefenen. In de laatste 25 jaren zijn die bepalingen van lieverlede in onbruik geraakt. De Chinezen hebben zich meesterlijk die onachtzaamheid ten nutte gemaakt, en, bij kleine stappen voortgaande, allengskens de banden losgemaakt, welke hun van de Europeanen afscheidden, tot dat zij nu op gelijke hoogte staan met Gouvernements ambtenaren, en velen hooger. Zij bedienen zich even goed van Europesche rijtuigen, bespannen met twee of vier paarden — en rijden dikwerf de Europeanen in de wielen. Zij wonen onder en tusschen de Europeanen. Een der fraaiste tuinen was door den Kapitein Chinees voor *f* 30,000 gekocht. Men heeft hem teruggehouden om daarin te wonen, door bedreiging van intrekking zijner Kommissie. Hoe meer zij tusschen de Europeanen gaan inwonen, hoe meer zij ontzien zullen moeten worden. Hun overmoed neemt zoo toe, dat hooge ambtenaren die reeds ondervinden moeten. Zij maken zich meester van vele middelen, waarvan Europeanen konden bestaan. Het laat zich voorzien, dat Chinezen de rijke en vermogende, de Europeanen de armen en onaanzienlijke ingezetenen worden.

„Wij hebben den geest des tijds, die de strekking had, om allen gelijke regten toe te kennen, met leede oogen zien binnendringen. Hunne vestiging in het Wester-kwartier is bedenkelijk: 1°. Omdat zij daar aan elken vijand min of meer versterkte teekoo's aanbieden. 2°. Omdat zij den toevoer van levensmiddelen naar Batavia in handen hebben. Een grooter kwaad is nog, dat de inlandsche bevolking hen als haar meesters beschouwt, aan wie zij de grondbelasting betaalt. Zij zullen hunne aanmatiging geduriger verder drijven."

Niet anders dan hoogst belangrijk kan het geacht worden thans de beschouwingen te kennen van het Ministerie van Koloniën omtrent al de stukken, die wij nu hebben medegedeeld. Ze zijn van den Minister J. C. BAUD en komen hoofdzakelijk op het volgende neder.

De geopperde bezwaren tegen het landbezit der Chinezen en hun verblijf in de binnenlanden zijn den Minister toegeschenen het gevolg te zijn van den naijver der Europeanen, opgewekt door dat de Chinezen hen in ondernemingen van landbouw en nijverheid op zijde streven, en soms zelfs overtreffen, en van een verward besef van gevaar, welligt uit de rustver-

storingen der vorige eeuw overgebleven. Eene op goede gronden steunende overtuiging, dat de Chinezen werkelijk gevaarlijk zijn voor de in standhouding der rust op Java, heeft de Minister nergens aangetroffen.

Indien het houden eener goede policie over de Chinesche teekoo's of afzonderlijke pachthoeven in het Wester-kwartier van de Bataviasche Ommelanden zoo moeijelijk is, als men dit doet voorkomen, dan moet het eenige bevreemding veroorzaken, dat ten dezen aanzien geene voorzorgsmaatregelen zijn aangewezen; te meer, omdat het advies van al de rapporteurs de strekking heeft, om het landbezit der Chinezen in het gemelde Wester-kwartier ongestoord te laten voortduren. Het is den Minister niet bekend, dat elders op Java zoodanige teekoo's bestaan; en het aanwezen derzelve in het Wester-kwartier der Bataviasche Ommelanden is dus, naar het voorkomt, verkeerdelijk aangevoerd, als een argument, om de noodzakelijkheid aan te toonen tot beperking van het landbezit der Chinezen en hun verblijf in de binnenlanden van Java. Intusschen is het den Minister niet duidelijk, waarom de teeko-Chinezen niet aan eene goede policie zouden kunnen worden onderworpen. Hunne pachthoeven zijn gevestigd op partikuliere landen, toebehoorende of aan hunne landgenooten of aan Europeanen en voorname inlanders. Die eigenaren zouden zeer gevoegelijk verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor het gedrag der op hunne landen gevestigde Chinezen, en voor hunne onderwerping aan alle zoodanige maatregelen van policie, als tot handhaving der rust en orde noodig mogten worden geoordeeld.

Men ziet er gevaar in dat de Chinezen de inlandsche bevolking, op hunne landen gevestigd, in eenen voortdurenden staat van armoede en afhankelijkheid houden, maar erkent, dat de inlander verre de voorkeur geeft aan de behandeling der Chinezen, boven die welke hij van den Europeaan ondervindt. Deze oordeelvellingen schijnen zonderlinge tegenstrijdigheden te bevatten; daar het toch wel bezwaarlijk zamen kan gaan, dat eene bevolking zou kunnen worden gehouden in eenen staat van behoeftigheid, en zich echter op eene gevaarvolle wijze verbinden zou aan dengene, die hare materiële belangen op eene zoo tastbare wijze verkort. Een van beide kan waar zijn; beide voorzeker niet. Naar de overtuiging des ministers is zoo wel het een als het ander, als algemeene maatstaf, onjuist. Hij twijfelt er niet aan, of er zullen onder de Chinesche landeigenaars baatzuchtige menschen gevonden worden, die den uitersten penning van hunne huurders afvorderen, maar hij kan niet gelooven, dat deze daardoor de genegenheid dier huurders zouden winnen. In het algemeen gelooft hij, dat, zoo men eene vergelijking daarstellen kan, ten aanzien van den staat van welvaart, waarin de opgezetenen verkeeren van particuliere landen, die onder dezelfde omstandigheden aan Europeanen en aan Chinezen toebehooren, zoodanige vergelijking niet ten nadeele van de Chinesche landeigenaren zoude uitvallen; maar hij houdt het tevens daarvoor, dat het bestaande verschil niet zoo groot is, dat de genegenheid der inlanders zich op eene gevaarlijke wijze op de Chinezen vestigen zou.

Tegen het landbezit der Chinezen wordt wijders aangevoerd de meermalen geopperde bedenking, dat de Chinezen de door hen overgewonnen schatten naar China uitvoeren. Deze bedenking is minder gegrond, dan men algemeen schijnt te gelooven, en vooral ten aanzien van landeigenaren. Het is waar dat de Chinezen in het algemeen jaarlijks een gedeelte van hunne besparing naar hun geboorteland over maken, zoo tot ondersteuning hunner betrekkingen, als tot het onderhouden der graven hunner voorouders, en dit is voor het circulerend kapitaal der kolonie een verlies. Maar die overmakingen zijn niet aanzienlijk, vooral sedert dat de regtstreeksche vaart der jonken bijna geheel heeft opgehouden, en zulke overmakingen via Singapoera zouden moeten plaats hebben. Het is ook waar, dat de Chinezen velerlei benoodigheden uit hun geboorteland ontbieden, en dat daarvoor remises worden gevorderd, maar die remises bestaan schier uitsluitend uit artikelen, die derzelver handelswaarde grootendeels, zoo niet geheel, van de Chinesche markt ontleenen en die waarde, bij eene stremming van dien handel, zouden verliezen. Maar al was het ook hiermede anders gesteld, en al bestond er meer uitvoer van gereed geld naar China dan de Minister voronderstelt, zoo vermeent hij, dat dit nog geene reden kan zijn, om de industrie der Chinezen aan banden te leggen, vermits de kapitalen, welke zij bezitten, zonder hunne industrie, niet zouden zijn voortgebragt. Zij zijn de vruchten dier nijverheid, ongerekend de voordeelen, welke anderen daarvan reeds hebben getrokken. De uitvoer van overgewonnen kapitalen, zoo die al tot een aanmerkelijk beloop plaats heeft, behoort nimmer een motief te worden, om de Chinezen te beletten, om, hetzij door handel, landbouw of nijverheid, geld te verdienen. Overigens is de gemaakte aanmerking, dat de Chinezen den Europeaan in het koopen van landen verdringen, eene ingewikkelde erkentenis, dat zij de Europeanen in vele opzigten overtreffen, hetgeen vooral waar is met betrekking tot hunne grondige kennis van landbouw en hunne meerdere geschiktheid om met den inlander om te gaan; welk een en ander toch geen billijk motief opleveren kan, om de Chinezen achteruit te zetten.

De bedenking, dat het hard voor vreemde Europeanen is, van, ten aanzien van het verblijf en de vestiging op Java, niet gelijk gesteld te zijn met Chinezen, zoude juist zijn, zoo zij hare oplossing vond in den oorsprong der bepalingen tegen de vestiging van vreemde Europeanen. Het is niet de vraag, of het billijk is dat men Engelschen en Franschen weert en Chinezen toelaat, maar of laatstgemelden ons zoo vijandig zijn als eerstgemelden, en ons bestuur en onze handelingen uit hetzelfde oogpunt aan den inlander voorstellen. Dit laatste trekt de Minister zeer in twijfel, zoo men slechts zorgt de Chinezen niet door harde maatregelen van ons te vervreemden.

Men wijst op onderscheidene voorbeelden van vroegeren tijd, toen de noodzakelijkheid heeft bestaan, om strenge maatregelen te nemen, tegen het aanmatigend en woelziek gedrag der Chinezen. Het blijkt nergens, dat die maatregelen immer tegen Chinesche landeigenaren of landhuurders zijn noo-

dig geweest, en de omstandigheid, dat in lateren tijd, tegelijk met de uitbreiding van het landbezit der Chinezen, zoodanige maatregelen niet zijn genomen of noodig gekeurd, wettigt de gevolgtrekking, dat dit landbezit niet schandelijk is. De Minister is ver van te beweren, dat, onder de op Java aanwezige Chinezen, geen slecht volk wordt aangetroffen; was het anders, dan zouden zij eene uitzondering maken op alle talrijke vereenigingen van menschen; maar het gedrag van sommigen kan geene aanleiding geven, om allen te bestraffen en om maatregelen te nemen, waardoor de rustige en nijvere ingezetenen het meest zouden worden gedrukt.

De vermindering van het ontzag der Chinezen voor de Europeanen, waarover men klaagt, is zeker niet het gevolg van het landbezit en van hunne vestiging in de binnenlanden, maar van het in onbruik raken van voormalige gebruiken en bepalingen, welker strekking was, het scherp afbakenen der maatschappelijke standen en het beperken van het gebruik van uiterlijke teekenen van rang en rijkdom. Wij zelven zijn het, die het eerst, door den geest des tijds aangezet, den spot hebben gedreven met het voormalige „Reglement van pracht en praal." Geen wonder dat de Chinezen ons hierin op den voet gevolgd zijn. Of dit nog kan veranderen en de tijd teruggeroepen worden, toen de Javaan, bij het voorbijrijden van een Europeaan, op de hurken ging zitten, en de Chinees steeds zijn rijtuig zonder portier verliet, om eene diepe buiging te maken, komt den Minister zeer twijfelachtig voor; maar dit schijnt hem onbetwistbaar toe, dat het beperken van het landbezit en het verblijf in de binnenlanden der Chinezen het middel niet is, om dat kwaad, hetwelk een geheel anderen oorsprong heeft, te genezen.

Gaarne beaamt de Minister het gevoelen, dat de Chinezen geenszins een lafhartig volk zijn, dat zij niet op eene willekeurige wijze kunnen worden bestuurd, en dat kwelling en onderdrukking hun tot gevaarlijke ingezetenen kunnen maken; maar daarom juist, zou hij ongaarne zien, dat men overging tot maatregelen, zijns inziens, eerder geschikt om het kwaad, dat men vreest te doen ontstaan, dan voor te komen. Bij eene billijke behandeling heeft men, zijns inziens, van de Chinezen, die op Java zijn gevestigd, niets te vreezen, en de Minister deelt niet slechts volkomen in het gevoelen van de Commissie en van den Raad van Indië, dat onder de tegenwoordige omstandigheden geen algemeene opstand te duchten is, maar beschouwt dat denkbeeld als ongegrond. De Chinezen verkeeren thans in eenen toestand, geheel verschillende van dien, waarin zij in het jaar 1740, het begin van den Chineschen oorlog, op Java geplaatst waren. Toen waren zij talrijk over geheel Java. Bij de inlandsche Vorsten, destijds onafhankelijk van de Oost-Indische Compagnie, hadden zij veel invloed en bezigden zij dien tot bevordering der ondernemingen van allerlei aard, die hen onophoudelijk bij duizenden naar Java deden stroomen. Zij zagen onzen toenemenden invloed dan ook ongaarne, en beschouwden ons als commerciëele mededingers, van welke men zich ontslaan moest. De Compagnie behandelde de Chinezen in haar gebied ook niet altijd met billijkheid.

Zij waren aan vrijen handel en vrije kultuur gewoon. De Compagnie handelde zelf en monopoliseerde alles. Zij stond zelfs den landbouw slechts schoorvoetende toe. In de Ommelanden van Batavia waren de Chinesche suikermolenaars verpligt, de suiker, die zij op eigen grond teelden, tot lage en willekeurige prijzen te leveren. Bij dit alles was onze militaire magt gering, en het is niet te verwonderen, dat onder zoodanige omstandigheden, destijds eene zamenspanning van de Chinezen met de Javasche Vorsten plaats greep, om ons te verdrijven. Thans daarentegen is het getal der op Java gevestigde Chinezen in eenen betrekkelijken zin gering, bedragende over gansch Java niet meer dan 95,000 van beide geslachten en van allerlei jaren. Zij oefenen geenen invloed hoegenaamd meer op de inlandsche Vorsten, die al meer en meer van het Gouvernement afhankelijk zijn geworden. De Chinezen genieten thans eene redelijke mate van vrijheid voor ondernemingen van landbouw, handel en nijverheid. Zij beschouwen ons als de regtmatige bezitters des lands en niet meer als konkurrerende handelaars. En eindelijk is niet slechts onze militaire magt, in vergelijking met vroegere tijden, aanzienlijk vermeerderd, zoo wel in getal als in hoedanigheid, maar ons burgerlijk bestaan heeft eene kracht verkregen, waarvan men eene eeuw geleden geen denkbeeld had. Er zijn dus aan den eenen kant minder hoofdstoffen aanwezig, die eenen opstand onder de Chinezen zouden kunnen doen onstaan, terwijl aan den anderen kant de middelen om dezelve tegen te gaan aanmerkelijk zijn toegenomen. De gevestigde Chinezen kennen trouwens hun belang te wel, om niet te beseffen, dat zij, bij eenen opstand, zelfs bij den gunstigsten uitslag, niets te winnen en alles te verliezen zouden hebben; vermits zij, noch van de Javasche Vorsten, noch van hunne eigene hoofden, een bestuur te wachten hebben, waaronder veiligheid van personen en eigendommen in die mate zouden zijn gewaarborgd, als dit tegenwoordig het geval is. De verbroedering der Chinezen met de inlandsche bevolking, waarvan men hier en daar spreekt, schijnt niet overeen te komen met het voorgeven, dat de Chinees den inlander door velerlei verkeerde praktijken zoude onderdrukken en knevelen. Er bestaat hier blijkbaar kontradiktie.

De omstandigheid dat vele Chinezen gedurende de Cheribonsche onlusten en den vijfjarigen oorlog op Java door de inlanders zijn vermoord en geplunderd, en dat zij bijna overal door de muitelingen als vijanden zijn behandeld, kan tot bewijs dienen, dat de verbroedering der Chinezen met de inlandsche bevolking nog geene diepe wortelen heeft geschoten, en dat dezelve althans voor het Gouvernement nog niet gevaarlijk is geworden. Deze zeer recente en merkwaardige daadzaak kan als tegenhanger dienen, voor het, door de kommissie in haar rapport aangehaalde voorbeeld, dat eenige rustverstoorders in de Bataviasche Ommelanden hebben verklaard, dat zij Chinesche eigendommen hebben gespaard, omdat zij de Chinezen, als hunne vrienden aanmerkten en tegen hen geenen oorlog voerden.

De geuitte vrees voor eene tegenwerking der Chinesche landeigenaren,

ingeval van eenen oorlog met eenen buitenlandschen vijand, beschouwt de minister als geheel hersenschimmig en hij begrijpt niet, hoe men aan de veronderstelling komt, dat de Chinesche landeigenaren zich aan het hoofd van hunne opgezetenen stellen en tegen ons te velde trekken zouden. Dat het hun geheel onverschillig is, wie Java bezit, de Nederlanders of Engelschen, zoo zij slechts bescherming van personen en goederen genieten, wil de Minister gaarne toestemmen, en hij vleit zich dan ook niet, dat een enkel Chinees voor ons het geweer zoude opvatten, maar de onderstelling, dat zij het tegendeel zouden doen, beschouwt hij als ongerijmd.

De pranakans, of kinderen op Java geboren van Chinesche vaders en inlandsche moeders, zijn in het algemeen van eene minder goede geaardheid, dan de geboren Chinezen, en onder hen wordt werkelijk veel slecht volk aangetroffen. Zij zijn het echter niet, die landen koopen en zich in de binnenlanden vestigen, omdat zij eenen veel minderen graad van energie bezitten dan hunne stamvaders; en treft men onder hen soms vermogende menschen aan, dan hebben zij dat vermogen gewoonlijk door erfenissen verkregen, doch zijn zij zelven niet in staat zich door eigen krachten boven de midden klassen te verheffen. Ofschoon vele pranakan-Chinezen zich als vagabonden en dieven doen kennen, behoeft men ze echter als opstandelingen niet te vreezen.

Geenzins wil de Minister uit deze tegenbedenkingen afleiden, dat alle toezigt over de Chinezen op Java onnoodig is, en dat de vestiging van zoogenaamde nieuwelingen van alle banden moet worden ontslagen. Zijn oogmerk is slechts, om aan te toonen, dat er voor het oogenblik geen gevaar hoegenaamd bestaat. Blijkens de opgaven, door den Gouverneur-Generaal overgelegd, bedraagt de Chinesche bevolking in de stad en voorsteden van Batavia 4,538 weerbare mannen en in het geheel 18,066 zielen. In de ommelanden van Batavia 5,266 weerbare mannen en in het geheel 15,295 zielen. In de afdeeling Buitenzorg 1,878 weerbare mannen en 6,365 zielen. In de overige gedeelten van Java en Madura 55,538 zielen. Die cijfers, te midden van eene Javaansche bevolking van nagenoeg 8,000,000, tusschen welke en de Chinezen er veel meer verwijdering dan verbroedering bestaat, boezemen den Minister geene bezorgdheid in; en hij acht het dan ook niet noodzakelijk, om thans reeds tot de voorgestelde maatregelen over te gaan, waartoe het hem bovendien ongeraden voorkomt te besluiten, zonder medewerking van den Chineschen Raad te Batavia; omdat men zich anders zoude verstoken zien van den steun, dien men daardoor bij dat ligchaam zoude vinden, en het alsdan den schijn zoude hebben, als of die maatregelen gerigt waren tegen alle Chinezen zonder onderscheid, als wanneer allen het Gouvernement vijandig zouden worden, zelfs die welke het thans niet zijn.

De Minister keurt daarenboven elken maatregel af, welke invloed hebben kan op de waarde der landeigendommen. Men verbiede dat Chinezen, hetzij als eigenaars, hetzij als huurders, dingen naar landen in het Bataviasche

en Buitenzorgsche ressort, en men zal dadelijk eene daling van 20 pCt. à 25 pCt. in de waarde dier landen bespeuren. Als dan zouden luide klagten worden aangeheven, en welligt zouden zij, die thans de ijverigste voorstanders van de wering der Chinezen zijn, de eersten zijn, om het Gouvernement te gispen. De aan Chinezen verhuurde landen kunnen daarteboven niet worden beschouwd onder Chineschen invloed te staan. De eigenaren dier landen zullen wel zorg dragen, dat de Chinesche hunrders zich bepalen bij het ontvangen der door de opgezetenen verschuldigde belasting in natura, het verkoopen van rijst en verdere geoorloofde bedrijven. Zij weten te wel, dat mishandeling of kwelling der opgezetenen volksverloop veroorzaakt, en dat daardoor de waarde hunner landerijen in de hartader zoude worden aangetast. Dat zoo vele landen om Batavia en Buitenzorg aan Chinezen zijn verhuurd, mag gerustelijk als een bewijs worden aangemerkt, dat de Europesche landeigenaren, in het algemeen, de Chinezen voor goede administrateurs houden, en deze omstandigheid pleit almede tegen de stelling, dat de Chinezen de inlandsche bevolking uitzuigen en verarmen. Nog nimmer is den Minister gebleken, dat er tegen de toelating van Chinezen, in de binnenlanden van Java, wezenlijke bezwaren zouden bestaan.

De Commissie, die geheel is zamengesteld geweest uit leden, die met de binnenlanden van Java onbekend zijn, beoordeelt de zaak alleen naar de plaatselijke kennis, die zij bezit van de Residentie Batavia en Buitenzorg, maar zij wil niettemin hare voorstellen over geheel Java zien toepassen, en de Raad van Indië heeft dit gevoelen ondersteund. Hoezeer de Gouverneur-Generaal niet tot die voorstellen is toegetreden, en dus ook voor het oogenblik geene voorziening verlangt met betrekking tot de beperking van het verblijf der Chinezen in de binnenlanden van Java, zoo is hij echter van voornemen, hetzij om in onbruik geraakte bepalingen te doen herleven, of om nieuwe bepalingen op dit stuk vast te stellen, na de betrokkene Residenten te hebben gehoord. Vermits nu de wering der Chinezen, uit de binnenlanden van Java, zoo lang zij zich aldaar niet in te groote massa's verspreiden, den Minister voorkomt in 's lands welbegrepen belang onstaatkundig te zijn, zoo heeft hij het, ongeacht het hierboven vermelde, niet overbodig geacht, hierbij een oogenblik te blijven stilstaan. De Chinezen, die in de binnenlanden van Java gevestigd zijn, en wier getal, zoo als blijkt, betrekkelijk zeer gering is, leggen zich toe op allerlei bedrijven, die zonder hen, of niet zouden bestaan, of slechts eenen zeer geringen graad van ontwikkeling zouden erlangen; zoo als bij voorbeeld de tabaksteelt, die in sommige streken zeer belangrijk is, de kultuur en fabrikatie der katjang-olie, de inwendige handel in rijst, zout, lijnwaad en in alle artikelen van inlandsche behoefte, kultuur en nijverheid. Het zijn deze Chinezen, die, door verkregen plaatselijke kennis, de verpachte middelen op hunne juiste waarde weten te schatten, en die, hetzij als pachters of als onderpachters, dè handlangers zijn van het Gouvernement, voor de inning der aanzienlijke revenuën, die deze middelen opleve-

ren. Indien de Chinezen uit de binnenlanden geweerd of aan bezwarende restriktiën onderworpen worden, dan zou zulks onmisbaar eenen nadeeligen invloed uitoefenen op landbouw, nijverheid en binnenlandschen handel; terwijl eene aanmerkelijke vermindering van 's Gouvernements inkomsten hiervan het gevolg zoude zijn. De Minister acht het wenschelijk hiertegen te waarschuwen en aan te bevelen, om tot geene maatregelen, daartoe strekkende, over te gaan, dan nadat de noodzakelijkheid daarvan overtuigend zal zijn gebleken. Het is er ver van daan, dat de Chinezen nu vrij naar de binnenlanden zouden kunnen gaan, om landen te koopen. Het partikuliere landbezit bestaat slechts in de residentiën Batavia, Buitenzorg en Krawang, en voorts in de ommestreken van Samarang en Soerabaija. Het bestaat daar slechts in groote perceelen van aanzienlijke waarde, die niet dagelijks te koop komen en slechts voor vermogende kapitalisten verkrijgbaar zijn. Het is eene verkeerde voorstelling der zaak, dat men zich zoo maar voetstoots naar de binnenlanden kan begeven om landen te koopen. Uit het rapport der Commissie zelve blijkt ook, dat het landbezit der Chinezen bijna uitsluitend bestaat in het Westerkwartier der Bataviasche ommelanden. Vreemd is het, dat zelfs zij, die zich het sterkst tegen het landbezit der Chinezen verklaren, tot het besluit komen, om het in dat Westerkwartier te laten stand houden, en het elders, waar het in geene noemenswaardige evenredigheid bestaat, te verbieden. Deze tegenstrijdigheden verraden, naar de Minister vermeent, de zwakheid der gronden, waarop de gedane voorstellen rusten.

Met de zaak der Chinezen is in verband gebragt die van het landbezit, in eenen meer algemeenen zin. Het beginsel, om vreemdelingen het bezitten en huren van landerijen op Java moeijelijk te maken, bestaat reeds daadwerkelijk, als een gevolg der bepaling voorkomende in de publikatie, van den Kommissaris-Generaal in Nederlandsch Indië dd. 10 Januarij 1834, dat alleen Nederlanders en zoodanige vreemdelingen, die den lande langdurig en trouw gediend hebben, vaste ingezetenen kunnen worden, en dat tijdelijke ingezetenen nergens anders dan te Batavia zullen worden toegelaten. Hierdoor is het landbezit voor vreemde Europeanen reeds zoodanig beperkt, dat het onnoodig toeschijnt om verder te gaan. Een uitdrukkelijk en onbewimpeld verbod zou trouwens ook niet vol te houden zijn, en althans aanleiding geven tot nieuwe aanvallen van den kant der Engelsche drukpers. Het voorregt, om de vlag van den zeebrief van den Souverein te mogen voeren, is, bijna in alle landen, afhankelijk gemaakt van zekere, in het nationaal belang noodig geachte voorwaarden; maar de Minister twijfelt, of het landbezit in denzelfden zin beperkt kan worden. Minder bezwaar zoude hij er inzien, om, in het te ontwerpen Indisch Burgerlijk Wetboek, eenige bepalingen in te lasschen, die de moeijelijkheden, aan het landbezit verbonden, voor vreemden zouden vermenigvuldigen, door het vorderen van vereischten, die, zonder vreemden te noemen, echter in de praktijk alleen door vaste ingezetenen zouden kunnen worden vervuld, door het voorschrijven van formaliteiten bij overgang, die in dezelfde kategorie vallen, enz.

De volgende algemeene beginselen ten aanzien der Chinezen staan alzoo bij den Minister op den voorgrond.

A. Voortduring der reeds sedert eenige jaren bestaande restriktiën, op het aanbrengen van Chinesche nieuwelingen, met vrijlating aan den Gouverneur-Generaal, om die restriktiën naar gelang der omstandigheden te wijzigen.

B. Vermijding, ten aanzien van de eenmaal toegelatene Chinezen, van alle maatregelen van toezigt of beperking, welker strekking zou kunnen zijn om deze, zoowel voor 's lands inkomsten, als voor de belangen van handel en nijverheid, zoo nuttige klasse van menschen, te verdrijven of onvergenoegd te doen worden.

C. Onthouding van alle maatregelen, die vrees aanduiden, zoo als onder anderen het oprigten van een blokhuis te Tangerang; maar geregelde aanwending van alle maatregelen van policie, aan welke de ingezetenen gewoon zijn.

D. Aanneming van den regel, om voortaan de maatregelen, die omtrent de Chinezen zullen genomen worden, steeds te overleggen met den Chineschen raad te Batavia, ten einde door dat overleg zich in allen gevalle te verzekeren, dat die maatregelen op zaakkennis zullen rusten en de medewerking van de vermogenden onder dien landaard zullen ondervinden.

Uit al het bovenstaande vermeen ik te mogen beslissen, dat het, ook in weerwil van de tegenspraak van den Minister J. C. BAUD, voldoende gebleken is:

a. Dat de Chinezen door ons Gouvernement stilzwijgend zijn toegelaten, even als zij door vroegere Javaansche Vorsten als vreemdelingen beschouwd zijn, zonder dat het minste blijk aanwezig is, dat zij ooit over hun verblijf alhier getransigeerd hebben; weshalve zij in de volste kracht van het woord *vreemdelingen* zijn;

b. Dat van de vroegste tijden af, noch de Javaansche Vorsten, noch de Oost-Indische compagnie, zich ten hunnen aanzien aan eenige banden gelegd hebben, waaruit zij erkende previlegiën zouden kunnen afleiden, doch hen veeleer tot gedwongen arbeid genoodzaakt, en hun, onder bedreiging van straffen, verpligtingen opgelegd hebben, waaraan zij zich niet konden onttrekken en waaruit ten eenemale hunne onvoorwaardelijke ondergeschiktheid blijkt;

c. Dat zij, naar gelang der bescherming welke zij van het Gouvernement genieten, niet geëvenredigd deelen in de lasten, waaraan elke andere natie op Java, indigeen of vreemd, gehouden is het zijne bij te dragen;

d. Dat zij ten alle tijde en bij elke gelegenheid, zonder uitzondering, eene vijandige houding tegen over het Nederlandsche gezag aangenomen, steeds met den vijand geheuld, en nimmer ons eenigen bijstand geboden hebben;

e. Dat zij als landbouwers zwaarderen en meerderen arbeid dan Javanen, en welligt dan andere natiën, kunnen verrigten; doch dat zij op Java

geene bijzondere kennis van landbouw aan den dag gelegd hebben, zoodat dan ook niemand in staat is, op een der landen die in hun bezit zijn, groote of ingenieuse werken aan te toonen, waardoor eene of andere kultuur bijzonder bevoordeeld of buitengewoon uitgebreid is;

f. Dat zij niet alleen alle ontzag voor den Europeaan in het algemeen, maar zelfs voor den hoogstgeplaatsten ambtenaar, verloren hebben, zich minstens gelijkstellen met alle Europesche vreemdelingen, en hunne eigen Chefs niet langer erkennen en gehoorzamen, dan met hunne belangen strookt;

g. Dat zij in dezen archipel, bij verschillende gelegenheden, zoo als in den opstand op Java in 1740, in dien van Borneo vooral in 1822—1823, in dien van Bantam, van Krawang en eindelijk in 1839 te Batavia, getoond hebben, onze wapenen niet te vreezen en, zoo zij al geen bewijzen van heldenmoed, zij er evenmin van lafhartigheid gegeven hebben;

h. Dat zij, in het bezit van uitgestrekte landerijen, in het Wester Kwartier der Bataviasche Ommelanden, met de Javaansche bevolking dier landen, niet alleen voor onze rust en veiligheid hoogst gevaarlijk zijn, maar vooral bij eene onverhoopte landing van eenen buitenlandschen vijand, in staat zijn, onze kommunikatie naar buiten te bemoeijelijken, ja zelfs aftesnijden, en den aanvoer van de noodige behoeften voor ons levensonderhoud te beletten, en daarenboven den aanvallenden vijand voor alle benoodigdheden ten dienste te staan. Tot dit laatste zal de inlander des te eerder hunne aanwijzingen en hunne bevelen opvolgen, omdat bij den aanvaller zelden geld behoeft gespaard te worden, om zijn oogmerk te bereiken.

i. Dat, hoe meer landen door Chinezen aangekocht, des te meer nieuwe of vreemde Chinezen aangebragt zullen worden; omdat de Chinesche landeigenaars bij voorkeur voor den landbouw hunne nieuw aangekomen landgenooten gebruiken, die dan ook bijna zonder uitzondering tot het uitschot hunner natie behooren en tot geen ander dan koeliewerk geschikt zijn.

k. Dat die zoogenaamde „Bergchinezen" en hunne „pranakans", de bewoners der teekoos' in de Ommelanden van Batavia, door hunne onbeschaafdheid en door hunne physieke kracht hoogst gevaarlijk zijn, geen gezag hoe ook genaamd erkennen, en daardoor hun toestand zoodanig ontaard is, dat eene buitengewone policie, door de militaire magt gerugsteund, thans naauwelijks voldoende zal zijn, om hen in bedwang te houden, zonder dadelijk krijgsmiddelen te baat te nemen.

l. Dat de verhouding tusschen den Inlander en den Chinees geheel exceptioneel is, en daardoor veelal verkeerd begrepen wordt. Wat toch moet vreemder klinken, dan dat de Chinees den Inlander bedriegt en te kort doet, en dat te gelijkertijd de Inlander gezegd wordt, den Chinees genegen te zijn? Beide gezegden zijn evenwel waarheid. De Chinees, veel sluwer en in de Oostersche zeden en gewoonten veel meer ervaren dan de Europeaan, weet den Inlander eigenaardig in zijn belang te winnen. „Eigenaardig," omdat hij dit doet even als de groote Javaan, die ook zijnen minderen landgenoot knevelt en uitzuigt, en toch den grootsten invloed op hem uitoefent. De ondervinding, door langdurigen omgang met den In-

lander en onafgebroken waarneming zijner huishoudelijke instellingen verkregen, kan dit alleen oplossen.

m. Dat de industrie der Chinezen doodelijk is voor die der Europeanen en Javanen. Hunne mindere behoeften en hunne onderlinge medehulp en ondersteuning hebben den Europeschen ambachtsman te Batavia geheel verdrongen en uitgesloten, zóó zelfs, dat, bij Gouvernements uitbestedingen van publieke werken, de Europeanen zoo veel mogelijk geweerd worden. Ook te Batavia zijn Inlanders en Maleijers, wat handwerk aangaat, den Chinees achtergesteld, terwijl elders op Java en vooral te Samarang en te Soerabaija onder de Javanen bekwame ambachtslieden worden gevonden; een bewijs dat zij daartoe evenveel zoo niet meer geschiktheid bezitten dan de Chinees, wanneer daartoe geduld en zachtheid van hand gevorderd worden.

Tot zoo verre heb ik getracht algemeene beginselen ten hunnen aanzien aan te wijzen, welke door ondervinding en kennis van zaken verkregen zijn. Thans zij het mij nog vergund eenige stellingen van den Raad van Indië, van den Gouverneur-Generaal DE EERENS, en van den Minister van koloniën J. C. BAUD aan bovengemelde beginselen te toetsen.

In des Raads advies komt voor, dat het toen (12 Mei 1838) als ontijdig en onvoorzigtig moest beschouwd worden, om, ten aanzien der Chinezen, bepaalde maatregelen te nemen. Hierin ligt weder een bewijs opgesloten, dat, hoezeer de regering in het algemeen geene vaste beginselen aangenomen heeft, volgens welke deze of gene zaken voortdurend behandeld worden, zij als uitzondering een beginsel aankleeft, dat is dat van stilstand of achteruitgang. Hoe kan het anders mogelijk zijn, wanneer een staat van zaken bijna eene halve eeuw heeft voortgeduurd, dat men eenen algemeen noodzakelijk erkenden maatregel „ontijdig" noemt? De aangevoerde „voorzigtigheid" is hier letterlijk niets anders dan vrees; en hoe zonderling is het, dat men geen acht gegeven heeft op de omstandigheid, dat het gevaar jaarlijks, zoo niet maandelijks, grooter wordt. Op deze vrees der regering, en dus niet op die der voorstellers van maatregelen, zal ik dikwerf moeten verwijzen, bij de behandeling der nota van den Minister van koloniën, die, met allen eerbied gezegd, ook die vrees aan hen te laste legt, die moed hadden afdoende maatregelen voor te stellen. De Gouverneur-Generaal legt nog grooter vrees dan de Raad van Indië, ten aanzien der Chinesche zaken, aan den dag; zoo zelfs dat hij niet weet, aan welke zijde zich te scharen. Ware, zoo als de landvoogd schijnt het plan gehad te hebben, te Tjikandi en te Tangerang destijds een blokhuis opgerigt, dan was, menschelijker wijze gesproken, de onlangs aldaar gepleegde moord niet geschied.

Ik zal thans de redeneringen van den Minister beschouwen. In de eerste plaats worden de voorstellen der kommissie als het gevolg voorgesteld van den naijver der Europeanen, opgewekt, door dat de Chinezen hen in ondernemingen van landbouw en nijverheid op zijde streven, en van een verward besef van gevaar, enz. Ik houde het er voor dat verkeerde

inlichtingen en gebrek aan ondervinding die regelen hebben doen ter nederstellen.

De voorzorgs-maatregelen voor een goede policie onder de teekoo-Chinezen, waarvan de Minister spreekt, zijn sedert 50 jaren verzuimd.

De veronderstelling van den Minister, dat de Chinezen geene gelegenheid zouden hebben, om hunne overgewonnen gelden naar China over te maken, wordt door niets bewezen. Zeker is het althans, dat dienaangaande van hen nog geene klagten gehoord zijn. Alles wat zij overgewonnen hebben is zonder twijfel de vrucht van hunne industrie en van hunnen handel, doch niet van den landbouw; deze kan niet aangewezen worden. Onder hunnen handel en industrie moet dan ook nog verstaan worden, hunne geoorloofde en niet minder ongeoorloofde winsten op de pachten, die, door den sluikhandel en vooral die, door bedriegerijen der Javaansche bevolking verkregen.

De Minister beweert, dat de Chinezen de Europeanen in grondige kennis van landbouw overtreffen. Ik ben verpligt hierbij te verklaren, dat het elken onpartijdige, die de landen, in eigendom of wel in huur of pacht, der Chinezen, met de noodige kennis heeft gade geslagen, of wel die zaakkundigen daarover geraadpleegd heeft, hoogst vreemd zal voorkomen, zoodanige oordeelvelling te moeten hooren, uit den mond van iemand, die op Java eenigen tijd heeft doorgebragt. Zij zullen, der waarheid getrouw, verklaren, zoo als de heer Raad van Indië NAHUIJS dit in zijn zeer belangrijk advies gedaan heeft, dat zij de begaafdheid bezitten om alle middelen tot vermeerdering der inkomsten op te sporen, waartoe ruilhandel, voorschot of produkt enz. enz., moet gerekend worden. Noch door dezen ervaringrijken hoofdambtenaar, noch door de tegenwoordige ambtenaren van het plaatselijk bestuur der Bataviasche Ommelanden zal erkend worden, dat de Chinees grondige kennis van landbouw en nog wel meer dan de Europeaan bezit. Tot het aanleggen van groentetuinen te Batavia moge hij kennis en misschien meer kennis dan de Javaan hebben, maar kennis van landbouw zal ieder, die daarvan zelf kennis heeft, hem ontzeggen.

De Minister is van meening, dat het niet de vraag is, of het billijk zij dat men Engelschen of Franschen weert en Chinezen toelaat, maar of laatstgenoemden ons zoo vijandig zijn als eerstgemelden, en of zij ons bestuur en onze handelingen uit hetzelfde oogpunt aan den inlander voorstellen. Men betwijfelt dus zelf de billijkheid en bedient zich van een problema. Van de Chinezen hebben wij de voorbeelden opgesomd, die aantoonen, dat zij ons altijd vijandig waren; van de Engelschen en Franschen moeten ze nog aangetoond en bewezen worden.

Verder zegt de Minister, niet te kunnen beweren, dat onder alle de op Java aanwezige Chinezen geen slecht volk wordt aangetroffen; doch dat het gedrag van sommigen geen aanleiding kan geven om allen te straffen. Vooreerst is er geene kwestie van straffen. Men zal toch voorzigtigheidsmaatregelen, uit hunne eigen handelingen voortgesproten, geen „straffen" noemen; maar tweedens zijn de schuldige Chinezen, in de opgenoemde onlusten

en oproeren, en in de knevelarijen der bevolking als pachters, niet „sommigen dier natie", maar wel het grootste gedeelte derzelve.

De Minister handelt al verder over de vermindering van het ontzag der Chinezen voor de Europeanen en beschouwt dit als een gevolg daarvan, dat wij, door den geest des tijds aangezet, den spot gedreven hebben met het voormalig „Reglement van pracht en praal." Ik zie niet in, wat het Reglement van pracht en praal gemeens heeft, met het ontzag dat elke Oostersche vreemdeling behoort te hebben voor den Europeaan. Al zit de Javaan niet meer op zijne hurken voor elk voorbijgaanden Europeaan, zoo zal men daaruit niet afleiden, dat hij geen ontzag voor hem meer heeft; en al zit de Chinees in een rijtuig met twee portieren, daarom kan de Regering hem toch wel binnen de palen van het ontzag houden. Maar de vrees, die bij de Regering zat, en welke uit dit stuk met nog meer helderheid te voorschijn komt, heeft het nemen van noodzakelijke en strenge maatregelen tegengewerkt, en juist aan de zwakheid van de Regering is het te danken, dat het ontzag der Chinezen voor de Europeanen is verloren gegaan. Dit ontzag zal voorzeker ook niet terugkomen, wanneer men bedenkt, dat een rijk en aanzienlijk Europeaan, borg en associé is geweest van den Chineschen amfioenpachter!

De Minister beweert, dat de Chinezen in het jaar 1740 op Java talrijk waren en *thans* dat getal gering zoude zijn. Ik had gaarne de redenen aangevoerd gezien, waarom het getal Chinezen op Java in een honderdtal jaren, bij een gedurigen aanvoer van nieuwelingen, zoude *verminderd* zijn. Maar ook het getal doet, naar mijn inzien, weinig af, maar zeer veel het ontzag dat hun ingeboezemd wordt, en nog meer de blijkbare vrees van het Gouvernement, om ten aanzien der Chinezen, — die toch immers als vreemdelingen moeten beschouwd worden, — doeltreffende, ernstige maatregelen te nemen, welke vrees hoogst gevaarlijk en zeer geschikt is, om ons eigen gezag te ondermijnen en onzen invloed te doen ophouden.

Elke maatregel, welke invloed hebben kan op de waarde der landerijen, wordt door den Minister afgekeurd. Om het geheel te behouden moet men dikwerf een gedeelte opofferen. Welk Nederlander in onze Koloniën zal niet liever zijn eigendom zien overgaan op een Europeaan, al is het ook met eenige winstderving, dan op een individu eener natie, welke hij weet dat zijn eigen bestaan en dat zijner landgenooten vijandig is? Het Gouvernement neemt wel andere maatregelen, welke op den eigendom, en vooral op den overgang derzelve, eenen nadeeligen invloed uitoefenen. Wie de geldzucht tot zoodanige hoogte drijft, dat hij zijne landen aan Chinezen verkoopt, verhuurt of verpacht, die alleen zal verlies lijden, door de vermindering in waarde, welke de landerijen zullen ondergaan, door den maatregel om de Chinezen uit het landbezit te weren.

De Minister noemt het „onstaatkundig", de Chinezen uit het binnenland te weren. Men zoude wel kunnen vragen, op welke staatkunde hier gedoeld wordt. De staatkunde, welke de Nederlanders op Java behooren te voeren, om rust en vrede onder den Inlander te bewaren en welvaart

onder hen te verspreiden, vordert juist, dat de Chinezen uit de binnenlanden geweerd worden. Ik hoop, dat ik niet meer zal behoeven te bewijzen, hoe schadelijk voor de bevolking de Chinezen in de binnenlanden zijn, daar zij zich op bedrijven toeleggen om den Inlander te bedriegen en te benadeelen.

Met deze korte opmerkingen vermeen ik, de bezwaren van den Minister, tegen het nemen van verstandige maatregelen ten opzigte der Chinezen, genoegzaam wederlegd te hebben. 't Is mogelijk dat ik dwaal; maar ik heb voor mij de voldoening, dat ik niets heb ter nedergesteld, waarvan ik niet de overtuiging had, dat het waarheid was.

Ik mag den wensch niet verbergen, dat de verdraagzaamheid, meer dan twee eeuwen met de Chinesche natie volgehouden, nu eens, ten gunste der Javaansche bevolking, tot billijke en regtvaardige maatregelen aanleiding mag geven.

De Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij.

> La société, ou le gouvernement qui la représente, qui n'a de droit que sur les actions de l'individu comme causes nécessaires de certains effets déterminés, entama ses intentions, ses méditations, et toutes les modifications de sa velléité, qui appartiennent uniquement à son rapport à Dieu; et l'individu, au contraire, ne vit plus dans ses actions que les simples effets de sa velléité, sans considérer leur rapport avec la société. La réligion et la vertu civile, qui auraient dû rester séparées, s'affaiblirent réciproquement; et la liberté interne de l'homme, une fois entamée et flétrie, fit naître l'inactivité et l'abrutissement.
>
> KERSTEMANS.

Op wie rust de verpligting, om de kinderen op te voeden? Zonderlinge vraag! zult gij antwoorden; op wie anders dan op de ouders? En gij gaat nog verder; gij beweert, dat niemand die taak zoo goed kan volbrengen, dan zij, aan wie het kroost zijn leven verschuldigd is; gij wijst op een element, dat in de opvoeding onmisbaar is, op de liefde, en gij vraagt: waar zal het krachtiger, reiner en tevens weldadiger werken dan tusschen ouders en kinderen?

En toch zijn er, die beweren, dat op de ouders in Nederlandsch Indië eene geheel andere verpligting rust. Zij moeten hunne zonen zoo spoedig mogelijk van zich verwijderen; zij moeten ze, vier duizend mijlen ver, in Nederland, aan anderen ter opvoeding toevertrouwen; zij behooren daartoe de noodige fondsen beschikbaar te stellen, en overigens de ontwikkeling, de opleiding, de vorming van hun kroost aan hen overlaten, die tegen eene geldelijke bezoldiging daartoe genegen zijn. Doen ze dat, dan hebben ze genoeg gedaan, als trouwe onderdanen eener regering, die dezen onnatuurlijken pligt hun oplegt, en die hun tot belooning voor hunne gehoorzaamheid belooft, dat hunne zonen, indien ze op deze wijze de noodige bekwaamheden verkrijgen, eenmaal in dienst van den staat zullen worden aangenomen. Doen ze dat, dan hebben ze genoeg gedaan in 't oog van de voorstanders der oude koloniale politiek — maar hebben ze dan ook genoeg gedaan voor hun eigen geweten en in 't oog van God, die hun hunne kinderen ter opvoeding heeft toevertrouwd? Wat zegt hun het geweten, wanneer, tien, vijftien, twintig jaren later, de knaap in de ouderlijke woning terugkeert, tot een man opgegroeid, maar nog een kind in kennis en wetenschap, en reeds naar ziel en ligchaam bedorven door uitspattingen en zedeloosheid? Wat zegt hun het geweten, als alle edele gevoelens, alle

voortreffelijke eigenschappen van het hart, alle achting en liefde voor zijne ouders in den boezem van den zoon zijn uitgebluscht? Wat zegt het hun, wanneer zijne geheele toekomst is vernietigd, en hij voor den tijd en voor de eeuwigheid verloren schijnt?

De natuur is sterker dan de leer. 't Mogt langzamerhand reeds eene gewoonte zijn geworden, om jaarlijks geheele scheepsladingen met Indische kinderen naar 't Vaderland te zenden, en daarvan 95 pCt. mislukt te zien terug komen; toch kwam het ouderhart tegen dezen onnatuurlijken en barbaarschen toestand op. Toen in het jaar 1848 de Nederlandsche bevolking in Indië, althans voor een oogenblik, durfde zeggen wat ze dacht en verlangde, openbaarde zich krachtig de wensch, dat die droevige en in jammer en verdriet zoo rijke noodzakelijkheid mogt ophouden. Men smeekte den Koning eerbiedig om een beter openbaar onderwijs, en om eene wijziging in de bepalingen ten opzigte van het zoogenaamde „radikaal van Indisch ambtenaar."

Ofschoon aan die bede van het ouderhart nog niet geheel is voldaan, hebben toch van dat oogenblik de ingezetenen van Indië de handen aan 't werk geslagen, om voor zoo veel ze vermogten, de middelen te scheppen, die hun in staat zouden stellen, om zelve de opvoeding van hunne kinderen te besturen en te bewaken. Wel zijn de bepalingen omtrent het radikaal nog in hare volle kracht gebleven, maar toch is sedert 1848 het onderwijs aanmerkelijk uitgebreid en verbeterd. 't Zou ondankbaar zijn, dit niet, met erkentelijkheid aan de Regering, zonder eenige terughouding te verklaren. En bovendien zal weldra op het landgoed Pondok-gedé het instituut van middelbaar onderwijs „Herwijnen" geopend worden, om de jongelieden, die eenmaal de akademische lessen in het vaderland zullen bijwonen, in Indië zelf, onder het oog en den invloed der ouders, daartoe te vormen en voor te bereiden.

Maar ook in een ander opzigt heeft de, in 1848 geopenbaarde, algemeene wensch van de Indische ingezetenen eene goede uitwerking gehad. Ook de voorstanders van het stelsel eener opvoeding in Europa van Indische kinderen hebben begrepen, dat, om hunne beginselen althans nog eenigen tijd te doen zegevieren, er iets gedaan moest worden, ten einde de verkeerde uitwerking van dat stelsel te matigen, en het kwaad dat zij stichten zoo veel mogelijk te temperen. Zij schijnen daartoe den weg gevonden te hebben in hetgeen ik, reeds een geruimen tijd geleden, in dit Tijdschrift geschreven, en in de vorige aflevering herhaald heb *). Ik wenschte, „dat zich in Nederland eene algemeene kommissie vormde, die het opzigt, de verzorging en de voogdij op zich nam van kinderen, die uit Indië herwaarts worden gezonden." En nu heeft zich, onder den titel van OOST- EN WEST-INDISCHE OPVOEDINGS-MAATSCHAPPIJ, eene vereeniging gevormd, „om te zorgen voor eene goede opvoeding (der uit Indië naar Nederland gezonden kinderen), die zoo wel de zedelijke als de verstande-

*) Zie Tijdschrift voor N. I., jaarg. 1849, II, 239, en 13de jaarg. blz 271.

lijke ontwikkeling bedoelt, ten einde aan de kinderen, zoo veel doenlijk, de afwezigheid hunner ouders of voogden te vergoeden."

De mannen, die zich aan 't hoofd van deze vereeniging geplaatst hebben, namen een hoogst gewigtigen pligt en een zwaren last op zich. Ze stellen zich onder eene verantwoordelijkheid, waarvoor menigeen inderdaad zou terugdeinzen. Alleen reeds door deze daad verdienen ze de erkentelijkheid der Indische ingezetenen; alleen reeds door den goeden wil, dien ze betoonen, om de ouders, die aan zulk eene droevige en grievende noodzakelijkheid gebonden zijn, te gemoet te komen, mogen ze aanspraak maken op de dankbaarheid hunner medeburgers; en de aard van den arbeid, dien ze ondernemen willen, geeft hun regt op eene toegefelijke beoordeeling van de wijze, waarop ze hun voornemen ten uitvoer meenen te moeten leggen. Maar aan den anderen kant is die beoordeeling pligt voor allen, die zich in staat gevoelen een oordeel uit te spreken. De onderneming is nog eerst in hare geboorte. Ziet gij in de grondslagen gebreken, die voor de werking van het geheel nadeelig zullen zijn, wijs thans die fouten aan; 't is misschien nu nog tijd om ze te verbeteren. Meent gij in het gansche plan eene verkeerde rigting te zien, houd uwe meening niet terug; nu nog kan waarschijnlijk de rigting veranderd worden. Ik althans stel het mij tot eene aangename taak, om, met de meeste bescheidenheid, eenige bezwaren die zich, bij het lezen der statuten voor de Maatschappij, aan mij hebben voorgedaan, openlijk en rondborstig te kennen te geven. Mogen de oprigters mij dit niet ten kwade duiden, en moge het een bewijs wezen, dat, hoewel ik met velen hunner in staatkundige overtuiging verschil, wij elkander toch ontmoeten in het verlangen, om het lot zooveel mogelijk te verzachten van ouders en kinderen, die, op eene onnatuurlijke wijze, duizenden mijlen ver en jaren lang, van elkander zijn gescheiden.

Ik begin met hier te doen volgen eene volledige kopij van de:

Statuten voor de Oost- en West-Indische Opvoedings-maatschappij, onder bescherming van Z. M. den Koning.

De Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij heeft de eer aan ouders en voogden, in Oost- en West-Indië gevestigd, de statuten dier Maatschappij aan te bieden.

De ondervinding heeft geleerd dat niet alle ouders of voogden, die in Oost- en West-Indië gevestigd zijn, de geschikte menschen in Holland kennen, aan wie zij de zorg over hunne kinderen of pupillen kunnen toevertrouwen; hiervan is somtijds het gevolg geweest, dat de belangrijke taak van opvoeding werd opgedragen aan menschen, die, voor de behoorlijke behartiging dier verpligting, òf niet de noodige kennis van goede gelegenheid tot opvoeding bezaten, òf niet met de geschiktheid tot voldoende vervulling hunner taak waren begaafd, òf niet eens den lust hadden hunne aanhoudende zorg aan dat doel te besteden.

De oprigters dezer Maatschappij hebben zich vereenigd, om te zorgen voor eene goede opvoeding, die zoowel de zedelijke als de verstandelijke ontwikkeling bedoelt, ten einde aan de kinderen, zoo veel doenlijk, de afwezigheid hunner ouders of voogden te vergoeden. Zij zullen tevens trachten de kosten zoo weinig drukkend mogelijk te maken.

Zij hebben gemeend dat hunne pogingen, om de opvoeding der bedoelde kinderen in haren

geheelen omvang te verzorgen, zouden kunnen strekken, zoowel tot gerustheid der ouders, als tot eene gelukkige bereiking van het doel, waarmede de kinderen naar Holland worden overgezonden.

In het vertrouwen dat het nuttige en belangrijke der poging zal erkend worden, vleijen de oprigters zich, dat de ouders en voogden gebruik zullen maken van de aangebodene gelegenheid, en dus de Maatschappij in staat zullen stellen, het heilzaam doel te bereiken, waarmede zij werd opgerigt.

Namens de OOST- EN WEST-INDISCHE OPVOEDINGS-MAATSCHAPPIJ,
G. L. BAUD, *Voorzitter.*
R. H. ARNTZENIUS, *Secretaris.*

Delft, den 28 December 1850.

ART. 1.

De Maatschappij is gevestigd te Delft, onder de benaming van: OOST- EN WEST-INDISCHE OPVOEDINGS-MAATSCHAPPIJ, en heeft ten doel de bevordering der opvoeding in het Moederland, van Nederlandsche kinderen, wier ouders of voogden in de koloniën en bezittingen des rijks in andere werelddeelen, gevestigd zijn.

ART. 2.

De Maatschappij neemt de zorg op zich voor de opvoeding en het onderwijs der kinderen boven de vijf jaren, die uit gemelde koloniën en bezittingen naar het Moederland gezonden, en door hunne ouders of voogden aan haar toevertrouwd worden, wanneer zij daarvan minstens éene maand vóór de aankomst der kinderen kennis ontvangt, en onder de verdere voorwaarden, in deze statuten omschreven.

Zij belast zich met de geheele verzorging dier kinderen, gedurende den tijd hunner opvoeding in het Moederland.

ART. 3.

De ouders of voogden in gemelde koloniën en bezittingen bekleeden daartoe, bij notariële acte, de Maatschappij met het toezigt over de kinderen, gedurende hunne opvoeding in het Moederland.

ART. 4.

De ouders of voogden zullen den stand en de godsdienstige gezindheid opgeven, waartoe zij de kinderen opgeleid, en waarin zij die wenschen opgevoed te hebben. De Maatschappij zal naar die aanwijzing het onderwijs en de opvoeding regelen.

ART. 5.

Bij het bezoek der hoogescholen zullen de ouders of voogden de hoogeschool hunner keuze kunnen aanwijzen. De Maatschappij behoudt aan zich de keuze der lagere en middelbare scholen, der latijnsche scholen en gymnasiën.

ART. 6.

De maatschappij neemt de verzorging niet op zich dan onder voorwaarde, dat haar het geheele beheer wordt gelaten der gelden, voor de opvoeding en het onderwijs, door de ouders of voogden over te maken.

ART. 7.

De kosten voor opvoeding, onderwijs en de geheele verzorging te besteden, zullen geregeld worden naar de beschikkingen van ouders of voogden. De Maatschappij tracht die kosten zoo min drukkend te maken als mogelijk is; voorshands zal haar evenwel jaarlijks eene som van minstens *f* 700. Ned. Courant moeten verzekerd worden voor ieder kind, zoo lang dit geene inrigting van hooger onderwijs bezoekt. Bij het bezoek van zulke inrigting zal, tusschen de ouders of voogden en de Maatschappij overeengekomen worden, omtrent de noodige kosten, te regelen zoowel naar den aard der inrigting zelve, als der studie; die kosten zullen evenwel niet hooger behoeven te wezen dan *f* 1,200. Ned. Courant 's jaars.

Van de opvoedingsgelden door ouders of voogden vastgesteld, zal daarenboven aan de Maatschappij moeten voldaan worden 6 ten honderd, waarover beschikt wordt volgens art. 32 dezer statuten.

b.) Doet de Kommissie van beheer een algemeen verslag van den staat van het onderwijs en haar geldelijk beheer, gedurende het afgeloopen jaar, waarvan zij aan de overige leden verantwoording doet;

c.) Worden opgenomen en vastgesteld de afzonderlijke rekeningen over het afgeloopen jaar met de ouders of voogden der kinderen, om alzoo opgezonden te worden;

d.) Wordt, behalve de verdere gewone werkzaamheden, ook het jaarlijksch algemeen verslag vastgesteld.

ART. 30.

Aan den Hoogen Beschermheer wordt, bij de aanbieding van het jaarlijksch algemeen verslag, kennis gegeven van gedane benoemingen

ART. 31.

De Kommissie van beheer vergadert elke maand, en wel op den eersten Dingsdag.

ART. 32.

Van de 6 ten honderd, vermeld in art. 7, zal de helft komen aan den Secretaris, wiens belooning echter nimmer hooger dan tot *f* 2,500. 's jaars zal kunnen klimmen. De overige 3 pCt. zullen dienen tot goedmaking der noodige kosten bij de vergaderingen, voor druk- en schrijfloonen, voor brievenporten en dergelijke uitgaven. Het mogelijk overschot dier 6 pCt. zal worden aangewend tot verzorging van zoodanige jongelieden, welke, door den dood of het onvermogen hunner ouders, buiten staat geraken, om hunne studiën te volbrengen.

ART. 33.

De leden ontvangen geene vergoeding voor hunne diensten of gemaakte kosten. Uitbetaalde schrijfloonen en briefporten worden hun door de Maatschappij vergoed.

ART. 34.

De Maatschappij zal de besturen in de koloniën en bezittingen des rijks in andere werelddeelen verzoeken, hare bedoelingen bekend te maken, en hare pogingen te bevorderen.

ART. 35.

De Kommissie van beheer maakt, zoo noodig, een huishoudelijk reglement, dat, even als de wijzigingen daarin later te brengen, in eene vergadering van Maart, aan de goedkeuring der leden onderworpen wordt.

ART. 36.

De statuten der Maatschappij kunnen worden gewijzigd en uitgebreid onder de volgende bepalingen:

1. De voorstellen tot wijziging of uitbreiding worden alleen in de vergadering van Maart in overweging genomen, en moeten de goedkeuring erlangen van twee-derden der aanwezige leden.
2. De voorstellen worden aan de leden bekend gemaakt door de Kommissie van beheer, minstens één maand vóór de vergadering, waarin daarover gestemd zal worden.
3. De leden, die zulke voorstellen wenschen te doen, deelen die mede aan de Kommissie van beheer, minstens twee maanden vóór de vergadering.
4. De wijzigingen zijn eerst van kracht, wanneer daarop de goedkeuring van den Hoogen Beschermheer is verkregen.

Naam en woonplaats der leden.

(17 Maart 1851.)

Beschermheer.

ZIJNE MAJESTEIT DE KONING.

Honoraire Leden.

Zijne Koninklijke Hoogheid Prins HENDRIK DER NEDERLANDEN.
Zijne Koninklijke Hoogheid Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN.
Zijne Excellentie de Minister van Koloniën.
Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

Voorloopige Commissie van Beheer.

G. L. BAUD, Staatsraad in buitengewone dienst, Oud-Minister van Koloniën, te 's Gravenhage.

D. J. H. BOELLAARD, lid van den raad der stad, te 's Gravenhage.
J. D. VAN HERWERDEN, laatst Resident van Madioen, thans met verlof in Nederland, " 's Gravenhage.
L. J. A. VAN DER KUN, Inspecteur van 's Rijks Waterstaat, " 's Gravenhage.
Jhr. J. G. O. S. VON SCHMIDT AUF ALTENSTADT, laatst Resident van Bagelen, thans met verlof in Nederland, " 's Gravenhage.
G. SIMONS, Directeur der Koninklijke Akademie, " Delft.
Jhr. P. V. A. RIDDER DE STUERS, Generaal Majoor bij het Oost-Indisch leger, tijdelijk in Nederland, " 's Gravenhage.

Leden.

Mr. C. J. VAN ASSEN, Hoogleeraar aan de Akademie " Leiden.
J. C. BAUD, Oud-Minister van Koloniën, " 's Gravenhage.
Mr. H. VAN BERKEL, Oud-Burgemeester der Stad " Delft.
J. VAN BRAAM, Landeigenaar op Java, thans " Arnhem.
Mr. P. G. FONTEIN, Oud-President van den Raad van Justitie te Soerabaija, thans " Haarlem.
P. HOFSTEDE DE GROOT, Hoogleeraar aan de Akademie " Groningen.
Mr. J. A. A. LEEMANS, laatst Advokaat-Generaal bij het Hoog-Geregtshof van Nederlandsch Indië, thans met verlof in Nederland, " Warmond.
G. J. MULDER, Hoogleeraar aan de Akademie " Utrecht.
T. ROORDA, Hoogleeraar aan de Koninklijke Akademie " Delft.
G. SCHARTEN, Gepensioneerd Luitenant-Kolonel bij den Staf van het Oost-Indisch leger " Breda.
H. STOLTE, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, " Amsterdam.
Mr. G. S. DE VEER, fungerend Referendaris bij het Ministerie van Koloniën, " 's Gravenhage.
A. L. WEDDIK, fungerend Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën, " 's Gravenhage.

Secretaris.

R. H. ARNTZENIUS, te Delft.

Ziedaar de Maatschappij, zoo als zij zich aan de ouders in Indië aanbiedt, ter opvoeding hunner kinderen. Ik geloof niet, dat de eerste lezing hun eenen indruk zal geven, die bevredigend is. Dit is althans met mij het geval geweest. Ik heb alle politieke meeningen voor een oogenblik ter zijde gesteld; ik heb mij zoo veel mogelijk verplaatst in den geest van de meesten der oprigters en leden, en aangenomen, dat de opvoeding van Indische kinderen in Europa inderdaad noodzakelijk is; en zoo heb ik mij afgevraagd: zoudt gij nu aan zulk eene Maatschappij met volkomen gerustheid uwe kinderen toevertrouwen? Toen zijn er eenige bedenkingen bij mij gerezen van hoogst gewigtigen aard, die ik geloof, dat bij alle ouders moeten rijzen, en waarvan 't mij toeschijnt dat ze moeten worden weggenomen, zal de Maatschappij met grond de hoop kunnen koesteren van wel te slagen. Daarom zal ik de vrijheid nemen, ze thans voor te dragen.

Mijne eerste bedenking is gerigt tegen het standpunt, waarop de Maatschappij zich plaatst tegenover de ouders en kinderen. Een der voornaamste bezwaren tegen het zenden van Indische kinderen naar Nederland, is, dat ze van hunne ouders vervreemden, dat de teederste en heiligste band voor altoos wordt verbroken, dat het vuur der ouderliefde, zoo rein

in zijne werking en tevens de krachtigste hefboom in de opvoeding, wordt verdoofd en uitgebluscht. Gij zendt uw kind, dat aan uw hals en lippen hangt, u bemint, u boven alles op de wereld vertrouwt en vereert, naar de andere zijde des Oceaans — en tien of vijftien jaren later keert een vreemdeling, die niets voor u gevoelt, in uwe woning terug. Waar is dat aan toe te schrijven? Waaraan anders, dan aan den valschen en onnatuurlijken toestand, waarin het kind tegenover u geplaatst wordt? Hij ziet u niet meer, als eenmaal het anker is geligt; hij hoort niet meer van u, wanneer hij eenmaal op de kostschool is geplaatst; om genot te hebben van de brieven die gij hem schrijft, om daarin een surrogaat te vinden voor uwen persoonlijken omgang, uwe woorden en liefkozingen — daartoe is hij nog te jong; spoedig is uw beeld uit zijn jeugdig, voor nieuwe indrukken zoo vatbaar, gemoed gewischt; weldra zijt gij voor hem niet veel meer dan de betaalmeester, en zoo een ander in Holland hem lief heeft en uit liefde iets voor hem doet, dan oogst hij de erkentelijkheid en dankbaarheid en het hartelijk vertrouwen, die u eigenlijk toekomen.

Wat wil de Maatschappij doen, om in dien onnatuurlijken toestand, zoo 't mogelijk is, althans eenige verbetering te brengen; om de ouderliefde, in 't hart der kinderen, te bewaren en aan te kweeken, en te waken, dat beiden niet van elkander vervreemden? Welke middelen zal zij in 't werk stellen, om de ouders in 't oog van hun kroost in een ander licht te plaatsen, dan in dat van betaalmeesters, en hen te doen vereeren, hoogachten, eerbiedigen en liefhebben als de eerste oorzaken en nog voortdurend geopende bronnen van al het geluk, dat het kind te beurt valt? Heeft de Maatschappij in dit overwegend bezwaar trachten te voorzien? Die vraag moeten wij in den volstrektsten zin ontkennend beantwoorden. De Maatschappij heeft op die omstandigheid niet gelet, of, indien zij er op gelet heeft, dan verschilt zij geheel van ons in meening en beschouwing; dan vindt zij die verwijdering en vervreemding goed, en heeft ze daarom als eene eerste voorwaarde in hare statuten opgenomen, en nog zoo veel mogelijk bevorderd. Immers de Maatschappij treedt geheel in de plaats der ouders; zij oefent de pligten, die zij jegens de kinderen vervult, niet uit *in naam* der ouders, maar geheel zelfstandig en onafhankelijk; de ouders hebben, in het geheele opvoedingsproces, geene stem; ze hebben afstand gedaan van hun kroost, ze hebben de geheele ouderlijke magt zich van de schouders gewenteld en op anderen overgedragen, en hun gansche verkeer met hunne eigen kinderen is thans afhankelijk en ter beoordeeling van die door hen aangestelde plaatsvervangers. „De Maatschappij belast zich met de geheele verzorging der kinderen, gedurende den tijd hunner opvoeding in het Moederland. De ouders of voogden bekleeden daartoe, bij Notariëele akte, de Maatschappij met het toezigt over de kinderen, gedurende hunne opvoeding in het Moederland." Slechts twee handelingen worden, gedurende de gansche opvoedingsperiode, van de ouders gevorderd. De eerste is, dat zij, bij den aanvang, „den stand en de godsdienstige gezindheid opgeven, waartoe zij de kinderen opgeleid, en waarin

zij die wenschen opgevoed te hebben;" en de tweede is, dat zij „bij het bezoek der Hoogescholen, de Hoogeschool hunner keuze kunnen aanwijzen." Bij die twee opgaven, waarvan de laatste nog wel fakultatief is en ook aan de Maatschappij kan worden overgelaten, bepaalt zich de geheele werkkring der ouders. 't Wordt hun zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt! Indien ze jaarlijks *f* 700 storten in de kas der Maatschappij, hebben ze zich om hunne kinderen verder niet te bekommeren. Ja, wat meer is, de Maatschappij heeft zich zoodanig tusschen de ouders en de kinderen geplaatst, dat er geen vertrouwelijke omgang, voor zoo ver de afstand die gedoogt, tusschen hen mogelijk is, zonder dat zij daarin gekend wordt. Het onmiddelijk corresponderen van de ouders met de kinderen, zonder dat hiervan inzage gegeven wordt aan de Maatschappij, schijnt geoorloofd te zijn; maar het is den eersten verboden, om aan de laatsten kleine geschenken, uitvloeisels der moederlijke bezorgdheid of van het vaderlijk gevoel, aan te bieden, zonder dat vooraf de toestemming der Maatschappij verkregen is. „De ouders of voogden zenden de gelden of geschenken, die zij boven de gewone toelage voor de kinderen mogten bestemmen, vrachtvrij aan de Maatschappij, die zich uitdrukkelijk voorbehoudt, die gelden of geschenken al dan niet uit te reiken. In het laatste geval wordt daarvan aan ouders of voogden kennis gegeven, in het eerste driemaandelijksch verslag na de ontvangst." De kinderen vernemen weinig van hunne ouders; de ouders zijn in de oogen van het kind afhankelijk van de Maatschappij; „ik zal u, als gij goed oppast, een fraai geschenk zenden, *indien de heeren der Maatschappij het vergunnen*," ziedaar alles wat de vader schrijven mag; de Maatschappij is de magthebbende, en de verzorgster, en de bron van alles voor den knaap; „ik zal aan de heeren over u klagen," dreigt de onderwijzer, van de ouders spreekt hij nooit; de ouders komen geheel op den achtergrond; de ouders staan even goed onder de voogdij der Maatschappij als de kinderen.

Ziedaar een fondamenteel gebrek in deze onderneming. Wij hebben het bescheiden, maar toch met eenige warmte aangewezen, omdat, indien in dit opzigt geene andere rigting wordt aangenomen, de goede bedoelingen der oprigters ongetwijfeld schipbreuk zullen lijden op het heiligste maar tevens krachtigste gevoel, op dat der ouderlijke teederheid. Wij zullen niet onderzoeken, in hoe verre het regtens geoorloofd zou zijn, op de wijze als in deze statuten wordt voorgeschreven, afstand te doen van de ouderlijke magt; maar wij houden ons overtuigd, dat geen regt geaard vader, geene hare pligten gevoelende moeder in Indië, zich van den knaap, dien zij lief hebben, zouden willen afmaken en ontslaan, of hunne betrekking op den beminden zoon in den grond uitroeijen, op de wijze als door de Maatschappij wordt verlangd. Daarom hopen wij, in 't belang der zaak, dat de oprigters eenen tegenovergestelden weg zullen inslaan, en de meest mogelijke waarborgen in hunne statuten zullen brengen voor het voortdurend opwekken van het kinderlijk gevoel, voor het aanhoudend aankweeken en koesteren der ouderliefde in de harten der knapen, en voor de bevestiging en ver-

sterking van den band, die, bij een toestand als in deze statuten is geschetst, nog spoediger dreigt verbroken te worden dan tot dusverre plaats had.

Eene tweede bedenking is bij ons gerezen, toen wij, in deze statuten, met zeer veel naauwkeurigheid en uitvoerigheid de geldelijke aangelegenheden der Maatschappij, en hare regten en verpligtingen tegen over de ouders geregeld zagen, maar over de hoofdzaak, over de eigenlijke opvoeding letterlijk niets hebben aangetroffen. De Maatschappij zal zorgen voor „eene goede opvoeding, die zoo wel de zedelijke als de verstandelijke ontwikkeling bedoelt" — ziedaar alles, wat gij verneemt. Toen wij, eenige maanden geleden, de oprigting eener Kommissie van toevoorzigt over de opvoeding van Indische kinderen aanprezen, hadden wij voornamelijk op het oog, om de ouders gerustheid te verschaffen omtrent de opleiding en vorming van hun kroost. Wat de rigtige administratie der gelden betrof, die zij overzonden, begrepen wij, dat dit minder noodzakelijk was, dat daarin geen voorziening vereischt werd. „Velen," zoo zeiden wij, „die geene betrekkingen of bijzondere vrienden in het Vaderland hebben, zien zich zelfs genoodzaakt, tot het een of ander handelshuis of kommissie-kantoor hunne toevlugt te nemen, om daaraan de belangen hunner kinderen en de leiding hunner opvoeding op te dragen. Op welk eene wijze dit dan plaats heeft, blijkt uit den aard der zaak. Het kan zich meestal slechts bepalen bij de zorg voor de financiële belangen en de administratie der overgezonden gelden." En ziet, nu staat, in de statuten der Maatschappij, die administratie ook weder geheel op den voorgrond. De heeren A. VAN HOBOKEN EN ZONEN en andere handelshuizen, die zich met de administratie der gelden van herwaarts gezonden kinderen belasten, kwijten zich in dat opzigt volkomen goed van hun pligt. Daarvoor was waarlijk geene Maatschappij noodig! 't Moet dus verwondering baren, dat in deze statuten genoegzaam bij uitsluiting die administratie wordt geregeld, en over de hoofdzaak, over de wijze waarop de kinderen zullen worden opgevoed, over den aard der opleiding die hun gegeven zal worden, over de vorming van hun karakter, hun hoofd en hun hart, met geen enkel woord wordt gerept. En vooral was eene uitvoerige en naauwkeurige uiteenzetting der beginselen, die de Maatschappij daaromtrent aankleeft, eene aanwijzing van den weg dien zij in dat opzigt denkt te volgen, volstrekt noodzakelijk, op het standpunt der Maatschappij zelve. Zij heeft zich tusschen de ouders en kinderen in geplaatst; zij neemt de taak der ouders zoodanig op zich, dat dezen in het geheele opvoedings-proces geen stem meer hebben; zij wil de geheele magt over de vorming van hare pupillen bij uitsluiting aan zich trekken; — maar dan is het immers des te noodzakelijker, dat zij vooraf verklaart, hoe haar opvoedingsstelsel is. Als gij mij verpligt, om alle gezag over mijne kinderen aan u af te staan, dan is het toch billijk, dat gij mij vooraf zegt, hoe gij van dat gezag wilt gebruik maken. Een blind vertrouwen, eene geheele overgave met gesloten oogen, een afstand van

mijn kroost, zonder dat ik weet wat gij er mede doen wilt, is een al te zware eisch! In een keur van artikelen maakt gij uitvoerige bepalingen omtrent de wijze, waarop gij met de gelden zult handelen, die ik u toevertrouw — maar van uwe voornemens ten opzigte mijner kinderen zegt gij geen woord.

Ziedaar de hoofdbedenkingen, die wij hebben tegen de grondslagen dezer Maatschappij en de rigting, die men er aan gegeven heeft. Op onderdeelen en bijzonderheden zullen wij geene aanmerkingen maken. Wij hopen, dat men 't niet ten kwade zal duiden, wanneer wij ons veroorloofd hebben ons gevoelen in deze, voor alle ingezetenen van Indië zoo hoogst gewigtige aangelegenheid, te kennen te geven. Nog iets! Het opschrift, dat wij boven deze statuten lazen, gaf ons eenen niet zeer behagelijken indruk. „Oost- en West-Indische Opvoedings-Maatschappij." Vergelijken wij daarmede den inhoud, dan kwam onwillekeurig de gedachte bij ons op aan eene fabriek, waarin de aangeboden grondstof bewerkt wordt tot zulk een fabrikaat, als de bestuurders der fabriek meenen, dat behoorlijk en nuttig is. Wilt gij in de u toevertrouwde kinderen het gevoel van zelfstandigheid en vrijheid, het besef van de verpligtingen en regten als mensch en staatsburger, het bewustzijn der hooge roeping van den Christen opwekken en ontwikkelen? Of wilt gij de jongelieden tot slaafsche afhankelijkheid, tot het loopen aan den leiband van anderen, tot kinderlijke onderworpenheid, tot de verloochening van elke eigen meening trachten te brengen? Wilt gij er zelfdenkende en oordeelende mannen, of werktuigen en handlangers van anderen van maken? Wilt gij het karakter van het kind grondig bestuderen, de krachten zijner ziel ontwikkelen, opdat ieder orgaan in werking kome, harmonie trachten te brengen in de verschillende fakulteiten, opdat er één volkomen geheel uit geboren worde? Of wilt gij in de hoofden en de harten der u toevertrouwde jeugd kennis en wetenschap, gevoelens en gewaarwordingen zoeken *uit te storten* en *in te prenten*, zoodat allen zoo veel mogelijk naar één model worden gevormd? Gij zegt het mij niet. 't Hangt dus geheel af van de personen, die uwe Maatschappij besturen en regelen. Gij bewaart een diep stilzwijgen omtrent dit gewigtig punt. Gij verlangt niets anders, dan dat ik u mijne zonen toevertrouw, met de noodige fondsen; gij zult ze dan in uwe fabriek eene mysterieuse kunstbewerking laten ondergaan, en ik zal ze uit uwe handen terug ontvangen, zoodanig bearbeid, als gij zult vermeenen te behooren. Inderdaad zoo zou men tot de Maatschappij kunnen spreken, en zoo zal men spreken, indien zij zich niet verklaart over de opvoeding die zij geven en de middelen, die zij daartoe bezigen wil. Wij hopen, dat in de eerst volgende vergadering dit ontbrekende in de statuten, naar wij meenen de hoofdzaak, zal worden aangevuld. Anders vreezen wij, dat de nieuwe inrigting in Indië weinig sympathie zal ontmoeten.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Wij hebben deze maand een boek aan te kondigen, waarvan de uitgave ons zoo veel genoegen heeft gedaan, dat wij het voornemen hebben, om er later op terug te komen, ten einde er een uitgewerkt verslag van te geven. Thans bepalen wij ons tot eene eenvoudige mededeeling van den inhoud, omdat de tijd en de ruimte, waarover wij te beschikken hebben, ons voor het oogenblik die uitvoerigheid verbieden, waarop de groote waarde van het werk alle aanspraak heeft. Toch willen wij onze lezers er al aanstonds kennis van doen dragen. De titel luidt:

Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, getrokken uit de nagelaten papieren van wijlen den Minister van Staat ELOUT, oud Kommissaris-Generaal over Neerlandsch Indië. 's Grav. 1851.

De heer P. J. ELOUT, zoon van den oud Kommissaris-Generaal, heeft deze uitgave bezorgd, en haar door eene Inleiding doen voorafgaan, waarin de reden wordt medegedeeld, waarom hij deze bijdragen publiceert, en tevens menige bijzonderheid uit het leven zijns vaders wordt verhaald. Het eerste stuk, dat hij ons aanbiedt, is de „aanspraak bij de plegtige inwijding der hooge regering" door den heer ELOUT gehouden, toen hij in 1819 zijne betrekking van Kommissaris-Generaal nederlegde, en de baron VAN DER CAPELLEN, als Gouverneur-Generaal, het bestuur aanvaardde. Daarop volgt een verslag van den toestand der Oost-Indische bezittingen, van 27 September 1819, ingediend aan zijne Excellentie den Minister van Nationale Nijverheid, openbaar onderwijs en koloniën. Gelijk bekend is, heeft de heer ELOUT, op zijne terugreis naar het Vaderland, met „de Admiraal EVERTSEN" schipbreuk geleden. Bij die gelegenheid zijn al zijne papieren, aanteekeningen en vele officiële en originele bescheiden verloren gegaan. Het hier gelevęrde verslag is door den steller geheel uit zijn geheugen, zonder eenige hulpmiddelen hoe ook genaamd, vervaardigd.

Het derde stuk in deze bijdragen bestaat in „Uittreksels uit de aanteekeningen op de reize van Java naar Nederland," waarin onder anderen een zeer belangrijk, onderhoudend en boeijend geschreven verhaal voorkomt van de schipbreuk van „de Admiraal EVERTSEN." Vervolgens vindt gij eene correspondentie tusschen G. K. Graaf VAN HOGENDORP en den heer ELOUT over de mogelijkheid van het koloniseren in Neerlandsch Indië; 't is een brief van den eersten, waarin eenige bezwaren tegen zulk eene kolonisatie worden geopperd, niet van hem zelven, maar die hij wel eens had hooren maken; terwijl de laatste, in een antwoord, die bezwaren oplost. Onmiddellijk staat daarmede in verband de „Uittreksels uit een rapport over

zeker verzoekschrift van A. DE WILDE in 1821," waarin over het invoeren van Baliërs op Java voor den landbouw wordt gehandeld.

Een der gewigtigste stukken in deze bijdragen is eene Memorie aan den Koning van 13 Mei 1828, waarin de beschouwingen van den heer ELOUT voorkomen van het rapport van den Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES van den 1 Mei 1827, omtrent eene Europesche kolonisatie op Java. Vooral uit dit stuk, gelijk mede uit de „Korte aanteekeningen bij de pro memoria van den directeur BAUD op het rapport van den Luit.-Generaal VAN DEN BOSCH van 6 Maart 1829," blijkt hoedanig het koloniale stelsel was van den heer ELOUT. Omdat dit geheel in strijd was met het systema van den heer van DEN BOSCH, begreep de heer ELOUT, dat hij niet langer aan het hoofd van het Departement van Koloniën kon blijven, toen de Koning dien Generaal naar Indië zond, om zijn stelsel ten uitvoer te te leggen. Wij vinden dit voornemen aangekondigd in een „Uittreksel uit een rapport aan den Koning van 20 Mei 1829." Nog duidelijker verklaart hij dit in een brief „aan den heer Luit. Generaal VAN DEN BOSCH Gouverneur-Generaal over Nederlandsch Indië" van denzelfden datum. En ofschoon uit den brief van den heer J. VAN DEN BOSCH aan den heer ELOUT van 15 Junij 1829 (die in deze bijdragen mede is afgedrukt) ten duidelijkste blijkt, hoe ook de nieuwe Opperlandvoogd den Minister van Marine en Koloniën trachtte te bewegen, om dat voornemen niet ten uitvoer te leggen, bleef hij toch onverzettelijk bij zijn besluit. Hij legde zijne betrekking neder, toen een stelsel zegevierde, dat hij afkeurde en waarvan hij de droevige gevolgen voorzag en voorspelde. En nimmer heeft hij daarvan berouw gehad. „Hij bleef" zoo verhaalt ons zijn zoon, „het kultuurstelsel tot aan zijn einde afkeuren, zoodat hij zelfs, op de door den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH gedane betuiging, van zoo gaarne de eer van het welgelukken zijner pogingen met hem te hebben willen deelen, antwoordde: ook die eer, hoe welkom hem de betuiging ware en hoe hoogen prijs hij stelde op eene welwillendheid, die is blijven voortduren, ten koste zijner beginselen niet te mogen begeeren."

Ziedaar den korten inhoud van het boek, waarmede wij onze lezers, in een volgend nommer, nader bekend hopen te maken. Weinig hadden wij gedacht van die zijde zulk een krachtigen bondgenoot in onzen politieken strijd te zullen zien opdagen. Wel wisten wij, dat de heer ELOUT de meer rationele, menschelijke en regtvaardige koloniale politiek, die wij prediken, gedurende zijne staatkundige loopbaan heeft voorgestaan en in praktijk gebragt. Ook wij bezitten nog enkele geschriften van zijne hand, speciaal over de landverhuringen in de Vorstenlanden van Java, die wij in ons volgend verslag hopen in te lasschen. Maar wat wij niet hadden durven hopen, is, dat de zich noemende antirevolutionaire partij haar zegel aan die politiek zou hechten. Wij verheugen er ons over, en wij danken den zoon voor deze kostbare nalatenschap van zijnen vader!

Wij hebben van den heer COHEN STUART te Soerakarta de volgende recensie ontvangen, waaraan wij, onder deze rubriek, gaarne eene plaats inruimen.

De Geschriften van den heer J. HAGEMAN JCZ., aan de Javaansche Taal- en Letterkunde getoetst, door A. B. COHEN STUART.

Van de schaarsche voortbrengselen der Indische drukpers, die zich sedert de eerste verschijning van 't *Indisch Archief* bijna uitsluitend in dat Tijdschrift hebben zamengedrongen, is een aanzienlijk gedeelte aan de rustelooze pen van den heer HAGEMAN zijn' oorsprong verschuldigd. Zijne bijdragen over allerlei, meer of min uiteenloopende, onderwerpen, over aardrijkskunde en geschiedenis, oudheid- en tijdrekenkunde, nu onlangs zelfs over natuurkunde, hebben schier onafgebroken eene voorname, niet zelden de eerste plaats ingenomen in de afleveringen, welke van maand tot maand aan de inteekenaren zijn toegezonden. Zoo 't lijdzaam stilzwijgen, waarmede 't publiek al dat geschrijf aangenomen en betaald heeft, als een bewijs mag gelden van de waarde en 't gezag, welke daaraan gehecht worden, dan is 't van hem, die de juistheid van dat oordeel op goede gronden meent te betwijfelen, een onverantwoordelijk verzuim, in dat stilzwijgen te blijven deelen. Noch het vertrouwen, dat zijn afkeurend oordeel bij deskundigen geene verdediging behoeft, noch eene misplaatste toegevendheid of vrees voor den schijn van afgunst mag hem terughouden, om zijne stem te verheffen tegen eene dwaling, die gewigtiger nadeel kan te weeg brengen dan de gekrenkte eigenliefde van een gewraakt gezag. Heeft men niet bepaaldelijk in 't gebied der Javaansche taal- en letterkunde nog in de jongste tijden ongeloofelijke mystificaties jaren lang straffeloos, ja met benijdenswaardig geluk, zien gedijen? Heeft niet de grofste onkunde, door eigene onbeschaamheid bemanteld, door de laakbare onverschilligheid van anderen begunstigd, zich allen loon en lof van ware geleerdheid aangematigd? voorgezeten bij het onderwijs en de leiding der wetenschap? Heeft zij niet haar' gestolen roem zelfs in 't buitenland hooren uitbazuinen door stemmen, die in de geleerde wereld als godspraken worden gehuldigd? Is zij niet de uitverkorene vraagbaak geweest van groote taalkenners, wier uitgebreide onderzoekingen, op haar logenachtig gezag gebouwd, nogtans, om huns naams wille, in de klassieke litteratuur van deze wetenschap eene eerste plaats blijven behouden? Gevaren als deze mogen de thans meer gevestigde wetenschap niet meer in gelijke mate bedreigen; nogtans blijft het onvoorzigtig, de aanmatigingen van ingebeelde kennis met al te geduldige minachting aan te zien; nogtans zijn de bewijzen niet verre te zoeken, zoo er bewijzen noodig zijn, hoe ligt ook heden, bij gemis van de voorlichting eener gezonde kritiek, elk, die schrijft, voor een' geleerde gehouden wordt; hoe vooral zij, die door maatschappelijken stand het lot der wetenschap voor een groot gedeelte in handen hebben, ook dan, wanneer zij haren belangen opregtelijk zijn toegedaan, door dat stilzwijgen worden blootgesteld, om hunne goedkeuring en hun' invloed aan onwaardigen te verkwisten.

Uit dit oogpunt is het meer dan tijd, eenige woorden van waarschuwing te rigten tot hen, die, zelven niet genoegzaam ingewijd in de door den heer HAGEMAN behandelde onderwerpen, geneigd mogten zijn, het gezag te erkennen, waarop hij voor zijne willekeurige stellingen en magtspreuken aanspraak schijnt te willen maken. Voor zoover de geschiedkundige waarde van zijne werken, bepaaldelijk van zijne *Algemeene geschiedenis van Java* betreft, zal in die behoefte waarschijnlijk eerlang door meer bevoegde handen dan de mijne worden voorzien, en ik meen mij dus tot de handhaving der belangen van de Javaansche taal- en letterkunde te mogen bepalen. Zoo ik echter vroeger (*Ind. Archief*, Deel I, pag. 626 vlgg.) bij de beoordeeling van des schrijvers eerste opstel (*Teregtwijzende aanmerkingen op de kaart van Java van* C. H. VAN DE VELDE; *Ind. Archief*, Deel I, pag. 227 vlgg.) slechts eenige misstellingen van ondergeschikt belang had aan te wijzen, die, naar het toen schijnen moest, den geograaph door verkeerde of kwalijk begrepene inlichting omtrent een hem vreemd onderwerp waren ontsnapt; geheel anders moet thans mijn doel zijn, sedert hij zich ook in dat gebied als bevoegd beoordeelaar heeft opgeworpen, sedert hij met Javaansche letters zijne fantastische gissingen over Javaansche etymologie als ontwijfelbare stellingen voordraagt, en de gevoelens van anderen op hoogen toon teregtwijst of verwerpt, sedert hij Javaansche werken aanhaalt, als of hij ze gelezen had of lezen kon, en daaruit de gegevens afleidt voor de buitensporige combinaties zijner nieuwmodische kritiek. Nu is 't veeleer zaak, in 't algemeen te onderzoeken, in hoever de schrijver regt heeft op eenig gezag in deze wetenschap, en zoo hij bij dat onderzoek blijken mogt ten deze geenerlei vertrouwen te verdienen, kunnen wij ons voortaan de moeite besparen, van al zijne fouten op te sporen en afzonderlijk in 't licht te stellen.

Hoe 't met de Javaansche taalkunde van den heer H. gelegen is, laat zich in zekere mate reeds opmaken uit de spelling der Javaansche woorden, waarvan zijne geschriften wemelen. Daargelaten toch, wat aan bijzondere denkwijze, of liever gedachteloosheid, op dit punt kan geweten worden, of wel aan de zucht, om zich van 't oordeel van anderen onafhankelijk te toonen, zal niet ligt iemand, die eenige kennis van Javaansche geschriften of zelfs maar van de taal der Javaansche zamenleving heeft, bv. *Djoael Kaedach* schrijven voor den naam der maand *Doelkangidah* (Arab. *dzoel kàdah;* Deel II, pag. 358), noch bij 't woord *bagawan* of *pagawan* (dit laatste echter zeldzaam) nog keus geven tusschen de schrijfwijzen, *pengawan* en *bogowaan* (Deel I, pag. 601), noch ook de benamingen *Mahos-pait*, *Modjo-langse* en *Modjo-lankoe* (lees- *lenkô*) voorstellen als verscheidenheden van *uitspraak* voor *Môdjô-pahit* (Deel II, 120). Voor 't overige schijnt de heer H., in den zin, dien wij vroeger (in de recensie op zijne *Teregtwijzende aanmerkingen*, Deel I, pag. 631) aan 't woord *barbariseren* toekenden, een *ultra-barbarist* te zijn. Misschien heb ik te hooge gedachten van den invloed mijner toenmalige aanmerking; maar 't komt mij voor, dat de heer H. het stelsel van *barbarisatie* eerst regt heeft lief

gekregen, sedert ik gewaagd heb, het te bestrijden. Gelukkig, dat ik niet voor den heer H. alleen schrijf!

Meer echter dan al deze uiterlijke kenteekenen leert ons de enkele inzage van de noot (1) op pag. 311 van deel II, waar 't woord pringgô wordt afgeleid van 't grondwoord pring, 't welk *bamboe* beteekent! Gaarne zouden wij van den schrijver eenige inlichting bekomen omtrent het tot nu toe in de Javaansche spraakkunst onbekende aanhechtsel *gô*, 't welk deze afleiding moet gevormd hebben. De bedoelde merkwaardige noot strekt tot opheldering van 't woord *Soerô-pringgô*, zijnde de aloude naam van het tegenwoordige Soerabaja. Die voormalige naam duidde namelijk, leert ons de schrijver, op de *onverschrokkenheid* der eerste bewoners, *om eene te voren ontoegankelijk geachte plaats te bewonen, en tevens op het eigenaardige karakter hunner stoutmoedigheid, alsmede op het bosch, de plaats hunner nederzetting, en den naam van hetzelve:* uit welk alles, in verband met het voorafgaande en met de aangehaalde noot, zich laat opmaken, dat Soerô pringgô zooveel beteekent als *dapperheid in 't bamboebosch.* In de legende, waarmede deze benaming in betrekking staat, vindt de schrijver een nieuw bewijs tegen de naamsafleiding van Soerabaja, door hem vroeger in een opzettelijk artikel (Deel I, 533 vlgg.) bestreden. Inderdaad heeft die afleiding (van Soerô, zekere visch [?] en bôjô, *kaaiman*), indien het aangevallen symbool boven *'t Soerabaja'sch Weekblad* al geacht kan worden, eene werkelijke etymologie te willen uitdrukken, weinig waarschijnlijkheid voor zich; maar niet veel beter is 't gesteld met die, welke onze archaeoloog er voor in de plaats geeft, wanneer hij (ald. 534) Soero-bôjô verklaart door „*dappere vermoeiden* of *vermoeide dapperen*, in de beteekenis van Negôrô Soerôbôjô, *het verblijf der vermoeide overwinnaars.*" *) Zijne onnaauwkeurigheid wekt te meer bevreemding, daar hij op de volgende blz. (535) andere getuigenissen aanhaalt, waaruit de zamenstelling zich volkomen naar waarheid verklaren liet. Soerô beteekent *moedig*, *held*, bôjô en pringgô beiden ('t laatste slechts meer poëtisch) *gevaar*, *moeijelijkheid*, en de geheele naam, 't zij Soerô-bôjô of Soerô-pringgô — welke laatste ook thans nog, vooral in Krômô, gebruikelijk is — laat zich, volgens de analogie van vele soortgelijke zamenstellingen, niet anders vertalen dan *held in 't gevaar* of eenvoudig *onverschrokken held.* Hier kan men dan des verkiezende ook negôrô, of iets dergelijks, onder verstaan, en den naam door *heldenverblijf* overzetten, maar vruchteloos tracht men er eene gedachtenis in te vinden van de rust der veroveraars van Môdjô-pahit. — Overigens is 't bekend, dat vele, ja welligt de meeste, zamenstellingen van *Kawi*-woorden, in Javaansche eigennamen voorkomende, alleen dienen, om er een' hoogdravenden klank aan te geven, en noch op zich zelve, noch met betrekking tot het voorwerp, waarop zij toegepast worden, een' dragelijken zin opleveren, zoodat hij, die er een' zoo-

*) Later (Deel II, 357) zegt hij daarvoor *het verblijf van dapperheid in vermoeijenis*, wat nader aan de waarheid komt.

danigen in vinden wil, allen eerbied voor het gewettigd taalgebruik moet ter zijde stellen.

Wat er nu van de etymologie teregt komt, wanneer die willekeur van onkunde, en die onkunde van gebrek aan logica vergezeld gaat, zou zich gemakkelijk laten gissen, al hadden wij de voorbeelden niet vóór oogen. Dat gebrek aan logica — beter naam weet ik er niet voor — vinden wij onder anderen in 't geen de schrijver, na zijne uitbreiding over den ouden naam Soerô-pringô, al verder aanvoert. Want hij heeft met zijn geliefde Soerabaja nog niet afgehandeld. „Een der nazaten van SÉNÔ," vervolgt hij (Deel II, 312), „die volgens de legende op het eind van het tijdperk *Kalidjoōgo*" — schrik niet voor den gruwelijken hiaat, lezer! de heer H. schrijft uit louter zwier *djoōgo* voor *jogô* — „die op het eind van het tijdperk *Kali-djoōgo* aldaar gebied had, en *Poero-boijo* heette, wist door een wijs bestier alle hindernissen uit den weg te ruimen, en alle gevaren te wederstaan, — zoo als zijn naam ook aanduidt".... Stop! Hoe duidt die naam dat aan? Bôjô beteekent *gevaar*, zoo als boven gezegd is: al de rest moet dus in poerô of in 't verband tusschen de twee woorden steken. Zoo intusschen poerô nog eene andere beteekenis heeft dan de bekende van *vorstelijke residentie*, *rijksstad* of *stad* in 't algemeen, gelieve de schrijver mij die, ter aanvulling van mijn woordenboek, mede te deelen. Zoo niet, dan kan poerô-bôjô niets anders beteekenen dan *stadsgevaar* of *gevaarlijke stad* of *stad in gevaar*. Maar wat zinnelooze namen voor een man! dacht waarschijnlijk de schrijver, zoo hij er althans genoeg van weet, om dit te denken. Misschien nam hij poerô in den zin van *versterkte stad* of *burg* (?) en bedoelde dus eigenlijk een' *burg* of *schans tegen gevaar!* Maar vreemd is het dan toch, „dat, zoo als sommige historiën willen, tijdens zijn bewind de plaats hernaamd werd Soerô-bôjô, afgeleid van zijnen eigenen naam in de opgemelde beteekenis." Zonderlinge wisseling van overdragtelijkheden! de Vorst heet *Stad in gevaar*, of, zoo men wil, *Schans tegen gevaar*, en naar hem krijgt zijne stad den naam van *Held in 't gevaar!* — Maar nu verder, eer wij 't beloofde voorbeeld van schrijvers *logica* vergeten. „Indien men deze legende," namelijk dat Soerô-bôjô naar Poerô-bôjô heet, „voor juister wilde nemen dan die op p. 534 van het 1ste deel vermeld, zou zulks echter een nieuw en dubbel bewijs voor de naamsafleiding en beteekenis opleveren." — Let wel: de naamsafleiding — van de vestiging der *vermoeide overwinnaars* van Môdjô-pahit, welke, volgens des schrijvers berekening, na A. J. 1400 moet zijn voorgevallen — en de beteekenis — *verblijf der vermoeide overwinnaars* — vinden een nieuw en dubbel bewijs in eene legende, die den naam op 't einde der *Kali-jogô*, dus, altijd volgens des schrijvers chronologie, omtrent *zeven eeuwen* vroeger laat ontstaan (vgl. Deel II, p. 306), en dien afleidt van den naam van Vorst POERÔ-BÔJÔ, als *opruimer van hindernissen en afweerder van gevaren!*

Onder meer merkwaardige naamsverklaringen, welke de schrijver zonder onderscheid voor zijne rekening neemt, hetzij ze uit zijn eigen brein voortkomen, of aan de ligtvaardig aangenomene of verkeerd begrepene inlich-

tingen van anderen verschuldigd zijn, vermelden wij nog die van MÔHÔMOENI (een bijnaam der opperste godheid, oorspronkelijk, in 't Sanskrit van BOEDA, en beteekenende letterlijk: *de groote heilige* of *de groote kluizenaar*) door *bronader des levens* (Deel I, p. 590) *); van SANG JANG GIRI-NÔTÔ en GIRI-RODJÔ (bijnamen van BATHÔRÔ GOEROE, beide beteekenende *de God Bergvorst*) door *hoogste godevorst* (ib. p. 591) †); van SÉNÔ-PATI, *(legerhoofd)* door *heer over leven en dood* (Deel II, p. 280) §), en van NGABDOER RAHMAN (*dienaar des barmhartigen*, d. i. *dienaar Gods*, een Arabische titel van Javaansche Vorsten, alzoo gelijkstaande met den gewonen Arabischen naam ABDOLLAH, letterlijk *dienaar Gods)* door *barmhartige dienaar*' **), waarbij nog pro memorie de vroeger (Deel I, p. 626 vlg.) door mij bestredene, van Oengaran, Bagelen, Dajaloehoer enz. verdienen te worden opgemerkt.

Terwijl hij aldus de fouten van anderen tot de zijne maakt, toont de heer H. aan de andere zijde zijne kritiek, door hen teregt te wijzen, waar zij gelijk hebben. Verscheidene voorbeelden van die handelwijze zijn vroeger (Deel I, p. 626 vlgg.) door mij aangewezen in des schrijvers *Teregtwijzende aanmerkingen op de kaart van Java* (Deel I, p. 227 vlgg.): ik had er nog bij moeten voegen de even averegtsche verbeteringen van Wirôkô in Wisôkô (p. 240) ††), van Pasoeroehan §§) in Passaroean (p. 248), en van Tegal in Tagal (ibid) ***).

Laat ons thans zien, met welken uitslag de heer H. zijne taalkennis heeft aangewend, om in de Javaansche letterkunde gegevens voor de oude geschiedenis van Java te zoeken. Van een' schrijver, die aan alle inheemsche getuigenissen, zelfs de nietigste overleveringen en mondelijke mededeelingen, zoo hooge waarde voor zijn onderwerp hecht, mag met regt eene strikte naauwkeurigheid in de benuttiging van geschrevene bronnen gevorderd worden. Eene van die bronnen, waarnaar hij bij herhaling verwijst, en waaruit hij, als met bijzondere vooringenomenheid, uitvoerige mededeelingen en beschouwingen afleidt, is 't bekende heldendicht *Brôtô-Joedô*. De *Brôtô-Joedô*? hoor ik den lezer verwonderd vragen: hoe vindt die onder de bronnen voor de Javaansche historie plaats? wat valt daaruit voor haar te halen? wat is dat dichtwerk anders dan eene navolging, omwerking, of

---

*) Waarschijnlijk ontleend aan WINTER's *Javaansche Mythologie*, voorkomende in het *Tijdschrift voor N. I.*, Jaargang V., deel I, bladz 1 vlgg.. welk stuk meer onjuiste verklaringen bevat, die den geachten steller thans niet meer ontvallen zouden. Had intusschen de heer H. bij zijne etymologische beschouwingen slechts voor 't gezag van een' WINTER, zij het dan ook de WINTER van 1842, wat te veel vertrouwen getoond, men zou hem bezwaarlijk over ligtgeloovigheid hard vallen.

†) In 't zelfde stuk van den heer WINTER naar waarheid verklaard.

§) Wel is waar met bijvoeging van 't woord *krijgsoverste*, als of het beiden tegelijk beteekende, maar de zamenhang bewijst, dat *heer over leven en dood* als de eigenlijke, ware beteekenis bedoeld is.

**) Deze verklaring komt, meen ik, ergens in VALENTIJN voor.

††) De spelling Wisôkô vindt men ook in de *Geographie van Soerakarta* van D. L. MOUBIER, *Tijdschr. voor N. I.*, VI, 1, 330 vlgg., en wel herhaalde malen: 't moet daar echter eene druk- of schrijffout zijn, aangezien men hier, te Soerakarta zelf, slechts den naam Wirôkô kent.

§§) In Krômô zegt men Pasedhahan. Beiden beteekenen *sirih-tuin*, of *plaats, waar sirih aanwezig is*, en komen van soeroch, N., sedhah, K., d. i. *sirih*.

***) De eerste spelling (Tegal) is, zoowel voor den eigennaam als in de beteekenis van *hooge vlakte*, door 't inlandsch schrijfgebruik of uitsluitend of althans bij voorkeur gewettigd.

hoe men 't noemen moge, van de Indische *Mahabharata*? en zijn niet de oevers van den Ganges en 't gebied van Hastina-poera het oorspronkelijk tooneel van de daarin bezongene, ware of verdichte, krijgsbedrijven, die slechts door de verbeelding des navolgers en de ligtgeloovige ijdelheid zijner natie op Javaanschen bodem zijn overgebragt? — Wacht u, vermetel lezer, voor de bestraffing, die de heer H. voor uw' onbescheiden' twijfel gereed houdt! „Men heeft," zegt hij, Deel II, p. 310, „zoowel het bestaan van een rijk *Ngastino*, als het ontstaan van gezegden oorlog op Java in twijfel getrokken — zelfs verworpen of ontkend, en het heldendicht *Broto-Joedho* beschouwd als eene navolging van een ander heldendicht van de vaste kust van Indië. — Het zou nutteloos zijn hierover te twisten, dewijl de beoefenaar der historie van Java met gretigheid alle legenden, overleveringen en allerlei schriften onderzoekt," — de schrijver bedoelt hier waarschijnlijk de *Mahabharata*, zoo even in eene noot door hem aangehaald — „om daaruit eenige klaarheid voort te brengen, terwijl den oppervlakkigen beschouwer die moeite en dat onderzoek te zwaar valt." — Zoo u door dezen uitval nog niet alle moed ontgaan is, waagt ge 't welligt nog, den schrijver bescheidenlijk te wijzen op de onloochenbare verwantschap tusschen de beide dichtwerken, waarin dezelfde personen onder dezelfde namen voorkomen, en dezelfde lotgevallen ondervinden; gij vraagt hem, niet meer uit zucht tot tegenspraak, maar uit zuivere leergierigheid, of hij dan welligt, daar onmogelijk beide werken oorspronkelijk kunnen zijn, de Indische *Mahabharata* voor eene navolging van de Javaansche *Brôtô-Joedô* houdt? en zoo ja, hoe men dan verklaren moet, dat, om slechts het meest in 't oogloopende te noemen, alle daarin voorkomende namen, van personen zoowel als van plaatsen, zuiver Sanskrit zijn, en in die taal een' gepasten zin opleveren, terwijl ze in 't Javaansch slechts in zoover verklaring vinden, als hunne bestanddeelen zelve in die taal uit de eerste zijn overgenomen? — Op deze vraag, die zeker wat ver gezocht is, schijnt de heer H. niet gerekend, of wel ze al te onnoozel geacht te hebben. Dat hij echter ook de topographie van de *Brôtô-Joedô* op Java wil te huis brengen, zonder weder te verklaren, hoe in 't hart van Indië dezelfde namen door bekende plaatsen gevoerd worden of vroeger gevoerd zijn, blijkt genoegzaam uit zijne berigten omtrent de stichting van Ngastinô op den berg Dhiëng, omtrent de verwoesting van die stad door eene vulkanische uitbarsting, omtrent het rijk Dwôrôwati, welks vroeger bestaan op Java hij voor uitgemaakt verklaart (Deel I, 603 vlgg.), en vooral ook uit hetgeen hij in 't algemeen omtrent dit onderwerp zegt (604): „Of deze fabelachtige heerschappijen" (Ngamartô, Dwôrôwati) „op Java bestaan hebben, is, bij gemis van bescheiden, minder bepaalbaar dan aannemelijk. Immers de Broto-joedho, de oorlog tusschen de afstammelingen van Broto, tusschen de rijken Ngastino en Ngalengko of Lengko," — op mijn woord, lezer, het staat er!! — „waarvan de legenden in een uitgebreid heldendicht tot ons gekomen zijn, had om dezen tijd plaats. Wel is waar, dat ook in dezen twijfelaars genoeg gevonden wor-

den, maar deze zouden het geheel der Javaansche historie willen wegcijferen, onder voorwendsel van verwarden zamenhang, van dwaasheid, onkunde en onverstaanbaarheid, om zich onder dezen dekmantel in hunne wijsheid aan alle dieper wetenschappelijk onderzoek te onttrekken. Sommigen hebben in de naamsgelijkenis plaatsgelegenheid gezocht, zooals Ardjoeno, het oostelijk gebergte, en Dhorowati, een der toppen van het Willis-gebergte, maar deze onderstelling grondt zich niet verder."

Wij weten nu, uit welk oogpunt wij de *Brôtô-Joedô* volgens den heer H. te beschouwen hebben; wij hebben zijne berisping gehoord tegen hen, die zich aan 't onderzoek der Javaansche geschriften, bepaaldelijk ook van de *Brôtô-Joedô*, onder voorwendsel van onverstaanbaarheid onttrekken; gaan wij thans na hoe *hij* ze verstaat, en wat hij er voor de oude geschiedenis van Java uithaalt. — Zij beschrijft, zegt hij, den oorlog tusschen de rijken Ngastinô en Ngalengkô of Lengkô. Dit laatste rijk echter (Lanka, Indische naam van 't eiland Ceylon) *komt in de geheele Brôtô-Joedô* niet eenmaal voor: de schrijver zal dien naam waarschijnlijk in den *Rômo* gevonden hebben, en, door eene kleine distractie, beide heldendichten met elkander verward. Zoo men hier van twee oorlogvoerende rijken wil spreken, zou men Ngamartô moeten noemen instede van Ngalenkô; maar eigenlijk is de *Brôtô-joedô* geen oorlog tusschen twee rijken, maar een strijd om 't bezit van één rijk, van Ngastinô. De vergissing van den schrijver komt ongeveer op 't zelfde neder, als of iemand, die aan HOMERUS een nieuw licht voor de Grieksche oudheden wilde ontleenen, begon met te zeggen dat de *Ilias* den oorlog tusschen de rijken Troas en Scheria behelsde.

In de genealogische opgaven, welke de schrijver uit de *Brôtô-Joedô* voor de geschiedenis der oude Javaansche vorstenhuizen afleidt, heerscht eene verwarring, wier volledige uiteenzetting ons al te lang zou ophouden. Daar het echter jammer zou zijn den lezer deze meest treffende proeve van des schrijvers methode te onthouden, voegen wij hieronder of hiernevens — zoo als de eischen van den druk het zullen medebrengen — een vergelijkend overzigt, waarvan de eerste kolom den zakelijken inhoud bevat van 't geen de heer H. in 't eerste Boek zijner *Geschiedenis* (Deel I, pag. 604 en 605) over dit onderwerp mededeelt, de tweede een dergelijk uittreksel uit zijne *Aanteekeningen* op dat verhaal (Deel II, pag. 309 vlgg.) en uit de daarbij behoorende *Geslachtlijst der Javasche Vorsten*, de derde eindelijk datgene, wat ons de *Brôtô-Joedô* en de schriftelijke, gevestigde overlevering (bepaaldelijk in de *Lakon's* of *Wajang*-spelen) aangaande dezelfde personen en zaken leert. De tweede kolom moet zich voor een gedeelte nog in tweeën splitsen voor de opgaven, eerstens in de *Aanteekeningen* zelve, en ten andere in de *Geslachtlijst* vervat. Daar de meeste personen uit de *Brôtô-Joedô* een aantal namen en bijnamen voeren, waarbij de overlevering nog verscheidene andere voegt, heb ik, om geene schijnbare verschillen met wezenlijke ondereen te mengen, in de derde kolom, behalve de eigenlijke *namen* der vermelde personen, tevens die bijnamen en naamsverbas-

Genealogie van eenige hoofdpersonen uit de Brôtô-Joedô:

Volgens HAGEMAN'S *Algemeene geschiedenis van Java, Indisch Archief*, Deel I, pag. 604 en 605.

PANDHOEDHEWO NOTO, Koning van *Ngastino*, laat *een zestal* zonen na, waaronder:

ARDJOENO, HARDJOENO of RADJOENO, opvolger in *Ngastino*,

SAMIADJI of SAHANG-NAKOE, Koning van *Ngamerto*,

PRABOE KRESNO, KIRSNA of KIRSNO, Koning van *Dhorowati*,

BLOSO-DHEWO of NGEKOLO BOLO-DHEWO,

(de overigen hier niet vermeld).

"ARDJOENO werd opgevolgd door zijn' zoon RADIN HABIMANNJOE, onder wiens regering de *Broto-Joedho* voortduurde, en die te overlijden kwam, voordat zijn zoon PAREKISIT hem kon opvolgen, waarom deze onder voogdij kwam van zijne beide oudooms KRESNO en BLOSO-DHEWO, NGEKOLO of BOLO-DHEWO, die in de *Broto-Joedho* voorkomen als eerste helden."

Volgens HAGEMAN'S *Aanteekeningen* op zijne *Alg. geschiedenis van Java, Ind. Arch.*, Deel II, p. 309 vlgg. en de daarbij behoorende *Geslachtlijst der Javasche Vorsten*.

NABIJOSO, Vorst van *Ngastino*, laat drie zonen na:
1. DHOESTRO-ROTO,
2. PANDHOE DHEWO NOTO, opvolger in *Ngastino*,
3. ROMOWIDHOERO.

PANDHOE DHEWO NOTO laat volgens eenige historiën *zes*, volgens andere *vijf* zonen na:

(Volgens p. 310 vlgg.:)
1. KRESNO of KIRSNA, Vorst van *Dhorowati*,
2. SENO, BIMO, WALKOE-DHORO of PLAKOEDORO,
3. NGAKOELO-SEDHEWO, BLOSO-DHEWO of POEN-THO-DHEWO,
4. REDJOENO, ARDJOENO of HARDJOENO, opvolger in *Ngastino*,
5. DERMOWONGSO, SAMI-ADJI of SAHANGNAKOE, Vorst van *Ngamerto*.

(Volgens de *Geslachtl.*:)
ARDJOENO, opvolger in *Ngastino*,
POENTJHODEWO,
BIMO-WALKOEDHORO,
SAMIADJOE-SAHANGNA-KOE, Koning van *Ngamerto*,
KRISNJO,
LOSODHEWO.

Worden voorts nog vermeld:
POENTJHOWOLO, zoon van POENTJHODEWO, en
PRINGHADAANNI, zoon van BIMO-WLAKOEDHORO.

Volgens het dichtwerk *Brôtô-Joedô* en andere Javaansche geschriften van erkend gezag.

ABIÔSÔ, Vorst van *Ngastinô*, laat drie zonen na:
1. DHESTHÔ-RÔTÔ (ook DRETÔ-RÔDJÔ, Skr. Dhreta-râstra),
2. PANDHOE, bijgd. DÉWÔ-NÔTÔ, opvolger in *Ngastinô*,
3. JÔMÔ WIDOERÔ.

PANDHOE laat *vijf zonen na:*

1. JOEDHISTHIRÔ, bijgd. DARMÔ-WÔNGSÔ (in zijne jeugd, volgens de *lakon's*, genaamd POENTÔ-DÉWÔ), Koning van *Ngamartô*, en opvolger in *Ngastinô*,
2. BIMÔ, bijgd. SÉNÔ, WREKODÔRÔ (verbasterd WALKOEDÔRÔ, echter nooit in de *Brôtô-Joedô*),
3. ARDJOENÔ (bij verbastering REDJOENÔ, maar niet in de *Brôtô-Joedô*),
4. NAKOELÔ,
5. SADÉWÔ;

Welke onder anderen tot bondgenooten hebben:

BÔLÔ-DÉWÔ, Vorst van Madura, en
PRABOE KRESNÔ, Koning van *Dwôrôwati*,
Beiden zoons van BASOE-DÉWÔ van Madura, en volle neven van de drie oudste zonen van PANDHOE, de laatste (KRESNÔ) tevens schoonbroeder van ARDJOENÔ.

Radèn ABIMANJOE, zoon van ARDJOENÔ, sneuvelt in de *Brôtô-Joedô*, bij 't leven zijns vaders, voordat zijn geslacht in de heerschappij van *Ngastinô* hersteld is, en laat zijne weduwe zwanger van een' zoon, PARIKSIT of PARIKESIT (wiens geboorte in de *Brôtô-Joedô* niet vermeld wordt, maar die volgens de overlevering later in 't rijksbestuur van *Ngastinô* is opgevolgd).

Komen nog voor:
PÔNTJÔWÔLÔ, zoon van JOEDHISTHIRÔ (of POENTÔ-DÉWÔ), en
GATHOTKÔTJÔ (gevestigd te *Pringgôdani*), zoon van BIMÔ of WREKODÔRÔ.

teringen opgegeven, welke 't meest tot de door den heer H. genoemde naderen. Men zal dan ook voor 't grootste gedeelte dezelfde namen aan weêrskanten aantreffen, maar in de eerste kolommen zoo schromelijk verminkt, verwrongen en door elkander gehaspeld, als of de heer H. ze in eene urn verzameld en opzettelijk dooreen geschud had. Zoo herkent men in zijn' NGAKOELO-SEDHEWO eene twee-eenheid, geboren uit de willekeurige vereeniging van de namen der twee jongste zonen van PANDHOE, zoo is zijn NGÉKOLO BOLO-DHEWO naar allen schijn ontstaan uit de vereeniging van denzelfden NAKOELÔ met BÔLÔ-DÉWÔ van Madura; zoo zijn BLOSO-DHEWO en LOSODHEWO afwijkingen van evengemelden naam BÔLÔ-DÉWÔ, en is POENTJHODEWO een versierde vorm van POENTÔ-DÉWÔ, den naam, dien JOEDHISTIRÔ, volgens de *lakon's*, in zijne jeugd droeg. Alleen de namen SAMIADJI, SAMIADJOE en SAHANGNAKOE, door den schrijver aan een der *Pandhôwô's* — hij bedoelt JOEDHISTHIRÔ — gegeven, zijn mij ten eenenmale onbekend, en komen althans noch in de *Brôtô-Joedô* noch in een' der *lakon's*, welke ik gelezen heb, voor *).

Als slotsom van dit alles meenen wij niemand te kort te doen, wanneer wij den heer H. den lof toekennen, van over de *Brôtô-Joedo* meer en grover fouten te hebben gedebiteerd, dan iemand vóór hem in gelijk bestek over dit onderwerp heeft zamengebragt: eene meerderheid, die niet zoo onbeduidend is, als menigeen welligt geneigd is te onderstellen, want er is over de *Brôtô-Joedô* al heel wat onzin verteld. Maar de oppervlakkigste van al de berigten schijnt onze kloeke historie-vernieuwer, onze vijand van oppervlakkig onderzoek, het slechtste te hebben bijeen gezocht tot bouwstoffen voor zijn verhaal. En toch had hij RAFFLES vóór zich — hij haalt hem althans meermalen aan — met wiens hulp hij reeds vóór vijf-en-twintig jaren al die fouten had kunnen vermijden; toch verwijst hij, te midden zijner wartaal, bij herhaling naar de *Brôtô-Joedô*, eens zelfs naar de *Mahabharata*, als om zijne lezers in den waan te brengen, dat hij die werken gelezen, althans geraadpleegd, en daaruit regtstreeks zijne berigten ontleend heeft.

Ziedaar dan volgens 't oordeel des schrijvers zelven, in 't slot van zijn eerste boek, *uit de verschillende verhalen, overleveringen en legenden het waarschijnlijke voorgesteld in den aannemelijksten vorm, waardoor hij de hoop voedt van navolging te zullen vinden!* De Hemel en 't gezond verstand des

*) SAMIADJI, Koning van Ngamerto, wordt ook vermeld in het door den schrijver (Deel I, p. 310, in de noot) aangehaalde stuk van J. J. VAN SEVENHOVEN, Tijdschrift voor N. I., II, I, 338 vlgg, waar men insgelijks den NGÉKOLO SEDÉWO en den PLAKORDHOSO van den heer H. terug vindt. Hier, gelijk elders, zou men echter zeer onbillijk handelen, met de fouten van den schrijver op rekening van zijne berigtgevers te brengen. Wanneer iemand, die geene de minste aanspraak maakt op eenig gezag in de Javaansche geschiedenis of letterkunde, in de vlugtige schets van eene reis over *Java* de volksverhalen nederschrijft, door hem bij 't bezigtigen van eenige oude tempels omtrent de stichters dier gebouwen vernomen, en zich vergenoegt met in 't algemeen zijn' twijfel aangaande hunne geloofwaardigheid uit te drukken, kan dan de geschiedschrijver geregtvaardigd heeten, die dezelfde berigten niet alleen als uitgemaakte waarheid herhaalt, maar daarop geheele geslachtlijsten grondt, terwijl betere, wetenschappelijke opgaven vóór zijne hand liggen, en naar de beste van alle — de inlandsche dichtwerken zelve — bij herhaling door hem wordt verwezen?

publieks mogen ons voor die navolging behoeden! Wij hebben het onze gedaan, om ze te voorkomen of onschadelijk te maken. Onze beschouwingen bepaalden zich tot een gebied, welks gevaarlijken bodem de heer H. in 't vervolg zijner *geschiedenis* weinig of niet meer zal hebben te betreden. Bij den toevloed van andere, veiliger hulpmiddelen kan hij voortaan de Javaansche taal en letterkunde grootendeels ongemoeid ter zijde laten. Of hij op het gebied der eigenlijke geschiedenis meer gezag verdient, of hij beter historieschrijver dan letterkundige is, laten wij ter beslissing aan 't onderzoek van anderen over. Zoo echter elke dezer wetenschappen hare eigene eischen heeft, een gezond oordeel, ernstig streven naar naauwkeurigheid, en vooral naauwgezette trouw zijn voorzeker in de eene zoo min als de andere te ontberen; en wie eene van deze voorwaarden toont te missen of gering te achten, heeft alle aanspraak op ons vertrouwen verloren.

SOERAKARTA, November 1850.

VARIA.

Daar ik nog zeer vele betrekkingen in Indië heb, en ik vrees dat het voor dezen niet zeer voordeelig zal zijn, wanneer men verneemt, dat ik mij ook al voeg bij de menigte van schrijvers over Indische aangelegenheden, verzoek ik u, Mijnheer de Redakteur, om mijn naam te verzwijgen, en de volgende opmerkingen van iemand, die een groot gedeelte van zijn leven in Indië heeft doorgebragt, naamloos te willen plaatsen.

„Kolonisatie in Indië" is het onderwerp waarover ik 't een en ander in 't midden wil brengen. Er zijn even groote voorstanders als tegenstanders van deze zaak, en de argumenten, die van beide zijden worden bijgebragt, verdienen ernstige overweging. Kiest men voor eene kolonisatie de vlakten of lage kuststreken, dan zullen de nieuwelingen binnen korte maanden aan ontginningskoortsen lijden, gevolgd door galkoortsen en buikziekten, veroorzaakt door zwaren arbeid onder een tropischen hemel, en vooral door de ongezonde uitdampingen van gronden, eeuwen lang door ondoordringbare wouden bedekt, waarop welligt nog nimmer de zon geschenen had, of waarover nog nooit een zuivere luchtstroom zich bewoog.

Vestigen wij onze aandacht op dergelijke ontginningen, die, in vroegere jaren, voor militaire etablissementen hebben plaats gehad. De volgende kan ik mij herinneren:

a. De Peperbaai in straat Soenda. Ten tijde der Oost-Indische Kompagnie is daar een etablissement aangelegd, dat echter later weder verlaten is.

b. De Meeuwenbaai in straat Soenda. In de laatste jaren der Oost-Indische Kompagnie, heeft men het, uit een strategisch oogpunt, noodig geacht, aldaar een militair etablissement te vestigen. Onder het bestuur van den Maarschalk DAENDELS is het voltooid; maar, wegens de groote sterfte onder de militairen, is het opgebroken en verplaatst naar de

c. Merak-baai in straat Soenda; maar ook dit is later om dezelfde reden verlaten.

d. De eilanden van Karimon-Java, ten noorden van Samarang, waren een schuilplaats van zeeroovers, zijn daarom, onder het Engelsch tusschenbestuur, gekoloniseerd, en tot op dit oogenblik bewoond gebleven.

e. Toeboeali, op het eiland Banka. Daar is een militair etablissement aangelegd. Tot het ontginnen en bevestigen daarvan werd eene kolonne bestemd en derwaarts gezonden van 375 militairen met 9 officieren. Zij bestond uit eene kompagnie pionniers, Europeanen en inlanders, eene kompagnie inlandsche infanterie, eene halve kompagnie Europesche flankeurs, en een detachement artillerie. Binnen de eerste twee jaren werden er ongeveer 150 man suppletietroepen bijgevoegd, waaronder 3 officieren

en 40 Europesche soldaten. Acht maanden later waren deze laatsten allen gestorven. Van de officieren zijn de kolonel DUPERRON en de kapitein VAN WAELJ nog slechts over. Maar na verloop van die twee jaren, is Toeboeali een der gezondste posten van het eiland Banka geworden.

f. Het fort du Bus, in Merkus-oord, op het eiland Nieuw-Guinea, is later verlaten wegens de ongezondheid en groote sterfte onder de militairen.

Vestigen wij nu onze aandacht op deze zes voorbeelden, dan zien wij daaruit, dat van de vier, onder de letters *a*, *b*, *c* en *f* geene gevolgtrekkingen zijn af te leiden, omdat deze etablissementen, zeer kort na de vestiging, weder zijn opgebroken. Daarentegen hebben *d* en *e* de mogelijkheid aangewezen eener kolonisatie. Wel heeft het etablissement van Toeboeali *(e)* veel geleden bij zijne eerste stichting, maar dit moet voor een groot gedeelte toegeschreven worden aan gebrek aan geneesmiddelen en ververschingen. Vooral de eilanden Karimon Java, die alleen met het oogmerk van kolonisatie zijn ontgonnen, pleiten voor de mogelijkheid van eenen goeden uitslag. Als ooggetuige kan ik daarover spreken. Ik was destijds op het landmetersbureau werkzaam. De plans, projekten en memoriën werden op ons bureau uitgewerkt. Ik ben dus met alles goed bekend. Zie hier in 't kort, hoe men met de onderneming is te werk gegaan.

Men begon met er twee oorlogsvaartuigen te stationeren, tot bescherming tegen de zeeroovers. Daarop werd aan het strand een versterkte post aangelegd voor één officier en 50 man Bengalesche militairen. Een Europeaan werd belast met het civiel gezag, en de eerste bevolking bestond uit 300 veroordeelden, misdadigers waarvan sommigen tot de straf naast den dood waren verwezen. Dezen moesten de plaats ontginnen. Na een maand of zes moesten de militairen en Europeanen worden afgelost en door anderen vervangen, terwijl van de gekondemneerden omtrent de helft ziek of gestorven was. Men ging evenwel voort. Alle groote misdadigers werden derwaarts gezonden. Een jaar later waren de buitengewone ziekten en sterfte aanmerkelijk verminderd, en na het tweede jaar geheel geweken. Sedert dien tijd is het eiland door vreedzame visschers en kalkbranders bewoond. De assistent-resident, die in dien tijd het gezag over die eilanden uitoefende, woont thans nog gepensioneerd te Djokdjokarta, met een zoon en eene dochter, die, naar ik meen, beide op het eiland Groot-Karimon zijn geboren, terwijl hij zijn pensioen aldaar zoo niet geheel althans grootendeels verdiend heeft.

Ziedaar een voorbeeld, hoe men in deze gewesten moet koloniseren. De eerste ontginning behoort te geschieden op de wijze, als op de Karimoneilanden heeft plaats gehad. Na verloop van twee jaren, na de eerste vestiging, kunnen Europeanen derwaarts gezonden worden, om er zich te vestigen. Kies daartoe een of meer van die gezegende en vruchtbare oorden op het eiland Java, de zuidwestkust van Borneo, Celebes, Boero, Ceram of Nieuw-Guinea, die slechts wachten op de menschelijke hand, om tot de schoonste landouwen van Neêrlandsch Indië te worden hervormd.

Maar wat bij zulk eene kolonisatie op den voorgrond moet staan is, dat

de Europeanen zich onthouden van sterken drank en een losbandig leven. Dan zal eene kolonisatie met het gunstigste gevolg worden bekroond. Onze kracht zal er door versterkt worden. Het Gouvernement zal op zulke kolonisten, bij buitenlandsche oorlogen of binnenlandsche onlusten, beter staat kunnen maken, dan op de zoogenaamde hulptroepen van inlandsche Vorsten, of Indische bondgenooten.

Laat men ons niet wijzen op de vele Europeanen, die jaarlijks uit Europa in Indië komen, en waarvan na korten tijd weinigen over zijn; laat men ons dit feit niet voorhouden als een bewijs voor de onmogelijkheid eener Europesche kolonisatie. Die allen zijn geen kolonisten, maar verre de meesten zijn militairen, beklagenswaardige wezens, die als werktuigen zich bewegen, en geen ander levensgenot hebben, dan het onmatig gebruik van sterken drank en een losbandigen wandel. Dat zijn de oorzaken van het ontijdig sterven van zoo veel duizenden Europeanen in Indië!

O.

De Minister J. C. BAUD schreef, in 1842, in eene geheime instruktie, den Gouverneur-Generaal onder anderen voor: „Hij zal de voorstellen der administrerende Departementen en ambtenaren, strekkende tot vermeerdering der uitgaven, zoo dezelve op geene onvermijdelijke noodzakelijkheid steunen, bèschouwen als onvatbaar voor inwilliging of ondersteuning." De heer SMISSAERT kan in dit voorschrift de oplossing vinden van 't geen hij voor onverklaarbaar hield, toen hij schreef: „Onverklaarbaar is het, dat men een zoo gezegend land, zoo vatbaar voor meerdere ontwikkeling, niet ontslaat van de knellende banden, om alles, wat het oplevert, naar het Moederland te moeten overmaken, zonder het noodige te kunnen aanwenden tot bespoediging van die ontwikkeling. — Hoe dikwijls heeft men b. v. niet betoogd, dat het getal en de bezoldiging van de inlandsche ambtenaren en het aan hen toegekende personeel onvoldoende was. De waarheid daarvan werd wel door het Gouvernement erkend, maar het moest blijven zoo als het was; men kon geen geld missen, en niet zelden gebeurde het zelfs, dat de eene of andere autoriteit, door of namens het Gouvernement aangeschreven werd, geene voordragten tot uitgaven te doen, indien *de onvermijdelijke noodzakelijkheid* niet kon worden aangetoond; door deze magtspreuk werd men afgeschrikt, en men onthield zich verder van het doen van voordragten." De heer SMISSAERT kan nu uit het aangehaalde artikel der geheime instruktie ontwaren, dat het Indische Gouvernement eenvoudig handelde, zoo als de heer BAUD had bevolen.

De heer H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap in Indië, hield zich tot zijne geheele herstelling na eene zware ziekte in het einde des vorigen jaars eenigen tijd te Buitenzorg op. In weerwil zijner zwakke krachten heeft die onvermoeide geleerde

zich dat kortstondig verblijf zoeken ten nutte te maken, om zijne kennis der Sundanesche taal te vermeerderen, en zich beijverd om iets van de Sundanesche letterkunde magtig te worden. In een onlangs ontvangen schrijven deelt hij daarover dit volgende berigt mede, dat, hoe kort ook, sommigen misschien niet ongevallig zal zijn.

„Gedurende mijn verblijf te Buitenzorg heb ik alles aangewend, om iets van de Sundanesche letterkunde te verkrijgen, en ben in mijne pogingen niet geheel ongelukkig geweest. Ik verkreeg aldaar: 1°. Een godsdienstig werk in het Sundaneesch van omstreeks 20 bladzijden, waaraan de titel ontbreekt: 2°. Een Sundaneesch episch gedichtje, en 3°. Een groot aantal in het Sundaneesch geschreven brieven en stukken, waaronder een verhoor van getuigen. Behalve deze werken heb ik een Sundanesche Wajang laten opteekenen, die de geschiedenis bevat van *Loetoeng kasaroeng* of *de verdwaalde Loetoeng*, een bijnaam van den bekenden TJIOENG WANARA. Verder heb ik daar een menigte woorden verzameld, die tot verbetering en vermeerdering van het *vocabulary* van RAFFLES kunnen dienen, zonder daarbij de Meènak- en Koering-woorden uit het oog te verliezen. Het Meènak is het Kromo en het Koerieng het Ngoko. Het is mij gebleken, dat het Sundaneesch eene taal is, naauwer aan het Battasch en Maleisch van Sumatra verwant, dan aan het Javaansch. Het Meènak is voor een groot gedeelte Javaansch en het Koering een geheel op zich zelf staand dialekt, dat misschien gemakkelijk bestudeerd zou kunnen worden, zoo men een der Sundanesche geschriften, die nog bij den een' of anderen inlander aanwezig zijn, magtig kon worden. Dat er volstrekt geen Sundanesche litteratuur zou bestaan, zoo als DE WILDE vermeldt, is geheel onjuist, en ik geloof, dat hierover nog weinig stelligs te zeggen valt, zoo lang de beschaafde (en dit zijn in den regel de meest godsdienstige) Mahommedanen ongenegen zijn aan ons ongeloovigen te laten zien, wat zij van letterkunde bezitten, uit vreeze, dat te moeten afstaan of verontreinigd te zien. Het is in alle geval zeker, dat men in de Sunda-landen eene menigte van Godsdienstige Mahommedaansche traktaatjes zou kunnen vinden, terwijl Javaansche geschriften aldaar niet onder de zeldzaamheden behooren. Opmerkelijk is het, dat de meeste Javaansche geschriften, die zich in de handen der Sundanezen bevinden, in Arabisch karakter zijn, en uit zoogenoemde Peègoe-geschriften bestaan. Dit bewijst de invloed van Bantam, en daarom ook zoeke men de verklaring van den term *Peègoe* in het Sundaneesch, alwaar het woord *eene vreemde uitspraak hebbende* beteekent. Van die Javaansche geschriften heb ik de volgende te Buitenzorg gekocht: 1°. *Chronijk van Sakanrjana;* dit woord zou de oude naam zijn van het tegenwoordige Buitenzorg, in het Javaansch met Arabisch karakter; 2°. Mahommedaansch *catechiseerboekje van* ASSAMAR QUANDI, Arabisch, met Javaansche interlineaire vertaling; 3°. *Verzamelingen van amuleten* (*kitab djiemat*), Javaansch in Javaansch karakter, 5°. *Tafsiering Jempeèn* de verklaring van droomen; en 5°. *Geschiedenis van* SPAICH 'ABDU 'L QUADIR DJAILANI, een persoon die in het feest *godoboes* (min naauwkeurig in de reis van den heer VAN HOËVELL dl. I

bl. 25 *kedeboes* genaamd), wordt voorgesteld. Dit voorloopig, later hoop ik u meer bijzonderheden te kunnen mededeelen."

In het *Bijblad bij de christelijke stemmen*, las ik een artikel getiteld „Evangelisatie op Java," dat mijne belangstelling in hooge mate heeft opgewekt. Ik heb er denkbeelden in teruggevonden, die sedert lang de mijne waren, beschouwingen en mededeelingen, bijna in dezelfde woorden vervat, als ik ze vroeger heb gegeven. Ik zal niet spreken over het onverdiende en onbewezen verwijt, als of het liberalisme oorzaak geweest is van de vervolgingen tegen de afgescheidenen in het Vaderland, en nu nog oorzaak is van het weren en onderdrukken der Evangelisatie op Java. 't Eerste is een bewijs van groote ondankbaarheid der zich noemende antirevolutionaire partij, want juist de liberalen hebben altoos tegen die vervolgingen van de partij des behouds hunne stem doen hooren, en door den triomf van het liberalisme zijn ze geheel opgehouden; 't laatste is een voorbeeld van onkunde, want het is alléén de oude koloniale politiek van het behoud, die de toegang van onderwijzers en zendelingen tot Java heeft gesloten, maar het liberale koloniale stelsel roept het christelijk onderwijs in, om de Javanen te beschaven en op te voeden, als een zijner krachtigste elementen. Wat ik hier zeg, behoef ik niet te betoogen. Tot bewijs moge strekken, dat ik mij vereenig met zeer veel van 't geen ik in het artikel „Evangelisatie op Java" gelezen heb. Eenige zinsneden, die mij vooral behartigenswaardig voorkomen, laat ik hier volgen.

„Dat de Nederlandsche natie op dit punt (van Evangelisatie op Java) zoo stil en onverschillig is gebleven, ligt vooral in eene wet, die eigenlijk oorzaak kan genaamd worden, dat alles op Java en hier in eenen bestendigen slaap gehouden wordt. Het is de wet, welke den Nederlander verbiedt, in onze eigen Koloniën voet aan wal te zetten om daar te wonen, tenzij hij van eene borgstelling voorzien zij, die hier in ons land geteekend is, en aan de regering de magt geeft, hem die overkwam, bij mogelijke verarming of tegenstand — en Evangelisatie is tegenstand! — terstond op kosten van den borgsteller herwaarts terug te voeren. Wij vragen: wie zal het wagen, zich naar Java te begeven, waar alle takken van broodverdiensten zoodanig in de handen der regering rusten, dat, *wil* deze armoede verwekken, zij het in haar vermogen heeft? — Deze wet is de voorname reden, waarom onze regering zulk eene eenheid en vastheid in al hare wegen heeft kunnen bewaren!"

„Ons heeft het diep gesmart, dat onze Ministers het woord hebben uitgesproken: de rij der groote bezuinigingen is gesloten. Immers, dit kunnen zij niet zeggen, of zij moeten het *batig saldo* van onze Javasche inkomsten altijd begeeren te trekken, *en deze heerlijke landouwen uitputten*, *verarmen*, *verhongeren*, *verwoesten*. Juist omgekeerd ware het nu noodig, eenige millioenen guldens hier te bezuinigen, om, te gelijk met bevordering van aardsch welzijn, christelijke Evangelisatie op Java door deze mil-

lioenen te verbreiden. Juist nu was het de heiligste pligt, deze gave te brengen, om nieuwe veerkracht aan die bevolking, te gelijk met nieuwe lust tot betere dingen te doen ontwaken. Juist nu ware het zaak, daar de kultuur der gronden tot den rijstbouw zoo te bevorderen, dat duizende dezer armen, in overvloed levende, gaarne hoorden naar de stem hunner weldoeners. Maar wil de Nederlandsche natie deze opofferingen niet, wil zij de rij der bezuinigingen niet verdubbelen, zij zal te laat zien, dat een en het zelfde land niet altijd geven kan, of dat het, hoe rijk ook, eindelijk wordt uitgeput."

Dergelijke overtuiging hebben wij reeds meermalen uitgesproken, Maar er zijn nog meer waarheden in dit artikel. Wij zullen er in een volgend nommer op terugkomen.

Toen men, in de eerste verbolgenheid en opgewonden stemming, overdreven en onwaarachtige berigten nopens het gebeurde op den 22sten Mei 1848 te Batavia naar Europa zond, was het niet te verwonderen, en was het vergeeflijk, dat die zaak verkeerd begrepen en in hare strekking geheel misduid werd. Nu echter, in openbare geschriften en door autentieke bewijzen, de zaak in haar geheel is bloot gelegd, staat het geen schrijver meer vrij, wanneer het hem om waarheid en achting bij het publiek te doen is, die gebeurtenis op eene wijze te beschrijven, en daaruit gevolgtrekkingen af te leiden, als de heer L. W. DE STURLER in zijne laatste brochure gedaan heeft; tenzij hij andere en *betere* autoriteiten heeft, waarop hij zijne beschuldigingen grondt. Wij verlangen dus van den heer L. W. DE STURLER:

a. Dat hij bekend stelt, waar en door wie in Indië demagogische beginselen zijn verspreid.

b. Dat hij bewijze, waar en door wie er verzet tegen het gezag van den Gouverneur-Generaal heeft plaats gehad.

't Is niet genoeg daartoe een Duitsch dagblad-artikel aan te voeren. CARL HEINZEN schreef te Keulen lang voor 1848, en niet minder schandelijk als dat artikel. Dat bewijst dus niets. Kan de heer DE STURLER zijne beschuldiging niet met een onpartijdig getuigenis en feiten staven, dan beschouwen wij hem als iemand, die, door verkrachting en verwringing der waarheid, een blaam poogt te werpen op een aantal achtenswaardige mannen, die deel aan die vergadering hebben genomen, met het oogmerk, om hen in de achting hunner medeburgers te krenken, en zich daardoor bij eene zekere partij aangenaam te maken en in te dringen.

Het komt ons wenschelijk voor, dat de redaktie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië het bovenstaande of iets dergelijks plaatse; iets, waartoe wij haar het verzoek doen.

H.

BATAVIA, 27 Januarij 1851.

Men heeft mij, in een zeker dagblad, wegens mijne onwetendheid trachten ten toon te stellen, omdat ik bij gelegenheid der discussiën over de begrooting het volgende had gezegd: „Op Java zijn ten minste een millioen Javanen, die op dit oogenblik aan het gouvernement niets opbrengen, voor het gouvernement geheel en al nutteloos zijn. Zij staan bekend onder den naam van „orang menoempang." Zij wonen in de verschillende dessa's verspreid, waar zij geen sawah's bezitten, en leven grootendeels van het snijden van padi gedurende den oogsttijd, en het verrigten van eenigen arbeid. Maar zij zijn geen landbouwers en brengen daarom geene landrente op; zij hebben geene velden en deelen daarom niet in den aanslag; zij dragen hun aandeel niet in de heerendiensten, die de dessa verrigten moet, omdat ze geen sawah's bezitten; zij zijn dus voor het kultuurstelsel en het belastingstelsel op Java geheel inproduktief. Deskundigen beweren, dat juist partikulieren, wanneer zij, zonder bezwarende bepalingen, in het bezit kwamen van woeste gronden, in de gelegenheid zouden komen, om die menschen op die gronden in staat te stellen tot eene beoefening van den landbouw, en hen dus nuttig te maken zoowel voor hen zelven als voor den staat."

De onwetendheid, die ik hier aan den dag zou gelegd hebben, heb ik dan onder anderen gemeen met den Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES, die in zijn rapport over het stelsel van kolonisatie van 1 Mei 1827, onlangs aan de Staten-Generaal overgelegd en gedrukt, het volgende zegt: „De planter zal, tegen billijke en geheel vrijwillige schikkingen, al dadelijk arbeiders kunnen vinden onder dat gedeelte der bevolking, dat niet deelgeregtigd is in den omslag der landen. Dezulke zijn in alle dessa's voorhanden, en in de meest bevolkte streken talrijk genoeg. Zij vinden nu reeds veelal hun onderhoud, met zich gedeeltelijk in dienst der deelgeregtigden te stellen en hen voor een aandeel in den oogst in hun arbeid bij te staan. Wanneer de rijst gesneden wordt, en daartoe alle handen aan het werk geslagen worden, zoo heeft de oude gewoonte, die bij den Javaan tot rigtsnoer strekt, bovendien voor dezulken gezorgd, door den arbeider een vijfde deel toe te kennen van hetgeen door hem gesneden wordt."

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848,

DOOR

Dr. F. JUNGHUHN.

(Vervolg.)

2. Van Arabië naar Alexandrië.

Op den 3den October, ten half twee ure, bevonden wij ons tegenover de oostelijke kaap van Socotora; wij hielden koers naar het west ten noorden en stevenden langs de noordkust van het eiland, hetwelk wij derhalve aan onze linkerzijde hadden. De zoo evengenoemde kaap rees, gelijk een zaag getand, uit de zee opwaarts, en ging, op een geringen afstand van het uiteinde, over in den effen zoom van een ver uitgestrekten bergrug, die, in de rigting naar het noorden, in een steilen wand nederdaalde. De bovenste drie vierde gedeelten van deze steile noordelijke helling hadden eene donkere, het benedenste vierde gedeelte eene heldere, witachtige kleur; de grens tusschen beiden was niet regtlijnig; men zag eene menigte donkere strepen, die, van boven afdalende, over het beneden gedeelte tot op zekeren afstand van het strand voortliepen, terwijl ook enkele witachtige strepen op het donkere bovengedeelte zigtbaar waren, die, van beneden opwaarts loopende, zich tot aan den zoom des bergrugs uitstrekten.

Toen wij, van twee tot drie ure, het eiland meer naderden, ontwikkelde zich de uiterlijke gesteldheid des bodems allengskens duidelijker voor ons oog; zoo zagen wij, dat het donkerkleurige bovengedeelte der berghelling uit naakte rotsmassa's, het heldere benedengedeelte, uit los zand bestond; het bovenste gedeelte, dat waarschijnlijk ruim het drie vierde der gansche helling besloeg, had eene donker-grijze (umbra grijze) kleur, met een ligten roodbruinen tint, het benedenste een vierde gedeelte was witachtig grijs gekleurd, waarin eene geelachtige schakering zigtbaar was. De gansche oppervlakte des eilands, zoo verre deze zich voor onze blikken opdeed, was geheel en al kaal, verstoken van allen plantentooi; die doodsche kleur, uit donkere en witte strepen bestaande, welke elkander af-

wisselden, die woestheid, die met scheuren en voren doorploegde vorm der rotswanden boezemden den beschouwer een zonderbaar en treurig gevoel in, en dat mij vooral des te vreemder was, dewijl ik 13 jaren onafgebroken had doorgebragt in een land, dat de natuur met den weligsten plantentooi heeft gesierd, in een land, waar alle rotsen, ja, de kraterkolken zelfs met wouden zijn bedekt! Hier echter, op dit eiland, scheen alle organisch leven uitgedoofd te zijn; dood en star lag het daar vóór ons; — het beeld der *woestijn* rees voor ons oog op.

Naar schatting verhief zich deze bergrug ter hoogte van een duizendtal voeten. De zoom was effen, vertoonde geene insnijdingen of kerven en daalde, in de rigting naar het noorden, tot op de helft der geheele hoogte van het eiland, misschien nog dieper, als een steile wand, benedenwaarts. Deze muur vormt enkele voorsprongen, die ongelijk van grootte zijn, en is zonder twijfel de afgebroken wand (breukrand) van een neptunisch gebergte, dat slechts naar de eene zijde werd opgeheven; duidelijk bespeurden wij de evenwijdige lagen, waaruit hetzelve bestaat, die veelal horizontaal of althans slechts met een gering verval, en hier en daar ook in eenigzins gebogene rigting voortloopen. De lagen, welke van het oosten naar het westen strijken, hellen dus waarschijnlijk naar het zuiden, ten gevolge waarvan het gebergte van den hoogsten zoom af een naar het zuiden afdalend plat vormt en veel overeenkomst zal hebben met het kustgebergte aan de Roode zee, van hetwelk wij in *Fig.* 14 eene profielteekening hebben geleverd.

Hoewel de kleur der rotswanden algemeen genomen in het grijsbruine valt, zoo bespeurt men hier en daar behalve groote, witachtige plekken, ook evenwijdig loopende witte strepen, wier omtrekken scherp op het overige gedeelte uitkomen; waarschijnlijk zijn dit banken van kalk, licht gekleurde mergel of klei, welke zich tusschen de meer donkere rotslagen bevinden. Hetgeen echter aan dit eiland als bijzonder eigenaardig mag beschouwd worden, zijn de helderkleurige zandmassa's, welke aan de rotswanden worden waargenomen en die de lagen, waaruit deze bestaan, menigwerf geheel en al voor het oog bedekken. Velen nemen reeds een aanvang aan den hoogsten zoom van het gebergte, in den vorm van smalle ver voorwaarts springende lijsten, loopen vervolgens als schragen benedenwaarts, worden allengs breeder en vereenigen zich eindelijk tot een enkel uitgestrekt geheel; deze vereenigde massa vormt een witachtig, zacht glooijend voorland, dat, nu eens $^1/_6$, dan $^1/_4$, verder op weder $^1/_8$ van de hoogte des bergrugs bereikende, tusschen het strand en den voet van den rotswand ligt. Een groot gedeelte der kust van het schiereiland Sinaï, afgebeeld in *Figuur* 13, heeft bijna een gelijken vorm.

De inspringende, meer binnenwaarts gelegene oppervlakte van den rotswand, welke tusschen de allengs breeder wordende zandribben is ingesloten, loopt bijgevolg aan het beneden gedeelte smal toe; dit zijn de donkere en witte strepen, welke men op een afstand gewaar wordt, van welke deze naar boven, gene naar beneden smaller worden. Bij het zien van die

ontzagchelijke zandmassa's, welke den voet van den rotswand bedekken en hooger op, in den vorm van lijsten, tot aan den zoom van het gebergte reiken, rees de vraag bij mij op: is dit zand aangespoeld of is het *aangewaaid*? Hoe kan het water, door een gedeelte van het zand weg te spoelen, dergelijke zandribben vormen in een land, waar het bijna nimmer regent? Moet het ontstaan dier zandlijsten worden teruggebragt tot den vóórhistorischen tijd, tot de diluviaal-periode? Of moet hun ontstaan uitsluitend aan de werking van den wind worden toegeschreven?

Uithoofde de rigting van het noorderstrand van Socotora algemeen genomen west-noordwest is en wij koers zetten naar het west ten noorden, zoo kwamen wij gedurig nader onder de kust van het eiland, welks laagvormigen bouw wij allengs duidelijker konden waarnemen. Op sommige plaatsen bestond het bovenste gedeelte van den muur bijna geheel en al uit witkleurige rotsmassa's, die weder in afzonderlijke, hier en daar afgebrokene lagen verdeeld en met verticale spleten doorgroefd waren; de hoofdmassa bleef echter bruinachtig grijs van kleur. Door zijne kaalheid, door de dwars gerigte verdeeling der lagen, door zijne voorsprongen, waarop zand en steenbrokken liggen, door de uit zand bestaande schragen, welke zich aan den voet der wanden uitbreiden, bezat menig gedeelte dezer rotswanden zulk eene treffende overeenkomst met sommige *kratermuren* op Java, dat, hadden zij eene kringvormige, of half kringvormige gedaante gehad, de een niet van den anderen te onderscheiden zou zijn geweest. En toch zal de vorming van beiden op eene zeer verschillende wijze hebben plaats gehad, deze door vuur, gene door water; bij deze werd het zand, dat de wanden bedekt, daarheen gespoeld of door den wind daarheen gewaaid, bij gene daarentegen regende het uit de lucht neder, nadat kraterkolken het hadden uitgebraakt.

Tusschen 3 en 4 ure stoomden wij voorbij een gedeelte van het eiland, waar opene ruimten tusschen de bergmassa's of bergketenen werden bespeurd, en welke bijgevolg uit verschillende deelen of groepen bestaan. Hier ontwaarden wij kleine bogten en konden onze blikken weiden tot in het binnenste des eilands, namelijk, in valleijen en vlakke dalgronden, die zich verre tusschen het gebergte uitstrekten en wier bogtige loop zich in het geheimzinnig verschiet voor ons oog verloor.

In een dezer dalen zagen wij, naar wij meenden, eenige dadelpalmen; overigens was de vlakke bodem der dalen even dor als de bergwanden, welke dezelve omringden. Slechts eene enkele maal (om 3¾ uur) scheen het ons toe, dat wij hier en daar eenig kreupelhout ontwaarden, dat, als enkele zwartachtige plekken, op den lichter gekleurden zandgrond uitkwam. Wij bevonden ons, namelijk, tegenover eene vlak convexe kuststreek, welke geheel en al uit zand scheen te bestaan en zich als een laag voorterras tot aan den voet eener bergketen uitstrekte. Deze bergketen verhief zich veel hooger dan alle anderen, welke tot heden binnen het bereik van ons gezigt waren geweest; ook wat hare uiterlijke gedaante betrof, verschilde zij zeer veel van al de anderen; wel is waar, zij was kaal, ge-

lijk de vorigen, maar hare wanden waren van kloven en spleten doorploegd en daardoor in eene menigte spitse klippen of schubben verdeeld, zij was veel ruwer, woester en eindigde in een getanden, doorreten kam. Zeer waarschijnlijk is het derhalve, dat deze bergketen niet bestond uit laagvormige, neptunische gesteenten, maar uit plutonische of vulkanische steensoorten. Streepvormige zandmassa's liepen uit het zoo even genoemde terras, dat aan den voet der keten gelegen is, tot op eene aanmerkelijke hoogte tegen den steilen bergwand op; deze zandstrepen waren veelal zeer breed en aan de oppervlakte geheel en al *glad* en *kaal;* ook zij hadden, even als het overige zand, eene lichte kleur. Door de scherp geteekende omtrekken, welke dezelve sterk deden uitkomen op den donkeren rotsgrond, spiegelden zij ons op de levendigste wijze het beeld der *gletschers* voor den geest, die van de hoogste toppen der Alpen afdalen.

Ten 4 ure bevonden wij ons op de hoogte van eene ver in de zee vooruitspringende kaap; van dit punt, hetwelk op een afstand van een paar Engelsche mijlen van ons lag, liep de kust meer binnenwaarts in en vormde zij op die wijze een grooten, breeden inham; eerst ten 7 ure bevonden wij ons tegenover den westelijken uithoek der bogt; de avondschemering was nu echter reeds zoodanig gedaald, dat het niet mogelijk was het strand duidelijk waar te nemen. Nergens ontdekten wij eenig licht of het schijnsel van een vuur op deze kust, ja, geen enkel spoor had zich vertoond op de gansche noordkust van het eiland, waarlangs wij waren voortgestevend, waaruit wij konden opmaken, dat dezelve bewoond was. Naar verhaald wordt, zijn de meer binnenwaarts gelegen dalen, waar drinkbaar water niet geheel ontbreekt, en waar eenige, hoezeer schrale plantengroei wordt aangetroffen, door een gering aantal Arabische familiën bewoond.

Wat de *literatuur* aangaat, zoo bestaat het eenige berigt, hetwelk ik omtrent Socotora heb gevonden, in een paar plaatsen in C. RITTER's *Erdkunde*, getrokken uit *Asia*, door J. DE BARROS, en ook dit nog is slechts in enkele woorden vervat. Ook RITTER beklaagt zich (l. l. I. pag. 123), dat zoo weinig omtrent deze streken is medegedeeld, niettegenstaande, gelijk hij zegt, „Socotora menigwerf tot ankerplaats der Portugesche vloten in den winter is gebezigd geworden, uithoofde het eiland, door zijne ligging, eene veilige reede opleverde tegen den noordewind." De tegenover liggende kust van Afrika, namelijk, van Magadoxo af tot aan de noordwaarts gelegene kaap Guardafui, zijnde eene uitgestrektheid van meer dan 100 geographische mijlen, is, naar men leest, „woest, onbewoond en onbekend." Op eene andere plaats (*Asia* IV. 1. pag. 443) wordt gezegd: „Volgens de berigten, medegedeeld in den Periplous van ARRIANUS" (330 jaren voor CHRISTUS) „zetten vreemdelingen uit Indië, benevens Arabieren en Grieken, zich neder op het eiland Dioscorides d. i. Socotora, tegenover het promontorium aromatum gelegen, ten einde van daar handel te drijven in specerijen, rijst, moesselien en schalen van schildpadden op Egypte en Ethiopië," — „Toen VASCO DE GAMA Zuid-Afrika

voor het eerst omzeilde, vond hij te Melinde, dat in de nabijheid van Socotora ligt, deze Indiërs, die hij Bancani noemt." — „Volgens EDRISI (1150) was Socotora beroemd door de aloë, welke het voortbragt." (*Asia*, VIII. 262, 264.)

Weldra scheen het woeste eiland met zijne bergen ons nog slechts een schaduwbeeld, dat, in het nachtelijk duister waarin wij onzen togt verder voortzetten, spoedig geheel uit ons oog verdween. Spiegelglad strekte zich de zee rondom ons uit; het water had eene donkere kleur, met uitzondering van eenige groote ronde plekken, welke een flaauw schijnsel van zich gaven, en met uitzondering van vele kleine ligchamen, die zich hier en daar zeer snel door het water bewogen en zich nu eens in bogtige, dan weder in zigzaglijnen voortspoedden en tegelijk een *helder* licht in 't rond verspreidden. — Zoo dikwerf deze ligchamen, waarschijnlijk visschen, zich in het water bewogen, scheen het als of *bliksemstralen* uit de diepte der zee opwaarts schoten; flikkerden nu deze bliksemstralen, bij millioenen te gelijk uit de diepte in ons oog, en dit geschiedde zeer dikwerf, dan leverden zij in tegenstelling van de duisternis, welke alles in het rond omgaf, een waarlijk verheven schouwspel op.

Eerst ten 11 ure kregen wij aan onze *regterzijde* weder eenige voorwerpen in het oog, die door hunne donkere gedaante tegen den nachtelijken hemel zigtbaar waren; wij bevonden ons in de nabijheid van de bergachtige kust van Arabië, langs welke wij nu voortstevenden; aan de hellingen der bergen ontwaarden wij hier en daar enkele lichten, later zagen wij schepen, welke lantaarns hadden geheschen en ten 12 ure des nachts wierpen wij het anker.

Toen wij den volgenden morgen, namelijk, den 4^den^ October, op het verdek kwamen, bemerkten wij, dat ons schip aan alle zijden door land was omgeven; wij lagen, namelijk, in eene bogt, die van rondsom was ingesloten; het was de westelijke baai *) van het kleine schiereiland Aden, Backbaai geheeten.

Ten opzigte der hier mede te deelen beschrijving van Aden, verwijs ik den lezer naar de kleine situatie-schets *Figuur* 16. Wat de verhouding van grootte aangaat, mag zij slechts als figuratief worden beschouwd, maar met betrekking tot de ligging van Aden in het algemeen en de onderlinge verhouding en configuratie der bergen in het bijzonder, levert zij eene getrouwe en juiste voorstelling.

De voorwerpen, welke ons rondom deze aanzienlijke baai in het oog vielen, waren de volgende: West ten noorden van ons ontwaarden wij den ingang der baai; ter regterzijde van dezen ingang verhief zich een bergachtig schiereiland, djebel (dschebel) Hasan, hetwelk wij west- noordwestwaarts van ons schip zagen; met een steilen wand rees hetzelve opwaarts naar een scherpen, klippig getanden kam. Dat gebergte moet uit

*) Met betrekking tot de ligging van Aden zou het juister zijn haar de *noordelijke* baai te heeten, dewijl het grootste gedeelte van het schiereiland zuidwaarts van dezelve ligt; ten opzigte van de baai van Aden, aan de oostzijde van het schiereiland, is zij de westelijke baai. Vergelijk Figuur 16.

graniet bestaan en eene lengte hebben van 2 uren. Zijne hoogste rotsachtigste zone had eene donkere umbragrijze, het beneden gedeelte, dat waarschijnlijk met zand was bedekt, had eene heldere, geelachtige kleur.

Verscheidene gedeelten van dit gebergte, benevens vele in steile toppen oprijzende rotsgroepen waren door schuin afloopende zandvlakten, — gladde hellingen van zand —, van elkander gescheiden. Naar de binnenzijde heen, dat is, naar de regterhand, gingen zij over in een vlak laagland, hetwelk de baai, waarin wij ons bevonden, in een wijden halven kring ten noorden en ten oosten van ons schip omvatte; het scheen ons toe een ver in de zee uitstekend voorgebergte te zijn, dat naar den westelijken uithoek van Aden was gerigt en het uiteinde vormde van de zoo even genoemde vlakke streek lands. Dit laagland deed zich aan het oog voor als eene dorre zandwoestijn, waarin zich nergens eenig spoor van bergen of heuvelen liet bemerken. Het schiereiland djebel Hasan is bij gevolg slechts een geïsoleerde, uit het zand oprijzende rotskam. Ten opzigte van den uitersten, westelijken hoek van Aden schijnt deze rots in het noordwesten gelegen te zijn.

Even eentoonig en vlak als de noordelijke oever dezer baai was, zoo bergachtig rees zijn *zuidelijke* oever uit de wateren op; wij waren in eene kleine inham der baai zoo digt aan deze *noordelijke zijde van het schiereiland Aden* genaderd, dat wij de menschen, die zich aan den oever bevonden, konden toeroepen. Hier in onze onmiddellijke nabijheid rezen steil en trotsch bergketenen omhoog, wier kam zich tot eene duizelingwekkende hoogte verhief. Van het oosten tot aan het west-noordwesten werd ons daardoor alle uitzigt benomen; het uiteinde dezer bergketenen was gelegen tegenover het straksgenoemde schiereiland, en vormde den westelijken rotshoek van Aden: ras Marboet. Tusschen deze beiden bleef een ruim kanaal overig, hetwelk de toegang aan de schepen verleende in deze als buitengewoon veilig beschouwde ankerplaats.

Beter dan elke beschrijving zal misschien de afbeelding, die ik van het omringende landschap ontwierp, hoewel slechts vlugtig vervaardigd, den lezer met de physiognomie dezer woeste bergen bekend maken. Tevens zal daardoor eene duidelijke voorstelling worden geleverd, van de uiterlijke gedaante en kleur van het westelijke gedeelte van het zuiderstrand van Arabië in het algemeen, waarvan deze bergen slechts als een gering gedeelte, maar als een getrouw afbeeldsel mogen beschouwd worden. De lezer werpe tot dat einde een blik op *Figuur* 17.

Het eerste wat ons hier in het oog valt is een gebouw, hetwelk des te meer opmerkzaamheid trekt, dewijl het bijna het eenige is, dat men in deze woeste streek gewaar wordt. Van ons schip gezien, lag het in de rigting van het zuid-zuidoosten van ons. Eenzaam ligt dit huisje aan den oever der stille bogt, welke, meer landwaarts in, trogvormig oploopt, half verscholen tusschen de omringende bergen, die steil en trotsch aan alle zijden opwaarts stijgen. Bijna loodregt verheffen zich de gladde bergwanden, die slechts door smalle, evenwijdig loopende spleten zijn doorgroefd, welke zich

van boven tot beneden uitstrekken; zij vormen hoog boven den bodem van het dal een bergkam, waardoor de bewoners van dit oord de koesterende stralen van het groote hemellicht eerst genieten, lang nadat hetzelve boven de kim is gestegen en ook dan nog werpt het lange, donkere schaduwen in de diepe kloof. De zoom van het gebergte is gespleten, hobbelig, gekerfd, rijst en daalt in woeste, wilde vormen en teekent zich met scherpe omtrekken, hier in steile toppen, ginds in spleten en kloven, gelijk eene zaag getand, tegen het blaauw der lucht af. Aan de overzijde van het vóórliggend gebergte, dat geheel en al uit smalle, aan de zijden steil als een muur oprijzende bergjukken bestaat, verheffen zich nog hooger stijgende jukken, die nog woester en ruwer zijn dan die, welke in onze nabijheid zijn gelegen. Hoe onbeklimbaar steil deze bergen zich aan het oog ook voordoen, zoo verkondigt echter een hoog in het luchtruim geplant signaal, — een voor den Christen zoo belangwekkend teeken, — een *kruis*, — hetwelk van den hoogsten top van het hoogste juk „Schamshan" op de reede nederblikt, dat de mensch zich ook tot op deze onherbergzame rotstoppen den toegang wist te verschaffen. Dit punt moet 1,660 par. voeten boven den spiegel der zee verheven zijn.

Slechts op dat gedeelte van het smalle strand, dat het naast aan de zee is gelegen, bemerkt men eenige zandige plekken, welke, even als de met zand bedekte gedeelten van het vroeger genoemde kleine schiereiland, licht geelachtig zijn gekleurd. Al het overige, van het strand af tot den hoogsten nok van het gebergte, is eentoonig en donker van kleur, namelijk *zwartachtig grijs bruin* (umbra bruin); nergens bespeurt het oog de geringste schakering, en het onherbergzame, angst en vrees inboezemende uiterlijk dezer streek wordt daardoor nog somberder.

Te vergeefs waart het oog in het rond, ten einde het groene loof van eenig geboomte, van eenig struikgewas te ontdekken. Geen grashalm, geen groen plekje is in den wijden omtrek te bespeuren. Slechts naakte, kale rotswanden bespeurt het oog, waarheen het zich ook wende; alles wat men ziet heeft eene donkere, bruin grijze kleur, en de diep ingereten en doorkloofde bergnokken blikken dreigend op den beschouwer neder. Zag men daar vóór zich dat kleine huisje niet, dat zich vriendelijk voordoet in de stille bogt van het diepe keteldal, zag het oog den blaauwen, lagchenden hemel niet boven dezen chaos van bergen uitgestrekt, dan zou men wanen, dat men zich op eene vreemde, verwoeste planeet bevond.

Op mij althans brágt het beschouwen van Aden dien indruk te weeg, daar ik hier voor het eerst zulke diep doorkloofde bergvormen, zulk eene dorre, woeste natuur voor oogen had. Alle plantaardig leven scheen uit dit oord verbannen te zijn, niets was hier aanwezig, dat mij aan den rijken plantentooi van Java kon herinneren, in welks wouden ik zoo vele jaren had doorgebragt. Hier omringde mij eene natuur, welke een scherp kontrast vormde met die, welke ik verlaten had. Slechts één enkel levend wezen vertoonde zich, hetwelk mij aan Java herinnerde, een dierlijk schepsel, een vogel, namelijk, dat mij, als het ware, gedurende mijne

reize van daar had vergezeld. Falco pondicerianus vloog hier, even als in gindsche streken, in kringen om ons schip.

De gezagvoerder van ons schip had ons bekend gemaakt, dat wij onze reis eerst den volgenden morgen, ten 8 ure, zouden voortzetten, uithoofde eenige herstellingen van gering belang moesten gemaakt en een nieuwe voorraad van steenkolen moest ingescheept worden. Ten einde van deze vertraging der reis zoo veel mogelijk gebruik te maken, begaf ik mij in den vroegen morgen van den 4den October aan wal, met het doel den ganschen dag, benevens den volgenden morgen te bezigen tot het doorkruisen van het schiereiland en tot het doen van geologische nasporingen. Daar men bijna overal natuurlijke en dikwijls zeer schoone ontblootingen der rotsen aantreft, zoo leverde het geologisch onderzoek van dit schiereiland volstrekt geene moeijelijkheid op, in vergelijking van de zwarigheden, welke overwonnen moeten worden om het innerlijk zamenstel des bodems op Java te leeren kennen.

Ik zette mij in de sloep van een Somali *), — een Abijssiniër, afkomstig uit Somali, welk land zuidwaarts tegenover Arabië is gelegen, — en liet mij naar de nabij gelegene kust roeijen; de roeijer van mijn klein vaartuig was een man met schoone gelaatstrekken, maar dunne, magere beenen. Zoodra ik aan wal was gestapt, wandelde ik, gewapend met een zwaren geologischen hamer, benevens eenige thermometers, dwars over de smalle strandvlakte, naar het hôtel, dat op eenen geringen afstand van de kust, op den achtergrond der zandvlakte lag, ter plaatse waar deze zich reeds begint te verheffen, om iets verder in den trogvormigen dalbodem tusschen de bergjukken op te rijzen.

Hier drongen eene menigte Arabische knapen om mij heen, die volstrekt niet wilden toestaan, dat ik mijn togt te voet zou voortzetten, dewijl elk hunner een gezadelden ezel bij den teugel voerde. Ieder prees en verhief om het best de goede hoedanigheden, den zachten tred van zijn dier; zij beijverden zich zoo zeer om mij op eene gemakkelijke wijze naar het hôtel te voeren, hoewel het naauwelijks een paar honderd schreden van ons verwijderd lag, dat ik mij weldra omstuwd zag door niets anders dan ezels en mijne thermometers groot gevaar liepen in dezen wedstrijd verbrijzeld te worden. Niet vóór ik met een hunner een onderhandsch kontrakt had aangegaan, (tot het doen van een uitstapje door het eiland) tegen betaling van een paar gulden, trippelden de overige (ezels) voort.

Ten westen van het hôtel, doch in de onmiddellijke nabijheid der zee, worden de groote kolenmagazijnen aan den voet des bergs gevonden; het zijn, namelijk, in het vierkant afgeschotene ruimten, waar binnen de steenkolen hoog op elkander gestapeld liggen. Dit zijn de eenige voorwerpen, door 's menschenhand vervaardigd, die hier het oog treffen. Ik installeerde mij in het hôtel, dat, zoo ik mij niet vergis, een dertigtal luchtige, meer of minder ruime vertrekken, benevens eene eetzaal bevat. Slechts een

*) Soemali of Somauli; het aantal Somali, te Aden gevestigd, bedraagt verscheidene honderd zielen.

klein gedeelte van hetzelve is van steen vervaardigd, terwijl het verder van bamboes, riet en dadelbladeren is opgebouwd; het wordt door een Pars gehouden. Behalve de bezoekers, die van tijd tot tijd met de schepen der landmail aankomen en hoogst welkom zijn, doch wier getal gering is, wordt dit hôtel bewoond door een groot aantal gasten, die er voortdurend hun verblijf houden en volstrekt niet gewild zijn, namelijk, door ratten. De tafel (voor de eerstgenoemden, namelijk) was minder goed bezet dan wij die aan boord vonden, want dewijl Aden niets hoegenaamd voortbrengt, zoo moeten alle levensmiddelen deels met schepen, deels met kameelen uit ver verwijderde streken derwaarts worden gevoerd. Mijn eerste bezoek gold het oostelijke gedeelte van het schiereiland, hetwelk van dit punt het verst verwijderd was; in dat gedeelte ligt, op ongeveer een uur afstands van het hôtel, de nieuwe stad, welke op de puinhoopen harer voorgangster is gesticht. Daar vele andere passagiers het voornemen hadden opgevat de stad met een bezoek te vereeren, zoo waren de ezels, wier geleigeesten met ongeduld op eene voordeelige vracht stonden te wachten, weldra allen bezet. Zeer speet het ons, dat aan eenige schoone, teeder gevormde dames, die vriendelijk genoeg waren, om ons op dezen togt te vergezellen, geen ander dan dit langoorig middel van vervoer kon worden aangeboden, maar het was het eenige, behalve onze eigene voeten, waarover wij hier konden beschikken. De zadels dezer in Arabië veel geachte dieren waren zeer hoog, maar zoo los aangegespt, dat zij steeds in eene niet onbevallige schommelende beweging werden gehouden. Zoodra onze karavaan te paard, of beter gezegd, te ezel gestegen was, trokken wij voort over den nieuwen weg, dien de Engelschen over den smallen kustzoom, tusschen de zee en den voet der bergen hebben aangelegd en waarbij menige vooruitstekende rots is doorgehakt geworden; in een wijden halven kring liep dezelve om den voet van het gebergte, eerst in de rigting van het noordoosten, vervolgens van het oosten en later in die van het zuiden. Bij elken ezel behoorde een geleigeest of machinist, die, gewapend met een dikken stok, achter denzelven aankwam. Werden nu de viervoetige onderdanen wat slaperig, begonnen zij het „haast u langzaam" in praktijk te brengen, dan sloegen de tweevoetige machinisten op het achterste gedeelte van den locomotief, die daarop de achterpooten met een sprong in eene verticale rigting opwaarts bewoog, maar daarentegen met de voorbeenen eensklaps stilstond. De ruiter wipte dan, of juister gesproken, *werd* dan een half, ja, somtijds één voet hoog opgewipt, en op die wijze tegen wil en dank herinnerd aan de aardbevingen, die zonder twijfel deze rotsen eenmaal geschommeld en door één geschud hebben, ten gevolge waarvan het gebergte zich thans zoo verbrokkeld aan het oog voordoet. Het was te moeijelijker aan een dergelijken verticalen stoot weêrstand te bieden, naarmate dezelve onverwachter kwam, hetgeen dan ook ten gevolge had, dat menigeen, die geen goed ruiter was, in het zand nederplofte, terwijl ieder, dien een dergelijk ongeval overkwam, dapper werd uitgelagchen; natuurlijk maakten de lieve

dames, aan wie zoo iets gebeurde, hierop eene uitzondering, maar werd aan dezelve bij het maken van dergelijke evolutiën, waarbij zij steeds „het onderste boven" te land kwamen, de teederste deelneming betoond. Door dergelijke stooten uit hun evenwigt gebragt, bleven velen aan de zijde van den ezel hangen; anderen weder, die zich bij hunnen val aan den zadel bleven vastklemmen, maar die volgens de wetten der zwaartekracht omdraaide, kwamen onder den buik van den ezel te regt, die, zijn berijder juist aan de verkeerde zijde gevoelende, als van den duivel bezeten aan het hollen geraakte. Onder een luid geschreeuw ijlde nu de drijver, al wat hij loopen kon, den ezel achterna; het arme slagtoffer, dat zich in zulk eene „zwevende houding" bevond en zich misschien het treurig lot van MAZEPPA reeds voor den geest had gebragt, riep luide om hulp, dat eene echo vond in het geschater van het overige gezelschap. Onze bedevaart liep echter gelukkig af, zonder dat hals of beenen werden gebroken, en de eenige bezwaren, die wij leden, bestonden in hitte, zand- en stofwolken.

Ter plaatse waar de weg aan den oostelijken voet van een bergjuk eene zuidoostelijke, later zuidelijke rigting neemt, rijst hij allengs tegen het gebergte opwaarts en nadert hij meer en meer eene smalle, maar diepe kloof, welke door den kam van een bergjuk is gehakt.

Vóór men deze door kunst daargestelde kloof heeft bereikt, verheft zich ter regterhand, d. i. aan de westelijke zijde van den weg, de bergwand en ziet men in de rigting van het oosten in de baai neder, welke aan dezen kant gesloten is *); te dezer plaatse bemerkt men aan den wand eene menigte groote gaten of *ronde holen*, die niet in rijen liggen, maar hier en daar verstrooid aan den wand worden gevonden. Zij hebben veel overeenkomst met de holen, die aan sommige kusten worden aangetroffen en door de branding zijn veroorzaakt geworden; hier echter bevinden zij zich 100 à 300 voet boven den spiegel der zee en zijn zij misschien (?) door menschenhand daargesteld, ten einde tot vergaderbakken (tanks) te dienen voor het regenwater, dat hier zoo zelden valt.

Hoe hooger men tegen het gebergte opklimt, des te nader komt men de vroeger vermelde kloof, welke door den bergrand is gehouwen en wordt de beschouwer meer en meer met bewondering vervuld over de ontzagchelijke vestingwerken, welke de Engelschen alhier hebben aangelegd. Deze verdedigingswerken roepen den reiziger als het ware toe, dat hij zich hier bevindt nabij den *eenigen* toegang tot eene stad, welke de natuur aan alle zijden door onbeklimbare rotsjukken heeft versterkt. Overal waar eene opening in deze rotsen werd gevonden, waar de mogelijkheid bestond om zich een doorgang te verschaffen, zijn zij versperd geworden door bastions en zware muren; men ziet dergelijke muren ter hoogte van verscheidene honderd voet boven den spiegel der zee aan de steilste wan-

*) Hier eindigt de westelijke of Backbaai en komt men aan de landengte, welke het schiereiland met Arabië verbindt.

den; zij schijnen er als aan vast gekleefd; men ontwaart er op de hoogste bergkammen, als waren zij door de natuur aldaar gebouwd.

De kloof, welke wij nu zijn genaderd, is eene insnijding in de rots, die door kunst nog 25 à 30 voet dieper is gemaakt dan zij uit de hand der natuur is voortgekomen; zij vormt eene kerf in den kam van een der rotsjukken. De weg, die den toegang tot deze kloof daarstelt, wordt door vaste muren eng ingesloten; eene geduchte batterij verheft zich ter linkerhand, wanneer men van het noorden komt, d. i. aan de oostzijde, in den vorm van terrassen opwaarts en deze bestrijkt den ingang. De uitgehouwen kloof is in eene versterkte, overwelfde poort herschapen en door deze opening, door dezen *eenigen toegang tot de stad van de noordzijde*, moet de verbaasde reiziger zijne schreden rigten, wanneer hij zich naar Aden wil begeven, naar eene stad, door de natuur reeds meer versterkt dan Gibraltar door natuur en kunst beiden. De vloer, de bodem der poort ligt misschien 400 voet hoog boven de oppervlakte der zee. Naauwelijks waren wij deze doorgegaan, toen onze blik viel in een keteldal, hetwelk bijna aan alle zijden, in zijn ganschen omvang, door steile bergwanden wordt omsloten; zij vereenigen zich bijna in den vorm van een kring, en houden den kleinen dalbodem in zeker opzigt voor het oog der gansche wereld verborgen. De tamelijk vlakke bodem zal misschien 300 voet dieper liggen dan de pas over den bergrand, welke wij aan de noordzijde van het keteldal zijn overgetrokken, derhalve ongeveer 100 voet boven de zee verheven zijn, terwijl de middellijn omstreeks eene Engelsche mijl zal bedragen. Slechts aan de oostelijke zijde, waar de bodem naar den oever der oostelijke baai, de baai van Aden, afdaalt, was het dal door geene bergen ingesloten. Aan die zijde verhief zich de rand van den dalgrond zeer weinig, ja, was hij gedeeltelijk geheel vlak *).

In dit dal, verholen in het binnenste van bergen, die den toegang tot hetzelve bijna geheel en al versperren, lag met hare ruïnen, met hare nieuwe gebouwen, hutten, kramboeden en kazernen de *stad Aden*, welke wij zouden bezoeken. Den slingerenden loop van den weg bergafwaarts volgende, kwamen wij nu eens tusschen ruïnen van voormalige gebouwen, dan weder langs huizen, die nog in aanbouw waren; elders drongen wij ons tusschen mannen heen, die, met behulp van lastdieren, water uit diepe putten ophaalden, tot het mengen van kalk gebezigd, die voor het bouwen van vestingwerken en huizen moest dienen, terwijl wij op andere plaatsen arbeiders ontmoetten, bezig met het reinigen van oude, of met het graven van nieuwe waterputten; aldus voortgaande kwamen wij eindelijk in de stad zelve aan, welke wij al wandelende doorkruisten.

Was ons de stad en het gansche keteldal, waarin zij gelegen was, niet zeer aanlokkend voorgekomen, trof het laatstgenoemde ons door zijn dor uiterlijk, toen wij ons daar boven, op de hooge poort bevonden, ook thans

*) De steile kustbelling, welke alhier naar het westelijke strand der baai van Aden afdaalt, ligt zeer nabij en, in eene oostelijke rigting, regt tegenover het kleine, doch hooge eiland Sira.

scheen ons haar binnenste niet zeer vriendelijk toe. Nergens deed zich hier een groen plekje aan het oog voor, nergens was een boom te bespeuren. Alles was kaal en woest; niets zag men dan zand, puinbrokken en kale rotsen. Behalve het garnizoen, eenige Europesche en Armenische kooplieden, wordt het aantal bewoners der stad op 7,000 zielen geschat; zij bestaan uit Abijssiniërs (Somali), Joden en voornamelijk Arabieren, die elk een verschillend gedeelte der stad bewonen. De meeste huizen waren laag en slechts uit bamboes, riet en uit het hout en de bladeren van dadelpalmen opgetrokken; de daken bestonden insgelijks uit bladeren van dadelpalmen, riet en matten, en waren van boven plat; slechts eenige weinige huizen, en deze werden voornamelijk door Joden bewoond, waren van ruwe steenen gemetseld. Gering was het getal huizen, die sierlijker waren gebouwd dan de vroeger gemelde en twee verdiepingen hadden; deze werden bewoond door Engelsche, Armenische en Chinesche kooplieden. Regelmaat was bij het optrekken der overige, lage gebouwen niet in het oog gehouden; de straten, welke tusschen dezelve heenliepen, waren uiterst morsig. Hier lagen hoopen vuilnis, ginds stond gedroogde visch te koop, dáár werden koeken in olie gebraden, elders waren korven vol dadelen uitgestald, die gedeeltelijk reeds in een staat van gisting verkeerden; behalve de aangename geuren, welke al deze lekkernijen uitwasemden, droegen buitendien de millioenen van vliegen, die, er door aangelokt werden en door de straten gonsden, mede zorg om den reiziger niet langer alhier op te houden dan volstrekt noodig was.

Wij bezagen eenige der diep gegraven putten, die overal in den dalketel aan den voet der bergen in grooten getale worden aangetroffen; de meeste vonden wij aan de westelijke en zuidwestelijke zijde der stad, aan die zijde, namelijk, waar de bergen hunne grootste hoogte bereiken. De meeste waren uitgegraven in eene massa van steengruis (conglomeraten) en tuf; slechts weinigen in de compacte rots. Zij hebben gemeenlijk eene diepte van 30 à 40 voet. Het drinkwater, dat zij opleveren, mag uitmuntend genoemd worden en is het eenige, hetwelk de bewoners van dit schiereiland bezitten. Nadat wij gezamenlijk in de stad rondgewandeld en eenige ververschingen hadden gebruikt, nam ik afscheid van mijne reisgenooten, ten einde het gebergte in verschillende rigtingen te voet te doorkruisen, terwijl zij daarentegen hunne ezels beklommen om naar het hôtel, aan den oever der Backbaai gelegen, terug te keeren. De waarnemingen, welke ik op dezen togt maakte, ten opzigte van de topographische en geologische gesteldheid van Aden, gelijk mede die, welke ik in den loop van dezen dag verzamelde op latere togten in het oostelijke en middengedeelte en, gedurende den volgenden morgen, in het westelijke gedeelte van het eiland, (waartoe ik uit het hôtel vertrok) zal ik hier beknopt te zamenvoegen.

In de verte gezien, hadden alle bergen van dit schiereiland overal hetzelfde zwartachtig grijsbruine koloriet; overal vertoonden zij eene gelijke dorheid; nergens bespeurde men eenige aardkorst door het verweeren der

oppervlakte ontstaan, nergens het geringste spoor van lichenen. Ongeveer ter halver hoogte waren zij bedekt met puinmassa's, — gruis- en rotsbrokken; die hellingen, welke niet zeer steil opwaarts liepen, waren zelfs tot op $^3/_4$ gedeelte harer hoogte daarmede als bestrooid, zoodat slechts aan de hoogste jukken het *compacte*, niet verbrijzelde gesteente zigtbaar was. Zij hadden de gedaante van zeer smalle, lang uitgestrekte bergketenen of groote ribben, met zeer steile, menigwerf loodregt oprijzende zijwanden; van boven liepen deze wanden te zamen in een nog smalleren kam, (nok of graat), die hobbelig, gekerfd of met menigvuldige kloven doorsneden was, ja, menigwerf in de allerzonderlingst gevormde toppen en spitse tanden eindigde. Zij schenen vroeger door eene ontzettende kracht van één gereten te zijn, want woest en wild rezen zij opwaarts en verhieven zij zich in de stoutste scherp getande vormen. Waarschijnlijk is het, dat de nokken der meeste dezer bergen onbegangbaar en onbeklimbaar zijn.

Wat betreft de ligging en de wijze waarop deze jukken onderling zijn verbonden, dient het volgende te worden aangemerkt: het hoogste centrale juk, door de Arabieren *djebel* (berg) *Schamshan* geheeten, loopt van het west-noordwesten naar het oost-zuidoosten door het schiereiland; dit hoofdjuk zet dwarstakken of zijribben af, welke naar de zee zijn gerigt, in gedaante overeenkomen met het hoofdjuk, waarvan zij uitgaan en aanvankelijk, tot op ongeveer de helft hunner lengte, bijna even hoog zijn als deze; eerst later dalen zij allengskens dieper benedenwaarts. Naar gelang men de kust meer nadert, neemt het aantal zijribben toe, ten gevolge van splijting en het steeds vermeerderde getal kloven, welke tusschen de ribben worden aangetroffen; op die wijze ontstaat een zonderling geraamte van smalle berglijsten en enge kloven, welke tusschen dezelve zijn ingesloten, dat op het eerste gezigt labijrintisch woest is gevormd; de meeste dezer kloven loopen beneden aan den bodem even smal toe, als met de bergribben aan hunnen nok het geval is.

Enkele dezer kloven hebben eene meer trogvormige ronde gedaante en breiden zich in haar benedengedeelte tot kleine zandvlakten uit, wier front aan de zee grenst en die kleine zandige bogten tusschen de bergribben vormen. De grootste dezer bogten, welke eene bijna kringvormige gedaante heeft, is het keteldal, in hetwelk de stad Aden ligt; hetzelve wordt aan de zuidelijke en aan de westelijke zijde begrensd door de ribben, welke de djebel Schamshan afzet, aan den noorderkant door een juk van geringe hoogte, maar hetwelk echter door middel van eene rib van den Schamshan aan de noordwestelijke zijde van het dal, met dezen laatsten verbonden is. De ons bekende wegpas loopt over het laagste gedeelte van de nok, d. i. der kloof tusschen beiden gelegen. Aan de oostelijke zijde, tegenover het eiland Sira, is de bogt geopend en daalt dezelve met eene steile helling naar den zeekant af; aan de westelijke zijde daarentegen wordt zij begrensd door de hoogste bergtoppen van den Schamshan, welke ook van de zijde der Backbaai zigtbaar zijn. (Men zie het punt geteekend † op *Figuur* 17.) Op die wijze bestaat de gansche oppervlakte van

het schiereiland uit jukken en nevenjukken, met tusschen dezelve liggende kloven. Vele van die ribben steken tot ver in de zee uit, waar zij aan hunne uiteinden steil benedenwaarts loopen; hierdoor verkrijgt de kustzoom van Aden dien elliptischen, in vele takken — kapen — vooruitspringenden vorm, welke dat schiereiland zoo bijzonder eigen is. De grootste middellijn heeft het schiereiland van het oost-zuidoosten naar het west-noordwesten; dezelve bedraagt in die rigting ongeveer $1^1/_2$ uur. De hoogste spits van den Schamshan moet 1,660 voet boven den spiegel der zee verheven zijn.

In eene bijna tegenovergestelde rigting van de strijklijn van het hoofdjuk (welke van het west-noordwesten naar het oost-zuidoosten loopt), namelijk, in het noordoosten van het middenpunt is het schiereiland met het vasteland van Arabië verbonden door middel van eene smalle landstrook; even als het aangrenzende vasteland is deze landengte laag en vlak, en bestaat zij uit niets anders dan uit zand, door verbrijzelde koralen en mosselen gevormd. Ware deze isthmus niet aanwezig, dan zou het gebergte van Aden een geheel *geïsoleerd liggend bergeiland* zijn.

De steile wanden, welke de meeste ribben aan de zeezijde hebben, bieden den geoloog uitmuntende ontblootingen van het rotsgesteente aan. Het zijn vooral de wanden der noord- en noordwestzijde van het schiereiland, welke ik heb onderzocht. Buitendien treft de natuuronderzoeker ook in de binnenste deelen van het schiereiland, in de dalkloven, aan de steile, loodregt oprijzende wanden der bergjukken, de schoonste gelegenheid om hunne geologische structuur te onderzoeken, dewijl zij overal, waar geene puin- en rotsbrokken dezelve bedekken, geheel en al kaal, van aardlagen ontbloot zijn, en een volslagen gemis van plantengroei vertoonen.

Geene andere gesteenten heb ik in het gansche schiereiland aangetroffen dan lava-soorten; namelijk, trachiet-, doleriet- en basaltische rotsen, wijders puin-massa's van dezelfde steensoorten, — conglomeraten, — en tuffen. Het schiereiland is derhalve geheel uit vulkanische rotsen zamengesteld, waartoe de puinmassa's, die deels uit gloedbrekziën, deels uit onder water afgezette of in de gedaante van modder uitgestroomde gruis- en tufbanken bestaan, niet weinig bijdragen. In de middenste bergjukken van het schiereiland is het dat trachiet-gesteente in de dikste massa's voorkomt; het rijst aldaar als ganggesteente opwaarts in lijsten, welke naar boven allengs smaller worden. De trachitische en basaltische lava-soorten, welke alhier worden aangetroffen, zijn nu eens digt, elders weder met weinige, doch zeer groote blaasruimten voorzien, terwijl sommigen tot in het puimsteenachtig poreuse overgaan; de blaasruimten van de zoo evengenoemde lava-soort zijn somtijds geheel ledig, terwijl anderen met kalkspaath, kwarts, ja, zelfs met gipsspaath zijn gevuld en de rotssoort op die wijze in een vulkanischen amandelsteen doen overgaan. Hetgeen te Aden bovenal mijne opmerkzaamheid trok, waren de verticale gesteente-gangen, welke nu eens eene regte dan weder eéne bogtige of zigzagrigting hadden en door de overige massa's van het noordoosten naar het zuidwesten heen liepen, der-

halve bijna dwars gerigt waren ten opzigte van de hoofdstrijklijn van den Schamshan; wel was zulks herhaaldelijk door mij op Java waargenomen geworden in neptunische gebergten, maar nimmer had ik iets dergelijks in *vulkanische* bergen gezien. Zij bestonden nu eens uit eene trachitische steensoort, welke zeer veel overeenkomst had met porphier, dan weder uit eene digtere lava-soort, die meer basaltachtig van aard was; op vele plaatsen verhieven zich deze gangen boven de oppervlakte in de gedaante van groote rotsmuren of kammen, en staken gewoonlijk uit minder vaste stoffen (wrijvings-conglomeraten) uit; uit dien hoofde zou ik geneigd zijn te vooronderstellen, dat de steil opwaarts rijzende trachietlijsten of ribben, met uitgetanden kam, welke op dit schiereiland worden aangetroffen, niets anders zijn dan dergelijke zeer groote, compacte, verticale gesteente-gangen. Dergelijke steensoorten worden insgelijks in de nabijheid der kust, derhalve aan den *voet* der ribben aangetroffen, hetwelk vooral het geval is aan de west-noordwestelijke zijde van het schiereiland; zij zijn aldaar echter meer vlak uitgebreid, hebben meer den vorm van platten, d. i. van lavabanken, welke parallel op elkander liggen en nu eens met eene gelijke glooijing (bij overigens vlakke rigting) naar de zeezijde afwaarts dalen, elders een gebogen koepelachtigen vorm hebben; komen zij onder de laatstgenoemde gedaante voor, dan heeft de verticale doorsnede, d. i. de wand, welke naar den zeekant is gekeerd, eene gelijke gesteldheid als de schillen eener ui. Het duidelijkst liet zich de structuur dezer op elkander rustende banken waarnemen aan den oever der Backbaai en wel voornamelijk in de nabijheid van haren ingang, aan de noordwestelijke zijde van het schiereiland. Daar ter plaatse hebben zij eene dikte van 8 tot 15 voet en worden nu eens afgewisseld door lagen van los steengruis, (conglomeraten), dan weder van tuflagen; hieruit laat zich het bewijs trekken: 1°. dat zij, even als de gesteente-gangen, welke de spleten van het gebergte aanvullen, of de berglijsten zelve, achtereenvolgens en in verschillende perioden *op den bodem der zee* gevormd werden, en allen zijn ontstaan in tertiaire of vóórtertiaire, geenszins in historische tijden, dat zij deels als submarine lava-stroomen werden uitgebraakt, deels uit het water als puin-, modder-, en tufformatiën werden afgezet; 2°. dat zij eene *andere* (in lagen afgedeelde) rotsvorming zijn, dan die verticale veelal trachitische steengangen, welke door de banken heenbraken, en ze te gelijker tijd mede ophieven. Het meerendeel der bankvormige gesteenten, welke ik alhier aantrof, bestond uit eene zwartachtige basalt-lava.

Op eenige plaatsen had deze lava-soort eene dunne, schilfervormige *) afscheiding; veelal echter waren de banken in evenwijdige onderafdeelingen gescheiden. Sommigen dezer banken waren naar verschillende rigtingen heen in den vorm van halve kringen gebogen; waren nu de puinmassa's (het gruis), welke vroeger onder die bogen hadden gelegen, hetzij door golfslag, hetzij ten gevolge van andere oorzaken, van daar weg geraakt,

*) Leisteenvormige.

dan vormden zij overhangende bogen of gewelven, waaronder grotten gevonden werden, ruim genoeg om een aantal menschen te bevatten.

Enkele plaatsen zag ik, waar de platvormige afzonderingen dezer lavasoort zoodanig waren gebogen, dat de uiteinden zich met elkander vereenigden en kringen vormden, die alsdan eene *uitnemend kogelronde*, *concentriek-lamelleuse afscheiding* voorstelden. Elders werden in deze lava dunne aderen, ja, dikke massa's van *gipsspaath* aangetroffen, die er in alle mogelijke, dwars doorloopende rigtingen in voorkwamen; ook vond ik massa's van puinbrokken en gruis, welke door dit mineraal op verschillende plaatsen tot brekziën waren zaâmgebakken.

Wat betreft de gedaante, waaronder het gebergte van het schiereiland zich aan het oog voordoet, hetwelk hier in spitse toppen oprijst, ginds als van een gereten, of als verbrijzeld voorkomt, deze is waarschijnlijk ontstaan ten gevolge van de werking der zee, tijdens het geheele schiereiland nog onder de wateren bedolven lag, en waaruit het *allengskens*, ten gevolge van dikwijls herhaalde opheffingen, is te voorschijn getreden. Vooral waren het de conglomeraat-formatiën, gelegen tusschen de verticaal gerigte gesteente-gangen, welke hierdoor verbroken moesten worden, ter plaatse, namelijk, waar zij niet door platvormig uitgebreide lava-massa's gedekt en derhalve onbeschut waren tegen de werking van de baren der zee; hierdoor werd waarschijnlijk de groote diepte der kloven, en de steile, hoog uitstekende lijstenvorm der bergen (tusschen die kloven gelegen) veroorzaakt, of althans vergroot. In die gedeelten van het schiereiland, waar, in den inwendigen bouw van het land, grootendeels de straks vermelde (vlakke of gebogene) bankvormige afscheiding wordt opgemerkt, hetgeen voornamelijk in de nabijheid der kust het geval is, daar hebben de bergen eene meer vlakke of wrongvormige gedaante en dalen de hellingen meer gelijkmatig, met zachter glooijing benedenwaarts. Op den vlakken schedel van een dergelijken bergwrong, op het west-noordwestelijke uiteinde van het schiereiland, hebben de Engelschen een klein fort gebouwd, hetwelk den ingang in de Backbaai bestrijkt, waar tegenover hetzelve gelegen is. Een zeer goede, vóór korten tijd aangelegde weg voert den reiziger van het hôtel, dat nabij de landingsplaats is gebouwd, naar het zoo evengenoemde fort; deze weg loopt in eene westelijke, derhalve in eene tegenovergestelde rigting van dien, welke naar de stad leidt. Digt aan den voet der bergen aangelegd, loopt hij tusschen deze en de zee, en volgt alle oneffenheden der kust, die nu eens in scherpe hoeken uitspringt, elders kleine zandige inhammen vormt. Op een half uur afstands van het hôtel begint de weg opwaarts te loopen tegen het gebergte, waarop het fort is gebouwd, alwaar verscheidene luchtige woningen uit hout, bamboes, riet en dadelbladeren, ten gebruike der Engelsche officieren, zijn opgeslagen. Rondom hunne rieten woningen hebben zij zelfs kleine tuintjes aangelegd, ten einde bloemen en groenten te teelen; de vruchtbare aarde, welke hiertoe vereischt werd, hebben zij uit verschillende streken van Arabië, dagreizen van daar verwijderd, doen halen. De oppervlakte

van den steenachtigen bodem van het gansche schiereiland is zoo volkomen dor en kaal, dat nergens het geringste spoor wordt waargenomen eener aardkorst, ontstaan ten gevolge van verweering, ja, zelfs niet de thallus eener vlecht wordt op de barre rots gezien. Echter heb ik op mijne togten door het schiereiland, een aantal struikgewassen en halfheesters gevonden, welke, uithoofde van hunne bijzondere organisatie, op dezen bodem schijnen te tieren, en die ten deele in het losse zand, ten deele in de rotsspleten in het wild opgroeiden. Zij waren ½ à 2 voet hoog; slechts weinige bereikten eene hoogte van 8 voet; ik vond zes verschillende soorten, waaronder voorkwamen: eene stekelachtige Acacia, eene half-heesterachtige Reseda, — Capparis spinosa en eene Euphorbia.

Naar verhaald wordt, houden zich in de bergkloven een aantal grijskleurige vossen en zelfs eenige hyena's op. Behalve een roofvogel (Falco pondicerianus) heb ik op het schiereiland geene andere dierlijke bewoners onder mijn oog gehad, dan ratten en (tamme) ezels.

Het kwam mij niet onbelangrijk voor eenige bewijzen te kunnen bijbrengen, tot staving van hetgeen door mij nopens den geologischen bouw van Aden is medegedeeld geworden. Ten dien einde sloeg ik met mijnen hamer stukken af van de verschillende rotssoorten, welke of het merkwaardigst waren of het menigvuldigst voorkwamen; buitendien kon ik ook van deze soorten slechts *kleine* exemplaren medebrengen *). Deze heb ik onder de volgende etiquettes en nummers in 's Rijks museum van natuurlijke historie te Leiden, gedeponeerd:

Aden n°. 1. Eene porhierachtige steensoort. Eene gelijkvormige grondmassa uit felsiet, welke slechts aan het gewapend oog zeer fijnkorrelig blijkt te zijn, is glad op de breuk, van eene bleekroode kleur, en bevat afzonderlijk liggende matte, bijna doffe veldspaathkristallen, welke aan het bloote oog voorkomen als onregelmatige witte vlekken, ter grootte van eene lijn; wijders vele kleine magneet-ijzerdeeltjes, die door de gansche massa verstrooid liggen, doch slechts onder de loup gedeeltelijk zigtbaar zijn, zoowel in den vorm van zeer kleine korrels, als in die van zeer kleine aderen. Verder treft men insgelijks ijzerkies in deze steensoort aan, doch zoo fijn verdeeld, dat hetzelve ter naauwernood met de loup kan waargenomen worden; met het staal geslagen geeft de steenmassa gedeeltelijk vonken van zich. — Van een loodregte gesteente-gang in het noordoostelijke gedeelte van het schiereiland, in de nabijheid van de versterkte poort aan den rand van het keteldal. — *Aden* n°. 2. Eene bruinroode lava-soort. Aan het bloote oog schijnt zij toe eene gelijkvormige grondmassa te bezitten, waarin afzonderlijke glasachtige veldspaath-kristallen voorkomen; met het vergrootglas gezien, is zij daarentegen fijnkorrelig van zamenstel. Zij is doortrokken met eene menigte kleine blaasruimten, maar overigens vast en compact, uithoofde het gesteente tusschen de poriën veel dikker is dan de wijdte der-

*) Toen wij Soëz met rijtuig zouden verlaten, zag ik mij genoodzaakt het grootste gedeelte der verzamelde exemplaren van steensoorten weg te werpen, uithoofde mijne reisgenooten, bij gebrek aan ruimte, klaagden dat daardoor te veel plaats werd ingenomen.

zelve bedraagt. — Van de ribben van den Schamshan. — *Aden* n°. 3. Een grijskleurig meer phonoliet- dan trachietachtig felsiet-gesteente, dat gelijkvormig, digt en op de breuk bladerig-splinterig is; hier en daar neemt men enkele, afzonderlijk liggende riakoliet-kristallen waar; het breekt dikwerf in platten. Zoowel dit gesteente als al de overige, welke op Aden worden gevonden, zijn dof, leelijk, van alle fraaije, in het oog springende eigenschappen ontbloot. — *Aden* n°. 4. Deze steensoort komt overeen met de vorige, doch is nog digter, zwarter en meer basaltachtig van aard; zij breekt in platvormige stukken en is op de afzonderingsvlakken overtrokken met dunne lagen van digte zwavelzure kalk (gips). Deze laatste zelfstandigheid, benevens koolzure kalk is een kenmerkend karakter van de steensoorten van Aden en wordt niet slechts in deze, maar in *alle* gesteenten van dit schiereiland in groote hoeveelheid aangetroffen. In bijna alle rotsen op Aden, namelijk, komen eene menigte, digt nevens elkander liggende smalle reten — afscheidings-spleten — voor, welke zeer dikwerf zoo fijn zijn, dat zij door het ongewapende oog volstrekt niet kunnen waargenomen worden; deze spleten zijn opgevuld met lagen, deels van koolzure, veelal echter van zwavelzure kalk, die eene dikte hebben van een blaadje papier, hoogstens van ¼ lijn en zich zeer gemakkelijk in den vorm van plaatjes van de steenmassa laten afligten. Ten gevolge van de groote menigte spleten, welke daarin voorkomen (en voor een gedeelte met kalk zijn gevuld), schilferen de rotsen zeer ligt af; op vele plaatsen laten gedeelten van hare oppervlakte los, en de massa van puinbrokken aan den voet der rotsen wordt voortdurend grooter. — *Aden* n°. 5. Eene poreuse lava-soort, welke in zamenstel volkomen overeenkomt met n°. 2, doch grijs van kleur is. — *Aden* n°. 6. Eene zwarte lava-soort, doortrokken met eene groote menigte blaasruimten, geheel poreus, doch hard, vast en zwaar. — *Aden* n°. 7. Eene lava-soort, welke met de vorige geheel en al overeenkomt, doch veel grooter blaasruimten heeft. — *Aden* n°. 8. Eene dergelijke lava-soort als de beide vorige, met zeer groote en verder uit elkander liggende blaasruimten, welke zich allen in *eene* bepaalde (horizontale) rigting uitstrekken; n°. 6, 7 en 8 gaan, door tusschensoorten, in elkander over en bestaan uit een en denzelfden gelijkvormigen, basaltachtigen lava-deeg, waarin zelfs het gewapende oog ter naauwernood eenige bestanddeelen kan herkennen. — In het noordwestelijke gedeelte van het eiland, aan den oever der Backbaai. — *Aden* n°. 9. Eene helder grijze, bijna witachtige, met aluin bezwangerde veldspaath-massa, welke met de loup bezien, korrelig is; in dezelve komen eene menigte kleine onregelmatige, verweerde hornblende-korrels, doch geen magneetijzer voor; zij vertoont zich als een zeer brokkelig, bijna zandsteenachtig aglomeraat van veldspaath en verweerde hornblende-kristallen, hetwelk geheel en al met aluin doordrongen en zwaar van gewigt is. — *Aden* n°. 10, *a* en *b*. Veldspaath-lava-soorten, die in meerdere of mindere mate verbleekt zijn geworden, ten gevolge van de werking van zure dampen, waaraan zij waarschijnlijk langen tijd waren blootgesteld. — *a*. Bevat zeer vele kleine kristallen van magneetijzer. Velen zijn zoo klein, dat zij

slechts met de loup kunnen waargenomen worden; op enkele plaatsen der afzonderingsvlakken is deze erts in geringe hoeveelheid aangeslagen, het geen zich aan het bloote oog slechts als zwarte, stoffige vlekken voordoet. Deze steensoort komt geheel en al overeen met die onder n°. 1 opgegeven, slechts is zij iets bleeker geworden. Niet zelden vindt men er zwavel op aangeslagen. — *b.* Deze bevat geen magneetijzer; zij bestaat uit veldspaath- en kwarts-korrels, benevens uit veranderde, verweerde hornblende, geheel en al met aluin doordrongen, ongelijkvormig, korrelig, gespikkeld, menigwerf gestreept. Hier en daar is dezelve met zwavel beslagen. — *Aden* n°. 11. Eene roodbruine, gelijkvormige, digte felsiet-grondmassa, welke hier en daar met zwavel is beslagen; op de afzonderingsvlakken van het gespleten gesteente, is koolzure kalk voorhanden — bij wijze van dunne blaadjes of schellen, welke ligt afschilferen.

Op sommige plaatsen in deze rotssoort vindt men dunne lagen van thon-ijzersteen, ter dikte van ½ tot 1 lijn, welke regt loopende zwarte aderen vormen.

Aden n°. 12. Eene tuf- en brekzie-achtige lava. Zij bestaat uit dunne schelvormige *strepen* eener fijnkorrelige, zwartgrijze lava, welke in eene evenwijdige, horizontale, dikwerf in golfvormig gebogene rigting voortloopen; tusschen deze strepen bevindt zich eene minder harde, helder gekleurde, geelachtig- grijze zelfstandigheid, namelijk, tuf; ten gevolge hiervan doet zij zich aan het oog voor als afwisselend en, in eene horizontale rigting, met lichte en donkere strepen gekleurd. Werd deze merkwaardige lava gevormd door een vulkanischen, gloeijenden modderstroom, die vermengd was met werkelijk gesmoltene steenmassa's, en die onder eene zeer sterke drukking uitgebraakt werd? In het noordelijke gedeelte van het schiereiland aan de oevers der Backbaai.

Aden n°. 13. Kwarts en chalcedoon. Komt nu eens voor aan de oppervlakte der lava-soorten, hetzij als bekleedsel of korst, ter dikte van ¼ à 1 duim, of wel in druipvormige gedaante, dan weder in het binnenste gesteente, waar het de blaasruimten en spleten van hetzelve vervult.

Aden n°. 14. Gips-spaath. (Bladerige zwavelzure kalk. Marienglas.) Deze zelfstandigheid wordt nu eens aangetroffen in de spleten en blaasruimten der lava-soorten, dan weder in dunne lagen aan derzelver oppervlakte, terwijl zij op andere plaatsen in den vorm van aderen, ter dikte van ½ à 2 duim, door de rotsmassa heenloopt. In het noordwestelijke gedeelte van het eiland, aan de oevers der Backbaai.

Literatuur. Onder de nieuwe werken, die over Aden handelen, komen, volgens CARL RITTER, voornamelijk de volgende in aanmerking: R. FOSTER, Short Topographical Description of the Cape of Aden, met eene kaart; deze beschrijving wordt gevonden in: the Proceedings of the Bombay Geogr. Soc. May, 1839, 8°. — Capitein S. B. HAINES (de schrijver van dit werk was in der tijd Gouverneur van Aden), Memoir of the South and East Coasts of Arab, te vinden in: Journ. of the Lond. Royal Geogr. Soc. 1839, vol. IX. — FR. BURR, Sketch of the Geology of Aden, voorkomende in: Transact. of the Geol. Soc. of London, Sec. Ser. vol VI. p. 2 London, 1842. —

J. P. MALCOLMSON, Account of Aden, te vinden in: Journ. of the Roy. Asiat. Soc. of G. Britain and Ireland. London, 1845. n°. XVI. p. 1.

Behalve uit andere werken, welke sedert den tijd der Romeinen over dit onderwerp zijn in het licht gekomen en uit eenige afzonderlijke beschrijvingen van verschillende nieuwere reizigers, is het voornamelijk uit de zoo even opgenoemde geschrifen, dat CARL RITTER zijne berigten heeft geput. Hetgeen hij ons meldt omtrent Bab el Mandeb, Aden, enz, (Erdkunde, XII. p. 664—707) is zoo grondig en volledig, dat het ons onnoodig toescheen op nieuw de bronnen na te sporen. Buitendien heeft het mij niet mogen gelukken andere der opgenoemde werken onder het oog te krijgen, dan die van BURR en MALCOLMSON, welke ik tot dit einde heb nagelezen. Het zij mij derhalve vergund, datgene uit de beide genoemde schrijvers en uit het werk van RITTER mede te deelen, hetgeen eigen onderzoek, op de plaats zelve in het werk gesteld, mij niet kond leeren; uithoofde de tijd van mijn verblijf aldaar zich tot eenen enkelen dag heeft bepaald.

De stad Aden, gelegen aan de oostelijke zijde van het schiereiland van dien naam, was reeds in de vroegste tijden vermaard als zeehaven en handelplaats. Zij komt reeds voor bij PLINIUS, onder den naam van Athana; PTOLEMEUS noemt haar Madoce; het is de zeestad Arabia felix, vermeld in den Periplous. Waarschijnlijk is het, dat zij reeds ten tijde van SALOMON, 670 vóór de geboorte van CHRISTUS, werd bezocht door de schepen, welke naar Ophir zeilden, en later door die vaartuigen, waarvan de togt is beschreven in den Periplous (door den PSEUDO-ARRIANUS), ten jare 330 vóór CHRISTUS. Onder de regering van Keizer CONSTANTINUS, omstreeks het midden der 4de eeuw na CHRISTUS, werd te Aden eene christengemeente gesticht en eene kerk gebouwd, en werd deze beroemde zeehaven, behalve door de Romeinen, druk bezocht door Indische en Chinesche zeevarenden. — EDRISI maakt melding van haar in den jare 1150. Tijdens MARCO POLO, in 1293, en EBN BATOETA, in 1328, zich aldaar bevonden, was zij nog de groote en beroemde stapelplaats voor den handel in Arabische paarden en Indische specerijen. In 1513 was de stad nog zeer bloeijend en zoo sterk bevestigd, dat ALBUQUERQUE haar te vergeefs met zijne overwinnende vloot bestookte. Toen echter in den jare 1538 SOELEIMAN I zijne wapenen tegen haar keerde, werd zij door hem verwonnen; Turken zetten zich in haar neder en tot in 1630 bukte zij onder hunnen schepter. — Ten gevolge van de heerschappij der Turksche opperhoofden, door het verleggen van den Indischen handelsweg om den zuidelijken uithoek van Afrika, zoo mede door de bandeloosheid en roofzucht der Arabische volkstammen, die zich, in 1705, van het rijk van Jemen losscheurden en zich onder hunne eigene, onafhankelijke Sultans in Aden vestigden, viel de voormaals zoo beroemde handelstad weldra in een puinhoop ter neder; haar glans, hare rijkdommen verdwenen zoo geheel en al, dat het gansche schiereiland, in 1839, slechts nog een duizendtal bewoners telde, arme Arabieren, wier woningen ellendige hutten waren.

Langzamerhand vervielen de gedenkteekenen, door de voormalige bewoners van Aden gesticht sedert de regering van CONSTANTINUS, in 350 na CHRISTUS, en vooral die, welke gedurende de heerschappij der Turken van 1538 tot op 1630 waren daargesteld. Hiertoe behooren onder anderen: eene reusachtige waterleiding, uit gebakken steen vervaardigd, welke, over de landengte, 3 uren ver in het binnenland van Arabië reikt, tot aan eene bron, die thans is opgedroogd; — verder het grafgesticht van den Sheikh Idris; zeer ruime waterbakken, welke in de rotsen uitgehouwen of van steen opgetrokken zijn; eene menigte zeer diepe waterputten in de omstreken der stad; muren van gebouwen; door kunst aangelegde wegen, trappen, grafgesteenten, vestingwerken, enz.

In 1839 werden door het Britsch gouvernement pogingen aangewend om, bij verdrag, in het bezit gesteld te worden van het schiereiland Aden, hetwelk destijds geregeerd werd door den Sultan van den stam ABD-ALI, die te Lahedsch (of Ladsch), eene binnenstad op een afstand van 7 uren noordwestwaarts van Aden gelegen, zijn verblijf hield.

Toen echter deze Sultan de geslotene overeenkomst trouweloos verbrak, werd Aden door de Britsche wapenen ten onder gebragt. Het bezit dezer stad was voor de Engelschen niet slechts van hoog gewigt, ten einde als aanlegplaats te dienen voor de stoomschepen der zoogenaamde over-land-mail tusschen Indië en Egypte, maar voornamelijk ook als vesting, als een ander Gibraltar, gelegen in de nabijheid van den ingang der Roode Zee, als haven en stapelplaats voor den handel tusschen Indië en Arabië; de gunstige ligging der stad deed hen daarenboven de hoop voeden, dat de uitvoerhandel van Mochha-koffij langzamerhand hier heen zou geleid kunnen worden. Sedert den tijd dat het schiereiland in het bezit geraakte van Engeland, is zijne ontwikkeling met rasse schreden voorwaarts gegaan en ziet het zich in een geheel veranderden toestand geplaatst; reusachtige vestingwerken zijn als door een tooverslag uit de rotsen opgerezen; de bevolking, vroeger uit een duizendtal in lompen gehulde bewoners bestaande, is thans reeds tot 20,000 zielen gestegen, waaronder 12 à 13,000 Arabieren, vierdehalf duizend man Britsche troepen, en ongeveer een gelijk aantal andere vreemdelingen; de waterputten zijn op nieuw gereinigd; een aantal gebouwen, hôtels, kasernen zijn opgerigt. Aden behoeft nog slechts eenige weinige jaren en waarschijnlijk zal het niet slechts tot zijn voormaligen luister zijn wedergekeerd, maar dien verre te boven streven. Tot heden echter kost het onderhoud dezer bezitting aan het gouvernement jaarlijks 90,000 ℒ, zonder eenige voordeelen aan hetzelve op te leveren.

Eerst sedert de Engelschen zich aldaar hebben gevestigd (1839) is de plaatselijke en natuurlijke gesteldheid ons naauwkeuriger bekend geworden, voornamelijk uit hetgeen ten dien opzigte is openbaar gemaakt door den kapitein bij de genie R. FOSTER en door Dr. MALCOLMSON. De stad ligt op 12° 46′ noorderbreedte en 45° 10′ ooster lengte van Greenw; de hoogste top van den Schamshan ligt, naar de waarnemingen door HAINES gedaan, 1,666 voet boven den spiegel der zee.

Ten opzigte der *luchtgesteldheid* wordt het volgende door de zoo even genoemde schrijvers medegedeeld; de waarnemingen, welke ik, gedurende mijn kort verblijf aldaar heb gemaakt, zal ik bij die der overigen voegen.

Van April tot October heerscht alhier de *heete* of zuidwestelijke moesson; deze wind, welke tegen het invallen van den nacht gewoonlijk gaat liggen, doet veelal stofwolken van de bergen oprijzen, drijft deze naar beneden en doet de hitte van den dampkring daardoor stijgen tot 104° Fahr. Dikwerf wordt het schiereiland bezocht door stormen, die zich uit het noorden verheffen; de drukkende hitte, welke zij veroorzaken, benevens de stofwolken, die daardoor oprijzen, zijn de hoofdplagen voor de bewoners van Aden.

Van October tot Maart heerscht de *koude* of noordoostelijke moesson. Zoo lang deze wind waait is de dampkring vochtig en worden de rostwanden op vele plaatsen met een uitslag van „alkalische zouten" bedekt (volgens de opgave van MALCOLMSON). Deze opgaaf schijnt op eene dwaling te berusten, want behalve aluin, heb ik nergens eenig spoor van zouten op Aden aangetroffen, welke in het water oplosbaar zijn; wel vond ik op veelvuldige plaatsen *kalkaarde*, die in den vorm van een dun beslag voorkwam op de afzonderings-vlakken der gesteenten, in de veelal haarfijne reten der rots. Gewoonlijk bestond deze zelfstandigheid uit *zwavelzure kalk* (gips), dikwijls ook uit koolzure kalk; enkele malen trof ik de eerstgenoemde ook in grootere hoeveelheid aan in de blaasruimten en in wijde spleten van het gesteente *).

In November, Januarij en Februarij ontlasten zich van tijd tot tijd enkele regenbuijen over dit schiereiland, welke echter nimmer in een aanhoudenden regen overgaan. Overigens is de hemel het geheele jaar door helder en de dampkring droog. Gedurende de koude maanden rijst de thermometer, naar de opgave van MALCOLMSON, des daags niet hooger dan tot 86° en daalt des nachts niet lager dan tot 64° Fahr. Tijdens ik mij op het schiereiland bevond was het verschil in de bogt, waar het hôtel staat, tusschen de temperatuur des daags en die des nachts nog grooter; zij bedroeg 29 graden. Op den 4^{den} October, namelijk, rees de thermometer des middags tusschen 2 en 3 uren in de schaduw tot op 95° en op den 5^{den} des morgens kort vóór zonsopgang stond hij op 66° Fahr. Deze sterke bekoeling van den dampkring gedurende den nacht, welke, mits er slechts windstilte zij, steeds zwaren dauw veroorzaakt, hoe droog de dampkring ook moge zijn, bragt een onaangenamer gevoel te weeg dan de hitte, welke wij des daags hadden te verduren; zij verwekte een gevoel van huivering en koude.

Ook het badwater dat uit een gegraven put, achter het hôtel gelegen, werd geschept en dat uithoofde van zijnen wrangen smaak ondrinkbaar was, — misschien bevatte het Sulphas Magnesiae in opgelosten toestand, —

---

*) Deze zelfstandigheid werd te Leiden aan eene naauwkeurige chemische ondersoeking onderworpen, zoodat over de juistheid der bestemming geen twijfel bestaat.

bleef tot op den middag gevoelig en kilkoud. Welk een bedriegelijke thermometer de organische vatbaarheid voor den indruk van warmte (het gevoel van warmte) overigens oplevert, hiervan verkreeg ik te Aden een vernieuwd en duidelijk bewijs; de warme dampkringslucht, welke ik hier in deze drooge, Arabische landstreek inademde en die tot op 95° was gestegen, kwam mij minder drukkend, minder heet voor dan de *vochtige* lucht te Batavia, hoewel deze gewoonlijk geen hoogeren warmtegraad bereikt dan 84 of 82 graden.

Daar het hier slechts zeer zelden regent, zoo wordt geen beekje, geen plasje, ja, geen enkele druppel water op de oppervlakte van den bodem van het gansche schiereiland gevonden. Het eenige water, en dit is niet slechts drinkbaar, maar mag uitnemend van smaak en helderheid worden geheeten, loopt te zamen in gegraven, cilindervormige putten, welke gemiddeld genomen eene diepte hebben van 40 voet. Het aantal dezer vergaderbakken, welke, boven met eene soort van borstwering of lage muur voorzien, zoo in het keteldal zelf, als in deszelfs omtrek worden gevonden, bedraagt 350. De meeste zijn *oude* waterputten, in vorigen tijd door voormalige bewoners van Aden gegraven, die door de Engelschen, sedert zij in het bezit van het schiereiland traden, slechts zijn gereinigd geworden. Allen worden zij aan den voet der hooge bergjukken gevonden en zijn (zoo als ik waargenomen heb) veelal uitgegraven geworden in massa's van rotsbrokken en gruis, of tuf, zelden in compacte rotsgesteenten. Volgens MALCOLMSON is de rijke voorraad van water, hetwelk deze bronnen in zulk een droog land als Aden het gansche jaar door opleveren dat echter nimmer boven zekere hoogte rijst, slechts op ééne wijze verklaarbaar; hij veronderstelt, namelijk, dat het wordt aangevoerd langs onderaardsche kanalen, die in den vorm van een hevel uit het gebergte in het binnenland van Arabië gelegen, hierheen loopen, alwaar het vervolgens door hydrostatische drukking te voorschijn komt, op gelijke wijze als met artesische putten het geval is. Werd dit bronwater op Aden niet gevonden, zoo zou dit schiereiland geheel onbewoonbaar zijn, want de putten, welke in de nabijheid van het strand zijn gegraven, leveren slechts brak water op.

De veronderstelling, dat het water langs onderaardsche kanalen, ter lengte van verscheidene dagreizen, naar Aden zou toevloeijen, zullen wij daarlaten en ons ten dezen opzigte bepalen tot de volgende opmerkingen.

Daar de hitte des daags een zeer hoogen graad bereikt, zoo stijgt uit de zee, welke het schiereiland van alle zijden omgeeft, eene groote hoeveelheid dampen op; uithoofde nu de bekoeling der lucht gedurende den nacht des te sterker is, zoo ontstaat hieruit somtijds een verschil van 30° tusschen de temperatuur van dag en nacht en als een gevolg hiervan valt er dus des nachts een sterke dauw; deze dauw dringt door de lagen van steengruis, waaruit een groot gedeelte der oppervlakte van het schiereiland is gevormd, benevens door de spleten der rotsen en moet tot water zamenloopen in eene zoodanige diepte beneden den beganen grond, waar compacte, niet poreuse rotslagen het verdere doordringen van het water

beletten. Hierbij behoort nog in aanmerking te worden genomen, dat volgens de berigten van MALCOLMSON zelven, de lucht van October tot Maart, gedurende den noordoost-moesson vochtig is, de bergtoppen meermalen in wolken gehuld zijn, ja, dat het in de maanden November, Januarij en Februarij somtijds regent. En nu rijst de vraag: of de atmospherische vochtigheid, die ten gevolge van de bekoeling des dampkrings nedergeploft is op een gebergte, dat eene lengte van 1½ uur, bij eene breedte van ¾ uurs heeft en dat ten deele eene hoogte bereikt van 1660 voet, toereikend mag geacht worden om gindsche putten, die in het diepste gedeelte des eilands, — in het keteldal, — zijn gegraven, van water te voorzien? en of het gelijke niveau van al deze putten niet hierdoor zeer natuurlijk te verklaren zij: dat zij *boven* eene ondoordringbare rotslaag, — eene lavabank, of iets dergelijks, — welke aan dezelve ten bodem strekt, alle met elkander in verband staan, dewijl zij gegraven zijn in een lossen bodem, uit zand en steengruis gevormd, waardoor het water als door een zeef kan heendringen?

Wat betreft de *geologische structuur* van het schiereiland, dat hetzelve namelijk is gevormd uit vulkanische steensoorten, ten dezen opzigte stemmen de waarnemingen der Engelsche natuuronderzoekers met de mijne volkomen overeen. Het keteldal waarin de stad is gelegen, wordt door hen genoemd: een *uitgebluschte krater* en het gansche schiereiland een *voormalige, submarine vulkaan;* met deze beschouwing echter kan ik mij in geenen deele vereenigen. Het is waar, het dal heeft een trog- of ketelvorm en de hellingen welke hetzelve omringen rijzen, aan verscheidene zijden, vooral aan deszelfs westelijken kant zeer steil opwaarts, maar 1°. vormen de bergjukken, waarvan de wanden een gedeelte uitmaken, aan hunne buitenwaarts gekeerde zijden even steile wanden als aan de binnenwaarts, de naar het keteldal gewende zijden het geval is; 2°. rijzen de wanden van andere bergjukken op het schiereiland Aden, welke verre van het keteldal zijn gelegen, insgelijks zeer steil, ten deele loodregt opwaarts; 3°. bezitten niet slechts de bergjukken van Hasan, dat tegenover den ingang der Backbaai is gelegen, dergelijke smalle uitgetande, gekerfde kammen, benevens steil of loodregt oprijzende wanden, maar wij merken een gelijken vorm op bij vele andere jukken van het eiland Socotora, ja, bij de meeste bergketenen, welke ik op de kust van Arabië heb gezien; hieraan laat zich het plutonisch-vulkanische karakter dezer rotsgebergten, die gangvormig uit de aardkorst oprezen, met een oogopslag onderkennen in tegenstelling van de vlot- of laagsgewijze verdeelde bergmassa's. Gene vormen regtopstaande uitgekerfde kammen, deze daarentegen vlakke banken of schotsen. Duidelijk zal den lezer het onderscheid tusschen beide formatiën in het oog vallen, indien hij de Figuren 11, 12, 15 en 16 vergelijkt met de Figuren 13 en 14; 4°. hebben de eilanden in de Roode Zee, niet ver van Aden gelegen die *stellig* vulkanen zijn, eene geheel verschillende gedaante, zij zijn, namelijk, kegelvormig en glad. Men vergelijke Figuur 7, 8, 9 en 10; 5°. wel heb ik geene kraters in andere werelddeelen bezocht, maar op Java en Su-

matra werd stellig een half honderdtal vulkanen door mij beklommen. Hoe groot het onderscheid ook moge zijn, dat tusschen dezelve bestaat, al is het, dat sommigen worden beschouwd als verheffings-kraters, — die ik *allen* uitbarstings-kraters noem, zoo komen zij toch in dit opzigt met elkander overeen: dat de gesteente-lagen, hetzij vaste lava, of losse gruismassa's, waaruit zij bestaan, aan alle zijden naar een denkbeeldig middenpunt oprijzen en eensklaps eindigen, namelijk, ter plaatse waar de krater, dat is, de ringmuur van het keteldal dat men krater heet, wordt gevormd. De afgebrokene koppen der lagen doen zich alsdan aan den wand voor als dwars gerigte, evenwijdige en veelal trapsgewijs voorwaarts springende strepen of banden. Nergens heb ik een spoor van eene dergelijke structuur aan de wanden, welke het keteldal van Aden insluiten, kunnen waarnemen. Ik bespeurde slechts lijstvormige bergkammen, jukken, die als loodregt oprijzende gebergtegangen, aan *beide* zijden steil zijn, zich hier en daar in den vorm van een rooster vereenigen en ten gevolge hunner onderlinge verbinding, behalve andere trogvormige dalen, ook het keteldal van Aden omringen.

Malcolmson heeft stellig niet bedacht welk eene onmogelijkheid hij als waarschijnlijk aannam, toen hij de hypothese ter neder stelde, dat de bronnen van Aden zouden gevoed worden door het water, hetwelk op onderaardsche wegen, dagreizen ver uit het gebergte van Jemen of Hadhramaut, daarheen stroomde, ingeval de grond, waarop de stad Aden rust, werkelijk de kraterbodem van een voormaligen vulkaan was!

Tot afscheid van het dorre schiereiland beklom ik, op den 5den des morgens vroeg, nog een der hoogste bergjukken. Van dat punt kon mijn oog al de huiveringwekkende woestheid van een groot gedeelte van het eiland aanschouwen. Hoe indrukwekkend de bergen zich ook mogen voordoen, zoo zijn zij echter gering te heeten in vergelijking van die, welke zich op de Soenda-eilanden verheffen; naar het mij voorkwam bragten zij dien indruk slechts te weeg en deden zich zoo hoog voor, uithoofde er noch werkelijk hoogere bergen, noch geboomte in den omtrek werden gevonden, ten gevolge waarvan geen maatstaf hoegenaamd ter beoordeeling voorhanden was. Indien een twaalftal Rasamala-boomen, gelijk op Java groeijen, boven elkander langs de steile wanden werden geplaatst, dan zoude de top van den bovensten boom zich reeds verheffen boven de hoogste spits van den Shamshan. Doet zich de bergmassa, die men daar uitgestrekt ziet tusschen de beide zeeboezems in het oosten en in het westen, al tamelijk hoog aan het oog voor, zoo is het toch niet te min waar, dat er in menige krater op Java ruimte genoeg is om het gansche eiland Aden, met alles wat er op gevonden wordt in te bergen, ja, te verbergen; zoo zou de hoogste top van den Shamshan niet boven den rand van den krater des Rawon of Têngger uitsteken, indien het eiland op den bodem van denzelven lag. De kraterbodem van den goenoeng Têngger op Java heeft eene middellijn van eene geographische mijl en wordt omringd door eenen muur ter hoogte van 1,000 à 1,700 voet; die van den goenoeng

Rawon daarentegen is meer dan 2,000 voet diep *), terwijl de grootste middellijn van het schiereiland Aden van het oost-zuidoosten naar het west-noordwesten, volgens FOSTER, slechts 1 à 1½ uur bedraagt!

Een aangenaam gevoel maakte zich van mij meester toen ik afscheid van dit woeste schiereiland nam. Voor mijne verbeelding tooverden zich de heerlijke bergen van Java; zij schenen mij te vragen: Waar wordt eene zoo verhevene en toch zoo liefelijke, zoo immer groene, zoo immer bloeijende natuur gevonden als bij ons? En het antwoord, dat mijn geest hierop gaf, was: misschien nergens, *hier* ziet men het tegendeel.

Ten 8 ure van den volgenden morgen, zijnde den 5den October, ligtten wij het anker en zetten koers naar het west-zuidwesten; tusschen de west-spits van Aden (ras Marboet), waarop het gedetacheerde fort is gebouwd, dat wij zuidwaarts van ons hadden, en het bergachtige schiereiland djebel Hasan, dat noordwaarts lag, stevenden wij de Backbaai uit; de bergen van dit schiereiland hadden wij derhalve regts van ons. Naauwelijks hadden wij onzen togt gedurende eenigen tijd voortgezet of wij kregen verder westwaarts een dergelijk doch kleiner, rotsachtig voorgebergte in het oog, ras Amran geheeten, hetwelk even geïsoleerd als het laatstgenoemde uit vlakke, zandige streken oprees; wij stevenden nu op een afstand van 3 à 4 engelsche mijlen van de kust van Arabië voort en ontwaarden niets anders dan het *vale* koloriet van een laag en vlak zandig strand, waarvan het eentoonig gezigt slechts ten 1½ ure door eenige geïsoleerd oprijzende heuvelen werd afgebroken; slechts de toppen dezer heuvelen waren donkerder gekleurd dan de omringende streken, hetgeen waarschijnlijk werd veroorzaakt doordien deze uit de zandmassa's, welke al het overige bedekten, uitstaken. Hierop volgde weder eene vlakke, zandige streek, welke echter misschien een vijftigtal voeten hooger boven de zee scheen op te rijzen dan het vlakke strand, hetwelk wij van de andere zijde dier heuvelen hadden gezien. Tot 2 ure hadden wij voortdurend west-zuidwestwaarts koers gehouden; toen wij denzelven in west ½ noord veranderden, ontwaarden wij op nieuw bergen op de kust, welke wij steeds aan onze regter (noord-) zijde hielden. Het waren lang uitgestrekte rotsketenen, djebel Khoran en anderen, welke een gelijken bruinachtig grijzen tint, en spits en ruw uitgetanden zoom hadden als alle andere rotsketenen, welke wij zoo op Socotora als langs de kust van Arabië in het oog hadden gehad. Verder landwaarts in rezen nog verscheidene en wel hoogere bergketenen op, die, hoezeer zij niet verre van het kustgebergte verwijderd schenen, echter veel minder duidelijk zigtbaar waren, zij liepen evenwijdig aan elkander van het oosten naar het westen.

Hieruit blijkt, dat dit gedeelte van Arabië verre van eene *vlakke* woestijn te vormen, daarentegen een land is dat een rijke afwisseling van terreinvormen aanbiedt, met bergketenen en meer of min hooge tusschendalen en tusschenvlakten voorzien is, een land, waaraan slechts het plantaardige be-

*) Zie »Java, deszelfs gedaante, bekleeding en inwendige structuur." Amsterdam 1851 p. 812 en 906.

kleedsel ontbreekt, om tot de schoonste der aarde te behooren; maar gelijk het zich daar vertoont, van alle vruchtbare aarde, van allen plantentooi verstoken, terwijl de gebergten uit naakte rotsen, de vlakke landen uit dorre zandstreken bestaan, die zelfs door geen enkele grasscheut worden gesierd, mag het slechts eene treurige woestijn worden geheeten.

Wanneer wij de redenen trachten uit te vorschen van de dorheid des bodems, van de droogheid der voortdurend heldere lucht, twee verschijnselen, welke waarschijnlijk een wederzijdschen invloed op elkander uitoefenen, dan rijst de vraag: welke is de oorzaak der beide verschijnselen, welke was het *eerst* aanwezig en welke van beiden moet derhalve worden beschouwd als het gevolg, als de uitwerking van gene? Oppervlakkig gezien, schijnt de beantwoording dezer vraag uiterst moeijelijk; wij zullen echter trachten haar op te lossen. — *Ware* de bodem bedekt met vruchtbare aardlagen en wouden, dan zou de dampkringslucht niet zoo droog kunnen zijn als thans het geval is, wolken zouden gevormd worden, er zou regen vallen en beken zouden het land doorstroomen; — *vielen* dagelijks verkwikkende regendruppelen in de woestijnen van Arabië en van Afrika, dan zoude het dorre zand, de naakte rots weldra verweeren en allengs met wouden worden gesierd. — De dorheid des bodems is derhalve waarschijnlijk het eerst aanwezig geweest, hoewel het niet kan worden ontkend, dat de *eenmaal hierdoor veroorzaakte* droogheid der lucht wederom op hare beurt den bodem als het ware veroordeelt om, misschien nog duizende jaren onveranderd in denzelfden toestand te verblijven, waarin hij zich thans bevindt.

De zware fossile boomstammen, welke zelfs in de woestijnen van Egypte worden gevonden, leveren het bewijs dat eenmaal wouden den bodem derzelve versierden, en dat ten gevolge van deze of gene omkeering in de natuur, deze nu woeste streken van Arabië en van Afrika van hun plantaardig bekleedsel zijn beroofd geworden en in zandwoestijnen herschapen; de verhitte luchtstroomen, welke in eene verticale rigting van dezen gloeijenden bodem opstijgen, doen alle vochtdeelen verdampen en alle wolken verdwijnen, die over denzelven worden heengevoerd.

Omstreeks drie ure in den namiddag kregen wij eenige bergketenen in het gezigt, welke zich op grooteren afstand der kust in het binnenland verhieven; die, welke langs het strand voortliep, ging weldra over in het vlakke land, hetwelk van nu af aan in derzelver plaats trad en eene zandwoestijn vormde, welke, naar het scheen, de breedte had van verscheidene Engelsche mijlen en hier en daar enkele zwarte stippen vertoonde (waren het struiken?). Ten 4 ure kregen wij wederom een laag gebergte in het gezigt, hetwelk even als de andere bergketenen, welke wij hadden gezien, een uitgetanden kam bezat en niet verder dan op eene Engelsche mijl afstands van de kust voortliep; — wij stevenden sedert 2 ure voortdurend digt langs de kust naar het westen heen en hadden gedurende al dien tijd de binnenwaarts gelegene dubbele, ja drie en vierdubbele bergrijen in het gezigt, welke allen van het oosten naar het westen waren gerigt. Eerst

met het vallen van den avond verloren wij de gestadige afwisseling, welke het gezigt dezer evenwijdige („alternirende") bergketenen, ons opleverde, die langs het strand nu eens in het vlakland overgingen, elders zich weder op nieuw verhieven, doch meer landwaarts in voortdurend in verschillende rijen nevens elkander voortliepen.

Niets werden wij gewaar van de laatste, westelijke kaap en van het gebergte der zuidkust van Arabië, noch van het eiland Perim hetwelk in de straat gelegen is, want omhuld door de duisternis van den nacht stoomden wij door den beruchten ingang in de Roode Zee; zeker is het, dat hij door onze stuurlieden niet als zeer gevaarlijk werd geacht, dewijl zij het waagden midden in den nacht door „de poort van rouw", door „de poort van gevaar" *Bab el Mandeb* *) te stevenen. Wij zagen niets dan de donkere omtrekken van het kustgebergte en van eenige eilanden, welke in onze onmiddellijke nabijheid waren gelegen. Van de stad Mochha daarentegen, die wij insgelijks voorbij stevenden, kwam ons niets in het gezigt.

Toen de ochtendschemering van den volgenden dag, den 6den October aanbrak, zagen wij aan onze regterzijde, d. i. ten oosten, de bergachtige kust van Arabië doch op zulk een afstand van ons, dat zij zich slechts onduidelijk aan ons voordeed; ter linkerzijde, d. i. westwaarts van het schip, lagen in onze onmiddellijke nabijheid eene menigte grootere en kleinere eilanden, waaronder zelfs zeer kleine voorkwamen en die meest allen eene kegelvormige gedaante hadden; het waren de Harnish-eilanden †). De meeste zagen wij reeds achter ons toen wij in den vroegen morgen op het dek kwamen. Wij hadden onzen koers nu veranderd en stevenden naar het noorden heen.

Omstreeks 7 ure bevonden wij ons tegenover de zuidelijke kaap van een uitgestrekt eiland, Djebel Zoogoer geheeten, hetwelk op 14° noorderbreedte aan onze linkerzijde lag. Vergelijk *Figuur* 7. Meer dan een half uur verliep er alvorens wij langs de oostelijke zijde van dat eiland voorbij gestevend waren en het noordelijke uiteinde bereikten; de lengte van hetzelve bedroeg derhalve stellig meer dan een uur. Het eiland verhief zich tamelijk hoog boven de zee en zijne bergketenen onderscheidden zich van die, welke wij zoo op het vaste land van Arabië als op Socotora hadden gezien, door een niet uitgetanden kam, hoewel zij overigens ongelijk van hoogte waren, en door de gladde oppervlakte der hellingen, welke met veel zachter glooijing afdaalden dan die der bergketenen van het schiereiland Aden. Voor het overige hadden zij eene gelijke donker bruinachtig-grijze tint als de bergketenen waarvan wij vroeger hebben gesproken; slechts op enkele plaatsen werd deze algemeen over het gebergte verbreide kleur geschakeerd door een bruinachtig rooden of helder grijzen tint; hier en daar

*) Deze is de beteekenis der Arabische woorden Bab el Mandeb.

†) Groot-Harnish, Klein-Harnish benevens andere eilanden, voorkomende op de kaart der Roode Zee van s. moresby: (Chart of the Red Sea, etc, surveyed in the years 1830—1833 bij Captain v. elwos and Lieutenant s. s. pringle, and completed in 1833 and 1834 by Commander s. moresby and Lieutenant e. carless, Indian Navy.)

bemerkte men aan het strand enkele vaalgele zandstrepen. Blijkbaar moest dit gebergte een *vulkaan* zijn, welke zijne gelijkmatige hellingen door het uitgeworpen zand of de bergafwaarts gestroomde lava had verkregen. Op den linkerzoom van het gebergte verhief zich een kleine kegel; hij was glad en had een donkerder kleur dan de helling, welke zich op de voorzijde van denzelven uitstrekte. Midden op de berghelling ontwaarden wij nog een tweeden stomp — afgeknotten, kegelvormigen heuvel, welke even als de vorige niets anders zijn kon, dan een zijdelings uitgeworpene *eruptiekegel*. Duidelijk kon men zien, hoe de lava- of puinstroomen over den hooger gelegen rand van het gebergte uitgestort, naar beneden en *rondom* dezen kegel *heen* waren gevloeid. (Men zie Figuur 7.) Nergens liet zich eenig spoor van plantengroei aan de hellingen van dit gebergte waarnemen.

In de nabijheid van het noordelijke uiteinde van dit groote eiland lagen 4 kleinere eilanden; het eene, „High-eiland, was regtstreeks noordwaarts, en de drie andere, digt bij elkander noordoostwaarts van het eerst genoemde gelegen; de drie laatstgemelde, de Aboo Eyle-eilanden, op de kaart van MORESBY geheeten, stoomden wij ten 7½ ure op den afstand van een' steenworp voorbij. Het waren kolossale rotsen, die met steile wanden *loodregt* uit de zee oprezen, zonder ergens een spoor van een vlak strand te vertoonen, en die aan de toppen in een dwars afgeknot plat vlak eindigden. Nergens vertoonde zich aan de wanden dezer rotsen zelfs het geringste spoor van plantengroei; hare kleur verschilde geheel en al van de bergen en eilanden, welke wij tot heden op onzen togt hadden gezien; zij waren geelachtig *wit* van kleur en wel voornamelijk aan en nabij den schedel, terwijl het wit der wanden hier en daar met een geelachtig rood-*bruin* was geschakeerd. Op enkele plaatsen ging deze witte kleur in een donker zwartachtigen tint over, als ware de wand berookt, en door kolendamp aangeslagen. Deze rotsen, die zich als torens, als oude kasteelen uit het water verhieven, boden ons met hare wit gekleurde bovengedeelten en schedelvlakten een zonderling schouwspel aan, terwijl zij ons te gelijk de oorzaak dier bleeke tint vertoonden. Wij werden, namelijk, op de wit gekleurde oppervlakte der rots eene menigte zwarte zeevogels gewaar, die slechts aan de benedenvlakte der vleugels, aan den buik en aan den snavel wit gekleurd waren en die zonder twijfel het rotsgesteente door hunne uitwerpselen hadden geverwd. Honderd duizenden dezer vogels zaten op deze eilanden of vlogen over en rondom dezelve, terwijl ontzagchelijke zwermen ook ons schip omstuwden, dat de baren der zee met snelle vaart doorkliefde en zijne rookzuil langs de wanden der rots heen bewoog.

Van den oogenblik, dat wij deze rotsen waren voorbijgestevend, het was na 7½ ure, — kregen wij tot in den namiddag geen land meer in het gezigt; wij zetten onzen togt voort door een gedeelte der Roode Zee, alwaar binnen het bereik van ons oog geene eilanden werden gevonden.

Ten 3 ure des namiddags deed zich vóór ons uit weder land op; op een grooten afstand van ons schip rees het uit de zee opwaarts in een vorm, die onze opmerkzaamheid in hooge mate tot zich trok. Het waren

vulkanen, welke de gedaante van eilanden bezaten en waarvan ik het gezigt te meer welkom heette, daar ik reeds zoo lang en vurig had gewenscht, ook in andere werelddeelen eenige vulkanen te leeren kennen, sedert ik er op Java zulk een groot aantal had onderzocht.

Ik bragt derhalve potlood en papier in gereedheid, ten einde ze allen te kunnen afteekenen, zoodra wij dezelve digt genoeg zouden genaderd zijn. De profiel-teekeningen, welke ik daarvan ontwierp, deel ik den lezer mede; ik meen hierbij de verzekering te mogen voegen, dat niettegenstaande zij van zulk een bewegelijk standpunt, — van het dek der stoomboot, — werden genomen, zij echter als juist en getrouw mogen beschouwd worden; oefening, namelijk, had mij in staat gesteld omtrekteekeningen in weinige oogenblikken te ontwerpen, en derhalve deze bergen af te teekenen, alvorens zij aan het voorbij snellende vaartuig eene andere zijde toekeerden en op die wijze van vorm konden veranderen. Noord-noordwestwaarts koers houdende, stevenden wij langs hunne oosterflank en hadden deze eilanden derhalve aan onze linkerzijde. Het eerste profiel nam ik ten $8^1/_2$ ure, zie *Figuur* 8; de kegel n°. 1 lag toen west-zuidwestwaarts van ons en de andere kegels en rotseilanden n°. 2 tot n°. 10 werden west tot noordwest vóór ons schip gezien, in die stelling en op dien onderlingen afstand als op de zoo even gemelde Figuur is afgebeeld. Van n°. 1 wordt derhalve de oost-noordoostzijde en van de volgende de oost-, oost-zuidoost- en zuidoostzijde gezien. Waarschijnlijk is n°. 1 een klein, geïsoleerd eiland aan de westzijde der grootere Sebair-eilanden, — de Zebayer-Islands op de kaart van MORESBY, — waartoe de kegels n°. 2, 3 en 4 behooren. Den naam van n°. 5 heb ik niet kunnen vernemen. N°. 6, 7, 8 en 9 zijn ongetwijfeld die eilanden, welke op de zoo even genoemde kaart voorkomen onder de namen van Low-, Saddle-, Table-, en Rugged-eiland; de Table-peak is waarschijnlijk het eiland dat wij n°. 8 noemen, terwijl n°. 9 Rugged-Island en n°. 10 Haycock-Island zal zijn. Zij liggen onder 15° 1′ tot 15° 10′ noorderbreedte en veel nader aan de Arabische dan aan de Egyptische kust. Diegene mijner lezers, die niet geheel en al onbekend zijn met de terreinvormen van vulkanische landen, zullen met één oogopslag ontwaren, dat de kleine kegels, welke op Figuur 8 worden gezien en waarvan enkele geïsoleerde eilanden vormen, terwijl elders een twee- of drietal is te zamen gegroepeerd en met elkander een eiland uitmaakt, dat die kegels, zeg ik, *echte vulkanen* zijn, hoewel zij gedeeltelijk slechts de hoogste spitsen, of kraterranden uitmaken van grootere vulkanische kegelbergen, welke onder de wateren der zee verborgen liggen.

Zij verschillen van de vulkanen, welke op Java voorkomen, door hunne *lijnregte* omtrekken, die als het ware met de lineaal zijn getrokken, door de *scherpe* hoeken, waaronder de profiellijnen, b. v. de lijnen der afgeknotte toppen en der zijden, elkander snijden en door de *gladde* oppervlakte hunner hellingen; slechts van het middengedeelte derzelve liepen kleine, smalle groeven benedenwaarts, terwijl de bovenhelft geheel en al

glad was. Zeer eigenaardig is de scheef gerigte lijn der *schedels* van n°. 1 en n°. 10 op Figuur 8 en van n°. 9 op Figuur 10, welke men, niettegenstaande deze scheefheid, door den geringeren graad van haar verval toch zeer duidelijk van de eigenlijke *helling* des bergs kan onderscheiden. Ook aan den voet hebben deze kegels een geheel eigendommelijken vorm, want nadat de hellingen aanvankelijk tamelijk steil en *gelijkmatig* tot op zekeren afstand van den spiegel der zee afdaalden, zoo storten zij zich vervolgens eensklaps *loodregt* naar beneden en vormen zij in dat gedeelte volkomen gladde wanden. Nergens ziet men aan de hellingen der kegels uitstekende ribben of kloven, tusschen deze ribben gelegen; zoogenaamde baranko's. Door hunne regelmaat, door het, om zoo te zeggen, wiskunstig scherpe en bepaalde in den vorm, het gevolg der vrije en hier alleen heerschende werking van vulkanische krachten, die op Java door het regenwater wordt gewijzigd of gestoord, bieden zij eene hoogst merkwaardige, scherphoekige gedaante aan, waarvan het vreemdsoortige nog wordt vermeerderd door het volslagen gemis aan plantengroei. Zij leeren ons den wezenlijken, *naakten* vorm van vulkanische uitbarstingskegels, gelijk zij door het overstroomen van lava of het overstelpen van zand, uit een middenpunt opgeweld, moeten gevormd worden, zoodra zij niet zijn blootgesteld aan de werking van het regenwater, dat de oppervlakte met groeven en voren doorploegt, ja, veelvuldige veranderingen doet ondergaan. Wat hun coloriet betreft, ten dezen opzigte verschillen zij niet van die gebergten van Arabië welke wij vroeger hebben gezien; even als gene zijn zij bruingrijs, dor en kaal. — Het is duidelijk, dat de dwars of scheef gerigte lijnen der schedels van n°. 1, 2 en 3 de randen van even zoo vele kraters zijn, welke achter dezelve zijn gelegen; hetzelfde is het geval met n°. 5.

Ten $3^3/_4$ ure stoomden wij langs een zeer klein en plat rotseiland, hetwelk ter naauwernood 2 voet hoog boven den spiegel der zee uitstak, zoodat ik het aanvankelijk voor een drijvend vlot aanzag; stellig zouden wij niets daarvan bemerkt hebben, indien wij er des nachts voorbij waren gestevend.

Ten $4^1/_4$ ure waren wij, noord-noordwestwaarts koers houdende, in de nabijheid der eilanden n°. 6, 7 en 8 aangekomen, welke in *Figuur* 8 ten $3^1/_2$ ure waren afgeteekend geworden; uithoofde de rigting der eilanden betrekkelijk ons schip, dat zijnen weg vervolgde, veranderd was, zagen wij dezelve thans gelijk ik ze heb afgeteekend in *Figuur* 9; iets later, ongeveer ten $4^1/_2$ ure kregen wij het eiland n°. 9, dat veel verder lag dan n°. 7 en 8, op die wijze vóór ons, gelijk wordt voorgesteld in *Figuur* 10. De zon, welke achter deze eilanden d. i. westelijker stond, dan zij gelegen zijn, deed de naar ons gekeerde oostelijke zijde zeer donker voorkomen, die met scherpe omtrekken tegen het blaauw des hemels afstak.

Deze drie zoo zonderling gevormde, bijna rhombische rotseilanden n°. 7, 8 en 9 die ontoegankelijk steil als muren uit de baren oprijzen, zijn zoodanig ten opzigte van elkander gelegen, dat, wanneer lijnen van het eene

naar het andere eiland worden getrokken, daardoor een driehoek ontstaat, waarvan n°. 8, de Table-peak, het meest oostwaarts ligt, derhalve den oostelijken hoek van den driehoek uitmaakt, n°. 9, namelijk, het „Rugged-island" en de andere zijn meer westwaarts gelegen. De hellingen, welke van het midden van dezen driehoek zijn afgewend, de buitenwaarts gekeerde hellingen, dalen met eene eenigzins zachtere glooijing benedenwaarts, de hellingen daarentegen, welke naar het midden des driehoeks d. i. binnenwaarts zijn gekeerd, storten zich zeer steil, ja, bijna loodregt benedenwaarts; zij vormen meer of min kringvormige, concave-wanden die tegen over elkander zijn gelegen. (Vergelijk de binnenwaarts gekeerde wand van n°. 7 in Figuur 9.)

Het schijnt derhalve, dat zij mogen beschouwd worden als de hoogste toppen van den kraterrand eens grooten vulkaans, welke toppen boven den spiegel der zee uitsteken. De binnenruimte tusschen deze brokstukken, deze eilanden, welke door de wateren der zee wordt gevuld, zal eene middellijn van 4 à 5 Engelsche mijlen hebben; de afstand daarentegen tusschen dezelve onderling verschilt; de afstand van n°. 7 en van n°. 8 tot n°. 9 zal echter niet minder dan 2 à 3 Engelsche mijlen bedragen.

Naar het mij toescheen vormen deze drie rotseilanden een zeer uitgestrekten, nog half onder de wateren der zee bedolven uitbarstings-krater, welke voor den tegenwoordigen tijd in rust is; zij leveren een gelijk verschijnsel als het eiland Santorin in den Griekschen archipel, hoewel dit laatste door vele geologen voor den type van een verheffings-krater gehouden wordt. Later stoomden wij nog langs verscheidene rotsen, — kleine toppen of spitsen van bergen, die uit de zee oprezen, — tot dat de toenemende duisternis het gordijn voor het tooneel van heden liet vallen.

Slechts één enkel voorwerp was zigtbaar door den sluijer van den nacht; donker staken deszelfs omtrekken af tegen den helderen sterrenhemel, namelijk, de rookzuil van een *werkzamen* vulkaan, welken wij aan onze regterzijde hadden! Het was de reeds van vroegere tijden bekende vulkaan djebel *Tair* *) (de insula exusta vermeld in den Periplous der Roode Zee); in den krater van dezen vulkaan is het, dat de Pacha van Egypte den benoodigden voorraad van zwavel doet inzamelen. Al de andere vulkanische kegels, welke wij in de Roode Zee hadden gezien, schenen uitgebluscht te zijn, althans braakten *destijds* geene dampwolken uit, want de officieren aan boord van ons schip beweerden, dat zij uit *een* der toen rustige vulkanen rookwolken hadden zien opstijgen. Dat hier uit den boezem der Roode Zee, d. i. uit de diepe aardspleet, welke aan gene tot bedding strekt, tot groepen vereenigde of in rijen geplaatste kegels oprijzen, mag tot bewijs strekken van den aanmerkelijken invloed, welken vulkanische krachten in een jonger geologisch tijdperk hebben uitgeoefend op de

*) Deze berg wordt Tar gebeeten in het werk van RITTER en D'ANVILLE Tir, Teer of Teir, steeds werkzame vulkaan, ter hoogte van 900 voet," bij ROBERT, t. a. pl.; hij ligt op 15° 32′ tot 33′ noorder breedte en veel nader bij de Arabische dan bij de Egyptische kust.

vorming en vervorming der naburige landen van Aden af tot aan gene zijde van den Sinaï, tot aan de Doode Zee *).

Het laatste eiland, dat wij in de Roode Zee ontwaarden, was de Vulkaan Tair, dien wij in den nacht van den 6den op den 7den October voorbij stevenden.

Van den morgen van den 7den October tot aan den avond van den 10den, derhalve gedurende 4 volle dagen, kregen wij op onzen togt bij noord-noordwestelijken koers, derhalve in de rigting waarin deze golf zich in de lengte uitstrekt, geen land, geene kust, geen eiland meer in het gezigt. Niets zagen wij dan een helderen hemel en eene spiegelgladde zee, terwijl de drukkende hitte slechts zelden door een zuchtje van een koeleren wind eenigermate werd getemperd. Geen visch, geen zeekameel (Naqua el Bahr) kregen wij onder het oog, waardoor wij ons eenige afleiding konden verschaffen †); te vergeefs sloegen wij den blik honderde malen over de verschansing, zagen wij naar alle kanten uit over de zee, in de hoop hier of daar een spoor te ontdekken van de roode conferve, waarnaar de Arabische zeeboezem waarschijnlijk zijnen naam van „Roode Zee" draagt; maar niets zagen wij dan hare *blaauwgekleurde* baren.

Deze golf, in den bijbel slechts bekend onder den naam van Bahr Soeph (de graszee, — de zee, die rijk aan *algen* is), werd zoowel door de Grieken als door de Romeinen, reeds ten tijde van HERODOTUS, mare erythraeum geheeten, en onder dezen naam werden mede die gedeelten der Indische zee begrepen, welke de zuidkust van Arabië bespoelen; wat betreft den oorsprong dier benaming, deze was geheel en al in het duister gelegen. In December, 1823, tijdens EHRENBERG §) zich aan den zuidwestelijken voet van den Sinaï in de kleine baai van Tor bevond, ontdekte deze een verschijnsel, hetwelk een helder licht over den oorsprong dezer benaming kan verspreiden en tevens aantoonen met welk regt dezelve aan deze zee wordt gegeven. Hij merkte, namelijk, op dat uitgestrekte plekken van de oppervlakte der zee *rood* of roodachtig waren gekleurd; uit het onderzoek, dat hij dien ten gevolge in het werk stelde, bleek hem dat het water deze kleur verkreeg ten gevolge van eene daarin voorkomende *conferve*, welke zoo klein was, dat het bloote oog dezelve niet kon waarnemen, en slechts zigtbaar werd in den vorm van een zeer fijn poeder of zeer dunne haartjes, nadat men eenig zeewater door een witten linnen doek had doen loopen, waaraan zij hangen bleef; deze conferve moest bij millioenen en duizende millioenen in het water aanwezig zijn,

*) Bij het stellen van dit gedeelte mijns verhaals deed het mij zeer leed, dat ik niet in de gelegenheid ben geweest het werk van v. s. GUSTRACUR, »Die vulkanische Thätigkeit auf dem Festlande Afrika's, in Arabiën und auf den Inseln des rothen Meeres. Berlin, 1840; en de werken van RUSSEGGER, over de bergsysteemen dezer landen in het algemeen, te kunnen naslaan.

†) Dezen naam geven de Arabieren aan de groote zeekoe (Doegong), Halicore tabernaculi Ruppell, welke uitsluitend in de Roode Zee te huis behoort. Naar verhaald wordt komt zij menigvuldig voor in het noordelijk gedeelte der Roode Zee en wordt onder anderen dikwerf gezien aan den oever van het eiland (Giziret) el Tirahn, hetwelk aan den ingang der golf van Akaba gelegen is.

§) Zie POGGENDORF: Annalen der Physik und Chemie, XVIII. p. 504.

uithoofde dergelijk klein ligchaam in staat was een rood voorkomen te verschaffen aan zulk een uitgestrekt gedeelte der zee. Het was eene Oscillatoria (draadjes met geledingen voorzien, die in bosjes vereenigd voorkomen), waaraan hij uit dien hoofde den naam gaf van *Trichodesmium erythraeum.* (l. c.) Volgens mededeelingen van M. C. MONTAGNE *) werd dit verschijnsel andermaal en wel in veel sterkeren graad waargenomen door M. EVENOR DUPONT, tijdens deze in Julij 1843, met eene stoomboot der landmail de reis van Bab el Mandeb naar Suëz maakte. Hij bragt het kleurgevend voorwerp, de Oscillatoria, mede, zoo als dit op een witten zakdoek was blijven kleven, nadat hij het zeewater door den doek had gezijgd; MONTAGNE kon zich derhalve door onderzoek overtuigen, dat dit voorwerp volkomen overeenkwam met het Trichodesmium erythraeum van EHRENBERG. Ook DUPONT nam dit verschijnsel waar in het noordelijke gedeelte van den Arabischen zeeboezem, in de golf van Suëz; een groot gedeelte der zee, naar zijne berekening eene uitgestrektheid van 85¼ lieues of 256 Engelsche mijlen bedragende, was allerwege en *onafgebroken rood gekleurd;* dit was eene uitgestrektheid, welke door het snel voortspoedende stoomschip eerst in 32 uren werd afgelegd. — Te vergeefs was het, dat wij op onze reis naar een dergelijk verschijnsel uitzagen; het is echter waarschijnlijk, dat hetzelve sedert de oudste tijden *nu en dan* is waargenomen geworden en aanleiding heeft gegeven tot de benaming van „mare erythraeum" d. i. Roode zee.

Eerst op den 10den October, des avonds, toen wij reeds nabij het smaller toeloopende noordwestelijke uiteinde der Roode Zee, namelijk, de bogt van Suëz waren aangekomen en de wind uit het noordwesten was opgestoken, kregen wij ter linker zijde van ons schip weder land in het gezigt; het waren de bergketenen van Opper-Egypte, welke in het blaauwe verschiet zigtbaar werden, en wier kammen even puntig getand en gekerfd waren als alle andere bergketenen die wij vroeger in Arabië hadden gezien. Zoo even was de zon achter dit gebergte gedoken; vóór ons strekte zich de staalblaauwe schitterende spiegel der zee tot aan het gebergte uit; hierop volgde een bruinachtig heldere nevel, welke den voet der bergketen bedekte; hij reikte tot op ongeveer het middengedeelte van dezelve en ging vervolgens over in eene bergblaauwe kleur, welke voortdurend donkerder en duidelijker werd naar mate zij den uitgetanden zoom der keten meer naderde. De lange rij van toppen en naalden van dezen bergkam vertoonden zich aan den horizon als ware zij met donker blaauw op goud papier geschilderd, want achter den bergzoom kleurde het schoonste avondrood den hemel, die met kleine wolkjes, in goud en vuurgloed gedoopt, werd opgeluisterd; dit avondrood ging hooger aan den hemel allengskens in het heldere blaauw van den zuiversten dampkring over. Gering was het aantal tinten, hetwelk dit schouwspel opleverde, maar verblindend was de glans,

*) Zie zijn: »Mémoire sur le phénomène de la coloration des eaux de la mer rouge," in de Annales des sciences naturelles, 3me série botanique, t. I. Paris, 1844, p. 332, en vervolgens.

prachtig de zuiverheid der kleuren, misschien wel eigenaardig aan deze drooge dampkringslucht en aan dit landschap; in één woord moest het Egyptisch worden geheeten.

Reeds in den vroegen morgen van den volgenden dag, namelijk, op den 11den October, bevonden wij ons *in* de smalle bogt van Suëz en hadden wij ter wederzijde van ons schip land in het gezigt; ter linkerzijde hadden wij de bergketenen van Egypte, door de morgenzon bruinachtig geel en helder gekleurd; regts van ons lag, nog bedolven in diepe schaduwen en in een blaauwachtig duister gewikkeld, de berg *Sinaï*, — de *bergtop Horeb!* waarop eenmaal de groote GOD zich erbarmde over de arme menschenkinderen, nadat deze reeds gedurende een paar duizend jaren elkander naar hartelust hadden gemoord en geplunderd, en alwaar Hij hun de tien geboden gaf, die zij, gelijk bekend is, sedert dien tijd zoo getrouw hebben nageleefd. Ik weet het, er zijn ongeloovigen, die het in twijfel durven trekken, dat GOD de Heer de tien geboden in eigen persoon uit den hemel naar den berg Sinaï heeft gebragt; wat mij echter betreft, ik verlaat mij ten dezen opzigte geheel en al op de getuigenis van MOZES, die uitdrukkelijk verklaart, dat hij den Heer van aangezigt tot aangezigt heeft aanschouwd. (Wel waren de Joden destijds nog niet geëmancipeerd, maar zeker is het dat zij destijds even geloofwaardig waren als thans).

Dit Sinaï-gebergte of beter gezegd deze bergketen, waarvan slechts een gering gedeelte Sinaï en Horeb of djebel Moesa d. i. Mozes-berg wordt genoemd, strekte zich in verschillende (afwisselende) achter elkander gelegene rijen onafzienbaar ver uit; zij hadden een even scherp getanden, uitgeknaagden zoom als de bergketenen, welke wij vroeger hadden gezien. Hoewel wij zoo ver van dezelve verwijderd waren, dat wij geen kustzoom langs deze bergketenen konden ontwaren, gelijk aan onze linkerzijde d. i. westwaarts, aan den voet der Egyptische bergketenen het geval was, welker voet door een vlak zandig voorland, een kustterras, was omzoomd, zoo schenen zij ons echter tweemaal hooger toe dan deze. *Figuur* 15 stelt, getrouw nagebootst, een gedeelte der bergketenen van het schiereiland Sinaï voor, gelijk zich haar uitgetande zoom aan het oog voordoet.

Reeds sedert den vorigen avond was het merkelijk koeler geworden en er blies thans uit het noord-noordwesten, derhalve regtstreeks tegen den koers in, die door ons werd gevolgd, eene stevige koelte, welke ons uit de Middellandsche Zee te gemoet waaide; in vergelijking van de verschroeijende hitte, welke wij gedurende de vroegere dagen en zelfs nog gedurende den laatst verloopen dag hadden uitgestaan, mogt deze wind *koud* worden geheeten. Met vreugde werd deze koele, ik zou bijna zeggen, Europesche wind door ons begroet en strekte hij ons ten teeken, dat wij weldra van het verzengde keerkrings-klimaat zouden ontslagen geraken en het vaderland meer en meer naderbij komen.

Ten $7^1/_2$ ure bevonden wij ons tegenover een gedeelte der kust van het schiereiland Sinaï, hetwelk, steil als een muur, uit de zee oprees en een zonderling puntig geschubden vorm bezat; eene afteekening daarvan hebben

wij in *Figuur* 12 geleverd. Alle schubben liepen naar boven spits toe, en vereenigden zich in een aantal dergelijk gevormde hoofdafdeelingen of hoofdschubben, waar, tusschen kloofvormige ruimten, inspringende gedeelten van den wand werden gezien; deze hoofdafdeelingen liepen uit in de hoogste spitsen, welke zich op den getanden kam van den wand verhieven. De kustbergen echter, op het schiereiland Sinaï, die wij later meer naar het noordwesten heen in het oog kregen, werden gedurig lager; de gedaante dezer bergen wordt voorgesteld in *Figuur* 13, gelijk zij zich aan ons voordeed ten 9 en ten 10 ure; een scherp contrast ontwaarden wij hier tusschen de vormen van neptunische en van plutonisch-vulkanische gebergten, van welke laatstgenoemde wij een voorbeeld in *Figuur* 12 aanschouwen. De neptunische, namelijk, vertoonden ons een effen, niet uitgetanden zoom, die slechts met zachte glooijing steeg of daalde, gelijk wij in *Figuur* 13 waarnemen; zij waren van boven donker gekleurd, aan het beneden gedeelte tot op ongeveer ter halver hoogte met zand overstelpt; dit had eene heldere, geelachtig bruine kleur, eene gladde oppervlakte en reikte zelfs nog hooger aan de wanden, in den vorm van smal toeloopende ribben. Het liet zich duidelijk zien, dat de aldus gevormde bergen uit *laagsgewijze verdeelde* steensoorten bestonden, (zie *Figuur* 13, 14); het waren horizontaal liggende of met eene zachte glooijing binnenwaarts hellende vlotformatiën, welke aan de zeezijde steil afgebrokene wanden vormden, en tot geene aanmerkelijke hoogte oprezen. Omstreeks ter halver hoogte waren deze wanden met zand overstelpt en hadden ten gevolge hiervan, uithoofde de oneffenheden door het zand waren gevuld geworden, eene gladde oppervlakte verkregen.

Geene andere dan dergelijke (neptunische) *bergplatten*, die met een enkelen oogopslag van de vroeger vermelde plutonische *rotskammen* te onderkennen waren, kregen wij gedurende den loop van den dag in het oog en wel voornamelijk op de oostwaarts van ons gelegene kust, namelijk, op het schiereiland Sinaï; intusschen stoomden wij met noord-noordwestelijken koers dieper de golf van Suëz binnen, waarbij ons voortdurend een sterke wind te gemoet waaide, namelijk, de koelere lucht, welke van de Middellandsche zee toestroomde, ten einde de zoo zeer verdunde luchtlagen in de streken aan de Arabische kust nieuwen toevoer te verschaffen.

Ter wederzijde van ons naderde allengskens de kust, de golf werd smaller, de gebergten werden lager en allengskens begon het zand meer en meer de oppervlakte des bodems te bedekken. Duidelijk zagen wij nu, dat de bergplatten, die wij omstreeks 2 ure op de Egyptische kust hadden waargenomen, terrasvormig opliepen, derhalve uit laagsgewijs verdeelde steenmassa's bestonden, welke naar den oever heen met verscheidene trappen of sprongen afdaalden. Ook aan onze regterzijde, op het schiereiland, hadden de bergmassa's, zulks liet zich duidelijk bespeuren, eene laagvormige rangschikking, maar waren zij veel lichter gekleurd dan die, welke wij vroeger hebben gezien, ja, waren zij *witachtig* van koloriet; waarschijnlijk was zulks slechts schijnbaar het geval, en werd dit veroorzaakt door dien

de donkerkleurige hellingen der bergen aan de linkerzijde reeds onder donkere schaduwen verborgen lagen. Ten 4 ure bemerkten wij aan onze linkerzijde eene wijde, vlakke ruimte tusschen de gebergten, welke aan de noordzijde werd begrensd door een hoogen bergrug, in de gedaante van eene doodkist. Ook aan onze regterzijde, aan den kant van het schiereiland Sinaï, strekte zich slechts hier en daar nog eene laagvormige bergschots tot in de zee uit (zie *Figuur* 14.), welke vervolgens met een loodregten wand eensklaps naar het strand toe afdaalde; met uitzondering van deze berggedeelten ontwaarden onze blikken nu niets anders meer dan zandvlakten, of lage, wijd uitgestrekte zandruggen, welke zich in hunne licht vale kleur, van allen plantengroei verstoken, glad, kaal, eentoonig en dor aan het oog voordeden.

Eenige der gestreepte, d. i. laagsgewijs gevormde wanden der bergplatten, waren tot aan den zoom met zand overstelpt, terwijl zulks bij andere slechts tot op $^3/_4$, of, gelijk in *Figuur* 14 wordt afgeteekend, tot op de helft hunner hoogte het geval was; deze kon men reeds in de verte aan hunne donkere kleur en hunne gestreepté gedaante onderscheiden van die bergplatten, wier oppervlakte door zandmassa's geëffend was geworden.

Bijna niets anders meer zagen wij dan zand, — dor zand, hetwelk door zijne heldere kleur, ter plaatse waar het door de zonnestralen werd beschenen, het oog deed schemeren en bij ons de vraag deed rijzen: is *dat* het zoo hoog geprezen schouwspel hetwelk het gezigt van Arabië oplevert? Ziet Egypte er zoodanig uit?

In den avond van den 11^{den} October omstreeks $7^1/_2$ ure werd de kust aan onze regter- d. i. oostelijke zijde nog lager en vlakker dan vroeger; aan onze linker- d. i. Egyptische zijde daarentegen zagen wij vóór ons uit nog een enkelen dier landplatten, — het was het laatste, noordelijkste derzelve, — welke zich uit het westen of eigenlijk uit het zuidwesten langzamerhand verheffen, tot in de zee voortloopen en vervolgens naar het oosten steil, in den vorm van terrassen afdalen.

Een half uur later wierpen wij in het noordelijkste gedeelte der baai het anker uit, regtstreeks in het zuiden der landengte van Suëz; wij lagen echter nog op een afstand van 3 Engelsche mijlen van den oever, waarop de stad van gelijken naam is gelegen, uithoofde de ondiepe koraalgrond geen veilig vaarwater voor schepen van grooten diepgang oplevert.

Bij de beschrijving der verschillende landen en streken, welke ik bij gelegenheid dezer reis bezocht, heb ik telkens de *werken* vermeld, voor zoo verre zij mij bekend waren geworden, die over dezelve handelen. Dit geschiedde ten gemakke van die lezers, welke zich omstandiger en grondiger berigten omtrent die landen mogten wenschen te verschaffen, welke door mij als het ware slechts ter vlugt zijn voorbijgesneld; ik riep derhalve de *voornaamste* werken, die met betrekking tot deze onderwerpen door den druk zijn bekend gemaakt, in hun geheugen terug. Ging ik op gelijke wijze te werk omtrent Arabië en Egypte, dan kon ik een aantal van bladzijden vullen met de bloote opgave der titels van werken welke in de Duitsche,

Fransche en Engelsche taal zijn geschreven over dit land, dat zoo veel nader bij Europa is gelegen dan Indië, dat tevens zoo veel drukker is bezocht geworden.

Want bevinden wij ons hier niet op den klassieken bodem, die, behalve door vroegere reizigers, van 1768 tot in 1845 door zoo vele beroemde natuur- en oudheidkundigen is bezocht geworden, in het land dat tot onderwerp der navorsching heeft gestrekt van een NIBUHR, SEETZEN, BURCKHARDT, RUPPELL, EHRENBERG en HEMPRICH, van een LABORDE, WELLSTED, SCHUBERT, ROBINSON, RUSSEGGER, LEPSIUS! in een land, dat nog jaarlijks door zoo vele reizigers wordt doorkruist, van welke velen den Sinaï slechts ter bevrediging van hunnen reislust beklimmen of uit Egypte tot in Nubië doordringen.

Uit dien hoofde zal ik mij van Suëz af blootelijk bepalen tot het kort verhaal mijner reis en slechts die opmerkingen mededeelen, welke ik zelf op mijnen vlugtigen togt heb gemaakt.

Korte oogenblikken nadat wij het anker hadden geworpen, zette ik mij in een klein sloepje, dat door een paar Arabieren werd geroeid. Mijlen ver van de kust was de zee zoo ondiep, dat ik bij den helderen maneschijn overal den witten koraalbodem duidelijk kon zien en denzelven op menige plaats met mijn wandelstok kon bereiken.

Onze vaart duurde dan ook ruim een uur, alvorens wij aan land kwamen. Het schouwspel, dat zich in den nacht van den 11den op den 12den October aldaar aan mijn oog vertoonde, was zoo hoogst eigendommelijk, zoo zonderling, het had een zoo spookachtig aanzien, was zoo rijk in romantische kontrasten, dat hetzelve nimmer uit mijn geheugen zal gewischt worden.

Mijne beide roeijers voerden mij naar een groot gebouw, hetwelk twee verdiepingen en ter wederzijde een vleugel had, en met deszelfs hoofdfront naar de zeezijde was gekeerd; langs een breeden trap klom ik naar eene overdekte galerij; deze doorgegaan zijnde, kwam ik door den hoofdingang op het vierkant binnenplein aan van het *Hôtel van Suëz*, dat, naar zijne uiterlijke gedaante te oordeelen, meer van een klooster dan van een logement heeft. Alles was hier vol leven en bedrijvigheid. Het aantal der ontscheepte passagiers, die uit Indië kwamen, bedroeg bijna een honderdvijftigtal, terwijl honderd-zestig andere reizigers, die uit Europa waren aangekomen, zich reeds in het hôtel bevonden en druk bezig waren met het inpakken hunner goederen en gereed maken hunner koffers, ten einde op den Bentinck te worden ingescheept en naar Indië te vertrekken. Zonder de bedienden van het hôtel, de pakkedragers, roeijers enz., mede te rekenen, wemelden hier een driehonderdtal reizigers dooreen, wier streven en wier belangen elkander lijnregt kruisten, dewijl de eene helft juist daarheen wilde, vanwaar de andere helft was gekomen. Voeg hierbij, dat de cholera, welke in Caïro haar woeden had gestaakt, nog dagelijks te dezer plaatse hare offers eischte en men zal zich duidelijk voor den geest kunnen stellen, hoe ieder *zoo spoedig mogelijk* van hier trachtte weg te komen,

de eene 1½ honderd, namelijk, uit het hôtel op het schip, de andere van het schip in het hôtel en dan voort naar Caïro. Niemand gevoelde eenigen lust om hier te vertoeven, — ieder maakte haast en het motto van allen was: „zorg voor u zelven." Zoo zag men binnen de beperkte muren van dit gebouw het schouwspel van een strijd tusschen de wederzijds tegenover gestelde belangen van een driehonderdtal personen. Hoe groot het aantal kamers en vertrekken in het hôtel mogt zijn, zoo waren zij echter allen bezet geworden door de reizigers, die zich vóór onze aankomst aldaar bevonden; ja, al ware het aantal veel grooter geweest dan werkelijk het geval was, dan zouden zij tot niets hebben gestrekt, want er zou geen voldoend personeel zijn geweest om ze ons aan te wijzen, zoo groot was de onevenredigheid tusschen het aantal der reizigers en der bedienden. *Zelf* moest men derhalve handen uit de mouw steken en nemen hetgeen men wenschte te hebben. Waren de aankomelingen roovers, in plaats van vreedzame reizigers geweest, dan zouden zij het hôtel benevens de geheele stad Snëz op hun gemak hebben kunnen uitplunderen. Toen ik door de wijde corridors van het hôtel rondwandelde, welks witte muren door de blanke maan helder werden beschenen, zag ik menige ledige kamer, die reeds door zijne jongste bewoners was verlaten. In sommige ontwaarde ik brandende kaarsen op waschtafels in de onmiddellijke nabijheid van, ja, somtijds tusschen bedgordijnen, die de reizigers in hunnen overgrooten spoed vergeten hadden uit te blusschen; in andere lagen de bedden op den vloer en daar tusschen half uitgedoofde, nog glimmende kaarsen. Voorwaar eene schilderachtige wanorde! In de groote zaal, welke tevens tot eetzaal diende en in het beneden gedeelte van het gebouw, gelijkvloers namelijk, werd gevonden, — kon men wijn, bier, melk, koffij, thee, bouillon, brood, vleesch en andere spijzen bekomen, mits ieder zich zelven daaraan hielp; want hier was het gedrang der reizigers, die nergens anders plaats konden krijgen, zoo groot, dat kranken en vermoeiden hoogst verheugd waren, ergens in een onbezet hoekje, een bank of een stoel te vinden, ten einde aldaar eenigzins te kunnen uitrusten. Buiten in de vrije lucht was het gevoelig koud en menigéén, die zoo kersversch uit Indië was aangekomen, stond hier te klappertanden.

In dit gebouw bevond zich tevens het bureau der landmail, alwaar de passagiers die, gelijk ik onder anderen, zich niet tot de reis naar Engeland hadden willen verpligten en uit dien hoofde de passage slechts tot aan Snëz hadden kunnen betalen, een nieuw billet moesten nemen voor de reis naar Alexandrië, waarvoor wij 12 pond sterling betaalden. Ook hier was een sterk gedrang; al de banken in het voorvertrek vond ik bezet met reizigers, die, hetzij in eene zittende of liggende houding, zich eenige rust trachtten te verschaffen. In eene woeste wanorde lagen kisten, koffers en balen koopwaren op den kalen zandgrond van het binnenplein, en buiten het gebouw, in de nabijheid van het strand, lagen zij huizenhoog op elkander gestapeld.

Tot het vervoeren der reizigers door de woestijn worden wagens gebe-

zigd met twee wielen, waarin voor zes personen plaats is; telkens vertrekken vier wagens te gelijk, ten einde op die wijze te voorkomen, dat een te groot aantal reizigers zich bevinde in de tusschen-stations, in de woestijn gelegen, die slechts zoo klein zijn; de verschillende transporten, waarvan het aantal zich regelt naar het aantal reizigers, volgen elkander om de 1½ uur of twee uren. De voorrang wordt geschonken aan de passagiers die tot Engeland hebben plaats genomen; wat de overige aangaat, zoo regelt zich hun meer of min spoedig vertrek naar mate zij vroeger of later aan het bureau der landmail te Suëz hebben plaats genomen en derhalve tot de eerst of de laatst ingeschrevenen behooren. Daar ik noch tot de reizigers naar Engeland, noch tot de eerst ingeschrevenen behoorde, zoo werd mij gezegd, dat ik op de lijst was ingeschreven van die reizigers, wier vertrek van Suëz ten 4 ure was bepaald.

Er schoot mij derhalve tijd genoeg over om de verloren nachtrust in te halen; maar vóór de afreis der vroeger aangekomene passagiers naar de stoomboot, waren geene bedden met schoon linnengoed te bekomen, en uit te rusten op eene bank of op eenige nevens elkander geplaatste stoelen, zoo als eenige mijner medereizigers deden, kwam mij niet aanlokkend genoeg voor. Ik besloot derhalve mij aan het gewoel in het hôtel te onttrekken en zonder verder te letten op de koude of op de cholera, eene wandeling door de stad te doen.

Mag de hitte, welke de oppervlakte van zand en rots terugkaatst, terwijl zij des daags door de zonnestralen wordt beschenen, werkelijk gloeijend worden genoemd, even groot is de bekoeling, welke de dampkring der starre woestijn des nachts ondergaat. Hoe gevoeliger de koude was, des te meer speet het mij, dat ik mijne dunne, Indische kleeding niet terstond met warmere, Europesche kleederen kon verwisselen. De maan scheen zoo klaar in dezen helderen dampkring der woestijn, dat de voorwerpen, zelfs in de schaduw der muren gelegen, duidelijk voor het oog zigtbaar waren. Doodstil lag hier de stad om mij heen, en het kon wel niet anders of zulks moest een treffenden indruk maken op mij, die zoo even uit het geruischvolle, van leven en beweging wemelende hôtel kwam. Op de kaai en in de naburige straten zag ik honderden van vormelooze massa's op den grond liggen, welke, even als de muren der gebouwen en de zandige bodem waarop deze stonden, allen dezelfde vaal grijze kleur hadden, zoodat ik ze voor rotsblokken of balen met koopwaren aanzag. Hier en daar zag ik tusschen dezelve pyramidale, langwerpige gestalten, die geheel wit van kleur, als spoken in doodsche stilte, tusschen deze massa's rondwaarden. Alles om mij heen was stil; geen ademtogt, geen geritsel liet zich hooren; niet vóór ik mij in het midden dezer vormelooze „rotsblokken" of „balen" bevond, en toen lange gebogene ligchamen ter grootte van boomstammen zich ter zijde van mij, hooger dan ik zelf was, verhieven, zag ik eindelijk dat die rondsluipende gestalten Bedoeïnen waren met hunne lange witte mantels, uit wier kap een lange zwarte baard en een paar fonkelende oogen zigtbaar werden; maar ik verschrikte bijna toen één der

lange en uitgerekte ligchamen zijn uiteinde langzaam begon te bewegen en mij een *kop* toedraaide, met oogen er in en een knabbelend gebit, — ik wandelde, namelijk, tusschen een troep *kameelen*, het beeld der lijdzaamheid. Deze dieren, — het waren drommedarissen, of kameelen met éénen bult *), — lagen onbewegelijk stil als rotsblokken in het zand uitgestrekt; het eenigste gedeelte van hun ligchaam, waarin men van tijd tot tijd eene ligte beweging bespeurde, was de kop, welken zij langzaam zijwaarts wendden, wanneer een Bedoeïn of een vreemde reiziger voorbij ging. Werd nu de kop, die zoo klein is in verhouding tot het overige gedeelte van het ligchaam, en deze kop *alleen*, op den verbazend langen hals naar de eene of andere zijde heen bewogen, terwijl het overige gedeelte van het ligchaam roerloos bleef liggen, dan geraakte men in verzoeking om te gelooven dat men een afzonderlijk dier of een windwijzer voor oogen had.

Ik wandelde voort door de enge straten der stad; de huizen hadden eene vuilgrijze of bruinachtige kleur even als het zand des bodems, platte daken, en kale en eentoonige wanden; de weinige vensters, die klein, zonder eenige regelmaat hier en daar in de muren werden waargenomen en daarenboven nog gewoonlijk met traliewerk waren voorzien, gaven aan de huizen een vreemdsoortig, geheimzinnig voorkomen. Vele straten waren zoo naauw, dat twee personen niet nevens elkander door dezelve konden gaan. De huizen zagen er uit als waren het aarde- en rotsmassa's, die uit de woestijn waren opgeschoten, en eenen kubieken platgedrukten vorm bezaten; met elkander vereenigd deden zij zich voor als eene platte bergmassa, waarin men smalle, onregelmatig dooreenloopende gangen had gehouwen. Alles was kaal en bestoven. Slechts hier en daar verhief zich op het binnenplein, hetwelk in elk grooter huis wordt gevonden, de top van een dadelpalm; somwijlen zag men aan het einde eener smalle straat de witte, vrees aanjagende gestalte van een Bedoeïn, die zoo snel mogelijk om den hoek der straat verdween. Overigens was alles rondom ons eentoonig, roerloos stil. Naakte buitenmuren der huizen, met kleine getraliede kijkgaten, vierkante binnenpleinen waarop de vensters het uitzigt hebben, waterputten in deze binnenhoven, hier en daar de minarets eener moskee, die er uitzien als cilindrieke schoorsteenen van Europesche fabrieken, platte daken, — de koran en de harem! dit zijn hier onafscheidbare zaken.

Op mijne wandelingen door dezen chaos, deze woeste en vuile puinhoopen van muren, — als zoodanig komt de stad aan den reiziger op het eerste gezigt voor, — verkreeg ik allerwege ook door middel mijner reukzenuwen het duidelijke bewijs, dat aan Suëz te regt den naam van eene *vuile* stad kan gegeven worden. Hoopen vuilnis en doode ratten waren aan alle hoeken der straten zigtbaar, hier en daar lagen half vergane krengen van ezels, ja, ik werd in eene der naauwe straten tot den terugtogt ge-

*) De Bactrische kameel, welke een dubbelen bult heeft, die in oostelijk Azië te huis behoort, wordt niet in Egypte gevonden.

dwongen door een dood kameel dat den weg geheel en al versperde, misschien werden er ook lijken van menschen, die aan de cholera gestorven waren, nog onbegraven in de huizen gevonden, of waren zij slechts haastig onder het losse zand weggestopt; een onuitstaanbare, misselijke *zoetvuile* reuk vervulde wijd en zijd alle straten en ruimten der stad, een stank, welke voegzaam mag worden beschouwd voor het vaderland der *pest*.

De stad met haren eigenaardigen bouwtrant, met hare kameelen en Bedoeïnen, de zonder regelmaat opeengestapelde koopwaren en kisten, de even ordeloos in het rond geplaatste karren met twee wielen, het kloosterachtige, afgezonderd liggende hôtel, waarin meer dan 300 vreemdelingen in bonte groepen elkander kruisten, — zoo als zij daar, in nachtelijke stilte, door het heldere maanlicht beschenen, vóór mij lag, mogt wel niet schoon worden geheeten, maar had toch hare eigendommelijke bekoorlijkheid.

Voor onze pakkaadje behoefden wij niet te zorgen; die werd ontscheept en met kameelen door de woestijn getransporteerd, zonder dat wij ons daarmede behoefden te bemoeijen. In de rijtuigen echter, waarmede wij door de woestijn reisden, was het den reiziger slechts vergund een *klein* pakje mede te nemen, dat hij onder de bank tusschen zijne beenen kon bergen en ik mogt van geluk spreken dat mijne medereizigers mij toestonden mijn barometer mede in het rijtuig te nemen. De wagens rusten op twee wielen, zijn aan alle zijden met ramen voorzien, die men kan opschuiven en sluiten; er zijn zes zitplaatsen van binnen op twee banken, die in de lengte zijn aangebragt en waarop aan elke zijde drie personen tegenover elkander plaats nemen; de binnenruimte is echter bekrompen, vooral doordien ieder zooveel van zijne pakkaadje tracht mede te nemen als mogelijk is, ten gevolge waarvan men zeer gedrongen zit. Het portier is derhalve van achteren, waarheen men met eene soort van trap opklimt.

Eindelijk was het grootste gedeelte van den nacht vervlogen, en de tijd mijner verlossing uit Suëz naderde met rasse schreden. Naar ik meen, vertrok ik met het derde transport, dat uit vier wagens bestond. Ten 4 ure des morgens van den 12den October verlieten wij het dorre Suëz en trokken, omhuld door stofwolken, de woestijn binnen, welke zich door nog grootere dorheid kenmerkt. Vier sterke Arabische paarden, het voorspan van ieder rijtuig, snelden met ons in vollen galop voort.

„Dood en star strekt zich de woestijn om ons uit, gelijk
„De barre steenkorst eener verwoeste planeet! *)"

Een zeer gepast opschrift voor de pilaren der openstaande poort van Suëz, waardoor men de woestijn binnentreedt. Naar mate de dag aan den hemel klom, des te duidelijker deed zich de woestijn in al hare afschrikwekkende gedaante, in hare treurige dorheid aan het oog voor. Nu eens bestond zij uit een fijn, ligt beweegbaar zand, waarin de wielen een diep spoor maakten, en dan hijgden de paarden, — elders weder was het een grof zand met steengruis vermengd, — dan weder bestond zij voornamelijk

*) Natuur-beschouwingen, enz. door A. VON HUMBOLDT. Naar het Hoogduitsch door Dr. E. H. BEIMA. Leiden 1850. I. bladz. 4.

uit steengruis (kleine rotsbrokken, veelal afgerond in den vorm van rolsteenen, waaronder er werden aangetroffen die een voet dik waren); op dergelijke plaatsen rolden de rijtuigen gemakkelijker over den weg, waarbij zij van tijd tot tijd, wanneer de wielen op een zwaren steen kwamen, een voet, ja, anderhalf voet in de hoogte vlogen, ten einde ons door een tijdig aangebragten zachten stoot uit den slaap te houden.

Sommige gedeelten der woestijn waren geheel en al horizontaal, andere daarentegen golfvormig, ja, hier en daar heuvel- of duinachtig, maar in één opzigt overal aan zich zelve gelijk, namelijk dor.

(*Wordt vervolgd.*)

Verslag aangaande het eiland Banka,

DOOR

THOMAS HORSFIELD.

Vertaald uit *The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia*, 1848,

DOOR P. J. VETH.

(Vervolg van blz. 291).

TWEEDE HOOFDSTUK.

§ 2. *Mineralogische nasporingen in het Oostelijk Schiereiland der Noordelijke afdeeling.*

De heuvelen van Banka's noordelijke afdeeling worden door de Klabat-baai in twee geheel afgezonderde stelsels gesplitst. De baai volgt, even als de voorname heuvelenreeksen, de rigting van het noord-noordwesten naar het zuid-zuidoosten. Nadat wij het mineralogisch voorkomen van het westelijk heuvelen-stelsel beschreven hebben, is het thans tijd ons te gaan bezig houden met het oostelijke [1]).

De rotsen, die langs de stranden der baai boven het watervlak uitsteken, bestaan, evenzeer als die in het gansche westelijk schiereiland, uit graniet. Ik onderzocht ze op mijnen togt door de baai op een aantal punten. Het zamenstel der eilandjes, Poelo-Klapa geheeten, nabij de kapen Tandjong Roe en Tandjong Mantong [2]), die de binnenbaai van de buitenbaai scheiden en bijna elkander raken, is van denzelfden aard: beide zijn het verbazende gevaarten van granietrotsen, gelijk aan de vroeger beschrevene, op welke zich de sporen van plantengroei beginnen te vertoonen.

Dat de heuvelen der beide schiereilanden langzaam tot elkander hellen, tot hunne hellingen elkander onder de zee ontmoeten, blijkt niet slechts uit de holte door de Klabat-baai gevuld, maar ook uit den loop der talrijke rivieren, in de geographische beschrijving opgeteld, die ter wederzijde in haar uitwateren.

De gelegenheid tot onderzoek bepaalde zich voor mij tot het oostelijke

1) Ik heb hier HORSFIELD eenigzins bekort, om niet te vervallen in herhaling van hetgeen reeds in § 2 der geographische beschrijving gezegd is.

2) Dit gezegde doet mij twijfelen aan de juistheid eener vermeende verbetering, die ik in de geographische beschrijving, § 2, blz. 52, in de vertaling gevolgd ben (zie aldaar noot 10), verleid door de kaart v. SIEBOLD. Lagen die eilandjes, gelijk door mij is aangenomen, een weinig westwaarts van Tandjong Roe, dan kon niet wel gezegd worden, dat zij gelegen zijn nabij „Tandjong Roe en Tandjong Mantong", dewijl de afstand van Tandjong Roe westwaarts ze verder dan Tandjong Roe zelve van Tandjong Mantong verwijderen zou. Men leze dus t. a. p. liever, gelijk HORSFIELD schreef: „een weinig oostwaarts."

strand der baai. Tusschen de uitstekende punten of voorgebergten der heuvelen, die de mondingen der rivieren begrenzen, liggen uitgestrekte alluviale streken; het mijndistrikt begint eerst waar de heuvelen, met hunne naar de baai gekeerde helling, daarboven beginnen té rijzen.

In het noorden der binnenbaai, digt bij Tg. Mantong, welk voorgebergte door een zijtak der centrale heuvelen gevormd wordt, vinden wij de uitwatering der rivier van Pandji, waarvan een kleine tak, die echter bij het opzetten van den vloed zeer aanmerkelijk verbreed wordt, eene eenigzins noordelijke rigting neemt. Aan dezen zijtak is, gelijk wij reeds opmerkten [3]), de redoute van Blinjoe gebouwd. Van hier begaf ik mij in eene noordwaartsche rigting naar het mijndistrikt. Bij het verlaten der redoute ziet men, in de rigting van de centrale deelen des schiereilands, een lang uitgestrekten heuvel, die mij werd aangewezen onder den naam van Goenong Pandji [4]), achter welken men hier en daar de hoogste toppen van den Goenong Toewan, die zich zuidoostwaarts strekt, ziet verrijzen.

Wanneer men de redoute verlaat, begint de weg al aanstonds zachtkens te stijgen en het terrein wordt weldra golvend. Omtrent een paal ten noorden der redoute merkte ik de eerste granietrotsen op; weldra werden zij talrijk aan beide zijden van den weg, en sommige hadden een aanmerkelijken omvang. Eéne was er, die bijzonder mijne opmerkzaamheid trok. Zij stond geheel alleen en had eene onregelmatig kegelvormige gestalte, doch van boven afgeplat; de zijden waren, omtrent ter halverhoogte der helling, regelmatig gegroefd door de langzame, doch aanhoudende werking van het bij regenvlagen afstroomend water.

De meeste dezer rotsen, even als die te Mampang, onderscheidden zich door groote veldspaadbrokken in den vorm van parallelogrammen en vierkanten. Hier en daar vond ik op mijn pad losse afgeronde brokken roodijzersteen, gelijk aan die welké ik verzamelde in de bovengemelde alluviale streken; doch ik merkte er geene op in vaste rotsen.

Het mijndistrikt is ten noorden der redoute van Blinjoe gelegen; de

---

3) Vgl. t. a. p. blz. 58. Zie ook LANGE, *Banka en zijne aangelegenheden*, blz. 82.

4) Ik heb boven, t. a. p. blz. 56 (zie noot 20), waar dezelfde naam voorkomt, daarvoor Goenong Pandjang geschreven. Op de kaarten van LANGE en COURT is echter nog eene hoogte, een weinig ten westen van Blinjoe, aangeduid (doch zonder naam), die Goenong Pandji zou kunnen heeten, wegens de nabijheid van dit voormaals beroemde (zie inleiding, § 1, blz. 207, geogr. beschr., § 2, blz. 57, en LANGE, t. a. p. blz. 16 en 83) établissement, en deze wordt vrij duidelijk bedoeld wanneer straks (blz. 370) gezegd wordt, dat de mijnen van Pandji in de rigting naar den heuvel van dien naam gelegen zijn. Zeker is dus ook op blz. 56 deze naam door HORSFIELD geschreven; maar ten onregte. Want de Goenong Pandji, die tot den zijtak der heuvelen welke in Tandjong Mantong uitloopen, behooren moet, is inderdaad slechts eene westwaartsche voortzetting van den Goenong Pandjang, die door HORSFIELD, gelijk ons thans blijkt, niet vermeld wordt, maar volgens de kaarten van COURT en LANGE toch eigenlijk meer het middelpunt van het centrale heuvelenstelsel uitmaakt, waaraan zich de reeks van hoogten schakelt, die zich van hier in zuidoostwaartsche rigting over het schiereiland uitstrekt. HORSFIELDS kennis van het terrein in het noord- en noordoostelijk deel van dit schiereiland was kennelijk gebrekkig, gelijk hij ook zelf later belijdt; en ligt de Goenong Pandji, waar ik dien thans meen te moeten zoeken, dan dunkt het mij zeer twijfelachtig, of HORSFIELD daarachter de toppen van den Goenong Toean (of „Tuwing" gelijk hij schrijft) heeft kunnen zien verrijzen, daar deze onmiddellijk langs een deel der Oostkust loopen, en door den Goenong Pandjang en zijne voortzetting in Goenong Tjindong van de omstreken van Blinjoe en Pandji gescheiden zijn. Tot de toppen, die HORSFIELD achter den Goenong Pandji verrijzen zag, behooren dus waarschijnlijk de beide laatstgenoemde hoogten.

mijnen zijn gedurende eene lange reeks van jaren bewerkt geworden en eene uitgestrekte oppervlakte ligt ontbloot. De mijn, die hier tijdens mijne reis bewerkt werd, was te Towalam. De put was regelmatig langwerpig; aan verschillende kanten merkte ik de volgende strata op. Ten zuiden: 1. tuinaarde, $1^1/_2$ voet; 2. zwarte-klei, massief gelijk in de vroeger beschreven mijnen, 8 voet; 3. klei van eene grijsachtige kleur, eene kleine hoeveelheid zand bevattende, 4 voet; 4. zwarte-klei, in onregelmatige massa's, 6 voet; 5. grof zand van doorschijnende korrels, gelegerd in zuiver witte klei. Dit laatste strekte zich uit tot in de nabijheid van het stratum, dat het tinerts bevatte; de mijnwerkers waren bezig het weg te dragen, en een hunner maakte zelfs met een lang breekijzer eenig tinerts los, dat hij mij vertoonde. Ten westen: 1. tuinaarde; 2. zwarte-klei, massief; 3. zand in klei van eene grijsachtige kleur; 4. wit zand; 5. fraai wit zand, uit doorschijnende keisteendeelen bestaande, en klei; 6. zand, gelegerd in gele klei; 7. zand in donker blaauwachtige klei; de drie laatste lagen waren niet zoo zuiver waterpas, als de zandlagen in vele andere mijnen, en vertoonden zelfs aanmerkelijke helling; 8. los wit zand; 9. geel zand, door bijgemengde kleideeltjes gekleurd, doch naauwelijks zamenhangend; eindelijk 10. het stratum van grove brokken granietpuin en breccia's, waar tusschen het tinerts verspreid lag.

Geene der mijnen, die ik bezocht, verschafte een schooner en duidelijker overzigt van de opvolging der strata, of gaf een juister inzigt in hunne rangschikking. De put, waarin de arbeiders aan het werk waren, was met buitengemeene netheid gevormd, en, ten gevolge van den overvloed van kleiachtige deelen, waren de zijden volkomen regelmatig en loodregt gebleven. De laag n°. 9, uit geel zand bestaande, bevatte fijne strepen van het erts van eene zwarte kleur, uit uiterst kleine deelen bestaande, welke zich vertoonden, wanneer zij met een scherp snijdend werktuig werd gekloofd. Deze strepen waren niet volkomen regelmatig of eenvormig; maar sommige waren horizontaal, andere hadden een zachte helling. Zij wezen op de nadering van het eerstvolgend stratum, bestaande uit grootere hoeveelheden erts, verspreid tusschen de grovere brokken van vergruisde graniet-rotsen, welke, te oordeelen naar het voorkomen der steenen uit de laatst voorgaande werken geligt, met aderen van rood-ijzersteen doorsneden waren. Het stratum, waarmede zich de mijnwerkers thans bezig hielden, had eene aanmerkelijke uitgestrektheid, en verspreidde zich wijd en zijd over de mijn.

Onder de zelfstandigheden, die van vroegere werken nabij dezen put waren blijven liggen, merkte ik op: 1. Groote brokken van keisteenaardige rots, van de soort die wij boven beschreven hebben, als gevonden in de mijnen van Soengi Boelak [5]); 2. *kongtai*, of de meermalen vermelde witte, tot stof te wrijven aardsoort, die op den bodem van het tinstratum ligt en zijn einde aanwijst; 3. amygdaloïden of breccia's, die mijne

5) Zie hier boven, blz. 279.

bijzondere aandacht trokken; vele van hare massa's waren gevormd als het rood-ijzersteen, andere waren van meer gemengden aard. Ofschoon ik van het gewone rood-steen talrijke losse brokken had gevonden op mijnen weg naar deze mijnen, had ik er echter met het zorgvuldigst onderzoek geen spoor van ontdekt in groote of vaste rotsen. De brokken, die hier verspreid lagen, toonden duidelijk dat de mijnwerkers, bij het uitligten van het tinerts-stratum, uitgestrekte aderen daarvan gevonden hadden; men onderrigtte mij dat de stukken, die ik onderzocht, uit eenige der laatst voorgaande putten waren opgenomen.

Zij verschilden in voorkomen aanmerkelijk van het rood-ijzersteen, dat in de omstreken van Djeboes en Klabat gevonden wordt. Het steen was vaster en wigtiger. De breuk vertoonde doorgaans een metaalachtigen glans, afwisselende in kleurschakering, maar had niets van het celachtige, boven opgemerkt. Overigens was dit steen over het algemeen bedekt met eenen gelen of rooden okerachtigen korst, terwijl sommige deelen geheel in gelen of rooden oker waren overgegaan; doch overal waren kwartsstukken zoowel met de vaste massa's als met de verkalkte deelen gemengd. Eenige kleinere brokken, die vooral welke uit de waterleidingen waren opgeraapt, waren zuiverder breccia's, bestaande uit grove keisteenbrokken, vereenigd door een ijzeraardig cement; aan sommige van deze was het tinerts nog in zeer geringe hoeveelheid blijven hangen.

Van Blinjoe tot Pandji is het land over het geheel alluviaal. Ik merkte eene granietrots op, die uit een tak der rivier uitstak. De steenen, die met verschillend doel door de inwoners van Pandji waren verzameld, gaven een denkbeeld van die, welke in de nabuurschap gevonden worden; zij bestonden uit brokken graniet en rood-ijzersteen-rots. De mijnen van Pandji waren gelegen in de rigting naar den heuvel van dien naam [6]).

Dit gedeelte van het oostelijk schiereiland, hetwelk, de baai ten oosten begrenzende, zich van de redoute en de omstreken van Blinjoe en Pandji tot aan den voet van den Goenoeng Maras uitstrekt, is aangeslibd. De redoute van Loemoet is daarin gelegen, op een vrij aanmerkelijken afstand van de uitwatering der rivier van dien naam en nabij de oostelijke grenzen van de alluviale vlakte. Voor hem, die zich van de gewone landingsplaats derwaarts begeeft, ligt de weg langs onderscheiden hoogten, die hier de alluviale streek begrenzen. Zij bestaan uit rood-ijzersteen in afgezonderde rotsen en uitgestrekte aderen, die eene groote oppervlakte doorsnijden. Losse brokken liggen ook hier en daar over den weg verspreid. De rotsen, welke ik naauwkeuriger onderzocht en van welke ik stalen verzamelde, hadden meer overeenkomst met die bij Djeboes en Klabat, dan de even te voren vermelde bij Towalam. Zij zijn grootendeels celachtig gevormd; de breuk vertoont zich deels metaalachtig, deels okerachtig; sommige afgezonderde brokken zijn bijzonder zwaar.

Deze heuvelen bevatten vroeger erts-strata, welke er achtervolgens zijn

---

6) Zie boven noot 4.

uitgeligt; de redoute naderende, gaat men de overblijfselen van vele der vroegere mijnen voorbij. Hier is de oppervlakte met steenen van verschillende soort bedekt; granietbrokken, breccia's en grof zand, van dezelfde soort als in de waterleidingen gevonden worden, liggen langs den weg wijd en zijd verstrooid.

Van de redoute van Loemoet af strekt zich het mijndistrikt noordwaarts uit, met eene westelijke helling, totdat het tegen dat van Pandji en Blinjoe stuit. Ik begon het onderzoek der daarin begrepen mijnen omtrent eene halve mijl ten noorden van de redoute, bij eene van de kleine mijnen, die eerst zeer onlangs verlaten was. De arbeid was ingerigt geweest naar het gewoonlijk op eenigzins hellende gronden gevolgde stelsel. Eene vertikale doorsnijding legde de strata van den heuvel open, en de uitgestrekte oppervlakte beneden bevatte de sporen van vele vroegere werken. Op de zijden van den heuvel merkte ik de volgende lagen op: 1. de grond; 2. zand; 3. grof zand, uit kwartsgruis bestaande; 4. klei van eene roodachtige kleur; 5. grof zand; 6. klei; 7. uiteinde van de laag, waaruit het erts was getrokken; de brokken, waaruit zij bestond, waren hoofdzakelijk keisteenaardig, van de boven beschreven gemengde soort, bestaande uit nagenoeg gelijke hoeveelheden veldspaad en kwarts, in verschillend gemengde massa's verbonden.

De opvolging der lagen vertoonde zich in deze mijn bijzonder duidelijk; inzonderheid stelde ik prijs op de gelegenheid, die mij het laagste, zeer karakteristieke stratum verschafte, om eene vertikale doorsnede der tinertslaag in hare natuurlijke plaatsing gade te slaan. De brokken, waaruit zij was zamengesteld, konden stuk voor stuk worden weggenomen, en waren van zeer verschillende grootte, afwisselend van minder dan een duim tot verscheidene duimen in diameter. Ofschoon het klaarblijkelijk was, dat zij uit deelen van de vergruisde of in puin uitéén gespatte oorspronkelijke rotsen der omstreek bestonden, toonde echter hunne tegenwoordige ligging, dat zij eene omwenteling hadden ondergaan en van hunne oorspronkelijke plaats waren verwijderd. Eene aanmerkelijke hoeveelheid van den veldspaad bevond zich in een staat van ontbinding en vertoonde zich als eene kleiachtige zelfstandigheid, waaraan vaak nog tinerts-deelen kleefden. Ook waren zandkorrels, doch in betrekkelijk geringe hoeveelheid, met de grove stukken gemengd, die het stratum uitmaakten.

De oppervlakte, die door de bewerking dezer mijn achtereenvolgens was blootgelegd, was zeer uitgestrekt; men had de werken in eene lage stelling aangevangen, maar de rijkdom van het stratum was trapsgewijze verminderd, naarmate de helling van den heuvel toenam; in de veronderstelling dat zij het einde nabij waren, hadden de mijnwerkers den arbeid opgegeven. De steenen, welke hier waren overgebleven, kwamen zeer overeen met die, welke gewoonlijk in de waterleidingen gevonden worden. De overvloed en grootte der brokken van rood-ijzersteen en der breccia's [7]) toon-

7) Horsfield schrijft hier *poudingues*, maar bedoelt klaarblijkelijk hetzelfde wat hij elders *amygdaloïden* en *breccia's* noemt. *Breccia* is slechts een andere naam voor wat men

den hier, even als te Towalam, dat de mijnwerkers op uitgestrekte aderen van dit steen hadden gestooten.

De naastvolgende mijn ligt twee palen meer noordwaarts; naar den voornaamsten mijnwerker, die den arbeid bestuurt, draagt zij den naam van Hapsoen. Op den weg derwaarts doortrok ik uitgestrekte distrikten, die te voren waren bewerkt. Groote brokken ijzersteen en breccia's [8]) waren in overvloed over deze streek verspreid; zij waren meestal losgemaakt en van hunne natuurlijke plaats verwijderd door de bewerking der mijnen en het graven van kanalen. De aderen, waaruit zij geligt waren, hadden zich op vele plaatsen digt onder de oppervlakte vertoond.

In de mijn van Hapsoen [9]) merkte ik de volgende strata op: 1. de gewone aarde; 2. zand, gelegerd in grijskleurige klei; 3. zwarte-klei; 4. grof wit zand. De steenen bij de waterleidingen waren brokken van de gewone keisteenaardige soort, groot en meestal wit; er waren zeer weinige breccia's mede gemengd.

In de volgende mijn, Lapfantou genaamd, en omtrent een halven paal oost-noordoostelijk van de laatstgemelde gelegen, vond ik de volgende strata: 1. de gewone aarde; 2. zand, gelegerd in witachtige klei; 3. zand in donkerkleurige klei; 4. zand in strepen van geschakeerde kleuren; 5. zwarte-klei; 6. wit zand. De steenen bij de waterleidingen waren gelijk

---

veelal *conglomeraat* noemt, doch de benamingen *amygdaloïde* en *poudingue* zijn, zoo ik mij niet bedrieg, eigenlijk meer specifiek en duiden bijzondere soorten van conglomeraat aan. Over den oorsprong van het conglomeraat veroorloof ik mij hier eene plaats uit BURMEISTERS „*Geschichte der Schöpfung*," blz. 44, mede te deelen, die tevens, zoo ik mij vlei, voor den, der geologie niet kundigen lezer, eenig licht zal verspreiden over HORSFIELDS beschrijving der mijnen. „Graniet, een mengsel van drie gekristalliseerde zelfstandigheden, veldspaad, kwarts en glimmer, behoort tot de vastste steensoorten onzer aarde, en is toch vaak blootgesteld aan eene ontbinding, die het gevolg is van de vatbaarheid zijner bestanddeelen voor verweering. Inzonderheid is de veldspaad daaraan onderhevig, en daar hij in de menging van het graniet veelal het overwigt heeft, geeft hij vaak tot het verweeren der gansche massa aanleiding. De veldspaad bestaat namelijk zelf weder uit onderscheidene stoffen, waarvan kiezelaarde, leemaarde en kalkaarde de voornaamste zijn. Intusschen zou de inwerking van het dampkringswater naauwelijks toereikend zijn, om de verbinding dezer drie stoffen los te weeken, indien niet dikwijls de plaats der kalkaarde door kali of natron werd ingenomen, welke beide stoffen zich gaarne met water verbinden, en daardoor de tusschen hen en de genoemde aardsoorten in het graniet bestaande verbinding opgeven. Alsdan verbrokkelt het tot dusverre vaste gekristalliseerde steen tot eene witte aardachtige zelfstandigheid, die uit een mengsel van kiezelaarde en leemaarde bestaat, en onder den naam van porceleinaarde tot zoo veelvuldig gebruik strekt. Eene zoodanige ontbinding van den veldspaad is ook dan mogelijk, wanneer hij in niet gekristalliseerden toestand voorkomt, gelijk gewoonlijk in alle porphiersoorten, die daarom even als graniet in porceleinaarde overgaan. Ook het basalt, eene zwarte of graauwe, niet gekristalliseerde steensoort, welke uit een mengsel van fijne veldspaad- en augietkorrels bestaat, is aan eene gelijksoortige verweering, doordien het water de alkaliën uit den veldspaad trekt, blootgesteld, en vormt alsdan eene brijachtige massa, welke de vallende regen ligtelijk wegspoelt en medevoert. Dit is ook het gewone lot der porceleinaarde, en daar zulke weggespoelde aardlagen op haren weg andere stoffen van allerhanden aard kunnen ontmoeten, zoo wikkelen zij zich om deze heen en voeren ze met zich voort, tot dat zij, op plaatsen waar de waterstroom gestuit wordt, zoogenaamde vlottende lagen vormen, die rijkelijk met zandkorrels en brokken van allerhande steensoorten gemengd zijn, en in dezen vorm *conglomeraten* of *breccia's* heeten. Doch het is klaar, dat de zwaarste der medegevoerde massa's zich ook in de bedding het diepst zullen legeren, dat daarop de zandkorrels moeten liggen, en leemaarde in zuiverder vorm de hoogste plaats zal innemen, zoodat door een enkelen waterstroom de vorming van drieërlei strata, conglomeraat, zandsteen en vlottende leemaarde, wordt te weeg gebragt."

8) Eng. wederom *poudingues*.

9) De Eng. tekst heeft hier *Hopsun* en iets lager *Lakuntouw*; ik volg dezelfde spelling als boven in de geogr. beschrijving, § 2, blz. 57 (vgl. ald. noot 27).

aan die der mijn van Hapsoen, en bevatten betrekkelijk slechts weinige amygdaloïden of breccia's; die er voorkwamen geleken naar die der mijn van Blinjoe. Zij waren zwaar; keiachtige deelen vertoonden zich op de breuk afwisselend met andere, die zich door een metaalglans onderscheidden; de oppervlakte was okerachtig. Eenige weinige bestonden uit kleine deelen, die de natuur van zandsteen nabij kwamen.

Het mineralogisch voorkomen der beide laatst beschreven distrikten kwam zeer overeen met dat van het westelijk schiereiland der noordelijke afdeeling. Deze overeenkomst vertoonde zich niet alleen in de rangschikking der strata, maar ook in hunnen betrekkelijken afstand van de oppervlakte; zij vertoonde zich evenzeer in de gesteldheid van de vastere deelen des eilands. Verschillende omstandigheden verhinderden mij in dit gedeelte des eilands mijne nasporingen tot aan de centrale heuvelenreeks uit te strekken, doch de voorbergen, die zich van daar uit westwaarts uitbreiden en Tandjong Mantong vormen (welke ik op mijnen weg naar de mijnen van Blinjoe overtrok), zijn, even als een uitgebreide streek in den omtrek, met groote graniet-gevaarten bedekt. Talrijke aderen van rood-ijzersteen zijn beneden de bodem-oppervlakte ontdekt omstreeks de mijnen van Blinjoe, en in de nabuurschap van Loemoet komen aanmerkelijke daaruit bestaande heuvelen voor, welke met de alluviale vlakten, die de Klabat-baai begrenzen, in regtstreeksche verbinding zijn.

Het noordelijk gedeelte van dit schiereiland tot aan Tandjong Tada [10]) is geheel en al onbekend [11]); ook ben ik door geene persoonlijke ervaring in staat gesteld, iets mede te deelen aangaande de streek welke de centrale heuvelen ten oosten begrenst, zich uitstrekkende van Tandjong Toewan tot aan de grenzen van Soengi-liat. Doch de berigten, die ik van onderscheidene inboorlingen te Blinjoe en Loemoet verkreeg, overtuigden mij, dat zij even als de mijndistrikten aan de westzijde der heuvelenreeks gestratificeerd zijn, en eenige proeven, gedurende mijn verblijf op Banka genomen, hebben doen zien dat deze strata eene genoegzame hoeveelheid tinerts bevatten, om tot eene poging ter bewerking uit te lokken. Dit heeft vooral betrekking op het distrikt Mapor; de ten zuiden daaraan grenzende afdeeling Djenajang bezit thans mijnwerken, die onder Soengi-liat gerekend worden. Wat de distrikten Blinjoe en Loemoet betreft, hebben de dagelijksche proeven om nieuwe tinerts-lagen op te sporen, in den laatsten tijd reeds duidelijk geleerd, dat, gedurende eene 40 jaren achtereen voortgezette bearbeiding der mijnen, de rijkste strata zijn uitgeput [12]).

10) Vgl. de geogr. beschrijv. § 2, blz. 51, en ald. noot 7.

11) Ik geloof, dat men dit ook nu nog schier zou kunnen zeggen; althans zijn nog heden Blinjoe, Pandji en Sekka (Loemoet) de eenige plaatsen in het distrikt Blinjoe, in welker omtrek mijnen bewerkt worden. Zelfs Mapor (waarover men de geogr. beschrijving, § 2, blz. 57, 58 vergelijke) levert, zooveel ik weet, tot heden geene noemenswaardige hoeveelheid tin op.

12) In weerwil dat dit reeds in HORSFIELDS tijd beweerd werd, en nog hoofdzakelijk slechts in dezelfde streken wordt gearbeid, in welke men reeds toen werkzaam was, is Blinjoe nog altijd na Soengi-liat en Marawang het vruchtbaarste mijndistrikt en levert meer tin op dan immer te voren. De mijnen van Blinjoe, door COURT, p. 180, op slechts 1600, door Dr. EPP, *Schilderungen aus dem O. I. Archipel*, S. 190, op 14000 pikols jaarlijksche op-

Ik ga thans over tot de mededeeling der opmerkingen die ik maakte in de streek, welke zich van het beneden-einde der Klabat-baai tot aan het oosterstrand des eilands uitstrekt. Ik vervolgde mijnen weg, de Lajang-rivier, eene der grootste niet slechts van dit gedeelte des eilands, maar van het gansche eiland, opvarende. Zij strekt zich over het algemeen uit van het west-noordwesten naar het oost-zuidoosten, en doorstroomt tot eene aanzienlijke lengte het zuiderdeel van het alluviale distrikt, terwijl sommige harer kronkelingen tot de noordelijke voorbergen van den Goenoeng Maras naderen. Hare oevers zijn met weligen plantengroei bedekt en vele kleinere stroomen betalen haar de schatting hunner wateren. Nabij de oude vestiging van Pangkal-poetih zag ik groote rotsen boven het water uitsteken, doch het bijgeloof der inboorlingen verhinderde mij ze te onderzoeken. Van daar af neemt de voornaamste tak eene bijna noordwaartsche rigting, maar een kleinere vervolgt den weg oostwaarts en voert naar de vestiging, die ook zelve den naam van Lajang draagt. Na deze splitsing is het land, dat zich voordoet, op vele plaatsen open; ook de oevers liggen hier en daar bloot, en vertoonen alsdan eene witachtige kleur, daar zij uit zuiver wit zand, met klei gemengd, gevormd zijn.

Te Lajang geland zijnde, en eene zacht glooijende hoogte bestegen hebbende, die naar de redoute voert, zag ik de gewone zelfstandigheden, die in de mijnen gevonden worden, op den grond verspreid liggen; ik werd dus verrast door het berigt, dat ik op mijne navraag ontving, dat geene mijn op die plaats was bewerkt geworden. Dit noopte mij om dezen heuvel en onderscheidene valleijen in den omtrek naauwkeuriger gade te slaan. Ik vond op verschillende plaatsen brokken van zuiveren kwarts of veldspaad, òf dadelijk op de oppervlakte, òf slechts even door den grond bedekt; zij waren in het gewone mengsel van zand en klei gelegerd, dat de strata der mijnen uitmaakt. Dit mengsel bedekte ook op zich zélve uitgestrekte vlakten, en wisselde af met plekken van zuiver zand. De kwarts- en veldspaad-brokken waren dikwijls van aanmerkelijke grootte. Waar de heuvel door kunstmatige, vertikale doorsneden was opengelegd, werden deze stoffen meer onderscheidenlijk in hare natuurlijke plaatsen gevonden.

Nabij de oevers der rivier merkte ik groote losse stukken rood-ijzersteen en zandsteen op. De klei had vaak eene roodachtige kleur.

In eene kleine vallei, in eene andere rigting ten opzigte der redoute gelegen, en aan een kleinen stroom tot bed verstrekkende, die zich in de groote rivier ontlast, vertoonden zich deze verschijnselen nog duidelijker en leerzamer. De daling, die omtrent 30 voet bedraagt, is zeer steil; in de diepte, nabij de oevers van het stroompje, vond ik eene aanzienlijke ader van rood-ijzersteen. Zijne oppervlakte is zeer ongelijk, veelal door de werking van het water uitgehold of celvormig. De zamenhang der deelen is niet sterk; want het steen is sponsachtig en zuigt het water in, ofschoon het door drooging meer vastheid verkrijgt. De breuk gelijkt naar

brengst geschat, leveren thans, volgens de statistiek van D'. BLEEKER, jaarlijks 18000 pikols op. Zie geogr. beschrijv. § 2, blz. 57, noot 24.

die eener aardachtige massa; bij aanwending van kracht splijt zich de rots in onregelmatige brokken, en vertoont eene zeer afwisselende oppervlakte, celvormig of sponsachtig, bestaande uit deeltjes van okerachtigen aard en met verschillende schakeringen, van donkerbruin tot geel, gekleurd. Hier en daar ziet men ook zwarte plekken, die schier een metaalachtigen glans vertoonen. In het geheel onderscheidt zich dit ijzersteen, doordien het rijkelijk met kleine zeer glanzige deelen, eenigzins op glimmer gelijkende, maar van een meer metaalachtig voorkomen, in den vorm van dunne, veelal vierhoekige plaatjes, gemengd is.

De zijde van den heuvel vertoont aan deze helling de strata, waaruit hij is zamengesteld, zeer duidelijk. Ik merkte de volgende op: 1. de grond; 2. zand met grove kwartsbrokken gemengd; 3. klei met groote brokken kwarts en veldspaad, gelijk aan die, welke in de waterleidingen der mijnen gevonden worden. De zorgvuldigste vergelijking met die, welke door mij uit de mijnen der beide schiereilanden waren opgenomen en boven beschreven zijn, verscheidene maanden na de opzameling in het werk gesteld, toonde niet het geringste verschil in aard of voorkomen. De keisteenaardige deelen zijn zuiver kwarts, of een mengsel in allerlei verhoudingen van kwarts en veldspaad; sommige stukken bestaan uit kleine kwartsdeelen, regelmatig gekristalliseerd, en gelegerd in ontbonden veldspaad, die zich als een wit poeder vertoont. De afgezonderde deelen van zuiveren veldspaad hebben de gedaante van ruiten, prisma's enz. Die lagen, in welke de klei overvloediger is, zoowel in deze vallei, als aan de helling des bovengenoemden heuvels, komen insgelijks met die, welke men in de mijnen ziet, overeen. De klei is meestal van een witte kleur en bevat kleine keisteenaardige deelen van hetzelfde karakter als de zoo even vermelde grootere.

Het vaste rood-ijzersteen [13]) in afgezonderde brokken wordt niet alleen nabij de oevers der rivier, waar wij het reeds opmerkten, maar ook op verschillende andere plaatsen in den omtrek der redoute van Lajang aangetroffen. In de breuk komen sommige dezer stukken overeen met die van Djeboes, doch andere bestaan uit concentrische kringen, en zijn meer inéén gedrongen en zwaarder.

Het voorkomen dezer geheele omstreek is zeer belangwekkend, en toont de verbinding van het rood-ijzersteen met zelfstandigheden, ontstaan uit de ontbonden rotsen der oorspronkelijke deelen des eilands, duidelijker, dan ik die tot nog toe had kunnen gadeslaan.

Van Lajang verder trekkende, in eene nu eens oostwaartsche, dan oostnoord-oostwaartsche rigting, betrad ik eene lage streek, waarvan sommige deelen nu en dan geheel onder water staan [14]). Om den doortogt mogelijk te maken, hebben de inboorlingen, gelijk in sommige andere streken des eilands, zoo ook hier, bruggen gemaakt, bestaande uit lange en dunne nevens elkander

13) Namelijk in onderscheiding van het meer spons- of celachtige in de even te voren beschouwde vallei.

14) Lalaps, hier nu werkelijk in het binnenland gelegen. Zie miner. naspor. § 1, noot 21.

gelegde, en door rotan verbondene, palen of staken. Het land is met bosschen bedekt, en vertoont op de oppervlakte eene dikke laag zwarte aarde. Op korten afstand van Lajang merkte ik weder losse brokken rood-ijzersteen op; zij werden op tusschenpoozen van verschillende grootte afgewisseld door uitgestrekte vaste lagen van dezelfde steensoort; maar telkens vertoonden zich toch weder de losse stukken, afgerond even als die in de zuiver alluviale distrikten. Den heuvel Goenong Pontjar [15]) ziet men ten noorden, een weinig oost, van den weg; maar het land dat men doortrekt blijft laag en moerassig en wordt doorsneden door een aantal stroompjes, die zich in de groote rivier van Lajang storten. Ook deze laatste ging ik over in de nabijheid van haren oorsprong.

Men ziet nu hier en daar zuiver wit zand, en het land rijst trapsgewijze naarmate men de mijnen van Katta [16]) nadert. Groote brokken van eene soort van keisteen, gelijkende naar dat van Lajang en andere streken des eilands, vertoonen zich nu op de oppervlakte des bodems, afwisselende met losse brokken of vaste aderen van rood-ijzersteen. Dit gaat zoo voort tot men te Lampor [17]) komt. Voorbij het distrikt van Katta zijn de bosschen grootendeels vernield, het land is open en vergunt den vrijen aanblik der heuvelen. Er is inderdaad eene gedurige afwisseling van rijzing en daling, die eene golvende oppervlakte voortbrengt, gelijkende naar die tusschen Djeboes en het distrikt van den Neder-Smeltoven. De berg Betong verheft zich in het oosten, de heuvel Sambonggiri [18]) nagenoeg ten zuidoosten; de Goenong Maras vertoont zich nu en dan in het westen.

Nadat ik in het gezigt van het dorp en den smeltoven van Lampor was gekomen, bemerkte ik een steilen heuvel, omtrent een halven paal ten noorden van den weg, die gedeeltelijk met groen was bedekt. Bij nader onderzoek bleek hij te bestaan uit een rotsgevaarte, dat omtrent 50 voeten, over het algemeen loodregt, omhoog rees. De naar buiten gekeerde zijden dezer rotsen vertoonden zich meestal plat of vlak, maar van boven waren zij gegroefd of met putten; de brokken, van de massa afgezonderd, hadden doorgaans eene schuinsche stelling. De algemeene kleur der rotsen was uitwendig grijs, maar afgewisseld door smalle strepen of lijnen, die door eene andere zelfstandigheid, dan waaruit de massa bestond, werden voortgebragt, en elkander dikwijls op soortgelijke wijze kruisten, als plaats

---

15) Zoo schrijf ik ook hier, gelijk boven, blz. 56, noot 20, met de kaart van den heer LANGE. COURT heeft *Panchar*, HORSFIELD schrijft *Pantjar*.

16) Zoo staat hier herhaaldelijk, en later wederom in het overzigt der mijnen. *Ratta*, wat ik boven, blz. 58, uit den Eng. tekst behouden heb, schijnt dus een schrijffout te zijn. In geene andere beschrijving of op geene kaart van Banka vind ik dezen naam vermeld.

17) Op de kaart van den heer LANGE staat *Paret-Lampar*, doch in de vroegere uitgave, in het Tijdschr. v. N. I., juister *Paret-Lampor*. *Paret* komt in de zamenstelling der namen van een aantal plaatsjes op Banka voor, zooals Paret-Pirang, Paret-Senen, Paret-Djeramba, Paret-Noeniang, Paret-Padang, allen in dit schiereiland gelegen, en meer zuidwaarts in Paret-Trantang, Paret-Doendang. Is dit het bekende Maleische *Paret* of *Pariet*, dat *gracht*, *kanaal*, beteekent?

18) HORSFIELD schrijft elders dezen naam naauwkeurig. Hier heeft de Eng. tekst *Sambong-gero*.

had op de rotsen, die ik in de rivier van Kampa had waargenomen. Op deze strepen splitste zich het steen in ruitvormige of pyramidale brokken van groote verscheidenheid. De bestanddeelen der rotsen waren zuiver keisteenaardig en vertoonden niet de minste gevoeligheid voor de inwerking der scherpe zuren. De inboorlingen bragten mij brokken van dezelfde steensoort, afkomstig van den berg Penjabang [19]), die dezelfde kleur, breuk en wijze van splijting vertoonden; de overeenkomst, in ééne bijzonderheid althans, met de rotsen in de rivier van Kampa is reeds vermeld, en gelijksoortige rotsen heb ik later ook ontdekt in de omstreken van Muntok. Deze rotssoort verdient in de mineralogie van Banka eenige opmerkzaamheid; hare natuur komt die van amphibool [20]) zeer nabij; de breuk heeft veel overeenkomst met die van basalt.

Dit rotsgevaarte is geplaatst eenigermate in het midden tusschen het overgangs-distrikt, of dat uit rood-ijzersteen in verschillende strata bestaande, en de primitive heuvelruggen, die de Oostkust van dit schiereiland doorkruisen. Van den mond der rivier van Lajang tot aan de mijnen van Katta verheft zich het land slechts weinig boven het vlak van den oceaan. Nabij de mijnen van Katta en verder oostwaarts rijst het langzamerhand op. Deze streek hangt zamen met het distrikt, dat de boven vermelde mijnen van Mapor en Djenajang [21]) bevat, maar strekt zich vooral naar het zuiden uit, al de mijnen van Soengi-liat, Marawang en Pangkal-Pinang omvattende.

Ofschoon dezelfde zelfstandigheden, die in de reeds beschreven deelen des eilands gevonden worden, telkens terugkeeren, zijn er toch bijzonderheden in de ligging der strata en in hunne bestanddeelen, die mij nopen, om mijne mineralogische opmerkingen op denzelfden voet voort te zetten.

De voornaamste mijnen van het distrikt Soengi-liat, behalve de reeds gemelde van Katta en Djenajang, zijn die van Lampor, Ajer Doerin, Rebo en Lobo-kli [22]); de beide eerste liggen ten westen, de beide andere ten oosten van den berg Betong. In een der kleine mijnen van Lampor zag ik het tinerts nader aan de oppervlakte liggen, dan ik het nog had aangetroffen; onder eene dunne aardlaag van slechts omtrent 6 duimen, toonden de mijnwerkers mij het stratum, en bragten door de gewone *wassching* eene geringe hoeveelheid erts aan den dag. De geheele diepte van het stratum was van 5 of 6 voet. In het hooger gedeelte, 't welk met eene aanzien-

19) In het westelijk schiereiland. Zie boven geogr. beschr. § 2, blz. 55, en mineral. naspor. § 1, blz. 283.

20) HORSFIELD heeft het Hoogd. *Hornblende*. 't Ware te wenschen dat onze geologen ons met eene Nederlandsche benaming voor deze en andere steensoorten begiftigden. Van de hier beschreven rotssoort zegt HORSFIELD nog, dat hij haar geen specifieken naam zal geven, maar alleen opmerken dat zij behoort tot de klasse die WERNER "*primitive trap*" noemt. WERNERS schriften niet ter hand hebbende, vreesde ik in de vertaling der cursief-gedrukte woorden mis te tasten.

21) Zie blz. 394 en ald. noot 11.

22) Ik schrijf deze namen, in overeenstemming met de kaart van den heer LANGE, hier en vervolgens, even als in § 2 der geogr. beschrijving, blz. 58, waar echter in plaats van *Lobokli* door eene drukfout in den tekst "Lobloki" staat. In plaats van *Rebo* heeft HORSFIELD bestendig "Robo," en in plaats van *Lobo-kli* hier en vervolgens "Robo-kli," doch t. a. p., zoo als wij reeds opmerkten "Roboklu".

lijke hoeveelheid klei vermengd was, werd het echter slechts zeer schaars gevonden; doch de dieper liggende deelen, hoofdzakelijk uit keisteenaardig gruis bestaande, bevatten het erts in veel sterkere verhouding. De bestanddeelen van dit stratum kunnen schier algemeen slechts met den naam van *gruis* worden bestempeld; althans kostte het mij vrij wat moeite, eenige specimina van matige grootte te vinden, die inlichting konden geven aangaande den aard van het steen. Behalve de gewone brokken van ontbonden oorspronkelijke rotsen, vond ik sommige van eene soort, die aan deze streek bijzonder eigen schenen. Zij hadden uitwendig eene onregelmatige gedaante, eenigzins trosvormig of diep ingevreten, met overal afgeronde hoeken, en duidelijke sporen bevattende van de werking van een waterstroom. Op de breuk vertoonde zich een steen van de natuur van amphibool, van verschillende kleurschakeringen. Sommige stukken waren roodachtig geverwd, andere waren met lijnen doorsneden op gelijke wijze als het groote rotsgevaarte, even te voren beschreven. In sommige deelen van de streek, waarin de mijnen van Lampor gelegen zijn, vindt men nu en dan vuursteenen; de mijnwerkers gaven mij eenige kleine stukken, maar groote brokken zijn meermalen weggevoerd door de vroegere Kongsies [23]). Ik was niet zoo gelukkig van dit steen in zijne natuurlijke stelling aantetreffen; het schijnt dan ook slechts in geringe hoeveelheid hier voorhanden te zijn. De stukken, mij ter hand gesteld, hadden de gewone geelachtig grijze kleur; onderscheidene der bovenvermelde trosvormige steenbrokken hadden er in de breuk groote overeenkomst mede.

Wanneer men de mijnen van Lampor verlaat, nadert de weg langzamerhand het noordelijk uiteinde van den berg Betong. De streek is nagenoeg vlak, en eene dikke zandlaag bedekt hier en daar eene uitgestrekte oppervlakte. Betrekkelijk weinige stukken rood-ijzersteen zag ik hier los liggen, en in vaste rotsen vond ik dit steen hier in het geheel niet. Omtrent twee palen ten westen van Soengi-liat steken groote granietrotsen boven den grond uit. Eerst vindt men ze slechts hier en daar schaars verspreid; naarmate men den berg nadert neemt het aantal toe, en wanneer die duidelijk in het gezigt komt, bespeurt men talrijke groote rotsen langs zijne hellingen.

De eerste mijn, die ik in de omstreken van Soengi-liat onderzocht, was die van Woengin [24]); zij is eene der weinige groote mijnen van dit distrikt en eerst onlangs geopend. De werklieden waren aan den arbeid in een put, die toen tien voet diep was; de strata onder den gewonen grond bestonden uit afwisselende zandstrepen van verschillende kleuren. Er was iets zeer eigenaardigs in het voorkomen dezer strata, dat treffende bewijzen gaf van de beweging van water tijdens hunne vorming. Breccia's wer-

23) Zoo noemt men gewoonlijk de associatiën der Chinesche mijnwerkers, ofschoon eigenlijk slechts de opzigters dien naam kunnen dragen. Zie verder beneden, § 2 van de Beschrijving der mijnen.

24) Behoorende, zooals beneden uit de Beschrijving der mijnen blijkt, tot de afdeeling Ajer Doerin.

den in dezen omtrek niet gevonden; ook waren er na de wassching van het erts geene bij de waterleidingen blijven liggen.

De bestanddeelen van het laatste stratum, pas uit den put geligt, lagen nog opgehoopt, en verschaften mij de gelegenheid om de zelfstandigheden afzonderlijk te onderzoeken, en er stalen van te verzamelen. Alles vertoonde in deze mijn eene in het oogloopende eigenaardigheid; dezelfde magtige oorzaak, welker werkingen zich duidelijk in de ligging der hoogere strata vertoonden, had ook haren invloed geoefend op de losse stukken, welke de tinerts-laag zamenstellen. Zij waren bijna zuiver keisteenaardig, zamengesteld uit kwarts, veldspaad, glimmer en schorrel, hier en daar met massa's klei daartusschen gemengd, maar waren kennelijk onderworpen geweest aan eene werking, welke hunne eenheid of den zamenhang hunner deelen vaak geheel en al had opgelost. De meeste waren zoo los van maaksel, dat zij niet konden gehanteerd worden, maar geheel verbrokkelden wanneer men ze trachtte op te nemen; andere behielden nog wel meer zamenhang, maar de breking toonde eene grootere neiging tot afscheiding, dan gewoonlijk in de steenen, die bij de waterleidingen liggen, wordt opgemerkt. In eenige weinige was de uitwendige vorm althans eenigermate in zijn geheel gebleven, maar toch door wrijving volkomen afgerond. De regelmatig gestreepte oppervlakte, die sommige stukken vertoonden, karakteriseerde zeer juist hun oorspronkelijk zamenstel; de kwartsdeelen waren in stand gebleven en vertoonden zich op de strepen, terwijl de veldspaad zich afzonderde als een wit poeder. In sommige stukken, die den aard van rotskristal nabij kwamen, was de kristallisatie der kwartsdeelen zeer regelmatig; andere daarentegen bestonden uit zeer kleine en dunne kristallen, die bij de geringste aanwending van kracht braken, en op de breuk talrijke naaldvormige punten vertoonden. De oppervlakte der vastere stukken, met afgeronde hoeken, was veelal geteekend met talrijke elkander kruisende lijnen, ten bewijze dat zij behoorden tot die keisteenaardige rotsen, welke, zoo als wij reeds opmerkten, in uitgestrekte aderen in verschillende deelen des eilands voorkomen. De witte, ligt fijn te wrijven zelfstandigheid, die aan het einde van de tinerts-strata gevonden wordt, was in overvloed onder den hoop gemengd, en aan deze kleefden de meeste tinertsdeelen.

De beschreven mijn is gelegen op omtrent twee palen afstands van de Oostkust des eilands, en op een paal van het noordelijk uiteinde van den berg Betong, in eene nagenoeg zuidelijke rigting ten opzigte van het mijndistrikt Djenajang.

Eene kleine mijn wordt bewerkt binnen een paal afstands van die van Woengin. Het erts ligt er digter aan de oppervlakte; de lagen bestaan uit zand en grove keisteenbrokken; een witte ligt vergruisbare klei is in deze mijn bijzonder overvloedig.

De strata, welke het erts bevatten, zijn bij Soengi-liat zeer overvloedig geweest. In eene o. z. oostelijke rigting van de redoute ging ik door eene streek van meerdere palen lengte, in welke overal bij afwisseling plekken

voorkwamen, waaruit het erts hoofdzakelijk door de in kleine mijnen gebruikelijke bewerking geligt was. De waterleidingen dier voormalige mijnen kon men nog op vele plaatsen onderscheiden. Onder de steenen, die hier waren blijven liggen, vond ik een overvloed van rotskristal, deels nog volkomen doorschijnend, deels door schuring verdonkerd en aan de hoeken afgerond. Ook kwam eene soort van onzuiver, nagenoeg geheel ondoorzigtig kristal voor, met regelmatig overdwars geaderde zijden. De steenen, te Woengin [25]) gevonden, wezen reeds op de nabijheid eener streek, met rotskristal bezwangerd, waarvan de vroegere arbeid der mijnwerkers talrijke proeven had opgeleverd. Een weinig meer oostwaarts ontdekte ik op den weg eene groote ader van keisteenaardige rots, die eene uitgebreide oppervlakte bedekte; waar zij bloot lag vertoonden zich de kristallen regelmatig gevormd en bijna doorschijnend; een fijn wit poeder werd gezien op de breuk. Omtrent een paal ten oosten dezer rotsader lagen groote afgeronde keisteenen op den weg; sommige bleken van grootere stukken te zijn afgescheiden, en vertoonden zich op de breuk even zoo doorsneden als de keisteenaardige rotsen te Kampa en elders.

De weg naar de mijnen van Rebo loopt langs den voet van den berg Poewak, welks voorgebergten kaap Tandjong Radja vormen [26]). Ik had hier de gelegenheid eenige hooge en steile rotsen te onderzoeken, die reeds van den weg op grooten afstand mijne blikken tot zich hadden getrokken. Zij bestonden uit graniet, gelijk aan hetgeen elders in de bergen van Banka wordt gevonden, maar de bestanddeelen waren meer gelijkelijk verdeeld en doorgaans in kleine korrels; de glimmer was in sterker verhouding aanwezig, en hier en daar vertoonden zich kleine laminae van schorrel. De veldspaad vertoonde zich uitwendig in kleine parallelogrammen, door de kwartsdeelen verre in grootte overtroffen. Vele soortgelijke rotsen vertoonden zich aan de hellingen van den berg Poewak, welke hier over eene uitgebreide streek geheel alle vegetatie ontbeert. Nabij den voet van dien berg en in de nabuurschap dezer rotsen worden thans onderscheidene kleine mijnen bewerkt, ofschoon de vruchtbaarste plekken uitgeput en uitgebreide streken door den vroegeren mijnarbeid omgewoeld zijn.

In eene der mijnen, waarin nog de arbeid aan den gang was, lag het erts slechts eenige weinige voeten beneden de oppervlakte. Dadelijk onder den grond viel mij eene laag witte klei, met keisteenaardige deelen bezwangerd, in het oog. Zij splitste zich vaak in groote massa's, die geheel het voorkomen hadden als waren zij graniet van de naburige hoogten, in een staat van volkomen ontbinding; glimmer- en schorreldeelen waren er duidelijk in te zien. Onder de steenen bij de waterleiding waren eenige keisteenaardige brokken van aanmerkelijke grootte; zij hadden ten deele veel overeenkomst met die ik te Woengin had aangetroffen, maar

---

25) Hier en iets lager heeft de Eng. tekst „Wunhin", wat misschien beter is; doch beneden in de Beschrijving der mijnen, § 1, staat wederom „Wungin."

26) Zie de geographische beschrijving, § 2, blz. 56, en ald. noot 20.

waren over het geheel vaster. De stukken veldspaad hadden meestal afgeronde hoeken, sommige waren trosvormig, en alle wit of geel van kleur. Stukken van breccia kwamen slechts in zeer geringe hoeveelheid voor.

De laatste mijn, die ik te Rebo onderzocht, was nabij het oosterstrand des eilands. Het erts wordt hier gevonden binnen een halven paal afstands van den oceaan. Het stratum begint onmiddellijk onder den grond en strekt zich gemiddeld uit tot eene diepte van tien voet; het bestaat uit zand van eene vuil gele of grijze kleur, en bevat het erts slechts zeer spaarzaam, en in een staat, waarin het voor het bloote oog niet zigtbaar is. Betrekkelijk weinige grove stukken werden in dit stratum aangetroffen, en die ik vond, weken meestal in hunnen aard geheel van de gewone af. De keisteenaardige brokken hadden over het algemeen eene donker-blaauwe kleur, sommige waren echter wit. Ook kwamen eenige regelmatige rotskristallen voor. Bovendien vond ik: 1°. fijnkorrelig zandsteen, met regelmatige lijnen doorsneden; 2°. grofkorrelig zandsteen; 3°. kleine stukken van amygdaloïde in dunne platen, zoo in kleur als graad van vastheid van de gewone breccia's verschillend; 4°. eene soort van lei, van de gewone door een grooteren graad van hardheid onderscheiden, terwijl zij haar in breuk, kleur en streep volkomen geleek. Ik heb deze steensoort nergens in hare oorspronkelijke stelling of in vaste aderen ontmoet, en kan dus omtrent haren oorsprong niets bepalen. Dit was de eenige mijn, waarin zij mij voorkwam. De plaats, waar de zandsteensoort, hier vermeld, in uitgestrekte aderen aanwezig is, zal in het vervolg beschreven worden. Al de zelfstandigheden, die in deze mijn worden aangetroffen, hebben het aanzien als waren zij van een aanmerkelijken afstand herwaarts gevoerd.

Op den weg van Soengi-liat naar Marawang ging ik tusschen twee afgezonderde voorbergen van den Goenong Betong door, die zich eenige palen noordwaarts uitstrekken. De berg Betong vormt de voortzetting der oorspronkelijke heuvelenreeks van Blinjoe en Loemoet, ten zuiden der lage alluviale vlakte, door welke zich de rivier van Lajang kronkelt. Een tak van deze reeks, de bovengenoemde berg Poewak, strekt zich uit naar het oosten en vormt Tandjong Radja; thans volgde ik de zuidwaartsche voortzetting van den Betong, die ik op verschillende punten ontmoette. Wanneer men de noordelijke heuvelen voorbij is, loopt de weg verscheidene palen digt langs de oostzijde van den Betong, en neemt vervolgens eene afwijkende rigting naar de mijnen van Lobo-kli. Groote granietrotsen bedekken zoowel de afgezonderde heuvelen als de zijden van den grooten berg; zij zijn hier opgestapeld in massa's van ongewonen omvang, steil of van een groote ronding, en zoo in breuk als bestanddeelen overeenkomende met die in de streek tusschen Klabat en Mampang; het eenig in het oog loopend verschil, dat ik opmerkte, was mindere regelmatigheid in de verdeeling van den veldspaad. Deze granietrotsen strekken zich uit tot in de nabijheid van Lobo-kli.

De strata der mijnen van dit distrikt, welke, naar hare overblijfselen te

oordeelen, zeer uitgestrekt moeten geweest zijn, staan ongetwijfeld in verband met die, welke ik onderzocht op den weg naar Rebo. Vele der stalen, die ik tot opheldering hunner gesteldheid verzamelde, waren van dezelfde soort. De rots, bestaande uit regelmatige kristallen door een cement van klei verbonden, was zeer overvloedig; zoo ook de zuivere rotskristallen, en de aardachtige zelfstandigheid in de strata, die op graniet in een staat van ontbinding gelijkt Dit een en ander vond ik in de uitgeputte mijnen. Doch ook het rood-ijzersteen werd hier in grooten overvloed gevonden en inzonderheid die verscheidenheid, die ik breccia of amygdaloïde genoemd heb. Groote hoeveelheden zijn door de mijnwerkers opgedolven; deels werden zij in onmiddellijk verband met de oorspronkelijke rotsen, deels althans zeer in hare nabijheid aangetroffen. Onderscheidene brokken, die ik hier opraapte, waren van gemengden aard; zij bestaan gedeeltelijk uit de gekristalliseerde keisteenaardige rots, boven beschreven, en uit stukjes rood-ijzersteen, in hun geheel of in een staat van ontbinding. Een mijner stalen was zeer karakteristiek en toonde, hoe ook in dit deel des eilands het rood-ijzersteen en de breccia's met de oorspronkelijke rots verbonden zijn. Op den verderen weg naar Marawang vond ik hier en daar losse brokken van dit steen op een bodem van zand liggen.

Die mijnen, welke thans te Lobo-kli bewerkt worden, liggen omtrent een paal oostwaarts van den weg, waaraan de redoute der mijnwerkers gebouwd is. Op mijn weg derwaarts ging ik wederom eenige groote granietrotsen voorbij. De strata, die in de mijnen op den gewonen grond volgen, bestonden uit klei, klei met zand gemengd, of zand onder brokken rood-ijzersteen verspreid. Een deel der klei, die van de laatstvoorgaande werken was blijven liggen, was bijzonder wit en scheen inderdaad bijna niets dan zuivere klei te zijn; in sommige massa's waren echter kleine kristallen van kwarts gelegerd. In uitwendig voorkomen en breuk zijn de granietrotsen bij Lobo-kli gelijk aan die, welke bij den voet van den kort te voren vermelden berg worden aangetroffen; de veldspaad is er zeer onregelmatig door verspreid, en geeft haar vaak een gemarmerd voorkomen. De stalen, die ik bij de waterleidingen der verschillende mijnen van dit distrikt opzamelde, waren zeer uiteenloopend, en omvatten, met uitzondering van lei, bijna alle verscheidenheden, die ik tot dusverre heb opgenoemd, als overblijvende na de wassching van het erts. Nadat ik mij uit den omtrek dezer mijnen verwijderd had, werd het rotskristal door mij nergens meer onder die overblijfsels aangetroffen. De eerste mijnen, welke ik onderzocht, na het distrikt van Marawang te hebben betreden, bleken juist door de aanwezigheid dezer stof nog te behooren tot de voortzetting der bovengemelde strata. Dit was het geval met de mijn van Kimsowa, de grootste in dit distrikt, welker ontginning, vroeger mislukt, bij eene vernieuwde proef betere uitkomsten heeft opgeleverd.

In eene bijna westelijke rigting, ongeveer een paal van de redoute, onderzocht ik eene mijn van een geheel verschillenden aard. In alle, die ik tot dusverre had gadegeslagen, waren de strata zamengesteld uit stoffen,

afkomstig van de oorspronkelijke deelen des eilands, terwijl het rood-ijzersteen en de breccia's daarin in eene betrekkelijk geringe verhouding voorhanden waren. Deze mijn daarentegen was in eene streek gelegen, die bijna geheel uit lagen rood-ijzersteen bestond, en waar de keisteenaardige deelen zeer schaars waren. Daar het eene kleine mijn [27]) was, gedurende een langen tijd bewerkt, was eene zeer uitgebreide vlakte geopend en voor het oog blootgelegd, met talrijke evenwijdige kanalen doorsneden, die, na de uitputting der strata, van de vroegere werken waren overgebleven. Deze kanalen, gepaard met de zelfstandigheden, die over de oppervlakte verspreid waren, en de afgravingen van den heuvel [28]), verschaften een leerzaam overzigt van de gesteldheid des bodems.

De steenen, die de beschreven vlakte bedekten, waren zeer onderscheiden; sommige waren plat of vlak, met oneffen of ingevreten zijden, overdekt met een gelen oker en van eene donkerkleurige breuk; andere waren onregelmatig, massief, nog oneffener en op de oppervlakte gegroefd, terwijl de breuk eene neiging vertoonde tot de vorming van noduli (geoden), en de tusschenruimten met eene aardachtige stof waren gevuld; nog andere bestonden uit kleine keisteendeelen, gelegerd in roodachtigen oker van verschillenden graad van hardheid en zamenhang, en vormden dus ligt vergruisbare breccia's. Slechts eenige weinige vertoonden zich op de breuk digter en vaster, gelijk het rood-steen van Blinjoe. Over het geheel heerschte in de stoffen, bij deze mijn gevonden, eene groote verscheidenheid [29]). Groote massa's van roode, gele en witachtige klei lagen op verschillende plaatsen opgehoopt.

Boven deze vlakte [30]), die door de elkander gedurig opvolgende werken was uitgeput, had het tinerts gelegen in een stratum, bestaande uit steenen van dezelfde soorten als hier beschreven zijn, doch geringer van omvang, benevens losse en ligt fijn te wrijven kwartsbrokken. De ertsdeeltjes waren buitengewoon groot, dikwijls meer dan $^1/_4$ duim in doorsnede, en meestal gekristalliseerd [31]). In vele stalen van rood-ijzersteen, die ik opzamelde, vond ik kleine ertsdeelen aan zijne massa's klevende; ook vond

27) Dat is eene *koelit*-mijn. Men moet zich hier, om misverstand te voorkomen, herinneren, dat de benaming *kleine* mijn niet op den omvang maar op de wijze van bewerking ziet.

28) Eng. "the hill," als ware er reeds van een heuvel gesproken. De vermelding van dien heuvel is echter uitgevallen; maar het schijnt, ook wegens het volgende, dat de mijn, die toen bewerkt werd, niet meer in de vlakte, maar iets hooger aan de helling eens heuvels gelegen was.

29) HORSFIELD verwijst hier naar een "Beschrijvenden Catalogus," die echter bij de uitgegeven stukken van zijn verslag niet gevoegd is.

30) D. i., denk ik, hooger dan de vlakte, aan de helling des heuvels. Zie noot 28.

31) Tot opheldering diene het volgende. Men onderscheidt *tinsteen*, dat in de primitive rotsen zelven wordt aangetroffen, meestal in prisma's met vier gelijke zijden gekristalliseerd en van rood-bruine kleur is, een hoogen graad van hardheid bezit, en met staal geslagen vuur geeft, en *tinzand*, of het gewone erts, dat in de neptunische lagen gevonden wordt, in grootte van die van fijn zand tot die van gewonen hagel, in kleur van donkerbruin tot helderrood afwisselt, veelal regelmatig gekristalliseerd en somtijds half-doorschijnend is. Zie dit Tijdschrift, Jaarg. VIII, Dl. IV, blz. 145, 146. Het gewone erts of tinzand (want aan het vervolgen der tinaderen in het moedergesteente heeft men op Banka nog nimmer gedacht; zie Dr. EPP in dit Tijdschrift, Jaarg. 1850, Dl. I, blz. 389) wordt te meer geschat, naarmate het fijner, doorschijnender, rooder, harder en grooter van korrel is, en vooral wanneer het daarbij een onregelmatigen, hoekigen kristalvorm vertoont. LANGE, a. w., blz. 102.

ik het erts gelegerd in eene stof, die uit ontbonden deelen der oorspronkelijke rotsen, vermengd met ontbonden rood-ijzersteen, bestaat. Op de ertslaag volgde, naar boven toe, eene laag van geel zand, vier of vijf voet hoog, die ook nog kleine ertsdeelen bevatte; doch zoo schaars, dat zij met het bloote oog niet konden worden waargenomen, en zich eerst bij het wasschen vertoonden. Hierop volgde eene laag aarde van omtrent 12 duim dikte.

Ten einde het stratum door de bovengemelde vlakte zooveel mogelijk in zijnen aard en zijne rigting na te sporen, daalde ik af in een der laatst gegraven kanalen. De zijden waren geheel en al overdekt door den okerkorst, waarin de ontbonden deelen der oppervlakte waren overgegaan. Na dezen korst te hebben weggenomen, kon ik de stukken één voor één wegnemen, of zonder moeite van de grootere massa's afbreken. Zij bestonden uitsluitend uit het pas beschreven rood-ijzersteen. De kleinere stukken waren vlak, van verschillende grootte, van buiten ingevreten, op verschillende wijzen uitgehold of doorboord, met een okerkorst bedekt, en aan de hoeken afgerond. Alles toonde ook weder in deze mijn ten duidelijkste, in de stoffen en in hare rangschikking, de sporen derzelfde kracht, die wij overal op Banka werkzaam hebben gezien [32]).

Op den weg naar Pangkal Boeloe heeft men bestendig den Goenong Kepoe [33]) schier regtstreeks ten zuiden in het oog. Ik kruiste de overblijfselen van onderscheidene mijnen, bij welke ik overal steenbrokken van gemengden aard en massa's klei en zand opmerkte; later vielen mij op vele plaatsen losse brokken rood-ijzersteen in het oog. Ik ben niet in staat geweest de bestanddeelen te bepalen, waaruit de zoo even genoemde heuvel en de heuvel Sambong-giri zijn zamengesteld, maar, naar hun voorkomen op een afstand te oordeelen, bestaan de hoogere deelen van beiden uit graniet. Nabij den voet van den Kepoe wordt weder rood-ijzersteen aangetroffen; onderscheidene stukken werden mij gebragt door de inlanders en beschreven als het steen, waaruit vroeger te Pako het ijzer bereid werd [34]). Ten zuiden van Pangkal Boeloe ligt tusschen den heuvel Kepoe en den heuvel Mankoel [35]) eene uitgebreide streek alluviaal land, door de groote rivier Marawang en hare takken doorsneden. Wij hebben deze rivier als de grens tusschen de noordelijke en zuidoostelijke afdeeling aangenomen. Het is dus het grondgebied der laatste dat wij hier betreden.

32) HORSFIELD bedoelt de sporen van de verbazende werking van het water, waardoor de oorspronkelijke rotsen met het daarin bevatte tinsteen ontbonden, en de gestratificeerde deelen des eilands gevormd zijn, in welke het tinerts in de ontbonden bestanddeelen der primitive rotsen gelegerd is (vgl. noot 7). Over den aard van het ijzersteen zal § 4 der mineralogische beschrijving nog eenig licht geven; doch de "summary of remarks of a general nature," die HORSFIELD herhaaldelijk aan het einde van de mineralogische beschrijving toezegt, wordt (proh dolor!) in het uitgegeven gedeelte van zijn rapport niet aangetroffen. Ik heb daarom de verwijzingen derwaarts in mijne vertaling overal, als geheel nutteloos, achterwege gelaten.

33) Vgl. § 2 der geogr. beschrijv. blz. 56.

34) Vgl. de Inleiding, § 1, blz. 207, en de geogr. beschrijving, § 3, blz. 61.

35) Zie de geogr. beschrijv., § 3, blz. 62.

Middelbaar onderwijs op Java.

Ik heb nog eene belofte te vervullen, door mij, bij gelegenheid der beraadslagingen over de begrootingswetten in December l.l., aan den heer J. C. BAUD gedaan. Mijn geachte ambtgenoot trok te velde tegen een artikel, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* voorkomende. In den jaargang 1849, 2de deel, blz. 228, wordt over het *middelbaar onderwijs op Java* gesproken, en 't is vooral ééne zinsnede van dat stuk, waartegen zijne vriendelijke teregtwijzing gerigt was: „De zaak van het onderwijs „te Delft" zoo zeide hij, „heeft aanleiding gegeven tot vele vertoogen; „eenigen hebben eene strekking, waartegen ik mij bepaaldelijk verzetten „moet, de strekking namelijk, om die bepalingen te doen voorkomen als „het bloote uitvloeisel van mijne individuële overtuiging. Inderdaad, mijn „persoonlijk gevoelen heeft geene aanspraak hoegenaamd, om tot regel te „strekken in zaken van dat hoog gewigt; een maatregel, die geen anderen „grond had dan mijne overtuiging, zou eene sterke presumtie tegen zich „hebben. Intusschen is dit in casu eene geheel onjuiste voorstelling. Wij „hebben van den spreker uit Almelo gehoord, dat hij wel toegang had „tot het oude, maar niet tot het nieuwe Indisch Archief. Dit doet mij „vertrouwen, dat het zonder opzet is geweest, dat hij in een Tijdschrift, „waarvan hij de erkende redakteur is, de zaak van het onderwijs te Delft „geheel verkeerd heeft voorgedragen. Er was rede, eenige jaren geleden, „van het oprigten van een gymnasium te Batavia. In dat gymnasium „zouden de jongelieden, met uitzondering van die bestemd voor hoogere „studiën, voldoende opleiding erlangen, om terstond openbare betrekkingen „te kunnen aanvaarden, en in het bedrijvige leven te treden. Het doel „was om dat gymnasium te doen strekken voor de opvoeding van alle „zonen van Europeanen in Indië gevestigd, opdat deze ontslagen zouden „worden van het zenden hunner kinderen naar Nederland. Het gevolg „der inrigting zou zijn geweest om langzamerhand bijna al de ambten in „Indië te doen vallen in handen van personen op die wijze in Indië op- „gevoed. Over dit onderwerp schreef de Gouverneur-Generaal aan den „Minister, en nu zegt het Tijdschrift, door den spreker uit Almelo uitge- „geven, omtrent dien brief het volgende: „„In eene dépêche van 27 „„November 1839 heeft de Indische regering die voorstellen behandeld, „„en, zoo wij ons niet vergissen, aan den Minister van Koloniën de be- „„hoefte aangetoond van middelbaar onderwijs op Java, en ten sterkste „„aangedrongen om hierin te voorzien.""

„Deze en soortgelijke beweringen hebben aanleiding gegeven, dat nog „dezer dagen door een geacht hoogleeraar in eene openbare voorlezing is

„wedergegeven geworden de indruk, dien de zinsnede, die ik voorlas,
„moest maken, namelijk dat de toenmalige Gouverneur-Generaal ten sterkste
„de oprigting van het gymnasium zou hebben voorgestaan, doch dat die
„aandrang op mijne persoonlijke opinie is afgestuit. Niets is verder van
„de waarheid dezer voorstelling, en nu moet ik, niet ter *mijner* regtvaar-
„diging, maar *in het belang der zaak*, eenige zinsneden voorlezen uit het
„stuk, waarin de toenmalige Gouverneur-Generaal zijn gevoelen over het
„gymnasium heeft opgeteekend.

„„Het plan"" dus schreef de Gouverneur-Generaal, de heer DE EERENS
„„het plan tot oprigting van een gymnasium doet eer aan de voorstellers,
„„en, als er eenig vooruitzigt bestond of de hoop kon gekoesterd wor-
„„den, dat hetzelve, ook maar grootendeels, aan de verwachting der
„„voorstellers zou voldoen, dan zou ik er volgaarne mijn zegel aan hech-
„„ten. De nota van den heer VAN DER VINNE"" (de heer VAN DER VINNE
„is lang geweest voorzitter van de Hoofd-kommissie van onderwijs, en ik
„meen zelfs inspekteur voor het lager onderwijs op Java) „„de nota van
„„den heer VAN DER VINNE is hierbij alle overweging waardig, en ik
„„moet aan de beoordeeling van dezen, in het vak van onderwijs zoo
„„kundigen hoofdambtenaar, meer prijs hechten dan aan de welgemeende,
„„doch niet van geestdrift vrij te pleiten redeneringen der geachte stellers
„„van het voorstel.

„„Maar nu komt bij mij nog eene andere bedenking op, welke aan
„„sommige adviseurs mede niet vreemd schijnt te zijn gebleven, en die
„„ik geloof, dat eenige overweging verdient. Is het wel de intentie van
„„het opperbestuur, om, *in Indië*, de opvoeding der jeugd tot eene hoogte
„„te brengen, dat zij de *Nederlandsche* kan ontberen? De beslissing des
„„Konings omtrent het radikaal en de uitzending van een zeker aantal
„„ambtenaren naar de vermeende behoefte, doet mij gelooven dat deze
„„vraag negatief beantwoord moet worden, *en ik geloof niet ten onregte.*

„„Ik wil mij hieromtrent niet in afgetrokkene bespiegelingen verdiepen,
„„maar mij tot het zakelijke bepalen.

„„Het ligt in den aard der zaak dat de Kolonie (of liever *bezitting*,
„„want eene eigenlijke Kolonie zijn wij hier niet) voor het Moederland
„„besta, en niet het Moederland voor de Kolonie. Wanneer nu in de
„„Kolonie eene bevolking zal gaan ontstaan, welke met het Moederland
„„en deszelfs grondbeginselen onbekend is, ja eindelijk *vreemd* wordt door
„„geboorte, opvoeding, gewoonten, en daaruit voortvloeijende denkbeel-
„„den, wat zal dan van het hiervoren gesteld systeem (een Koloniaal
„„opvoedings-systeem) komen? Er zal dan hier eene kolonisatie ontstaan,
„„met al de eigenschappen aan dezelve verbonden, en waaruit aldra vij-
„„andige grondbeginselen jegens het Moederland zullen geboren worden.
„„Het uitzenden van eenige Nederlandsche ambtenaren zal hierin weinig
„„verhelpen. Velen derzelve zullen zich door verleiding, verbindtenissen,
„„gewoonten enz. laten wegslepen, en den trein van denkbeelden volgen;
„„anderen, van eene betere trempe, zullen een ongelukkig leven leiden,

„„en van lieverlede weder afzakken of den stroom zijnen gang laten gaan.
„„Het hoofd des bestuurs, die toch wel altoos een *Nederlander* van ge-
„„boorte, opvoeding en staatkunde zal moeten zijn, zal op zich zelf blijven
„„staan. Zijne inwerking op het geheel zal aan alle zijden geneutraliseerd
„„worden. Hij zal door dwang, door kracht van autoriteit moeten doen
„„uitvoeren wat hij door algemeene medewerking, of althans door die der
„„hoofdambtenaren, waaronder ik mede de Residenten begrijp, moet ver-
„„krijgen. Hoeveel bezwaren er reeds bestaan, om dat grondbeginsel vol
„„te houden, leert reeds nu de ondervinding, nu nog bijna alle ambtena-
„„ren, ten minste van eenigen rang, *Nederlanders* zijn, door geboorte en
„„opvoeding, vooral is dat principe bij te brengen bij zulke ambtenaren,
„„welke onder den naam van oudgasten bekend staan.

„„Dit zij genoeg, om den grond mijner bedenking te staven. De be-
„„oordeeling dier zaak staat aan het opperbestuur. De onderwerpelijke
„„zaak zal aan het opperbestuur worden onderworpen, uitgaande van de
„„noodzakelijkheid eener voorziening in ambtenaren met de inlandsche ta-
„„len bekend en in dezelve kunnende werken." "

„Ziedaar het gevoelen van den toenmaligen Gouverneur-Generaal, die
„intusschen dezer dagen in eene openbare redevoering is afgeschilderd als
„een ijverig voorstander van het Koloniale opvoedings-systeem en mitsdien
„een vijand van het beginsel, dat ik gemeend heb te moeten omhelzen.
„Uit het voorgelezen stuk blijkt, dat ik in deze zaak niet alleen stond.
„Gedurende 25 jaren werden pogingen aangewend om dien wetenschap-
„pelijken gloed, waarvan de spreker uit Zwolle dezer dagen gewaagde,
„op te wekken bij de Indische ambtenaren. Gedurende 25 jaren werd
„beproefd hen de kennis der taal van hunne geadministreerden, als een
„onmisbaar vereischte te doen beschouwen; maar dat alles is zonder vrucht
„gebleven, tot dat men eindelijk moest overgaan tot het middel, opgeno-
„men in het Koninklijk Besluit van 6 December 1842, waarvan ik hoop
„dat nimmer zal worden afgeweken."

Dit is de beschuldiging, die de heer BAUD, bij gelegenheid der discus-
siën over de staatsbegrooting, mij onverwacht voor de voeten heeft ge-
worpen, gestaafd door een officiëel stuk uit het Gouvernements archief.
't Scheen mij bedenkelijk toe, om bij eene kwestie van zoo geheel persoon-
lijken aard, als hier ter tafel was gebragt, mij zelven door breedvoerige
redeneringen te verdedigen. Wel zeide de geachte afgevaardigde, dat hij
„niet ter *zijner* regtvaardiging, maar *in het belang der zaak*" de zinsneden
uit dat stuk voorlas; doch de geheele strekking zijner polemiek was, om te
strijden tegen de meening, dat hij in zijne beschouwingen en bepalingen
ten opzigte van het onderwijs in Indië alleen zou hebben gestaan, als of
„die bepalingen het bloote uitvloeisel zouden zijn zijner individuele over-
tuiging." Ofschoon ik nu den heer BAUD het regt daartoe niet wilde be-
twisten, meende ik echter dat de kieschheid *mij* verbood, er lang bij stil te
staan. Ik antwoordde: „ik zal deze discussiën niet rekken, en daarom den
„geachten spreker, wat zijne polemiek tegen mijn Tijdschrift betreft, antwoor-

„den in dat Tijdschrift zelf. Ik zal er thans niets anders van zeggen, dan „dat ik meen, dat de geachte spreker uit het officiële stuk, hier door „hem ter tafel gebragt, niets anders heeft bewezen, dan dat de Gouver„neur-Generaal DE EERENS, ofschoon het plan der oprigting van een „gijmnasium toejuichende, *vooral in verband tot de aangenomen regeringsbe„ginselen van dien tijd*, sommige bezwaren tegen de uitvoering van dat „plan aan het toenmalige Ministerie van Koloniën heeft te kennen gege„ven. Ik zeg dit slechts ter loops, ik zal de zaak verder in mijn Tijd„schrift behandelen."

Daartoe ben ik thans in de gelegenheid. Niet eerder, omdat de heer BAUD zich op officiële bescheiden heeft beroepen, die ik niet bezat. Nu de heer Secretaris-Generaal van Koloniën, daartoe door den Minister geautoriseerd, mij, op mijn verzoek, daarvan een afschrift heeft gezonden, zal 't mij niet moeijelijk vallen, mij tegen de ingebragte beschuldiging te verdedigen. Eene mededeeling van die bescheiden *in haar geheel* zal hiertoe voldoende zijn.

Maar vooraf veroorloof ik mij eene opmerking. Ik vrees dat de heer BAUD zich aan dezelfde verguizing en veroordeeling heeft bloot gesteld, als mij van eene zekere zijde gedurig te beurt vallen, omdat ik van officiële bescheiden, die mij bekend zijn, durf gebruik maken, ten einde mijn beweren in Koloniale aangelegenheden te bewijzen, en de waarheid te staven. 't Verheugt mij, dat mijn tegenstander in de tweede kamer daaromtrent anders denkt en anders handelt. 't Verheugt mij, dat hij als volksvertegenwoordiger gebruik maakt van die officiële bescheiden, welke hem bekend zijn, en die strekken kunnen, om ook anderen in te lichten en den sluijer weg te nemen, die thans nog over vele zaken is geworpen. Ik zal zijn voorbeeld volgen; ik zal voortgaan met alles te publiceren wat ik weet en wat nog ter mijner kennisse komt; en ik zal mij niet ergeren aan het schelden en schreeuwen van hen, aan wie de pijn, die zij door het openbaren der waarheid gevoelen, kreten van angst en wanhoop afperst. De tijd is gekomen, dat de nevel moet worden opgetrokken; ook in koloniale aangelegenheden moet de publieke zaak publiek worden behandeld. Bovendien zou de taktiek van hen, die het gebruiken van officiële stukken voor ongeoorloofd houden, elke degelijke discussie onmogelijk maken. Zet gij uwe meening over 't een of ander onderwerp uit een, dan bestrijden ze u met de gewone beschuldigingen van „onjuist" of „oppervlakkig" of „overdreven." Komt gij nu met een officiëel stuk, om te bewijzen wat gij zegt, dan roepen ze: „Dat wapen is ongeoorloofd! Gij moogt geene officiële stukken gebruiken! Gij maakt u schuldig aan *misbruik van vertrouwen en ontvreemding van 's lands eigendom!*" De heer BAUD heeft wèl gedaan van zich aan dergelijk geschreeuw niet te storen. Wij zullen zijn voorbeeld blijven volgen.

Maar met alle bescheidenheid veroorloof ik mij eene aanmerking op de wijze, waarop de heer BAUD van de officiële bescheiden heeft gebruik gemaakt, waarover thans sprake is. Ik had gezegd: „In eene dépêche van

„den 27 November 1839 N°. 34 L^a. A. 4, heeft de Indische regering die „voorstellen behandeld, en, *zoo wij ons niet vergissen*, aan den Minis- „ter van Koloniën de behoefte aangetoond aan middelbaar onderwijs op „Java, en ten sterkste aangedrongen om hierin te voorzien." Nu heeft de heer BAUD dit voorgesteld als of ik sprak, niet van *de Indische rege- ring*, maar alleen van den Gouverneur-Generaal DE EERENS, en uit het advies van den heer DE EERENS eenige zinsneden aangehaald. Waren die zinsneden alles wat in de genoemde dépêche voorkomt, dan zou ik moeten erkennen, dat ik mij inderdaad vergist had. Maar ik zal laten volgen wat bovendien daarin gelezen wordt, en dan aan ieder onpartijdige overlaten of ik mij vergist heb.

In de eerste plaats komt in die dépêche een advies voor van den Raad van Indië. Wanneer men van *de Indische regering* spreekt, zal toch de Raad van Indië onder die uitdrukking wel tevens moeten begrepen worden. Het advies van den Raad van Indië luidt aldus:

„Het daarstellen te Batavia van eene inrigting voor het middelbaar on- „derwijs, zou in het algemeen bij den Raad *wel bijval vinden*, *indien daar- „toe voldoende middelen voorhanden of te verkrijgen en ook beschikbaar waren*, „zonder afwijking van daaraan verbonden bestaande bepalingen.

„Bij onderzoek van het onderhavige, door de Hoofd-Kommissie van on- „derwijs ingediende ontwerp tot de daarstelling van eene zoodanige inrig- „ting, is nogtans gebleken, dat, ter verwezenlijking van hetzelve, vele „middelen ontbreken, waarin hier bezwaarlijk kan worden voorzien, maar „waartoe de magtiging, hulp en medewerking van het opperbestuur in „Nederland volstrekt noodzakelijk zouden zijn.

„Het hierbij aangeboden advies der generale direktie van Financiën van „19 Julij l.l, n°. 291, toont voldoende aan, dat de geldelijke uitkomsten „minder gunstig zullen zijn, dan dezelve door de Hoofd-Kommissie worden „berekend, en dat wel mag worden aangenomen, dat zelfs in het geval, „dat de som van *f* 25,000 's jaars, ten dienste van het Instituut voor de „Javaansche taal te Soerakarta, uitgetrokken, bij het gymnasium werd „overgebragt, 's lands kas bovendien nog direkt of indirekt voor een voor- „naam gedeelte in de onkosten van het gymnasium zou moeten bijdragen. „Tot het verleenen van dezen bijstand zou vooraf 's Konings toestemming „worden vereischt. In de zoo het schijnt nog hangende voorstellen van „den Algemeenen Secretaris nopens de overbrenging van het Javaansch „Instituut naar het bureau van Inlandsche zaken ter algemeene Secretarie, „welke de raad, blijkens deszelfs advies van den 25sten Februarij l.l. n°. „332, aan de beslissing van het opperbestuur in Nederland wenschte on- „derworpen te hebben, zou dan niet kunnen worden getreden.

„*Ter verkrijging van bekwame en geschikte leermeesters voor het gymnasium*, „*zou de krachtige hulp en medewerking van den Minister van Koloniën on- „ontbeerlijk zijn.*

„Ook verdient eene opzettelijke overweging, de bedenking door den „heer van der VINNE (welke sedert weder aan het hoofd van het school-

„opzigt is geplaatst) geopperd bij zijne nota, te vinden bij de bovenbe-
„doelde missive der generale direktie van financiën, dd. 19 Julij ll. n°.
„291, namelijk of de oprigting van het gymnasium niet geheel in strijd
„zou zijn met het aangenomen beginsel, volgens hetwelk, slechts met en-
„kele uitzonderingen, het radikaal van Indisch ambtenaar voortaan alleen
„zal worden verleend aan jongelieden, welke eene Europesche opvoeding
„hebben genoten.

„Die bedenking schijnt niet van grond ontbloot, *zoodat het daarstellen*
„*der bedoelde inrigting wel zou dienen gepaard te gaan met eene wijziging*
„*van het bedoelde beginsel.*

„De vermelding van dit een en ander schijnt genoegzaam ten betooge,
„dat de tegenwoordige voordragt der Hoofd-kommissie van onderwijs niet
„*voor eene dadelijke aanneming* vatbaar, maar dat daartoe *de toestemming*,
„en in vele opzigten ook *de hulp en medewerking van het opperbestuur*
„noodig is.

„Deze beschouwingen hebben den raad geleid, Uwe Exc., met wijziging
„in zoo verre van deszelfs advies van den 25 Februarij ll. n°. 332, in
„overweging te geven, om

„Vooreerst het instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta op den
„bestaanden voet te doen voortduren;

„De tegenwoordige voordragt der Hoofd-kommissie van onderwijs, als
„voor geene *dadelijke* beslissing vatbaar, vooreerst te houden in advies;

„Zijne Exc. den Minister van Koloniën, onder toezending van stukken,
„met het bedoelde plan der Hoofd-kommissie in het algemeen bekend te
„maken, *hetzelve als eene wenschelijke zaak op zich zelve aan te bevelen*,
„onder mededeeling van de bezwaren, die zich tegen de *dadelijke* verwe-
„zenlijking voordoen, en met verzoek, te worden onderrigt, of de oprig-
„ting te Batavia van een zoodanig gymnasium, en de inlijving bij hetzelve
„van het instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta casu quo de
„goedkeuring van het opperbestuur in Nederland zou wegdragen, of tot
„het verleenen van den geldelijken bijstand, welke daartoe welligt van
„landswege mogt noodig zijn, de noodige fondsen op de begrooting zou-
„den mogen worden gebragt, en of, in het algemeen, zoodanige krachtige
„hulp en medewerking van het opperbestuur zou mogen worden verwacht,
„als waarvan het bestaan en de bloei van het instituut afhankelijk zou-
„den zijn.

„Van het denkbeeld ter overbrenging van het instituut van Soerakarta
„naar het bureau van inlandsche zaken ter algemeene Secretarie, zou
„tevens, onder beknopte opgave van de daarvoor bijgebragte redenen,
„melding kunnen worden gemaakt, met het doel, om van den Minister te
„vernemen, of casu quo daartegen geene bedenkingen zouden bestaan,
„indien de oprigting van het gymnasium te Batavia geen bijval mogt
„vinden bij het opperbestuur."

Ziedaar het advies van den raad van Indië. Mogt ik, met het oog op dat advies, niet zeggen, dat de Indische Regering de behoefte heeft aan-

getoond aan middelbaar onderwijs op Java en aangedrongen om hierin te voorzien?

Maar ook van het advies van den Gouverneur-Generaal DE EERENS heeft de heer BAUD een gedeelte verzwegen, dat, ter rigtige beoordeeling, niet mogt worden weggelaten. De heer DE EERENS deelde twee plannen aan den Minister mede, gelijk uit het medegedeelde advies van den raad reeds blijkt. 't Eene was dat van het gymnasium, 't welk door de Hoofdkommissie van onderwijs werd ingediend; 't andere, om het Instituut te Soerakarta naar Batavia te verplaatsen en met het bureau voor Inlandsche zaken ter algemeene secretarie te verbinden, en vond in den toenmaligen algemeenen secretaris, den heer J. P. CORNETS DE GROOT, een warmen voorstander. Uit het geheele advies van den heer DE EERENS straalt het verlangen door, om dit laatste plan verwezenlijkt te zien, en dus het doel der Hoofd-kommissie (middelbaar onderwijs) langs dien weg te bereiken. En hij omhelst dit plan vooral, omdat het, *bij de toenmalige regeringsbeginselen*, meer kans had van te zullen slagen. Daarom plaatst hij zich geheel op het standpunt dier beginselen, gelijk hij zelf met ronde woorden verklaart. En hij geeft, boven het plan van een gymnasium, de voorkeur, niet aan eene inrigting van onderwijs in Nederland (zoo als men uit de rede van den heer BAUD zou opmaken), maar aan eene hervorming van het instituut van Soerakarta, door het met het bureau voor Inlandsche zaken te Batavia te vereenigen. Zie hier wat aan de door den heer BAUD medegedeelde zinsnede, in het advies van den heer DE EERENS, vooraf gaat.

„Om de zaak alleen aan den Minister voor te leggen, zonder uiteenzet-
„ting der plannen, zou tot niets leiden, dan eene aanschrijving om de-
„zelve nader toe te lichten. Volgens de nog onlangs ontvangen aanbeveling
„van den Minister, *om geene voorstellen in te zenden, dan die in den streng-*
„sten zin onvermijdelijk zijn, zoude het voorstel der kommissie van onderwijs,
„als natuurlijk tot meerdere uitgaven leidende, moeten worden ter zijde gelegd.
„Maar er ligt een ander voorstel, hetwelk zonder meerdere uitgaven, *en*
„mogelijk wel met eenige bezuinigingen, ten gevolge zoude hebben, het Ja-
„vaansche instituut in te trekken, wijl hetzelve in geenen deele aan het
„doel voldoet, *en dit doel door eene andere inrigting te bereiken.* Dit echter
„alleen aan den Minister aan te bieden, zonder van het voorstel van de
„schoolkommissie te gewagen, zoude niet billijk zijn, en ook niet pligtmatig.
„Beide voorstellen zouden dan *tot betere tijden* kunnen worden aange-
„houden, ware het niet, dat het inlandsche bureau pericliteerde en weldra
„te niet zal gaan, zoo hierin geene voorziening kan worden daargesteld.
„Dit nu kan niet geschieden zonder meerdere uitgaven, en om deze te
„vinden, zoo als om zich voor het vervolg van een geschikt personeel te
„verzekeren, is een voorstel gedaan, om het Javaansch instituut, zoo als
„het is, op te heffen, en in verband te brengen met de algemeene secre-
„tarie. Hierdoor zouden ruim de kosten gevonden worden, en er zoude
„eene verbetering in beide instellingen (Javaansch instituut en Inlandsch

„bureau) zijn daargesteld. Dat het Javaansch instituut te Soerakarta niet „kan blijven zoo als het thans is, is eene uitgemaakte zaak. Hieromtrent „bestaan onderscheiden belangrijke raporten, renseignementen, en ik heb „mij daarvan tijdens mijne inspectiereis in 1838 mede kunnen overtuigen. „Er moet dus eene verandering in hetzelve komen, want zoo als het nu „bestaat, is het eene ware geldverspilling zonder nut."

Wanneer nu deze adviezen in hun geheel worden beschouwd, dan blijkt daaruit:

1°. Dat de Raad van Indië overtuigd was van de behoefte aan middelbaar onderwijs op Java, en het voorstel der Hoofd-kommissie van onderwijs betrekkelijk het gymnasium heeft ondersteund;

2°. Dat de heer DE EERENS aan het plan tot de oprigting van een gymnasium zijn zegel zou hechten, als de hoop kon gekoesterd worden dat het aan de verwachting der voorstellers zou voldoen;

3°. Dat hij gelooft, dat het niet de intentie is van het Opperbestuur, om in Indië de opvoeding der jeugd tot eene hoogte te brengen, dat zij de Nederlandsche kan missen;

4°. Dat hij daarom, en ook wegens de aanbeveling van den Minister, om geene voorstellen in te zenden, dan die in den strengsten zin onvermijdelijk zijn, aan het hervormen van het instituut van Soerakarta, door het met het bureau voor Inlandsche zaken te vereenigen, boven het plan der Hoofdkommissie, dat natuurlijk tot meerdere uitgaven zou leiden, de voorkeur geeft;

5°. Dat de heer BAUD deze dépêche alzoo ten onregte heeft aangehaald, als een bewijs, dat de bepalingen omtrent het onderwijs te Delft niet „het „bloote uitvloeisel zijner individuële overtuiging zouden zijn;" aangezien zoo wel de Raad van Indië als de heer DE EERENS *in Indië* het Javaansch instituut van Soerakarta wilden hervormen; maar geen hunner het *in Nederland* wilden overbrengen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Wij hebben deze maand twee brochures aan te kondigen van denzelfden schrijver. De eene is getiteld:

> De Staatshuishoudkunde van XENOPHON, in zijn werkje: over de inkomsten van Athene, toegepast op Nederlandsch Indië, door Mr. R. W. J. C. BAKE, Advocaat te Soerabaija. Zalt-Bommel 1851.

Het was een oorspronkelijk en niet ongelukkig denkbeeld van den geachten schrijver, om eenige Staatshuishoudkundige stellingen en begrippen van XENOPHON toe te passen op Indië. Voor alle landen en alle eeuwen is de waarheid altoos dezelfde, want zij is eeuwig. Wel leert de wetenschap zelve, dat hare toepassing verschilt, maar hare grondstellingen, maar de waarheid die zij predikt, is overal en altoos slechts ééne. Treffend springt dit in deze brochure in 't oog. Wat XENOPHON verlangde en leerde voor Athene, is ook nu nog voor onzen Indischen archipel nuttig en noodzakelijk. Op verscheiden bijzonderheden maakt de schrijver opmerkzaam. Een enkel voorbeeld tot proeve en tevens tot aanmoediging onzer lezers om zich met deze brochure bekend te maken.

„XENOPHON zegt ook, dat men aan vreemden grond afsta. Dat zoude op Java ook kunnen en moeten gebeuren. Die onafzienbare wildernissen aan het zuiderstrand van Java vooral, zoo als ook op Borneo en Celebes, zouden zeer gunstige gelegenheden aanbieden voor kolonisatie. Geeft die zoo vruchtbare oorden aan Europeërs, onverschillig van welken landaard, over, en zij zullen in weinige jaren herschapen zijn in vruchtbare landouwen, die vooral Europesche producten zullen ten toon spreiden, zoo als koren, groenten, meekrap, welligt den wijnstok; ook het delfstoffelijke rijk zoude onderzocht en geëxploiteerd kunnen worden. — Een sijstema van kolonisatie zou de nuttigste en weldadigste uitwerking hebben. Dat men niet bevreesd behoeft te zijn voor gebrek aan kolonisten, bewijst de geest van emigratie, die in geheel Europa heerscht. In plaats van aan de kusten der Surinaamsche zeeën, of aan de oevers der Paramaribosche rivier te gaan sterven, zouden die ongelukkige landverhuizers alhier eene milde lucht, eenen rijken bodem en eene bereidwillige medewerking vinden. Dat die nieuwe productie noodwendig de financiën der kolonie moet bevoordeelen, behoeft niet in het breede bewezen te worden. Dat dus ook uit dat oogpunt beschouwd, de grondbeginselen van XENOPHON op deze Kolonie van toepassing zijn, is wel vreemd, maar toch zeer waar."

De tweede brochure draagt den volgenden titel:

> Bescheiden analyse der proeven van een ontwerp van wet, op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, van Mr. A. A. VAN VLOTEN en den heer P. VAN SWIETEN, door Mr. R. W. J. C. BAKE, Advokaat en Prokureur te Soerabaija. Utrecht 1851.

Wij verheugen ons, dat de aandacht der ingezetenen van Nederlandsch Indië gevestigd is op het voorschrift der Grondwet, waarbij nog dit jaar eene wet wordt verlangd op het beleid der regering onzer Overzeesche bezittingen en Koloniën. Maar hoe kon het ook anders? Zal die wet eenen grooten invloed uitoefenen op de welvaart van die Koloniën en daardoor tevens op die van het Moederland, onze broeders, die daar wonen, zullen dien invloed wel in de eerste plaats ondervinden. 't Is dus niet alleen pligt voor hen, die zich daartoe in staat gevoelen, om hunne teregtwijzende en waarschuwende stem uit den Indischen Archipel in het Vaderland te doen hooren, maar een wel begrepen en geoorloofd eigenbelang is, voor 't vervullen van dien pligt, een nieuwe prikkel. De heer BAKE heeft dit begrepen. In meer dan éene brochure en in onderscheiden dagblad-artikels heeft hij menig belangrijk onderwerp, tot onze koloniale aangelegenheden behoorende, behandeld. Zelf heeft hij eene proeve geleverd van een verbeterd reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, en thans onderwerpt hij de proeven van de heeren Mr. A. A. VAN VLOTEN en P. VAN SWIETEN aan zijne kritiek.

„Laat ons toezien, dat de beginselen, welke wij voor ons koloniaal bestuur aannemen, goed zijn; laat ons toezien, dat zij naar alle waarschijnlijkheid kunnen leiden tot de eer dezes lands, en medewerken tot het geluk en den bloei van onze Koloniën. Het schijnt mij toe, dat, toen die bepaalden, dat waarheen ook Engelschen gingen, zij de vrijheid van den Engelschman moesten genieten en Engelsche instellingen erlangen, zij regtvaardig en wijs hebben gehandeld." Deze woorden van Lord JOHN RUSSELL heeft de heer BAKE genomen als de uitdrukking van zijn koloniaal beginsel. Wij juichen hem toe. Ook onze meening is in die schoone woorden zaâmgevat. Het Nederlandsche element moet meer en meer in onze Koloniën en bezittingen kracht ontvangen, zich verspreiden en de grondslag worden van ons Indisch rijk, en om dat mogelijk te maken, moeten in de eerste plaats Nederlanders, die derwaarts gaan, Nederlanders blijven. Het oude koloniale stelsel trachtte juist dat Nederlandsche element te vernietigen. Het kon in de Koloniën geene vrije burgers, geene Nederlanders, die hunne regten hadden, geene kracht, die uit zelfstandigheid geboren werd, tot de uitoefening van zijn gezag gebruiken. Het verlangde alleen werktuigen, om zijne bevelen ten uitvoer te brengen, ambtenaren en militairen; en of dit Nederlanders of vreemdelingen waren, deed weinig af; integendeel de slaafsche zin van den vreemdeling was in menig opzigt nuttiger. Wel maakte men, in den laatsten tijd, bepalingen, waardoor het scheen als of aan den Nederlander de voorkeur werd gegeven, maar dit was, ofschoon noodzakelijk door de tijdsomstandigheden, ten nadeele en tegen den eisch van het stelsel.

Geef aan den Nederlander in uwe Koloniën de vrijheid van den Nederlander, geef hem Nederlandsche instellingen, en gij schept u een nieuwe kracht. Uwe Koloniën worden zuilen van uw rijk. De Nederlandsche vrijheid en Nederlandsche instellingen zullen zich in de Koloniën ontwikkelen en de magt van Nederland uitbreiden en bevestigen.

Wij zullen niet in een breedvoerig onderzoek treden, in hoe verre de heer BAKE, bij zijne beoordeeling der proeven van de heeren VAN VLOTEN en VAN SWIETEN, altijd aan dit, door hem vooropgezette, beginsel is getrouw gebleven. Daartoe ontbreekt ons de tijd en de gelegenheid. Genoeg zij het, dat wij het, wat dit beginsel betreft, volkomen met hem eens zijn, en dat het eenige verschil, 't welk er tusschen ons kan bestaan, dus slechts in de toepassing is gelegen.

Als eene proeve van de wijze van behandeling, deelen wij de volgende aanmerking van den heer BAKE mede op art. 11 van het concept-reglement van den heer VAN SWIETEN, waarin deze wil bepaald hebben: „De bevoegdheid om zijne gedachten door den druk te openbaren is aan eene wet op de censuur onderworpen. De grondtrekken van deze wet zullen zijn, dat in Nederlandsch Indië zal worden geweerd het verspreiden, invoeren en drukken van werken en dagbladen, welke, geheel of gedeeltelijk zouden strekken om de inlandsche bevolking op te ruijen, hetzij door dezelve te beleedigen, hetzij door het bestuur of de Europesche bevolking in een ongunstig daglicht te stellen." De heer BAKE maakt daarop onder anderen de volgende bedenking: „Gesteld eens, dat de inlandsche bevolking bekend werd met de ontwikkeling van denkbeelden, die haren toestand als ongelukkig afschilderen, zou die toestand dan werkelijk zoo ongelukkig zijn, dat hij niet te verdedigen is? Wij gelooven verreweg het tegenovergestelde. Indien echter de fouten van zoowel inlandsche als Europesche ambtenaren, in hun publiek leven begaan, aan den dag werden gebragt door de drukpers, zeer zeker zouden zij schroomvalliger zijn in het plegen van die daden, en de bevolking zoude, beter behandeld wordende, minder reden tot onvergenoegdheid vinden. Deze redeneringen brengen ons tot het doel der openbaarheid, namelijk, dat de publieke daden van de ambtenaren door de drukpers mogen worden getoetst aan de wetten en aan de beginselen van braafheid. Wanneer het veroorloofd zal zijn, zonder personaliteiten, de daden van den ambtenaar als zoodanig te beoordeelen, zullen er vele misbruiken uitgeroeid worden, die thans eenen stillen wrok bij de bevolking doen ontstaan; en op die wijze zal de drukpers bijdragen tot de rust en de eensgezindheid onder al de inwoners dezer gewesten. Men straffe echter streng hem, die de grenzen eener billijke vrijheid overschrijdt, of in het private leven van de ambtenaren eenen indiscreten blik werpt, vooral hem, die onwaarheid schrijft. Wij zijn innig overtuigd, dat eene matige vrijheid van drukpers eene plant is, die met goed gevolg ook in deze gewesten kan overgebragt worden."

VARIA.

In de maand Januarij l.l. heeft de bisschop van Calcutta een bezoek afgelegd te Sarawak op Borneo, ten einde de nieuw gebouwde kerk aldaar plegtig in te wijden. Hij was over het gebouw zeer tevreden. Op den 22sten had de plegtigheid plaats, in tegenwoordigheid der geheele Europesche bevolking, van eenige inlandsche hoofden en van eene groote menigte Chinezen, Maleijers en Daijak's. De kerk is aan St. Thomas toegewijd. De bisschop hield eene indrukwekkende rede over het stichten van zulk een gebouw op het eiland Borneo, en wees den weg aan, die, onder Gods zegen, leiden kan tot het bekeeren der bevolking van dat uitgestrekte eiland.

Ziedaar wat de Engelschen in zeer korten tijd op Borneo hebben gedaan. In 1839 wees het Nederlandsche Gouvernement de gelegenheid af om bezit te nemen van Sarawak. Toen vestigde zich daar J. BROOKE, en 't eerste wat hij deed, was het stichten eener kerk en school. Hoe veel jaren zijn wij reeds in 't bezit van verschillende punten van Borneo, en hoe veel kerken hebben wij er reeds doen verrijzen? Te vergeefs zoekt gij er een te Sambas, te Pontianak, te Banjermassin.

Men herinnert zich dat de heer Dr. SCHWANER, lid der natuurkundige kommissie in Nederlandsch Indië, geruimen tijd op Borneo heeft doorgebragt, speciaal voor een onderzoek naar steenkolen, en dat hij later eene reis heeft gedaan van Banjermassin over land naar Pontianak, waarvan wij onder anderen een kort verslag hebben medegedeeld in den 10den jaargang van dit Tijdschrift blz. 164. Thans vernemen wij, dat door het Indisch Gouvernement aan dienzelfden geleerde op nieuw eene zending is opgedragen naar Borneo, en wel, om de mineralogische voortbrengselen van Koessan en Poeloe Lampei te onderzoeken, en, na ingewonnen berigten en naauwkeurige navorschingen, zijne denkbeelden mede te deelen omtrent mijn-ontginningen aldaar voor Gouvernements of partikuliere rekening. Almede is hem opgedragen, om, met den civielen gezaghebber van Koetei en de oostkust van Borneo, den heer H. VON DE WALL, weder een gedeelte der binnenlanden van Borneo te onderzoeken, en eene reis te doen naar het centraal-gebergte.

Wij kunnen niet anders dan dergelijke ondernemingen toejuichen en het Gouvernement lof toezwaaijen, dat het zulke onderzoekingen en navorschingen laat in 't werk stellen. Men veroorlove ons echter eene opmerking. Waartoe dienen deze reizen, wanneer de verslagen geheim worden gehouden? Is het voldoende, dat de Gouverneur-Generaal en de Raden van

Indië en misschien nog een enkele beambte ze lezen? Heeft de natie, op wier kosten die nasporingen geschieden, geen regt om ook de resultaten te leeren kennen? Zou het voor de ontwikkeling van partikuliere industrie in Indië en het aanmoedigen van den ondernemingsgeest in Nederland niet nuttig zijn, dat dergelijke verslagen ten spoedigste gepubliceerd werden?

Getrouw aan mijne belofte, kom ik nog eens terug op het artikel over „Evangelisatie op Java," voorkomende in het *Bijblad bij de Christelijke stemmen*. Ik laat eene bloemlezing van volzinnen volgen, waaraan ik gaarne mijn zegel hecht. Bij sommigen zal ik mij eene enkele aanmerking of opmerking veroorlooven.

„Het grootst is onze schuld jegens de millioenen Heidenen en Moham-
„medanen, die onze Oost- en West-Indische en onze Afrikaansche bezit-
„tingen bewonen, welker landen geheel of gedeeltelijk door oorlogen, of
„verbonden aan ons oppergezag zijn onderworpen, welker tijdelijk bestaan
„en welvaart van ons afhankelijk zijn, die ons dienen door de voort-
„brengselen van hunnen arbeid en nijverheid, door de schatten van hunnen
„grond en door het bloed dergenen, die voor ons ten oorloge uittrekken."

De voorstanders van het oude koloniale stelsel zullen, in antwoord op deze treffende waarheid, eene lofrede houden op de menschelijkheid hunner regering in tegenstelling van die der Aziatische vorsten.

„Groot is onze schuld bovenal jegens de bewoners van Java; dat Java,
„dat jaarlijks zoo veel millioenen gelds in onze schatkist stort, dat gezegd
„kan worden de hoofdbron te zijn van Neêrlands bestaan als een koning-
„rijk onder de volken, dat *ons* heeft groot gemaakt onder de natiën, dat
„de parel is van het Oosten, een lusthof in de zigtbare schepping, dat
„den naijver opwekt van de magtigste rijken en staten, *dat ons dient met*
„het zweet en bloed zijner kinderen; maar, helaas! dat meer dan eenige an-
„dere Nederlandsche bezitting door een absoluut despotisch Nederlandsch gezag
„met ijzeren schepter wordt bestuurd, een gezag, dat tot hiertoe niets anders
„heeft beoogd, dan geldelijk voordeel en eigenbaat, en daaraan de teederste
„belangen, de dierbaarste zielsaangeleden der Javanen heeft ten offer gebragt."

Het orgaan der antirevolutionnaire partij drukt de waarheid hier sterker uit, dan ik het mij tot dus verre veroorloofd heb. Maar dat het geene onwaarheid spreekt, zou des noods alleen kunnen blijken uit art. 1 der suppletoire instruktiën voor den Gouverneur-Generaal: „de Gouverneur-Generaal zal, door gepaste middelen, medewerken tot gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot, ten behoeve van het Moederland."

„Zegt het weinig, dat de regering van Nederlandsch Indië (eene rege-
„ring, die ten deele in het Haagsche kabinet, ten deele op Java gezeteld

„is) tot hiertoe alle pogingen, om den Javanen het Evangelie van JEZUS „CHRISTUS te brengen, heeft zoeken te verijdelen? Zegt het weinig, dat „zij eenige jaren geleden de verspreiding van eene gedeeltelijke vertaling „in het Javaansch van het N. Testament listig heeft zoeken te keeren, „door beslag te leggen op de exemplaren, onder voorwendsel van behulp- „zaam te willen zijn in de uitdeeling?"

Wilt gij een voorbeeld van de wijze, waarop de Regering behulpzaam is in de uitdeeling dier bijbels? Gij vindt het in mijne *Reis over Java, Madura en Bali*, I, 199.

„Zegt het weinig, dat een Minister van Koloniën niet vele jaren gele- „den, toen men in 's lands vergaderzaal bij hem aandrong op de opening „van Java voor zendelingen, ten antwoord gaf, dat de Javanen Mohame- „danen waren, en daar deze soort van menschen bekend is als fanatiek, „en, eenmaal in godsdienstige beweging gebragt, als ten hoogste gevaar- „lijk voor de rust en veiligheid van land en regering moeten beschouwd „worden, volgens 's Ministers bewering de tijd nog niet daar was, dat „men het zendelingswerk op Java kon toelaten, zonder ons gezag op Java „op het spel te zetten; maar dat al langzamerhand vooruitgaande be- „schaving daartoe den weg zoude banen?"

Men had dien Minister één enkel voorbeeld uit de geschiedenis van Java moeten vragen, dat fanatisme *de eerste oorzaak* van opstanden en onlusten geweest is. Men had hem moeten vragen: of de ligtgeloovigheid en het bijgeloof en de onwetendheid der bevolking niet *het middel* zijn in de handen van Javaansche onruststokers, om de massa's in beweging te brengen; of derhalve niet juist de Christelijke ontwikkeling en beschaving der bevolking dit middel zou verlammen; of niet in die streken, waar de meeste welvaart en de minste onkunde heerscht ook de opstanden het zeld- zaamst zijn; of, bij voorbeeld, op de partikuliere landen in Batavia, Bui- tenzorg, Krawang, Indramaijo enz., niet bijna altijd rust en vrede heerscht?

„Met wat al omwegen en bedenkingen, listig en onbeduidend, heeft „de koloniale regering de Evangelisatie van Java te keer gegaan — „en helaas! hoe ligt viel het haar tegenover zoo vele edeldenkenden, „die met den waren toestand der zaak niet bekend zijn. Ik voor mij, „ken niets verschrikkelijker, dan dat eene regering, die den naam draagt „van Christelijke regering, openlijk en bedektelijk de verkondiging van het „vrede evangelie der genade in JEZUS CHRISTUS van hare onderdanen ver- „wijderd houdt, terwijl zij toch het bloed en eigendom dier onderdanen „niet te dierbaar acht tot volkomen voldoening harer hebzucht."

Gelijk wij alzoo zeer ingenomen zijn met veel, dat in dit artikel over „Evangelisatie op Java" voorkomt, zoo moeten wij aan den anderen kant verklaren, dat de heftige toon, die er in heerscht, en vooral, dat het in- roepen der Engelschen op Java, om daar den strijd over het bekeerings-

werk met de regering te voeren, ons bedenkelijk toeschijnt. Wij voor ons schromen niet, — en wij leveren er, in ieder nommer van dit Tijdschrift, de bewijzen van, — om tegen het koloniale stelsel, dat thans nog Indië bestuurt, te strijden; maar wij gebruiken alleen zulke middelen, die met het oog op het buitenland, de gemeenschappelijke belangen van Kolonie en Vaderland niet in gevaar brengen.

De voorstanders van het oude koloniale stelsel hebben eene fijne taktiek, om hen, die Christelijk onderwijs en Evangelie op Java willen brengen, te bestrijden. „De Javanen zijn fanatieke Muzelmannen! De botsingen, „die tusschen hen en de zendelingen en de duizend en tienduizend Maho- „medaansche priesters moeten ontstaan, zullen tot eenen religie-oorlog, tot „moord en doodslag voeren!" enz. enz. — ziedaar het gewone referein. Wij voor ons, die twaalf jaren lang den toestand van onderwijs en godsdienst der Javanen hebben aanschouwd en onderzocht, wij houden al die schrikbeelden, zoo niet voor geheel onwaarachtig, althans voor zeer overdreven; wij hebben de overtuiging, dat de Javaan eerbied heeft voor de Christelijke godsdienst en achting voor den Christen, die zijne godsdienst niet verloochent; wij zijn er van verzekerd, dat, zoo de pogingen, die men zal aanwenden, om de Javanen tot het Evangelie te brengen, met beleid, voorzigtigheid en verstand worden geleid, de schoonste vruchten daarvan te verwachten zijn.

't Zij mij vergund hier een enkel feit te verhalen, als een bewijs, dat de Javaan geen fanatieke haat koestert tegen het Christendom, maar achting en eerbied heeft voor den Christen, die toont prijs te stellen op zijne godsdienst. Te Patjitan woont Kiai Toemenggoong DJOGO KARIO. Vroeger was hij Regent van Patjitan, maar gedurende den opstand van DIPO NEGARO stond hij onder verdenking van de zijde van dezen rebel te houden. Onder het bestuur van den Assistent-Resident VRIESMAN, werd hij van zijne betrekking ontzet en naar Bazoeki verbannen, omdat hij verdacht werd gehouden van de uitbreiding der kultures tegen te werken. Drie of vier jaren later werd hem op zijn verzoek toegestaan, om naar Patjitan, zijne geboorteplaats, terug te keeren, en daar ambteloos, als gepensioneerd regent, te leven. Hij had, vooral ook om de reuk van godsdienstigheid en heiligheid waarin hij stond, een onbeperkten invloed op de bevolking, en bekleedde eene priesterlijke waardigheid. De voorschriften van den Islam volgde hij stiptelijk op; van het gebruik van opium en geestrijke dranken onthield hij zich zorgvuldig. Ofschoon hem de verpligting was opgelegd om zich met de zaken van het bestuur volstrekt niet in te laten, was zijne geestkracht, in zeventigjarigen ouderdom, nog te sterk, dan dat hij in rust en ledigheid zijn leven kon doorbrengen. Daarom hield hij zich bezig met de jagt op tijgers en wilde zwijnen, van welke laatste hij, in weinige maanden, eenige honderden neêrvelde. Tot zulk een jagt had hij hulp van inlanders noodig, en gaarne werd hem

deze door het bestuur verleend, omdat het in 't belang der bevolking was, wier sawah's en velden steeds door deze dieren werden verwoest.

Op zekeren dag kwam hij weder met zulk een verzoek bij den heer J. T. CANTER VISSCHER, die van 1838 tot 1842, als Adsistent-Resident van Patjitan, aan 't hoofd dier provincie stond. 't Was juist etenstijd. Hij werd uitgenoodigd mede aan te zitten. Een der kinderen van den heer CANTER VISSCHER deed het gebed. Dat trof den ouden man; met gesloten oogen zat hij er zeer aandachtig en eerbiedig bij; later kon hij zich niet weêrhouden, zijne verwondering te kennen te geven aan den pakhuismeester COENRAAD te Patjitan; altoos had hij gedacht, dat de Europeanen eigenlijk geene godsdienst hadden, want nimmer had hij er eenig bewijs van ontwaard, maar nu zag hij, dat hij zich althans ten opzigte van sommigen vergist had. Sedert dat oogenblik had de heer CANTER VISSCHER zijn vertrouwen gewonnen. Gedurende de vier jaren van diens bestuur over Patjitan veroorzaakte DJOGO KARIO hem niet alleen geen de minste moeijelijkheden, maar de grijsaard was hem zelfs van groote dienst door zijnen invloed op de bevolking. Treffende bewijzen heeft hij daarvan ondervonden, treffende voorbeelden weet hij daarvan te verhalen, en menigmaal verklaarde DJOGO KARIO aan anderen, dat hij daarom alleen zijn volle vertrouwen aan den heer CANTER VISSCHER schonk, omdat hij wist, dat deze niet leefde als de heidenen, maar God bad en de godsdienst op prijs stelde.

Te Batavia woont de panggeran SJÈRIF HAMID. Hij is een zoon van den in 1808 overleden Sulthan ABDUL RACHMAN, die in 1770 het rijk van Pontianak op Borneo stichtte en daarvan de eerste Vorst was. Onaangenaamheden met den tegenwoordigen Sulthan van Pontianak bragten hem in 't begin van 1837 te Batavia. Sedert dien tijd heeft het Gouvernement hem menigmalen belangrijke zendingen opgedragen, waarvan hij zich altijd met zeer veel ijver, beleid en trouw heeft gekweten. Vooral heeft hij, als gezant van de Nederlandsche regering, gewigtige diensten bewezen in de verwikkelingen met de Baliërs. Eerst vergezelde hij den Kommissaris HUSKUS KOOPMAN derwaarts. Later heeft hij de verschillende expeditiés bijgewoond. Thans is hem eene welverdiende onderscheiding te beurt gevallen, waarvan het ons een genoegen is hier melding te mogen maken. In den morgen van 19 Februari l. l. ('s Konings verjaardag) werd hij bij den Gouverneur-Generaal ontboden, en ontving hij uit de handen van Zijne Exc. eene groote gouden, prachtig bewerkte medaille. Op de audientie, die ten 12. ure gehouden werd, en later op het bal, dat van Gouvernementswege op zulk eenen dag in de Harmonie wordt gegeven, droeg hij dit onderscheidingsteeken aan een zware gouden ketting.

De zoogenaamde „Heerendiensten," waartoe de Javaan verpligt wordt, op aanwijzing van de plaatselijke autoriteiten (Europesche en Inlandsche

ambtenaren), bepalen zich niet tot den *arbeid zonder loon*, of met eene zeer karige bezoldiging van tien of vijftien duiten daags; maar onder die benaming wordt hij ook gedwongen tot:

1°. *Het leveren van materialen zonder betaling* voor bruggen, wegen, residents- regents- assistent-residents- en kontroleurs-woningen, zoo mede voor alle andere mindere Inlandsche hoofden.

2°. *Het leveren van transportmiddelen*, bestaande uit karren door twee en vier beesten getrokken.

3°. *Het verschaffen van paarden*, en het onderhoud dezer dieren, ten gerieve der posterijën langs de binnenlandsche wegen.

4°. Het volgen achter de rijtuigen van den Resident en de hooge ambtenaren op hunne reizen, ten einde hun eerbewijzen te geven en pracht en praal ten toon te spreiden.

5°. Het leveren van voedsel, koffij, thee en andere versnaperingen, almede ten dienste van gemelde en andere ambtenaren op de poststations en andere pleisterplaatsen (pasanggrahan's).

6°. *Het leveren van buitengewone benoodigdheden*, bij gelegenheid der receptie van de groote heeren (*Toean-bezar*) van Batavia, om buitengewone praal ten toon te spreiden. Zulke reizen van groote heeren kosten den Javaan veel tijd, moeite en opofferingen. Schrijver dezes heeft met eigen oogen gezien, dat in 1846, bij de receptie van den Gouverneur-Generaal, te Soerabaija honderden Javanen dagen achtereen, zonder voedsel onder den blooten hemel, hebben moeten vertoeven, om op bevelen te wachten voor de „staatsie."

De bruggen, poststations en heiningen langs den geheelen postweg over Java worden door de inlandsche bevolking vernieuwd, verfraaid en onderhouden, zonder eenige betaling. Vandaar dat de voornaamste bruggen over de talrijke rivieren van Java gebrekkig werden aangelegd, zonder opzigt van deskundigen, door landbouwers die er geen verstand van hadden. Van daar dat die bruggen altoos en zonder ophouden herstelling noodig hebben en schier jaarlijks, bij eenigen hoogen stand van het water, weggespoeld worden. De inkomsten der posterijën en de opbrengsten van de belasting van het oorgeld der paarden zijn, in vroeger tijden, steeds gebezigd ter bekostiging van bruggen en wegen, maar thans worden ze sedert lang in 's lands kas gestort als baten van het Gouvernement. Uit de primitive verordeningen van de bedoelde inkomsten en belastingen kan men ontwaren, dat hare bestemming was, om werken ten algemeenen nutte tot stand te brengen, zoo als dan ook tot en met 1820 het geval is geweest. Men wilde op die wijze, zonder handen aan den landbouw te onttrekken, goed en duurzaam werk tegen eene billijke belooning tot stand brengen. Maar later heeft men begrepen, dat het beter en voordeeliger is, die uitgaven te besparen en den landbouwers ook deze gedwongen diensten en leveringen op te leggen. En wat is de uitkomst geweest? Dat al wat door dwang werd daargesteld spoedig vernietigd werd; dat de bezwaren hoe langer zoo meer de menschen druk-

ken; dat ze meer en meer verarmen, zoodat, bij den geringsten tegenspoed of een enkel misgewas, hongersnood en ellende duizend- en tienduizendtallen wegmaait. De jaren 1847, 1849 en 1850 hebben er de bewijzen van opgeleverd *).

Onlangs heeft het plaatselijk bestuur te Soerabaija de inlandsche bevolking in zijne residentie verpligt, om alle wegen zonder onderscheid met kostbare kalksteenen op te hoogen, die zij van het eiland Madura ten duurste moesten koopen. Wilden wij al de bijzonderheden opsommen, waartoe men de bevolking, onder den algemeenen naam van „heerendiensten", noodzaakt, dit artikel zou veel te lang worden. Alleen willen wij nog deze opmerking er bijvoegen, dat, hoe meer diensten zonder loon de ambtenaar van het volk weet te verkrijgen, des te hooger hij bij de Indische regering gewaardeerd wordt, als een verdienstelijk ambtenaar. Dikwerf hebben wij uit den mond van zulk een ambtenaar zijn eigen lof hooren verkondigen: „zie wat belangrijke werken ik heb tot stand gebragt, „zonder dat ze het Gouvernement een enkele cent hebben gekost!"

't Is een bekend feit, dat op Java de Chinezen, vooral ook de opium- en bazar-pachters, veel meer voorregten genieten bij de Residenten en ondergeschikte ambtenaren, dan de Europeanen. Bovendien weten zij, door hun aanzienlijk vermogen, de groote en kleine inlandsche ambtenaren in bedwang te houden; ze geven hun voorschotten, blijven altoos hunne schuldeischers, en hebben op die wijze, in hunne handelingen ten opzigte der geringe Javanen, van hen niets te vreezen. 't Gevolg van dit alles is, dat de Javaan ook ten hunnen behoeve zeer dikwijls heerendiensten moet verrigten, zonder eenige betaling. Z.

Veel is reeds geschreven en gehandeld over de heffing der landrenten op Java, en bijna allen zijn het daarover eens, dat die heffing zeer gebrekkig plaats heeft. Op grond daarvan acht ik het niet onnuttig, de volgende bijzonderheden, door middel van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, bekend te stellen.

De heer AMENT, Resident van Cheribon, heeft aldaar eene merkwaardige regeling van de heffing der landrenten ingevoerd. Met instandhouding van het bestaande, heeft hij getracht, die zoo billijk mogelijk te doen plaats vinden. De sawah-velden worden in deze residentie, naar evenredigheid van de opbrengst bij den oogst, verdeeld in drie klassen. In het voor-

*) In de residentie Samarang bestond, onder een vroeger bestuur, het bevel, dat geen Javaan, op Gouvernementsland gevestigd, naar elders mogt verhuizen, al kon hij ook zijn bestaan daardoor verbeteren, tenzij hij zijn huis en erf en verdere bezittingen door zijn dorpshoofd liet konfiskeren. Onder den voormaligen Resident van Pasoeroean bestonden ook aldaar dergelijke bepalingen, met het doel om altoos genoeg menschenhanden voor de heerendiensten te behouden, en toch heeft, onder zijn beheer, eene buitengewone ontvolking van vele dessa's plaats gehad. Maar onder den tegenwoordigen Resident VARKEVISSCHER bestaan dergelijke vexatoire bepalingen niet; en toch bloeijen er de kultures, terwijl de policie er tot een model voor andere residentiën kan strekken. Volkomen veiligheid van personen en goederen bestaat er, waar vroeger stelen en moorden aan de orde waren, onder het willekeurig beheer over den arbeid.

bereidend register van den aanslag, opgemaakt door den kontroleur in overleg met de hoofden, wordt het totaal bouws sawah's van iedere dessa verdeeld in deze drie klassen. Op den dag van den aanslag wordt het register den resident aangeboden, in tegenwoordigheid van al de betrokken Inlandsche hoofden, en in gemeen overleg met dezen wordt dan bepaald, hoeveel aan *padjek* voor iedere klasse opgebragt moet worden. Is het maximum van de landrente bepaald, dan laat de heer AMENT *ieder* hoofd der dessa tot zich komen, en vraagt hem af, hoeveel bouws sawah's zijne dessa bezit, — hoeveel daarvan is beplant geweest en tot welke klassifikatie sorterende, — en eindelijk, hoeveel bouws tegalvelden er aanwezig zijn. Komt die opgave overeen met het register, dan wordt den koewoe (het hoofd der dessa) gezegd, wat zijne dessa betalen moet voor de bouw sawah's van de drie nommers en voor de tegalvelden. De sinds jaren alhier aanwezige klerk of schrijver van den koewoe moet het gezegde van den Resident onmiddellijk opschrijven, en vervolgens het totaal van den padjek der dessa uitrekenen. Is dit langwijlig en tijdroovend werk voor den Resident afgeloopen, dan ontvangt de koewoe den last, om binnen den kortsten tijd, die mogelijk is, het *dessaboek* bij te werken.

Het *dessaboek*, dat door den heer AMENT is ingevoerd, is een register, te vinden in elke dessa, en waarin voorkomen de namen der landbouwers, het getal bouws-velden, dat zij bezitten, en waarin later ingevuld wordt de klassifikatie der velden, de padjek er voor op te brengen, en eindelijk wat betaald is geworden. De som van de padjek kan natuurlijk eerst ingevuld worden na den aanslag, terwijl het boek reeds aangelegd wordt bij de verdeeling der velden in het begin des jaars. Uit dit register wordt vervolgens aan iederen landbouwer een extrakt uitgereikt door het dessa's bestuur, voor zoo veel hem zulks aangaat.

Men houde deze regeling niet alleen voor schoon in theorie, en meene niet, dat zij niet aan het doel zou beantwoorden. Ieder van ons, kontroleurs bij de landelijke inkomsten in deze residentie, zou kunnen getuigen, dat de dessa-boeken nagenoeg allen steeds in orde zijn en behoorlijk worden bijgehouden, en dat de meeste landbouwers, ofschoon ze kunnen lezen noch schrijven, een bevredigend antwoord weten te geven op vragen naar produktie en klassifikatie hunner velden, de betaalde en te betalen landrente enz. In één woord, de bedoelingen van den heer AMENT zijn ten volle bereikt. Ieder landbouwer eener dessa weet nu, wat hij betalen moet, en het extrakt kan des noods zijn geheugen te hulp komen, indien de padjek hem ontgaan mogt. *De heffingen der landrenten geschieden dus in deze residentie individuëel, en niet in massa over een geheel dorp, zoo als elders.* De koewoe wordt door deze regeling buiten staat gesteld, om den geringen man te beknevelen, en de kontroleur kan naar behooren de heffingen der landrenten kontroleren.

CHERIBON, Januarij 1851.

J. A. CASPERSZ.

Terugreis van Java naar Europa, met de zoogenaamde Engelsche overlandpost, in de maanden September en October, 1848,

DOOR

Dr. F. JUNGHUHN.

(Vervolg.)

Kaal, naakt, dor, dood en star, van alle vruchtbare aarde verstoken, van allen plantengroei beroofd, zonder water, zonder beweging, zonder leven, vol zand, vol stof, gloeijend, versmachtend heet, eentoonig, onafzienbaar, vermoeijend voor het oog, zonder troost voor het gemoed, *dat* is het beeld der woestijn!

Den weg van Suëz tot aan Caïro legden wij in 15½ uur af; hiervan moet echter 3½ uur worden afgetrokken, welke wij aan de verschillende stations hadden doorgebragt, ten gevolge waarvan tot het doortrekken der woestijn, in de rigting van bijna regtstreeks van het oosten tot het westen, slechts twaalf uren noodig zijn. Is de gansche afstand 100 Engelsche mijlen, dan volgt hieruit, dat wij, — wij reden altijd in vollen galop, — 8 Engelsche mijlen per uur aflegden. Op afstanden van 5 à 6 Engelsche mijlen werden in de woestijn, over de gansche uitgestrektheid van den weg naar Caïro paardenstallen, benevens woningen voor de benoodigde oppassers, met andere woorden, poststations gevonden, alwaar wij van paarden verwisselden. Het versche voorspan stond, bij onze aankomst aan elk station steeds getuigd en geheel gereed om aangespannen te worden. Er is, namelijk, in de rigting van den weg door de woestijn, eene linie van telegraphen aangelegd; de seinen zijn geplaatst op kleine torens, die overal, waar de gesteldheid des bodems zulks slechts toeliet, op de heuvelachtige gedeelten van het terrein zijn gebouwd. De uiterste punten van deze linie zijn Suëz en Caïro *); zij strekt hoofdzakelijk om de aankomst der schepen te Suëz,

*) Aan de andere zijde van Caïro is deze linie van telegraphen verder voortgezet; van daaraf loopt dezelve over den Delta naar Alexandrië.

en de afreis der passagiers zoowel van Suëz als van Caïro heen en terug door de woestijn aan te kondigen. Slechts op drie poststations, waar tevens kleine herbergen, pleisterplaatsen, worden gevonden (pasanggrahan's zou men op Java zeggen) verwijlt de trein iets langer; namelijk, aan het eerste poststation hielden wij stil van 8 tot 9, aan het tweede van 12 tot 1½ en aan het derde van 5 tot 6 ure. Telken male verkreeg ik aldaar de gelegenheid den onverzadelijken, voorbeeldeloozen eetlust der Engelschen te bewonderen, die aan elk dezer stations zich regt aan spijs en drank te goed deden. Bij de aankomst van het transport stonden de tafels reeds gedekt, en er werd met het voordienen der spijzen slechts zoo veel tijd gewacht als de reizigers behoefden om zich handen en aangezigt van het stof te reinigen en hun hoofd te verkoelen, waartoe waschtafels, enz., in kleine nevenkamers gereed stonden. De spijzen bestonden hoofdzakelijk uit soep, rijst, kippen en schapenvleesch, welke op verschillende wijzen waren toebereid, verder uit aardappelen, groente, brood en beschuit, terwijl de bier- en wijnflesschen duchtig werden aangesproken. Na den afloop van het eten werd er koffij gediend; deze werd gewoonlijk genuttigd in kleine vertrekken, in de nabijheid der eetzaal gelegen, en boven welke het volgende opschrift werd gelezen: „rookkamers." In andere dergelijke kleine vertrekken werden bedden gevonden, ten gemakke van ziekelijke reizigers en dames, die eenige rust wenschten te nemen. Ik gevoel mij genoopt hier aan MEHEMED ALI, — want hij was onze eigenlijke gastheer, ten gevolge van het kontrakt tusschen hem en de compagnie gesloten, — het verschuldigde regt te laten wedervaren door te erkennen, dat wij in zijne hôtels, in de woestijn, eene betere tafel vonden dan in het beste hôtel te Caïro, niettegenstaande alle spijs en drank, tot zelfs het benoodigde water, uit ver verwijderde streken hierheen moet gevoerd worden. Deze hôtels, welke slechts ééne verdieping hebben, zijn uit steen opgetrokken en gewoonlijk op een opgeworpen, van boven geëffend heuveltje gebouwd; reeds in de verte kon men dezelve, ook uithoofde van de grootere hoogte welke zij bereiken, van de daar nevens staande paardenstallen onderscheiden. Allen waren, gelijk trouwens in Egypte in het algemeen met de gebouwen het geval is, van boven plat en geleken wat hunnen vorm betreft op vierkante kasten. Het grootste dezer hôtels was dat alwaar wij van 12 tot 1½ ure verwijlden en het middagmaal gebruikten; het was gebouwd op een terras, ter hoogte van 12 voet. Langs een trap klom men naar hetzelve op; uit de voorgallerij van dit gebouw genoot men een onbelemmerd uitzigt over het nabij gelegen gedeelte der woestijn. Behalve de kleine poststations, alwaar wij elke ¾ uurs tot het verwisselen van paarden halt maakten, bood de woestijn ons slechts zeer weinige afwisseling aan. Van een eigenlijken weg, of een spoor van wielen, van indrukken in het zand door voorbij trekkende kameelen achtergelaten, van dit alles was trouwens niets te vinden, ja, zelfs de steenhoopen of piramiden, die in vele zeer effene en gelijkvormige gedeelten der woestijn, op zekere afstanden opeengehoopt waren, ten einde de rigting van den weg te kun-

nen herkennen, wareh voor een gedeelte door het stuifzand overstelpt geworden. Dit was eveneens het geval met de menigte van doode kameelen, welke onder weg waren blijven liggen; velen waren slechts kortelings gestorven en nog onaangerand; van anderen daarentegen waren nog slechts de afgeknaagde geraamten overig, welke reeds voor een gedeelte onder het zand waren bedolven geraakt. Een zekeren graad van levendigheid werd, tijdens het doortrekken der passagiers van de landmail, aan de woestijn bijgezet door de menigte van karavanen en beladene kameelen, welke wij in snellen rid voorbij vlogen. Ook onze koetsiers droegen het hunne bij om ons en ook zich zelven eenig vermaak te verschaffen door een wedstrijd in het rennen te houden; nu eens vlogen onze vier rijtuigen met gelijken spoed nevens elkander door de wijde ruimte, dan weder snelde er een ver vóór de anderen uit en verdween het binnen eenige minuten aan den horizon, terwijl de plaats, waar wij het uit het oog hadden verloren, slechts herkenbaar was aan de stofwolken, welke paarden en wielen opwaarts joegen; — somtijds geraakte er een uit ons oog, dewijl het achter ons in het zand bleef steken en eerst lang daarna de overige rijtuigen weder inhaalde. Meer dan door al hetgeen zoo even is verhaald geworden, werd mijne opmerkzaamheid geboeid door *twee* verschijnselen, en deze waren het vooral, welke het beeld der woestijn onuitwischbaar in mijne herinnering hebben geprent.

Alle voorwerpen, waardoor de eenvormigheid der oppervlakte van de woestijn werd afgebroken, — een steen, welk iets hooger was dan de omringende, een geraamte van een dier, waarop men overal elders geen acht zou hebben geslagen, — vielen hier onmiddellijk in het oog; het volslagen gemis van alle voorwerpen van anderen aard, die tot vergelijking bij het beoordeelen daarvan hadden kunnen dienen, veroorzaakten, dat men telkens in dwaling verviel, zoowel bij het schatten van de grootte als van den afstand, waarop zich dergelijke voorwerpen van den beschouwer bevonden. Menigwerf reeds waren wij zandhellingen voorbij gereden en hadden wij aan den rand derzelve tamelijk groote voorwerpen waargenomen, welke zich bijna op gelijke afstanden van elkander verhieven, zonder dat het ons mogelijk was geweest de hoedanigheid dezer voorwerpen te bepalen. Toen wij ten 12 ure het hoofdstation, dat ter helfte van den weg is gelegen, derhalve het midden der woestijn, hadden bereikt, zagen wij op den rand van een eenigzins hooger rijzenden zandwrong, in de nabijheid van het gebouw waar wij ons bevonden, weder dergelijke voorwerpen boven de oppervlakte uitsteken. Zij stonden als op eene rij, en hun aantal zal waarschijnlijk ruim een vijftigtal hebben bedragen. Het was ons niet doenlijk om te kunnen zeggen of het menschen (Bedoewienen) waren, die daar ginds stonden, dan wel schapen, struiken of rotsblokken; de laatste veronderstelling was waarschijnlijker dan de vorige, want zij waren en bleven geheel en al onbewegelijk en hadden eene grijsbruine kleur, gelijk alle omringende voorwerpen. Aan den anderen kant was de afstand tusschen dezelve zoo regelmatig als slechts zelden bij rotsen wordt waarge-

nomen en waren zij daarenboven in grootte volkomen aan elkander gelijk. De grootte te beoordeelen, was ons volstrekt ondoenlijk; wij konden derhalve niet uitmaken of zij 3 dan wel 10 voet of nog hooger waren; even ondoenlijk was het ons met het oog af te meten of de afstand, waarop wij ons van dezelve bevonden, 100 of 1,000 voet of nog meer bedroeg.

Ten einde mij hieromtrent te vergewissen, besloot ik er heen te gaan. Naderbij gekomen, ontwaarde ik tot mijne niet geringe verbazing, de regelmatige gedaante van ontzagchelijk groote roofvogels, die, zoo als het mij toescheen, waren opgezet en, welligt door den eigenaar van het hôtel, hier geplaatst, ten einde ze te doen droogen, want bij geen enkelen was eenig blijk van leven te bespeuren; zij stonden daar allen, op gelijke afstanden van elkander, allen in gelijke rigting, met het voorgedeelte van het ligchaam naar de helling gewend; ik was nu tot op 25 voet genaderd, maar, hoe ontstelde ik! — toen al deze verbazend groote vogels eensklaps, als met een enkelen slag, opvlogen en zich al suizend verder in de woestijn begaven om op een anderen zandheuvel, in dezelfde houding als vroeger, onbewegelijk te gaan zitten. Het was de gewone, groote woestijngier, Vultur Fulvus, die voornamelijk aast op krengen van kameelen; uit dien hoofde is het, dat hij zich het meest ophoudt in de nabijheid der wegen, waarlangs de karavanen trekken, welke hij van zijn hooger gelegen standpunt, namelijk, van den top des zandheuvels, met zijne blikken overziet en tot dat einde keert hij zich steeds naar de rigting van den weg.

Het andere verschijnsel, dat even eigenaardig in de woestijn te huis behoort als de gier en de kameel, was de zoogenaamde luchtspiegeling (opdoeming), de mirage, hetgeen de Arabieren sehrab heeten. Haar ontstaan hangt af van den graad van hitte, welke de zon aan de woestijn mededeelt; het menigvuldigst wordt dezelve bijgevolg waargenomen van 12 tot 2 ure, tijdens de hitte het sterkst is. Vóór 8 ure des morgens wordt men geene opdoeming gewaar, en allengs verdwijnt zij tegen 5 ure des avonds. Bijna gedurende den ganschen dag hadden wij derhalve de gelegenheid ons te verlustigen met het aanschouwen van dit optisch verschijnsel, hetwelk aan de woestijn zulk eene buitengewone, betooverende schoonheid bijzet. Nu eens zagen wij hetzelve slechts op ééne enkele plaats, meestal echter op 2, 3, ja, somtijds op 5 en meer plaatsen aan verschillende zijden te gelijk; zoodra verdween het niet op de eene plaats, of onmiddelijk zagen wij het weder elders nedergetooverd en op die wijze duurde dit spel den ganschen dag voort; — des middags echter namen wij dit verschijnsel het levendigst en het menigvuldigst waar, — waardoor de dorre zandwoestijn werd herschapen in eene steppe, vervuld van meren, waterpoelen en kronkelende stroomen. Menige plek in de woestijn, namelijk, welke, even als het gansche landschap rondom ons, zich in haar bruinachtig gele, matte kleur aan het oog had vertoond, begon te blinken, zoodra wij haar op *zekeren* afstand waren genaderd, zij werd eensklaps, — zoo *scheen* het ons toe, — in een spiegel herschapen, welke het licht en de kleur des hemels blaauwachtig wit terugkaatste en in dier voege ons

het beeld eener watervlakte voor het oog maalde; de spiegel van dit schijnbare meer vertoonde zich even blinkend als die van een werkelijk meer, hetwelk zich aan den oever al kabbelend bewoog, waardoor de beweging van den golfslag zoo oogbedriegelijk werd nagebootst, dat wij menigwerf in twijfel geraakten of wij niet inderdaad den spiegel van een meertje voor ons hadden. Scheen nu de zoom der verhitte woestijn, ten gevolge van den opstijgenden luchtstroom, in eene golvende of trillende beweging en werd de grenslijn, die denzelven van het meer scheidde, daardoor verbroken, zoo werden door zijne spiegeling in het schijnbare water lange gestalten zigtbaar, als de stammen van palmboomen, die men aan den oever van het meer waande te zien, of wel het afbeeldsel van rotsblokken, welke, in de nabijheid van het water liggende, zich daarin afspiegelden, of van andere oneffenheden van het terrein welke schijnbaar werden verlengd. Deze spiegelende watervlakten hadden veelal eene langwerpige, streepachtige gedaante, somtijds echter waren zij rond van vorm, terwijl zij zich menigwerf gekronkeld, even als rivieren, aan het oog vertoonden; een gelijk verschil als wij in hunnen vorm waarnamen, bemerkten wij insgelijks in hunne grootte en zij wisselden in omvang af van kleine waterplassen tot meren van aanmerkelijke uitgebreidheid. Dikwerf zagen wij dezelve in het midden der woestijn en dan waren zij aan alle zijden omringd door donkerkleurige, doffe oevers, terwijl de meren zelve in zacht glooijende holligheden der woestijn schenen te liggen; het meest echter namen wij ze nabij of aan den horizon waar en alsdan ging de tegenovergestelde oever zoo onbemerkbaar over in den helder gekleurden hemel, dat nergens eenige grens zigtbaar was.

Den ganschen dag herhaalde zich dit verschijnsel, waardoor aan deze starre vlakte een zeker leven, eene zekere beweging werd bijgezet, en noch mijne reisgenooten, noch ik werden moede hetzelve te beschouwen en te bewonderen. Reeds herhaalde malen hadden wij gemeend werkelijk water te bespeuren, en telken male hadden wij ons bedrogen gezien; echter geschiedde het van tijd tot tijd bij onze aankomst aan een poststation, wanneer wij op nieuw een meer vóór ons zagen, dat verscheidene Engelschen onderling eene weddingschap om een aantal ponden sterling aangingen: dat zij *nu* een werkelijk meer voor zich hadden. In eene zacht glooijende, trogvormige vallei, in deze woestijn, lag, — zoo scheen het ons toe, — een schoon, blinkend meer; zijn waterspiegel bewoog zich in zacht kabbelende golfjes, terwijl lange gestalten, die in eene voortdurende trillende beweging verkeerden, al spiegelend diep in het ligt golvende water zigtbaar waren, gelijk aan de oppervlakte van een werkelijk meer wordt waargenomen, welks spiegel door een zachten wind wordt gerimpeld. Dit alles was zoo oogbedriegelijk, dat ik wel deel in de weddingschap had willen nemen, indien ik niet ten volle overtuigd was geweest van de onmogelijkheid om, in dit gedeelte des aardbols, water aan te treffen. Vele passagiers hielden zich echter ten stelligste van het tegendeel overtuigd en draafden er moedig heen, eensdeels ten einde de weddenschap te winnen en daarenboven

met de bedoeling om een verfrisschend bad in het water van het meer te nemen. Zoodra waren wij dit verschijnsel niet tot op *zekeren* afstand genaderd, of het werd eerst smaller, verkreeg meer de gedaante eener streep en *verdween* eindelijk, en zulks tamelijk snel, voor onze blikken. De spiegel van het meer, golfslag, oever, *alles* verdween als door een tooverslag, en van de trogvormige vallei, welke wij waanden te aanschouwen, bleef niets over dan de doffe oppervlakte der woestijn, welke daar ter plaatse even effen was als overal elders. Hetgeen ons het meest ergerde, was, dat wij niet eens in staat waren den afstand te bepalen, waarop het verschijnsel van de plaats, waar wij ons bevonden, zigtbaar werd en weder verdween, zoodat wij bij gevolg evenmin het punt konden aanwijzen, waar de schijnbare spiegeling had plaats gevonden, en dat wel op grond hiervan, ten eerste dat dezelve geen spoor van haar vroeger aanwezen achterliet, en ten anderen dewijl het aan deze luchtige meren niet behaagde zich zoo lang te vertoonen tot wij hunnen oever waren genaderd. Toen wij den afstand, waarop deze schijnbare waterspiegels van ons lagen, nu eens op 1, 2, ja, somtijds 3 en meer Engelsche mijlen schatten, waren wij derhalve hoogst waarschijnlijk even zeer het spoor bijster.

Nadat ik deze zoogenaamde luchtspiegeling had gezien, en zoo dikwerf zij zich vertoonde met hernieuwde bewondering had aanschouwd, gevoelde ik mij gedrongen te erkennen, dat zelfs de *woestijn* hare schoonheid heeft.

Ook later, nadat de avond was gedaald, nadat deze een schemerlicht over den zandoceaan had uitgebreid, vond ik ditzelfde bevestigd. Wij waren in het voorlaatste poststation aangekomen; eenige onzer mede-reizigers, die zich in de vrije lucht bevonden, riepen ons ijlings toe dat wij ons terstond naar buiten zouden spoeden, dewijl een wondervol schouwspel zich aan hun oog vertoonde. Toen wij daar buiten waren aangekomen en ons op den top van een zandheuvel hadden geplaatst, zagen wij een ontzagchelijk grooten bol; de eene helft was incarnaat, de andere was isabelkleurig. Allen meenden wij, dat, op een afstand van een paar Engelsche mijlen, een luchtballon in de vlakte werd opgelaten en er werd eenigen tijd vereischt alvorens wij tot de overtuiging kwamen, dat, hetgeen wij hier stonden te beschouwen, de *volle maan* was, die statig, gelijk een spooksel van eene ontzagchelijke grootte, boven den zoom der bruinachtig vaal gekleurde woestijn oprees. Zij scheen zulk eene verbazende grootte te hebben, dat wij ons zouden hebben kunnen verbeelden, dat hare middellijn veel grooter was dan gewoonlijk, hetgeen natuurlijk niet het geval was; wij verkregen hier een nieuw en treffend bewijs, hoe bedriegelijk alle schatting is nopens de grootte en den afstand, waarop voorwerpen zijn gelegen van een beschouwer, geplaatst in eene woeste vlakte, welke zich eentoonig en kaal naar alle zijden uitbreidt.

Ik heb dit verschijnsel luchtspiegeling geheeten, welke benaming gewoonlijk aan hetzelve wordt gegeven; het behoort echter in den eigenlijken zin tot de leer der aardsche straalbreking en is op de grondigste wijze

verklaard geworden door BIOT. *) Gelijk bekend is, bezitten alle vloeistoffen, welke in digtheid van elkander verschillen, insgelijks een verschillend vermogen om de lichtstralen te breken; hierdoor is het, dat BIOT alle genoemde verschijnselen op eene wiskunstige wijze heeft verklaard uit de afwijking der lichtstralen, welke van een voorwerp in het oog komen, van de regte rigting, waardoor, volgens de wetten der gezigtkunde, het geziene voorwerp verplaatst wordt, — zich niet op zijn ware plaats aan het oog des beschouwers kan voordoen. De verschillende luchtlagen nu, welke zich op eene meerdere of mindere hoogte bevinden boven den bodem der woestijn, die door de zon wordt verhit, verkrijgen daardoor een meerderen of minderen hittegraad, derhalve ook eene verschillende mate van digtheid en ten gevolge daarvan een verschillend vermogen van straalbreking. De lichtstralen zullen derhalve in eene gebogene rigting door de luchtlagen gaan, — hetgeen BIOT trajectoriën noemt; maar de digtheid der lucht zal in de *beneden*-lagen, waar dezelve een hoogeren warmtegraad bereikt dan elders, het geringst zijn, zij zal daarentegen in de hooger gelegen luchtlagen toenemen, en op die wijze ontstaat van het geziene voorwerp, namelijk, van het beneden gedeelte des hemels, hetwelk *op* den zoom der woestijn schijnt te rusten, tot aan het oog des waarnemers eene benedenwaarts gebogene trajectorie en de beschouwer krijgt een dubbel beeld in het oog: 1°. het beeld, hetwelk door dezelfde luchtlaag, welke overal eene gelijke digtheid bezit, in eene regte rigting van het voorwerp naar het oog wordt voortgeplant, derhalve het werkelijke benedengedeelte des hemels en 2°. het beeld van hetzelfde gedeelte des hemels, hetwelk in eene omgekeerde rigting door de gebogene lijn — trajectorie — tot in het oog wordt gebragt, en dat of *beneden* den horizon der woestijn of *in* de woestijn zelve schijnt te liggen, alwaar het de gedaante eener watervlakte doet ontstaan, waarin het, op eene gelijke wijze te voorschijn geroepen, omgekeerde beeld van den horizon der woestijn zich schijnt te spiegelen.

De steenen, welke in de verschillende deelen der woestijn nu eens in grooter, dan weder in geringer aantal werden aangetroffen en die hetzij met het zand vermengd waren of op de oppervlakte verstrooid in het rond lagen, hadden veelal eene platte kogelvormige gedaante en waren 2 à 4 duim dikke rolsteenen, bestaande uit kwarts, vuursteen, hoornsteen, agaat. Het menigvuldigst werd hieronder een geelachtig bruine, in agaat en onyx overgaande hoornsteen gevonden, *Suëz* n°. 1, in het Rijks-museum voor natuurl. gesch. te Leiden; dit gesteente kenmerkt zich door concentrieke bandvormige strepen, welke afwisselend licht en donkerkleurig zijn.

Het laatste, westelijke gedeelte van het „dal der omdolingen" †), dat wij op onzen togt doortrokken, was veel oneffener, meer golfvormig dan die deelen, welke wij vroeger hadden doorreisd; het geheel had eene daling naar de zijde van het lager liggende Nijldal. De bodem deed zich echter

*) Recherches sur les Réfractions extraordinaires, qui ont lieu près de l'horizon. Paris, 1810, 4o.

†) Dit is een van de namen, welke dit gedeelte der woestijn, tusschen Suëz en Caïro gelegen, bij de Arabieren voert.

onder een gelijken vorm aan het oog voor als die van het overige gedeelte, hij was, namelijk, even dor en kaal; niet vóór dat wij de noordoostelijke voorstad van Caïro waren doorgereden en de ellendige aarden hutten, ware holen, waaruit deze bestaat, achter den rug hadden, toen wij, namelijk, in het Franken-kwartier der stad, waar beter gebouwde, grootere woningen worden aangetroffen, waren aangekomen, zagen wij eindelijk voor het eerst sedert 22 dagen, — sedert wij Ceylon hadden verlaten, — weder zoet water, *werkelijk* water! ontwaarden wij nevens het gegraven kanaal, waarin zich dit water bevond, voor het eerst weder boomen, groene boomen! Wij bevonden ons in het vruchtbare Nijldal en hielden op den 12den October, des avonds ten 7½ ure stil voor het Oriental hôtel, te Caïro. Vergelijk *Figuur* 18.

Van den 12den October tot des avonds van den 21sten daaraan volgend, derhalve gedurende 9 dagen hield ik mij in de hoofdstad van Egypte, de verblijfplaats van den Pacha-Onderkoning op; ik zal echter geene volledige beschrijving van Caïro mededeelen, uithoofde zulks zoo vele malen in de verschillende bekende talen is geschied.

Aan ieder passagier, met de overlandpost reizende, staat het vrij zijn togt naar Alexandrië onmiddellijk voort te zetten, of gedurende eenigen tijd alhier te verwijlen en met een der volgende transporten, die gewoonlijk elke 14 dagen van Bombay aankomen, zijne reis te vervolgen; van Caïro naar Alexandrië geschiedt zulks met kleine stoomschepen, waarmede men den Nijl tot aan laatstgenoemde plaats afzakt. De passagebilletten blijven zóó lang geldend. De bagaadje der reizigers, welke met kameelen van Suëz naar Caïro wordt gevoerd, zonder dat zij zich daarmede behoeven te bemoeijen, blijft in dat geval gedurende den tijd van hun verblijf in laatstgenoemde plaats, in de pakhuizen te Boelak. Daags na mijne aankomst te Caïro vond ik mijne bagaadje des avonds reeds in gemeld dorp, hetwelk op een uur afstands van de stad, aan den regteroever van den Nijl is gelegen; op de bereidwilligste wijze werd mij, door de beambten, toegestaan, datgene uit mijne koffers te nemen, hetgeen ik tot mijn gebruik noodig had.

Bevindt men zich op het platte dak van het hôtel, of op den berg waarop de citadel is gebouwd, het hoogste punt van gansch Caïro, heeft men eene minaret van eene moskee beklommen en plaatst men zich dan op de gallerij, welke rondom een dergelijk torentje loopt, dan ziet men over een groot gedeelte der stad, — de gansche stad laat zich slechts van de citadel beschouwen, — met hare omstreken, het nabij gelegen Nijldal van het westen tot in het noorden, benevens de woestijn in het oosten en in het noordoosten. Dan ontwaart men een chaos van lage huizen, die veelal twee verdiepingen en allen van boven platte daken hebben, op vierkante kasten met donkere gaten, — de vensters, — gelijken en er even vuil, bruin gekleurd uitzien als de woestijn in de onmiddellijke nabijheid der stad gelegen. Zeer velen dezer huizen zijn slechts uit aarde, — nijlslib, — gebouwd, zoodat, toen er vóór een twintigtal jaren een regen-

onder een gelijken vorm aan het oog voor als die van het overige gedeelte, hij was, namelijk, even dor en kaal: niet [illegible]

HÔTEL
D'ORIENT
O'RIENTAL
HÔTEL

bui viel, hetgeen hier hoogst zelden het geval is, de stad groot gevaar liep tot een puinhoop zaâm te storten, dat wil zeggen, in het water opgelost te worden, terwijl de bewoners hunne huizen ontvlugtten. Slechts hier en daar bemerkt men tusschen den verwarden hoop een beter getimmerd, wit gepleisterd huis of verheft eene uit steen gebouwde moskee hare minarets. Het grootste particuliere gebouw in de gansche stad is het hôtel, alwaar wij onzen intrek hadden genomen. Zie *Figuur* 18. Het ligt in het noordoostelijke gedeelte der stad, en heeft het uitzigt over den tuin, welke op het daaraan grenzende plein Esbekiëh is aangelegd. Dit is de openbare wandelplaats der inwoners van Caïro, alwaar de Turken zich des avonds in de schaduw der boomen met luitspel en het drinken van koffij vermaken. Wel ziet men hier het groen van boomen en struiken, maar men wordt tevens den nadeeligen invloed gewaar, welke de nabijheid van het water, de gegraven kanalen, welke het plein Esbekiëh omringen, uitoefent; zwermen van moskieten, die ook binnen het hôtel in groot aantal worden aangetroffen, vervullen alhier de lucht. Nergens wordt overigens elders in de stad eenig groen ontwaard, behalve de meer grijs- dan groenkleurige toppen van dadelpalmen, waarvan men hier en daar een enkelen boven de muren ziet uitsteken. Het schouwspel, hetwelk de stad in haar geheel oplevert, gelijk zij zich aan den beschouwer vertoont, wanneer zij door de verblindende stralen der zon beschenen wordt, met hare minarets en hare platte daken, mag eer eigenaardig dan schoon worden genoemd. Begeeft men zich in het binnenste der stad, doorwandelt men de enge straten, welke in zeker opzigt slechts spleten tusschen de massa's van huizen mogen heeten, wier bewoners hunne overburen de hand kunnen toereiken, dan stuit men overal op een bonten mengelmoes, zoo als nergens elders wordt aangetroffen. Deze naauwe stegen ziet men opgepropt vol met Arabieren, Turken, Grieken, Kopten, Joden, Malthesers, Franschen, ieder in zijne nationale kleederdragt, die voortdurend dooreen kruisen; daarenboven ziet men er uitventers van dadels en dergelijke lekkernijen, dringen er ezels, met mannen in den zadel, bij dozijnen door de woelende menigte, welke in het smallere gedeelte zoo digt op een gepakt geraakt, dat men noch voor-, noch achteruit kan en gebeurt het dan nog, dat een beladen kameel komt aanstappen, die er insgelijks door moet, niettegenstaande hij alléén de gansche ruimte der naauwe straat benoodigd heeft en met zijn reusachtigen hals hoog boven de menigte uitsteekt, dan loopt men groot gevaar verdrongen te worden en onder den voet te geraken. En als waren de straten op zich zelve nog niet naauw genoeg, zoo ziet men allerwege koopwaren in balen, korven, en in kisten, op tafels en stalletjes voor de deuren der huizen uitgepakt staan.

De straten der stad vormen een zoo eindeloos doolhof als zich bezwaarlijk laat voorstellen, zij hebben honderden van regthoekige bogten en wendingen, die in de verschillendste rigtingen nu eens naar deze, dan weder naar gene zijde gekeerd zijn, nu eens worden zij breeder, dan weder smaller, en na eindelooze kronkelende gangen te hebben gevormd, komen zij ten

laatste op hetzelfde punt te regt, waar zij aanvingen; op andere plaatsen verdeelen zij zich in twee of drie stegen, welke, na de allerzonderlingste bogten, die steeds regthoekig ten opzigte van elkander gerigt zijn, te hebben gemaakt, geen uitgang hebben; ten gevolge hiervan moet de reiziger, na gedurende een kwartier uurs te hebben rondgedoold, onverrigter zake weder terugkeeren. Een wegwijzer is derhalve in de stad voor elken vreemdeling, die niet als in den blinde wil ronddwalen, volstrekt onontbeerlijk. Het morsigste gedeelte der stad, met de smalste, dikwerf geheel en al overdekte straten, met de zonderlingste sluiphoeken, scheef gezakte huizen, die elk oogenblik dreigen in te storten, is het Joden-kwartier, hetwelk uit dien hoofde wel bezienswaardig is. In menig gedeelte der stad liggen de huizen in puinhoopen neder, die of zijn ingestort of omver zijn gehaald, ten einde de straten te verbreeden. Iets beter is het gedeelte der stad, dat door de Kopten wordt bewoond, terwijl dat der Franken (Europesche Christenen), die meerendeels Franschen zijn, nog beter is. De meesten van dezen zijn houders van kroegen, billard- en koffijhuizen, kleêrmakers, professoren in de haarsnijkunst en boekhandelaars. Een groot aantal bevindt zich in dienst van den Pacha, hetzij in burgerlijke of in militaire betrekking; zij dragen alsdan het gewone Egyptisch-Grieksche costuum, welks hoofdbedeksel uit eene roode muts bestaat, met eene groote afhangende kwast van blaauwe zijde.

Het Hôtel d'Orient, hetwelk in dat gedeelte van het Franken-kwartier is gelegen, dat aan de zoo evengenoemde wandelplaats grenst, is een ruim gebouw dat vier vleugels heeft, welke rondom een vierkant binnenplein zijn opgetrokken; het is drie verdiepingen hoog en bevat luchtige en zindelijke vertrekken; wijders bestaat er gelegenheid tot het gebruiken van warme en koude baden, die elk drie franken kosten, vindt men er een leeskabinet, eene ruime eetzaal, maar eene slechte tafel, welker hoofdschotels uit kippen en schapenvleesch bestonden, benevens uit rijst, welke in garstig vet was gekookt. Al het voedsel, dat alhier werd voorgediend was schraal, en moest, naar mijn smaak, verre beneden den inlandschen kost der Javanen geschat worden. De waard was een Franschman, met name COULOMB, frères. Dagelijks betaalden wij voor tafel en logement 10 franken (8 shilling of 4 Indische roepeiën; voor een rid met een rijtuig, hoe kort deze ook duurde, werd 15 franken (12 shilling of 6 roepeiën), en voor een dragoman, gewoonlijk een Turk of een Griek, die fransch verstaat en die als tolk en wegwijzer dient, 5 frank (4 shilling of twee roepeiën) daags betaald. Voor het wasschen van 1 dozijn stuks linnengoed betaalt men 2½ frank. *) Een spotprijs betaalde men voor een *ezel*, die ten gevolge daarvan tot het gewone middel van vervoer in de stad zelve en in hare omstreken werden gebezigd, en bij dozijnen op de plaats vóór het hôtel in gereedheid stonden; ook hier hadden zij dergelijke dikke, lompe zadels als wij te Aden hebben gezien.

*) Een shilling geldt 4 en een halve Egyptische piaster of 36 para, en een piaster is 8 para.

Alle te Caïro gevestigde Europesche heeren, die ik heb leeren kennen, hadden bijna allen in meerderen of minderen graad inlandsche gewoonten aangenomen; zij gebruikten geene stoelen, maar lage, breede sopha's, ja, velen zaten met de beenen kruislings over elkander, rookten uit lange Turksche pijpen, welke, door een der bedienden reeds aangestoken en dampend ook aan ons gasten werden aangeboden. Velen hielden zelfs een harem, en bleven echte Christenen even als vroeger. Bij dergelijke bezoeken leerde mij de ervaring, dat de woningen van binnen gewoonlijk beter ingerigt, zindelijker, sierlijker en met fraaijer meubelen waren voorzien, dan men zou verwacht hebben, te oordeelen naar het uiterlijk, naar het onaanzienlijke en morsige aanzien dezer huizen. De meesten, ja, bijna al de grootere gebouwen hadden vier vleugels en omringden een binnenplein, in welks midden eene waterput (cisterne) werd gevonden, die gewoonlijk door één of door een paar boomen werd overschaduwd. Rondom deze binnenruimte, welke voor de bespiedende blikken van elken voorbijganger volkomen beveiligd is, liepen, althans aan de hooger gelegen verdieping, sierlijke, opene gallerijen, waarop de vensters der kamers uitkwamen, terwijl de buitenmuren der huizen aan de straatzijde geheel en al effen en glad waren. Hier en daar schitterde de pracht ons tegen; de binnenplaatsen waren in menig huis met marmer belegd, de zuilen, welke de gallerijen droegen, bestonden uit dergelijk gesteente en de vloeren der kamers waren uit ingelegd hout vervaardigd.

Uithoofde van de mij betoonde bereidwilligheid, herinner ik mij met een gevoel van dankbaarheid de namen van DE CHAMPION, Oostenrijkschen Consul, ANNIBAL PETRACCHI, LEOP. DE ROSSETTI, een Spanjaard, dien van D^r. PRUNER-BEY, een Beyer. — D^r. GAETANI-BEY, een Spanjaard, was lijfarts van MEHEMED-ALI en D^r. KLOT-BEY, een Franschman, van Ibrahim Pacha.

Als het meest bezienswaardige in Caïro en in de omstreken der stad, mag het volgende worden beschouwd: verscheidene fraaije moskeën, welke ieder Christen mag bezoeken, wanneer hij zijne schoenen in het voorportaal slechts wil uittrekken, — de zoogenaamde graven der Khalifen, — de graven der Mammeloeken, — eenige waterleidingen op hooge bogen, — de Nijlmeter aan het zuidelijke uiteinde van het eiland (Geziret) el Roedah, tegenover Oud-Caïro, — de uitgestrekte tuinen en het paleis van Chabra (Schoebra) door IBRAHIM PACHA bewoond en gelegen aan den oever van den Nijl, tusschen Boelak en Oud-Caïro, — de Obelisk van Mataria of Matarieh, op een afstand van twee uren ten noordoosten van de stad, aan den weg, welke door de karavanen naar Suëz wordt gevolgd, en waaraan de ruïnen van Heliopolis zijn gelegen, — het zoogenaamde versteende woud, namelijk, de tot kiezelaarde (hoornsteen) overgegane dicotyledonische boomstammen, welke tot de tertiaire formatie behooren en gevonden worden in eene streek der woestijn op drie uren afstands van de stad. — Twee voorwerpen zal ik den lezer eenigzins nader doen kennen, namelijk, de citadel en de piramiden.

De *citadel* ligt aan het zuidoostelijke uiteinde der stad, op een rots-

berg, welke eene hoogte van verscheidene honderd voet heeft en aan drie zijden geheel en al geïsoleerd uit de vlakte oprijst. Slechts aan de zuid-oostelijke zijde is dezelve door middel van eene eenigzins diepere kloof vereenigd met het vrij steile noordelijke, of eigenlijk noordwestelijke uiteinde van het gebergte, dat den loop des Nijls aan de oostzijde begrenst en dat, uithoofde van den steilen wand, welken het naar het Nijldal, naar de regterzijde van de rivier toe keert, over eene uitgestrektheid van verscheidene dagreizen van Caïro, bekend is onder den naam van djebel Mokattam, d. i. den steilen rotswand. Behalve de reeds in oude tijden aangelegde vestingwerken, de kasernen, benevens eenige diepe waterputten, is vooral de prachtige, met een zeer hoog gewelfd dak versierde moskee, door MEHEMED ALI op het hoogste gedeelte der rots, binnen de muren der vesting, gebouwd, uiterst bezienswaardig; verder de woning van MEHEMED ALI zelven, die zeer eenvoudig is en in geene verhouding staat tot het paleis van zijn harem, — al mag het uiterlijk er van niet fraai geheeten worden, — dat met nog andere gebouwen of paleizen binnen de vesting wordt aangetroffen. Tijdens mijn verblijf te Caïro had IBRAHIM PACHA de teugels van het bewind reeds in handen. MEHEMED ALI had van de regering afstand gedaan en werd als een onnoozele bloed beschouwd. Dikwerf zag men hem in een rijtuig, met twee paarden bespannen, door de stad rondrijden en de personen, die hij ontmoette, vriendelijk groeten. Bij gelegenheid van een dergelijk uitstapje maakten zijne bedienden geene zwarigheid mij in het paleis van hunnen heer rond te leiden, dat slechts een tamelijk laag, eenvoudig gebouw van eene enkele verdieping was. Zelfs zijne slaapkamer lieten zij mij bezigtigen. De vertrekken zagen er vrij goed uit, maar de pracht, die men aldaar aanschouwde, mogt niet groot heeten voor een Koning van Egypte, den opvolger van CLEOPATRA. Zij waren overigens gemakkelijk ingerigt, en naar den Turkschen smaak voorzien van lage, breede banken, welke overal in het rond langs de wanden der kamers waren aangebragt. Een groot aantal zijden kussens bedekten dezelve allerwege; in een der vertrekken werd zelfs een billard gevonden. Het schoone uitzigt, hetwelk men van de citadel, het hoogste punt dezer gansche streek, geniet, beloont den reiziger beter voor de moeite, besteed aan het beklimmen der rots, dan het bezigtigen van al deze gebouwen. Vergis ik mij niet, dan is het torentje, waarop de telegraaph staat, het hoogste punt der gansche vesting. Verre over de stad reikt de blik van daar naar het oosten en noordoosten in de woestijn, alwaar men met den kijker den tweeden telegraaph-toren, in de nabijheid van Heliopolis, ontwaart; in het westen ligt het Nijldal, van hetwelk ik echter niets anders dan een bruinachtigen waterspiegel zag, welke zich ver naar het noorden in de delta verloor. De tijd der overstrooming was voorhanden en reeds op een afstand van ¾ à 1 Engelsche mijl van het westelijke gedeelte der stad nam de waterspiegel een aanvang, die van daar af de geheele ruimte vervulde tot aan den tegenover gelegenen rand der woestijn, waarop west-zuidwestwaarts van de citadel, twee schuinsch achter elkander staande, spit-

se heuvelen oprezen, wier beeld, wanneer men ze eenmaal heeft aanschouwd, nimmer uit het geheugen wordt gewischt. Het waren de beide piramiden van Gizeh, welke ik ontwaarde. Het gansche Nijldal tot aan den voet van den hoogen rand der woestijn, waarop de piramiden zijn gebouwd, vertoonde slechts *eene* watervlakte, een bruinachtig gelen spiegel; het scheen als zwommen op dien waterspiegel een aantal lange, streepvormige eilanden, — dit waren de dorpen dier streek, — terwijl de enkele dadelpalmen, welke zich op die landstrepen, in of nabij de dorpen, verhieven, het eenige groen aanboden van het gansche landschap, wijd en zijd. Dor, kaal zand, benevens een waterspiegel, welke door zijne geelachtig troebele kleur met hetzelve bijna overeenkwam, was alles 't welk ik van het zoo hoog geroemde Egypte bespeurde. Zoo ver het oog het verschiet vermogt te peilen, ontwaarde het niets dan eene dorre landstreek, door geen groen gesierd, met uitzondering van gindsche dadelpalmen, die in rijën boven het water uitstaken. Maar hoe eentooniger de gansche omstreek was, des te duidelijker vielen de piramiden in het oog; als gedenkteekenen, door den tand des tijds onaangetast, blikken zij zóó trotsch, van den rand der woestijn, over de wijde ruimte, *) dat de eilanden in het water, de gebouwen der stad, bij hen vergeleken, in het niet wegzinken en men zich zeer ligtelijk vergist in het schatten van den afstand, waarop zij van den beschouwer zijn gelegen. Zij zijn het, waarop de blik der reizigers zich het eerst hecht, en zij vallen niet slechts in het oog van elk punt van den Nijloever, maar men kan ze ontwaren van het dak van elk huis in Caïro, dat eene tamelijke hoogte bereikt. Aanvankelijk komen zij den beschouwer kleiner voor dan zij werkelijk zijn, dewijl de afstand te gering wordt geschat en andere hooge voorwerpen, welke tot vergelijking zouden kunnen dienen, in de gansche omliggende streek ontbreken.

Ten einde deze kolossen meer van nabij te beschouwen, begaf ik mij den 15^{den} October, des nachts ten 3½ ure, daarheen op weg, onder het geleide van een dragoman. Wij bestegen onze ezels en reden door de naauwe straten der stad; slechts in *eene* straat, welke met eene soort van kroonen, aan dwars over de straat gespannen touwen hangende, was verlicht, vonden wij leven en beweging. Men hield er bruiloft, waarop gesmuld en gespeeld werd. De overige straten, welke wij doortrokken, waren eenzaam en doodstil. De maan bescheen echter de kale muren der meerendeels kloosterachtige gebouwen met zulke heldere stralen, dat het zelfs in de naauwste stegen licht genoeg was om zonder struikelen voort te kunnen gaan.

Na een rid van een half uur door de stad, welke in diepen slaap verzonken lag, bereikten wij de poort Bab el Seydeh, alwaar de wacht hebbende soldaten terstond naar ons toe traden.

Gelijk in de duizend en ééne nacht Arabische vertellingen de poorten van betooverde kasteelen zich openen, zoodra de gelukkige nadert, wien

*) De afstand van de citadel tot aan de piramiden van Gizeh bedraagt ongeveer 9 Engelsche mijlen.

Men werpe eene blik op de kleine teekening *Figuur* 19, voorstellende de piramiden, gelijk ik dezelve tusschen 7 en 7¼ ure in het zuidwesten van mij ontwaarde, alvorens wij het dorp Kafrah bereikten. Wij waren destijds nog 3 Engelsche mijlen van dezelve verwijderd. Ik heb getracht de schijnbare grootte, waarin de piramiden zich aan ons oog vertoonden, het scherpe contrast tusschen licht en schaduw en het eigenaardige koloriet, zoowel der piramiden als van den rand der woestijn, benevens de kleur van het Nijlwater zoo getrouw mogelijk na te bootsen. Men ziet, dat, uitgenomen eene schakering van geringe beteekenis, bijna alles vaal, bruinachtig geel van kleur is en dat slechts het groen der dadelpalmen en het hemelsblaauw aan het landschap eenige verscheidenheid bijzetten *).

Het gemis van alle versierselen, de eenvoud dezer gedenkteekenen, benevens het eentoonige, vlakke karakter van het omringende land, waarin men te vergeefs naar eenig voorwerp ter vergelijking rondziet, dit alles maakt, dat men zich in het schatten van de grootte der piramiden aanmerkelijk vergist. Men beschouwt ze als veel kleiner dan zij werkelijk zijn; men veronderstelt, dat zij veel naderbij liggen dan inderdaad het geval is en slechts met moeite kan men zich overreden, dat de wanstaltige voorwerpen, die men vóór zich ziet, hooger zijn dan de toren van Antwerpen's hoofdkerk. Aanvankelijk schijnen zij den beschouwer slechts 70 à 100 voet hoog, en er wordt eenigen tijd vereischt, alvorens de indruk, door hunne grootte te weeg gebragt, zich in al zijne kracht doet gevoelen.

Toen wij eindelijk naderbij kwamen, toen aan den zoom van het onder water staande land, aan den voet van het terras, waarop de piramiden staan, menschen zigtbaar werden, toen die menschen, benevens de koeijen, die zij vóór zich uitdreven, ons slechts zwarte stippen toeschenen, die zich langs het strand heen bewogen, — toen zelfs de digter bij ons staande dadelpalmen nog zoo nietig èn onbeduidend bleven, terwijl wij daarentegen den trapsgewijzen bouw aan den zoom der piramiden, benevens de afzonderlijke steenen konden ontwaren, — toen begonnen zij door hunne eenvoudige grootheid een diepen indruk te weeg te brengen. — Hoe kolossaal, zoo dachten wij, moeten die kubieke steenen zijn! Ware het mogelijk geweest Antwerpens hoofdkerk nevens de piramiden te plaatsen, hoe zouden wij verbaasd hebben gestaan over het ontzagchelijke dezer gevaarten!

Hoogte der piramiden = 450 voet, van den toren van Antwerpen = 443½, van de hoofdkerk van Straatsburg = 437½ par. voet.

Ten 7½ ure stapten wij noord-noordoostwaarts van de piramiden aan

*) Vergelijke hiermede *Figuur* 20. — Dit tafereel stelt vóór het kleine eiland (poelo) *Pontjang Kitjil* in de baai van Tapanoeli, op de westkust van Sumatra, dat langen tijd de hoofdplaats van 's Gouvernements bezittingen in de Batta-landen was Ik heb dit gezigt hierbij gevoegd, om het buitengewone contrast tusschen de barre dorheid van het Egyptische landschap en de allerweligste plantengroei van de Sundaeilanden in het oog te doen vallen; want hier vindt men geen enkel plekje gronds, dat niet met geboomte was bedekt. De gebouwen van het eiland liggen verscholen onder de schaduw van hoog opgeschotene Kokos-palmen en andere vruchtboomen, terwijl de bergketenen van Sumatra, op den achtergrond, bekleed zijn met het sombere groen der aloude bosschen, die als één enkel woud zich wijd en zijd uitstrekken. — Hier ziet men het vochtige land bijna even digt bedekt met groene bladeren, als ginds met dorre drooge zandkorrels! —

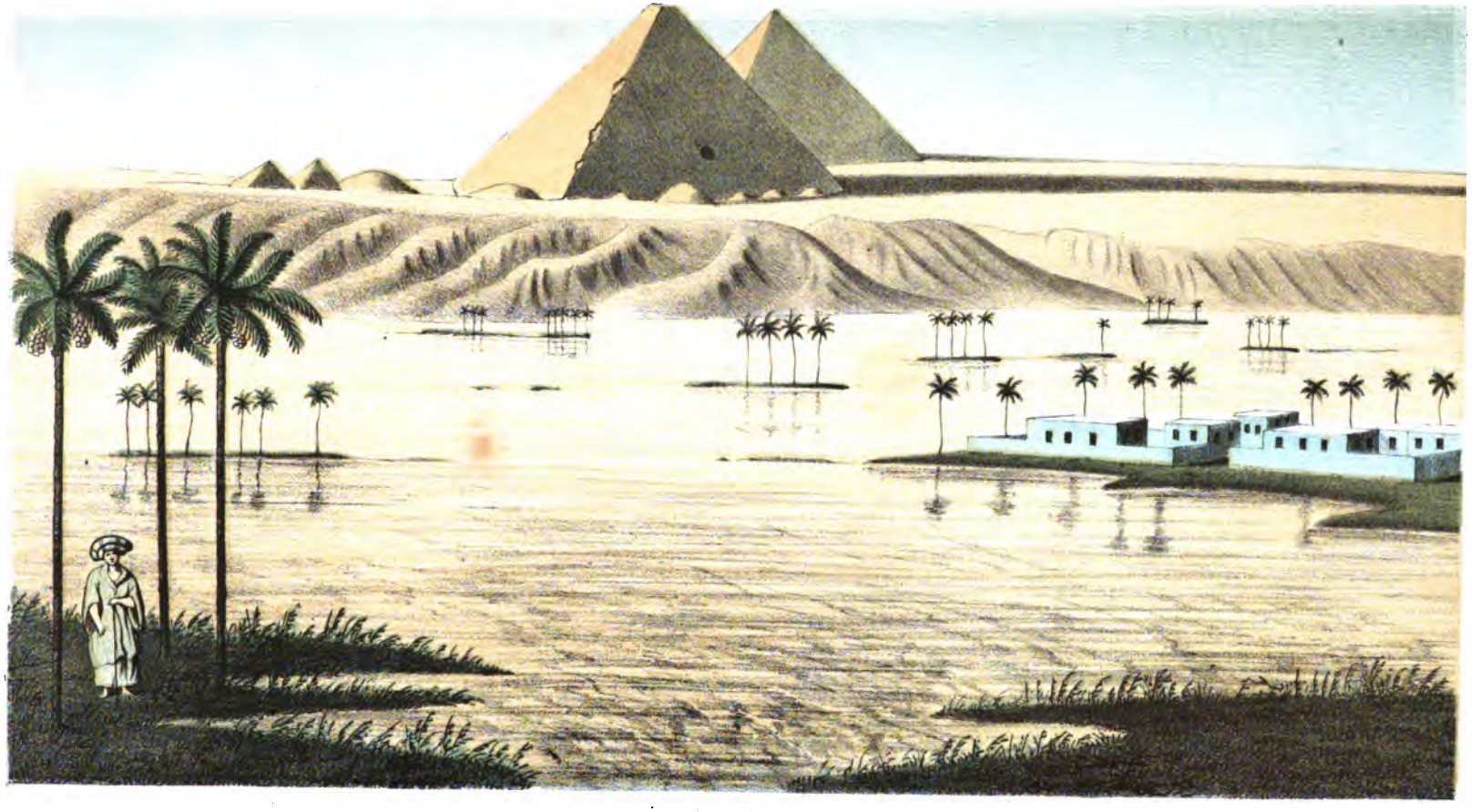

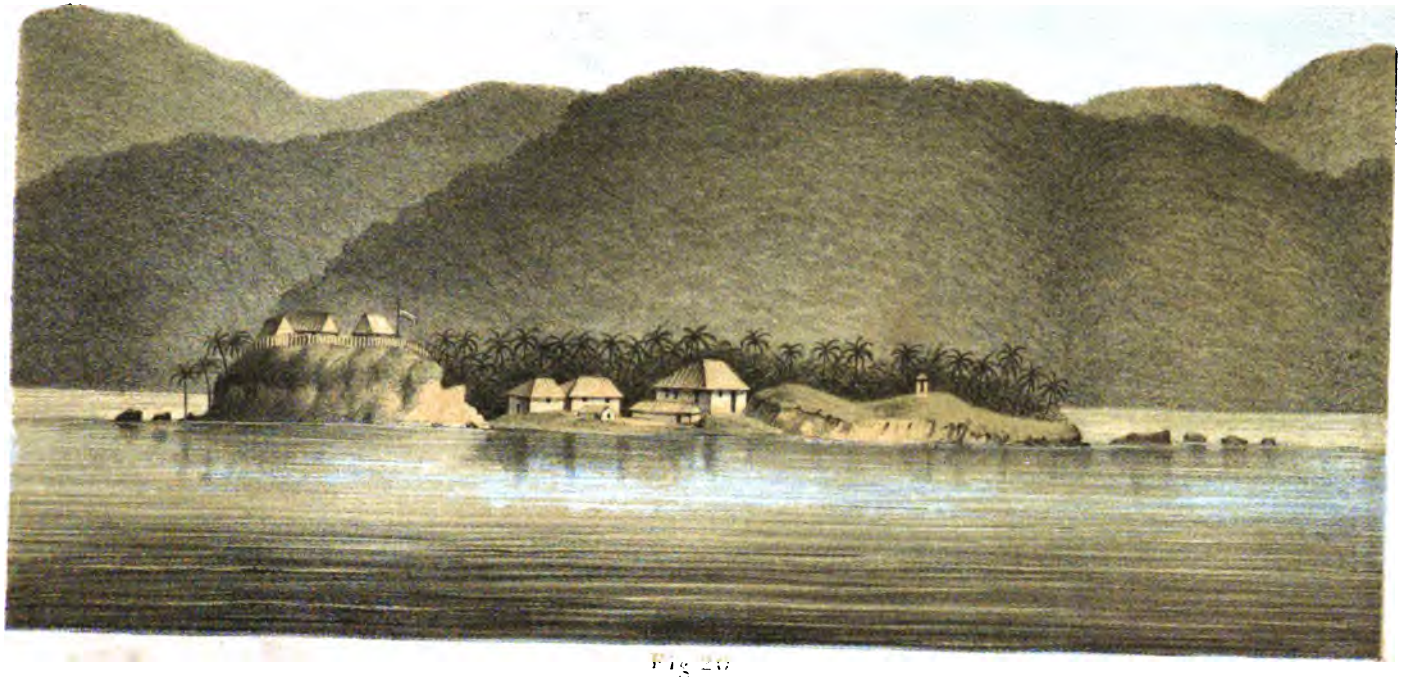

Fig 20

land, in het kleine dorp Kafrah, hetwelk uit zeer lage, vierkante en uit leem (slijk van den Nijl) opgetrokken hutten bestond; een aarden dijk, rondom hetzelve opgeworpen, beveiligt het voor overstrooming. Het vormde derhalve een eiland midden in de watervlakte, waarop geen groen, geen enkelen dadelpalm te herkennen was. Wij bewonderden de regelmatig gevormde en verblindend witte tanden der mannelijke bewoners van dit oord; eene menigte hunner kwam, gekleed in lange witte mantels, uit de hutten te voorschijn, ten einde hunne nieuwsgierigheid te bevredigen. Zij waren beleefd en bragten de vreedzame werktuigen tot hunnen arbeid benoodigd, mede naar buiten, namelijk, draaijende spillen, welke bij ieder hunner aan lange draden aan de hand afhingen. Zij sponnen katoen en gingen daarmede zoo ijverig voort, alsof zij geen enkel oogenblik te verliezen hadden. Met welken arbeid hunne echtgenooten zich onledig hielden, is mij niet gebleken, want deze kwamen niet te voorschijn.

Nadat wij Kafrah hadden verlaten en onzen togt over de watervlakte verder voortzetten, zagen wij nog een aantal dorpen, die allen hetzelfde uiterlijk aanzien hadden; zij bestonden, namelijk, uit vierkante, platte gebouwen, welke of van leem of van steen waren opgetrokken, en in het laatste geval gewoonlijk gewitte muren hadden, waarin de donkere vensteropeningen zigtbaar waren; verder dadelpalmen, die er om heen stonden; somwijlen zagen wij een aantal dezer regt gegroeide boomen, tot een boschje zaâmgegroepeerd, aan den oever. Al deze dorpen vormden eilanden in een meer; zij reikten tot aan den voet van het terras der woestijn en deden zich in die rigting aan het oog voor als kleine, allengs smaller wordende strooken land.

Nadat wij onze reis nu eens te water, dan weder op den ezel en somtijds te voet gedurende 4¾ uren hadden voortgezet, bereikten wij ten 8¼ ure den voet van het terras der woestijn en stapten wij beneden de piramiden aan wal.

De rotshelling, welke hier voor ons lag, is door de woestijn grootendeels met zand overstelpt geworden en in zandribben herschapen, welke naar beneden allengs breeder worden en reeds aan den rand van het terras een aanvang nemen. In het bovenste gedeelte der helling is de rotswand tusschen de ribben hier en daar ontbloot; aldaar is het, dat, op verscheidene plaatsen, de ingangen gevonden worden van eene menigte kleine vierkante kamers, de *katakomben*, welke in de rots zijn uitgehouwen en waarschijnlijk reeds vóór langen tijd zijn beroofd geworden van hetgeen zij voormaals bevatten, namelijk, van de mummiën. Het gesteente, dat in horizontale banken is verdeeld, bestaat uit een bleeken, geelachtig witgrijzen, tertiairen kalksteen, welke bros, grofkorrelig, zeer ongelijkvormig is en zeer ligt verbrokkelt; hij is bijna geheel en al zaâmgebakken uit fossile zeediertjes, als: balanen, koralen, schelpen, en vooral Nummuliten. (Nummilitenkalk). Vergelijk *Piramiden* n°. 1 in het museum.

Overal in het rond vindt men alhier gehouwen teerlingvormige blokken van dezelfde steensoort, op elkander gestapeld; zij hebben bijna de hoogte van een mensch en vormen een dam, welke, in de rigting van het oosten

naar het westen, uit het Nijldal naar dat gedeelte van den rotswand heenvoert, alwaar de katakomben worden gevonden. Hooger op is deze dam insgelijks met zand overstelpt geworden.

Na gedurende een kwartier uurs tegen de helling te hebben geklauterd, bereikten wij ten $8^1/_2$ ure den rand der woestijnvlakte en aanschouwden wij de oostelijkste piramide van Gizeh, namelijk, de piramide van Cheops, die op een geringen afstand vóór ons was gelegen. Zeer vele Arabieren, uit de naburige dorpen, in het Nijldal gelegen, waren ons gevolgd; allen, zoo ouden als jongen, trachtten op die wijze iets te verdienen. Sommigen boden zich aan om mij bij het beklimmen der piramiden de behulpzame hand te leenen; anderen droegen fakkelen, ten einde mij bij het bezoeken van het binnenste der piramiden voor te lichten; er waren er onder die drinkwater in flesschen en kruiken hadden mede genomen, terwijl zij allen trachtten zich zoo duur mogelijk voor de opgedrongen hulp, aan den reiziger verleend, te doen betalen.

Allereerst bezocht ik het binnenste en beklom vervolgens den top van de oostelijkst gelegene piramide, welke als de hoogste in Egypte wordt beschouwd en 450 par. voet hoog is. Ik zal echter in geene uitweiding omtrent dit gedenkteeken treden, dewijl het zoo over bekend is uit de beschrijving van beroemde oudheidkundigen. Daarenboven stelde ik mij slechts ten doel den lezer met de *uiterlijke physiognomie* van het land in het algemeen, en van deze gedenkteekenen in het bijzonder, bekend te maken. Men klautert over hoopen zand en steenbrokken tot op ongeveer een vijfde gedeelte der hoogte, alwaar, in den noordoostelijken wand der piramide, de ingang naar het binnengedeelte wordt gevonden. Boven dezen ingang stond het bont gekleurde hieroglyphenschrift te lezen, dat R. LEPSIUS alhier heeft laten uithouwen, nadat hij op den 15den October, 1842, de piramide had beklommen, 't geen tot een bewijs mag strekken, dat zelfs de raadselachtigste teekenen, waarvan het geheimzinnige, onverklaarbare tot een spreekwoord was geworden, door wetenschappelijk onderzoek kunnen ontcijferd worden.

Om het binnenste der piramide te bezoeken is de reiziger genoodzaakt in eene gebukte houding een langen, naauwen, vierkanten gang door te gaan, of beter gezegd, zich over den bodem van denzelven naar beneden te laten glijden, want deze gang loopt steil en lijnregt naar omlaag, en heeft gladde wanden, uit gepolijste steenplaten vervaardigd; beneden aangekomen moet hij tegen een even gladden bodem, waarop hij bezwaarlijk een steun voor den voet kan erlangen, bijna even hoog opwaarts klimmen als het punt vanwaar hij is uitgegaan, terwijl hij over menige gevaarlijke plaats, over smalle voorsprongen moet heenklauteren bij het schemerachtig licht der ontstoken fakkelen ten einde de vierkante binnenruimte te bereiken, welke de grootte van een tamelijk vertrek heeft. In deze binnenruimte staat een langwerpig vierkante sarkophaag, waaraan het dekstuk ontbreekt; hij heeft de gedaante van eene badkuip, welke uit *een* stuk is vervaardigd van dezelfde steensoort, waarmede de voormaals gepolijste

wanden van het vertrek zijn belegd; deze steensoort bestaat uit een zeer fraaijen, grof kristallinischen graniet, welke, behalve roodachtigen veldspaath en witte kwarts, eene groote hoeveelheid zwarte hornblende, doch geen glimmer bevat, en daardoor eene syenietachtige hoedanigheid verkrijgt. Zie *Piramiden* n°. 4 in het museum. *) Allerwege ontdekt men de blijken, dat vroegere reizigers stukken van dit gesteente hebben afgeslagen, hetwelk vóór 3 of 4 duizend jaar door 's menschen hand werd bearbeid — en ik was zoo vrij hun voetspoor te volgen.

Ik zou niet durven bepalen of het bezoeken van het binnenste der piramiden bezwaarlijker is dan het beklimmen van derzelver spits, of omgekeerd; het klimmen vordert meer krachtsinspanning, het andere daarentegen gaat met meer moeijelijkheid gepaard, dewijl het, voor een gedeelte althans, in eene gebogene houding geschiedt en men zich daarbij in den rook der fakkelen en tusschen een hoop Bedoewienen bevindt. Het is waar, deze laatsten leggen er zich op toe om het den reiziger zoo ligt mogelijk te maken en hem derhalve van elken onnoodigen *last* te ontheffen, door hem b. v. zijn zakdoek, zijn horologie of eenig ander voorwerp, welk het ook wezen mag, afhandig te maken; het scheen mij toe, dat het voor mij als vreemdeling, die zoo geheel op zich zelven stond, vrij wat gevaarlijker was, in deze eenzame, onderaardsche plaats, dezelfde lucht in te ademen met eenige tientallen van bandieten, dan eenige honderd voeten hoog in de lucht, op den steilen wand der piramide te staan. Toen ik deze hoogte op de piramide had bereikt en, vermoeid van het klimmen, mij op een der smalle voorsprongen nederzette, toen ik hier van den steilen wand 200 voet diep naar beneden zag en den blik liet weiden over het ver uitgestrekte Nijldal met zijne eilanden, benevens over de woestijn, welke zoo *diep* beneden mij lagen en vervolgens *boven* mij naar den nog 250 voet hooger rijzenden top opzag, dien ik nog moest beklimmen, toen eerst stelde zich de grootte dezer gedenkteekenen van menschelijke kunst levendig voor mijnen geest en geheel onwillekeurig maakte bewondering, ja, *verbazing* zich van mij meester.

Deze gewaarwording strekte mij ten spoorslag het eenmaal opgevatte voornemen om, namelijk, den top der piramide te beklimmen, niet te laten varen, hoe gevaarlijk en duizeling wekkend de onderneming ook mogt geacht worden. De teerlingvormige steenblokken, waaruit de piramiden zijn opgebouwd, zijn uit denzelfden brossen nummulithenkalk gehouwen (*Piramiden* n°. 1), waarvan wij reeds vroeger hebben gesproken; deze steensoort laat zich met den hamer zeer ligtelijk fijn slaan. De blokken bereikten eene hoogte van 3, 4, ja, van een grooter aantal voeten; zij waren in den vorm van trappen op elkander gestapeld, zoodat men steeds van den eenen op den anderen trap moest klauteren. Uithoofde echter de vooruitspringende gedeelten zeer smal waren, ja, veelal slechts eene breedte had-

*) *Piramiden* n°. 2 is doleriet van eene zwartachtige kleur, en *Piramiden* n°. 3 een fijnkorrelige syeniet; beide zijn afgeslagen van gehouwen blokken, welke aan den voet der kleinere piramiden, in de nabijheid van de groote, verstrooid in het rond worden gevonden.

den van 2 voet en nog minder, en de wand van den naastvolgenden trap menigwerf ter hoogte van een mensch oprees, zoo zou het ondoenlijk zijn geweest dit gevaarte zonder behulp van ladders te beklimmen, ware het niet, dat in het gesteente, dat op vele plaatsen als afgeknaagd is, holen en gaten waren gekomen, welke insnijdingen vormden in den vroeger scherp toeloopenden rand der trappen, ten gevolge waarvan deze ruw, oneffen en toegankelijk was geworden. Dikwerf zag ik mij genoodzaakt 25 à 50 voet ver over de smalle voorsprongen in eene horizontale rigting voort te gaan, totdat ik eindelijk weder eene toegankelijke plaats, — een gat, — in den rand had aangetroffen, met behulp waarvan ik op den naastbij zijnden, hooger liggenden trap kon geraken. Maar ook dit zou nog ondoenlijk zijn geweest, indien mijne begeleiders mij hierin niet de behulpzame hand geboden hadden; zij kenden de toegankelijke plaatsen, voerden mij in zigzag hèr en derwaarts, van den eenen trap op den anderen, totdat wij eindelijk den 450 voet hoogen afgeknotten, namelijk, verbrijzelden top der piramide bereikten, alwaar ik de achtergebleven sporen van het bezoek van den heer LEPSIUS vond, waarschijnlijk de laatste reiziger, die vóór mij dit gedenkteeken beklom.

Ik zal niet beproeven om het eigendommelijke, het trotsche van het schouwspel af te malen, dat zich hier van dit standpunt, hetwelk eene hoogte van 450 voet *) bereikt, aan mijne blikken vertoonde. Ik vrees, dat mij zulks even weinig zou gelukken als het ontcijferen der hieroglyphen, welke aan den voet der piramide in 't gesteente zijn gegriffeld. Naar het zuidwesten, westen en noordwesten zag het oog ver over de starre woestijn; naar het zuiden reikte de blik opwaarts in het Nijldal tot aan gene zijde der piramiden van Sakara, over Memphis heen en, wendde men zich naar het noorden en noordoosten, dan ontwaarde men de overstroomde Delta, ja, de ruïnen van Heliopolis, verre aan de overzijde van Caïro gelegen.

De gedachte dat ik mij hier op den top van een gedenkteeken bevond, hetwelk niet slechts het *grootste* en hoogste, maar te gelijk het *oudste* is op den ganschen aardbol — waarvan de bouw en de bestemming beide door een raadselachtig duister omhuld blijven, — dat 3 à 4 duizend jaren over zijne kruin zag heenzweven; van de spits van dit gedenkteeken den blik te vestigen op het aan mijne voeten gelegen land, dat zoowel uit zijne natuur als ten gevolge van de eigendommelijke beschaving, welke deszelfs vroegere bewoners bereikten, even merkwaardig en raadselachtig is, — op het land, dat de wieg en bakermat was van aloude wetenschap en kunst, dat sedert de tijden zijner Pharao's tot op den held van den slag der piramiden de schouwplaats is geweest van zoo menige wereldberoemde gebeurtenis, — die gedachte zette aan het uitzigt, dat ik van hier genoot, eene geheel eigenaardige, betooverende bekoorlijkheid bij; hoe gaarne zou ik mij nog langer door die indrukken hebben laten wegslepen, maar een koude noordewind blies zijnen verstijvenden adem over den top der piramide en noodzaakte mij deze plaats te verlaten.

*) Waarschijnlijk ligt dit punt 650 voet boven het Nijldal.

Met gescheurde kleederen, doch overigens zonder ongelukken, bereikte ik wederom den voet der piramide; iets verder zuidwaarts klom ik langs den woestijnwand naar beneden in het Nijldal. Dezen omweg maakte ik, ten einde den grooten sphinx te bezoeken, welke eigenlijk niets anders is dan een staande gebleven gedeelte van den rotswand. Rondom het beeld is de rots weggebroken en dat gedeelte alléén overgebleven, aan hetwelk met den beitel de gedaante is gegeven, welke zijn naam reeds aanduidt. Duidelijk onderscheidde ik de horizontale strepen van de verschillende lagen, waaruit de oorspronkelijke rotswand bestond, maar het beeld zelf is zoo kolossaal, dat ik, hetzelve van de achterzijde naderende, aanvankelijk niets vóór mij zag dan een vormeloozen rotstoren; ook aan de zijde van het Nijldal, namelijk aan de oostzijde, moest ik eerst op zekeren afstand gaan staan, alvorens ik de gelaatstrekken van het beeld kon onderscheiden, die zich steeds indrukwekkender aan het oog voordeden, naar mate ik mij verder daarvan verwijderde. Van hier reisde ik weder naar Caïro terug.

De onkosten, welke de reis naar de piramiden mij veroorzaakten, bedroegen: voor twee ezels 4, — een roeischuit 2, — aan twee Arabieren, die mij bij het beklimmen der piramiden behulpzaam waren 4, — aan twee anderen die fakkelen en drinkwater leverden 2, — te zamen uitmakende: 12 shilling.

Nadat in den nacht van den 20sten op den 21sten October het transport passagiers van Bombaij was aangekomen, waarmede ik het plan had gevormd mijne reis voort te zetten, begaf ik mij op den 21sten tegen het vallen van den avond, — het was omstreeks 5 ure, — naar Boelak; hier nam ik plaats op de kleine rivierstoomboot, welke deze keer slechts 35 passagiers naar Alexandrië voerde.

Van deze plaats gezien, scheen het dat slechts één enkele waterspiegel zich tot aan het terras der woestijn uitbreidde, waarop men eene menigte eilanden gewaar werd door dadelpalmen beschaduwd. Ik wierp nog eenen laatsten blik op de piramiden, welke zich op den rand der woestijn verhieven en in het vaalgrijze licht der avondschemering, 9 à 10 engelsche mijlen ver, naar ons — hier op den Transitroad, nederblikten — en liet mij wegvoeren door den tijd en door den stroom, die beide hunnen loop rusteloos voorzetten. Ons stoomschip had zich ten 6¼ ure in beweging gesteld. Wij dreven, ja, wij *vlogen*, met Arabische (inlandsche) loodsen aan het roer, in pijlsnelle vaart stroomafwaarts; de rivier scheen langs geen oever meer heen te vlieden, want de gansche overstroomde vlakte der Delta, welke steeds breeder werd, vormde *een* waterspiegel. De invallende nacht bedekte weldra alle voorwerpen met zijnen donkeren sluijer; des te meer moesten wij ons verwonderen over de kennis, welke onze loodsen van de plaatselijke gesteldheid der rivier bezaten, want niettegenstaande heinde en verre alles onder water stond, en nergens, althans zoo kwam het ons voor, eenige landmerken zigtbaar waren, zoo hielden zij toch ons ongeloofelijk snel voortijlend schip in het regte vaarwater.

Wij voeren den westelijken arm des Nijls af, welke zijne uitwatering heeft bij Rosette; ten 4¼ ure des nachts, of juister gezegd, des morgens

van den 22sten kwamen wij te Atféneh, of Atfeh, aan, welke plaats wordt gevonden in de nabijheid der grootere stad Foeah, alwaar wij, benevens onze pakkaadje, in nog kleinere vaartuigen werden overgescheept; wij bevonden ons, namelijk, alhier aan den ingang van het smalle, gegravene kanaal, waar langs wij verder naar Alexandrië zouden gevoerd worden. De afstand tusschen de monding van het kanaal en Rosette bedraagt slechts $3^1/_2$ geographische mijl en ligt 1° 15′ noordelijker dan Boelak; de lijnregte afstand tot aan die plaats beloopt 19 geographische mijlen *) en wanneer de menigte groote bogten van de rivier daarbij in aanmerking genomen worden, zal die afstand stellig op het dubbele daarvan mogen geschat worden. Geheel Beneden-Egypte, de gansche Delta, van Caïro tot aan de Middellandsche zee waren wij derhalve in minder dan eenen nacht doorgevaren.

Ten $5^1/_2$ ure werden wij op sleeptouw genomen door een klein schip, dat op eene geheel verschillende wijze dan de andere was gebouwd, en hetwelk slechts had eene schroef-stoommachine; dit schip moest ons door het smalle kanaal brengen, dat geen ruimte genoeg aanbood voor de beweging van een stoomschip van grooteren bouw. Van dit punt loopt het kanaal eerst achterwaarts in een halven kring naar het zuiden heen en maakt het een grooten omweg rondom de laag gelegene omstreken van het meer Etkoe, welke mede gedeeltelijk onder water stonden, alvorens het in eene west-noordwestelijke rigting naar Alexandrië loopt. Ik moet hierbij de aanmerking maken, dat er aan boord van de kleine rivier-stoomschepen van Caïro tot aan Atféneh en in de nog kleinere vaartuigen, waarin wij van laatstgemelde plaats naar Alexandrië werden gevoerd, aan geen slapen kon gedacht worden: uithoofde het gansche schip zoo opgepropt vol was met reizigers, dat men zich gelukkig mogt achten, wanneer men eene zitplaats aan de eene of andere tafel kon vinden en 2°. omdat er verder geene beschikbare ruimte overbleef, en er geen enkel bed aan boord was. Eten en drinken werd er zeer dikwijls voorgediend, of beter gezegd, de tafel bleef gedurende den ganschen nacht gedekt, maar dit geschiedde op de Egyptische wijze; bij mij althans wekte zij steeds de herinnering op aan de magere koeijen van PHARAO, waarvan het vleesch misschien beter zou geweest zijn dan al de lekkernijen, welke ons hier werden opgedischt, bestaande uit: slappe thee, slappe koffij, rijst met bedorven vet toebereid, harde scheepsbeschuit, magere, half gaar gekookte of gebraden kippen. De Engelschen deden zich aan deze lekkernijen op eene voorbeeldige wijze te goed; zoowel hier als overal elders, gedurende deze reis, hielden zij zich streng van de andere passagiers afgezonderd, als beschouwden zij hen als ketters, als keurden zij alle andere natiën, zoo Franschen, Spanjaarden als Hollanders niet waardig om met hunnen omgang te worden vereerd, hetgeen, naar het mij voorkwam, niet als eene beminnenswaardige eigenschap mogt worden aangezien, maar integendeel als een blijk van buitengewone *verwaandheid*. De Franschen

*) Van 15 op een graad van den aequator.

gedroegen zich meer als wereldburgers, en toonden dat zij eene veel hoogere, meer verfijnde beschaving bezaten dan de zonen van JOHN BULL, die zich zooveel op hunne — angelsaksische of normannische — nationaliteit laten voorstaan. Ook de Romeinen, tot op anno 1 na CHRISTUS en zelfs nog iets later, waren even hoogmoedig als zij; bij het uitgalmen der woorden „sives *romanus* sum", dachten zij niet aan hunnen val. En wat is er van hen geworden? enz., enz.

Bij het aanbreken van den dag, het was de 22ste October, bevonden wij ons nog in het kanaal, terwijl wij rondom ons een akelig, dor landschap ontwaarden, want niets trof ons oog dan het bruine slijk der kanaaloevers en dijken, waarop hier en daar enkele hutten werden gezien, welke insgelijks uit *bruine aarde* waren gebouwd. Vele dezer hutten waren vierkant, anderen half bolvormig van gedaante. Zij hadden slechts *eene* kleine opening en deze diende als deur, terwijl de hoogte ter naauwernood toereikend was om er regtop in te staan; de Bedoewienen, die uit deze gaten kropen, zagen er allen even vuil en gehavend uit. Waren deze hutten niet te groot geweest, dan zou men ze in de verte voor bijenkorven hebben aangezien, want in uiterlijke gedaante kwamen zij daarmede vrij wel overeen.

Ter wederzijde van den dijk, waarop zich slechts zelden sporen van plantengroei vertoonden, zagen wij wijd uitgestrekte, dorre vlakten; hier ontwaarden wij drooge zandige plekken, elders waren zij met weeken, bruinkleurigen slijk bedekt of stonden zij op sommige plaatsen onder water, dat echter zeer ondiep was, ja, menigwerf slechts de hoogte van eenige duimen bereikte. De gansche streek maakt een deel uit van het bijna reeds geheel en al droog geworden meer Marioet (Mareotis), dat zuidwestwaarts lag, — wijders van het meer Etkoe en van het verder op liggende meer van Aboekir, welke wij beide noordwaarts van ons hadden, en waarvan het laatst vermelde insgelijks bijna geheel droog stond. De laatstgenoemden bleven derhalve ter regterzijde van ons, het eerste ter linkerzijde liggen, toen de kleine stoommachine ons door het smalle kanaal sleepte. Nergens ziet men iets lelijkers dan deze horizontale slijkvlakten of ondiepe waterpoelen, waardoor zich de bruine bodem laat bespeuren, en die, zoo ver het oog ook reikt, niet de geringste afwisseling aanbieden. Ter naauwernood liet zich hier of daar een vogel zien, welke door het water waadde. Slechts de luchtspiegeling zette aan dit landschap eenige bekoorlijkheid bij, en hier bleek het inderdaad hoe hoogst moeijelijk het was om te bepalen of men werkelijk water, dan slechts den schijn daarvan voor oogen had.

Eindelijk hield de uit aarde opgeworpen kanaaldijk op en werd deze vervangen door muurwerk, weder zagen wij dadelpalmen in tuinen, welke door muren waren omringd. Zij lagen aan de helling van een heuvelrug, welke slechts eene geringe hoogte bereikte en die zich in de rigting van het zuidwesten naar het noordoosten aan den horizon verloor; wij hadden hier, namelijk, de smalle strook lands vóór ons, welke zich eenigzins boven de omringende streek verheft en als een bolwerk oprijst tusschen

het onder water staande, vlakke Egypte en de Middellandsche Zee. De sporen van menschelijke kunst werden allengs talrijker — het aantal gebouwen, aanplantingen werd steeds grooter en ten 11¾ ure bereikten wij Alexandrië, welke stad is gebouwd op eene in de zee uitstekende rotskaap van den zoo even vermelden bergrug.

Aan de ligplaats van ons vaartuig stonden ezels en omnibussen in gereedheid, ten einde de passagiers van daar naar het binnengedeelte der stad te voeren, terwijl het den reizigers vrijstond dat middel van vervoer te kiezen, hetwelk hem het aangenaamst was. Onze bagaadje werd op ezels en kameelen gepakt en op die wijze vervoerd. De stad is op eene veel grootere schaal gebouwd, bevat prachtiger gebouwen, een grooter aantal hôtels dan Caïro, en heeft daarenboven, uithoofde zij als zeehaven druk wordt bezocht, dewijl zij de verblijfplaats is der Europesche gezanten en van vele Europesche kooplieden, een meer Europeesch aanzien. Minder schoon zijn echter de omstreken; zij zijn eentooniger en woester en bieden den reiziger, behalve eenige obelisken en andere ruïnen, een geringer aantal merkwaardigheden aan dan die van Caïro.

3. Van Egypte naar Holland.

Tot het voortzetten mijner reis naar Europa, had ik te Alexandrië de keuze tusschen eene Engelsche, Fransche of Duitsche stoomboot, bestemd naar Southampton, Marseille of Triëst; ik koos den laatsten weg en ging reeds ten 2 ure van den volgenden dag, namelijk, op den 23sten October, aan boord van de *Germania*. Dit was het schip n°. XXV van de Oostenrijksche Lloyd's-Stoomboot-Maatschappij, hetwelk den onschuldigen naam voert van een rijk, dat sedert anno .... slechts in het gebied der verbeelding heeft bestaan.

En toch heesch de Germania, het *schip*, — de Duitsche vlag en liet hare banen wapperen, toen wij ten 8 ure de haven van Alexandrië verlieten. Voor het eerst in mijn leven aanschouwde ik deze vlag; tijdens ik mij in Duitschland aan de Hoogeschool bevond, werd het dragen der *zwart-rood-gouden* kleuren als hoog verraad beschouwd en niet weinig bevreemdde het mij derhalve, deze kleuren zelfs van den mast van een Oostenrijksch schip te zien waaijen! Maar dacht ik, de modes, — die veelal uit Parijs komen, — veranderen met den tijd en het kan zijn, dat de 36 doorluchtige gebieders in het Duitsche land, die hun getrouw volk immer zeer lief hadden, nu ook zin in die *kleuren* hebben gekregen!

Het schip was voortreffelijk, ja, prachtig gemeubeld, en overtrof de Engelsche stoombooten, waarmede ik de reis van Singapoera tot aan Suëz

had gemaakt, zoowel in uiterlijken glans als in de gemakken, welke de bij uitstek goede inrigting van hetzelve aanbood. De tafel mogt uitmuntend genoemd worden, de officieren aan boord, benevens het overige scheepsvolk, waren beleefd, voorkomend, maar — helaas! het ontbrak aan gezelschap, want behalve een jonge Italiaan, was ik de eenige passagier, die het had willen wagen om naar Germania te reizen! Wel betoonden tien à twaalf Engelschen den lust de te huisreis verder door Duitschland te doen, maar de vrees tusschen Windisch-Grätz en de Duitsche natie in de klem te geraken, had hen hiervan terug gehouden. Een dergelijk vooruitzigt was voor mij even min aanlokkend, maar *heilige* pligten, een heilig gevoel trokken mij daarheen, deden mij volharden in mijn eenmaal voorgenomen plan, zonder verder te letten op het gevaar, hetwelk ik liep om, ten gevolge van den politieken toestand van het land, in moeijelijkheden te geraken.

Den 24sten stoomden wij met noordwestelijken koers door de Middellandsche zee en kregen den ganschen dag geen land in het gezigt. Vroeg in den morgen van den volgenden dag, kwamen wij op de hoogte van het eiland Candia, — het oude Creta, — welks hoog rijzende bergketenen bijna tot aan den avond zigtbaar bleven. De gekerfde, doorkloofde hellingen verhieven zich steil uit de zee en rezen opwaarts naar een even steilen kam, welks witte kleur reeds op een grooten afstand in het oog viel, terwijl het overige gedeelte een meer grijsachtig vaal koloriet vertoonde en er buitengewoon dor en kaal uitzag. De afstand, waarop wij van de kust bleven, was te groot om het strand te kunnen waarnemen en bij gevolg zagen wij van het eiland niets anders dan deze steile, met kloven doorsneden, vaalkleurige bergketenen, welke zich, naar het ons toescheen, dagreizen ver uitstrekten. Gedeeltelijk op den hoogsten kam dezer keten, gedeeltelijk iets lager aan de berghelling zagen wij eene lange strook van zaâmgepakte wolken, welke zich langs het gansche gebergte uitstrekten en onbewegelijk, star aan de helling schenen vastgehecht, terwijl de gansche hemel zich in wolkenlooze helderheid aan ons oog vertoonde. Dit waren de eerste wolken, die ik sedert mijn vertrek van Ceylon weder aanschouwde. In den morgen van den 26sten October, hadden wij het zuidelijke gedeelte van Morea — den Peloponesus, — aan onze regterzijde in het gezigt, waarvan wij de tamelijk hoog rijzende, in verscheidene rijen achter elkander voortloopende bergketenen ontwaarden; laag aan den horizon vertoonden zich aan onze linkerzijde zaâmgepakte wolkenlagen, die, uithoofde de hemel overigens helder was, als een bewijs mogten gelden, dat aldaar land moest liggen; het was Kalabrië, boven welks bergketenen deze wolkenlaag zich had gevormd.

Ter regterzijde zagen wij tusschen 10 en 11 ure de tamelijk hooge bergruggen oostwaarts van de golf van Arkadië, welke wij voorbij stevenden; wij naderden nu allengs de zeeëngte, ingesloten tusschen het noordelijke gedeelte van Morea en het Jonische eiland Zante, welks zuiderkust als een muur, van eene bleek gele kleur, uit de zee opwaarts rees. Thans doorploegden wij de *klassieke* baren, zagen den klassieken bodem van

Griekenland, van welks voormalige grootheid, helaas! niets is overgebleven dan puinhoopen en hier en daar een naam, die zich uit de romantische schoone oudheid doet hooren, maar thans geen weêrklank meer vindt. Ongeveer ten $1^1/_2$ ure bevonden wij ons tegenover de hoofdstad van het eiland Zante, hetwelk aan onze linkerzijde uit de wateren oprees. Een chaos van witachtige, vierkante huizen viel ons in het oog; zij waren gebouwd tegen den zuidelijken voet van een berg, aan welks hellingen wij nog een aantal gebouwen, die zich amphitheatersgewijze boven elkander verhieven, gewaar werden, terwijl op de kruin des bergs zelven de muren te zien waren van de vesting, welke de stad beheerscht. Deze vestingberg verlengt zich in de rigting van het noorden in een rug, welke allengs in hoogte afneemt en insgelijks met een tal van gebouwen is bedekt, welke door het loof van olijfboomenboschjes en andere piramidaal opgroeijende boomsoorten (Cypressen) zigtbaar waren. Tusschen deze boschjes ontwaart men gele strepen op effene terrassen, waarschijnlijk velden met rijp graan, terwijl verder landwaarts in, achter deze bergen, zich eene hoogere keten aan den horizon vertoont.

Veel hooger echter dan deze ketenen rijzen de gebergten van het eiland Cephalonia, dat vóór ons uit, ter linkerzijde van den steven van ons schip, was gelegen en hetwelk ons allengs meer en meer naderde, naar gelang wij tusschen de Jonische eilanden en den ingang van den meerboezem van Corinthe, — de golf van Lepanto, — naar het noorden heenstoomden; de gebergten van dit eiland hadden eenigermate den vorm van kegels of pieken. Ten $3^1/_2$ ure kwamen wij op de hoogte van dit eiland aan, en stevenden tot 5 ure langs deszelfs oost-, of, juister gezegd, langs deszelfs noordoostzijde. De dubbele bergketenen van dit eiland verhieven zich tot eene zeer groote hoogte, en het scheen als waren de witachtige huizen en donkerkleurige boomen aan de steile bruinachtige hellingen vastgekleefd. De schaduwen der bergtoppen, waar achter de zon zich begon te verbergen, bedekten dezelve reeds; duister blikten zij van die steilte op ons neder. Tusschen 5 en 6 ure waren wij zoo aan alle zijden door hooge, bergachtige landen omringd, dat wij ons zouden hebben kunnen verbeelden in een bergmeer verplaatst te zijn; achter ons en ter linkerzijde lag Cephalonia, links, daar vóór ons uit, hadden wij Ithaca, ter regterzijde het kleine eiland Atoko, waar achter de veel hooger oprijzende gebergten van Griekenland, van Acarnanië, zigtbaar werden, terwijl het uitzigt naar de vóórzijde werd belemmerd door het eiland Leucadia, thans St. Maura geheeten. Een schilderachtig, fraai schouwspel genoten wij overal, waarheen onze blikken zich wendden. Ter linkerzijde, waar het gebergte in de schaduwen bedolven lag, was alles in een bruinachtig duister gehuld; aan de hellingen van Ithaca zagen wij in regelmatige afwisseling, nu eens vierkante, bruinachtige, kale, — dan weder donkerkleurige, met groen bedekte velden; maar ter regterzijde van ons, in het oosten, daar kleurden de stralen der steeds lager dalende zon de berghellingen met schitterende verwen; duidelijk konden wij alhier de boschjes van olijf-

boomen onderscheiden, wier groen op den meer helderkleurigen, — lichtvalen of bruinachtig grijzen, — bodem zigtbaar was, ten gevolge waarvan dezelve met donkere stippels of vlekken als bezaaid was. Het scheen ons toe, dat al het boschachtige, donkerkleurige, hetwelk wij op de Jonische eilanden zagen en dat bijna nergens eene groote uitgestrektheid bezat, zich zelden als groote vlekken vertoonde, maar meest als meer of min nabij elkander liggende ronde stippels voorkwam, uit niets anders bestond dan uit olijfboomen. De bodem, waarop zij groeiden, had, naar het ons toescheen, eene lichte kleur en was geelachtig, bruinachtig grijs of lichtbruin; de wegen deden zich aan het oog voor als witte, regtloopende of kronkelende strepen, welke tegen de bergwanden opliepen.

Het kleine eiland Atoko, hetwelk ten $5^1/_2$ ure aan onze regterzijde tegenover ons lag, rees als een steile, licht gekleurde rotsmuur uit de baren der zee, had den vorm van een rondachtigen bergwrong, welke met boschjes was bestippeld; een nog grooter aantal vlekken of stippels vertoonde zich op het ter linkerzijde van ons liggende Ithaca. Ten 6 ure hadden wij de witte huizen van een dorpje, dat aan eene der hellingen van het laatstgenoemde eiland was gebouwd, in het gezigt; wij stoomden zoo digt langs hetzelve voorbij, dat een aantal geel geverwde windmolens, welke zoo aan de helling als op den nok des bergrugs stonden, met hunne door den wind in het rond bewogen wieken, een allerzonderlingst effect maakten, toen wij met snelle vaart langs dezelve voortijlden.

Toen wij ten 7 ure naar het westen koers zetten en uit het kanaal tusschen die eilanden gelegen, weder naar buiten stoomden, waren wij op de hoogte van het noordelijke uiteinde van Ithaca, achter hetwelk Cephalonia zich even ver naar het noorden uitstrekt; regts van ons hadden wij het zuidelijke uiteinde van Leucadia. Van hier af verbreedde zich de zee weder naar alle zijden, de kusten der omliggende landen traden terug naar den achtergrond en onttrokken zich bij het toenemen der nachtelijke duisternis eindelijk geheel en al aan ons oog. Het weder bleef voortdurend helder, en geen windtogtje deed zich gevoelen.

Aangenamer indruk dan de zoo evengenoemde eilanden met hunne reeds eenigzins Europesche physiognomie, bragt de *koelere dampkring* op mij te weeg, dien ik op den avond van dezen dag voor het eerst *duidelijk gevoelde;* het avondrood, dat ik hier zag, was minder gloeijend dan hetgeen waaraan ik in de keerkringslanden was gewoon geraakt; het zag er *winterachtiger* uit, en met innige vreugde ademde ik de gezonde, vaderlandsche lucht in!

Sedert mijne afreis uit Oost-Indië, van het eiland Java, zuidwaarts van den aequator gelegen, was ik, tot aan het punt, waar ik mij destijds bevond, 45 breedte graden doorgekomen en had ik landstreken doorreisd wier natuur-physiognomie voortdurend veranderde, naar mate ik de noordpool meer en meer naderde. De kultuurgewassen, welke ik op dit gedeelte des aardbols heb aanschouwd, laten zich, uit een klimatographisch oogpunt, voornamelijk in *drie* zonen verdeelen. Zij zijn door *drie* boomsoorten vertegenwoordigd, welke evenzeer de eigenaardige physiognomie des lands daarstel-

len als zij voor de bewoners dier verschillende deelen onontbeerlijk zijn: de slanke *kokospalmen* in Indië, van welk geboomte ik op de zuidkust van Ceylon nog gansche wouden aanschouwde; de *dadelpalmen* in Arabië en in Egypte en de kleine grijsachtig groene *olijfboomen*, benevens de wijngaarden in Zuidelijk Europa; naar mate men van de eene naar de andere dezer kultuursoorten overgaat, wordt de dampkring steeds koeler, de weelderigheid der natuur vermindert en in gelijke mate rijzen prachtiger werken opwaarts, door 's menschen hand daargesteld. *Kruisen* en bedeplaatsen verheffen zich op de bebouwde hoogten, en in plaats der welige, ongeschonden wouden van Indië rijzen hier kerken en *kerktorens* met klokken op, als verkondigden zij de nabijheid van een vierde, nog noorderlijker zone van kultuur-geboomte, — ik meen de ooftboomen, de vaderlandsche *appels en peren*.

Op onze vaart door de Adriatische zee zagen wij den volgenden dag, den 27sten October, een gedeelte van Turkije, dat met hoog gebergte is bedekt, — Epirus en Albanië, — doch hetwelk wegens den grooten afstand menigwerf zoo laag aan den horizon daalde, dat het geheel uit ons gezigt verdween; op den daaraanvolgenden dag, den 28sten, zagen wij de kustgebergten van Dalmatië, welke echter eene veel geringere hoogte bereikten dan de straks vermelde. Van het groote aantal eilanden, hetwelk voor dit gedeelte der kust is gelegen, kregen wij in den vroegen morgen, aan onze linkerzijde, eerst het eiland Boesi en St. Andrea in het gezigt, terwijl wij het grootere eiland Lisla al voortstoomende aan onze regterzijde hielden.

Toen ik in den morgenstond van dezen dag de zon, in plaats van ten 6 ure, waaraan ik sedert een dozijn jaren gewoon was, eerst ten 7 ure zag opgaan, toen ik den hemel, welke sedert mijn vertrek van Ceylon steeds helder was geweest, voor de eerste maal weder bedekt zag met grijskleurige wolken en daarbij de gedurig toenemende koelte des dampkrings ontwaarde, toen scheen het mij toe, dat alles, de lucht, het water, het land, ja, de sterren des hemels niet uitgenomen, mij toesprak, mij in eene stomme, maar hoogst verstaanbare taal verkondigde, dat ik mij hier in eene andere helft des aardbols dan vroeger, en verre, verre van den aequator bevond. Vooral maakte het laat opkomen der zon, dat hier in het noordelijke gedeelte der Adriatische zee bovenal in het oog viel, en als een sprekend bewijs mogt gelden, dat wij de pool meer genaderd waren, een diepen indruk op mij, een indruk, welke ik moeijelijk met woorden kan beschrijven.

Hier echter ontwaarde ik iets, dat mij op eene levendige wijze aan Java herinnerde; het waren de bergen van Dalmatië, welke wij van 's morgens tot op den middag in het gezigt hielden. Zij hadden zulk eene treffende overeenkomst met het Javasche „Duizend-gebergte" (goenoeng Sewoe), hetwelk aan de zuidkust, tusschen Jogjakêrta en Patjitan, is gelegen, als het eene ei op het andere gelijkt, en zeer zou ik mij vergissen, indien beide niet eene volkomen gelijke geologische zamenstelling hadden, namelijk, uit kalksteen bestaan. Voor zoo veel mij bekend is, wordt in Dalmatië

de Jura-formatie aangetroffen; het bedoelde gebergte op Java echter is een tertiaire, digte kalksteen, waarin eene zeer groote menigte holen worden gevonden. Maar ook dit gebergte op de kust van Damatië bestaat, even als het vorige, louter uit geïsoleerde hemispherische heuvels of terreingolven, welke bij duizenden nevens elkander liggen, allen een ronden vorm hebben en door tusschenruimten, van ongelijke hoogte, tot een geheel verbonden zijn, even als ronde bulten of wratten op de oppervlakte eens ligchaams; hier en daar liepen zij met steile wanden in de zee benedenwaarts; bruinachtig vaal-olijfkleurig deden zij zich aan het oog voor. Gedurende onze reis door de Adriatische zee kregen wij geene enkele bergketen van Italië in het gezigt, dewijl wij onder de *oostelijke* kust hielden.

Gisteren waren wij de Europesche kust genaderd, terwijl een sombere, bewolkte hemel ons vergezelde; nu echter werden wij, op den morgen van den 29sten October, door eene echt Europesche regenbui verwelkomd. Dit was de eerste regen, welke wij sedert ons vertrek van Ceylon zagen vallen; niettegenstaande hij zeer fijn was, werden echter de zeemerken langs de kust onzigtbaar en hadden wij ons derhalve reeds gedurende den nacht genoodzaakt gezien het anker uit te werpen; eerst na 7 ure werd de machine weder in gang gezet.

Ten 8 ure bevonden wij ons tegenover den vuurtoren op kaap Salvore, — Punta di Salvore; — het was een vlak bolvormig, olijfkleurig land, bedekt met boomen, dorpen en enkele verstrooid staande gebouwen, dan volgde een diepe inham, waarin verscheidene groote schepen lagen, — vervolgens stevenden wij voorbij eene andere kaap, waarop, aan den voet en aan de helling van een voorwaarts springend gebergte, de stad Pirano gelegen was; zoowel het land als de huizen, welke zich op hetzelve vertoonden, verkregen allengs een meer Europeesch aanzien. Hierop stevenden wij voorbij een tweeden inham, op welks achtergrond de stad Capo d'Istria lag, — wij naderden derhalve meer en meer het noordoostelijke einde van den meerboezem tusschen het vlakland van Venetië en het schiereiland Istria en lieten ten 9½ ure het anker vallen op de reede van *Triëst*.

Daar vóór ons lag de prachtige stad. Hare wit gekleurde huizen en paleizen verhieven zich amphitheatersgewijs, het een boven het andere tot op de hoogte der citadel en schenen als aan het olijfgroene gebergte vastgekleefd te zijn. Zelfs nog hoog boven aan de berghelling staken trotsche kerkgebouwen en kloosters boven de andere gebouwen uit, terwijl kleine villa's nog hooger, ja, tot digt nabij den zoom der lang gerekte bergketen werden bespeurd, welke op de schepen, aan haren voet geankerd, uit de steilte nederzag. Dit was het trotsche, maar vriendelijke beeld, dat wij voor oogen hadden.

Het was Zondag, en het eerste dat ons oor vernam, — sedert dertien jaren voor het eerst weder vernam, — was het *klokgelui!* dat zoo plegtig, zoo harmonisch van alle kerken en kapellen der stad weêrgalmde; — die toonen, op zich zelven reeds zoo indrukwekkend, die het gevoel verheffen en ons tot aandacht stemmen, voerden mij de beelden uit de jaren mijner

jeugd voor den geest en vervulden mijne ziel met eene weemoedige opgetogenheid, waaraan ik mij te vergeefs poogde te ontrukken. Gelukkige jaren, waarin het geloof, het kinderlijk geloof aan de *heiligheid* verbonden aan deze toonen, nog bestaat!

Ook thans werd ik door den tooverklank dezer geluiden bekoord; zij hielden mij als vastgesnoerd aan de verschansing van het schip, waarop ik geleund stond en nog langer zou ik naar deze toonen geluisterd en mij door de indrukken er door te weeg gebragt, hebben laten wegslepen, had de buitenwereld met zijne kontrasten, hadden de *douanen* mij niet uit mijne mijmeringen gewekt.

Zij kwamen bij ons aan boord, ten einde onze koffers na te zien; beleefd en bescheiden kweten zij zich van hunnen pligt en lieten zelfs eenige kisten cigaren in ons bezit, — overigens scherp verboden waar in Oostenrijk, — toen wij hun het bewijs leverden, dat deze slechts voor dagelijksch gebruik bestemd waren. Ook de quarantaine-beambten, die onderzoek naar den staat onzer gezondheid kwamen doen, keurden het goed, dat wij geene pest uit Egypte, maar slechts cigaren uit Manilla hadden medegebragt, die zij uitmuntend van smaak vonden.

Tegen christelijke betaling, stapte ik heden uit eene christelijke sloep aan wal en nam mijn intrek in een groot hôtel, dat een drie- of viertal étages had en waaraan stellig eerst sedert korten tijd den naam van hôtel *national* was gegeven; vergis ik mij niet, dan zal het dien naam (1851) niet lang meer blijven voeren.

Driemaal daags, namelijk, ten 10, 8 en ten 9 ure, vertrekt een *keizerlijke* postwagen van Triëst naar Laibach, welke de reis in 12 uren aflegt. De vrachtprijs voor een passagier, die 40 pond bagaadje vrij heeft, bedraagt *f* 7,52, voor elke 100 pond meer wordt *f* 2,40 berekend; dat wil zeggen, Oostenrijksche guldens, waarvan 8 gelijk staan met 10 gulden Holl. Van Laibach naar Salzburg vertrekt slechts twee malen per week eene diligence, namelijk, des Dingsdags en des Zaturdags, ten 1 ure in den namiddag. De spoorweg van Triëst naar Laibach, welke een grooten omweg naar het westen, eerst langs het strand en vervolgens over Monfalcone, Görz en Idria naar eerstgenoemde plaats moet maken, ten einde den Karst te vermijden, was destijds nog niet afgewerkt. Eerst aan de overzijde, namelijk, aan de noordoostzijde van Laibach, op een afstand van eene dagreize van deze plaats, nam de spoorweg, voor zoo ver hij voltooid was, destijds een aanvang en was van daar (van Cilli) af tot naar Weenen voor het gebruik opengesteld.

Hierbij kwam nog, dat WINDISCH-GRÄTZ juist op dien tijd op reis was getogen om de goede stad Weenen met een bezoek te vereeren, ten einde haar voor de revolutionaire uitspanningen, welke zij sedert eenigen tijd genomen had, eenige bloedverdunnende middelen toe te dienen. En hoe ligt was het niet mogelijk, dat een onschuldig reiziger daarvan eene dosis bekwam. Hieraan geene behoefte hebbende, besloot ik den heer WINDISCH KRÄTZE, benevens de goede stad Weenen te laten waar zij waren, en mijne reis over de Tiroler-Alpen naar Salzburg te vervolgen.

Den 31sten vertrok ik met den postwagen, ten 10 ure, uit Triëst. De steile helling, aan welker zuidwestelijken voet de stad is gebouwd, loopt in de rigting van het zuidoosten naar het noordwesten langs de kust. Zoodra men de poort is uitgereden, begint de groote weg op de noordzijde der stad tegen de helling des bergs op te rijzen, en voert hij den reiziger nu eens in bogtigen loop, dan in zig-zag rigtingen opwaarts tegen deze helling, welke, tot op eene aanmerkelijke hoogte, in terrassen en tuinen is herschapen en met daarin gebouwde lusthuizen is gesierd. Het is de naar de zeezijde gekeerde helling van het *Karst*-plateau, op welker benedengedeelte en voet de stad Triëst is gebouwd.

Hier was alles nog groen; de weidevelden waren nog met gras bedekt, maar het gebladerte der wijngaarden, welke in de tuinen en op de terrassen groeiden, der abrikozen en van andere vruchtboomen, begon reeds bruine tinten aan te nemen, want de ontbladerende adem van den herfst zou zich weldra doen gevoelen. Ter zijde van den weg zagen wij een aantal kleine steengroeven, waarin eenige arbeiders werkzaam waren. In die steengroeven kon men bespeuren, dat het gebergte alhier hoofdzakelijk uit een fijnen, lichtgrijzen zandsteen, en hooger op uit kalk, bestond, waarvan de lagen, ter dikte van ½ à 3 voet, gewoonlijk sterk benedenwaarts helden, en eene regte, zelden eene golfvormige rigting hadden.

Ten 11½ ure bereikten wij den rand des bergwands, *) welke meer dan 1,000 voet boven den spiegel der zee is gelegen. Een betooverend uitzigt genoten wij van dat punt over het trotsche Triëst met zijne paleizen en tuinen, over de reede met hare schepen en over de zee, welke zich naar het west-zuidwesten in de rigting van Venetië vóór ons oog uitbreidde; de stad lag zuidwaarts van dit paspunt van den weg. Naar de andere zijde d. i. naar het noorden en noordwesten daalde de rand allengskens met eene zeer zachte glooijing lager, en ging hij, op eenigen afstand van dit punt over in het oneffene plateau van het Karst-gebergte. In zijn ganschen omvang genomen, mag het een bergplateau worden geheeten. Het is eene hobbelige, golfvormig- oneffene bergvlakte, waarin, op menigvuldige plaatsen, *witachtig grijze* kalkrotsen worden waargenomen; in haar geheel beschouwd, doet zij zich woest en klippig ruw aan het oog voor. Hier en daar ontwaart men rotsplaten, — banken, welke horizontaal liggen of althans slechts eene geringe glooijing bezitten, en wier steil opgebrokene, trapvormig oprijzende randen meer of min in teerlingvormige stukken zijn gespleten. Dit berg'and kenmerkt zich bijzonder door de menigte van kleine verzakkingen, die in hetzelve worden aangetroffen en hier eene vlak-concave of vlak-ketelvormige, elders eene meer hemispherische gedaante hebben, terwijl anderen zich trechtervormig aan het oog voordoen en diep en steil zijn. Velen hebben een vlakken boden; bij sommigen loopt dezelve eenigermate hol toe; deze bodem is met vruchtbare aarde bedekt, en met tuingewassen, wijngaarden of andere ooftboomen beplant; anderen daarentegen

*) Het hoogste punt van het Karst-gebergte ligt 1,486 par. voet boven de oppervlakte der zee.

die steiler afloopen, gelijken met hare witachtig grijze rotswanden, welke dezelve omsluiten, op kleine kraters; allen echter hebben eene groote overeenkomst met de ketelvormige verzakkingen, welke in het kalkgebergte goenoeng Sewoe, op Java, worden gevonden, en, naar het schijnt, ontstaan zijn, ten gevolge van het instorten van gewelven, van holen, die in het gesteente aanwezig waren. Deze overeenstemming, tusschen twee tot verschillende geologische formatiën behoorende gebergten, is opmerkenswaardig. Toch mist het — uit Jura-kalk bestaande — Karst-plateau die duizenden van hemispherische heuvelen, waarmede de oppervlakte van den g. Sewoe, — welke tot het tertiaire gebergte behoort, — op Java is bedekt.

Dit oneffene bergplat had slechts een schraal plantaardig bekleedsel, namelijk, bosschaadjen en laaggroeijend geboomte, hetwelk grootendeels uit eene soort van eikenboomen bestond, (Quercus cerris L.) die slechts de hoogte van 10 à 20 voet bereikten. Ook de struikachtige heideplant (Erica arborea L.) werd niet zelden aangetroffen. Hier en daar zagen wij liefelijk groene grasplekken, door dit laag geboomte omzoomd of tusschen de dorre rotsplatten en rotsbulten gelegen, terwijl wij van tijd tot tijd een dorpje of gehucht op den weg aantroffen.

Eerst later op den dag, omstreeks 12 of 1 ure, kwamen wij in dat gedeelte dezer bergachtige streek aan, waar het terrein eene meer vlakke gedaante aanneemt, de groene grasvelden namen langzamerhand in uitgestrektheid toe, de bebouwde velden en tuinen breidden zich meer en meer uit, de *wijn*stok werd menigvuldiger aangetroffen, en het aantal nette dorpen vermeerderde, die met goed gebouwde, steenen huizen prijkten. Deze beter bebouwde streken werden veelal in zacht glooijende laagten van het terrein, in vlak-trogvormige uithollingen van het bergplat aangetroffen, waarin, naar het scheen, de vruchtbare aarde zich vooral had verzameld; deze kleine keteldalen, ingesloten tusschen hoogten, welke meerendeels het klipachtige misten, dat het gebergte in de nabijheid van Triëst onderscheidt, munten uit door de rijkdom van kultuur. Met verrukking hechtte zich mijn oog op deze zacht glooijende valleijen, welke den reiziger des te vriendelijker toelagchen, naar mate de naastbij gelegen streken een meer star en rotsachtig voorkomen hebben. Behalve het in het wild opgroeijend geboomte, namelijk, de tot boschjes zaamgegroepeerde eiken en de wijngaarden, die allerwege werden aangekweekt, zag ik hier voor het eerst weder kersen- en appelboomen! Hoe schoon kwamen deze boomen thans aan mijn oog voor, toen ik dezelve voor de eerste maal, na eene scheiding van 14 jaren, weder aanschouwde en hun in stilte toeriep: „zijt gegroet, gij van ouds mij bekende gedaanten, want met u vangt mijn vaderland aan!" Dat het gebladerte dezer boomen reeds begon te verwelken, en een bruinachtigen tint had verkregen, — dat de noordsche herfst zich in vele, alreeds onttooide boschjes liet bespeuren, dit alles zette nieuwe bekoorlijkheid aan dezelve bij. Want de vreugde, welke ik in het beschouwen dezer mij zoo bekende boomen en bladeren gevoelde,

genoot ik slechts, terwijl zij voor mijn oog *voorbij vloden*, — de tijd was kort, — de winter naderde. Later zag ik struiken van de bottelroos (Rosa canina), ook gij zijt gegroet! — de Evonymus europeus ontwaarde ik, met welks roode bessen ik, als kind, mijne roodborstjes had gevoederd, — braambessen, Rubus-soorten kreeg ik in het oog en ik riep ze toe: gij, van ouds mij bekenden, zijt mij van harte welkom!

Misschien zal het lezen dezer regelen menigeen doen glimlagchen, wanneer hij ziet, dat deze zoo gering geschatte, Europesche struiken mij zoodanig in verrukking konden brengen; en toch kan ik in vollen ernst verzekeren, dat ik nimmer in mijn leven grooter vreugde ondervond, dan toen ik deze stomme gezellen mijner jeugdige spelen, na zulk eene langdurige scheiding, alhier voor het eerst wederzag.

De terreinvormen, zoo van berg als dal, rezen en daalden allengs met zachter glooijing, de bebouwde velden namen toe in uitgestrektheid, werden al schooner, de groene weidevelden werden grooter, de kudden, die er in weidden, werden talrijker. Liefelijke dorpen, met hunne witte muren en roode daken, ontwaarde men in die valleijen, en de hoogten zag men gekroond met eiken-wouden, die door den herfst reeds bruin gekleurd en half ontbladerd waren. Langzamerhand naderden wij, in eene noordoostelijke rigting, de zoo vruchtbare, schoone streken van Midden-Krain, de zoogenaamde Julische Alpen.

Ten 3 ure maakten wij halt in het dorp Prewald, alwaar wij het middagmaal gebruikten. De voorgediende spijzen waren goed en krachtig, en de tafel, welke wij hier vonden, zou die van menig voornaam hôtel eener hoofdstad hebben kunnen beschamen. In de nabijheid van dit dorp verheft zich een hooge, kale rotsberg, welke eene witachtige kleur heeft. Iets later kwamen wij door Adelsberg; wij bevonden ons derhalve in de nabijheid der beroemde Adelsberger holen en van het nog meer beroemde Zirknitzermeer, waarvan wij, helaas! noch het een, noch het ander konden bezoeken, uithoofde ons hiertoe de noodige tijd ontbrak, alsmede ten gevolge van den fijnen, doch aanhoudenden regen, welke reeds ten 3 ure had aangevangen en tot laat in den nacht voortdurend bleef aanhouden.

Ten 11½ ure reden wij Laibach binnen. In deze hoofdstad van het noordelijke Krain verwijlde ik tot op den 4den November. Zij ligt ingesloten tusschen de ketenen der Norische Alpen, in het wijd uitgestrekte, vlakke dal der Sau, en is omgeven door schoone, groene weiden en vruchtbare akkers. De gansche streek mag schoon, romantisch schoon worden geheeten, en biedt den bezoeker een aantal natuur-merkwaardigheden aan. Ik gaf mij geheel en al over aan het genot, dat mij het beschouwen deed smaken der groene weidevelden, die men in de tropische landen nergens ziet, der vlakke dalbodems, die al kronkelend tusschen bergketenen heenloopen, der dorpjes en afgezonderd staande molens, welke hier en daar in dezelve worden gezien, der dennen- en pijnboomenwouden, waarmede de omliggende hoogten zijn omkransd, der burgten en oude ruïnen, welke van de meesten dezer hoogten nederblikken, en der schitterende met sneeuw

bedekte bergtoppen van de verre van hier verwijderde Karnische Alpen, want dit alles, ja, de gansche natuur was thans nieuw voor mij, had ik althans in zoo vele jaren niet aanschouwd.

Te Schischka, in de nabijheid van Laibach gelegen, had ik het genoegen in aanraking te komen met den heer F. J. SCHMIDT, die eene naauwkeurige kennis bezit der insekten, maar vooral der land- en zoetwater-conchylien van Krain, en eene uitmuntende verzameling, betreffende deze takken van natuurlijke historie, bezit. Op de vriendelijkste wijze toonde hij zich bereid om mij met al de bijzonderheden, zoo van de stad als van de omringende landstreek, bekend te maken. Daarenboven gevoel ik mij gedrongen eenige regelen te wijden aan de voorkomendheid, aan de vriendelijke bejegening, welke ik, in de verschillende deelen van Oostenrijk door mij op dezen togt bezocht, zoo bij voorname als geringere personen genoot. In voorbeeldige zindelijkheid streven de hôtels aldaar de Hollandsche op zijde. De bewoners zijn meerendeels Slaven, die Duitsch spreken, maar Slavisch denken; de kortstondige opgewondenheid en zucht naar volksvereeniging, welke zich, naar het schijnt, in 1847—1848 van de volkeren had meester gemaakt, had ook bij vele bewoners van Oostenrijk den wensch doen ontstaan tot het oprigten van een nationalen *Slavischen* staat. Geen spoor liet zich echter bemerken, dat bij hen eenige neiging zou bestaan tot vereeniging met Duitschland.

Gedurende mijne reis van Laibach naar Salzburg, welke van den 4den tot den 8sten November duurde, liep mijn weg, die algemeen genomen eene noordwestelijke rigting had, eerst over de ketenen der Karnische, vervolgens over die der Norische Alpen. Terwijl alles in het schoone dal der Sau bij Laibach nog groen was, zat ik, op de bergpassen over deze Alpen, tusschen sneeuw en ijs, ja, meer dan mij lief was, en wel voornamelijk uithoofde het weder op den 5den plotseling eene groote verandering had ondergaan, en de winter eensklaps was ingevallen.

Op den 4den November, ten 1 ure, reisde ik met den postwagen uit Laibach. De schoone, met vruchtbare velden bedekte vlakte van Laibach, in welker midden het oude slot op de kruin eens bergs is gelegen, wordt naar het noordwesten heen allengs smaller en gaat over in eene vallei, die slechts groene weiden aanbiedt, waardoor de Sau al kronkelend heenstroomt; door deze vallei reden wij stroom opwaarts voorbij dorpen en steden, tusschen hoogten allen met naaldenhout omkranst. Hoe verder wij onzen togt voortzetten, hoe hooger wij stegen, des te schooner, des te romantischer werden berg en dal.

Onder eene aanhoudende sneeuwjagt trokken wij des nachts over de Karnische Alpenjukken, welke tusschen het dal van de Sau en de Drau gelegen zijn en reden des morgens van den 5den het laatstgenoemde dal binnen; onze weg liep in de rigting tegen den stroom door deze vallei, welke een breeden, vlakken met dorpen en steden bedekten grasbodem bezit. Bosschen van naaldenhout verheffen zich op de jukken en hellingen, die het dal ter wederzijde begrenzen. De bergketen ter regterzijde der val-

lei, welke tot de Norische Alpen behoort, verhief zich veel hooger dan die, welke ter linkerzijde werd aangetroffen; met uitzondering van een derde gedeelte harer benedenhelling, was zij geheel en al met sneeuw bedekt. Een indrukwekkend kontrast vormde het blinkend sneeuw met de donkerkleurige dennenwouden en het schoone groen der weidevelden, die den bodem van het dal bedekten. De groote weg vervolgt zijnen loop opwaarts door het dal der Drau tot aan het stadje Spital, tusschen de Karnische en Norische Alpen; aan dit punt genaderd, verlaat hij hetzelve en klimt hij tegen de noordelijke d. i. tegen de linkerhelling opwaarts, ten einde zijn paspunt op de Norische Alpen te bereiken; dan daalt hij, aan gene zijde van het gebergte, in het dal der Salza om zich door deze vallei naar het verder op gelegene Salzburg voort te zetten.

Van 12 tot 1 ure gebruikten wij het middagmaal in het kleine stadje Spital, dat op eene driehoekige bergmassa ligt, gevormd door de zamenvloeijing der beide bergstroomen, de Drau en de Liesa; van hier volgden wij aanvankelijk de kloof der Liesa, aan haren regter- of westelijken oever, verlieten naderhand, in de rigting van het noorden, deze kloof nabij haren oorsprong, en stegen voortdurend hooger bergopwaarts, door hooggroeijende wouden van naaldboomen, welke alle hellingen in het rond bedekten; het hoogste gedeelte van het gebergte was met sneeuw omhuld, waardoor het groen der dennen en het gele koloriet van het verwelkt gebladerte der lorkenboomen hier en daar in het oog viel. Het uitzigt, dat wij tot nog toe hadden genoten, werd ons weldra geheel benomen door de steeds digter vallende sneeuw en de steeds toenemende duisternis van den nacht.

In den nacht van den 5den op den 6den November bleven wij op den hoogsten pas, den Tauerpas, dezer Alpen in de sneeuw steken, die hier reeds *ellen hoog* op den weg lag en nog voortdurend in hoogte toenam. Daarbij kwam nog, dat het zoo vreesselijk koud was, dat eene flesch water, welke ik mede genomen had, bij mij in den wagen geheel en al was bevroren geraakt. De hoogte van dezen pas zou ik niet met juistheid kunnen opgeven; hij behoort tot dat juk van de Norische Alpen, in hetwelk, verder westwaarts dan deze pas, de „Grossglockner" gelegen is, die eene hoogte van 11,982 voet bereikt. Het dorp Tauern ligt 4,800 voet hoog en het Taurer-juk verheft zich 6,546 voet boven de oppervlakte der zee. Waarschijnlijk bereikt de pas de laatstgenoemde hoogte.

Twee maanden geleden, tijdens ik mij op de reede van Batavia bevond en zulk eene drukkende hitte te verduren had, verlangde ik naar ijs en sneeuw; — thans zag ik mijn wensch vervuld, ja, meer dan vervuld! Tot over de ooren in eene deken gewikkeld, zat ik in den postwagen en hetgeen zich ligtelijk laat vermoeden, ik zat te bibberen, want de koude was zoo plotseling ingevallen, de overgang had zoo eensklaps plaats gegrepen. Aan de eene zijde gaapte ons een diepe afgrond aan, welke *beneden* ons in eene enge kloof eindigde, terwijl aan de andere zijde *boven* onze hoofden een hemelhooge rotswand uitstak en geen spoor van den

weg meer te vinden was. De gevallen sneeuw had den weg geheel en al onkenbaar gemaakt en er moest een aantal boeren uit een naburig dorp worden ontboden, ten einde de gevaarlijkste plaatsen van den weg begaanbaar te maken; nadat zulks was verrigt, zetten wij onze reis weder voort. Bij deze gelegenheid leerde ik de uiterst goedaardige inborst, de gewilligheid en behulpzaamheid dezer bergbewoners kennen, die slechts *een* groot gebrek hadden, namelijk, eene overgroote mate van *blind* geloof en overdreven godsdienstijver bezaten. Zelfs de (keizerlijke) kondukteur van den postwagen, die gedurende de gansche reis, van Triëst af, gejammerd had over het treurige lot, dat zijne „broederen in Weenen" te wachten stond, verhaalde mij, dat deze lieden niets ter wereld aanvangen, zonder vooraf het welmeenen van den pastoor van hun dorp omtrent hun voornemen te hebben ingewonnen, terwijl hij er tevens bijvoegde, dat deze geestelijken een onbepaalden invloed op hunne handelingen uitoefenden. Zij mesten, — dat waren zijne woorden, — hunne „zielverzorgers" dan ook zoo goed, zij beminnen, zij achten hen zoo zeer, zij schatten hen zoo hoog, dat zij den goeden God geheel en al daardoor uit het oog verliezen, die, naar hunne denkwijze, heel wat minder te beduiden heeft, dan hun dorpspaap.

Verscheidenen dezer zwartrokken, die onder mijne oogen kwamen, zagen er allen *goed gemest*, verwaand, onverdraagzaam en — dom uit. Slechts in een opzigt gaven zij het bewijs van eene groote mate van scherpzinnigheid, quasi instinct, te bezitten, namelijk, in de wijze waarop zij de goede, *geloovige* zielen zoo terstond, op hun uiterlijk af, van de ongeloovigen als ware speurhonden wisten te onderscheiden en onder welke laatsten zij *mij* onder anderen geliefden te tellen. De taal dezer dorpbewoners was een Koeterwaalsch, dat zij voor Duitsch wilden doen doorgaan, maar waarvan ik even weinig verstond als van de taal der Singalezen op Ceylon, die misschien gemakkelijker zou aan te leeren zijn dan dit Norische Alpendialekt, dat alle regelen mist. Alle reizigers, die deze streken bezoeken en geen gevaar willen loopen om *gesteenigd* of dood geslagen te worden, geef ik den welmeenenden raad, om deze heeren papen de hun gewoonlijk toegekende uiterlijke teekenen van achting niet te onthouden, ja, zelfs te knielen, indien er eene processie voorbij mogt komen, want hier is te regt toepasselijk hetgeen de dichter zingt:

„Gefährlich ist 's den Leu zu wecken,
Verderblich ist des Tigers Zahn,
Jedoch das Schrecklichste der Schrecken,
Das ist der Mensch in seinem Wahn."

En toch zijn het door en door goede menschen. De weg, welken wij den 6den November volgden, liep nog immer tusschen het gebergte bedekt met sneeuw, tusschen groene dennen en gele lorkenboomen, waarvan het gebladerte reeds verwelkt en verdord was; nu eens rees hij in lange bogten, dan weder in zigzag tegen de steile hellingen opwaarts, of daalde naar den smallen, in duistere schaduwen bedolven bodem van dalspleten, alwaar hij, langs donderende bergstroomen, door 's menschen hand was uitgehouwen

in de rotsen, die zich ter wederzijde honderde voeten boven denzelven verhieven, terwijl op vele plaatsen de piramidale dennenboomen als aan de steile wanden schenen te kleven.

Door eene dergelijke diepe dalspleet stroomt de Salza, of Salzach, welke in haren bogtigen loop tusschen de bergwanden al lager en lager afdaalt; eindelijk verlaat zij hare bergkloof, om de schoone vlakte der voormalige Colonia Hadriana (Juvavia) te doorstroomen; de hoogte dezer vlakte bedraagt niet meer dan 1,408 voet. Den loop dezer rivier volgende, bereikten wij eindelijk, des avonds ten 8 ure, de geboorteplaats van MOZART, de plaats waar M. HAYDN den laatsten adem uitblies.

Het eerste wat ik hier vernam was iets, dat in Duitschland zelden wordt gehoord, namelijk, een fraai klokkenspel, hetwelk in een der torens van het vorstelijk paleis was geplaatst; tot aandenken van een handelsverdrag gesloten met de Hollandsche Oost-Indische Compagnie, was het alhier in 1703 geplaatst geworden.

Dien zelfden avond woonde ik een concert bij van Stiermarksche zangers en zangeressen; zij zongen niet anders dan volksliederen in Stiermarksch dialekt, maar in zulk een liefelijken, zoo zuiver harmonischen toon, gelijk nergens elders dan in de Tyroler-Alpen wordt gehoord.

En tóen ik later, naar mijn hôtel terugkeerende, over de Michaelis-plaats ging, aldaar het standbeeld van MOZART beschouwde, toen kwam het mij voor, dat er geen oord te vinden was, meer geschikt tot het oprigten van een gedenkteeken aan dezen grooten meester der toonkunst, dan deze plaats, dan in het midden van een volk, waar ieder, al is zulks niet in gelijke mate als de schepper van DON JUAN, hetzij als toonkunstenaar of als zanger geboren wordt.

Den 9den November reisde ik met den postwagen van Salzburg naar München: de weg, welke over zijne gansche uitgestrektheid door vlakke streken loopt, wordt in vier uren tijds afgelegd.

Hier houdt mijn verhaal op, want te dezer stede, namelijk, te München, vangen de ijzeren spoorwegen aan, die ik hier voor het eerst van mijn leven zag; van hier af aan doorkruisen zij het land in alle rigtingen en zetten zij zich, uitgezonderd een eind wegs, langs den Rijn, dat nog niet is daargesteld, voort tot in het hart van *Holland*.

Hier neem ik afscheid van den lezer, want ik bevind mij in het midden van Europa, in de christelijke wereld, waarmede velen mijner lezers, zoo niet allen, beter bekend zijn dan ik.

Aanvankelijk was ik voornemens de aanteekeningen, op mijne reize door Duitschland en Holland gemaakt, insgelijks mede te deelen en daaruit eene vierde afdeeling „van Lobith tot aan de Witte poort te Leiden" zaâm te stellen. Uithoofde echter in Holland geene ontdekkingen van geographischen of geologischen aard te maken zijn, zoo zou ik, tot onderhoud van den lezer, schilderingen van het land en zijne bewoners hebben moeten

leveren, al hetgeen hem, die er zelf toe behoort, meer vertrouwd is dan mij, die er slechts sedert korten tijd en dan nog maar een voorbijgaand bestanddeel van uitmaak. Had ik nu eene beschrijving der Nederlanden ondernomen, mij derhalven in zeker opzigt met den lezer zelven bezig gehouden, dan zou ik menigwerf in gevaar zijn geraakt een oordeel te vellen, niet slechts over nationale, maar ook over bijzondere aangelegenheden, iets dat, naar mijn inzien, veelal een ondankbare arbeid is.

Ik ben, trouwens, van meening, en dat zonder eenig voorbehoud, dat het Nederlandsche volk, als natie, ruim zoo hoog verdient geschat te worden als menigeen zijner grootere naburen, die, hetzij aan de oostzijde des Rijns, — alwaar men, zoo dikwerf er in Parijs eene revolutie wordt opgevoerd, om vrijheid en gelijkheid schreeuwt, en niet te min zoodra de eerste akte is uitgespeeld, onmiddellijk en geduldig onder de plak zijner genadige heeren terugkeert, — of die om de westzijde van dien stroom wonen, alwaar zij volstrekt niet meer weten wat zij willen. Ook heb ik vele achtingswaardige personen hier leeren kennen. Maar uithoofde ik niet geneigd ben tegen mijne overtuiging te spreken, zoo zou ik welligt herhaaldelijk gedwongen zijn geworden, het een of het ander te berispen.

Diegenen b. v., die *vrij* van alle pedanterie zijn, zouden mij niet euvel duiden, wanneer ik van oordeel was, dat er menige stijve, domme, pedante professor wordt aangetroffen; de waarlijk verlichten, de heldere koppen zouden het zich niet aantrekken, wanneer ik zeide, dat, met uitzondering der bewoners van Krain, ik van de Soenda-landen tot aan het IJ, bij Amsterdam, nergens zulk eene bigot slag van menschen heb aangetroffen, als dat waartoe *vele* bewoners van Holland behooren, en vooral eene zekere klasse der inwoners van Leiden, die schijnheiligheid aan huichelarij paren; evenmin zouden de ware geleerden en natuuronderzoekers zich gekwetst gevoelen, wanneer ik beweerde, dat ik hier een botanicus ken, wien de wetenschap slechts tot dekmantel strekt van eigenbaat en pralerij, die in wetenschappelijke goochelarijen en veroverings-kunsten eene buitengewone oefening aan den dag legt; de beminnenswaardigen onder het schoone geslacht, die bevalligheid aan beschaving van den geest paren, zouden het niet op zich toepasselijk rekenen, wanneer ik zeide, dat een groot gedeelte der Leidsche dames buitengewoon stijf, koel en afgemeten is, te zeer met zich zelven en met uiterlijkheden ingenomen, met een woord, dat velen een *grooten* dunk van zich zelven, doch *weinig* innerlijk gevoel hebben; de echt vrijzinnige man in Nederland zoude er zich evenmin over ergeren, wanneer ik hier ter neder schreef, dat, niettegenstaande het land eene der vrijzinnigste staatsregelingen bezit, echter bijna in geen ander land dan hier zoo bovenmate trotsche aristokraten worden aangetroffen, die zich, de een op zijne geboorte, de andere op zijne geldzakken, verhoovaardigen. —

Maar, — indien er nu onder de lezers dezer regelen werkelijk eenige dier pedante mannetjes, dier straks bedoelde schijnheiligen, dier fijmelaarsters, wetenschappelijke leugenaars en sophisten, hoovaardige xantippen, stijve aristocraten, geldwolven, wier zak zwaarder weegt, dan hun hoofd, enz.

enz., werden gevonden? Wat zou dan het geval zijn? Zouden zij het zoo ligt door de vingers zien, wanneer ik het had durven wagen, iets dergelijks, als het hier boven vermelde, van hen te zeggen?

Hij, die de harten van vorsten en geringen doorziet, beware mij voor hunnen toorn! Liever leg ik mij het stilzwijgen op. Ik weet toch, dat het welgezinde, vrijzinnige, het verlichte gedeelte des volks, dat wetenschap en kunst voorstaat en dat het meerendeel onder beide geslachten uitmaakt, mij volkomen begrijpt; zij, hiervan ben ik overtuigd, *zij* verlangen niet geprezen te worden, en wenschen evenmin, dat ik de anderen berispe, maar dat ik zulks overlate aan hen, die niets nuttigers te verrigten hebben.

Lieve lezer, zijt gegroet!

Leiden, Januarij, 1851. DE SCHRIJVER.

De Séwaka,

EEN JAVAANSCH GEDICHT,

VERTAALD DOOR

J. A. WILKENS.

I. (1) De tijd, waarin (dit stuk) op de zangwijze *Artati* wordt vervaardigd, (2) is juist in de maand *Djoemadilawal* (de vijfde maand van het Mohammedaansche jaar), de vijftiende dag van de maand, (4) om den tijd van klokslag acht. (5) Het is op Zondag *Paing* (de eerste dag van de pasarweek van vijf dagen), dat het geschreven wordt: (6) men stelt het in dicht in het jaar *Dal* (het vijfde jaar van een' achtjarigen tijdkring). (7) De Sangkala (een door woorden uitgedrukt jaartal) is: (8) *slang* (acht), *maan* (één), *heilige* (zeven), *één*. (9) Dat wij allen acht geven op de voortreffelijke menschen, (10) en ons zelven niet kundig wanen *).

II. (1) De naam van hem, die dit schrijft, — (2) hij heet MAS SOEMA-DI-RANA. (3) Digt bij den weg is zijn huis. (4) Hij is zeer deerniswaardig. (5) Van jongs af heeft hij nooit gesproken (6) van het genoegen en den voorspoed der menschen, (7) vermits hij leeft (8) in het werken. Hem is het schrijven bevolen (9) door zijn broeder, die *Mantri* is gemaakt, (10) met name WIRA-DI-WANGSA †).

III. (1) Dat allen den knecht vergeven, (2) die schrijft, zich met geweld kundig aanstellend, (3) het geschrift *Séwaka*. De beteekenis daarvan is: (4) Een gelijkenissen bevattend voorschrift van (5) de wijze, waarop men een *Boepati* (den minister van den Vorst) dient. (6) Men moet geen hart hebben, dat op zijde wijkt (7) voor lessen en onderrigt; (8) in het begin, in het midden en aan het einde (9) moet men orde noch opmerking vergeten, (10) vragen noch opvolgen §).

*) De schrijver is op Zondag *Paing*, den 15den *Djoemadelawal* van het jaar *Dal* 1718 om 8 uur met het dichten van de *Séwaka* begonnen, met het doel, dat een ieder, zich aan het voorbeeld van edele menschen spiegelende, daaruit leering trekke, en zich zelven niet kundig wane.

†) De schrijver heet MAS SOEMA-DI-RANA, en woont digt bij den weg. Zoo deerniswaardig als zijn toestand ook is, heeft de nijd hem van jongs af nooit van de genoegens en den voorspoed van anderen doen spreken, omdat hij als schrijver van zijn broeder den Mantri WIRA-DI-WONGSA zijn' tijd met werken heeft doorgebragt.

§) Dat de lezer den dienaar vergeve, die door het schrijven van de *Séwaka* zich meer aanmatigt, dan waartoe zijne kennis hem in staat stelt. De *Séwaka* is een gelijkenissen bevattend voorschrift van de wijze, hoe men een *Boepati* dienen moet. Men moet de neiging bestrijden, die tot afwijking leidt van de lessen en het onderrigt. In den aanvang, bij den voortgang en tot aan het einde van de dienst toe, moet men niet vergeten zich aan orde te houden, en zoowel door opmerking als door vragen en streven kennis op te doen.

IV. (1) Volgens den ouden stelregel voor iemand, die de gunst van zijn meester geniet, (2) zal hij hem dienen met het voornemen om boete te doen. (3) Van den meester neem alles ten zegen. (4) Het is daarmede niet anders gelegen, dan wanneer men van een' leermeester les neemt: (5) men moet eerst om strijd zijn vertrouwen trachten te winnen. (6) Zorg eveneens, dat uw meester u zijn vertrouwen schenke. (7) Wees vlug en rap; (8) betwist geene zitplaats. (9) Bezit gij echter zijn vertrouwen, het voordeel zal van achteren volgen. (10) Stel het voordeel achter aan *).

V. (1) Maak van eigen voordeel geene eerste zaak: (2) integendeel wees aan de *paséban* (de plaats, waar een dienaar verschijnen moet om de bevelen zijns meesters te ontvangen) als vastgekleefd. (3) Streef naar het vertrouwen uws meesters. (4) Gunst is niet te vragen, (5) zoo geen werk daarvoor in voorschot gegeven is. (6) Al is iemand beleend met rijstvelden, (7) die zullen hem spoedig afgenomen worden. (8) Het is beter er niet meê beleend te worden. (9) Door den schok van het hart, geeft hij zich aan inhaligheid over: (10) daarom worden hem de rijstvelden afgenomen †).

VI. (1) Daarom in de maatschappij, (2) is in alle dingen hij het puik der menschen, (3) die zich ijverig betoont bij alles wat hij doet, (4) om alzoo naar de gehechtheid des meesters te streven. (5) Hij moet als het ware op de *paséban* (zie V,) bij den meester wonen, (6) en zie naar vrouw noch kind. (7) Een nieuweling in de dienst (8) zorge, dat hij het vertrouwen zijner makkers, die met hem van het brood van denzelfden meester eten, bezitte. (9) Hij moet vlug en vaardig zijn in het verrigten van werk, (10) opdat men hem opmerke.

VII. (1) In de dienst moet men het eene met het andere in evenwigt stellen, (2) door nu eens slap, dan weder stevig te dienen. (3) Men zal zich teleur gesteld zien, wanneer de stevigheid in het dienen verloren is. (4) Men houde zijn gang in waarde, (5) opdat men het ligchaam niet ten halve doode §). (6) Men stelle zich in de dienst eene boete ten doel (7) in een eenzaam bosch. (8) Men beschouwe het, alsof men in een grot ging; (9) en, zich voor God den beschikker van het menschelijke lot in eene geboge-

*) Volgens den ouden stelregel, zal hij, die de gunst zijns meesters wil verwerven, hem zoo moeten dienen, als deed hij eene boete. Neem wat gij van uw' meester ondervindt, goed of kwaad, als een zegen aan. Even als gij, van een' leermeester lessen nemende, u bevlijtigen moet om zijn vertrouwen te winnen, zoo zult gij ook zorgen, dat uw meester u zijn vertrouwen schenke. Wees vlug en vaardig, en twist er niet over, wie het langste zal zitten. Hebt gij u eenmaal het vertrouwen uws meesters waardig gemaakt, uw voordeel, waarnaar gij het laatst streven moet, zal niet achterwege blijven.

(Ofschoon *eene zitplaats betwisten* (vs. 7) ook op de dwaze eerzucht kan doelen, om voor aan in de tegenwoordigheid van den meester te zitten, zoo toont, meen ik, de voorafgaande regel duidelijk genoeg aan, dat de schrijver daarmeê de luiheid op het oog heeft.)

†) Al heeft de gunst des meesters een dienaar met rijstvelden beleend, zoo hij die gunst zich niet door verdienste heeft waardig gemaakt, zal dit onverwacht geschenk een schok in zijn hart te weeg brengen, waardoor het verlangen naar meerder bezit geboren wordt en hem geheel bezielt; daarom zullen hem de rijstvelden weder spoedig afgenomen worden. In dit geval toch is het beter met geene rijstvelden beleend te worden.

§) Men moet in de dienst niet meenen op afrekening zijn pligt flaauw te mogen nakomen, nadat men dien een' tijd lang met klem vervuld heeft. Heeft men dien klem eens verloren, men zal er zich te laat over beklagen. Men houde den pligt, dien men zich van den beginne af voorgeschreven heeft, ongeschonden, opdat de eenmaal aangevangene, moeijelijke strijd tusschen het vleesch en den geest ook volstreden zij.

ne houding verootmoedigende, (10) onthoude men zich van eten en slapen.

VIII. (1) Hij zelfs, die op een berg boete doet, (2) wanneer zijne boete nog geen jaren en maanden geduurd heeft, (3) zal zijn luister ook nog niet te voorschijn zien komen. (4) Er is geen onderscheid tusschen, (5) of men dient, boete doet, of rijst bouwt; (6) of men handel drijft, of leert. (7) Wanneer het nog niet geduurd heeft (8) maanden en jaren, (9) en waar het jaren geduurd heeft, als het ligchaam er niet bij gedood is (zonder inspanning), (10) zal het bij de meesten kwijnen en niet slagen.

IX. (1) Wanneer gij voor uw' meester verschijnt, (2) niet te veel naar achteren, of te veel naar voren, (3) maar min of meer op zijde moet uwe plaats zijn. (4) Ook wanneer hij op reis is, (5) of wanneer hij verre omwandelingen doet, ten strijde trekt, (6) ga gij niet achter, (7) noch vóór hem. (8) Ga wat ter zijde van hem vóorop *). (9) Uwe plaats moet niet digt bij, en niet ver van hem zijn; (10) zoo ver, dat tusschen u beiden eene lans kan liggen.

X. (1) Wanneer gij voor uw' meester verschijnt, (2) zorg, dat gij voor hem te zien zijt en niet bedekt zijt; (3) wees gereed voor zijne bevelen. (4) En heeft iemand, verschijnende (5) voor den meester, den aard van wortels, die zich over den grond om den boom verspreiden, (6) en zoekt bedekt te worden (zoo als die wortels elkander bedekken), (7) door twee of drie personen (van zijne makkers), (8) opdat hij niet (door den meester) uitgezonden worde; (9) dan is dat het teeken, dat hij lang niet verkrijgen, (10) niet verwerven zal gunst en vertrouwen.

XI. (1) De reden waarom hij schuilt gelijk de wortels, die zich over den grond om den boom verspreiden, is, (2) hij mogt eens (door zijn meester) tot een ander voornaam persoon gezonden worden. (3) Hij zou verlegen zijn met de in acht te nemen regelen der wellevendheid (wanneer hij bij den persoon komt tot wien hij gezonden is, en houding en taal rigten moet naar den stand van den persoon). (4) Hij streeft niet naar toenemende (5) kennis, onze leidsvrouw in de wereld; (6) daarom zal zoo veel te langer wegblijven (7) zijn luister, (8) en hij moeijelijk een voortreffelijk mensch worden. (9) Heeft hij het voornemen niet om in geluk en kennis toe te nemen, (10) waarom dient hij dan?

XII. (1) Zonder oogen en ooren te hebben †) (2) is hij indringend, wil hij volstrekt dienen; (3) begeeft hij zich in het gewoel en in luidruchtige gezelschappen: (4) maar hij is dikbuikig (een zwelger); (5) zijn zelfzoekend hart zoekt er zijn voordeel in. (6) Steeds naar overmatigheid strevende, (7) schuilt hij onder een scherm. (8) Zijn meester ziet evenwel, (9) dat hij zelfzoekend is. De meester kenmerkt hem als iemand, die van werken afkeerig is, (10) die zijn eigen voordeel zoekt.

XIII. (1) Al is men ver af van, of digt bij de gunst van den meester; (2) al is men niet gewoon door de wereld (ongunstig) gekenmerkt te

*) *Voorop* schijnt hier betrekking te hebben op den naaleep van bedienden, die den meester van achteren volgt.

†) Van zijne oogen en ooren geen nuttig gebruik wetende te maken.

worden; (3) men heeft een streep op den rug, wanneer zijn werk slecht is. (4) Men mag dan dienen, men slaagt er niet in. (5) Daarom zal men, waar men ook kome, eene streep krijgen. (6) Hij, die al verder en verder verdwaalt (7) in zijn dienen (de eene dienst voor de andere verlaten), (8) heeft eveneens een gebrek. (9) Bij elke verandering van meester krijgt hij gewis een merk. (10) Zoo wordt het dwalen hem eene gewoonte.

XIV. (1) Bij iemand, die te veel meesters gediend heeft, (2) is dit een gebrek, en hij wordt door de wereld gekenmerkt. (3) Een schooijer, een dier, dat aan ieder gehecht is *), is zijn naam: (4) de aard van den hond is de zijne geworden. (5) Wanneer een voornaam persoon kiesch is, hij zal niet wenschen (6) hem als bediende in dienst te hebben; (7) wanneer een bediende (door anderen) verworpen is, (8) zal hij hem niet in dienst willen nemen. (9) Het is een slechtheid van een' dienaar, wanneer hij zijn meester verlaat, (10) en dat zonder reden.

XV. Voortreffelijk is hij, die zijn meester gehoorzaam is: (2) die, wanneer hij voor hem verschijnt, steeds voor zijn wil gereed is: (3) die vol ijver is voor het werk. (4) Gij moet zoo veel het in uw vermogen is (5) maken, dat gij door uw werk eene schuldvordering op uw meester hebt; (6) dat hij u zelfs (ten minste) schuldig is (7) een siertje dienst; (8) opdat gij hem in 't oog valt, (9) en hij door een kenteeken hem van u zoude onderscheiden, (10) die voor het werk weg loopt.

XVI. (1) Daarom zal hij, die maar wat ijverig is, (2) met toegevendheid behandeld worden. Hij, die (in de dienst) zijn eigen voordeel zoekt, (3) zal zich door zijne stoutheid verraden. (4) Van alle dingen (5) is er niets, dat aan ijver gelijk is: (6) het puik der menschen (7) is de ijverige. (8) Bij den ambtenaar, bij den leeraar, (9) bij hem, die rijk aan goud is; bij allen vangt het met ijver aan, (10) en eindelijk worden zij vermogend †).

XVII. (1) Die vermogend is door middel van magt, (2) die heeft zijn aanvang genomen bij den ijver van den ouden tijd: (3) daarom strekt zich de (oude) luister ver uit §). (4) Hij, die lui is, (5) is niets waard; hij is de slechtste der menschen. (6) Bij alles wat een dienaar doet, (7) hij zorge, dat de meester (8) spijt gevoele gedurende zijne afwezigheid. (9) De kundige staat ten achteren bij den ijverige, (10) die op de plaats zijner verschijning woont.

XVIII. (1) Bij den ijverige zijn het zijne oogen en ooren, (2) die hem dagelijks leeren: (3) eindelijk wordt hij bekwaam. (4) Wat hij hoort

---

*) Voor *gehecht aan een ieder* staat in den tekst *mak van aard*, zonder het woord *dier*, dat er tot beter verstand bijgevoegd is, omdat *mak* van een beest gezegd wordt, en het bedoelde beest in den volgenden regel aangeduid is.

†) *Vermogend.* Daaronder schijnt verstaan te moeten worden het vermogen hebben, dat ieders stand of verdienste in de maatschappij meêbrengt, dat men b. v. den rijke eer bewijst om zijn geld, voor den ambtenaar ontzag heeft om zijn' rang, voor den leeraar eerbied gevoelt, om zijn eerwaardigen stand.

§) Die zijn vermogenden staat verschuldigd is aan het geld of aan den invloed zijner familie, heeft dien in de eerste plaats aan den ijver te danken zijner ouders, van wie geld en invloed tot hem zijn overgegaan, waardoor hij in staat is op zijne beurt voor het geluk zijner kinderen te zorgen. Hier schijnt de schrijver bepaaldelijk het bekleeden van een ambt op het oog te hebben, waaraan men door geld kan geraken en door het regt van opvolging.

en ziet, (5) als het goed is, volgt hij het op. (6) Het blijft in zijn hart gegriffeld, (7) en is door hem als eene les aangenomen; (8) hij weert geen onderrigt af. (9) Wanneer er eene leering is van de oogen en ooren, (10) moet men ze aanstonds nakomen.

XIX. (1) En houd niet op met influistering (vriendschappelijke waarschuwing of raad) te vragen, (2) het onderrigt van makkers en medgezellen, met wie gij het brood van denzelfden meester eet: (3) neem alles van hen ten zegen *). (4) Dien allen; (5) streef er naar, dat zij, grooten en kleinen, u genegen zijn. (6) Wanneer zij u opmerkzaam maken (7) op uwe verkeerde handelingen, (8) neem het in dank aan, (en) verbeter ze spoedig. (9) Neem het in dank aan, (want) zij zijn u inderdaad genegen: (10) het bewijs daarvan is, dat zij u onderrigt hebben gegeven.

XX. (1) Daarom is hij niet bekwaam, (2) die dom is: hij heeft geen onderrigt in dank aangenomen. (3) Hij is eigenzinnig, en blijft lang onwetend. (4) Wanneer hij een schok krijgt, zijne voeten ergens tegen stoot †), (5) *Gij hebt het verdiend, amen!* zeggen allen die hem haten. (6) Allen zien hem, uit een schuilhoek slechts aan; (7) niemand geeft hem onderrigt. (8) Hij volgt zijn eigen zin; (9) de tekortkomingen en het aanmatigende van zijn geest kent hij niet; (10) eindelijk krijgt hij zijn straf.

XXI. (1) Hij meent, dat hij alleen bekwaam is; (2) er is geen onderrigt, waar hij naar luistert: (3) daarom is hij altijd gejaagd, (4) maar wil toch volstrekt de voortreffelijke zijn. (5) Hij stelt zich zoo aan, als behoorde hij tot de familie van zijn' meester; hij is hoovaardig, en neemt den schijn aan alsof hij rijk was. (6) Hij is altoos op overmatigheid uit. (7) De reden waarom hij hoovaardig is, (8) is omdat hij het tot dekmantel gebruikt voor zijne luiheid. (9) Hij verandert van meester; zijn aard blijft dezelfde; hij slaagt er niet in, (10) (maar) stort zijne moeite hier en daar weg.

XXII. (1) Hij is het schooijen, het veranderen van meesters gewoon: (2) niemand vertrouwt hem in dienst. (3) Hij is reeds aan het hollen, gelijk eene manzieke weduwe zonder kinderen. (4) Zijn hart is voorbarig; (5) hij haast zich een rijstveld aan te nemen; (6) hij wint er niets mêe, dan dat zijn werk verloren gaat, (7) (en) hij levenslang gekenmerkt is §). (8) Al is het ook een hond; (9) wanneer hij van rondloopen houdt, dient hij tot een proef van een kris: (10) zelden zal er iemand zijn, die hem onderhouden wil **).

XXIII. (1) Drie dingen behooren tot den ouden stelregel voor het dienen. (2) Wanneer uw meester zich vertoont, ga hem ontmoeten; (3) vergezel hem bij zijn uitgaan; (4) wanneer hij u eene moeijelijke taak voorstelt, (5) kom hem in zijn' wensch te gemoet. (6) In de *Niti Pradja* staan ze vermeld (als): (7) *bekwaamheid, vereeniging, moed;* (8) zamengevat in

*) Vergel. IV, 8.
†) Wanneer hij zijne onwetenheid bezuurt.
§) Vergl. V, 6—10.
**) Zelfs een hond, als hij zijn' meester niet getrouw is, zal deze de vergiftigheid van zijnen kris aan hem beproeven. Het gebeurde wel eens, dat de vorsten dergelijke proeven namen met misdadigers of met personen die zij voor misdadig wilden houden.

twee dingen: (9) *orde*, *opmerking;* (en) deze behooren tot den ouden stelregel, wanner men op de hoofdplaats is: (10) men moet *vragen* en *navolgen*.

XXIV. (1) Bij alles wat een dienaar doet, (2) steune hij niet op zijne kunsten; (3) het einde daarvan zal vernederend zijn. (4) Sommigen streven om strijd naar aanzien, (5) leggen er zich op toe om op de hoofdplaats ontzag te hebben, (6) dat ieders lippen hun' naam noemen. (7) Met de grooten (8) maken zij zich gemeenzaam, en doen zij zich voor alsof zij tot hunne familie behoorden. (9) De deugdzame stelt zijne kunde achter aan, (10) zijn ijver vóór aan.

XXV. (1) Hij zorgt eerst, dat zijn meester vertrouwen in hem stelt: (2) want, is hij eens in dienst vertrouwd, (3) de meester zal het deksel opligten, waar zijne kennis onder verborgen ligt. (4) Komt zij hem te vroeg voor den dag; (5) laat hij hem zijne kennis terstond zien; (6) de meester zal hem toch wel niet tot zijn leermeester nemen! (7) Weinig is het door de ervaring bewezen, (8) dat de meester zijn dienaar tot zijn leermeester neemt. (9) Kunt gij den Koran lezen, neem u niet voor als geestelijke iemand te leeren: (10) uwe kunde moet u geene zorg geven *).

XXVI. (1) Indien gij tot alle dingen geschikt zijt, (2) laat het na, het moet u geene zorg geven: (3) (want) een dienaar komt daardoor in minachting, niet in achting. (4) Daarom degene, die het weet, (5) stelt zijne kunde achteraan, (6) laat zijn ijver (7) op den voorgrond zien; (8) hij laat na er over bezorgd te zijn. (9) Is hij eens vertrouwd, (zijne kunde) zal wel ontschild raken (ontdekt worden). Is hij in alles bekwaam, (10) des te meer zal de meester hem gunstig en genegen zijn.

XXVII. (1) Wanneer de meester u iets geschonken, (2) of u (met een stuk grond) beleend heeft, (3) neem u voor zijne gunst te vergelden: (4) want het is gezegd: (5) „de vergelding eener gift met eene vriendelijke toespraak gepaard is de dood." (6) Wees niet onachtzaam (7) op onderrigt en lessen. (8) Het druppelen van een weinig bloed, (9) het scheuren van de huid, is de vergelding van de gunst van hem, dien men dient. (10) Zoodanig is de voortreffelijke mensch †).

XXVIII. (1) Voorts voor alle dingen (2) is van den ijver, waarmeê men op de plaats zijner verschijning woont, (3) het vertrouwen (des meesters) de vergelding. (4) Het vertrouwen des meesters zal (dan zoo) zijn, (dat), (5) wanneer hij u goud (en) geld toevertrouwt, (6) zelfs (eer) de schat verloren zal gaan, (7) zijn vertrouwen nog niet; §) (8) zoo gij (namelijk) ijverig zijt in uwe verschijning, (9) in alle opzigten verkleefd zijt aan uw' meester, (10) ten einde hem in 't oog te vallen.

XXIX. (1) Wanneer iemand het vertrouwen van den meester nog niet bezit, (2) hij is aan den gang om van de overmatigheid zijn eerste werk te maken; (3) wordt dit ontdekt, het is hem eene smet. (4) Hij heeft eene

*) Wees er niet over bezorgd, dat uwe kunde onbekend zal blijven.
†) Een voortreffelijk mensch zal de gunst zijns meesters met zijn bloed en leven zoeken te vergelden.
§) Eer zal de u toevertrouwde schat verloren gaan, dan zijn vertrouwen.

streep op zijn rug zoo lang zijn leven duurt; (5) al zijne makkers kentee kenen hem. (6) Waar de plaats ook zij, daar hij dient, (7) hij heeft een roetveeg met zich. (8) Van hem zegt men, dat hij bestand is tegen oneer; (9) dat hij dik van vel *) (en) ingenomen is met oneer (en) schande; (10) hij wordt geen voortreffelijk mensch.

XXX. (1) Een dienaar vergete het niet, (2) hij late van schatten en vrouwen af. (3) Deze zijn hoofdgebreken. (4) Hij moge verkeerdheden begaan, (5) hij ga niet over haar, die de meester onderhoudt (de vrouwen, bijzitten en dochters des meesters). (6) Want zulks is niet vergund (7) in de gansche wereld. (8) Integendeel hij bewake haar. (9) Valt den meester daarover een oneer ten deel, hij moet er zich mede voor schamen. (10) Hij beminne niet met den meester ééne vrouw.

XXXI. (1) Wanneer gij over haar gaat, die de meester onderhoudt, (2) of over zijne magen en vriendinnen, (3) (dan heet het): „de schutting verslindt hare plant." (4) Zeker zult gij er uw leeftijd (dood) door bespoedigen. (5) Het zou gemakkelijk zijn, indien men het op uw dood (leven) toeleide; (6) daarbij zult gij levenslang eene vlek hebben; †) (7) uwe gebeden zullen geen vat hebben; (8) men vertrouwt u in de wereld niet. (9) Die deugdzaam is, wordt door zijn meester met eene vrouw uit zijne familie uitgehuwd. (10) Is hij te gebruiken (weet hij zich die onderscheiding waardig te maken), dan blijft hij met zijne vrouw in den echt verbonden.

XXXII. (1) Vrees het kenteeken van den meester. (2) Hij mogt u laten merken, dat gij een trouwelooze zijt: (3) dat gij in eene naauwe aanraking met uwe meesteres wenscht te komen. (4) Een dienaar, (5) indien 't hem toevertrouwd is in het paleis te komen, (6) dan neme hij zich voor in een grot te gaan, (7) in een eenzaam bosch. (8) Zoo veel menschen als er in het paleis zijn, (9) allen moet hij beschouwen als zijne ouders, aan wie hij het leven verschuldigd is, (10) van wie hij de vrucht is der huwelijksmin §).

XXXIII. (1) Als zijn meester werk heeft, (2) (hetzij) dat hij aan het graven is, aan het in orde brengen van het een of ander, (of) aan het metselen; (3) onverschillig wat hij doet; (4) van het begin af tot dat het gedaan is, (5) houde hij (de dienaar) niet op met hem te bedienen. (6) Hij late het werk niet in den steek, (7) maar houde er eerst meê op, als het gedaan is. (8) Wanneer hij nu eens er bij is, dan weêr niet, (9) dan is hij een zwemmende om aan den oever te sterven: (10) hij is uitgeput, (maar) niet aangenomen **).

*) *Dik van vel*, ongevoelig.

†) Dan heet het: „de schutting zelve vernielt de plant, die zij beschutten moet", en gij zult uw leven er door bespoedigen; — maakte men maar dadelijk een einde aan uw leven, dat zou het minste zijn; — maar gij moet gedurende den tijd, dien gij nog te doorleven hebt, er de schande van dragen, enz.

§) Pas er voor op, dat gij bij uw meester niet ongunstig aangeteekend staat; dat hij u van trouwloosheid verdacht houdt, als hadt gij eene schuldige begeerte naar uwe meesteres. Wanneer een dienaar de toegang in het inwendige gedeelte van het huis des meesters (de plaats der vrouwen) toevertrouwd is, dan moet dat gedeelte van het huis hem zoo heilig zijn als een grot of een eenzaam bosch, waar men te boete gaat. Hij beschouwe de menschen, die er in zijn, als zijne ouders, enz.

**) Dan is hij een drenkeling gelijk, die om levensbehoud naar den oever zwemt, maar er verdrinkt; hij is iemand gelijk, die voor zijn werk geen welbehagen ondervindt.

XXXIV. (1) Wanneer zijn meester werk heeft, (2) moet hij niet nu eens er bij zijn, dan weêr niet. (3) Een kenteeken krijgen, zal er het gevolg van zijn. (4) (De meester) zal hem laten merken (van hem denken), dat hij nu eens het wel meent, (5) dan weêr niet met hem te dienen; (6) door dat hij nu eens er bij is, dan weêr niet. (7) De opvatting van den meester is, (8) dat hij hem niet opregt dient. (9) Hij houdt hem voor een bedriegelijken schooijer, (10) die slechts naar eigen voordeel streeft.

XXXV. (1) Daar hij traag is in het werk van den meester, (2) alleen naar zijne giften verlangt, (3) (en) lui is in al zijn werk; (4) zoo is hij een man zonder rede. (5) Hij is den zegen zijns grootvaders niet deelachtig geworden. (6) Het wordt eindelijk ontdekt, (7) hij wordt daarom afgezet, (8) (en) gekenmerkt om zijne slechte werken. (9) Zoodanig een man moest liever in de eenzaamheid schuilen, (10) opdat (zijne schande) niet op de hoofdplaats ruchtbaar worde.

XXXVI. (1) Verneemt gij, dat de meester werk heeft; (2) wat uw (eigen) werk ook zij, staak het: (3) deel het werk niet in tweeën. (4) Vrees het dragen op uwe armen of op uwe schouders niet *). (5) Indien gij u voor uw meester bevindt, (6) geschiede dit niet uit eigenbaat. (7) Wat zijn werk is, (8) kies er het ligte niet van. (9) Of het zwaar, of ligt is, de meester weet het wel. (10) Hij heeft tranen en oogen van eene godheid †).

XXXVII. (1) Het is op het gelaat van den meester niet te zien, (2) dat hij al zijne dienaren kent. (3) Hij kent inderdaad hunne bedoelingen. (4) Of uw hart (geest) stomp is, (5) of gij bekwaam zijt, uw meester weet het. (6) Zijt gij tot wegsluipen gezind, (7) het is uw meester bekend. (8) Dus alleen uw ijver (9) moet dag en nacht voor den wil des meesters gereed zijn: (10) beschouw (diens wil) als uw werk.

XXXVIII. (1) Zoo het niet op die wijze gaat, de meester zal u laten merken (vergel. XXXIV, 4): (2) „Hij laat zich aan mijn werk minder „gelegen liggen dan aan het zijne: (3) hij zorgt eerst voor *zijn* werk. (4) „Het bewijs daarvan is, dat hij zelden (bij mijn werk) komt. (5) Mijn „werk verrigt hij doorgaans bij (6) zijn huiswerk." (7) De meester is bedreven in het zien (scherpzinnig). (8) Wanneer iemand (een dienaar) het werk in tweeën deelt (vergel. XXXVI, 3), (9) tot dat hij er zat van is (zoo lang hij leeft), de meester zal hem niet vertrouwen. (10) Het zal moeijelijk gaan, dat hij aanzienlijk wordt (hij zal niet zoo ligt bevorderd worden).

XXXIX. (1) Dus al het werk van den meester (2) moet gij beschouwen als het uwe, en ga er niet onophoudelijk bij rusten; (3) (of) ga niet plotseling (zonder reden daarvoor te hebben en zonder dat de meester er vooraf meê bekend gemaakt is) naar huis. (4) Wanneer de meester mogt

*) Verrigt het werk van den meester niet te gelijk met het uwe, of neem voor uw eigen werk niets van den tijd af, dien gij aan het werk van den meester besteden moet; en schaam u er niet voor om ook te sjouwen, wanneer het werk van den meester zulks vordert.

†) De meester weet, wie van zijne dienaren eene moeijelijke of gemakkelijke taak voor zich wenscht, want hij heeft een scherpen blik gelijk die eener godheid.

wenschen u zijne gunst toe te reiken, dan zal zijn hart te leur gesteld zijn, (6) omdat gij er niet zijt, (7) (terwijl) uwe makkers nog met het werk bezig zijn. (8) (Zoo) zijn er vele menschen, die in de dienst kwijnen, (9) omdat de meester (op die wijze) belemmerd is zijne gunst over hen te storten. (10) Daarom slagen zij in lang niet (in de dienst).

XL. (1) De aard van de grooten is ieder afzonderlijk: (2) bij dezen kunt gij het in eens treffen, en bij genen kan het u in eens misgaan. (3) Wanneer hij (de meester) te leur gesteld is in zijn vertrouwen, (4) (het komt daar van daan, dat) hij zijn werk (van zijn dienaar) prees, (5) toevallig (toen) deze zich er meê bezig hield. (6) Ten laatste was hij (de dienaar) niet (bij het werk). (7) (De meester) vroeg naar hem, hij was naar huis gegaan. (8) Dit maakte de deugd beschaamd. (9) De meester zag zich te leur gesteld; zijne gunst nam af, zij verminderde. (10) Dit is het lot van den gunsteling *).

XLI. (1) De gunst des meesters neemt zeker af en toe. (2) Sommigen (die de gunst des meesters verbeurd hebben) merken er op aan, dat het hem (den meester) aan bekendheid (met hunne verdienste) ontbreekt, (3) schoon het hun eigene slechtheid (schuld) is. (4) Het geluk is hen tegen. (5) Zij hebben, als had het lot het zoo gewild, hun werk in den steek gelaten. (6) Daarom is de gunst (des meesters) niet gelijk (7) bij al zijne dienaren: bij dezen gaat zijne gunst vooruit, en bij genen achteruit. (8) Maar zij zijn steeds (9) weggeslopen en zijn niet getrouw genoeg geweest aan hun werk: (10) het is hun maar om eigen voordeel te doen geweest.

XLII. (1) Hunne harten willen volstrekt de gunst van den meester hebben, (2) schoon zij hem ontrouw zijn. (3) Zij zijn niet getrouw genoeg aan hun werk. (4) Indien zij opregtelijk (den meester) onderworpen zijn, (5) zal de meester wel op al hun werk letten; (6) alsmede de schepper der wereld, (7) die alles weet wat nog niet gebeurd is. (8) Daarom een zelfzoekend dienaar, (9) wanneer de gunst des meesters hem ten deel gevallen niet lang genoeg duurt, (10) (dat is, omdat) het aan God, de wereldziel, niet behaagd heeft.

XLIII. (1) Wanneer gij de gunst en achting van den meester deelachtig zijt, (2) of dat hij u met de uitvaardiging zijner bevelen belast, (3) neem u (dan) wel in acht, uwe stiptheid neme toe. (4) Wanneer gij voor hem verschijnt, doe het des morgens vroeg; (5) dat de meester niet vroeger dan gij (6) opsta en zich vóór dat gij er zijt vertoone. (7) Bekwaam u in het acht geven op het gelaat (op hetgeen het gelaat des meesters uitdrukt).

---

*) De grooten hebben niet denzelfden aard: men kan even zoo spoedig in de gunst van den eenen komen, als bij den anderen in ongenade vallen. Wanneer het den meester berouwt zijne goedkeuring aan een dienaar te kennen gegeven te hebben, dan komt het daar van daan, dat de meester hem eens geprezen had, toen hij hem toevallig bij zijn werk zag; maar naderhand miste de meester hem onder zijne dienaren, die met zijn werk bezig waren: hij vroeg naar hem, en kreeg ten antwoord, dat hij naar huis was gegaan. Dit maakte den meester beschaamd, dat hij zoo voorbarig goed was geweest van hem zijne goedkeuring te hebben laten blijken, dit speet den meester en zijne gunst verminderde al meer en meer. Dit is nu het lot van dien gunsteling.

(8) Wanneer hij een gunsteling heeft, (9) wees er niet ijverzuchtig over: gij moet integendeel hem ook genegen zijn: (10) maar dit moet niet blijkbaar zijn.

XLIV. (1) De meester mogt (in uwe genegenheid voor zijn gunsteling) eene mededingster zijner gunst zien. (2) Hij zou in een moeijelijken toestand gebragt worden: daarom moet uwe genegenheid niet blijkbaar zijn. (3) Zoek het hart van al uwe makkers te winnen. (4) Zorg, dat zij u lief hebben. (5) Dien hen even veel, (6) zoowel met beleefdheden als met eten. (7) Zijt gij jegens een hunner wrevelig geweest; (8) hebt gij in een woordenstrijd met hem u eens door drift laten vervoeren: (9) noodig hem denzelfden avond in het geheim bij u; (10) verzoek hem op eene betamelijke wijze om verschooning.

XLV. (1) Dan zal geene somberheid (misnoegen) in het hart zijn, (2) dat verongelijkt was; (en) hij, aan wien gij uwe drift hebt laten gevoelen, (3) zal er voldaan over zijn, en zijn hart vergeet (het aangedane leed). (4) Het is weder genezen door uwe liefelijke taal (5) en onthaal. Onderrigt hen (uwe makkers): (6) hierdoor zullen zij u genegen zijn, van u houden, (7) u ontzien en aan u gehecht zijn. (8) Wanneer iemand om orde (billijke schikking eener kwestie) zich tot u wendt, (9) (en) niets van alles, (wat gij hem voorstelt), naar zijne keus en genoegen vindt; (10) (dan) is het beneden u over zulk een man het gezag te voeren (hem raad te geven).

XLVI. (1) Wanneer er iemand verongelijkt is, onmiddellijk (2) zult gij hem helpen, (de zaak) door orde (billijke schikking) regelen. (3) Zorg, dat niemand zich vergrijpe. (4) Zij, die zich niet aan de wetsbepalingen houden, (5) aan de verordeningen van den heer, *Boepati*, (zie III, 5); (6) stel hen te regt (7) naar regt. (8) Er zijn, die (naar hunne misdaden) beboet, er zijn, die geplunderd moeten worden; (9) sleur hen, breng hen op, die hun werk verzuimd hebben; (10) ontzie geen bloedverwant des meesters.

XLVII. (1) Hij, wien (de meester) genade schenkt, zal zich zelven verwijten (de edelmoedigheid van den meester zal hem treffen, en hij zal over zijne schuld berouw gevoelen); (2) zijne stiptheid in de dienst zal toenemen; (3) hij zal aan zijn' meester gehecht zijn; (4) alle nachten zal hij bij hem de wacht houden. (5) Als een bewijs van uwe genegenheid voor den meester, (6) wat zijn (geliefkoosde) kost is, (7) dat, waar hij zin in heeft, (8) zult gij voor hem zoeken, zoo gij er in staat toe zijt; (9) zelfs dan wanneer gij er toe komen moest, dat gij uwe vrouw en kinderen verpandt; (10) zoo de meester maar voldaan is.

XLVIII. (1) Indien er iets is, waar de meester zijn genoegen in vindt, (2) het zij een paard, een haan, een hond, of eene kris; (3) daar moet gij ook genegenheid en ontzag voor hebben. (4) Gij moet er van houden, er veel voor over hebben en er gehecht aan zijn; (5) heb er ontzag voor, als ware het de meester zelf; (6) draag er zorg voor. (7) En mogt het den meester behagen (8) met u te schertsen; (9) uw gelaat blijve het (hem verschuldigd) ontzag uitdrukken, en versta gij zijne scherts: (10) lach(en) verheug er u over.

XLIX. (1) Gij moet den aard van de grooten kennen: (2) bij dezen kunt gij het in eens treffen, en bij genen kan het u in eens misgaan. (Vergel. de verklaring van XL, 2). (3) Wanneer zij gekrenkt zijn, is het niet weder zoo spoedig bij hen goed te maken. (4) Maar (daar zijn er, die) op de gunst (van den meester) steunen; (5) die niet merken, dat die gunst (intusschen) verminderd is. (6) Zij denken, dat hij hun nog genegen is en hen nog (even) lief heeft. (7) De gunst is trouwens verminderd. (8) Zij blijven bij de gewone vrijpostigheid: (9) daarom ondervinden zij de uiterste gramschap des meesters. (10) Dit komt, omdat zij geen acht gegeven hebben op het gelaat des meesters (vergl. XLII, 7).

L. (1) Wanneer gij, (door uw' meester) uitgezonden, in die zending niet geslaagd zijt; (2) ga dan niet regt over eind in het midden (uwer makkers) zitten, (3) op eene rij met hen, die in hunne zending geslaagd zijn. (4) Integendeel moet uw hart er bedrukt over zijn: (5) gij moet er de schande en oneer van gevoelen, (6) dat gij er niet in geslaagd zijt. (7) Anders is het, wanneer gij geslaagd zijt (8) in uwe zending: (dan) moet uw gelaat helder zijn. (9) Wanneer gij met eene zending belast zijt, moet gij de woorden van den meester geheel zoo als ze zijn, (10) duidelijk overbrengen.

LI. (1) Breng de boodschap van den meester geheel zoo als ze is over, (2) op eene wijze, zoo als men een verhaal doet, (3) zoo maar als iemand, die iets vertelt; (4) en het antwoord, (5) wanneer gij (weder) in de tegenwoordigheid van den meester zijt gekomen, (6) zij op geene andere, dan op dezelfde wijze (overgebragt). (7) Deel het mede in een behoorlijken zamenhang. (8) Vertel hem slechts (9) al de woorden zoo als ze zijn van daar, werwaarts (van hem tot wien) gij gezonden waart; (10) sla er geen woord van over.

LII. (1) Wanneer gij tot ambtenaar verordend zijt, (2) ken u zelven als zoodanig; maak u den aard eens vaders eigen. (3) Groot zij uw vergeven (wees vergevensgezind). (4) Uwe tong (taal) moet zoet en geurig zijn, (5) om het de brave onderdanen aangenaam te maken. (6) Zorg, dat zij u liefhebben en vader heeten. (7) Heb een edel hart; (8) onthoud hun geen geld; (9) heb geen inhaligen aard jegens de geringen: (10) daardoor zult gij zeker een hebzuchtige genoemd worden.

LIII. (1) Wanneer gij (uwe dienaren) eene taak opdraagt, (2) kan zij zoowel goed als verkeerd uitvallen; (3) wees daarom bekwaam in het verdeelen van het werk. (4) Eene bijl moet gij gebruiken om er hout meê te hakken; (5) een schop moet gij gebruiken om den grond te spitten: (6) gij moet geen schop gebruiken (7) om er hout meê te hakken; (8) hij zal aan stukken raken, gij zult er uw doel evenwel niet meê bereiken. (9) De gelijkenis daarvan is een slecht mensch, dien men wel doet: (10) men zal er zich voor schamen (voor zulk eene zotheid, maar) men zal er niet in slagen *).

LIV. (1) Wordt eene bijl gebruikt om den grond te spitten, (2) gij

*) Even zoo ontvangt men voor de weldaad, aan slechte menschen bewezen, stank voor dank.

zult er niets anders aan hebben, dan dat de bijl bederft en gij er weinig meê wint: (3) (want) gij geeft een werk aan iets, dat geen werktuig daarvoor is. (4) Zoo dan een voornaam persoon, (5) elken dag en elken nacht (6) moet hij de *paséban's* (zie V, s.) bezoeken; (7) des nachts drie malen, (8) en over dag driemalen. (9) Hij moet eene der vrouwelijke bedienden, die de buitendienst verrigten, tot zijne ordonnanse maken, (10) die de *paséban's* visiteert.

LV. (1) Hij moet een *buiten-kabajan* (een beambte bij de Javanen, zoo veel als een bode of adjudant) gelasten, (2) al de *paséban's* te bezoeken. (3) De kabajan moet de voorwerpen zijner plaaglust (de personen, die de wacht uitmaken) door en door kennen, (4) ieder afzonderlijk. (5) Hij moet naar allen vragen, die des nachts de wacht houden, (6) en van de gewilligen (zoowel als) (7) van de luijen rapport doęn. (8) Die de nachtwacht verzuimd heeft, dien moet een straf opgelegd worden, (9) door de overheid. Men vervolge hem en legge hem eene geldboete op, (10) tot onderhoud van den *kabajan*.

LVI. (1) De *kabajan* moet zijn meester getrouw zijn. (2) Indien er dan iemand is van de nachtwacht, die zich door gewilligheid onderscheidt, (3) dien moet hij beleefd onthalen. (4) Wanneer hij juist drie malen (5) in drie nachten onderzocht is geworden, (6) die gewillige, (7) of in vier nachten, (8) is bevonden de wacht te houden op de *paséban*, (9) dan moet gij hem een stel kleederen geven, als: een staatsiekleed, een buikband, een muts, eene kris, (10) een korte en een lange broek.

LVII. (1) Gij moet geen geschenk onthouden, (2) (al was het maar) uw afgedragen muts aan den gewillige: (3) (daardoor) zal het op uwe *paséban* levendig (vol) zijn. (4) Geef geen geschenk aan den ledigganger. (5) Wanneer gij iemand een geschenk geven wilt, (6) voor een enkelen gang of voor twee gangen, (7) moet gij hem eerst uitzenden: (8) geef hem daarna het geschenk. (9) Indien gij een ledigganger een geschenk geeft, zult gij er niets bij winnen; (10) het volk zal er van spreken.

LVIII. (1) Zij, die lui zijn in het werken, zullen zeggen: (2) „N. „ daar heeft maar stil gezeten, (3) en ziet, de geschenken (des meesters) „ stroomen hem toe. (4) Het schijnt wel pleizierig te zijn, als men niets „ doet, (5) en toch met de anderen geschenken krijgt. (6) Was de meester „ regtvaardig, het zou anders zijn: (7) hij zou vooraf weten (wie een ge„ schenk waardig is); (8) hij zou geleerd hebben wat voortreffelijk is; „ (9) hem, wien het aan voortvarendheid ontbreekt in zijn werk, zou hij „ geen geschenk geven." (10) Zoo zullen zij spreken.

LIX. (1) Een voornaam persoon, die de regtvaardigheid niet genoeg kent, (2) is gelijk een ruim veld, (3) waar echter geen gras op is. (4) Wat heeft men er aan? (5) Het wild is er onverschillig om, het blijft er van daan: (6) want er is geen gras op. (7) Hij is gelijk een groot meer, (8) waar echter geen water in is. (9) Daar zullen zeker geene visschen zijn, (omdat er geen) wier noch mos (in is): (10) (want) wat zouden ze daar eten?

LX. (1) Daarom moet zijne kennis van de regtvaardigheid groot zijn. (2) Wanneer hij niet met beloonen en straffen te werk gaat, (3) gewis zal zijne *paséban* verlaten worden. (4) Regtvaardig beteekent: (5) dat men iemand naar juistheid werk geeft; (6) en, wanneer men beloont, (7) dat dit juist (in verhouding) is (8) met het verrigtte werk. (9) Beloonen en straffen beteekent: het ernstig meenen (10) met hen die onachtzaam zijn in hun werk.

LXI. (1) Hem, die in zijn werk faalt, te kastijden, (2) hem, die schuldig is, te straffen, (3) is naar regt. (4) Menig voornaam persoon (5) straft en beloont niet naar regt. (6) De schuld van hem, (die) gebroken heeft een aarden schotel of een stuk bamboe, (8) stelt hij gelijk met de schuld (van hem, die gebroken heeft) een tafelbord of schotel. (9) Van hem, die in zijn werk geslaagd is, neemt hij geene notitie; (10) hij geeft hem geen geschenk.

LXII. (1) Het zeggen van hem, die opgemerkt heeft, is: (2) „Wanneer een voornaam persoon wezenlijk edelmoedig is; (3) die volgens regt knort; (4) wanneer hij in den grond regtvaardig is; (5) houd (dan), zoo hij zich vergramt, er dit voor, (6) dat de boosheid (drift) bij hem opkomt (dat de gal hem overloopt): (7) (maar) wanneer een voornaam persoon (8) in den aard boos en baatzuchtig is; (9) houd (dan), zoo hij toornig is, het er voor, dat de duivel beter is dan hij. (10) Hij is haastig en in de war in zijne manieren, (hij toont door zijne manieren dat hij vrede en kalmte mist."

LXIII. (1) Wees er in bekwaam (gij, heer!) om uwe dienaren in het geheim voor u in te nemen. (2) Gij moet daartoe de deugdzamen uitkiezen. (3) Laat ze (ieder afzonderlijk) alleen bij u komen, als er geene menschen zijn; (4) zorg, dat niemand het wete. (5) Wanneer hij bij u gekomen is, voeg hem een vriendelijk woord toe; (6) rigt tot hem in stilte (7) eene geurige taal, (een vertrouwelijk woord); (8) (bij voorbeeld:) „Ik heb geen „ander medgezel in den dood, (9) dan gij, die het middenpunt zijt van „mijn hart, (10) mijn medgezel in leven en dood."

LXIV. (1) Geef hem daarna een fraai kleed, (2) een buikband, eene muts, eene kris en spijzen. (3) Verbied hem daarvan te spreken. (4) (Zeg hem.) „Mijn stellige last is, (5) vertel aan niemand, (6) dat ik uw vriend „ben. (7) Dit is mijn stellige last: (8) (want) het gevolg daarvan zal zijn, „dat men u benijdt, (9) dat ik u bij mij heb laten komen. (10) Daarom „zij niemand er meê bekend."

LXV. (1) Vijf dagen, of eene halve maand, daarna (2) moet gij weder een anderen hoofdman (een dienaar van eenigen rang) ontbieden; (3) op dezelfde wijze moet gij met hem handelen: (4) maar ontbied hem (5) zonder dat een ander het weet. (6) Laat hem verbergen (7) zijne (van u ontvangene) geschenken. (8) Wees bekwaam (gij, Heer!) in het bewaren uwer list: (9) (de bedoeling uwer) doodende (innemende) taal moet niet ontdekt worden, houd haar geheim: (10) daardoor zullen alle uwe dienaren sterven (hun leven voor u over hebben).

LXVI. (1) Spreek hun ieder op zijne beurt toe; (2) Voeg hun eene lieflokkende taal toe; (3) neem van hen den dood (zoek hunne harten te winnen, opdat zij hun leven voor u veil hebben). (4) Bij menig voornaam persoon (5) geschiedt het niet op die wijze, wanneer hij (aan zijn dienaar) iets geeft: (6) integendeel op het werk zien (7) zijne geschenken en giften (hij betaalt alleen voor het werk, maar zoekt niet daarbij den dader door minzaamheid voor zich te winnen). (8) Die (geschenken en giften) worden niet aangenomen (stelt men niet op prijs): (9) (de heer) wint er niets anders meê, dan dat zijne geschenken en giften verloren gaan en wegglijden. Als hij werk heeft, (dat door zijne dienaren verrigt moet worden), (10) (dan) maken zij door geschreeuw en gebaren eene vertooning (in plaats van terdege daaraan te werken): de meester heeft er bij slot van rekening schade bij.

LXVII. (1) Anders is het gelegen met belooningen, die aan ieder afzonderlijk geschieden, (2) waarbij men zorgt, dat andere dienaren er onbekend meê zijn. (3) (Ieder) denkt: „Ik alleen bezit de gunst (van den „meester); (4) schoon geen mijner makkers weet, (5) dat (de meester) mij „genegen is." (6) Zoo denken allen: (7) daarom dus (8) zullen zij het met hun leven vergelden: (9) want het is gezegd, dat de dood de vergelding is eener belooning; (10) maar de wijze (van beloonen) moet op die manier zijn.

LXVIII. (1) Indien het niet op die manier geschiedt, zullen zij niet sterven (hun leven niet voor den meester veil hebben). Vele meesters zullen door de dienaren verlaten worden, (3) wanneer zij niet op die wijze handelen: (4) of een voornaam persoon, (5) wanneer hij gierig en karig is in het beloonen; (6) hij zal in den oorlog verlaten worden (7) door zijne keurbende. (8) Bij de lafhartigste dienaren (9) kan de meester zeker moed doen ontstaan, (10) ook (op de zelfde wijze,) door het uitdeelen van belooningen.

LXIX. (1) Om de lafhartigen dapper te maken, (2) om te zorgen, dat de stouten gedwee worden, — (3) wanneer de meester in staat is zulks te bewerken, (4) waaraan zou hij zich toch schuldig maken, (5) door daartoe eene list te gebruiken? (6) Maar hij zorge, dat niet ontdekt worde, (7) hij beware in zijn hart, (8) de manier van zijne dienaren te paaijen. (9) Is die ontdekt, de list zal geene uitwerking hebben, (10) wanneer de dienaren ze weten.

LXX. (1) Wijk niet af van de stelregels des vorigen tijds; (2) wees voortreffelijk in uwe regering in de wereld, (3) en wees edelmoedig; dat beteekent: (4) wees steeds toegevend jegens de verkeerdheden van anderen. (5) De pligt van een voornaam persoon is moeijelijk. (6) Is zijn *paséban* ledig, (7) menigeen zal er van spreken. (8) Om te maken, dat de dienaren sterven, (dat zij hun leven voor den meester veil hebben), (9) allen zonder onderscheid, (daartoe is niets zoo goed als belooning en minzaamheid: (10) (dat is) de wijze (het middel) om de dienaren te paaijen.

LXXI. (1) Wanneer (de meester) zich blootelijk bij geschenken bepaalt, dit zal hem te leur stellen. (2) Zoo hij zijne dienaren niet tevens door

minzaamheid voor zich wint; (3) zijne geschenken glijden af, missen het doel: — (4) (want) het is natuurlijk, dat de mensch (5) de sterke zoute smaak kent: *) — (6) (maar) worden zij nu minzaam bejegend (7) door de grooten, — (8) waaronder men schaars menschen vindt, die het doen, — (9) dus (dan) zullen de geringen niets om hun leven geven: (10) zij zijn door minzaamheid gewonnen.

LXXII. (1) Het is van ouds door de ondervinding bewezen, (2) dat de dood de vergelding is van gift en belooning, (3) wanneer zij in verhouding zijn met de (daarmeê gepaard gaande) minzaamheid, (4) de vriendelijkheid der grooten (5) jegens hunne dienaren, en hunne innemende hoedanigheid. (6) Zij behoeven (om minzaam te zijn jegens hun dienaar (hem niet in de hooge taal toe te spreken. (7) Zij moeten er zich in bekwamen om eene gevoelige taal tot hem te voeren, (8) onder het uitreiken eener belooning; (9) (bij voorbeeld:) „Gij alleen zijt mijn metgezel in leven en „dood: (10) gij zult mijn hoofd- en voeteinde (graf) weten.

LXXIII. (1) „Naar het gevoel van mijn hart (2) zijn er geen twee, „die met mij zullen willen sterven. (3) Het schijnt door het lot bepaald, „(4) dàt gij daarin mijn makker zult zijn. (5) Wij mogen sterven of le„ven, dat wij dan slechts ons doel bereiken (om met elkander vereenigd „te blijven)." (6) En nu, zoek dan (gij, meester!) (7) twee of drie personen, (8) die dezelfde hoedanigheid hebben als hij: (9) maar allen moet gij bij beurten, wanneer er geene menschen bij zijn, (10) (op die wijze) toespreken.

LXXIV. (1) Dat is de beleefdheid van den meester (2) jegens zijn' dienaar bij het toereiken eener gift. (3) (Zij zullen voor hem sterven, wanneer het noodig is. (4) De reden waarom voorheên (5) de menschen van *Rênon* bij den slag van *Pati* (6) hun' meester verlaten hebben, (7) (niettegenstaande) zij verzadigd waren van geschenken en spijzen (beide volop hadden), (8) was juist omdat hij niet minzaam genoeg was. (9) De reden, waarom velen van de menschen van *Pati* met hun' meester zijn gesneuveld, (10) was het werk van zijne geschenken en minzaamheid.

LXXV. (1) Sommige grooten zijn onregtvaardig: (2) hem, die zich grovelijk vergrepen heeft, stellen zij gelijk met hem, die een geringen misslag begaan heeft; (3) dezelfde straf leggen zij aan beiden op; (4) hij, die hard werkt, (5) en hij, die het slap doet, krijgen dezelfde belooning: (6) zij hebben geene maat. (7) Hunne *paséban's* staan ledig. (8) Zij mogen zoo vele geschenken uitdeelen als zij willen, (9) wanneer er geene maat is (wanneer zij niet naar verdienste beloonen en straffen), dan kan het niet missen, of hunne *paséban's* zullen verlaten zijn (10) door al de dienaren.

LXXVI. Wanneer (de meester) oorlog voert, moet hij last geven,

---

*) Belooning zonder minzame toespraak is even onvolkomen als de sterke, bijtende smaak (dit ziet op de smaak van de Spaansche peper) zonder zout. (De *sambél*, even onmisbaar bij het eten van den Javaan als de mosterd bij onze beef-stakes, is hoofdzakelijk sterk en zout van smaak.)

(2) dat de krijgsknechten bekend worden gemaakt met het krijgsbeleid. (3) Het is een vernederende veldslag voor een' meester, (4) wanneer hij het eerst in den strijd sneuvelt: (5) het is den rang van *Mantri* (de rijksbestuurder van den vorst) onwaardig. (6) Wanneer het hem eene behoefte is zich aan aardsche goederen te hechten; (7) wanneer het met zijne beloonigen en minzaamheid eenzaam gaat (wanneer hij er karig meê is); (8) wanneer hij alle dagen zich onophoudelijk met vermakelijkheden bezig houdt; (9) indien hij aan het strijden is, naauwelijks heeft hij den slag verloren, (10) of hij is door zijn leger verlaten.

LXXVII. (1) Wat een *Mantri* past, is, wanneer hij in den oorlog sneuvelt (2) met al zijne legerhoofden en uitgelezene krijgsknechten: (3) ja, de voortreffelijkheid van een' *Mantri* is, (4) wanneer hij in den strijd het laatste sneuvelt (5) met al zijne legerhoofden, waarvan niemand overgebleven is, (6) (wanneer) het geheele leger vernield is, (7) (wanneer) ieder in den aanval zijn' dood gevonden heeft. (8) Dit toont aan, dat (zij) hem door zijne giften genegen waren, (9) dat de kerel (de brave man) tijdens zijn bestuur ze wist te beloonen en minzaam te bejegenen: (10) daarom hebben zij het met hun' dood vergolden.

LXXVIII. (1) Wanneer gij tot een' rijkman verordend zijt, (2) ken (dan) uw' rijkdom: (3) heilig hem door een gedeelte daarvan als aalmoes aan de armen te geven. (4) Stel het u voor als reisgeld (5) (op uwen weg) in het zoeken van de kennis der waarheid. (6) Houd niet op met offeren, (7) laat uwe giften op elkander volgen. (8) Steek den lijdende het voedsel in den mond; (9) spijzig de arme fakirs, de kinderen van het geloof: (10) daardoor zult gij op de hoofdplaats worden bemind.

LXXIX. (1) Die rijk is (en zoo handelt) heeft naderhand eene vergelding te verwachten; (2) hij heeft veel van zijn goed in de eeuwigheid ter bewaring gezonden; (3) zijn schat zal hij later vinden. (4) Hem, die zijn schat niet kent, (5) zal zijn rijkdom tot een dienaar van den mammon maken. (6) Hij vindt het jammer, indien zijn goed verminderen moest; (7) hij aanbidt zijne aardsche goederen; (8) hij meent ze naar het graf meê te nemen: (9) en toch zal hij er niet meer van meênemen, dan drie halve stukken (katoen als doodkleed). (10) Hoe luttel is dat vergeleken bij hetgeen hij in zijn leven noodig heeft!

LXXX. (1) Wanneer gij tot een' arme verordend zijt, (2) ken (dan) uwe behoeftigheid (3) door dat gij niets bezit. (4) Wees geen smuller: (5) neem u steeds voor matig te zijn: (6) doe het als het kan alle dagen. (7) Wees geen vraat: (8) eet niet zoo veel als gij kunt om verzadigd te zijn. (9) Stel uw' honger zoo lang op prijs tot dat het tijd is, dat men het werkbeest het juk afneemt (9 uur des morgens); (10) hij strekke liever (onverloren) tot eene boete.

LXXXI. (1) Houd uw' honger van een' nacht in waarde. (2) Een arme moet den aard hebben van een koopman: (3) zijn' honger moet hij niet verliezen. (4) Zijn' honger van een' morgen (5) moet hij beschouwen als eene boete, die in onthouding van spijzen bestaat. (6) Nog beter is

het, zoo het volkomen vier keeren geschiedt. (7) Dus vier morgens (8) maken te zamen één dag uit. (9) Zijn honger immer in waarde te houden (10) is de aard van den koopman.

LXXXII. (1) Bijaldien eene bijl, een krom mes of een gewoon mes (2) op het erf buitenshuis op eene bank achtergebleven is, (3) moet men het jammer vinden, indien het verloren ging. (4) De aard van den handelaar is: (5) hij houdt zijn zoeken (wat hij door zoeken gevonden heeft) in waarde; (6) hij draagt zorg voor zijne moeite (wat hij met moeite gewonnen heeft). (7) Hoeveel moeite het u ook koste (8) (het mes) in huis te bewaren, (9) zeker zult gij (indien het mes verloren is) meer moeite hebben met het te zoeken: (10) gij zult er niets anders aan hebben, dan dat het u geld kost (het zal u daarenboven geld kosten).

LXXXIII. (1) Het puik voor den mensch is de ijver, (2) die voortgekomen is uit zijne gebreken (die uit de overtuiging zijner luiheid voortgevloeid is), (3) de ijver in alles wat men doet. (4) IJverig te zijn (5) in alle dingen is zeer goed; (6) het zij men handel drijve, de koran leere lezen, (7) rijst bouwe; (8) het zij men diene, of oorlog voere; (9) in alle dingen is het beter ijverig, (10) dan traag en lui te zijn.

LXXXIV. (1) De ziekten van het rijstveld (van het rijstgewas) gaat men tellen en overtellen: (2) *Poepoeser*, *Lolodoh* en sprinkhanen, (3) muizen, *Semboesoengngën*, *Mèntèk*. (4) Die tracht men tegen te gaan, en men telt ze; (5) de doekoen's zoeken ze met allerlei middelen te weren *): (6) maar nu de kwalen van het ligchaam (7) telt men niet herhaaldelijk. (8) Luiheid, traagheid, schroomachtigheid (9) in den Almagtige welbehagelijke werken; (10) dat zijn de kwalen van het ligchaam.

LXXXV. (1) Het is betamelijk, dat men lui, traag en schroomachtig is (2) in alle werken, die onbetamelijk zijn. (3) Men moet de kwalen van zijn ligchaam kennen; (4) men telle ze alle dagen: (5) men schrijve in het hart op (6) zijne handelingen, die van zijne luiheid getuigen, (7) (waardoor) al wat hij doet onvoltooid blijft. (8) Bijaldien iemand in dienst is, (9) moet hij zijn' meester vermanen en hem genegen zijn. (10) Even zoo doe hij dit met zijne vrienden en magen.

LXXXVI. (1) Den meester vermanen wil zeggen: (2) Wanneer hij iets wil, dat niet goed is, (3) moet men hem daarin altijd tegengaan. (4) Genegen zijn wil zeggen: (5) Alles, wat de meester gaarne eet, (6) waar hij behagen in vindt, (7) wanneer gij er in staat toe zijt, (8) moet gij het zoeken en trachten te vinden. (9) Bied het hem aan: is het weinig, 't is al wel; (10) kon 't veel zijn, nog beter.

LXXXVII. (1) De meester zal bij zich zelven denken: „Had hij er

*) Men noemt de ziekten of kwalen van het rijstgewas alles wat aan dat gewas nadeel toebrengt, als muizen, sprinkhanen en andere insecten. Wanneer het kwijnen van het gewas zijn oorzaak in het ongunstige weder heeft en dit den onkundigen Javaan onbekend is, dan schrijft hij zulks toe aan de plaagzucht der booze geesten. Het bijgeloof weet zich spoedig een boozen geest in de eene of andere gedaante voor te stellen, en men raadpleegt daarover de doekoens (zoogenaamde geneeskundigen), om het kwaad zoowel door toovermiddelen als door offerhande en gebeden te weren.

„veel van, dan nog minder (2) ongaarne zou hij ze mij aangeboden heb-„ben. (3) Slechts zoo weinig als hij er van heeft, (4) heeft hij ze mij „aangeboden." (5) Dus zult gij een (gunstig) kenteeken krijgen (gunstig aangeteekend worden): (6) van den onbeschaamde en gulzige (7) zult gij door een gunstig kenteeken onderscheiden worden: (8) wanneer het (den meester) gelegen komt zal hij u plaatsen. (9) Ja, gij arme (dienaren)! gij zult door dat gij uw' meester niet genoeg dient (niet getrouw genoeg dient), (10) onbeschaamd en gulzig worden.

LXXXVIII. (1) Wanneer de meester iets (wat eten aan zijne dienaren) geeft, (2) denkt gij uw best te zullen om u er zat aan te eten. (3) Gij beeft (uit vrees, dat gij er niet genoeg aan zult hebben), en hangt met uwe ooren over het eten. (4) Van al wat werk is wilt gij niets af weten. (5) Gij zijt er jaloersch om (gij zijt jaloersch, als gij werken moet, daar een ander stil zit, of als gij zwaarder moet werken dan een ander), en gij zoekt gelegenheid om er vrij van te komen: (6) gij zijt slechts op eigen voordeel uit, (7) bij dag en bij nacht. (8) Wanneer er iemand is, wien de meester iets (wat eten) geeft, (9) maakt gij er schielijk gebruik van; gij wacht niet dat men u daartoe noodigt. (10) Uwe grepen onder het eten gelijken naar de slagen van den gammelanspeler (gij weet u van uwe handen even zoo vlug te bedienen om de rijst te scheppen, als de gammelanspeler zich van de zijne bedient om op de gammelan te slaan.)

LXXXIX. (1) Gij zweert, dat gij liever zoudt willen sterven, (2) indien gij de eerste moest zijn, die met eten uitscheidt. (3) Daarbij rekt gij uwe lippen uit, (4) (wijl) het scheppen van de rijst u mogt vervelen. (5) Gij stelt het gelijk met het strijden voor het geloof: (6) wanneer gij wijken moest voor het eten, (7) (dan) vergingt gij liever. (8) Gij zijt gewoon met een etensbak te slapen: (9) daarom staat gij in eene vreesselijke houding, wanneer er eene gift van den meester is; (10) alsof er gestreden moest worden gelijk bij den slag van Patjarak.

XC. (1) Gij verbeeldt u, dat er gestreden moest worden, als bij den slag van Patjoering. (2) Wanneer gij vele schotels met eten ziet, (3) (dan) ziet men, dat gij u als eene kat vertoont. (4) Gij meent, dat gij wel handelt; (5) gij schaamt u niet in uw hart (6) voor uwe makkers, die met u het brood van denzelfden meester eten. (7) Uwe huid is dood (gij zijt ongevoelig): (8) gij wilt naar niets vragen, (9) niets van anderen overnemen; gij wilt schande noch schaamte gevoelen, (10) uwe ooren noch uwe oogen uitwrijven (om beter te kunnen hooren en zien wat u tot voorbeeld kan dienen).

XCI. (1) Dat er lessen zijn, die gij door het zien en hooren u ten nutte maken moet, (2) gevoelt uw hart wel, maar de luiheid komt er te vroeg bij: (3) het is als of uw aard het zoo wil. (4) Daarom vermeerderen niet (5) uwe kundigheden van uwe jeugd af. (6) Zelfs wanneer gij oud en vader zijt geworden, (7) zal uwe waardigheid niet toenemen. (8) Dat is het gevolg er van, (wanneer) men door de luiheid vermeesterd is, (9) om het een of ander aan anderen te vragen en van hen

over te nemen, (en) men liever wil zijn (10) het algemeen voorwerp van bespotting.

XCII. (1) Dat hij daarom er dikwijls over nadenke en het niet vergete, (2) die gelezen en die gehoord heeft (3) de bedoeling van het geschrift *Śévaka*. (4) Hij die nakomt (5) den geheelen inhoud en geest van de *Śévaka*; (6) hem zal het welgaan in de dienst; (7) de meester zal hem vertrouwen. (8) Voorwaar, hij zal zijne gunst en zijn vertrouwen bezitten; (9) want hij onderzoekt aanhoudend de ervaring van den ouden tijd, (10) die een deugdzaam mensch genoemd wordt.

XCIII. (1.) De woorden van hen, die voorheen gezaligd waren, (2) (de woorden namelijk van de) ongepijnde honig en van de vruchten der boete, (3) die zijn niet van willekeurigen oorsprong (zij zijn niet uit de lucht gegrepen). (4) Men noemde ongepijnde honig (5) hen, die de smaak der wetenschap kenden (de geleerden, de pandita's); (6) de vruchten der boete heetten (7) zij, (die) door hunne boete (zich dien naam hadden waardig gemaakt). (8) De gelijkenis van het doen eener boete (9) is het snijden van de padi: (even als men voor het snijden van de padi een gedeelte van het ingezameld gewas tot loon krijgt) zal men ook zijn loon vinden (bij het doen eener boete) (10) in de stem zijner boete (in de verhooring der wenschen, waarvoor men zich eene boete oplegt).

XCIV. (1) De beteekenis, van ongepijnde honig, zoo even gezegd, is: (2) iemand, dien door den heer de (kennis der) wetenschap geschonken was (aan wien de heer de wetenschap geopenbaard had) (3) geëvenredigd naar zijn geloof, (4) die was ongepijnde honig. (5) De beteekenis van vrucht der boete was (6) iemand, die zich zelven kastijdde; (7) die, toen hij nog in zijne eenvoudigheid (onwetendheid) was, (8) zich in een gevaarlijk bosch begaf, (9) in een grot ging om zich in de eenzaamheid aan bovenzinnelijke beschouwingen over te geven, (10) (en) het ligchaam (den stoffelijken mensch in zich) te dooden.

XCV. (1) Wanneer hij door den Beschikker van het menschelijk lot met luister gezegend was, (2) (dan) was hij de vrucht der boete: (3) hij ontving eindelijk zijn loon. (4) Een smuller, (5) die nooit van zijn leven de mate verminderd heeft (waarnaar hij gewoon was spijs en drank te gebruiken), (6) hij mag zoo geleerd zijn als hij wil; (7) wanneer hij in het blinde leeft; (8) hij mag gelukkig wezen, hij zal (toch) altijd blijven tobben. (9) Anders is het gelegen met iemand, die door (voorafgaande) smart en leed (dat geluk) te goed had: (10) hij is gelukkig zonder tobben.

XCVI. (1) Van hen, die niet door voorafgaand leed (dat geluk) te goed hebben, (2) zijn er velen, die te vergeefs er naar grijpen (zoeken), (3) om in de behoefte van kleeding en voedsel te voorzien. (4) als of het lot het zoo wilde, zij struikelen (ondervinden moeijelijkheden) (5) in alles wat zij ondernemen. (6) Maar, het is ongerijmd, (7) gelijk uit de ervaring meermalen gebleken is, (8) iets te vorderen, dat men niet te goed heeft. (9) Het is daarom moeijelijk hen met geluk te voldoen. (10) Zijn zij evenwel gelukkig, dan gaat van dat geluk toch veel onmerkbaar verloren.

XCVII. (1) Zij, die door smart en leed, het regt hebben er iets voor te vorderen, (2) zij mogen dienen of handel drijven, (3) hun rijkdom staat vast. (4) Wanneer zij naar kennis zoeken, (5) zij zullen er geene moeite mêe hebben, en haar spoedig vinden. (6) In alle omstandigheden en verrigtingen (7) zullen zij, die aanhoudend naar het doel streven, (8) vermits zij smart geleden hebben door boete, (9) in hunne wenschen door GOD den beschikker van het menschelijke lot verhoord worden: (10) drijven zij handel, zij zullen rijk zijn in geld;

XCVIII. (1) Bebouwen zij het veld, zij zullen rijk zijn in rijst en padi. (2) Zij, die smart en gebrek voorgeschoten hebben, (3) zullen in dienst spoedig in rang verheven worden. (4) Het is de aard van iemand, die in het blinde leeft, (5) dat hij het den meester wijt, hem naspreekt, (6) omdat het niet voegt (wanneer het tegen zijne verwachting is), (7) dat hij in de dienst niet slaagt. (8) Hij vergeet, dat hij zich niet door gebrek te lijden het regt heeft gegeven om er iets voor te vorderen; (9) dat hij van zijn leven geen smart en leed heeft voorgeschoten: (10) daarom zal hij ook lang magteloos blijven.

XCIX. (1) Daarom moet de mensch (2) niet ophouden eene boete als zijn doel te beschouwen. (3) Hij zal daardoor op tweederlei voldoening te hopen hebben, (4) geluk en kennis: (5) één van beiden zal niet wegblijven. (6) Die het einde van het leven weet, (7) hem vallen beide ten deel. (8) Wanneer hij in het Mohammedaansch geloof treedt, het zal hem voorspoedig gaan: (9) in de wereld en in de eeuwigheid zal hij gezegend zijn, wanneer hij leed heeft ondergaan: (10) hij wandelt op den weg der vrienden Gods (de eerste verkondigers van den Islam op Java).

C. (1) Die het zoo ver gebragt heeft, dat hij van het voortdurend bidden bedwelmd is, (zich zelven er in vergeet), (2) waardoor hij alles helder en duister ziet, (3) bij wien de kennis van zich zelven is terug gekeerd tot de zelfbewustheid, die hij had, toen hij een kind was; (4) er is geene schuld, gering of groot, (5) in hem, die zich zelven in GOD den beschikker van het menschelijke lot vergeet. (6) Zoo dan is van den wereldling (7) het vergeten van zich zelven slecht. (8) Elk geval waar de mensch in handelt, (9) zal hem onmisbaar zich zelven doen vergeten, indien hij niet voorzigtig is: (10) hij neme zich in acht en zij op zijne hoede.

CI. (1) Men ziet er het bewijs van in hem, die zich in den meester vergeet, (die zich zelven als dienaar vergeet en den baas speelt): (2) hij mengt zich in alles, waar (de meester) van spreekt: (3) hij weet niet, of wat hij zegt, wel past. (4) Wanneer iemand van zijne makkers (den meester) iets te zeggen, (5) hem iets in vertrouwen mede te deelen heeft, snijdt hij hem den pas af: (6) hij wil volstrekt in het oog raken. (7) Hij vergeet, dat hij zich zelven vergeet; (8) hij raadpleegt zijne ooren en oogen niet; (9) hij is zeer onzinnig, hij vergeet orde en opmerking; (10) hij weet niet wat hij zegt.

CII. (1) Hij spreekt over alles meê; (2) hij is de lessen der ouderen

vergeten; (3) hij volgt zijn eigen zin; (4) aan het gebruik der rede stoort hij zich niet; (5) het goede der lessen is hij vergeten; (6) stijfhoofdig, alle overleg vergeten, (7) zegt hij maar alles wat hem voor den mond komt; (8) hij geeft er niets om, dat men spotachtig om hem glimlacht; (9) hij heeft veel praats bij het werk, doet (echter) niets af; (10) verontschuldigt zich er over met ongerijmde uitvlugten.

CIII. (1) De heer heeft hem echter gekenmerkt (heeft hem in 't oog): (2) hij weet, dat hij een luijaard is in het werk; (3) dat hij elke gelegenheid waarneemt om van werk vrij te zijn. (4) Daar dit er het gevolg van is, dat hij zich zelven vergeet, zoo weet hij ook niet, (5) dat zijn meester hem gekenmerkt heeft; (6) maar hij wil volstrekt den bekwame uithangen, (7) vat alles verkeerd op. (8) Zich zelven vergetende, is zijn hart baatzuchtig geworden: (9) eindelijk valt hij zijn meester met verzoeken lastig: (10) hij krijgt niets, en legt er maar schande meê in.

CIV. (1) Hij krijgt niets, en wint er niets anders meê, dan dat (de meester) hem kenmerkt (2) als een onbeschaamde, onbescheidene en gulzige mensch, (3) die zich ten koste van zijn meester zoekt te bevoordeelen, (4) en niet weet, dat hij zich zelven vergeet. (5) Dat is het, wat een dienaar tot schande strekt, (6) die maar alleen tot geleider strekt (7) aan de verzoekers. (8) De schande van een dienaar (9) is niet aan hem, die het goed des meesters doet vermeerderen: (10) integendeel, zij is aan hem, die zijne bezittingen doet verminderen.

CV. (1) Omgekeerd (het tegenovergestelde), indien gij kunt, (2) moet gij den meester de menschen aandienen, die hem geld bezorgen, (3) niet die zijn geluk verminderen. (4) Gij moet uwe geleerdheid onder welken schijn niet laten blijken: (5) de meester zal toch wel geen dienaar tot leermeester nemen. (6) De stelregels der ouden zijn, (7) dat de nieuweling, (8) onder welken schijn ook, zijne kundigheden niet moet laten blijken. (9) Wanneer de meester eens vertrouwen in hem gesteld heeft, zal hij wel zelf openen (10) al de kundigheden (van den dienaar.)

CVI. (1) Wanneer uwe kundigheden (zoo gij ze ongevraagd den meester opdringt) opgeraakt zijn, (2) wat zult gij voor u zelven gebruiken? (Wat zult gij er voor u zelven van overhouden?) (3) Wanneer er niets van bij u overgebleven en alles opgeraakt is, dan is het gevolg daarvan, (4) dat de meester (door u) kundig is geworden, (5) en hij dus niets meer aan u te vragen heeft. (6) Het zou wel een wonder wezen, indien het zoo ging. (7) Over het algemeen zijn de grooten (8) er niet op gesteld, dat hunne dienaren hen (in bekwaamheid) zoeken te overtreffen. (9) (Indien zij dit merken) zullen zij hen zeker niet meer zoo gereedelijk met eene zending belasten, (10) waardoor hunne dienst kwijnt (waardoor het hun in de dienst niet voordeelig gaat).

CVII. (1) De gewoonte van de grooten in den ouden tijd was, (2) dat zij zich met hunne dienaren verstonden: (3) zij zonden hen uit wanneer er maar wat te doen viel. (4) Wanneer de dienaren dikwijls uitgezonden worden, (5) dan bewijst dit, dat de meester hun genegen is. (6) Wees

daarom vlug en handig, (7) opdat de meester er zich aan gewenne om u uit te zenden. (8) Verschijn alle dagen voor hem. (9) Wees, wanneer er geene menschen zijn, gereed de bevelen van uwen meester te ontvangen. (10) Wacht alzoo op uw eigen voordeel, (dat daaruit voortvloeit).

CVIII. (1) Een dienaar moet zorgvuldig, (2) voorzigtig en niet onbehoedzaam zijn. (3) De witte mier is de beteekenis (het beeld) van zorgvuldigheid. (4) Buitengemeen is hare zorgvuldigheid (5) en waakzaamheid in het dienen van hare meesteres. (6) Het beeld der voorzigtigheid is (7) de vliegende hagedis in een boom. (8) Zij schudt *) hem, al is de stam zoo groot als de omvang van de armen, of eens zoo groot, (9) uit vrees, dat hij mogt breken: de reden waarom zij hem gedurig schudt is, (10) omdat de vliegende hagedis voorzigtig is.

CIX. (1) Het beeld der onvoorzigtigheid is de tuinhagedis: (2) Ligt zij eens gerust in een mesthoop, (3) wanneer een kind er bij is (komt), dan verroert en verraadt zij zich door het geritsel; (4) eindelijk wordt zij geslagen: (5) de onvoorzigtige misgeldt het gevolgelijk met haren dood. (6) Wees daarom niet onvoorzigtig: (7) want het einde daarvan zal u tot schande strekken. (8) Maak u den aard van de vliegende hagedis eigen: (9) wees voorzigtig, onafscheidelijk en behoedzaam, (10) opdat u geene schande overkome.

CX. (1) Het beeld der spaarzaamheid is de mier; (2) het beeld der verkleefdheid de vledermuis. (3) Hare jongen zitten aan hare zijden; (4) zij scheiden eerst van haar, wanneer zij oud zijn geworden, (5) wanneer zij reeds van zelve kunnen vliegen. (6) (De vledermuis) is aan hare jongen verkleefd. (7) De spaarzaamheid van de mier ziet men daaraan, (8) dat zij een beetje eten zoo groot als eene neet, (9) meêneemt en het aan hare metgezellinnen geeft. (10) (De mier) is liefderijk in haar gezellig leven.

CXI. (1) Het beeld van den mensch moet zoo zijn, dat hij voorzigtig is: (2) hij moet niet spreken noch handelen, (3) indien hij het nog niet met zich zelven overlegd heeft; (4) hij moet er eerst goed over nadenken. (5) Nu, dit is het, wat het woord voorzigtig zeggen wil. (6) Wanneer men een gebrek heeft, (7) dat in eene groote schuld bestaat; (8) (men denke aan het spreekwoord): *de têkèk* (eene groote soort van hagedis), *sterft door haar geluid.* (9) De beteekenis daarvan is: eene têkèk, die veilig in een gat zit, (10) laat zich hooren, als verklaptte zij zich zelve.

CXII. (1) Hij, die haar hoort, wordt er eenigzins door verstoord; (2) zoo gaat (soms) een kind haar dooden: (3) eindelijk sterft zij. (4) Alzoo is hij de têkèk gelijk, (5) die eene groote of geringe schuld heeft: (6) niemand weet ze, (7) daar gaat hij ze zelf aan dezen en genen vertellen. (8) De dooven worden hoorende; (9) daarom raakt zijne schuld bekend, en eindelijk volgt de dood er op. (10) *Zoo sterft de têkèk door haar geluid.*

*) De vliegende hagedis wipt, als zij zich ergens vastklemt.

DRUKFOUTEN IN DEN JAVAANSCHEN TEKST.

LIX, 4,	leze men	[illegible]	in plaats van	[illegible]
LXIX, 9,	„ „	[illegible]	in plaats van	[illegible]
LXXXIV, 1,	„ „	[illegible]	in plaats van	[illegible]
LXXXV, 7,	„ „	[illegible]		
LXXXVI, 1,	„ „	[illegible]	in plaats van	[illegible]

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Eenige beschouwingen over Java. Arnhem. 1851.

Talloos zijn de stemmen, die zich tegenwoordig over Indische aangelegenheden laten hooren. Naauwelijks zou, in gewone tijden, bij eene volkomen vrijheid van drukpers in Indië, meer wisseling van gedachten kunnen verwacht worden. 't Schijnt dat het verbod der regering aan hare geadministreerden, om hare handelingen te beoordeelen, en speciaal om officiële stukken te publiceren, juist eene tegenovergestelde uitwerking heeft, dan zij bedoelt. De ambtenaren en andere ingezetenen van Indië, die zich tijdelijk in 't Vaderland bevinden, trachten om strijd hunne landgenooten in te lichten omtrent hunne Koloniale belangen, en elke landmail, die hier aankomt, stort, bij hare duizenden brieven, een overvloed uit van manuscripten, welke in den loop dier maand door de onvermoeide drukpers, in brochures en tijdschriften en weekbladen, door 't gansche land worden verspreid en gretig door 't publiek ontvangen. Ook de brochure, waarvan wij den titel hierboven aankondigden, schijnt op die wijze uit Java herwaarts gezonden of door den schrijver zelven gebragt te zijn. Zeker is het althans, dat zij haren oorsprong aan eenen Indischen ambtenaar verschuldigd is; de geheele inhoud, de toon en vooral de geest, die er in doorstraalt, zijn daarvoor onwederlegbare bewijzen.

In een eerste hoofdstuk worden ons hier eenige opmerkingen medegedeeld over het „partikuliere landbezit op Java." Wat ons daar in 't meest heeft bevallen, zijn de statistieke opgaven, die er in voorkomen. De redeneringen van den schrijver hebben geenen aangenamen indruk op ons gemaakt, niet zoo zeer omdat wij voorstanders zijn van het partikuliere landbezit en van eene voorzigtige en langzame uitbreiding van dat stelsel, terwijl de schrijver het klaarblijkelijk vijandig is, maar vooral om de zonderlinge argumenten, die hij bezigt. Een enkel voorbeeld. Hij onderzoekt, „hoeveel de bevolking in een gegeven tijdvak van het Gouvernement en van de landeigenaren heeft verdiend." „Hij wil nagaan, waar de bevolking de mèeste welvaart geniet, op de Gouvernements- of de partikuliere landen, en daartoe vergelijkt hij hare verdiensten en hare betalingen. In het jaar 1846 heeft de bevolking der Gouvernements-landen van het Gouvernement verdiend *f* 15,828,846. Daarentegen is door haar op-

gebragt *f* 18,361,362. Nu trekt hij de verdienste van de opbrengst en zegt: „mitsdien is door de Gouvernements-bevolking zuiver opgebragt *f* 2,532,516, of per hoofd omstreeks 36 cents." Daarentegen is door de bevolking der partikuliere landen opgebragt *f* 2,895,040 en verdiend *f* 1,014,728, zoodat zij zuiver heeft opgebragt *f* 1,880,312, of per hoofd nagenoeg *f* 3, of achtmaal meer dan de Gouvernements-bevolking.

Wij moeten bekennen, dat wij dergelijke berekeningen niet begrijpen. Moet de verdienste der bevolking afgetrokken worden van 't geen zij aan 't Gouvernement opbrengt? Ik dacht dat zij voor die verdienste *haren arbeid* in ruiling gaf; ik dacht dat die verdiensten geene aalmoezen waren, maar het zuur verkregen loon voor 't geen zij werkt; ik dacht dat er tusschen die verdiensten en de belastingen, die zij opbrengt, geen de minste verwantschap bestond. Had de schrijver de gulden waarheid: „tijd is geld" voor oogen gehad, dan zou hij nimmer tot zulk eene zonderlinge en inderdaad absurde berekening gekomen zijn. Er zou over deze dwaling, die bij vele Indische ambtenaren niet ongewoon is, eene gansche verhandeling te schrijven zijn.

Overigens komt in deze brochure veel voor, dat behartiging verdient. Zoo hebben wij, onder anderen, met uitstekend genoegen gelezen het artikel over het aanleggen van Europesche volkplantingen in Indië. De bovenlanden van Menado worden daarvoor aangeprezen, om de volgende redenen:

a) Dat deze eene uitgestrekte, hoewel van bergen en dalen doorsneden vlakte op eene hoogte van omstreeks 2000 voet boven de zee bevatten, waar het klimaat zeer gematigd, de lucht gezond en de grond zeer vruchtbaar en vooral voor koffij-aanplantingen geschikt is; terwijl in de lager gelegen streken de kakaoboom zeer goed tiert;

b) Dat die bergstreek tevens zóó in de nabijheid der zee is gelegen, dat daardoor de afvoer der voortbrengselen naar eene geschikte haven gemakkelijk wordt gemaakt;

c) Dat die streek bewoond is door een goedaardig volk, dat wel, na verloop van eenige geslachten, zoo niet geheel, dan toch voor een groot gedeelte, de christelijke godsdienst zal hebben omhelsd; dat, door zijnen sterkeren ligchaamsbouw en grootere opgewektheid van geest, meer overeenkomst heeft met den Europeaan, dan de gedweeë en onverschillige Mahomedaansche Javaan, en derhalve ligter met eene Europesche bevolking zal zijn in een te smelten;

d) Dat de residentie Menado zoo dun is bevolkt, dat er nog ruimte is voor eene veel sterker bevolking dan thans, terwijl eene onmetelijke uitgestrektheid onbebouwde en onbewoonde gronden haar van het gebied van Gorontalo scheidt, welke gronden welligt later zouden kunnen worden dienstbaar gemaakt aan het uitbreiden der volkplanting.

En niet minder juist komt ons de beschouwing voor van de wijze, waarop zulk eene kolonisatie zou behooren te worden geleid. „Wil men met der daad tot het uitzenden van Europesche kolonisten naar die vruchtbare en voor eenen Europeaan in alle opzigten in Indië welligt meest

geschikte landstreek, overgaan, zoo is het te wenschen, dat zulks geschiede onder de leiding van eenen kundigen beambte, die lang genoeg in Indië, en zoo mogelijk in Menado zelf, vertoefd heeft, om de noodige plaatselijke kennis en ondervinding te hebben kunnen opdoen; — dat de kolonisten al dadelijk, zoo zulks doenlijk is, door vrijwilligen aankoop in het bezit worden gesteld van reeds ontgonnen velden en van woningen der inlandsche bevolking, welke laatste, door haren stevigen en tegen aardbevingen bestanden bouwtrant, ook voor Europeanen, met eenige geringe wijzigingen, op den duur zullen zijn te verkiezen; dat althans gedurende de twee eerste jaren voor het onderhoud der kolonisten, voor zoo veel noodig, worde gezorgd, zoo mede voor eenen zielzorger voor de volwassenen en het noodige godsdienstige en zedelijke onderwijs voor de jeugd."

Ook het laatste stuk, dat in deze brochure voorkomt, „over de koffijkultuur op Java" verdient lezing en behartiging. „Hoewel de koffijoogsten van de jaren 1850 en 1851 over geheel Java weder zoo veel gunstiger uitvallen, zoo geeft dit nog geen regt, om daarop ook op den duur te te mogen rekenen. Velen, die in de gelegenheid zijn geweest, zich met de koffij-kultuur op Java bekend te maken, vreezen, dat die op den duur niet op den tegenwoordigen voet zal kunnen blijven bestaan en dat de oogsten gestadig zullen moeten verminderen, uit gebrek aan genoegzame gronden om steeds nieuwe koffij-aanplantingen aan te leggen, ten einde de uitgestorven of weinig vrucht meer gevende aanplantingen te vervangen." Op grond van deze vooruitzigten stelt de schrijver gewigtige wijzigingen voor in de behandeling der koffij-kultuur op Java. Hij verlangt, dat een beter toezigt, dan thans, over de koffij-kultuur worde uitgeoefend, en dat men beter bekend worde met de wijze, waarop dat gewas op Java behoort gekultiveerd te worden. Wij durven deze verhandeling allen deskundigen aanbevelen.

VARIA.

Op bladzijde 283 van het Tijdschrift voor N. I. jaargang 1850, tiende aflevering, spreekt de redaktie met een enkel woord over eene bijdrage van den heer KRUSEMAN, getiteld: *de landelijke inkomsten op Java*, te vinden in dezelfde aflevering bladzijde 239. Hoewel daaruit wel blijkt, dat de redaktie het met den heer KRUSEMAN niet geheel eens is, komt het ons voor, dat zij diens onhoudbare beweringen niet genoegzaam wederlegd heeft.

Het onderwerp evenwel, door den heer KRUSEMAN behandeld, is belangrijk genoeg, om van verschillende zijden beschouwd te worden, en eene kritische beoordeeling van het onderwerpelijke artikel door eenen ambtenaar van Java, zal misschien der redaktie niet onwelkom zijn.

Over het geheel is dat opstel, wat taal en stijl aangaat, zoo achteloos bewerkt, dat de lezing inspanning kost, hoe eenvoudig ook het onderwerp op zich zelf zij. Wijders is het opvallend, hoe de heer KRUSEMAN zich denkbeelden heeft in het hoofd gezet, welke hij als onwederlegbaar beschouwt, of ten minste den lezer als zoodanig wil doen aannemen, niettegenstaande men door de eenvoudigste redeneringen het onhoudbare daarvan kan aantoonen. Het is waarschijnlijk daarom, dat de heer KRUSEMAN niet onduidelijk te kennen geeft, dat hij die redeneringen voor niets anders houdt dan voor ijdele bespiegelingen en beschouwingen. Dien ten gevolge ziet men hem niet zelden, uit aangevoerde omstandigheden de zonderlingste gevolgen afleiden, welke hij voordraagt als geheel natuurlijk uit de bijgebragte daadzaken voortvloeijende.

Over den stijl willen wij niet verder spreken dan alleen om tot staving van het daarover gezegde een paar voorbeelden aan te halen.

Op de eerste bladzijde reeds leest men dat de grondslagen, waarop het stelsel der landelijke inkomsten op Java rust, noch bestaanbaar, noch uitvoerlijk zijn, even als of iets dat *werkelijk bestaat*, *on*bestaanbaar zou kunnen zijn. Het feit, dat het stelsel op die grondslagen rust, draagt immers het bewijs met zich, dat ze bestaanbaar zijn. Deze tegenstrijdigheid is geheel aan den stijl te wijten, want wij begrijpen zeer goed, dat de heer KRUSEMAN meent te zeggen, dat het stelsel inderdaad *niet* berust op de grondslagen, waarop het verondersteld is te berusten, en dat willen wij niet tegenspreken.

Op bladzijde 243 wordt gesproken van de waarde der bebouwde gronden, terwijl de waarde van derzelver jaarlijksche opbrengst bedoeld wordt.

Op dezelfde bladzijde wordt ons medegedeeld, dat eene billijke grondbelasting van de hoogste noodzakelijkheid is voor het geluk der inlandsche bevolking, alsof eene gedwongene betaling op zich zelve immer het geluk

van een volk kan bevorderen. Voorts dat de gronden (niet de gebruikers) belasting verschuldigd zijn, en wel alle gronden *zonder onderscheid* evenveel, hetwelk bepaald onwaar is.

Alle deze en eene menigte andere beweringen zijn werkelijk niet dan onzin, en zulks ligt alleen aan den stijl, want over het geheel blijkt wel wat des schrijvers meening is. Vermoedelijk is het ook alleen aan den stijl te wijten, dat de heer KRUSEMAN ons in allen ernst mededeelt, dat alles wat edel en goed is, *op Java* uitvoerlijk is. Het was anders wel der moeite waard, dat de schrijver ons duidelijk maakte, waarom juist op Java die zegepraal van Ormuzd over Ariman, zoo zeker te verwachten is, indien hij die stelling niet als algemeen waar aanneemt. Wij zullen ons verder bij dit onderwerp niet ophouden.

Op de eerste bladzijde verhaalt de heer KRUSEMAN, dat de afschaffing der bazaarpachten een gevolg is van zijne vertoogen. Hoewel die afschaffing hier niet officiëel bekend is, gelooft men aan dezelve; maar zij wordt algemeen toegeschreven aan het Tijdschrift voor N. I., van den heer VAN HOËVELL, aan den heer CANTER VISSCHER, den heer SLOET TOT OLDHUIS, en aan een meer verlicht Ministerie. Indien dus de heer KRUSEMAN zich daarvan de eer wil toeëigenen, zou het niet overbodig zijn, zijne bewering door eenige bewijzen te staven; doch dit is slechts eene inleiding tot de onbewezen stellingen welke de oud-Direkteur-Generaal van Financiën ons wil doen aannemen.

Men vindt verder eene opsomming van maatregelen, welke dienen genomen te worden om Java in welvaart te doen toenemen. De doelmatigheid van velen derzelve lijdt geene tegenspraak, zoo als die van de afschaffing der bazaarpachten, de verbetering van het muntstelsel, de vermindering der heerendiensten, en daarop zal de redaktie van het Tijdschrift voor N. I. dan ook wel gedoeld hebben, toen zij haar bijval aan dit artikel schonk. Maar wij vertrouwen van de zedigheid van den heer KRUSEMAN, dat hij ons deze denkbeelden niet als nieuw, of als uit zijn brein voortgekomen, wil doen aannemen.

Tegen andere van die noodig geoordeelde veranderingen kan veel ingebragt worden; de heer KRUSEMAN echter spreekt over dezelve in zoo algemeene bewoordingen, dat het moeijelijk is daaruit bepaald zijne bedoelingen op te maken. Evenwel blijkt vrij duidelijk, dat hij, hoewel tegen billijker prijzen, de verpligte leveranties van produkten aan het Gouvernement voorstaat. Over dit en meer andere van de bedoelde opmerkingen zou veel te zeggen vallen, dezelve vereischen echter eene afzonderlijke behandeling, en welligt zullen wij later daaraan een artikel toewijden.

De heer KRUSEMAN gaat gaarne met cijfers om, doch houdt niet in het oog dat cijfers niets bewijzen, wanneer niet tevens door redenering wordt aangetoond, hoe men uit de aangehaalde cijfers tot de uitkomsten geraakt, welke men tracht te bewijzen.

Op bladzijde 243 wordt eene berekening gemaakt van de waarde welke jaarlijks door den grond geleverd wordt. Deze berekening is gegrond op

het bedrag der landrente, en daar nu, volgens deze berekening, de opbrengst van den grond niet voldoende wordt bevonden tot onderhoud der Javasche bevolking, wordt hieruit als eene onbetwistbare waarheid afgeleid, dat aan landrente niet gemiddeld $^2/_5$ van het produkt wordt betaald.

Het valt evenwel op Java dagelijks in het oog, dat de landbouw niet de eenige tak van nijverheid is, die door de bevolking wordt uitgeoefend, en dat zij dus niet alleen leeft van de opbrengst van den grond. Wat beduidt dan die aanhaling van cijfers? Op zich zelve immers hoegenaamd niets. Wij voor ons gelooven wel, dat niet $^2/_5$ van de produkten aan landrente wordt betaald; doch dergelijke berekeningen leiden tot allerhande ongerijmdheden, zoo als verder blijken zal.

Op bladzijde 244 worden weder eenige cijfers aangehaald, en wel zoo als ons vooraf gezegd wordt, bepaald met het doel om aan te toonen, hoe weinig Java aan belasting opbrengt.

Zie hier de gronden waarop dit bewijs rust:

In 1840 was het gezamenlijk bedrag der territoriale ontvangsten, der inkomende en uitgaande regten, en van de winst op het kopergeld 23 millioen, voor Java alleen namelijk, waaronder Madura wordt gerekend begrepen te zijn.

Het Gouvernement daarentegen betaalt aan de bevolking voor (gedwongene) leverantie van produkten 24 millioen.

Hieruit nu besluit de heer KRUSEMAN, dat al hetgeen de grond en de nijverheid voortbrengt tot voeding, onderhoud en handel, geheel onbezwaard is, en de bevolking daarenboven nog 1 millioen van het Gouvernement ontvangt.

Het is der moeite waard deze berekening van eenen oud-Direkteur-Generaal van Financiën in Nederlandsch Indië te ontleenen.

Aan grondbelasting, benevens direkte en indirekte belastingen, wordt betaald 23 millioen.

Wat wil het nu vooreerst zeggen, dat hetgeen door den grond aan voeding voortgebragt wordt niet belast is, welk verband bestaat er tusschen die twee zaken: dat de grond wel belast is, maar de rijst en djagoeng (hoofdvoedsel der bevolking) niet?

Dat de voortbrengselen der nijverheid, welke tot voeding en onderhoud dienen, benevens de handel onbezwaard zijn, strijdt regelregt tegen het een paar regels vroeger gezegde, dat er direkte en indirekte belastingen worden betaald. Waarvan worden die dan betaald, wanneer het niet is van de voortbrengselen, die tot voeding, onderhoud en handel dienen? Of kent de oud-Direkteur-Generaal misschien voortbrengselen van nijverheid, die noch tot voeding noch tot onderhoud, noch tot den handel dienen, en die dus tot niets geschikt zijn?

Maar, zegt de heer KRUSEMAN, het Gouvernement betaalt aan de bevolking 24 millioen voor produkten, welke zij gedwongen is te leveren. Eilieve, wat zou de bevolking met die produkten doen, indien zij niet gedwongen was, dezelve aan het Gouvernement tegen verminderde prijzen

af te staan? Zoudt gij niet denken, dat zij ze zou verkoopen aan partikuliere handelaars, en dat zij er dan vrij wat meer van zou trekken dan het Gouvernement er nu voor betaalt? Maar wat wordt er dan van uwe rekening? Immers niets anders, dan dat de bevolking boven de 23 millioen nog al datgene betaalt, wat zij voor hare produkten minder dan derzelver waarde ontvangt.

Wat zoudt gij wel zeggen, wanneer, nadat gij de belasting van uwe woning betaald hadt, het Gouvernement u dwong om afstand te doen van den eigendom van uw huis, maar dat het u in plaats daarvan de belasting, ja zelfs iets meer, restitueerde. Zoudt gij dan roepen, dat gij in 't geheel geene belasting betaald, en nog geld op den koop toe ontvangen hadt, of zoudt gij gelooven, dat de geheele waarde van uw huis in de belasting gevlogen was? Ik mag aan uw antwoord niet twijfelen. Maar dit is niet alles; wanneer gij wilt aantoonen, hoe veel of hoe weinig Java aan de belasting opbrengt, dan moogt gij diegene niet vergeten, welke bijna het meest bezwarend is van allen: ik meen de verschillende heerendiensten. Ik zal straks dit punt nader toelichten.

„Terwijl," vervolgt de heer KRUSEMAN „bovendien het grootste gedeelte der territoriale uitgaven onder haar (de bevolking) terugkeert." Indien dit zeggen wil, dat het gene wat aan grondbelasting betaald wordt, door het Gouvernement aan de bevolking wordt terug gegeven, dan is de heer KRUSEMAN weinig op de hoogte van hetgeen er omgaat. Neen, het Gouvernement geeft hier, evenmin als in andere staten, iets terug van hetgene het aan belasting ontvangen heeft, trouwens men zou alle reden hebben om te vragen of het bestuur zinneloos was, wanneer het de belasting alleen inde met het doel om dezelve daarna terug te geven. Wanneer het Gouvernement diensten noodig heeft, dan betaalt het dezelve, aan sommigen vrij goed, aan den Javaan over het algemeen vrij slecht. Of nu die betalingen gedaan worden van het bedrag der grondbelasting of van andere gelden is moeijelijk te bepalen. Tot nu toe heeft het bestuur nog niet in het hoofd gekregen om daar onderscheid tusschen te maken, 't geen trouwens ook vrij onnoozel zou zijn.

Men zou denken, dat het meer dan genoeg was uit eene opgave van cijfers ééne ongerijmde gevolgtrekking te maken: Doch de heer KRUSEMAN denkt daar anders over. Zie hier wat hij verder laat volgen.

„De hier aangevoerde daadzaken bewijzen meer dan wijdloopige bespiegelingen en beschouwingen. Zij doen zien den gelukkigen toestand der Javasche bevolking, aan ons gezag onderworpen."

Inderdaad schijnt de heer KRUSEMAN eenen onoverwinnelijken afkeer te hebben, van 't geen door hem wijdloopige beschouwingen en bespiegelingen wordt genoemd. Geene enkele redenering vindt men in het geheele geschrift. Hoewel nu iemands talenten den lezer veel vertrouwen kunnen inboezemen, blijft het nog altijd wat veel gevergd, blind geloofd te willen worden, zonder dat men tracht, door redenering het verband aan te toonen tusschen aangehaalde daadzaken, en de gevolgen, die men daaruit afleidt.

De redaktie van het Tijdschrift schijnt niet helder in te zien, evenmin als wij, hoe hier uit de aangehaalde daadzaken zoo fluks tot Java's gelukkigen toestand besloten wordt. Immers, zij zegt dit genoegzaam met ronde woorden.

Op bladzijde 240 telt de heer KRUSEMAN op, wat er al niet dient gedaan te worden om Java in welvaart te doen toenemen, alles met het vaderlandslievend doel om Nederland daarvan de vruchten te doen plukken. Hulde doende aan die vaderlandslievende gevoelens, volgt de lezer met belangstelling de uiteenzetting van des heeren KRUSEMANS plannen. Met genoegen ook ontwaart hij, dat, al is het dan maar toevalliger wijze, gedacht is aan de verbetering van den toestand der Javanen, wier lot men hier algemeen niet als zoo gelukkig beschouwt. Men denkt het dus in dit opzigt zeer goed met den schrijver eens te zijn, tot dat men plotseling tot de onverwachte conclusie gevoerd wordt, hoe daadzaken, meer bewijzende dan bespiegelingen en beschouwingen, den gelukkigen toestand der Javaansche bevolking doen zien.

Verwonderd staat de lezer stil; hij meent dat het welligt beter zou zijn, zich niet aan veranderingen te wagen in een land, waar de bevolking zoo gelukkig is. Evenwel is hem de draad ontsnapt, hij denkt dat hem iets ontgaan kan zijn van het reeds gelezene, en met verdubbelde aandacht tracht hij de daadzaken op te sporen, die hem tot dit verrassende resultaat geleid hebben. Deze daadzaken nu zijn geene andere dan die, welke den heer KRUSEMAN gediend hebben, om, zonder bespiegelingen of beschouwingen, tot de straks aangetoonde ongerijmdheid te besluiten.

Wij zullen een oogenblik stilstaan bij dezen gelukkigen toestand der Javasche bevolking, want het is voornamelijk deze bewering, welke ons de pen heeft doen opnemen om het geschrift van den heer KRUSEMAN aan onze kritiek te onderwerpen.

De heer KRUSEMAN, lang als ambtenaar in Indië gediend hebbende, is een van degenen, wier oordeel welligt in Nederland gezag kan uitoefenen in punten, de Indische aangelegenheden betreffende. Men is algemeen in het Vaderland reeds zoo geneigd om — zoo als de heer KRUSEMAN zich uitdrukt — de vruchten van Java's welvaart te plukken, dat die boom van welvaart hier zijne kale kruin ten hemel verheft, zonder eene enkele saprijke vrucht voor Java over te laten. Die boom werpt hier zoo weinig vruchten af, dat Java gedurende de laatste jaren door den afgrijselijksten hongersnood en door epidemie gekweld is geweest. Hadt gij gezien die menigte van menschen, die als schimmen langs de wegen doolden, vermagerd, met ingevallene oogen, in welke de schrikkelijkste folteringen te lezen waren; hadt gij gezien, hoe zij stervende langs den weg gras en boombladeren kaauwden, met vlammende blikken het vee aanstarende, dat met dit voedsel zich voor den honger wist te bewaren; dat was ontzettend, dat was afgrijselijk! Maar dat alles wist men in het Vaderland niet; men heeft er daar geen begrip van, hoe men in menigte op de groote wegen de menschen van honger kan zien doodvallen; ook gij, heer KRUSEMAN, gij zijt slecht bekend geweest met Java's toestand, anders was die wreede satyre niet uit uwe pen gevloeid. Gij spreekt van eenen gemiddelden prijs

van *f* 4 de pikol rijst. Weet gij wat de rijst hier gekost heeft? In bijna de geheele tweede afdeeling *f* 7—8 en *f* 10. Te Samarang is zij eens tot *f* 20 de pikol betaald.

En gij zegt, dat door die gedwongene kultuur de bevolking niet van den rijstbouw wordt terug gehouden! Dan weet gij niet, wat er geworden is van dat stelsel van kultures, zoo heilzaam in deszelfs beginsel, zoo noodlottig in deszelfs gevolgen; dan weet gij niet hoe hetzelve ontaard is van het oorspronkelijk doel van deszelfs stichter. Welligt zal ik later hierop terug komen in een afzonderlijk artikel, als wanneer ik tevens uwe gedwongene leveranties in oogenschouw zal nemen. Het behoort hier niet tot mijn plan, om uit te weiden over hetgeen het stelsel van kultures was, moest zijn, en geworden is.

Het is moeijelijk om te bepalen, hoeveel rijst er minder verbouwd wordt, ten gevolge der gedwongene kultures. Men kan zelfs niet bepalen, hoeveel rijst Java jaarlijks voortbrengt, en dus zoo veel te minder, hoeveel het zou voortbrengen, indien de gedwongene kultures niet bestonden, althans niet zoo overdreven uitgebreid waren geworden. Maar als eene daadzaak, welke mij in het oog is gesprongen, kan ik u wel zeggen, dat, daar waar de kultures uitgebreid zijn, en de rijstvelden niet kunnen besproeid worden, de bevolking overgegaan is tot het planten van minder goede rijstsoorten, alleen omdat de tijd ontbreekt tot eene behoorlijke bebouwing der rijstvelden. Het zal u niet onbekend zijn, dat de goede rijstsoorten meer arbeid vorderen, vooral wat beploegen aangaat, dan de mindere soorten. De goede rijst rijpt bovendien eerst in vijf en zes maanden, terwijl de slechte rijstsoorten drie à vier maanden na den zaaitijd kunnen geoogst worden. De goede soorten leveren meer op, doch de tijd tot behoorlijke bebouwing en verzorging der velden wordt den landbouwer niet gelaten, omdat hij aan de vestingwerken, op de indigovelden, aan de fabrieken of elders moet werken, want de verschillende heerendiensten, aan welke de Javaan onderworpen is, zijn bijna ontelbaar. Gij hadt die evenwel niet mogen vergeten, indien gij wilt doen uitkomen, hoeveel of hoe weinig Java aan belasting opbrengt. Ik zal trachten aan te vullen hetgeen gij in dit opzigt verzuimd hebt.

Daar is vooreerst de gedwongene arbeid aan de fabrieken, die vooral daarom bezwarend is, dewijl dezelve dikwijls gevorderd wordt in den tijd, dat de rijstvelden de zorg der landbouwers behoeven.

Er zijn suikerfabriekanten, die in Europa honderd duizend gulden jaarlijks verteren, terwijl de landbouwer hier voor hem zwoegt voor een armzalig dagloon van 10 à 15 duiten.

Men heeft wel eens beweerd, dat op fortuinen in Indië vergaard geen zegen rust. Wat daarvan is, willen wij niet beoordeelen, doch zeker is het, dat vele van die fortuinen geen zegen verdienen. Aan dezelve kleeft het zweet der arme inlanders, ja, men kan zonder overdrijving zeggen, dat zij ten koste van vele menschenlevens verkregen zijn. Ik heb wel eens fabriekanten hooren verhalen, hoe zij de inlandsche hoofden kostbare ge-

schenken deden, welke zij met woeker terugwonnen door de bereidvaardigheid der hoofden om hen te helpen. Het verstaat zich van zelf, dat deze hulp geheel en al verkregen wordt ten koste der bevolking. Wanneer men kon nagaan, hoe velen hunnen eigenen arbeid moeten laten rusten, om aan de fabrieken te werken, en hoevelen dien ten gevolge in tijden van hongersnood door gebrek omkomen, terwijl zij anders nog op eene karige wijze in hunne behoeften zouden hebben weten te voorzien, dan zou men verstomd staan over het aantal menschenlevens ten koste van welke hier menig fortuin verkregen wordt.

In enkele residentiën bestaan fabrieken, wier eigenaars geen kontrakt met het Gouvernement hebben aangegaan, en die dus zich zelven van werkvolk, materialen, enz. moeten voorzien. Hieruit blijkt, dat de fabriekanten zich wel kunnen staande houden, zonder de gedwongene diensten van den Javaan. Wij zijn niet in de gelegenheid geweest, om genoegzame waarnemingen te doen, waaruit met zekerheid zou zijn af te leiden of voor de fabriekanten zelven de gedwongene diensten voordeeliger zijn dan de vrijwillige. Het tegendeel is wel eens beweerd op grond daarvan, dat de vrije arbeider veel meer arbeid verrigt en meer geschiktheid voor denzelven verkrijgt, dan de gepreste. Doch al ware het, dat de winsten van de fabriekanten minder werden, zoo even is een voorbeeld aangehaald, dat de winsten van vele fabriekanten ruim genoeg zijn, om opofferingen van den Javaan te kunnen ontberen. — Behalve zijnen tijd en zijne krachten *moet* de Javaan aan de fabriekanten de benoodigde materialen leveren *tegen buitensporig geringe prijzen.* — Ik heb eens eenen resident hooren zeggen aan eenen ambtenaar, die bezwaren inbragt tegen deze soort van leveringen: „Ach! stel die fabriekanten maar tevreden, anders verklagen zij mij en ik verlang geene onaangenaamheden met het Gouvernement te hebben." Op deze wijze wordt over den eigendom van den Javaan beschikt.

De heerendiensten aan de fabrieken zijn daarom te drukkender, omdat de bevolking bijna geheel aan de willekeur der fabriekanten is prijs gegeven. Ambtenaren, die trachten de menschen tegen knevelarijen te beschermen, worden ligt beschuldigd van tegenwerking der fabriekanten, waaruit klagten bij het Gouvernement, berispingen en somtijds onaangename verplaatsingen voortvloeijen. Hierdoor afgeschrikt, geven zij dikwijls in alle eischen der fabriekanten toe, waaronder altijd de bevolking lijden moet.

Ambtenaren zelve mogen geene fabrieken bezitten in de afdeeling, welke zij besturen. Dit verbod is zeer nuttig, want anders zou er waarschijnlijk nog meer gekneveld worden. Indien echter daarentegen bloedverwanten der ambtenaren fabriekanten zijn in afdeelingen, die onder het beheer hunner neven staan, dan baat de genoemde nuttige maatregel niet veel. Wat moet men dan niet denken, wanneer de eerste persoon van het land, de Gouverneur-Generaal, hierin het voorbeeld geeft?

De heer ROCHUSSEN geeft aan zijnen neef een suiker-kontrakt in de residentie Soerabaja, waarin zoo als men zegt, de heer ROCHUSSEN zelf het geld heeft voorgeschoten. Welk ambtenaar nu in de geheele residentie

Soerabaja, durft iets weigeren aan den neef van den Gouverneur-Generaal, die bovendien, zoo als men zegt, met kapitalen van den heer ROCHUSSEN werkt! Ook op dat fortuin verdient zeker 's hemels zegen niet te rusten.

Als heerendiensten komen verder in aanmerking het bouwen van wachtpost- kontroleur- en residentie-huizen, waaraan niet alleen de Javaan tegen geringe prijzen moet werken, maar waarvoor hij tevens de materialen voor geringe prijzen, *dikwijls voor niets, leveren moet.*

Voorts de belastingen door de hoofden opgelegd, om te voorzien in de behoeften van Europesche en inlandsche ambtenaren, die op hun territoir reizen. Zelfs geldelijke belasting wordt hiervoor somtijds opgelegd tot den aankoop van Europesche provisies. Daarbij het transporteren van bedden, banken enz. naar afgelegene *pasanggrahangs* zonder eenig loon hoegenaamd.

Van Cheribon tot Bazoekie staan, behalve de Gouvernements postpaarden, op iedere post zoogenaamde vrijmans-paarden, dat wil zeggen paarden, die door de bevolking geleverd en onderhouden moeten worden. Ik wilde eens eene reis maken langs een gedeelte van Java's noordkust en met den regent over mijn reisplan sprekende, zeide ik hem, dat ik den Gouverneur-Generaal het vrijgebruik der postpaarden zou verzoeken. Hij antwoordde mij, dat ik daartoe volstrekt geene postpaarden noodig had; hij zoude wel op zich nemen, om aan zijne ambtgenooten te schrijven, en al wilde ik tot Soerabaja toe reizen, zou hij zorgen, dat ik geholpen werd. Een voldingend bewijs, hoe willekeurig hierin te werk wordt gegaan.

Geen Europeesch of inlandsch ambtenaar reist op zijn territoir zonder voorrijders en een aanzienlijk gevolg. De paarden van die voorrijders worden aangekocht ten koste der bevolking, terwijl én de paarden én de voorrijders door de bevolking getuigd, gekleed en onderhouden worden. Eens met eenen ambtenaar reizende, vonden wij op de grenzen eener afdeeling, waar hij vroeger werkzaam was geweest, voorrijders enz. voor hem gereed staan. „Zie", zeide hij met eenen glans van genoegen op het gelaat, „dat is eene eer, welke men mij bewijst." Ik antwoordde hem, dat hij toch wel kon nagaan, dat die eerbewijzingen door de bevolking betaald werden, welk antwoord hem geenszins scheen te bevallen. De op deze wijze nuttelooze ontrooving van tijd aan de Javanen is eene zoo ingewortelde gewoonte, dat de meeste ambtenaren zich gekrenkt zouden voelen, wanneer zij zouden moeten reizen, zonder zulk eenen noodeloozen trein van menschen, en in waarheid, in plaats van de menschen op zulk eene wijze hunnen tijd te ontrooven, zou het nog nuttiger zijn hen aan de vestingwerken te doen graven.

Meermalen heb ik over dit onderwerp gesproken met ambtenaren en andere personen. Het vooroordeel is hierin zoo sterk, dat zelfs menschen die op deze eerbewijzingen geene aanspraak kunnen maken, deze gewoonte als hoogst heilzaam beschouwen. Ik hoorde onder anderen eens eenen officier zeggen, dat men zelfs geen *loerah* (dorpshoofd) zonder gevolg zag uitgaan, en dat dus volgens zijn begrip zulks zoo veel te minder kan ge-

daan worden door Europesche, vooral door hoog geplaatste ambtenaren. Triomfant voegde hij daarbij, dat wij door ons moreel overwigt Java regeren. Een schoon moreel waarlijk, dat zich den *loerah* tot voorbeeld stelt!

Men gelooft algemeen, dat de Europeanen van hunnen invloed zouden verliezen, als zij in die soorten van harlequinades de inlandsche hoofden niet naäapten. Echter heb ik plaatsen bezocht, waar die zotternijen geen plaats vinden, doch bemerkte niet, dat de ambtenaren aldaar minder gezien waren dan elders. Ook kan ik hier niet nalaten een voorbeeld aan te halen, dat tot geheel Java gesproken heeft. Nimmer heeft een ambtenaar op zijne reize over Java meer doen blijken uiterlijke praal te beminnen, dan de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, en nimmer is iemand meer algemeen uitgelagchen.

Daarentegen is sedert bijna twee jaren op Java het eerste voorbeeld vertoond van een hooggeplaatst persoon, die voorzeker veel waardigheid in zich zelven gevoelende, zich boven het vooroordeel heeft weten te verheffen; die, eenvoudig reizende als een ambteloos burger, algemeen bewonderd is, zich overal achting en eerbied heeft verworven, — die, levende tegenstelling van den heer ROCHUSSEN — geacht, geëerd is om zijnen persoon, hetgeen hij zeker vleijender heeft gevonden, dan geëerd te worden om zijn gevolg, ik bedoel zijne D. H. den Hertog van SAXE WEIMAR. Nimmer werd door eenig ambtenaar eenvoudiger gereisd, dan door dezen doorluchtigen Vorst, en nimmer werd door eenig ambtenaar meer achting en eerbied op zijne reizen ondervonden dan door hem. Moge dit vorstelijk voorbeeld navolging vinden bij anderen, wier geboorte hen minder aanspraak geeft op ijdele eerbewijzen.

Doch om tot de heerendiensten terug te keeren: die welke het meest van allen den vloek der Javaansche bevolking verdienen, zijn die kolossale genie-werken, eeuwigdurende monumenten van dwangarbeid, welke sedert jaren in alle oorden van Java worden aangelegd. Ambarawa, Samarang, Soerabaja, Ngawie, Gombong, Tjilatjap, vereischten den arbeid van duizenden landbouwers, die aan hunne huisgezinnen werden ontrukt, om, op eenen afstand van de hunnen verwijderd, hunne handen te leenen tot het herscheppen van vruchtbare velden in wallen en grachten; terwijl hunne vrouwen en kinderen dikwijls van gebrek moeten omkomen, of door de liefdadigheid der dessa-bewoners onderhouden worden. Een genie-officier te Soerabaja in garnizoen, verhaalde mij onder anderen, dat alleen aan de vesting Soerabaja, gedurende de laatste vier jaren, één millioen zes maal honderd duizend menschen gewerkt hadden, hetgeen, de zon- en feestdagen daaronder gerekend, meer dan 1000 arbéiders daags bedraagt.

Voor Ambarawa werd het hout ten gebruike der genie aangevoerd door ossen (sapies). Het onderhoud van deze sapies is weinig kostbaar, want zij vinden meestal zelve hun voedsel, waartoe bijna overal weiden genoeg zijn. Het Gouvernement leed echter eenige verliezen door het sterven van enkele dezer dieren, hun onderhoud kostte toch altijd iets, en een genie-

officier was bedacht op de middelen om de transport-kosten te verminderen. Hij bewees met dijnamometer en Pronijschen vang, dat zes menschen zoo veel konden trekken als twee sapies. Verder berekende hij, dat het onderhoud van één sapie meer kostte dan het loon van drie Javanen, wanneer men namelijk de menschen preste, om te werken met hun vieren voor 't bedrag van 't geen één os aan onderhoud kostte. Hierbij bragt hij in rekening, dat (zoo als hij wiskundig bewees) het Gouvernement de gestorven ossen niet zonder onkosten door anderen kon vervangen, terwijl het voor gestorven Javanen met geslotene beurzen anderen kan in de plaats stellen. Hij deed dan, na al zijne berekeningen goed geverificeerd te hebben, het voorstel aan het gouvernement, om, in plaats van ieder paar ossen, zes Javanen in te spannen. Het voorstel werd aangenomen en — aan den wiskunstenaar werd, zoo als men zegt, eene ruime gratifikatie toegekend.

Het is van dezen leerling van Vauban en Coehoorn niet te verwonderen, dat hij het voordeelig achtte, menschen in plaats van ossen in te spannen; hij rekende volgens a † b, zoo als hem geleerd was, en had niet geleerd als gegevens in zijne formules op te nemen, hoeveel de landbouw daardoor leed, en hoe toch bij slot van rekening een Gouvernement alleen dan op den duur hooge belastingen kan innen, wanneer de bevolking zelve welvaart geniet.

Het zou welligt den heer KRUSEMAN niet moeijelijk vallen, om, zonder bespiegelingen en beschouwingen, ook hieruit af te leiden, dat Java weinig aan belasting opbrengt, en dat de armzalige betaling voor deze heerendiensten het reeds zoo gelukkige land in een El Dorado herschept; maar het beschaafde publiek verstaat te veel van de kunst van BARTJENS en DE GELDER, om dergelijke berekeningen gaaf aan te nemen.

Wij voor ons vermeenen uit dit alles te mogen afleiden, dat die gelukkige toestand der Javasche bevolking veel te wenschen overlaat, en dat het Gouvernement in regt en billijkheid Java niet meer mag dienstbaar maken aan de *materieële?* belangen van Nederland, alvorens den materiëelen toestand van Java zelf verbeterd te hebben. Weet de heer KRUSEMAN middelen om Java dienstbaar te maken aan Nederlands *immateriëele* belangen, dan zal niemand waarschijnlijk daar iets tegen hebben.

Op bladzijde 253 verklaart de schrijver zich tegen de percents gewijze belooning aan kollekteurs. De kultuur-percenten hebben werkelijk bewezen, hoe noodlottig zich de kultures daardoor hebben uitgebreid; doch onmiddelijk laat de heer KRUSEMAN volgen, dat hij eene jaarlijksche gratifikatie in verband met de verrigtte werkzaamheden aanbeveelt. De percenten zouden dus vervangen worden door jaarlijksche belooningen, afhankelijk van de willekeur van het Gouvernement, want wie anders dan het bestuur zou beoordeelaar zijn van de bewezene diensten?

Ons komt het voor, dat er slechts één goede regel is, die in het oog dient gehouden te worden bij de belooningen van alle ambtenaren zonder onderscheid:

Betaal iederen ambtenaar zóó, dat hij volgens zijnen rang behoorlijk kan leven, zonder dat hij zijne toevlugt behoeft te nemen tot knevelarij of afzetterij, Men kan dan in billijkheid den ambtenaar ontslaan, die zijnen pligt niet betracht, hem in regten vervolgen, indien hij misbruik maakt van zijn gezag.

Misbruik van gezag diende altijd streng gestraft te worden, en het Gouvernement heeft daaromtrent genoeg besluiten uitgevaardigd; doch men zal immer daarmede de hand moeten ligten, zoo lang de menschen niet voldoende volgens hunnen rang worden betaald.

Een distrikts-hoofd, ontslagen wegens het plegen van knevelarijen, zeide eens ronduit: „Hoe heeft men kunnen verwachten, dat ik anders zou handelen; van een inkomen van *f* 70 moest ik ambtenaren en reizigers onthalen, die, wanneer zij het niet goed bij mij hadden, mij nog daarenboven onaangenaam bejegenden." Zijn alle ambtenaren behoorlijk betaald, dan kan men strikte eerlijkheid en regtvaardigheid van hen verwachten; maar men zal dit nooit verkrijgen door percenten, die aansporen tot knevelarij, noch door gratifikatiën, afhankelijk van de willekeur van het Gouvernement.

Over het algemeen zijn de Europesche ambtenaren ruim genoeg betaald, en toch zijn er eenige in de binnenlanden, die zich het brandhout kosteloos laten aanbrengen, die hunne tuinen kosteloos laten bearbeiden, en eenige huisselijke diensten kosteloos doén verrigten, zoo als waterscheppen, paarden oppassen, enz.

Dit zal duren, zoo lang de knevelarijen niet geheel kunnen geweerd worden, en daartoe is het noodig, dat ieder ambtenaar een behoorlijk vast traktement heeft, zonder percenten of gratifikatiën, anders dan die, welke men *in enkele gevallen*, voor *buitengewone* diensten zou willen toekennen.

Nu nog een woord over de landrenten: een billijker aanslag van dezelve verdient allezins aanbeveling, doch hetgeen ik voor nog onbestaanbaarder zou houden, dan het nu bestaande stelsel, is eene verhooging derzelve, zonder dat alvorens de bevolking van andere drukkende lasten ontheven zij. Worden b. v. werkelijk de bazaar-pachten afgeschaft, dan kan, in stede daarvan, de landrente over het algemeen met niet 10 pCt. verhoogd worden; doch iedere verhooging van belasting in de tegenwoordige omstandigheden kan niet dan noodlottige gevolgen hebben. Men weet genoeg, hoe hard de noodzakelijkheid spreken moet, alvorens het Gouvernement er toe overgaat, om eene eenmaal bestaande belasting te verminderen, en ik weet geen sprekender bewijs aan te halen, dan de handelingen zelve van het Gouvernement in dit opzigt. Op sommige plaatsen was de landrente zoo hoog, dat de bevolking geen kans zag om dezelve op te brengen, en zij dientengevolge weigerde vele akkers te bebouwen. Tuk op eigen voordeel, wisten de hoofden de bevolking vrees aan te jagen, door de bedreiging dat alle hunne goederen zouden verkocht worden, ingeval de landrente niet betaald werd. De onnoozele dessa-bewoners lieten zich hierdoor verleiden, om de akkers aan de hoofden af te staan, die nu door

de eigenaars zelven de akkers lieten bewerken. Zij voorzagen de landbouwers van zaad en buffels en stonden hen dan gewoonlijk $^1/_5$ van het product af. Vele hoofden hebben zich op deze wijze verrijkt, doch de bevolking verarmde, zoodat volksverhuizingen en hongersnood daarvan het gevolg waren. Het Gouvernement is daarop werkelijk overgegaan tot eene vermindering der landrente op sommige plaatsen met dit gevolg, dat de landbouwers hunne akkers hebben terug geëischt en dezelve weder voor eigen rekening bearbeiden.

Overigens willen wij gaarne erkennen, dat de bijdrage van den heer KRUSEMAN veel goeds bevat; doch wij vermeenen genoegzaam aangetoond te hebben, dat Java niet alleen niet zoo bijzonder gelukkig is: maar dat zelfs iedere verandering in het stelsel van belasting, vooreerst daar heen moet strekken, om de bevolking te verligten, en dat men eerst daarna er aan zal mogen denken, om in het Moederland meer vruchten van Java's welvaart te plukken

Java Maart 1851.

Toen den 15 Februarij 1850 de Minister van Koloniën herinnerd werd aan zijne verpligting, om, ingevolge het voorschrift van art. 60 der Grondwet, jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag te geven van het beheer der koloniën en bezittingen van het rijk in andere werelddeelen en van den staat, waarin zij zich bevinden, antwoordde hij onder anderen: „Toen ik in November 1849 aan het hoofd van het departement van Koloniën werd geplaatst, heb ik de noodige nasporingen gedaan ten opzigte van hetgeen verrigt was, om aan de bepaling van art. 60 der Grondwet gevolg te geven. Toen is mij mededeeling gedaan van eene missive van den Gouverneur-Generaal van Neerlands Oost-Indische bezittingen, in Augustus 1849 ontvangen, waarbij deze kennis gaf van de ontvangst van den hem opgedragen last, om de noodige bouwstoffen te verzamelen voor de zamenstelling van het gevorderd jaarlijksch verslag, en verder meldde, dat hij zich bezig hield met het bijeen brengen der noodige bescheiden ten einde aan dat verlangen te voldoen. In November heb ik daarop eene nieuwe aanschrijving aan dien landvoogd doen afzenden, waarbij op de spoedige toezending der stukken werd aangedrongen. Ik deel slechts deze bijzonderheden mede, om aan te toonen, dat ik van mijn kant zoo volledig mogelijk aan het grondwettig voorschrift wensch uitvoering te geven. Op de door mij gedane uitnoodiging wacht ik antwoord. *Over twee à drie maanden* kan hetzelve welligt hier ontvangen zijn, en zoodra ik daartoe zal in staat gesteld zijn, zal ik van mijne zijde geen oogenblik langer dan noodig is wachten, met de bepaling der Grondwet uit te voeren; de juiste tijd daartoe evenwel kan niet met zekerheid worden opgegeven."

Thans, *zestien maanden* later, schijnt die juiste tijd gekomen te zijn. Immers, wij vernemen, dat de Generaal PENNING NIEUWLAND, onlangs uit Indië aangekomen, overbrenger is van de bouwstoffen, die moeten dienen

om het verslag zamen te stellen, dat voor het eerst aan de Kamer zal worden aangeboden. Eindelijk zal alzoo de Grondwet in dat opzigt eene waarheid worden.

In de, gedurende de eerste dagen dezer maand gehouden vergadering van den Raad van Indië, heeft de heer Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT zijne betrekking als lid van dat hooge kollegie nedergelegd, terwijl, bij besluit van Z. E. den Minister van Staat Gouverneur-Generaal dd°. 11 Maart n°. 1, Javasche Courant van den 12den dezer, overeenkomstig de door Z. M. den Koning verleende magtiging, aan Mr. C. VISSCHER, Algemeenen Secretaris, in afwachting van de definitieve benoeming, zitting is verleend als provisioneel lid van den Raad van Nederlandsch Indië, zijnde hij voorts eervol ontslagen uit de betrekking van Algemeenen Secretaris, met bepaling echter dat hij voorloopig en tot daarin zal zijn voorzien, met de functiën van Algemeenen Secretaris zal blijven belast.

Wij kunnen niet ontveinzen, dat dit besluit velen en ook ons zeer heeft bevreemd. Thans echter verneemt men dat Mr. A. PRINS, lid in het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië, met de waarneming der functiën van Algemeenen Secretaris is belast geworden, doch dat de heer Mr. C. VISSCHER het toezigt over de Algemeene Secretarie zal blijven uitoefenen, omdat de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, bepaaldelijk zoude verklaard hebben, dat hij de sedert ruim 5 jaren van den heer Mr. C. VISSCHER ontvangen hulp en voorlichting in alle deelen van het bestuur, tot het oogenblik zijner aftreding wenscht te behouden.

De heer Mr. C. VISSCHER, wiens verdere diensten en invloed op het bestuur van N. I. door vele zaakkundige mannen alhier en thans zelfs door de zoogenaamde behoudende partij in Nederland, als niet raadzaam worden beschouwd, zit dan nu vaster dan ooit op het kussen.

De tijd zal leeren, of en hoedanig de invloed van den heer Mr. C. VISSCHER, die hij trouwens in het openbaar en ten overstaan van den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, betuigd heeft, *als Algemeene Secretaris steeds zonder aanzien des persoons te hebben uitgeoefend*, onder de toekomstige orde van zaken zal blijven werken.

Het is te hopen en te verwachten, dat de nieuw benoemde Gouverneur-Generaal VAN TWIST, en de nieuw benoemde Vice-President VAN NES deze aangelegenheid uit het ware oogpunt zullen beschouwen, en den heer Mr. C. VISSCHER op zijne plaats zullen weten te houden, vooral daar men uit goede bron verneemt, dat de heeren Raden van Indië, VAN HOGENDORP en DU PUIJ, zich de hun door de benoeming van den heer VAN NES aangedane grief niet zullen laten welgevallen, en mitsdien weldra hun pensioen zullen nemen, terwijl de twijfelachtige gezondheidstoestand van den heer Staatsraad in buitengewone dienst, RULOFFS ons, niet zonder grond, doet vreezen, dat hij ook spoedig zijne betrekking van Raad van Indië nederleggen en naar Europa terugkeeren zal.

Binnen kort zullen wij derhalve hier een geheel nieuwen Raad van Indië hebben, waarvan de heer Mr. C. VISSCHER alsdan het oudste lid zal zijn, die voorzeker niet in gebreke zal blijven zijn invloed, zoo veel mogelijk, uit te breiden.

Wij hebben vermeend het vorenstaande kortelijk ter neder te moeten stellen, ten einde hierop voornamelijk de aandacht in Nederland worde gevestigd en men, niet zonder rijpe overweging, den heer Mr. C. VISSCHER definitief tot Raad van van Indië benoeme.

In den gewonen loop van zaken schijnt die aanstelling niet achterwege te kunnen blijven, omdat men uit het boven aangehaald besluit van den 11den dezer n°. 1 moet opmaken, dat zijne provisionele zittingneming op aanschrijving van den tegenwoordigen Minister van Koloniën is geschied, en deze derhalve wel eene voordragt aan den Koning zal doen, om Mr. C. VISSCHER tot Raad van Indië te verheffen, doch er blijft ons nog de hoop over, dat, na al hetgeen omtrent den heer Mr. C. VISSCHER is geschreven, Zijne Majesteit hiertoe niet zoo gereedelijk zal overgaan, maar uit aanmerking van de opinie, die zich van alle kanten omtrent den heer Mr. C. VISSCHER heeft geopenbaard en in het waarachtig belang van Indië, een ander met die hooge waardigheid zal bekleeden.

Batavia, 28 Maart 1851.

Wij hebben geaarzeld, of wij dit artikel, ons met de vorige landmail toegezonden, wel zouden plaatsen, maar de bron, waaruit het ons toevloeide, is van zulk eenen zuiveren aard, dat wij het niet hebben mogen terughouden. De redaktie van dit Tijdschrift is, in vorige jaren, zoo dikwijls met den heer Mr. C. VISSCHER in eene onaangename verhouding geweest, dat zij tegenwoordig ongaarne over dien ambtenaar een oordeel velt, uit vrees, dat het aan partijdigheid of vooringenomenheid zal worden toegeschreven. Daarom bepaalt zij zich ook bij het eenvoudig opnemen van het bovenstaande artikel, zonder er van hare zijde iets anders bij te voegen, dan de wensch, dat de Raad van Indië in den heer Mr. C. VISSCHER een lid moge ontvangen hebben, die met even veel ijver de nieuwe orde van zaken zal zijn toegedaan, welke wij vertrouwen dat onder het bestuur van den heer VAN TWIST zal worden ingevoerd, als hij het oude regime onder den heer ROCHUSSEN gediend heeft.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.